

Історичний нарис
“Рокитнянщина”

ІСТОРИЧНИЙ НАРИС “РОКИТНЯНЩИНА”

До 85-річчя Рокитнянського району

Київ
«Новий друк»
2008

Підготовка видання **Шелест А.П.**

Історичний нарис «Рокитнянщина». — К.: ТОВ «Новий друк». 2008. — 384 с.

ISBN 978-966-8527-61-6

В історичному нарисі «Рокитнянщина» розповідається про історичні віхи території, яку займає сучасний Рокитнянський район, та історію населених пунктів – від перших згадок до наших днів. Видання ілюстроване документальними матеріалами та фото. Розраховане на широке коло читачів.

Рецензент: доктор історичних наук, директор Науково-дослідного інституту козацтва, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України, член Ради Українського козацтва при Президентові України **Т.В.Чухліб**.

Редакційна колегія

Бусол Надія Олексіївна – голова редколегії
Шелест Алла Павлівна – заступник голови редколегії

Члени редколегії:

Бочілов Павло Васильович
Брежестовська Олена Валентинівна
Шаравара Наталія Яківна
Уманець Алла Анатоліївна
Самойленко Віктор Прокопович
Волосожар Олександр Іванович
Мусієнко Ольга Володимирівна
Липовенко Наталія Іванівна
Кононець Лариса Петрівна
Киричок Алла Петрівна
Капустян Ніна Миколаївна

© А.П. Шелест

ISBN 978-966-8527-61-6

ПРО ЦЮ КНИГУ

«Під блакитним небом, пригріта теплим сонцем, оповита запашиними травами, тягнешся ти від прадавнього бушівського городища до бирюківських крутосхилів, від колишніх симиренківських садів у Савинцях до колісниківських зелених дібров. Тебе розділяє мальовнича річечка Рось, що тихо, іноді безплюскітно, тече між буйною зеленню берегів, між розлогими вербами, що подекуди майже змикаються над нею своїм плакучим віттям. У цих берегах всю весну витьохкують солов'ї, лічать людські роки зозулі.

Навіть грози, стріляючи в зелені долини блискавицями, перекочуються через річку й сиплють дощем на землю. Очерети, перешіптуючись, добігають до повороту на Ступнику (частина Рокитного) й, журливо киваючи пухнастими верхівками, спиняються над заплавою Росі, що біжить на Богуславщину. А щовечора у далекому небесному просторі мінливо миготять зірки, хвилюючи серця.

Земле моя! Краю рідний! Де знайти слова, щоб передати свою любов до тебе?..»

Так написала в творі, присвяченому 85-річчю Рокитнянського району, учениця Рокитнянського районного ліцею Альона Ляшок. Говорячи про свою любов до рідної землі, мабуть, краще й не скажеш.

Саме з любов'ю до Рокитнянщини, її минувшини, людей і писалася ця книга.

Ідея написання історичного нарису полонила думки багатьох. Немало істориків, журналістів, краєзнавців, вчителів, бібліотекарів, людей, захоплених історією, досліджували славне минуле краю, публікували цікаву інформацію на сторінках районної газети, в історичних та публіцистичних виданнях. Не можна не згадати Веніаміна Якимовича Шевченка, Андрія Петровича Билима, Івана Ігнатовича Саченка, Леоніда Миколайовича Редзюка, Михайла Харитоновича Касіча, Василя Панасовича Гуленка, Михайла Степановича Сатира, Леоніда Юхимовича Байдюка, Андрія Федоровича Кошового, Надію Дмитрівну Крячок, Юрія Яковича Касяненка, Павла Івановича Скочка, Олександра Васильовича Павленка, Павла Васильовича Бочілова, Марію Тарасівну Лученко, Катерину Семенівну Іваненко, Наталію Іванівну Розколупу... Але окремі публікації, що періодично з'являлися у пресі, вимагали до себе більшої уваги і, щонайперше, зібрання їх воедино та узагальнення. Крім того, частина документальної інформації ще не була введена до обігу.

Реалізація проекту стала можливою завдяки підтримці голови Рокитнянської районної державної адміністрації Вадима Олександровича Соколенка, голови Рокитнянської районної ради Василя Михайловича Лавренка, які відгукнулися на звернення Н.І.Липовенко та А.П.Шелест про написання та видання «Історичного нарису «Рокитнянщина»».

У лютому 2007 року спільним розпорядженням голови районної державної адміністрації та голови районної ради було створено редколегію, яка взяла на себе пошук нової інформації, обробку матеріалів, написання та підготовку до друку історичного нарису.

Районна державна адміністрація і районна рада постійно цікавилися ходом проекту, допомагали у вирішенні нагальних питань, завдяки чому робота над книгою своєчасно завершилася.

Видання, яке ви тримаєте у своїх руках, розраховане на широке коло читачів і розповідає про історичні віхи території, яку займає сучасний Рокитнянський район, та історію населених пунктів. До нього також увійшли розповіді про покоління, котрі колись населяли цю землю, її святині, пам'ятні місця, легенди та перекази.

Історія Рокитнянщини дуже цікава і багата і починається ще з часів пізнього палеоліту. Це – й трипільські поселення, й анти з їхнім правителем Божем, і відомий усьому світові

ромашківський глек-календар, і славні міста Торчеськ, Райгород, Шаргород, Китай-город, і козацькі церкви... Мало який український гетьман не ступав на цю землю... Кажуть, що був тут і Тарас Шевченко. Багато трагічного, але й багато героїчного було в її історії. А скільки талантів зростила одвіку хліборобська Рокитнянська земля! Поетів, письменників, піснярів, художників, вчених, академіків, дипломатів, спортсменів...

Далеко не все вдалося дослідити та викласти на сторінках видання. Але початок зроблено, дано поштовх до майбутніх досліджень, глибшого аналізу матеріалу.

При відтворенні давноминутих подій та описі сучасності прагнули зберігати об'єктивність і достовірність, тому в історичному нарисі багато посилань на архівні, історичні та літературні джерела. Безцінними є спогади очевидців.

Особливо варто подякувати краєзнавцям з багаторічним стажем Павлу Васильовичу Бочілову та Олександру Васильовичу Павленку, які немало попрацювали в архівах та бібліотеках, великому ентузіасту Віктору Прокоповичу Самойленку, який надавав неоціненну допомогу в пошуку і зборі інформації, високопрофесійним фахівцям Олені Валентинівні Брежестовській та Наталії Яківні Шараварі, які допомогли не відійти від історичної об'єктивності, радили, вичитували текст, консульгували, Ользі Володимирівні Мусієнко та Олександру Івановичу Волосожару, які внесли поетичність у розповідь, невтомній і дуже відповідальній Аллі Анатоліївні Уманець, яка взяла на себе роботу з виготовлення фотоілюстрацій, Павлу Миколайовичу Соколюку за організаційне сприяння у виході книги.

Щира вдячність сільським та селищному головам, виконавчим комітетам сільських рад, управлінням, службам та відділам Рокитнянської районної державної адміністрації, які відгуквалися на звертання членів редколегії.

Окрема подяка Андрію Сергійовичу та Юрію Сергійовичу Полив'яним, Григорію Семеновичу Драпою, Світлані Дмитрівні Близнюк, Павлу Петровичу Шелесту, Надії Григорівні Бондаренко, Олександрі Василівні Новак, Петру Вікторовичу Мітлицькому, Юрію Петровичу Заїці, Інні Віталіївні Лазаревій, Олександру Михайловичу Калінському, Ігорю Віталійовичу Лалаку, Благодійному Рокитнянського району Олександру Тарасюку, Павлу Івановичу Скочку, Марії Мусіївні Пашенко, Наталії Миколаївні Сахно, Марії Іванівні Висоцькій, Валентині Василівні Сиротенко, Людмилі Броніславівні Калітенко, Ніні Яківні Мирончук, Юлії Анатоліївні Каштановій, Василю Петровичу Буслу, Ірині Леонідівні Вакуленко, Наталії Григорівні Закрасняній, Ользі Іванівні Гриценко, Галині Іванівні Хілініч, Марії Сергіївні Савчук, Василю Васильовичу Танчику, Петру Нечипоровичу Мусієнку, Петру Яковичу Прозору, Євгенії Дмитрівні Шевченко, священику Артему Борисовичу Глуценку, Катерині Василівні Осадчій, Миколі Олексійовичу Красіну, Андрію Вікторовичу та Віктору Володимировичу Стрельбицьким, Сергію Васильовичу Лавренку, Богдану Васильовичу Саєнку, Оксані Іванівні Хілініч, Івану Даниловичу Крячку.

Ця книга побачила світ завдяки сприянню нашого земляка Михайла Олексійовича Горovenка.

Алла Шелест

РЕЦЕНЗІЯ-ВІДГУК

на видання «Історичний нарис «Рокитнянщина»

Історія України сьогодні продовжує відкривати неznані сторінки минулого й тим самим привертати увагу широких кіл громадськості та викликати бурхливі дискусії. Однак історія нашої держави була б неповноцінною без висвітлення минулого її окремих країв, земель, регіонів, в т. ч. й більших чи менших адміністративних утворень. Адже шляхи пізнання власного минулого різноманітні. Тут поєднуються академічний науковий потенціал і зусилля пошуковців-аматорів, створюються синтетичні курси і вузькоспеціальні студії, фундаментальні монографічні видання співіснують з публікаціями значно меншого формату. Осібне місце серед історичних праць посідають різного роду краєзнавчі видання, що завжди користуються попитом як фахівців, так і ширшої читацької аудиторії. На їх сторінках читач не знайде нових теоретичних гіпотез, але відкриє для себе неповторний світ життя того чи іншого краю у всій своїй повноті.

Одним із невеличких, але славних своїм минулим історичних країв України є Рокитнянщина, що на Київщині. Ось вже 85 років як ця мала батьківщина для багатьох українців в адміністративно-територіальному державному поділі складає Рокитнянський район Київської області. Разом з тим історія цього краю сягає глибокої давнини. Близько 25 тисяч років тому, в добу пізнього палеоліту, на території сучасної Рокитнянщини вже проживали первісні люди. Відомо, що ще у XII – XIII столітті Київська земля становила собою один з найрозвиненіших і густонаселених районів Русі-України. Та й взагалі плем'я полян, що проживало на Пороссі, стало формоутворюючим елементом в процесі складання зародків української нації. Важливими віхами в історії краю стали козацька доба, революційні події початку XX століття, участь жителів Рокитнянського району в Другій Світовій війні тощо. Не минули край і різного роду геноциди, голодомори, репресії, соціальні й економічні визиски, а також природні катастрофи та інші лихоліття.

З багатьма героїчними і трагічними сторінками українського минулого зацікавлений читач зможе ознайомитися у нарисі «Рокитнянщина». Тут, окрім висвітлення різних історичних періодів розвитку краю, подано короткі довідкові нариси про його населені пункти – Рокитне, Бирюки, Пугачівку, Бушеве, Житні Гори, Запруддя, Луб'янку, Любку, Першотравневе, Маківку, Петрівське, Насташку, Колісникове, Ольшаницю, Острів, Довгалівське, Ромашки, Бакумівку, Савинці, Синяву, Телешівку, Шарки та Калинівку. Родзинкою праці є легенди, перекази та спогади очевидців про життя краю.

Це ґрунтовне науково-популярне видання є лише першою спробою відтворити історію Рокитнянщини взагалі та розвиток Рокитнянського району зокрема. А тому, звичайно, воно не позбавлене окремих недоліків, які однак не впливають на основний зміст. Книга побачила світ завдяки подвижницькій праці багатьох поколінь істориків та краєзнавців, які по-справжньому закохані у свій край – свою малу батьківщину Рокитнянщину, яка, поряд з іншими, і є головною складовою нашої великої Батьківщини – України.

Тарас Чухліб,

доктор історичних наук,

директор Науково-дослідного інституту козацтва,

провідний науковий співробітник

Інституту історії України НАН України,

член Ради Українського козацтва при Президентові України

*Багата хлібом будь і добрими людьми,
Дзвени калиною і піснею завжди.
Нехай святиться у віках твоє ім'я,
Благословенна Рокитняниціно моя!*
Ядвіга Кривенко

ЧАСТИНА I

МАЛА БАТЬКІВЩИНА В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У СПАДОК ВІД ВІКІВ

Найкраще, що ми можемо відчутти, – це відчуття таємниці... Той, хто ніколи не звідав цього почуття, той, хто не вміє зупинитися і задуматись, оповитий боязким захопленням, той подібний мертвому і очі його закриті.

Альберт Ейнштейн

Територія середнього Поросся – природно-історичної області між річками Россою і Стугною (тепер південна частина Київської та північна частина Черкаської областей), де розташований Рокитнянський район, ще в передісторичні часи була досить залюднена. Археологічні розкопки свідчать, що тут в епоху пізнього палеоліту (давнього кам'яного віку) близько 25-ти тисяч років до н. е. жили первісні люди. Найближчу до нас стоянку первісної людини виявлено на території дендропарку «Олександрія» м. Біла Церква¹. Цілком можливо, що знаходилися вони і на території сучасної Рокитнянщини. У цей період людина, хоча й живе за рахунок навколишнього середовища – займається полюванням, збиранням плодів, починає менше залежати від природних умов. Знайдені археологами у нашій зоні наконечники списів, гарпуни, кам'яні знаряддя, різці для обробки дерева та кісток, скребки, приколки, голки для пошиття одягу зі шкір убитих тварин також підтверджують появу перших знарядь праці. Людина навчилася добувати вогонь, виготовляти одяг, споруджувати перші житла. Згодом перейшла до родового ладу.

Безпосередньо у Рокитнянському районі групою археологів Інституту археології Академії Наук УРСР ще у 1947-му році було зафіксовано 30 пунктів, що належать до різних епох і відбивають різні етапи розвитку людського суспільства. Найдавніші пам'ятки належать до доби неоліту (нового кам'яного віку, що датується VI–IV тисячоліттям до н. е.). Одне з головних занять людини цього періоду – рибальство, тому людські поселення тяжіли до річок і розташовувалися біля самої води на піщаних дюнах. Дюнні стадії, виявлені поблизу сіл Бушеве, Ольшаниця та селища Рокитне (біля колишньої Йосипівки), відбивають, за М.Брайчевським², дану епоху. Під час експедиції тут було знайдено примітивну кераміку тих часів. Водночас люди продовжували полювати, розводили тварин. Перші спроби хліборобства, очевидно, теж припадають на цей період.

З виробництвом необхідних для життя продуктів, з яким пов'язують перехід до сталої осідлості, вдосконалюються знаряддя праці, розвиваються гончарство і ткацтво, з'являється елементарна культура обробки землі і сіяння зерна. Крем'яні знаряддя, виявлені на плато над річками поблизу сіл Житні Гори (неолітичне поселення дніпровсько-донецької культури)³, Шарки⁴ та ін., свідчать про наявність на території району хліборобських поселень ранніх часів. За фізико-географічними даними, Рокитнянщина лежить у зоні лісостепу, що створює сприятливі умови для розвитку землеробства. Ця епоха, вважав М.Брайчевський, відповідає нижчому ступеню варварства і характеризується родовою матріархальною організацією суспільства.

Вищого рівня в добу неоліту набуває передмікенська культура⁵, за місцем знахідок названа трипільською. Її вперше було виявлено поблизу с. Трипілья Обухівського району Київщини, де археолог В.Хвойка провів свої знамениті розкопки. Розвиток цієї культури тривав понад дві тисячі років і охоплював не лише новокам'яний, але й бронзовий та залізний періоди.

У епоху свого розвитку (орієнтовно V–III тисячоліття до н.е.) трипільці жили великими селами до 500 чоловік. Якщо у ранньотрипільський період їх житла ще нагадували землянки

Вчений-археолог В. В. Хвойка
(1850 – 1914)

попередніх культур неолітичної доби, то згодом це були досить складні довгі та вузькі наземні оселі без присутності оборонних споруд. Як зазначає М. Грушевський, «люди жили... в хатах, углублених в землю, а зверху надбудованих з дерева, виліпленого глиною; зроблені проби реконструкції такої домівки представляють її в виді неглибокого заглиблення в землі од 3 до 5 метрів в довжину і ширину, з глибшою ямою в центрі, де міститься ягнине; стіни робилися з частокола або плетня і обліплювалися глиною змішаною з поволокою або висівками. Центральна яма, в сусідстві ягнини буває завалена останками їжі – особливо кістками звірят (олень, кози, свині, корови, вівці, коня), рибячими кістками і лускою, черепашками, перемішаними з попелом, черепками з розбитої посуду, і знаряддям камінним, роговим і кістяним. Останки попелу стрічалися також і по за домівкою, на дворі. Відмінний від цих хат тип дають т. зв. точки, що в Трипільській околиці стрічаються поруч них. В них нема слідів таких багатих

останків, за то маса глиняної посуду, цілої або побитої, часом з слідами попелу і недопалених людських костей. Підлога в них з паленої глини, без центральної ями; стіни були також ліплені з глини. Висловлена була гадка, що сей другий тип то гробовища мешканців передмікенських осель...»⁶. Кожна сім'я займала в такому будинку з глинобитною піччю окрему частину житла.

Організація життя у трипільців була родовою, під старшинством жінки. У культурі панували магічні ритуали та віра в надприродні сили, поховальні обряди. Центральне місце у тогочасних культах посідала богиня плодючості Землі – Велика Матір. З часом цей елемент культури був успадкований, переосмислений і розвинутий іншими народами, котрі проживали в Україні. Вважається, що культ Родової матері – жінки, на чолі роду, і культ Рожаниці – Богині родючості, а також обряди, з поклонінням Місяцю, збереглися в Київській Русі аж до запровадження християнства⁷. Не виключено, що в цей період існувало піктографічне письмо, а в кінці III-го – на початку II тисячоліття до н.е. на територію України проник клинопис.

Вже тоді і у нашій місцевості люди сіяли ячмінь, просо, пшеницю, можливо, льон і бобові. Утримували велику і малу рогату худобу, свиней, овець; полювали та рибалили. Поля обробляли дерев'яним плугом, жали крем'яними серпами, зерно мололи на зернотертках. Розвивалося ремісництво, гончарство. Зокрема, значного поширення набуло виготовлення виробів побутового призначення – горшків, мисок, глечиків і т.д., що мали декоративний розпис. Різнокольоровий орнамент створювався за допомогою білої, жовтої, червоної і чорної фарб. Знаряддя праці виготовлялися у спеціальних майстернях. Тоді ж з'явився перший механічний пристрій – свердло для пророблювання отворів у камені та дереві. Зброї серед знарядь праці не знайдено. Вочевидь, часи трипільської культури були досить спокійними та благодатними для тогочасного населення до вступу ним у так званий бронзовий вік. Пізніше воно навчилася робити бронзові та мідні знаряддя.

З розвитком бронзи (III–II тисячоліття до н.е.) відбувається остаточний розподіл людства на хліборобів і скотарів. У цей час виникає приватна власність. Основною фігурою стає озброєний луком і стрілами воїн на коні.

Приблизно тисячу років до н.е. скотарі перетворилися на справжніх кочівників і мандрували степами у постійних пошуках пасовищ. З вторгненням войовничих кочових племен киммерійців з півдня, згодом скіфів трипільська цивілізація витіснилася у нашій зоні скотарськими племенами ямної культури. Їх назва походить від характерного типу поховання по-

кійників у сидячому положенні в ямах під курганными насипами. Оселі теж відрізнялися від трипільських – кам'яний низ продовжував глинобитний верх.

Археологічні розкопки різних років XIX–XX століть свідчать, що значна частина великих земляних могил-курганів, розкиданих поодинокі чи невеликими групами на території Рокитнянщини – біля Житніх Гір (між цим селом та колишньою Мовчанівкою у XIX столітті було три кургани)⁸, Запруддя (16 курганів на полях), між Ольшаницею та Шарками⁹, поблизу Острова, Ромашок¹⁰, Савинець, Насташки (два кургани на околицях села), Бушевого, Довгалівського, Пугачівки¹¹ – належать саме до доби першого великого розподілу праці. Кургани доби бронзи, зокрема, середньо-дніпровської культури, розкопані біля селища Рокитне (в районі колишньої Йосипівки)¹², в кінці XIX століття – один з шести курганів у Телешівці¹³. В останньому було знайдено три поліровані сокири-молоти, одна з яких певний час зберігалася в краєзнавчому музеї Рокитнянської середньої школи №2¹⁴. За результатами Дніпровської Давньоруської експедиції 1993 року, здійснюваної силами співробітників ІА НАН України та Національного музею історії України при фінансовій підтримці Управління культури Київської облдержадміністрації, на території району, в Острові та Синяві, виявлено 11 (1 та 10) поселень епохи бронзи. Розміщувалися вони в основному на берегах річок. У Острові – на схилі, що виходить до лівого берега річки Насташка, у Синяві – поблизу Росі. Археологічні знахідки з місць цих поселень представлені фрагментами ліпного та гончарного посуду, кераміки, кремінним знаряддям (каменем-розтиральником), бронзовою прикрасою і, за визначенням фахівців, належать до періодів ранньої і пізньої бронзи.

Землеробсько-скотарські племена, які проживали у нашій місцевості у цей період, вчені відносять до найдавнішої протослов'янської групи.

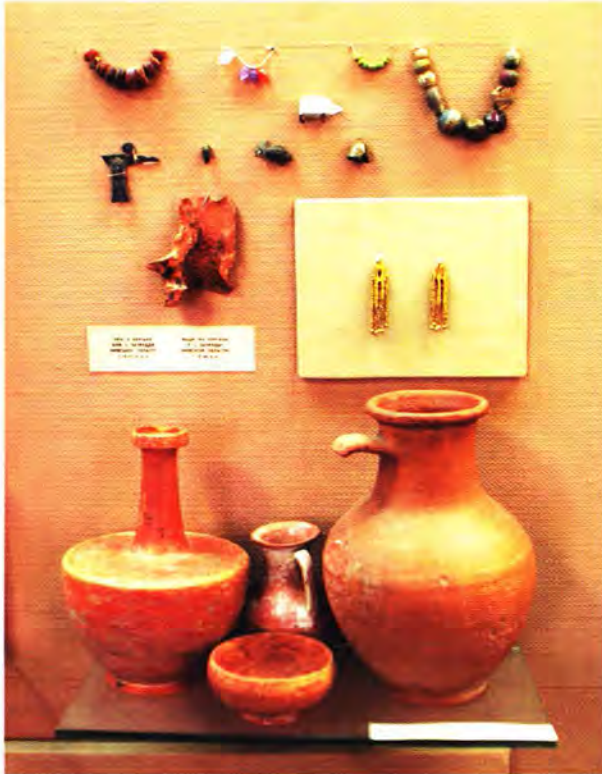
Доба заліза починається з так званої скіфської (скітської) епохи. На території Рокитнянщини, як писав М. Брайчевський¹⁵, жили скіфи-орачі, згадувані у Геродота (V століття до н.е.) саме під цим ім'ям. Вони були нащадками стародавнього хліборобського населення лісостепу та безпосередніми предками східних слов'ян, оскільки потіснили кіммерійців і тривалий час господарювали на півдні України. За свідченням Геродота, землероби близько 2800 років тому вже знали залізо і використовували плуг; тоді ж з'явилися сокира й меч. Для того часу характерний і другий суспільний поділ праці – відокремлення ремесла від землеробства і скотарства. Розвивалося гончарне і ювелірне мистецтво, виготовлялися прикраси зі штампованого й кованого золота, виникла технологія виготовлення кольорової емалі, чорніння срібла.

Великий вплив на культуру скіфів мали традиції античного світу, зокрема, міста-колонії Ольвія, Тира, Пантикапей (VI століття до н.е.), Херсонес (V століття до н.е.). Стародавня Греція стала ринком збуту зерна, худоби, шкіри.

У VII – на початку VI століття до н.е. регіон Поросся був насичений елементами скіфської культури: спорядженням, зброєю, адже хвилі кочівників постійно змінювали одна одну. В одному з курганных кочівницьких поховань біля Ромашок розкопано залізне кінське наголів'я¹⁶. Хоча не виключено, що ця знахідка періоду X–XIII століть належить кочівникам тюркського походження¹⁷. Матеріали ранньозалізного часу зустрічаються поблизу Бушевого – на давньоруському городищі – біля гирла Гороховатки при впадінні її у Рось¹⁸ та двох поселень раннього залізного віку, розташованих, відповідно, на першій надзаплавній терасі лівого берега Росі в 500-х метрах від впадіння Гороховатки та на дюні в заплаві правого берега Росі в 2-х кілометрах від Бушевого. Зокрема, з території городища походить стінка ліпного горщика світло-коричневого кольору з домішками жорстви та шамоту у формувальній масі (ранній залізний вік), за межами укріпленої частини відібрано також ліпне вінце раннього залізного віку з рельєфним валиком.

Експедицією 1993 року на території району виявлено також поселення раннього залізного віку в Острові, Телешівці, Рокитному, Пугачівці; курган орієнтовно цієї доби в За-

прудді. Археологи зазначають, що він – куполовидної форми, висотою – близько 3-х метрів, з підшовою – 40 x 45 метрів. За свідченням місцевих жителів, поруч був такий же, розграбований та розораний у 70-х роках минулого століття. Є припущення, що це згадувана раніше в літературі курганна пара Близнюки. Вірогідно, саме у цьому напівзруйнованому кургані під час досліджень 1974 року¹⁹ було зафіксовано одну з найпівнічніших сарматських поховальних пам'яток з 4-ох поховань, серед яких одне – з посудом та прикрасами.

Речі з кургану біля с. Запруддя

З поступовим занепадом могутності степових скіфів, який припадає на III століття до н.е., їх змінили сармати (савромати), відомі античним авторам ще з кінця VII століття до н.е. Теж кочові племена, до того ж, споріднені зі скіфами мовою. Доказом їх присутності на Рокитнянщині і є згаданий вище курган поблизу Запруддя. Однак сармати не мали великого впливу на узвичаєний спосіб життя навколишніх територій. Пануванню цих племен поклали край у III–IV століттях до н.е. готи та гунни.

Східні слов'яни під назвою «венеди», або «венети», або «енети» уперше згадуються у літературних джерелах на початку нової ери у працях римських та грецьких істориків I-II століть н.е. Вся зона лісостепу України (а, отже, і Рокитнянщина), на думку більшості сучасних дослідників, стає місцем їх розселення. Ці осілі племена перебували на стадії розкладу первіснообщинного ладу. Займалися орним та підсічним землеробством, скотарством, мислив-

ством, рибальством. Уміли видобувати і обробляти залізо, славились гончарством, підтримували торговельні зв'язки з іншими народами. До того ж, дозволяли собі неодноразові війни з Римською імперією. У першій половині I-го тисячоліття н.е. частина венедів увійшла до складу антського племінного об'єднання, а в майбутньому стала етнічною основою утворення давньоруських племен.

З початком нової ери на території району, як і по всьому лісостепу України, розповсюдилася культура «полів поховання»²⁰. Такою є умовна назва ранньослов'янських без наземних ознак ґрунтових могильників з трупоспаленням чи без нього. Поля поховань належать до черняхівської культури, вперше відкритої Вікентієм Хвойкою у кінці 90-их років XIX століття. Від неї та зарубинецької культури прийнято розпочинати археологію стародавніх слов'ян. Пам'ятки черняхівської культури – археологічної культури II–V століть (за іншими даними, II–VII століть) – великі неукріплені поселення та безкурганні могильники найбільше поширені в басейні річки Рось. Це яскраво простежується на території сучасного Рокитнянського району, де ще з середини

Так звана гайдамацька могила в Острові.
Курган увінчує хрест із сірого пісковика з нерівною поверхнею

XX століття були відомі 26 пам'яток цієї культури: поблизу сіл Житні Гори (два – в північно-східній частині села на правому березі річки та при злитті річок Бурчак і Негода, чотири – на правому березі річок Негода та Бурчак), Ольшаниця (шість поселень – в долині річки Rogozivka між Ольшаницею і Рокитним (територією колишньої Йосипівки)), Шарки (поселення на правому березі Гороховатки), селища Рокитне (на території колишніх сіл Йосипівка і Мовчанівка), Синява (уламки посуду черняхівського типу виявлені у 1947-му році в потужному культурному шарі пізнього середньовіччя)²¹. Під час останніх досліджень 1993 року на території села Синява зафіксовано ще більше десяти пам'яток цієї доби. Серед знахідок – уламки кераміки, фрагменти чорно- та сіролощеного посуду зі збереженням на одній із мисок пролощеного сітчастого орнаменту.

Особливо цікаві пам'ятки черняхівської культури у Ромашках та Телешівці²². Могильник у центрі Ромашок – один з найвідоміших в Україні. Після неодноразових досліджень у ньому

Ромашківський глек-календар

виявлено 38 поховань, з яких 4 трупоспалень та 15 трупопокладень. Знайдено фібули (застібки), глиняний глек IV століття н.е. із зображенням слов'янського календаря, за яким вівся відлік усіх фаз розвитку сільськогосподарських рослин, важливих для землеробства явищ природи та язичницьких свят, що свідчить про формування слов'янського язичницького культу вірувань, збереженого і в сучасних обрядах.

У селі Телешівка могильник черняхівської культури знаходиться у західній частині глинища на плато біля господарського двору колишнього колгоспу «Незаможник» по сусідству з трьома поселеннями черняхівської культури. Неподалік від нього – на правому березі річки Гороховатки в урочищі «Берег», що є виступом надземної тераси, – розташоване перше поселення, на південь від урочища – друге, у надзаплавній терасі Гороховатки – третє²³.

Носії черняхівської культури були осілим землеробським населенням, яке вирощувало кілька сортів пшениці, ячменю, проса, використовувало сівозміни та вдавалось до підсічного способу освоєння нових площ. Біля їх глиняних, на дерев'яних каркасах, осель, що мали глиняну долівку, очевидно, солом'яну чи очеретяну покрівлю, камінну чи глиняну піч, і, що цікаво, дві світлиці, сіни і ганок, розміщувалися господарські будівлі – клуня, комора, хлів, яма для зберігання продуктів.

Значна роль належала ремеслам, гончарству, що відокремилось у самостійну галузь, торгівлі з сусідами, в т.ч. з населенням Римської імперії. Основним предметом експорту, висловлюючись сучасною мовою, було зерно, загальним еквівалентом – римські монети. Взагалі, характерним для цієї культури, вважав М.Брайчевський, є наявність певних провінційно-

Інші знахідки розкопок В. Хвойки

римських елементів²⁴. На кінець I століття н. е. римські війська імператора Траяна дійшли до середнього Дністра, безпосередньо зіткнувшись там з нашими предками. Це й послужило відправним моментом для впливу більш розвиненої культури рабовласницького Риму на культуру «полів поховань».

Про широкий розвиток торгівлі слов'ян з греко-римським світом свідчить нумізматичний матеріал, знайдений у Рокитнянському районі, – скарби і окремі монети римських імператорів кінця I–III століть н.е. У 1884-му році у Синяві виявлено чотири римські монети: бронзову Птолемея та срібні Траяна, Марка Аврелія та Фаустини Молодшої. Кілька срібних римських монет, у т.ч. одну монету Антонія Пія та золоту монету – «варварське» наслідування ауреусу Гордіана III – у Ромашках; срібну римську монету Антонія Пія – у Шарках; дві срібні римські монети Нерви та Фаустини Старшої – у Бирюках під час розкопок у 1941-му році; а поблизу Ольшаниці – скарб римських монет II–III століть н.е. На території Насташки у 1870-му році знайдено 28 срібних блях від пояса та срібну ложку, у 1891-му на полях поблизу цього ж села – срібну римську монету імператора Андріана²⁵, згодом ще дві срібні монети – Денарій Комода 182 року н.е., Денарій Антонія Пія 153 року н.е., мідну римську монету Клавдія I 41-42 років н.е. Тісні стосунки з римлянами підтверджують й інші археологічні знахідки – амфори, скляні й металеві вироби римських ремісників.

У той період з'явилися такі технічні досягнення, як гончарний круг, виготовлення скла, мистецтво емалі та ін. Деякі дослідники вважають, що черняхівська культура належала слов'янським племенам, у т.ч. антам. На думку М.Брайчевського²⁶, саме на її базі виникла перша історична культура, що збіглася з утворенням першої східно-слов'янської держави Київської Русі.

Завдяки антам маємо першу відому на даний час згадку в історичних джерелах про територію сучасної Рокитнянщини. Анти «утворили етнографічну цілість, яку тепер звемо українською»²⁷.

Римські монети кінця I–III ст. н.е., знайдені на території Рокитнянщини

ПАМ'ЯТКИ АРХЕОЛОГІЇ РОКИТНЯНСЬКОГО РАЙОНУ *

№	Пам'ятка	Адреса	Датування
1.	Змійові вали	смт Рокитне	X-XII ст.
2.	Поселення	смт Рокитне	р.з.в., X-XII ст.
3.	Поселення	с. Бирюки	?
4.	Городище і селище	с. Бушеве	XI-XIII ст.
5.	Курганна група	с. Бушеве	III тисдо н.е.-I тис.н.е.
6.	Курган	с. Бушеве	III тисдо н.е.-I тис.н.е.
7.	Поселення	с. Бушеве	I тисдо н.е., XI-XII ст.н.е.
8.	Поселення	с. Бушеве	I тисдо н.е.
9,10	Курганна група. Курган	с. Довгалівське	III тисдо н.е.-I тис.н.е.
11	Курганна група	с. Житні Гори	III тисдо н.е.-I тис.н.е.
12, 13, 14	Поселення	с. Житні Гори	III-IV ст. (черняхівська культура)
15	Курганна група	с. Запруддя	III тисдо н.е. - I тис.н.е.
16	Поселення	с. Маківка	XVI-XVIII ст.
17	Курган	с. Ольшаниця	III тисдо н.е. - I тис.н.е.
18	Городище	с. Ольшаниця	XII-XIII ст.
19	Змійові вали	с. Ольшаниця	X-XI ст.
20	Курган	с. Острів	III тисдо н.е. - I тис.н.е.
21	Поселення	с. Острів	III-IV ст.н.е. (черняхівська культура)
22	Поселення	с. Острів	II-I тисдо н.е., XII ст
23	Поселення	с. Пугачівка	III-V ст.н.е.
24	Курган	с. Пугачівка	III тисдо н.е. - I тис.н.е.
25	Поселення	с. Пугачівка	I тисдо н.е.
26	Могильник	с. Ромашки	III-IVст. н.е. (черняхівська культура), XI-XIIст.
27	Поселення	с. Синява	Доба пізньої бронзи
28	Поселення	с. Синява	XI-XIII ст. н.е., XVI-XVIII ст. н.е.
29	Поселення	с. Синява	II тисдо н.е., XI-XIIIст., XVI-XVIII ст.
30,31,35	Поселення	с. Синява	II тисдо н.е.
32,33	Поселення	с. Синява	2 пол. II тис. до н.е. — I пол I тис.н.е.
34	Поселення	с. Синява	II - I тисдо н.е. „XI-XIII ст. „XVI-XVIII ст.
36	Поселення	с. Синява	II тис. до н.е., III-IVст. (чернях. к-ра), XI-XIIIст.
37	Курганна група	с. Телешівка	III тисдо н.е. - I тис. н.е.
38	Поселення	с. Телешівка	XI-XIII ст., XVI-XIII ст.
39	Поселення	с. Телешівка	I тис. до н.е., III-I ст., XVI-XVIII ст.
40	Поселення і могильник	с. Телешівка	III - IVст.н.е. (черняхівська культура)
41	Курганна група	с. Шарки	III тисдо н.е. - I тис. н.е.

* - Від Трипільської культури до сучасності (Відпочивайте в селах Київщини). Путівник-довідник. Київ, 2004. С. – 291

ІНДІЯ В ЄВРОПІ? Є Й ТАКА ВЕРСІЯ

Павло Бочілов

ЯКЩО вірити давнім письмовим джерелам, то слов'яни мають глибинне походження, – гіпотетично, два тисячоліття тому на території від Уральських гір і до Атлантичного океану жили наші предки індоєвропейці. Їх ще називали сінди, вінди, сінти, гінди... Зміна назв, мабуть, пояснюється великим переміщенням народів та їх асиміляцією.

Згадки про індів зустрічаються у казках, легендах, літописах. Наприклад, у билині про Дюка Степановича є такий діалог між князем Володимиром стольнокиївським та боярином Дюком: «Ты откудаиной удалой добрый молодец? – Я есть из Индии из богатых». Індійське царство згадується і в билині про Волха Всеславовича, який разом «с дружиною храброю» ходив походом на Індію з міста Києва. У повісті про

Руслана Лазаровича йдеться про «сторожа» кордонів «Индеейского царства» богатира Іванка – Білу Паляницю.

Від давніх індів залишилися назви в гідронімії. Зокрема, у басейні Росі є річка Криштовиха. Її назва походить від санскритського «криш» у значенні рихлити, кришити землю. Той, хто обробляв її, називався «кришити». Звідси, ймовірно, і походить слово «крестянин». Можливо, саме поблизу Росі і відбувся перший обробіток (кришіння землі), адже у жодній ріці немає притоки з подібною назвою.

Через багато років Геродот назве «крестьян», які мешкали по обидва береги Росі, скіфами. За «Ригведою» ж, той, хто обробляв землю, називається арійцем – від слова «аруа» (плуг). Керувати плугом – орати, тому орача називали «оратою». Цілком можливо, що земля індів іменувалася «Ораттою» або «Оратанією». Цікаво, що це припущення перегукується з однією із версій про первісне значення назви «Україна». Нібито у давнину життя наших предків-хліборобів тісно пов'язувалося з сонцем – джерелом земного життя. Від прадавньої назви сонця – Ар, Ра – походить і самоназва арії, арії-орачі, які орали-осонювали землі.

За повістю про Руслана Лазаровича, видається можливим скласти приблизну карту різних царств, розташованих поблизу Дніпра. Вимальовується велике Індійське царство з можливою столицею Києвом, адже поряд з відомою нам назвою місто, на думку дослідників, могло називатися Самват (Самватаг), Троя, Бористен. Якщо вірити Ю.Шилову («Космические тайны курганов»), то Дніпро в часи «степових пірамід» іменувався Індом (Сіндохом). За Іваном Златоустом, інди на річці Сіндху – корінні жителі нинішньої України.

Про спільні корені слов'янського люду, котрий мешкав на річці Росі (за переказами, давньої індійської річки Раса), з індами свідчить схожість слов'янських слів зі санскритом Азіатської Індії (Індостану).

Порівняймо слова, взяті з «Бхагават-Гіти», з українськими. Тава – твій, набхах – небо, прія – приємно, нах – нас, дварам – двері, ниша – ніч, насипка – ніс, прати – проти, мата – мати, асти – є, єсть, тада – тоді, агних – вогнем, харша – хороши, братух – брати, чару – чари, питва – пити, сва – своїм, маху – мед, гариян – гарний.

Приз у санскриті означає «мидху», звідси, очевидно, походить і слово «медаль».

Вдумаймося і в такі слова: накханил – нігті, сунух – син, сабза – збори (собрание), арка – яскраве, навани – нове, париджитах – поразка.

Знайоме нам слово «романтика» на санскриті звучить «романте».

Від санскритського слова «гарбах», що означає плід, походить слово «гарбуз».

Інди на Росі займалися і скотарством. Володар корів у них іменувався «гонати» або «гона», ймовірно, від слова «го» - корова. Слово «настя» означало насовище, а звідси – настух. Грама – село, тож люди, котрі у ньому мешкали, одержали назву громадяни.

У санскриті старшого у сім'ї називають «тата», тобто гідний, достойний. В інших народів є також слова «тятя», «ату», «ата». Очевидно, при додаванні до них літери «б» вийшло «батья», а звідси – ще один можливий варіант «Батавея», «Батьківщина» – у значенні гідна великої шани.

Наступне порівняння: аха – ахнув, охнув, брухи – брехати, ведми – відьма, патха – путь, патага – птаха, бала – балівник, банду – бандит, гирайх – гори, ехоре – горе.

У давнину частину населення на території Північного Причорномор'я і далі на Північ називали антами. Антах – ант. Тобто предок.

Глиняний глек IV століття н.е. із зображенням слов'янського календаря

РОМАШКІВСЬКИЙ ГЛЕК

У 1899-му році під час археологічних розкопок В.Хвойкою у селі Ромашки було знайдено середнього розміру керамічний глечик, призначений швидше всього для зберігання води. Завдяки незвичайному розпису, зробленому слов'янином-язичником у IV столітті н.е., він виявився унікальним для науки. На сиру глину до випалу на тулуб посудини, ретельно виготовленої на гончарному крузі, спеціальними штампами у два пояси нанесені зображення з декількох сотень знаків. Вважати їх звичайним орнаментом неможливо, адже знаки розміщені без усякого ритму і повторень. Проте тривалий час ніхто не міг розгадати таємницю глечика. У 1962-му році це вдалося зробити академіку Б.Рибакову.

Як з'ясувалося, невідомі знаки символізують стародавні язичницькі свята – Ярилів день, Купала і день Перуна, пов'язані з періодами сільськогосподарських робіт. Отже, розпис на глечикі не що інше, як стародавній слов'янський календар.

Образотворчими знаряддями автора композиції були чотири види штамів:

- а) штамп з квадратним торцем: квадрат розділений двома діагоналями і лініями, що з'єднували середини сторін квадрата;
- б) дуговий штамп для так званого нігтевого орнаменту, що відтворює різні фігури, «ялинки» і струменіючі хвилясті лінії;
- в) штамп, що зображує серп;
- г) штамп, який дає відбиток вписаних кутів.

Ключем до розгадки складних композицій верхнього, більш широкого, поясу стали три групи зображень: **два хрести**, розміщені з боку, протилежному ручці глечика; **«громовий знак»** (коесо Юпітера із шістьма шпичками, у якому явно є 6 граней); реалістичне зображення **двох серпів** і поряд з ними фігур, що нагадують **«копи»** чи **«хрести»** снопів на скошеній ниві.

Ці три великі, на весь верхній пояс, композиції наштовхнули Б.Рибакова на думку про **календарну сутність усіх зображень**, розміщених одне за одним, якщо дивитися зліва направо. Вчений припустив, що два хрести можуть означати червень, літнє сонцестояння – Купала, 23 червня; знак грому може означати головний грозовий день у році – 20 липня, день Перуна чи архаїчного Рода (пізніше день Іллі); остання ланка (серпи чи «копи» снопів) символізує жнива – кінець липня чи першу половину серпня.

Малюнки на глечикі розташовані двома горизонтальними поясами з однаковим ритмом обох – кожному великому значку верхнього поясу обов'язково відповідає та чи інша позначка в орнаменті нижнього, вужчого, поясу. Тобто, верх і низ мають єдність, взаємно доповнюють один одного, повідомляючи про язичницькі літні свята, які завершуються жнивами.

Нижній пояс складається з 96-ти нерівномірно розташованих квадратиків і хвилястих ліній. Починаючи від ручки глечика, праворуч ідуть у два ряди 32 квадратики. Під малюнком дерева на верхньому поясі ритм квадратиків переривається і один з них поставлений окремо під рискою. Далі знову йдуть два ряди (14 штампів), що перериваються під купальським знаком (два хрести); тут квадратики верхнього ряду спускаються донизу, створюючи гірлянду із шести штампів.

Потім знову ряди вирівнюються, нараховуючи 18 штампів, після чого знову поставлено один окремий квадратик; його деклинаційне значення підкреслене тим, що він поставлений боком, кутом догори. Після цієї деклинації 8 квадратиків продовжують два ряди.

Під «знаком грому» шестигранного коеса ритм малюнка різко змінюється. Замість квадратиків тут зображено горизонтальні хвилясті лінії. До цього місця хвилясті струменіючі лінії зображалися тільки на верхньому поясі і тільки вертикально, а тут вони вималювані горизонтально тільки на нижньому поясі.

Під усім грозивим шестикутником немає квадратиків – їх місце зайняли струменючі лінії.

Відновлюються квадратики під малюнком серпів і снопів, але тут вони ідуть тільки в один ряд, а під ними зображена хвиляста лінія. Закінчується цей ряд у 17 штампів під останнім зображенням снопів уже біля ручки глечика.

За припущенням Б.Рибаківа, зміст квадратиків у тім, що вони зображали окремі дні літніх місяців й календарно точно визначали дати найважливіших язичницьких свят на честь Ярила, Купала й Перуна.

При аналізі «календаря» було **взято за точку відліку знак у вигляді колеса**, оберіг від спопеляючої шарової блискавки, громовий знак, пов'язаний з тією єдиною датою в слов'янському календарі, коли відзначався жертвами день бога грому і грози – 20 липня, згодом – Іллів день.

Семантика колеса із шістьма шпичцями добре відслідковується за допомогою етнографії. В Україні функцію оберега від блискавки виконує старе колесо від воза чи обід від нього, розміщене на солом'яному даху хати і льоху.

У результаті чотирьох різних перевірок версія про те, що **нерівномірно розташовані квадратики нижнього поясу ромашківського глечика є днями літніх місяців**, підтвердилася і символи свят закріпилися за відповідними числами червня і липня: **4 червня** – Ярилів день (багатолюдне язичницьке свято в західних слов'ян), **19-24 червня** – русальна неділя, **24 червня** – Купала, **20 липня** – день бога грози і блискавки.

П'ятою перевіркою можна вважати ту обставину, що через чотири квадратики після «знаку грому» на глечикі зображені серпи і снопи. Жива ярих культур на Київщині починаються орієнтовно 24 липня.

Таким чином, відраховуючи від Купала і дня Іллі, відлік днів починається 2 травня і завершується 7 серпня. За сучасними даними для Київської області, яра пшениця сходить приблизно 26 квітня – 1 травня (у різних районах), а дозріває 13-22 липня, ячмінь сходить 27 квітня – 1 травня і дозріває 13-20 липня.

Дуже можливо, що «**другий спас**» (6 серпня) **прикрив собою** близьке за часом, але зовсім інше за змістом **давнє свято врожаю**. Оскільки останні колоски в полі зав'язувалися вузлом «Велесу на борідку», то доцільно припустити, що свято обжинок могло бути якимось пов'язане з богом худоби (тваринництва) Велесом, особливо враховуючи те, що слово «тварина» значить багатство взагалі, і навіть гроші. Саме в черняхівські часи вперше урожай пшениці і ячменю став вимірятися римським квадранталом і давав полянським хліборобам деяку кількість римських динаріїв.

Початок календаря – 2 травня – співпадає із церковним святом Бориса і Гліба і в даному випадку, вважає Б.Рибаків, це не просте співпадання чисел, а така ж **заміна язичницького свята християнським**.

День 2 травня не пов'язаний з днем смерті жодного з братів; його встановлено в столітню річницю їх смерті, коли вбиті в протистоянні князі були вже канонізовані, на їх честь побудували другу церкву у Вишгороді. У 1115-му році «мощі» братів з надвичайною шаною перенесли в новозбудований кам'яний храм.

Ймовірно, що Володимир Мономах, встановлюючи 2 травня наперекір грецькій церкві **перше руське національне свято**, свідомо відійшов від усіх реальних дат і вибрав один із тих днів, на який припадає будь-яке давнє народне свято, свято паростків ярих посівів, які щойно зійшли.

В українському фольклорі з Борисом і Глібом нерідко пов'язана давня землеробська придніпровська легенда про походження Змієвих валів. Борис і Гліб (а інколи Кузьма і Дем'ян) змалюються в ній казковими богатырями, які перемагають Змія. Переможеного Змія Борис і Гліб впрягають у плуг і орють ним борозну – Змієві вали Київщини і Переяславщини існують і досі.

Тепер календар базується на семи позиціях, що виключають елементи випадковості:

- * **2 травня** – день молодих сходів, замінений у XII столітті святом Бориса і Гліба;
- * **4 червня** – день Ярила, семик, у наступному пов'язаний з перехідним церковним святом Трійці;
- * **24 червня** – Купала, день сонцестояння;
- * **12 липня** – день відбору жертв Перуну (чи більш архаїчному Роду);
- * **20 липня** – свято Перуна чи Рода;
- * **24 липня** – початок жнив;
- * **7 серпня** – свято врожаю, закінчення жнив, змінене пізніше на церковне свято «Преображення» – 6 серпня.

З допомогою квадратів-днів нижнього календарного пояса є можливість точно визначити числа передбачуваних дощових днів, які вказані на календарі, очевидно, з магічною ціллю. Усі терміни дощових періодів на глиняному календарі співпадають із чотирма оптимальними періодами дощів, що необхідні ярим посівам на Київщині. Це – ідеальна, бажана картина київської погоди, те, що потрібно було просити богів. Перехід хвилястих струмків «під землю», під лінію днів нижнього пояса теж є дуже цінним спостереженням давніх землеробів – після 20 липня напередодні і під час жнив дощі зовсім непотрібні, але земля має бути вологою. Це ще одне співпадання ромашківського календаря з агротехнікою.

Верхній пояс вміщує 127 квадратів-штампів, розділених на 5 груп (25 і 27 – із самого початку, біля ручки; 16–25 – у середині, праворуч Купала; 34 – у кінці, поміж «снопів»).

На Київщині оранка і посів починаються наприкінці березня – початку квітня; загальна кількість днів від сівби зерен у ґрунт до збору нового урожаю 125–130. Відповідно, загальна кількість квадратів-днів верхнього поясу – 127 може бути не випадковою, а теж пов'язаною із ярою пшеницею чи, точніше, пшеничними зернами від висіву старого зерна до отримання нового врожаю. Цю кількість квадратів Б.Рибаків пов'язав із ярою пшеницею, а точніше, – з пшеничними зернами від висіву старого зерна до отримання зерна нового врожаю. Оскільки **кінцева дата термінів верхнього і нижнього поясів однакова** – кінець усіх польових робіт – 7 серпня, Б.Рибаків визначає початок відліку днів верхнього поясу **1 квітнем**.

Розгляд усіх разом елементів ромашківського календаря дозволяє відобразити їх у певній послідовності:

Квітень (Березозол)

1–25 квітня. Оранка, посів, проростання зерен у землі.

25 квітня – 1 травня. Поява сходів.

Травень

2 травня. Поля зеленіють.

23 травня. «Вихід зернових у трубку».

20–30 травня. Полям потрібні дощі в період «виходу в трубку». І на календарі глечика прямо над квадратами визначені тільки ці дні, у верхньому ряду малюнків розміщені виразні хвилясті лінії, що явно символізують дощ.

Червень

4 червня. Ярилів день, свято молодого деревця, плодючих сил землі (семик).

11–20 червня. Потрібні дощі в період колосіння, що поступово припиняються до періоду цвітіння. І знову над квадратами цих днів розміщені хвилясті лінії.

19–24 червня. «Русальна неділя» - моління русалкам – «дівам життя».

24 червня. «Купала» – свято сонця (вогню) і води.

Липень

3 липня. Молочної стиглості зерна.

4–6 липня. Потрібні дощі. Знову хвилясті лінії зверху.

12 липня. Підготовка до свята Бога грози.

15–18 липня. Потрібні останні дощі в період воскової стиглості зерна.

20 липня. Свято небесного божества (Перуна чи Рода). Моління про припинення дощів, грози, про зведення небесної води під землю у зв'язку з дозріванням зерна. Після цього свята хвилясті лінії на календарі переходять із верхнього ряду в нижній. Перехід хвилястих струмків «під землю», під лінію днів нижнього пояса теж є дуже цінним спостереженням давніх землеробів – після 20 липня напередодні жнив і під час жнив дощі зовсім непотрібні, але земля має бути вологою.

24–25 липня. Початок жнив серпами.

26–28 липня. Початок в'язання снопів у «хрести».

Серпень

7 серпня. Закінчення збирання ярої пшениці. Останній сніп (сніп Велесу на борідку).

У язичницьких моліннях про дощ велику роль відігравала вода: слов'яни молились біля річок, озер, джерел, струмків. Глечик з магічним календарем робив налиту в нього воду «святою», цією водою поливали поля, щоб «викликати» дощ.

Ромашківський глиняний календар дає ряд свідчень про працю і вірування давніх слов'ян, їх агротехнічний досвід, що сягає корінням у тисячоліття – ярі зернові вирощуються у нашому краї з епохи Трипілля – не менше, ніж за 3,5 тисячі років від черняхівської культури. Наші предки-поляни – «мужі мудрі і смисльоні» – були досвідченими хліборобами, вміли передбачати строки польових робіт і на певний день просили в богів сприятливої погоди.

Можливо, цей календар відобразив і архаїчний культ Рода, попередника Перуна та Іллі. Деякі дослідники припускають проникнення до черняхівських племен християнства.

(За книгою академіка Б.Рибакова «Язычество Древней Руси».)

«І ПОЧАВ БОЖ ПРАВИТИ АНТАМИ...»

«В перше се ім'я Антів виступає в згаданім оповіданні Йордана про війну з Антами остготського короля Вінїтара при кінці IV в. ... Поза тим ім'я Антів приходить до загального уживання у візантійських письменників VI в. ... Прокопій, Агатій, т. зв. Маврикій, Меандр, Іоан з Ефесу, Теофілякт...», – зазначає М.Грушевський¹. Саме завдяки побічним даним візантійських істориків, письменників, філософів, які були добре обізнані з різними сторонами життя та звичаями слов'янських племен, стало відомо про антів, як частину слов'ян – венедів.

Найбільше про них розповів готський історик Йордан, який служив секретарем аланського воєначальника Гунтігіса Бази. В його праці «Про походження та історію готів» (551 рік) міститься чимало цінних відомостей про розселення антського племені, етнічну єдність слов'ян. Анти або, як їх ще називають, роси населяли територію між Дніпром і Дністром, у т.ч. і Поросья. Прокопій Кесарійський додавав до неї ще й територію на північ від Причорномор'я і Приазов'я. За його ж виразним висловлюванням, антами не править один муж, але здавна живуть вони в народоправстві (демократії), і тому у них щастя і нещастя в житті вважа-

Слов'янське поселення

кій повідомляє, що працьовиті анти мали велику кількість різної худоби і «плодів земних», найбільше – проса і пшениці, знали ремесла. Схилялись перед богами Світовидом, Даждбогом, Хорсом, Перуном, Сварогом тощо, лісовиками, домовиками, приносячи їм жертви. Існує твердження, що анти-язичники мали капища із зображенням ідолів з дерева або каменю. Їх могильники нагадували черняхівські, але й були окремі – для воїнів. Розмовляли спільною мовою, мали яскраве мистецтво. Одяг чоловіків і жінок оздоблювався вишивками, дівчата носили намисто, вінки, орнаментом прикрашалися побутові речі і зброя. Золоті, срібні та бронзові прикраси інкрустувались самоцвітами. У той же час анти запозичили культурні цінності від інших народів, зокрема, візантійців, з якими вели тривалі війни.

Часті напади ворожих кочових племен навчили анти ховати свої запаси у сховах, обладнувати потаємні виходи із селищ і завжди бути насторожі. Однак вони не лише вміли переховуватися. Витривалі воїни легко переносили спеку, холод, дощ, нестачу продовольства, уміло воювали з ворогами в лісах, ярах, тіснинах, майстерно влаштовували засідки, несподівано атакували. Племена володіли і неабияким досвідом подолання водних перешкод, мужньо витримували довге перебування у воді, лежачи на дні ріки і дихаючи через трубки, зроблені з очерету. Антський воїн озброювався двома невеликими списами, а також дерев'яними луками з отруєними наконечниками стріл, щитами. Значний досвід у військовій справі, сильна військова організація сприяли тому, що анти при потребі могли виставити до 100 тисяч воїнів².

У IV столітті анти мужньо боролись проти готів – східно-германських племен, котрі жили у пониззі річки Вісла, але ще з II століття почали потроху пересуватися на схід та південь – Рим, Малу Азію, де здобували багату здобич. Звісно, приваблювали їх і антські землі. Піші та кінні антські племена, об'єднані під зверхністю Божа, давали рішучу відсіч ворогові.

ються справою спільною. Мабуть, швидше всього йшлося про справи військові, адже племена анти не завжди були в злагоді між собою. У часи небезпеки ж вони виступали монолітною силою – вибирали царя (рекса), авторитет якого визнавав весь народ, і підкорялися йому. Писемні пам'ятки також називають інших представників соціальної верхівки анти – королів, володарів, князів, старійшин. Йордан вів мову про їх належність до знатних родів, тож влада з часом ставала спадковою. Свободолубиві анти не знали рабства, воно було обмежене часом і поширювалося тільки на полонених чужоземців.

Анти селилися в лісах, поблизу річок, боліт і озер у невеликих житлах. Їх поселення мали спільні укріплення для кількох сіл. Маври-

ДАВНІЙ ПЕРЕКАЗ ПРО АНТІВ

...ЯКОСЬ давно від холодного північного моря Балта до Дніпра прорвалося войовниче плем'я готів і осіло біля Ромейського моря. І почало воно зло робити племенам і родам слов'янським. Їх вождь Германаріх на той час підкорив немало народів Європи, його іменем називалася ціла держава – Германія. Зібралися тоді князі і мужі з усіх племен язика слов'янського на віче і обрали собі за царя – князя антів Божа. І почав Бож правити антами. Це був мудрий і досвідчений правитель. Руки мав дужі і вправні, а очі, незважаючи на старість, як у орла. Одягався просто, як усі... На голові мав сиве волосся, що буйною гривною спадало йому на плечі, а густа сива борода закривала половину грудей. Великий ніс і високий, поораний зморшками, лоб надавали йому схожості з орлом.

Послав Бож Германаріху данину – меч. Той зрозумів: не хочуть анти бути під готами і, зібравши сили, ударив по них. Того разу перемогли анти і Германаріху довелося відступати в степи... Можливо, на тому все і скінчилося б, якби не плем'я россоманів, котре спричинило смерть Германаріха. Брати Сар і Аммії поранили його мечем, поміщаючись за смерть своєї сестри Сунільди. За вказівкою вождя Сунільду стратили за зраду. Від заподіяної рани і туги Германаріх помер у віці 110 років. Злощасна подія незабаром важким тягарем лягла на плечі антів.

Новий готський король Вінитар, онук Германаріха, намагаючись ствердити себе та наслідувати дідівській славі, а ще жорстоко помститися антам, зібрав військо і вирушив з ним на війну. У першому бою анти потіснили готів і змусили їх тікати. У другому – Вінитар теж не переміг. І вирішив він діяти хитрістю, вдав, що відступає. Зраділі антські князі кожен зі своїм військом всупереч волі Божа почали повертатися додому. Залишився вождь з дружиною та 70-ма воєначальниками. А тим часом, дізнавшись, що хитрість вдалася, підступний Вінитар повернувся назад і втретє напав на антів.

Два дні билися у полі військо, встеляючи землю мертвими тілами. Дзвеніли мечі, свистіли стріли, хурчали списи, іржали коні, хрипіли, помираючи під їх копитами поранені воїни... Та антів було набагато менше і третього дня Вінитар підняв чашу кривавого вина за свою перемогу. Падали і падали хоробрі антські мужі, прихоплюючи на той світ і ворогів своїх. А Бож із синами бився на рівні з усіма. І не один раз меч його забарявся готською кров'ю. Побачивши це, Вінитар наказав оточити Божа і взяти його в полон. І ринулися воїни, мов зграя чорного вороння. І заступили собою купку постріляних стрілами, посічених мечами, але ще живих антських воїнів, вивалили у них зброю, скрутили мотуззям руки, привели до Вінитара.

І стояв закривавлений Бож із синами і вельможами. «Чого бився зі мною? – спитав Вінитар. – Ти побив моє військо, з яким я хотів побити гунів!» Подивився старий Бож крізь криваві сльози на трупи воїнів антських і готських і сказав: «Дурний ти і не розумний воїн! Не з мечем, а зі словами миру повинен був прийти до нас! А тепер пізно. Не піде народ антський за тобою. І сам загинеш від руки гунів, і плем'я твоє розсіється серед інших племен без сліду. Шкода тільки, що і нас ти підсік під корінь... Підкорили гуні вас, підкорять тепер і нас». Замовк Бож і стояв, облитий кров'ю і підтримуваний синами, прямо і гордо, ніби і не був переможений. І сини його дивилися сміливо на переможця, і вельможі, і ні в чийх очах не було страху.

Стислося від страшних пророкувань серце Вінитара. І сказав він: «Переміг я тебе, переможу і гунів! Та ти вже не побачиш цього, бо вмиєш лютою смертю!» І наказав:

«Розіпніть царя із синами і старійшинами його! Розіпніть на високих хрестах і поставте на горі, щоб виділи анти і жахалися!»

Схопили готські воїни князя Божа, його синів і вельмож, розіп'яли на хрестах на Чорній горі над Россю, звідки видно антську землю. І так сконали велети духу в нелюдських муках...

Щось страшне зчинилося у антському війську, коли вся верхівка потрапила у полон. Ті хрести із понівеченими тілами на них ніби передвіщали собою нелегке майбутнє. Племена охопив відчай. Вони залишили обжиті місця і вирушили на північ, у ліси, подалі від жорстокого ворога. Саме там вони обжили місце, яке нині називаємо Києвом... (Як тут не згадати висловлювання академіка Б.Рибаківа про те, що центр антської культури цілком закономірно підготував центральне становище Києву? Це місто було центром не лише Русі в IX столітті, а й антського Придніпров'я в VI–VIII століттях.)

І все ж антам вдалося знищити свавільного Вінитара. Сталося це тоді, коли гуни взяли антив в оборону проти готів і за допомогою вірної їм частини готів знищили вожда.

Від Йордана стало відомо і про антського рекса (царя) Божа, – може, Буса, Боза, Боса або, як ще називав його М.Грушевський, Божка, Божидача, Богдана³, – першого знаного з історичних джерел слов'янського правителя. Це славне ім'я сива давнина зберегла у народній пам'яті і донесла до наших днів. Згадаймо Буса зі «Слова о полку Ігоревім» (1187 рік): «се бо готські красні діви заспівали на березі, край синього моря, видзвонюють руським золотом, оспівують час Бусовий...»⁴. Серед історичних і міфічних засновників слов'янських родів і держав ім'я Божа в одному ряду з такими іменами, як Рос, Чех, Лех, Кий, Щек. Історики відводять йому роль родоначальника і творця української державності, а умовний рік загибелі антського вожда – 375-ий – взято за початок її відліку. До того наші невідомі приклади створення великого міжплемінного політико-військового союзу, котрий піднісся над одноосібним керівництвом.

З трагічною подією, що сталася з ватажком антив, один із дослідників минулого Рокитнянщини Ю.Касяненко пов'язує гору Божа поблизу села Синява. За переказами, саме тут стратили непокірних антив. Історична версія, на думку її автора, має під собою цілком реальне підґрунтя. По-перше, припущення про те, що війна антив з готами відбувалася «не дуже далеко від Дніпра»⁵, висловив М.Грушевський. І дійсно, гора Божа знаходиться від Дніпра на відстані кілометрів вісімдесяти. У порівнянні з територією, що її населяли антські племена – від середнього Подніпров'я до Дністра, – це справді недалеко; та й невідомі більше в околиці якісь інші місця з тотожною назвою. Певним чином звужує місце згаданої події і Йордан. Розповідаючи про Вінитара і Божа, він також повідомляє про римського полководця Трояна, розбитого у 367-му році готами і, можливо, словінами – їх союзниками, і пов'язує це з описами городища (з валами, шанцями) на Пороссі.

По-друге, у середині XIX століття під час освоєння ділянки Божої гори було знайдено поховання, у якому виявлено два людські кістяки чоловічої статі, що лежали разом. Один повернутий обличчям на схід, а другий – на захід. Кістки – надзвичайних розмірів, черепи – товсті, половина руки до ліктя у довжину дорівнювала цілій руці сучасної людини. Біля одного кістяка стояла залізна урна з прахом, очевидно, людським. Священник В.Антонов у своїй статті «Божа гора» («Киевские губернские ведомости», №3 1856 рік, с. – 34 (частина неоф.)) на цю тему писав, що поблизу гори в дохристиянську добу жили язичники. У той час він ще нічого не

На місці загибелі антських ватажків біля підніжжя гори Божа у с. Синява
23 серпня 1996 року встановлено пам'ятний знак з посвятою:
«Народу Антів – предкам українців – від жителів Рокитнянщини»

знав ні про походження, ні про назву цих людей. Зустрічаються докази, що анти самі себе цим ім'ям не називали. У перекладі з давньонімецької слово «анти» означає «велети» і «присвоєне» воно антам, очевидно, сусідами-остготами. Не забуваймо і про Маврикія. Характеризуючи слов'ян, як гостинних, щирх і вільних людей, він змальовував їх сильними велетами.

По-третє, саме у середньому Придніпров'ї і басейні річки Рось – у найближчому до нас центрі розвитку антів – знайдено найбільшу кількість антських речей: луневі фібули, підвіски, лунниці, дзвоники, прорізнi бляшки. Безпосередньо на території Синяви у 1947-му році виявлені уламки посуду черняхівської культури.

І насамкінець, зазначає Ю.Касяненко, існують легенди, перекази, збережені місцевими жителями, котрі стверджують, що Божа гора – місце страти царя антів.

У кінці IV століття анти здійснювали спустошливі походи і завдавали величезних руйнувань завойованим ними країнам. Йордан, закінчуючи свою оповідь «про легендарну державу Германаріха і колишню послухність слов'ян, пригадував, що тепер Венети, себ то Анти... «за наші гріхи скрізь так бушують»⁶. Між 480-558 роками антська держава набувала характеру військової організації. У ній сформувалася керівна група з воєначальників, заможних людей,

з яких складалася рада. Сила цієї держави, що простягалася від Дунаю до Дону, примушувала рахуватися з собою Візантію. У цей час стало відомим ім'я ще одного антського вождя Мезамира, який відзначився у боротьбі з аvaraми в 550-х роках і був убитий.

З початком VII століття візантійські відомості про східних слов'ян уриваються. Остання згадка про антський народ датується 602-м роком. Навала аварів наприкінці VI століття привела до розпаду антської держави, яка протривала три сторіччя – від кінця IV до початку VII століття. Це певним чином пояснює незрозуміле зникнення антів. Вони не захотіли користися аvaraми і залишили свою землю. Деякі історики припускають, що анти – назва не народу, а державного об'єднання, за різними гіпотезами, – то племінного союзу («дулібського союзу»), то короткотермінового об'єднання для боротьби з ворогом (Божа – з готами, Мезамира – з аvaraми і т. д.) всіх східно-слов'янських племен⁷. З розпадом об'єднання зникла, як така, і назва народу. Водночас сам народ продовжував жити, діяти, сподіватися. Від історії антів до історії Київської держави, вважають вчені, тривала безперервна лінія розвитку однієї і тієї ж етнічної раси, що розмовляла однією мовою, вірила у Перуна і т. д. На основі писемних та археологічних джерел вони схильні шукати у басейні річки Рось і народ рос, рош, рус, росомонів, розомонів, історичне ім'я якого пов'язане з назвами річок Рось, Росава, Роставиця, Русава. За однією із версій, Бож – князь над росами.

ЗЕМЛЯ ПОЛЯНСЬКА, ДАВНЬОРУСЬКА

Розклад первіснообщинного ладу та формування нових, феодальних відносин у східних слов'ян призвели до виникнення у них ранніх напівдержавних об'єднань, очолюваних князями. Йдеться про полян, древлян, сіверян, уличів. Сучасна Рокитнянщина якраз і належала до земель, де на початку нашої ери безпосередньо формувалося ядро великого слов'янського масиву. У V-VI столітті виникла і власне слов'янська ранньосередньовічна культура. Археологічні дослідження підтверджують її тісний зв'язок з черняхівською.

У середньому Подніпров'ї, зокрема, на його Правобережжі від Стугни до Росі й Тясми-ну зосереджувався могутній союз полян. Навколо нього згодом об'єдналися інші слов'янські племена. У «Повісті временних літ» так пояснюється це історичне ім'я – бо сиділи на полі, тобто голій рівнині. Археологічні джерела (починаючи з VII століття н.е.) свідчать про доволі високий рівень матеріальної культури полян. Літопис також характеризує це східно-слов'янське плем'я як найбільш розвинуте в соціально-економічному відношенні. Основою господарства полян було землеробство. Вирощувалися майже всі, окрім гречки, зернові культури. За знаряддя праці рало, плуг, борона, мотика, заступ, ціп, в обіході вже були ручні жорна. Як тяглова сила, використовувалися воли. Утримували й іншу худобу – коней, корів, свиней, гусей, курей, голубів.

У той час поляни об'єднувалися в общини, до яких входили кровні родичі кількох поколінь зі старійшиною. З часом давні патріархальні сімейні громади поступилися місцем перед територіальними сільськими громадами. У межах племінної території полян почали утворюватися князівства.

«Кроткі й тихі» поляни мали усталений шлюб і мешкали у невеликих поселеннях (до 70-ти дерев'яних жител), які будувалися за мило-другу одне від одного. У центрі таке поселення мало град, що зі старослов'янської означало «укріплення».

Східно-слов'янські племена IX–X століть*

* М. Грушевський. Ілюстрована історія України. Київ-Львів, 1913

в обмін на продукти та ремісничі вироби, якими так славилася Русь. Поблизу Бушевого у 1993 році виявлено фрагменти двох різних, але однотипних візантійських амфор – грушовидних з високо піднятими ручками, широко репрезентованих у матеріалах XII–XIII століть від Новгороду до Сибіру та Палестини.

Виняткова роль полянським племенам належала у формуванні держави Київська Русь. Приблизно у 334-му році, а за іншими джерелами, – у 433-му, очолювані напівлегендарним князем Києм (кінець V століття), вони заснували Київ, названий літописцем «матір'ю городів руських».

У X–XI століттях земля полян – «сей малий трикутник між Дніпром, Ірпенем і Росю – се Русь властива»². Перші згадки про Київську Русь у візантійських, східних і західноєвропейських джерелах належать до першої половини IX століття. «Повість временних літ» початок Руської землі «прив'язує» до 860-го року, її ж назву виводять з назви річки Рось – найбільшої ріки полянської землі після Дніпра. У свою чергу назву річці, за однією із версій, дали роксолани (руськолуни) – нащадки уже відомих нам сарматів³.

Нова держава народжувалася у боротьбі з ворогами – германцями, варягами, кочівниками. У X–XI століттях для захисту південних кордонів Київської Русі від грабіжницьких нападів кочівників у Пороссі були збудовані Василів, Юр'їв або Гюргів (тепер Біла Церква), Богуслав, Корсунь, Родня, Тереполь, Торчеськ, Канів та інші міста-фортеці. Вперше про Поросся згадує Нестор-літописець у «Повісті минулих літ» – «В лето 6540 (1032) нача Ярослав ставити грады по Роси». У 1031 році великий київський князь Ярослав Мудрий (1019–1054) оселив на вздовж Росі частину полонених поляків. Такі поселення, за переказами, були біля сучасних Бушевого та Рокитного. Для оборони південних кордонів від печенігів у Пороссі розміщували-

Відомо, що поляни підтримували зв'язки з багатьма народами. Активному обміну, а згодом розвитку торгівлі сприяв шлях «з варяг у греки». Річка Рось, як притока Дніпра, вже з VII–VIII століть була складовою цього шляху. Дивовижно, але і в ті часи люди мали можливість побачити світ – Балтійське і Чорне моря, Ладозьке й Ільменське озера, північні й південні ріки (загальна протяжність шляху від гирла Неви до гирла Дніпра – понад 3000 кілометрів), спілкуватися з іншими племенами, обмінюватися досвідом і знаннями. Про це красномовно свідчать численні знахідки стародавніх монет, посуду і т.д. У 1949 році у Синяві на 1,5-метровій глибині викопали горщик з декількома монетами давньоюперського карбування, срібними монетами грецької колонії на західному узбережжі Чорного моря¹. Ймовірно, занесені вони на нашу землю заморськими купцями

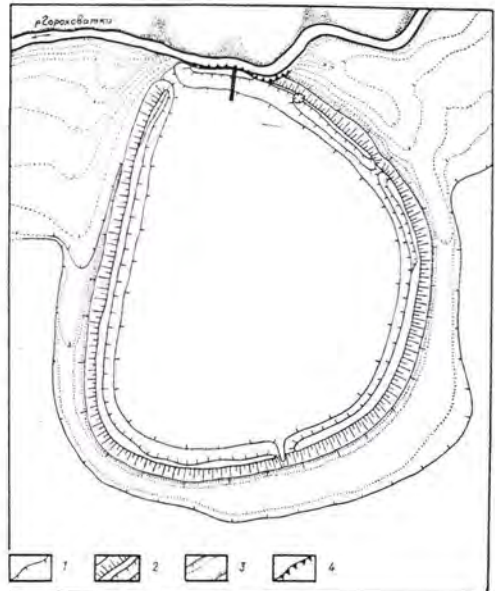
Князь Ярослав Мудрий

кам слов'ян, ці споруди з часом набирали нових ознак. Збільшувався їх розмір і призначення. Городища слугували захистом великої кількості людей, були краще захищеними – оточувалися ровами, валами. Доповнювали рукотворні ансамблі природні перепони – яри, річки, болота і т.д., що свідчить про максимальне і вміле використання нашими предками складнощів рельєфу. Перші давньоруські городища піднялися з низьких берегів річок на високі обривисті, що робило їх неприступнішими. На території Рокитнянщини відомий пам'ятник того часу – низка городищ між Ольшаницею та Шарками, що складали колись місто Шаргород⁴. Вважається, що це залишки літописного міста Торчеська – столиці осілих тюркських племен. Такі ж городища, але менші за розміром, до недавнього часу були у Житніх Горах (на лівому березі річки Бурчак проти впадання у неї притоки Негоди; за течією Негоди та Бурчака між селом і Рокитним (у районі колишньої Мовчанівки)), Шарках, Бакумівці (чотири, одне з яких у урочищі Лука між двома рукавами Гороховатки), трохи іншого типу – у Бушевому. Тут на лівому березі Гороховатки в 200 метрах від її гирла розташовувалося давньоруське городище Райгород (XI–XII століття), відомості про яке зустрічаються в літературі, починаючи з XIX століття⁵. Оточене неправильно-округлим, у розрізі трапецієвидним валом зі скоше-ним до середини гребенем (за обстеженнями,

ся і військові поселенці тюркського походження, названі в літописах чорними клобуками через головні убори, які вони носили, – чорні шапки. «Свої погані», як їх називали на Русі, брали доволі активну участь у суспільному житті країни, зокрема, їхня військова сила широко застосовувалася давньоруськими князями у воєнних походах.

Одночасно Ярослав зміцнював південні кордони держави від кочівників по середній течії Росі. Для цього велика територія між Стугною і Россю була прилучена до осілих оборонних земель, а військовий кордон на Правобережжі перейшов від Стугни на південь – на Рось. Всі «городи» по Росі стояли на її лівому боці. Рокитнянщина разом з середнім Пороссям, що безпосередньо межували з цим кордоном між двома світами – хліборобською осілою Руссю та кочовим степом, – займали в історії Київської Русі особливе місце, як зауважував М.Брайчевський.

Відкриті неукріплені поселення замінювалися укріпленими городищами. Відомі з кінця бронзового віку ще осілим землеробським племенам, у тому числі й пред-

План Бушевського городища*
1 – пониження; 2 – вал; 3 – рів; 4 – прірва.

* – Древние славяне и Киевская Русь. Сборник научных трудов. Киев, Наукова думка, 1989; Кучера М.П. Бушевское городище. С.–189

проведеними у 1993 році, висота валу – близько 3 метрів, розміри пам'ятки – близько 250 x 250 м), городище має два входи – з південного та північно-західного краю. З південно-східного (напільного) боку місцями простежується порослий деревами, згладжений рів. Зберігся вал по периметру городища висотою 3–5 метрів. Навколо городища знаходився «навколишній град», мешканці якого під час небезпеки ховалися у самому городищі.

Неподалік Бушевого розташовується ще одна пам'ятка давньоруської доби – куполовидне підвищення діаметром 45 метрів, висотою – 1,5 метра, що відома в літературі як давньоруське поселення і курган⁶.

Давньоруські поселення виявлені також біля Телешівки⁷ (про їх наявність свідчать знайдені уламки керамічного посуду з давньоруським хвилястим орнаментом), у Насташці⁸, Острові, Синяві, Бирюках, Запрудді. Вони, як і поселення пізньосередньовічної доби, виявлені у Синяві та Телешівці, нашаровуються на поселення інших культур – епохи бронзи, раннього залізного віку, черняхівської.

Серйозною перешкодою на шляху кінних кочівників були земляні вали, поєднані з ровами. Дві їх оборонні лінії проходили через Рокитнянщину понад Россю, котра слугувала як напрямок та водночас разом зі своїми притоками та заболоченими місцями була серйозною перепоною на шляху ворога. Висота насипів сягала до 3,5-ою метра, ширина – 6–7-ми метрів, у деяких місцях – близько 10-ти метрів заввишки. Перед насипом був рів завширшки 5–6 метрів і глибиною 1,5–2 метри. У ході численних досліджень земляних споруд ще не виявлено жодної, поблизу якої його не існувало б. Рів з'являвся при вибиранні ґрунту для насипання валу. Ще один досить цікавий факт: в основі валу не зустрічається чорнозему (припускають, що завдяки бережливому ставленню до землі він переносився в інше місце). Натомість присутні перепалена глина з домішками деревного вугілля, обгорілих колод для міцності валу. Руйнування останнього виключало те, що він насипався не над ровом, а трохи далі. На думку дослідників, така техніка побудови земляних споруд і зберегла їх до наших днів.

В основі оборонних укріплень археологи також виявляють дерев'яні конструкції, головним чином – дубові та березові. За результатами розкопок конструкції валів розділяють на зрубну і перекладну.

Зрубна – досить проста, традиційна як для давньоруського, так і для пізнішого періоду. Подібно колись будувалися українські хати. Зруби рубалися з залишком, тобто кінці колод виступали по кутках. Така конструкція валу мала вигляд стіни, зробленої вздовж нього і заповненої всередині землею. Іноді там знаходилися залишки дерев, з яких конструкція виготовлялася. Великі колоди стягувалися на місце майбутньої земляної споруди, де їх укладали. Зруби заповнювалися землею, піском, глиною, шаром деревного вугілля – це були городні. Порожні зруби називалися клітьми. По всій довжині вали не служили для ведення бойових дій, а от біля населених пунктів, вразливих місць над ними надбудовувалися заборони з бійницями. Як правило, через кожні 15–20 кілометрів валу були ворота і фортеця, де перебував гарнізон воїнів, котрі охороняли даний відрізок кордону та виконували обов'язки, так би мовити, митної служби. Не виключено, що на території сучасної Рокитнянщини фортеці існували в Бирюках, Пугачівці, Острові, Синяві, Ольшаниці, Насташці, Рокитному – уздовж обох ліній Змійових валів.

Правобережний вал у нашій місцевості починався за межами сучасної Київської області і проходив через Сквирський район повз село Пилипча, східне передмістя Білої Церкви (Заріччя), через село Шкарівку Білоцерківського району, **Бирюки, Пугачівку, Острів, Рокитне, Синяву** Рокитнянського району до Саварки (Богуславський район) і там з'єднувався з лівобережним. З плином часу ця оборонна смуга майже повністю зруйнована і її сліди можна помітити лише в окремих місцях. Натомість рештки лівобережного валу, зафіксованого в XIX столітті, добре збереглися, зокрема, в урочищах «Решітки», «Піщаному», сухоліському лісі.

Беручи початок за межами Сквирського району, він пролягав повз село Почуйки на відстані 100-500 метрів від лівого берега Росі і тягнувся через Красноліси, Білу Церкву, Томилівку, Чепеліївку, Сухоліси, **Рокитне, Ольшаницю** до Саварки, де переходив на правий берег Росі і з'єднувався з правобережним валом аж до місця впадіння Росі в Дніпро⁹.

Дніпровською давньоруською археологічною експедицією 1993 року на території Рокитнянського району обстежувалися «Змійові вали» на ділянках Ольшаниця – Саварка та Острів – Рокитне. Про перший вал, що тягнеться з північного заходу на південний схід через масив мішаного лісу, соснові насадження Богуславського лісового господарства та частково територію військової частини, відомо ще з XIX століття. Нині його висота складає 0,8–1,2 метра, підшва шириною 6 метрів, із західного боку рів дуже згладжений з приблизною шириною 3,5 метра. На території військової частини вал зберігся краще, має трапецевидну форму, його висота – 1,5 метра, підшва – 6 метрів, із західного боку добре «читається» рів з приблизною шириною 4 метри. На ділянці Острів – Рокитне спостерігається дві лінії валів: перша зафіксована в 700 метрах від залізного мосту через річку Рось навпроти Синяви (висота валу 1,5 метра, ширина підшви – 4 метри, рову – 5 метрів), друга – паралельна зазначеній – знаходиться на прилягаючому до залізниці відрізку в 70 метрах і має більш розсунуті, з невиразною крутизною схили, дещо сплюснений гребінь та майже згладжений рів, шириною близько 6 метрів, висота валу – 1,2 метра, ширина підшви – 5 метрів¹⁰.

Змійові вали, що збереглися на Рокитнянщині

Рокитнянські вали у поєднанні з іншими такими ж спорудами складали чітку систему водно-земельних перешкод Київської Русі.

Рубіж з кількома лініями перешкод подолати було досить непросто. Шанси нападів козівників зменшувалися, до того ж, виключалася їх раптовість. Навіть якщо зовнішню лінію оборони ворогам все ж вдавалося перейти, вони потрапляли до мережі річок, ярів, боліт, наступної укріпленої лінії. Доводилося витратити сили на вихід з кільця чи на півкільця або повертатися у зворотному напрямку.

У народі рукотворні земляні споруди одержали назву «Змійових». Сталося це завдяки легенді про руських богатирів, які, перемигши змія, впрягли його в плуг і зробили великі борозни.

ЛЕГЕНДА ПРО ЗМІЙОВІ ВАЛИ

БІЛЯ Києва заліз великий змій. І кияни, і мешканці навколишніх сіл і міст посилали йому данину: давали на з'їдання молодого парубка або дівчину. І от на захист людей став Кирило Кожум'яка, який вступив у бій з величезним змієм. Билися вони довго і важко, аж земля гула. Переміг Кирило Кожум'яка змія. А потім запряг його у величезний плуг і почав орати ним землю навколо Києва. Плуг вивертав такі скиби землі,

що вони перетворювалися на Вали. І ці Вали стали називатися «Змійові вали». Дотягся змії з плугом аж до Треполя, страшно втомився і почав воду пити. Випив велику річку та здох, стогнучи. А на тому місці залишилася маленька річка, яка стала зватися Стугоною.

ПЕРЕКАЗ, ЗАПИСАНИЙ У ХІХ СТОЛІТТІ У НАШІЙ МІСЦЕВОСТІ ІСТОРИКОМ ВАСИЛЕМ ЛЯСКОРОНСЬКИМ

ВАЛИ ці зроблені змієм, який пожирав людей. Якось цей змії побачив двох святих – Кузьму і Дем'яна, погнався за ними, щоб з'їсти. Кузьма і Дем'ян (вони були ковалями) встигли сховатися в кузню, де й заперлися. Змії проливав залізні двері кузні й просунув туди язика. Тоді Дем'ян схопив кліщами змія за язика. Змії почав просити, щоб його відпустили.

– Досить, – казав він, – будемо миритися: хай буде вашою половина світу, а половина – моєю. Я не буду чіпати вашої сторони, а ви – моєї. Переділимося!

– А як же ділитися? – питають Кузьма і Дем'ян. – Ми можемо не впізнати межі: ти будеш показувати, що це твоя половина, а ми – що наша. Краще переорати навпіл землю, щоб ти не перелазив на наш бік брати людей: бери тільки своїх!

Кузьма і Дем'ян сказали тут же, що самі вони не в силі орати плугом. Тоді змії відповів, що він переоре світ сам. На тому й погодились.

Кузьма і Дем'ян запрягли змія в плуг, а самі пішли за ним і переорали так світ раз від моря до моря. Та виявилося, що борозна була невелика, малопомітна. Тоді змії повернув удруге в склад орати по тому місцю, так що вал вийшов удвічі вище попереднього. Дотягнувши до синього моря, змії дуже стомився. Його мучила така сильна спрага, що він обпився води і тріснув¹¹.

Незважаючи на казковий характер переказів, вони дають уяву про світосприйняття наших пращурів та, очевидно, несуть в собі структуру ще давніших міфів з тим самим змістом, але іншими діючими постатями.

Змійові вали називають і Трояновими (або Траяновими). Що це – звичайне ототожнення русько-пороських оборонних насипів з дунайськими, спорудженими за часів правління римського імператора Трояна (97–117 роки н. е.) чи ж якась часова невизначеність? Частина дослідників вважає, що спорудження Змійових валів почалося ще до часів князювання Володимира Святославовича (бл. 980–1015 роки) і його сина Ярослава. Але, виявляється, між правлінням Кия та Аскольда з Діром лежить період, достатній для князювання орієнтовно ще п'яти правителів. На жаль, історія замовчує їх імена. Не виключено, що серед невідомих князів міг бути і полянський, доволі войовничий правитель, Троян, якому могла належати ідея спорудження земляних насипів. Дехто ж з дослідників припускає, що Київ ще раніше міг мати не одну назву, з-поміж яких є і Троя¹². Недарма ж у «Слові о полку Ігоревім» мовиться: «були віки Троянові» і «на сьомому віці Трояна». Згодом Володимир Святославович і його наступники «прив'язали» спорудження оборонних захисних споруд до цих валів. У той же час М.Брайчевський приписує Змійові вали Антській державі. І пояснює: оскільки будівництво оборонних ліній вимагало залучення значної робочої сили, включаючи полонених і підкорених чужинців, споруди могли бути збудовані лише

за умови існування на цій території державних структур¹³. Вчені підрахували, що для зведення хоча б одного метра валу необхідно 90–100 метрів кубічних ґрунту.

Останніми дослідженнями встановлено, що найближчі до нас «Змійові вали» у Таращанському районі належать велетенським, площею в кілька сотень гектарів, укріпленням ще давнішого часу – скіфського¹⁴.

Так чи інакше, а завдяки земляним спорудам Україна називалася «Країною земляних валів та курганів». Саме це поняття означає перекладене в минулому столітті з санскритської слово «Укхрайя».

Не зважаючи на тривоги прикордонного району, досить заселена Рокитнянщина жила в ті часи повнокровним життям. Археологічні знахідки, зокрема, жужелів (залізних та скляних) вказують на розвиток ремісництва; шиферних прясел, виготовлених на Волині, свідчать про зв'язки з іншими частинами Київської Русі¹⁵.

Водночас, як і по всій території держави, тут зростає майнове та соціальне розшарування суспільства. З'являються залежні (хлопи, смерди, рядовичі, закупи та ін.) та заможні (князі, бояри) люди. Ідеологічно закріпило формування класових, феодальних відносин запровадження християнства. Найімовірніше, що жителі нашого краю прийняли християнство відразу із його запровадженням. Ідеологічним осередком нової офіційної релігії на Русі у нашому краї стало утворення Юр'ївської єпархії, побудова храмів. Був він і у літописному Торчеську, про що свідчать залишки знайденого церковного хороса¹⁶.

У 1055-му році на південних межах Русі з'явилася перша половецька орда. Пороська оборонна лінія була прорвана новим сильним ворогом... З середини XI століття половці систематично спустошували її окраїни.

ТОРЧЕСЬК (ТОРЧСЬКИЙ)

Неможливо вимагати від історії того ступеня вірогідності, якого вона не може дати.

Стендаль

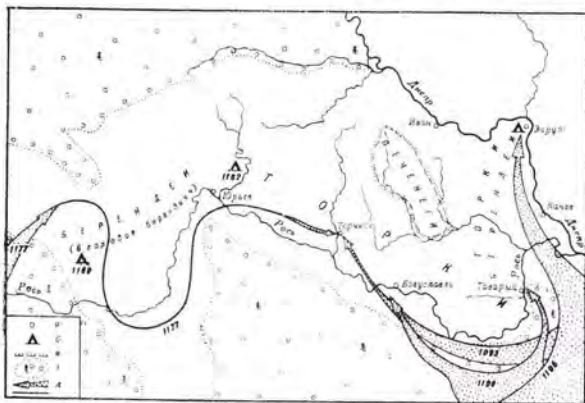
«Десь у центрі Поросся, судячи по звісткам, лежало звістне в історії Київщини місто Торчеськ – залюднене оселеними на Русі Торками. Про його місце багато писано, але без результату: одні вказували на ур.Торч недалеко Трипілля, інші на с.Торчицю на р. Торчи, за Росю; але з літописних згадок виходить, що той славний Торчеськ, мусів бути десь у центрі Поросся, хоч се й не виключає, що і на обох згаданих місцях могли бути осаді Торків з тим же іменем...

Останніми роками звернуло знову на себе увагу нахідками культури княжих часів велике городище Райгород, миля від Роси, на північ, над р.Гороховаткою, між с.Ольшанцею і Шарками. Воно могло бути місцем Торчеська, чи якогось иньшого з більших пороських городів, навіть Юриєва, який ще давнійше, виходячи з подібності імен, клав тут пок.»¹.

У наші дні місцезнаходження літописного Торчеська на території сучасної Рокитнянщини – південної прикордонної частини колишнього Переметового поля між Россю і Стутною – не відкидають вчені такого рівня, як Б.Рибаків², П.Толочко. За результатами проведених з кінця XIX століття до початку 90-их років XX століття досліджень, між селами Ольшаниця та Шарки виявлено залишки великого міста з чисельними об'єктами часів Русі – уже згадуваний нами Шаргород.

Отож, Торчеськ – це, можливо, Шаргод, розміщений на рівному степовому плато, порізаному давніми ярами. З боку річки Рось його прикривають залишки іншого городища – Райгорода – біля сучасного Бушевого. На користь Торчеська свідчить і підтверджений розкопками 90-х років минулого століття факт побудови оборонних валів городища саме в руський час, а не за доби скіфів, як вважалося раніше³.

Городище, площею понад 93 гектари, складається з великого укріпленого загону, про-

Поросся в XII столітті (за археологічними даними та літописними відомостями)

городища зафіксовано суцільний вал. На південно-західній околиці міста знаходився курганний могильник, а ґрунтовий XI-XIII століть з руським (полянським інвентарем) – на території дитинця. Припускають, що останній, мабуть, представляв собою руський квартал цього берендєйського міста. У південній частині за валом, ймовірно, розташовувалися майстерні, оскільки тут були знайдені шлаки.

Археологи розкопали 20 слов'янських поховань, окремі з яких перекривалися; одне дитяче поховання здійснене в колоді. Також виявлені залишки наземних житлових і господарських будівель, окремих вогнищ, ям. Серед знахідок були і полив'яні плитки, фрагмент церковного бронзового хороса, значна кількість уламків посудин XI-XIII століття – численні амфорні черепки, шиферні пряслиця, фрагменти привозного (східного і візантійського) полив'яного посуду, металеві вироби – залізні ножі і стріли, ключі, пряжки, цвяхи, бронзові гудзики, скляні браслети, намистини, перстеноподібні височні каблучки зі звуженими кінцями і т.д. Речових знахідок небагато і вони не виходять за рамки XI – початку XIII століть, що, на думку вчених, відповідає періоду життя літописного Торчеська, згадуваного з 1093 року⁴.

Торчеськ виник як поселення чорних клобуків (каракалпаків), представлених берендеями, торками, печенігами, ковуями та іншими тюркськими племенами Поросся, про що неодноразово згадується на сторінках Іпатіївського літопису. Вони не складали в цей період одного цілого; ймовірно, що кожен з них мав окремі домовленості з Руссю. Назву «чорні клобуки» («чорні шапки») племена дістали від головного убору. З'явившись наприкінці I тисячоліття н.е. в південно-руських степах, вони, з появою в середині X-го століття половців, змушені були перейти під захист Русі. Київські князі, надаючи кочівникам вільні території, поселяли їх на вигідних для себе умовах. Таке поселення на кордонах Руської держави свідчить про намір створити з клобуків щит, прикордонне військо, яке поєднувало б в собі рухливість кочівників зі стійкістю осілих племен. Другим обов'язком кочівників було надання допоміжної сили у вій-

тяжністю близько 1400 метрів і двох сегментоподібних внутрішніх укріплень (420 і 340 метрів), що розташовані на деякій відстані одне від одного. Між ними прокладений широкий пандус в'їзду, котрий дозволяв швидко загонити стада всередину кріпості. Всередині північно-західного сегмента є ще одна округла укріплена частина – цитадель (або, за Б.Рибаківим, кільцевий вал, що утворює подвійний ряд укріплень). На північ від нього зафіксовано 4 виступи, по краях яких збереглися рештки валів. З напільного боку го-

ська руських князів, а саме київському великому князеві⁵. Ці та інші обов'язки тюркських племен зі ще більшою силою виявляться згодом, при злитті їх в єдиний чорноклобуцький союз.

У X–XI століттях чорні клобуки заселилися в кількох районах південно-руських земель. Головна група клобуків, які жили двома угрупованнями, мешкала по річках Гороховатка, Рось і Дніпро⁶. Торчеськ заснували торки, котрі осіли в середньому Пороссі (літопис уперше згадує про торків в 985 році у зв'язку з походом Володимира на татар, а арабські письменники – в X столітті)⁷. Разом зі слов'янами вони й складали населення міста. З середини XI до перших десятиліть XIII століття цей значний міський центр виступає ще й у ролі важливої фортеці, що протягом півтора століття перебувала на передньому краї боротьби з половцями⁸.

Соціальний устрій тюркських племен у той час певною мірою визначався соціальним устроєм Київської Русі, оскільки вони були громадянами цієї держави і васалами руських князів. Нагорі ієрархічної драбини стояли «ліпші мужі» і князі, тобто беки, котрі очолювали роди. Верховними володарями пороських кочовників були київські стольні князі.

Дослідники схиляються до думки, що Торчеськ стає князівським центром, адміністративним осередком Поросся «або часом навіть як його столиця», за М.Грушевським, з середини XII століття. Юр'їв втратив цю роль у зв'язку з утворенням чорноклобуцького союзу⁹. На численні володіння і васальний корпус цього союзу, захищаючи свої права, спиралось київське боярство у підтримці ставлеників на великокнязівський київський стіл. До того ж, Пороський уділ, а його одержували найудаліші князі, став одним з найбільш вірних уділів київського князя, завжди готових до війни і походів у степ. Виникнення територіальної влади пояснювалося започаткуванням періоду розпаду держави на окремі території та уділи. Та й назва «поршани», як і термін «чорні клобуки» – «И ту прислашася к нему (Ізяславу Мстиславичу) чернии клобуци и все Поросье», вперше згадана у літопису під 1146-им роком, та їй подібні теж зароджуються в цей час. На призначених великими князями намісників майже повністю пере-

План-схема Шарківського городища

кладалася оборона південно-руського кордону. Полки чорних клобуків успішно справлялися з цим завданням.

Першу згадку про Торчеськ знаходимо у «Повчаннях» Володимира Мономаха. У 1085-му році восьмитисячна половецька орда несподівано напала на нього поблизу Прилук, та зустрівши опір, відступила. Переслідувати половців Мономаху довелося і в містах на Росі – «І потім на Святославль гнались за половцями, а затем на Торческ город, и потом на Юрьев за половцями»¹⁰.

Весною 1093-го року Київська Русь пережила новий наступ половців. У ті часи вони особливо шаленіли, спустошуючи міста і села, та так, що «рідко гукали по Руській землі орачі, але часто каркали ворони, ділячи собі трупи». Дізнавшись про смерть Всеволода, половці прислали до Святополка Ізяславовича послів, жадаючи від нього викупу за спокій. Святополк ув'язнив послів – і половці, очолювані ханом Боняком, якого літопис називає «безбожним, хижаком», почали нищити Русь. На початку свого походу вони взяли в облогу Торчеськ. Зібравши військо, князь Святополк виступив проти ворога. Однак у битві за річкою Стugna, біля Треполя, між двома лініями оборонних укріплень, руська дружина не витримала натиску половців і по «лютій битві» мусила рятуватися втечею.

Половці тим часом пустошили місцеві околиці, а частина війська повернулася до Торчеська і продовжила тримати його в облозі та відбивати атаки населення. Хоробро билися торки і русичі, вбиваючи багатьох ворогів. Тоді половці забрали воду. «І знемагати почали люди в городі од спраги на безвідді й голоду». Не зумів допомогти і Святополк: до оточеного міста неможливо було пробратися.

Дев'ять тижнів стояли половці навколо Торчеська. Знесилені від голоду торки і русичі здалися ворогам, які спалили місто, а людей забрали в неволю. З великою здобиччю поверталися половці додому, ведучи за собою масу невольників. «Змучені холодом, стомлені голодом і жаждою, схудлі з біди на лиці, почорнілі йшли вони незнайомими краями, серед диких народів, голі й босі, з ногами поколеними на терні, і з слізми говорили між собою: «я з того міста», «я з того села», так розпитувались і з слізми оповідали про свою родину, відводячи очі до Всевишнього, що знає всі тайни...» Облога Торчеська «власне й прославила його ім'я»¹¹, писав М.Грушевський.

Грабіжницькі набіги половців на руське прикордоння вимагали укріплення вже існуючих оборонних рубежів на нижньому і середньому Пороссі і, як вважають дослідники, приблизно у першій третині XII століття розпочалася добудова валу, спорудженого в часи Ярослава Мудрого. Нова земляна споруда покликана була надійніше захищати Поросся і його столицю від ворога¹².

Однак у кінці травня 1235-го року біля Торчеська знову пролилася кров: половці розбили тут галицького князя Данила Романовича. «І зустрілися вони із многим військом половецьким коло (города) Торчського, і була січа люта, і Данило гонився за половцями, допоки його кінь (не) був постріляний гнідий, бо спершу деякі половці вернули на втікача. А коли Данило побачив, що кінь його біжить постріляний, він, повернувши (його), утівав. Володимир же був схоплений у Торчському, і Мирослав за порадою безбожного (боярина) Григорія Васильовича і Молибоговичів, і багато інших бояр схоплено було», – оповідає Галицько-Волинський літопис.

Досить часто Торчеськ згадувався в розповідях про міжусобні війни у Руській землі (зокрема, 1169, 1173, 1176, 1168 роках) між нащадками трьох гілок роду Володимира Мономаха, представлених синами суздальського князя Юрія Долгорукого, смоленськими Ростиславичами та волинсько-галицькими Ізяславичами. До боротьби за місто і Торчеську волость, до якої

у різні часи входили Канів, Корсунь, Богуславль і Тереполь (постійних волостей у осібних князівствах не було, що не дивно при частих змінах київських князів та перемінах у їх відносинах з підручними), активно підключалися кочівники. З середини XII і першої третини XIII століть дослідники нараховують 12 зверхників Пороського уділу¹³.

У 1146-му році Торчеськ знаходився під владою великого київського князя Ізяслава Мстиславича, а через два роки - його брата Ярополка Мстиславича. З 1155-го до 1162-го місто - власність сина великого київського князя Юрія Володимировича Долгорукого Василька.

У 1162-1163 роках за володіння Торчеськом почалась сварка між волинським князем Мстиславом Ізяславичем та великим князем Ростиславом Мстиславичем. Спочатку Мстислав посадив у Торчеську свого посадника Вишка, але його вигнав з міста брат Ростислава Давид. Після замирення Ростислав передав Торчеськ з іншими містами Мстиславу Ізяславичу, якими той володів до своєї смерті у квітні 1170 року. Водночас у 1169-му році Мстиславу вдалося відкинути претензії волинського князя Володимира Мстиславича Мачушина на володіння Пороським уділом.

У 1174-му році у Торчеську сидів брат київського князя Гліба - Михалко (помер 20 червня 1176-го року) і, як зазначають дослідники, очікував результатів протистояння Ростиславичів з його братом Андрієм Боголюбським.

У 1188-му році київський співправитель Рюрик Ростиславич передав Торчеськ у нетривалі володіння претенденту на престол у Галичі Роману Мстиславичу - той невдовзі отримав престол у Володимирі. До того, наприкінці 70-80-х років XII століття, Пороський уділ перебував під прямим управлінням київського князя, і в походах пороськими силами керували або воеводи великих князів, або хани чорнокобучького союзу Кудлюр і Кунтувдій. Згодом Кунтувдій, який ще й доводився зятем Рюрику, володів Торчеськом самостійно. Це був перший випадок в історії міста, коли ним управляв не руський князь.

Восени 1190-го року київський князь Святослав Всеволодович, також зять Рюрика, за намовою у стосунках з половцями арештував хана, але на прохання Рюрика Ростиславича звільнив його. Приведений до присяги великому князю Святославу Всеволодовичу Кунтувдій не стерпів такого ставлення до себе: він заховав у серці злість на Святослава і «пішов у половці». Близько двох років половці, очолювані Кунтувдієм, розоряли Поросся. «Половці сеї зими воюють нас часто, наче ми їм Подунайці чи що», казали у 1190-му році «ліпші мужі» з Чорних Клобуків. «Так пограбувавши город Чурнаїв, Половці вертають ся на побереже Виси і тут давши коням перепочити, їдуть на Боровий, «и остуду же їздячи и почаша часто воювати по Рси».

Тільки взимку 1192-1193 років князі замирилися з ханом, надавши йому місто Дверен на Росі. Сталося це після того, як Ростиславу Рюриковичу, якому Рюрик з наказом боронити Руську землю від ворогів і зрадника Кунтувдія віддав Торчеськ, вдалося разом з чорними клобуками розбити половців. Кунтувдій, котрий зробив стільки лиха Русі, був прощений, як сказано в літопису, «Руської землі заради».

Новий інцидент виник у 1195-му році. Порядкуючи справи «Руської землі і Володимира плем'я», великий київський князь Рюрик Ростиславич передав своєму зятю Роману Мстиславичу (удруте) Поросся. Це обурило суздальського князя Всеволода Юрійовича Велике Гніздо, який вимагав для себе у Рюрика 5 міст - Торчеськ, Треполь, Корсунь, Богуславль, Канів. У своєму листі, переданому послами, він писав: «Ви есте нарекли мене у своїм племені у Володимировім, старшим. А нині ти сів еси в Києві, мені частки не вділив еси в Руській землі, а роздав еси іншим, молодшим братам своїм». Ще й попередив, щоб Рюрик далі не сподівався на допо-

могу від нього і сам пильнував за Києвом та Руською землею з тими молодшими, а «я побачу, як ти з ними її удержуєш». Ця заява дуже занепокоїла Рюрика, але він не захотів порушувати дане слово і запропонував Всеволоду іншу волость на вибір. Той відмовився. Нависла загроза міжусобної війни. Тоді Рюрик, порадившись з митрополитом, надіслав Всеволоду відповідь: «Оскільки ти, брате, жалівся на мене із-за волості, то ось тобі волость, котру ти і просив єси».

Діставши відібрані від Романа міста, Всеволод найважливіше – Торческ – віддав своєму зятю Ростиславу, сину Рюрика, а інші передав посадникам. Проти такого розподілу виступив Роман Мстиславич Галицький, котрий задумав помститися Рюрику за відібраний Торческ. Він почав підбивати чернігівських князів, щоб вигнати Рюрика з Києва, але Ольговичі не мали бажання боротися з київським князем. Тоді Роман звернувся за допомогою до Польщі. Натомість сини Казимира Справедливого втягнули його у власні міжусобиці, що закінчилися поразкою Казимировичів і пораненням самого Романа. Після цих невдач він не бачив іншого виходу, крім примирення з Рюриком. Конфлікт владнався восени 1195-го року передачею Романові міста Полонного і частини Корсунської волості.

Тривалий час потому згадок про Торческ і його володарів майже не зустрічалось. Очевидно, він знову потрапив під прямий контроль Києва. У 1221-му році у Торчеську перебував у неволі угорський королевич Коломан (Кольоман), «зловлений в Галичі» князем Мстиславом Мстиславичем Удалим (Удатним) або ж Мстиславом Галицьким, котрий розбив під Галичем угорсько-польське військо. Сюди ж, «у свій Торческ» забрався «доживати віку, сам Мстислав, знеохочений інтригами «невірних галичан». Тут він і вмер і похований в церкві св. Хреста»¹⁴.

Після 1228-го року Поросья потрапило під управління князя Данила Галицького, який передав його і Торческ у 1231-му дітям Мстислава Удалого.

Своє існування Торческ припиняє після завдання йому фатального удару загарбницьким військом хана Батия орієнтовно 1240-го року. Змітаючи усе на своєму шляху до Києва, монголо-татарська орда настільки зруйнувала місто, що воно більше не відродилося. Була підірвана і економічна основа Пороського краю. Його відродження потребувало значних зусиль. Не виключено, на думку дослідників, що саме це змусило в кінці XIII століття удільного князя Юрія Пороського стати на службу до князів володимиро-волинських і берестейських.

Бушівське городище. Пам'ятка археології

Вигляд частини валу городища

Пам'ятний знак на місці Бушівського городища

Торчеськ, Шаргород, Райгород... Загадкове місто. Сьогодні важко сказати – це назва одного і того ж поселення, а чи різних, розміщених одне поблизу одного. Місцеве населення дотримується думки, що літописне місто спершу називалося Райгород, а вже згодом стало Шаргородом через свою конфігурацію, котра нагадувала шаровидне коло.

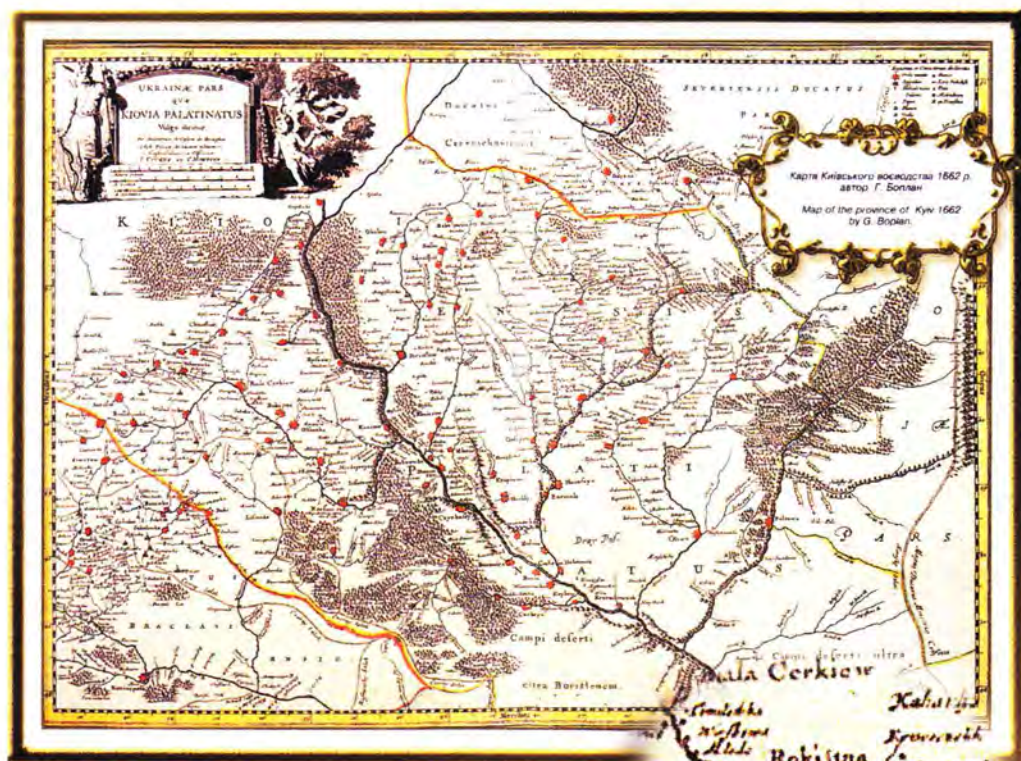
Коли саме княжа волость переросла у адміністративно-політичний центр Поросся? В ролі останнього часом виступає Канів, іноді Юр'їв...

А скільки набігів степових племен перетворювали місто на руїну, а його жителів у поневолений люд!.. Але тим і приваблива історія, що дає можливість припускати, а заодно і спонукати до розгадування цієї загадки.

ПІД ПАНУВАННЯМ ЛИТВИ І ПОЛЬЩІ. ПЕРША ЗГАДКА ПРО РОКИТНЕ

Наваля у 1237–1240-х роках монголо-татарських кочівників не обминула Поросся, а разом з ним і Рокитнянщину. Прикордонний район зазнав нищівного удару по містах і селах. Разом з Торчеськом, за народними переказами, були знищені Китай-город, Райгород, Шаргород, Стринява (на їх території розташовані сучасні села Насташка, Ольшаниця, Бушеве, Шарки, Синява). На спустілій території, що опинилася після нашестя під владою завойовників, поступово налагоджувалося життя. Люди поверталися з тісів, боліт на свої попелища, зводили нове житло, сіяли хліб, а заодно думали як вціліти у жорстокому світі. Монголо-татар цікавила лише данина і місцеве населення протягом більше ста років існування іга, змушене було її платити.

На думку М.Грушевського¹, інших істориків-дослідників, значну частину території південної Київщини спіткала доля так званих «болоховських земель». Місцеві жителі добровільно підкорялися татарам і називалися у літописах «людьми татарськими». На жаль, про цей

Карта Київського воєводства 1662 р. Автор Г.-А. де Боплан

період в історії краю, як і декількох наступних століть, мало що відомо через відсутність документальних матеріалів.

Із занепадом влади Золотої Орди у кінці XIII століття за південно-руські землі почали змагатися литовські феодалі. Після битви литовського князя Ольгерда з татарами на річці Сині Води в 1362 році татарська влада на довколишніх землях послабилася і вони були приєднані до Литовського князівства. Нарешті населення одержало змогу дихати на повні груди, адже з приходом литовських князів настало довгоочікуване звільнення від орди. Переможцями переймалися місцеві звичаї, культура. «Старого ми не змінюємо, а нового не впроваджуємо», зазначалося в різних литовських документах². Місцева знать обіймала найвищі адміністративні посади. Складалося враження, що Литовська держава – це просто продовження давньоруської державності.

Остаточно Поросся увійшло до складу Великого Князівства Литовського в 90-х роках XIV століття. Але після поразки великого князя литовського Вітовта на Ворсклі у 1399 році становище українських земель значно погіршилося. Татари знову почали часто приходити руйнівними походами на Русь. У цьому ж році наш край був дотла спалений кримським ханом Тимур-Кутлуком, а в 1416-му сплюндрований правителем Золотої Орди Едигеєм. Нещастя і біди краєм поглибила чума, що охопила в 1419-му році південну Київщину³.

Набіги татар тривали протягом усього XV століття, але особливо тяжкими були наслідки нашестя Менглі-Гірея у 1482 та 1486 роках. З цього приводу Никонівський літопис зазначає:

«град взял... и огнем сожже... Полону незчисленно взя, а землю Киевскую учижина пусту»⁴. «Вся країна...перетворилися в пустину, де тільки в рідких державних замках, а що найбільше – в безпосередній їх близькості трималися малі групи людності»⁵, – додавав М.Грушевський. Не були винятком і землі на південь від Білої Церкви по річці Рось. Багато поселень нападники спалили, а людей забрали в полон. З документів XV століття відомо, що в глухому безкрайньому степу, який подекуди перетинався густим лісом і чагарниками плавнів багатководних річок, ярами і долинами, де-не-де над річками і по ярах розкинулися лише поодинокі слободи, хуторці чи пасіки окремих мешканців. Густота населення на Пороссі в цей час становила в середньому 2 чоловіки на квадратний кілометр. Офіційно пустуючими ці землі вважалися аж до початку XVI століття. Згодом сюди потягнулися селяни-втікачі, не витримуючи чергового поневолення – на цей раз від литовського панства, яке поступово закріпачувало місцеве населення.

На території Поросся розпочинається будівництво фортець, основним призначенням яких були оборона від татарських нападів і зміцнення влади над українцями. Нам невідома дата побудови рокитнянського замку, але, ймовірно, що ця споруда з'явилася у Рокитному на місці колишнього городища приблизно тоді ж, коли збудували Білоцерківський замок – у 1552 році. З того часу Рокитне разом зі значною околицею стало частиною Білоцерківщини. Згодом на великій мапі України (1630-1640 рр.) Гійома-Левассера де Боплана – французького військового інженера, автора записок про Україну – Рокитне зображене чотирибастионним замком та п'ятикутним валом навколо міста на іншому березі річки (замок і місто з'єднувалося мостом)⁶.

Десь у цей час оборонні споруди з'явилися у Синяві, Ольшаниці, Насташці, Бирюках.

Після визволення з-під влади татар наприкінці XIV століття південна Київщина у складі удільного Київського князівства була приєднана до Великого Князівства Литовського. Саме ж Київське князівство проіснувало до 1471-го року, в якому було перетворене на воєводство. До Київського воєводства входили ряд староств, в тому числі і Білоцерківське.

Кревська унія між Польщею і Литвою, укладена в 1385 році внаслідок шлюбу між правителями двох держав – князя литовського Ягайла і польської королеви Ядвіги, набула державного союзу і характеру після Люблінського сейму 1569-го року. Територія нашого краю увійшла до складу Речі Посполитої. З того часу тут посилюється загарбницька політика Польщі.

У 1590-му році сейм дав дозвіл королеві роздавати заселені українським селянством землі за Білою Церквою особам з шляхетського стану. У Конституції сейму 1590 року «Про роздачу пустель, що лежать за Білою Церквою» записано: «Простори пустих місць на прикордонні за Білою Церквою не дають ніякої користі ні державній, ні приватній; слід обернути їх до якої-небудь користі, аби вони дарма не пустували. Тому (каже король), з дозволу та повноваження, що даровані нам від всіх чинів сейму, постановляємо, що будемо роздавати ті пустелі в довічну власність особам шляхетського стану за заслуги нам та Речі Посполитій, по волі та розумінню нашому. А саме (віддаємо) ... городище Володарецьке з селищем в Зволосі, який прозивався Великою Слободою над р. Рось, та Рокитною над тією ж рікою, трьома особам згідно їх привілеїв...»⁷. Рокитне – у 80-х роках містечко козацького війська, навечно було надане лицарю козацького роду і шляхетського стану, одному з ватажків реєстрових козаків Криштофу Косинському.

Відтоді маємо письмову згадку про населені пункти Рокитнянського району, зокрема, Рокитне – сучасний районний центр. Досить тривалий час вона вважалася першою згадкою про Рокитне, що відображено в енциклопедичних⁸ та історичних виданнях. Однак у 80-90-х роках XIX століття, працюючи з архівом литовського роду Сангушок, фундатор української історичної школи В.Б.Антонович виявив ще раніші записи про Рокитне. Зокрема, про

приналежність Рокитного у 1518-му році Волчку та Сенюшці Романовичам за присудом Сигізмунда та визнання містечка власністю дочки Волчка – Духни (Духани) Суринової. Тим же роком датується згадка про ще один населений пункт нашого району – село Ольшаницю. Разом з Рокитним воно на тоді становило окреме велике приватне землеволодіння і також належало Суриновій. Київська землевласниця Духна – дружина боярина Сурина на службі у князя Дмитра Путятича, київського воєводи (1492–1506 роки) і дочка Волчка Романовича (у 1378 році – овруцький намісник), приналежних до старокиївських міщансько-шляхетних родів і кола високих урядників на овруцькому намісництві, судилася за «селище в полі і на Росі єсть» Рокитне й Ольшаницю⁹. Як покаже час «це був далеко не єдиний випадок домагань відомих в історії русько-українських родів та мостивого панства за згадану маєтність».

Ось окремі витяги з документа, написаного староукраїнською мовою і датованого 31 серпня 1518 року: *«Воєводі Київському, пану Андрію Немировичу. Розглядали ми сю справу. Скаржилася нам землеволодільниця Київська Суринова Духна з дітьми своїми, що ж пан Сенюшко Романович мав в уділі маєтності вотчинні від брата свого рідного. І від її батька, пана Волчка Романовича, під назвою: ...і Рокитное, і Ольшаницю, і на Росі єсть...; а по смерті до пана Сенюшкова, ці маєтності перейшли були, за правом успадкування, на братанича її Івашка Михайловича; але той, не будучи офіційно введений у володіння цими маєтностями і не маючи їх в своїй милі, - тим разом вмираючи, записав матері своїй якусь частину цих маєтностей, а до того, інші маєтності, батьківщину свою та на їх право; тож мати його Михайлова з братом своїм паном Семеном, старостою Овруцьким, ті маєтності забрали до себе, а її з дітьми, за правом успадкування, не хочуть до них допускати.*

Пан Семен і брат його Рак та інші землеволодільці Київські Ясько Єлець і Криштоф Кмитич посвідчили, що Суринова з дітьми має на ці маєтності більше права, а по неї і вони ближчі.

У тому спорі Суринової з дітьми правую знайшли і всі ті маєтності вищеописані пану Сенюшкові її з дітьми присудили»¹⁰.

Цілком можливо, що дійде черга до ще давніших литовських та польських архівів і стануть відомі нові дані про наш край. Те ж Рокитне, наприклад, колись, за Л.Похиловичем, називалося Кротиловим¹¹.

А між тим, спустошливі татарські набіги завдавали українським землям великої шкоди і в XVI столітті. За фактом, відомим з архіву Острозьких, у 1527-му році під Ольшаницею князь К.Острозький, який «держав великі військові сили і сам виправлявся назустріч татарам»¹², розбив 34-тисячне татарське військо і визволив багато тисяч бранців, взяв у полон 700 татар. «...волонтери із Литви і Русі, які зібрались у Києві, гнали татар за Київ миль 40, аж до Ольшаниці і Рокитни. Татар було з багатьма царевичами 34000, яких з божою поміччю Литви і Русаки смілою і мужньою битвою щасливо розбили на голову, відбили при цьому половину ранених і зв'язаних християн із Русі, Подолії, Підгір'я ... , а також відняли всю награбовану здобич», - мовиться в літопису.

У 1575 році наш край, особливо територія ближча до Білої Церкви, зазнав нападу стотисячної татарської орди. Свідченням запеклої боротьби з ворогом – 12 курганів древніх поховань (згідно з картою Рембартовича), що знаходилися біля валу від Ольшаниці в бік Рокитного.

Місцевому люду неодноразово доводилося захищати свої землі від спустошливих нападів кримських татар і в майбутньому. У кінці вересня 1626 року козацьке військо на чолі з М.Дорошенком після переможної битви з татарською ордою під Білою Церквою оточило в районі містечка Рокитного на болоті великий загін Бажур-Султана і синів мурзи Кантемира й повністю знищило його. Загинуло близько десяти тисяч татар: «рідкий і щасливий ординець, котрий утік». Козаки й інші вояки взяли гарну здобич – «ні оден тутешній боярин без бахмата

(турецького коня) не прийшов, а були й такі, що й двох і трьох поприводили». Але невільників брали мало – «живіри в роз'ярінню не зіставляли невільників живих, але немало їх у козаків»¹³.

Після цих подій Пороська земля на якийсь період знову прийшла у запустіння, що, очевидно, відбилися у назві земель. Територія між річками Гороховаткою й Рокитою називалася пустелею Бовкуном або Бовкунським лісом (в інших джерелах – Болгуном)¹⁴. Мабуть, через те, що слово «бовкун» означає відлюдкуватий, мовчазний, похмурий¹⁵. Однак хочеться запропонувати власну версію цієї назви. Пов'язується вона зі ще одним значенням слова «бовкун» – віл, котрого використовують у роботі, але без пари. Воно активно вживалося в Україні у ті часи. Це слово згадується і І.Котляревським в «Енеїді»; і у російсько-українському словнику І.Уманця. Воно ж означало і вид данини – «болкуновщину». У середині XVI століття нею на Поросі обкладалися власники волів-бовкунів. Цей податок, що згодом став постійним, утримувався «на приїзд в. князя»¹⁶. Оскільки його сплачували багато людей на даній території, вона й одержала відповідну назву.

Неподалік від нас – у Богуславському районі – є село Бовкун.

Дехто ж краєзнавців висловлює припущення, що «болгун» означає «річковий». Тобто Болгунський ліс – ліс при річці. Ця назва нібито залишилася нам у спадок від нападників на слов'янський край – турків¹⁷.

Згадку про Болкунівські ліси зустрічаємо в Люстрації Білоцерківського староства за 1622 рік: «При Білоцерківському старостві є 2 буди, якими користувався покійний пан краківський, ними і тепер користується його милість пан підчашний коронний. Вони знаходяться в Болкунівських лісах. Ми чули про ці буди, що вони повинні були знаходитися на шляхетській землі пана Острозького і мали виробляти поташ закупним способом для панів білоцерківських староств».

Гніт місцевого люду особливо посилювався після приєднання українських територій до Польщі. Привілейоване польське панство змушувало платити численні повинності на свою користь. Найбільше потерпали селяни, котрих заганяли у кріпацтво. Вони втратили право на власну землю, що стала панською або королівською. Кожен шляхтич міг знущатися над холопом як хотів. Панщина, різні податки, національні та релігійні утиски призводили до постійної боротьби місцевого населення зі своїми пригноблувачами. Однією з форм боротьби була масова втеча селян та міщан на окраїни держави. Оселяючись поза володіннями феодалів, втікачі ставали вільними людьми й називали себе козаками. Так під кінець XV століття розпочалося формування нової верстви українського населення – козацтва. Спочатку воно виступало оборонцем українських земель від зовнішніх ворогів – татар і турків (літописець Г.Грабянка писав з цього приводу: «Козаками нарицахуся, сі єсть свободного войнство, яко без найму своєю волею на татар ходшаху...»), а згодом – ще й проти внутрішніх – державної влади і панства. У часи польсько-литовської унії козацтво стало вагомим військово-політичним чинником Порубіжної України.

ПОВСТАННЯ КРИШТОФА КОСИНСЬКОГО

Історія світу пістрявіє переворотами; в ній тільки і бачиш, що міжусобні війни, бунти і повстання, і неясно, чому в наш час слід більше вражатися: безсоромності правителів чи терпінню народу.

А. Франс

У XVI столітті Рокитне та інші населені пункти, розташовані на південь від Білої Церкви, стають місцем проживання козаків. На території сучасного Рокитнянського району курені так званих «вільних людей» стояли в Ольшаниці та Бушевому¹. Історичні джерела ще з 9 березня 1527 року зберегли для нащадків прізвища білоцерківських козаків Йосипа та Мусія Коровок, які перебували в містечку Ольшаниця, ольшаницьких козаків Михайла Донця, Івана Івановича Белина та Михайла Хомовича².

Криштоф Косинський

На теренах сучасної Рокитнянщини у грудні 1591 року вибухнуло і перше велике селянсько-козацьке повстання під проводом гетьмана реєстрового козацтва **Криштофа Косинського**, що згодом охопило Правобережжя України та поклало початок національно-визвольному руху українського народу проти польсько-шляхетського поневолення.

Що ж спричинило вибух народного невдоволення? Чому таку привабливу силу для закріпачених народних мас мало вільне козацтво? Чому його очолив саме Косинський? Представник старого шляхетського роду, він вірою і правдою служив у київського воєводи, першого руського вельможі князя Острозького, був посланцем короля Сигізмунда III до козаків, аби запросити їх на службу до польського уряду у війні Речі Посполитої проти Туреччини, людиною, яка за бойові заслуги одержала від короля у подарунок містечко Рокитне.

Постать Криштофа Косинського спочатку зустрічається в історичних документах про Острог, що правив за столицю Острозькому. Високого зросту, худорлявий, з маленькою чорною борідкою, очі сині, холодні. Одягався без витівок: носив лосину куртку і чорні суконні штани. До багатства був байдужий, пив рідко. Релігія і народність його невідомі. Князь Острозький любив убогого шляхтича гербу Равич з Полісся, щедро нагороджував його і, здавалося, Косинський залишатиметься вірним вельможі до смерті. Але з часом Криштоф зрозумів, що на старість через кам'яне князівське серце житиме прошенням хлібом. Як людина волелюбна, подався на Запоріжжя. У війську зарекомендував себе хоробрим воїном, заслужив повагу козацтва і Речі Посполитої у боях з татарами. За це його було обрано гетьманом всього запорозького війська. У нагороду від короля Косинський, як один з головних ватажків козацтва, та й для заохочення козацтва до державної служби, отримав грамоту на Рокитне. Подарували йому таке, що нікому нічого не коштувало: пустелю – ліс та болота. Її треба було заселяти, скликаючи різних сіроманців на слободу. Хто йшов до Косинського, мусив все будувати своїми руками.

Через якийсь час Косинський залишив Рокитне, хоча документально мав всі права ще раз підтверджені польським королем на володіння цими землями. Проте шляхом обману Ро-

китне перейшло до рук білоцерківського старости князя Я.Острозького, який, як сказано в манускриптах, домігся від короля привілею на володіння ним. Розуміючи марність судового позову на могутнього вельможу, скривджений Косинський, активно підтримуваний козаками, задля відновлення справедливості, напав на Білу Церкву і розгромив маєток білоцерківського підстарости князя Курцевича-Булиги. В особистому конфлікті гетьмана з князем козаки вбачали свавілля, вчинене не лише стосовно свого ватажка. У 1591 році козацтво почувалося особливо невдоволеним через утиски польського уряду. Негативну роль зіграло відокремлення нереєстрового козацтва від реєстрового, скасування козацьких привілеїв згідно з ухваленим у 1590 році «Порядком щодо низовців й України».

Правовий статус козакам вперше був наданий королем Речі Посполитої Стефаном Баторієм. 16 вересня 1578 року король разом з п'ятьма представниками запорозького козацтва підписали договір «*Postanowienie z Nizowcy*», згідно з яким козаки мали нести військові повинності на користь монарха і за свою діяльність отримувати платню грошима або натурою³. Була визначена й кількість регулярних (реєстрових) козаків: спершу йшлося про 600 чоловік, потім – про шість полків по тисячі у кожному. Крім реєстрового, існувало й нереєстрове (низове, січове) козацтво. Наявність великої кількості нереєстрового козацтва спричиняла постійні конфлікти між козаками і владою⁴.

Згідно зі згаданим вище «Порядком» українські землі за Білою Церквою відійшли до польської шляхти, що аж ніяк не пов'язувалося зі свободолюбивими настроями місцевого козацтва. Той же Косинський прагнув про відторгнення Русі від Польщі, знищення несправедливої панської влади, введення козацького устрою, при якому люди рівноправно володіли б землею, і знайшов розуміння цих намірів. Та й становище вільного козацтва, що не знало, принаймі у той період, кріпацтва і користувалося самоврядуванням, гуртувало навколо себе інші верстви населення, зокрема, селян.

Так Рокитне стало зачіпкою до народного повстання.

19 грудня 1591 року повстання під керівництвом Криштофа Косинського почалося в самому Рокитному, де до повстанців приєдналися селяни і міська біднота, далі його полум'я перекинулося на Роток Того ж дня загін реєстрових і низових козаків напав на білоцерківський замок. Згодом загони повстанців звільнили Трипілля, Богуслав, спалили Переяслав.

У білоцерківському та київському замках Острозьких їм вдалося захопити гармати, порох, військове спорядження. Козаки всюди нищили документи на панське землеволодіння, намагаючись у такий спосіб знищити владу магнатів. Покидаючи Білу Церкву, К. Косинський забрав і майнові документи Острозьких на Білоцерківське староство, серед яких було «пожалування, що підтверджувало право власності Острозьких на землі й селян, зокрема, на староство Білоцерківське і Богуслав, а також на ґрунт Розволожський, Велику Слободу і Рокитну». Прекрасно розуміючи, що не матиме з них ніякої користі, зробив це навмисно. Бажання помститися князям Острозьким домінувало в діях повстанців. Ним був продиктований і подальший шлях К.Косинського з Київщини і Брацлавщини на Волинь, де теж знаходилися маєтки князів Острозьких, інших родовитих українських та польських панів, котрі підтримували останнього.

Повстанське військо К.Косинського нараховувало до п'яти тисяч осіб, в ряди яких влилася не одна сотня людей з поселень Пороського краю. Резиденцією козацького гетьмана стала Біла Церква.

Перелякана шляхта нарешті збрала військо проти Косинського. Як зазначав М.Грушевський, на сучасників історія з Косинським спочатку не справила особливого враження: її вважали дрібною зачіпкою князів Острозьких з козацьким ватажком. Старого князя звинувачували, що він замість того, аби залагодити справу по-доброму, розвів таку велику війну.

І лише коли почало перепадати й іншим «немилим» панам, шляхта забила тривогу. Волинська – заводала про допомогу в короля і почала мобілізуватися під проводом князя Острозького. Натомість король видав листи до панства заінтересованих воєводств – Київського, Волинського і Брацлавського, наказуючи їм іти загальним ходом. У правлячих колах не вважали за потрібне робити щось більше для «приватної справи Острозьких».

Бій відбувся поблизу містечка П'ятки на Волині. Протягом тижня у люті морози 1593-го повстанцям, серед яких були в основному піші селяни і міщани, озброєні косами, ціпами й вилами та зрідка самопалами, довелося протистояти кінному, з великою кількістю гармат та зброї, війську Я.Острозького. Повстанці зазнали поразки. Шляхта уклала з козаками угоду з вимогою вірно служити королю, скинути Косинського з гетьманства, до того ж, він мав вибачитися перед Острозькими за завдані кривди. А гетьман разом із загоном відступив на Запоріжжя, звідки, виражаючи сподівання козаків, звернувся до уряду Росії з проханням про їх прийняття в російське підданство. Нагадаємо, що у 1592 році Косинський вже звертався до російського царя з пропозицією військової служби на користь останнього і отримав від Бориса Годунова позитивну відповідь⁵. На цей раз з Москви до Запоріжжя було відправлено сукно, гроші і зброю. Ці зв'язки повстанців із Росією мали важливе значення для дальшого розгортання визвольного руху в Україні. Дещо згодом К.Косинського вбили при загадкових обставинах у придорожній корчмі під Черкасами.

Привід до повстання Криштофа Косинського був звичайним для тих часів, але до цього ще нікому не вдавалося виступити проти «китів» українського магнатства. Згодом ця прелюдія повстанських рухів з розумінням її перспектив стала представлятися «вступним актом великої національної боротьби українського народу під традиційним прапором благочестивої віри»⁶.

Поразка повстання дала можливість Я.Острозькому остаточно загарбати Рокитне і Ольшаницю та перетворити їх у своє володіння. У люстрації староств Київського воєводства за лютий-березень 1616 року містечка Рокитне і Ольшаниця вже згадуються як ніби спадкові маєтки князя Януша Острозького, що разом з лісом Бовкуном лежать на кордоні Білоцерківського староства⁷. Державним реєстраторам, які хотіли зробити володіння державним, князь Я.Острозький пред'явив документи як його власник.

У так званій українській пустелі можновладцем Острозьким запроваджувалися тяжкі по-

винності, скасовувалися найменші привілеї для місцевого населення, посилювався релігійний гніт. Це створювало підґрунтя для різних конфліктів. Буквально через рік після повстання Косинського населення нашого краю брало участь у повстанні проти Речі Посполитої під керівництвом **Северина Наливайка** та **Матвія Шаули**. Виходець із ремісників м. Гусятина Северин Наливайко, збагачений військовим досвідом на Запорізькій Січі та службі сотником дворових (надворних) козаків, у 1594 році звернувся до запорізьких козаків з призивом піднятися на боротьбу проти польського панування. Поряд з цим у 1596 році з'явився один з перших «програмних» документів, у якому козацьке військо висувало свої умови Речі Посполитій щодо розширення козацьких вольностей і кількісного збільшення реєстру, виділення території між Дністром та Бугом, де правили б самі козаки, надання гетьманові права самостійного (після короля) «володарювання» над козаками, а козацькій

Северин Наливайко

старшині – дозволу вибирати «стації» у межах Буго-Дністровського війська. Мова йшла і про виплату з королівської казни певних коштів. На цих та інших умовах С.Наливайко добивався затвердження підданства автономного статусу Війська Запорозького⁸.

Від шляхти і литовських феодалів була звільнена значна територія України, Білорусії. Під Білою Церквою загони С.Наливайка об'єдналися з загонами гетьмана Г.Лободи та атамана Шаули. А це вже було близько 4 тисяч чоловік. У 1595 році відбулася битва між повстанцями і урядовими військами в урочищі Гострий Камінь. Повстанці, зазнавши важких втрат, розгромили ворога, змусили його відступати до Білої Церкви. У 1596 році Северин Наливайко зі своїми загонами, у складі яких перебували мешканці Рокитного і навколишніх сіл, побував у цих населених пунктах, зокрема, у Синяві⁹. Повстання переросло у широку боротьбу українського народу проти Речі Посполитої. Його учасники разом із сім'ями (у межах 10–12 тисяч чоловік), переправившись через Дніпро, вирушили до російського кордону, щоб знайти пристанище в Росії. Оговтавшись від удару повстанців, каральне військо С. Жолкевського 16 травня 1596 року наздогнало їх недалеко від Лубен. Зміцнивши табір, повстанці два тижні відбивали атаки переважаючих сил противника.

Петро Конашевич-Сагайдачний

Таємно від Наливайка і повстанців Лобода вступив в переговори з Жолкевським. Дізнавшись про зраду Лободи, повстанці скарали його. Однак група козацьких старшин, налаштована на переговори і примирення з панами, продовжувала їх. У ніч на 28 травня вони таємно схопили Наливайка, Шаулу, Шостака і видали їх Жолкевському. Розраховуючи на «милість» панів, зрадники хотіли передати ворогам знамена і гармати, з приводу чого вступили з ними в переговори. Проте в цей час до табору раптово увірвалося шляхетське військо і вчинило жорстоку розправу. Лише небагатьом козакам (близько тисячі чоловік) вдалося вирватися із оточення і відступити на Запоріжжя. Повстання зазнало поразки.

Проте ці події, а також авторитет козацької організації сприяли частковому відновленню привілеїв українського козацтва. У 1616 році за наказом короля Сигізмунда III було скликано комісію для ведення переговорів з козаками. Останні між польською делегацією, котру очолював київський воєвода, великий коронний гетьман С.Жолкевський і «усім запорозьким військом» в особі гетьмана **П.Конашевича-Сагайдачного** й козацької старшини, як зазначає Т.Чухліб, відбулися в жовтні 1617 року в урочищі Стара Ольшанка (поблизу села Ольшаниця сучасного Рокитнянського району) над Россю і завершилися підписанням «Комісарської транзакції з запорозькими козаками», де йшлося про прикордонну службу козацтва на користь Польсько-Литовської держави з отриманням за неї певної платні, та «Листа від запорозьких козаків», у якому Військо Запорозьке погоджувалося служити польському королеві за певних умов, серед котрих дві стосувалися збільшення реєстру та цілісності і непорушності козацьких вольностей¹⁰. Але Ольшанська угода, як, до речі, й Ростаविцька 1619 року, не виконувалися.

А з опитувальних листів краєзнавця Л.Дроздова, заповнених священником Діаковським, відомо, що підписання вічного миру поляків з запорозькими козаками, при Жолкевському, відбулося в урочищі Шостака при Ольшаниці¹¹.

У 1625-му році українське козацтво піднялося на боротьбу за відновлення своїх «стародавніх привілеїв» у межах Речі Посполитої. До «повстання Жмайла» (таку назву отримали ці

виступи) долучилося і Рокитне. Козаки сподівалися отримати від московського царя військової допомоги для боротьби з урядовими військами Речі Посполитої. Про це згадують у своїх щоденниках польські комісари, які брали участь у придушенні виступів місцевих козаків¹². За наслідками протистоянь між козацьким і польським військом було досягнуто Куруківської угоди. Нав'язана козакам силою, вона не сприймалася козацьким військом протягом наступних років. Незважаючи на заборону, тривали морські походи в Туреччину, та й чергові «свавілля» в Україні. Зокрема, останні вилилися у 1630 році у повстання під проводом гетьмана Тараса Федоровича (Трясила), участь у якому брало й населення нашого регіону.

Щоправда, за наслідками домовленості козаків з коронним гетьманом Конєцпольським у 1625-му році разом з п'ятьма іншими було утворено Білоцерківський козацький полк, котрий поділявся на сотні з осередками в навколишніх містечках, розташованих на полковій території. У нашій місцевості полкові сотні згодом знаходилися у Рокитному, Насташці, Синяві, Ольшаниці¹³. Очолювали їх сотники, які наділялися адміністративною та військовою владою. Окрім сотника, у сотні були сотенний писар, сотенний осавул, хорунжий і окремих урядників після сотника, міський отаман, начальник поліції сотенного міста. Козацька старшина здійснювала владу над усіма козаками відповідної території у той час, як загальне управління здійснював гетьман зі своєю канцелярією. Таким чином реєстрові козаки вдосконалювали своє самоуправління.

Число козаків у Білоцерківському полку не було точно визначене і постійно змінювалося. Відносно заможні реєстрові козаки охороняли кордони й контролювали нереєстрових, які становили більшість козацтва краю, вели козацький спосіб життя, але не мали офіційно визнаного статусу і бідували, як і селяни.

Не обминули наш край повстання П.Павлюка, К.Скидана (1637)¹⁴, Д.Гуні й Я.Острянина (1637–1638). Його учасниками – козаками і селянами – керувало єдине бажання – негайно помститися за заподіяні польським панством кривди. Селяни нещадно громили шляхту і приставали до козаків. «Що хлоп – то козак!» – скаржилися поляки.

Зважаючи на поширення козацького повстання, польський уряд вирішив поспішати. 7 листопада 1637 року польське військо рушило з-над Дністра і в середині листопада наблизилось до Білої Церкви. А 10 грудня того ж року після наради в Рокитному Потоцький вирушив з тією частиною війська, що була в нього під рукою, з Рокитного на Богуслав, Корсунь і став готуватися до переходу за Рось для нападу на Мошни (Черкащина), де радилися керівники повстання. Виступ козаків та селян вдалося жорстко придушити. Після цього польський сейм, сповнений жадою помсти, «Ординацією Війська Запорозького» скасував майже всі права і вольності українського козацтва. Зокрема, реєстрові позбавили давньої самоуправи. Вибраного гетьмана мав замінити польський комісар, полковники, включаючи і Білоцерківський полк, повинні були походити зі шляхти, а їх охороною служити прибічна гвардія з найманців. Міщанам і селянам заборонялося знатися з козаками й віддавати своїх доньок за них. Я.Острозький без суду і слідства мордував кожного, на кого падала підозра в непокорі.

Та не даремною була жертва полеглих героїв. Повстання Павлюка стало прелюдією перед переможною національно-визвольною війною під проводом Богдана Хмельницького, котрий врахував помилки Павлюка і своєю залізною волею зумів приборкати взаємопоборювані серед українців¹⁵.

ЗА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Серед місцевого населення у першій половині XVII століття козацький стан вважався головним. Добре організовані і високомайстерні вояки, котрих не зламали навіть недавні поразки, козаки у будь-яку хвилину готові були піднятися на боротьбу проти соціального і національного гніту і повести за собою торговельно-ремісницький люд, кількість якого у нашому краї почала зростати за рахунок селян, котрі, незважаючи на різноманітні повинності й утиски, поступово розширювали збут своєї продукції у містах, зокрема, у Білій Церкві та Рокитному. У другій чверті XVII століття Рокитне було значним населеним пунктом, де постійно відбувалися ярмарки і торги.

Незадоволення трудового люду гнітом польської адміністрації вилилось у національно-визвольну боротьбу 1648–1657 років. Привід до повстання **Б.Хмельницького** був таким же, як і привід до повстання К. Косинського. Чигиринського сотника Богдана Хмельницького скривдив чигиринський підстароста Чаплинський: відібрав у нього Суботову слободу і ув'язнив його з великою наругою та знущаннями. Згодом Б.Хмельницькому вже загрожувала смерть і він з гуртом своїх однодумців втік на Запорозьку Січ, де почав готуватися до нового виступу. Організатори повстання домовилися з Кримом. Таким чином вдалося спрямувати всі сили проти Польщі. З поверненням Б. Хмельницького з Криму запорозькі козаки одностайно проголосили його своїм гетьманом і обіцяли «стояти за нього у війні з поляками, навіть якщо треба буде головами накласти»¹. 22 квітня новий гетьман із Запорозьким військом рушив із Січі і з'єднався з мурзою Тутай-Беем.

Цей союз дозволив козацтву здобути переконливі перемоги у поєдинку з польським військом під Жовтими Водами (16 травня) і Корсунем (26 травня). У перервах між цими боями – 21 травня 1648 року – гетьман перебував у Рокитному з українським військом та 4-тисячним татарським, яке допомагало козакам у битвах. Тоді ж Рокитне було розгромлене до тла козаками Хмельницького². Що стало причиною такого вчинку? Після смерті Я. Острозького у 1620 році добра Рокитного і Олышаниці по жіночій лінії успадкував князь Вл.-Д.Заславський. У війні з козацьким військом Богдана Хмельницького він був одним із головнокомандуючих польського війська. То ж гетьман «нагадав» таким чином цьому дідичеві за Косинського.

Під час війни Б.Хмельницький кілька разів побував зі своїми військами на території сучасної Рокитнянщини. Її населені пункти завдяки своєму розташуванню поблизу Білої Церкви, що згодом перетворилася на стратегічну столицю відродженої держави, стають одними з місць перебування Хмельницького на Правобережній Україні.

Як пише П. Сковок, «... гетьман наприкінці клечального тижня і першого дня самих свят вершив похідні справи в чи не найулюбленіших своїх містечках і селах Рокитна, Синява і На-сташка, де і за поляків, і в дні недовгого свого гетьманування любив гуляти по пасіках, як делікатно пишуть наші козацькі літописці, – заливав тяжарі урядування і пожар душі оковитою, напевне ж після того, як уже були попідписувані у вищеназваних поселеннях державні розпорядження, добре відомі професійним знавцям козацької доби». У Синяві у складеній за дві доби

Богдан Хмельницький

Воскресенській церкві з ще взимку обтесаних колод і готової столярки (Синявська реєстрова козацька сотня Білоцерківського полку не скорилась взимку польському карателю Потоцькому, який ішов приборкувати до Жовтих Вод бунтівного Хмельницького, і за те село було покаране заборонаю споруджувати церкву) Богдан Хмельницький обвинчав чотири пари молодих до кращого життя та освятив шаблі свого війська на битву з поляками»⁵. Мав честь бути у той час у церкві і майбутній гетьман України, а тоді гарматний писар Петро Дорошенко. По обіді 14 червня 1648 року з великою шаною Богдана Хмельницького зустрічали селяни, шляхтичі, духовенство та козаки Насташки, який прибув у село через Острів. Перебуваючи тут, гетьман написав лист князю М.Заславському про припинення боротьби з боку Речі Посполитої з козацьким військом. Заночувавши в селі, наступного дня він вирушив до Білої Церкви.

Над Россю, вважає П. Скочок, були написані і відредаговані безсмертні універсали гетьмана, «що їх в розповні того літа козацькі гінці розвезуть з Білої Церкви... не лише по всіх етнічних наших землях, а й по всій Європі, аж до острівного Кромвеля, де чітко буде сказано, що віднині, через триста літ неволі..., в осерді європейського материка відроджується українська держава, спадкоємниця Київської і Галицької Русі».

У хроніці визвольної війни згадується і Синицький шлях поблизу села Телешівка, що стелився з європейських країн через Річ Посполиту на Київ, а звідти – до чорноморських міст. Повсталі селяни села Луб'янка сучасного Рокитнянського району та навколишніх сіл Германівка, Мирівці, Стави, Карпиші, які піднялися на повстання, ішли ним назустріч козацькому війську Богдана Хмельницького, котре прямувало на розгром польської армії до Білої Церкви. За переказами, в кінці грудня 1648 року, дорогою з Чигирини на Київ, Богдан Хмельницький з козацькою старшиною зробили короточасний перепочинок в урочищі Гадючник – між селами Луб'янка та Стави, напоїли коней, Хмельницький – Білаша, а Іван Золотаренко – Каштана⁶.

З 19-тисячним військом Б.Хмельницький вступив у Білу Церкву, де уклав тимчасове перемир'я з Польщею. Звертаючись до знатних осіб Польщі, гетьман виправдовував повстання і просив для козаків захисту від утисків. У козацькій петиції до уряду йшлося про збільшення реєстру до 12-ти тисяч чоловік, виплату затриманої платні і відміну постанов 1638 року про займання високих посад у козацькому війську поляками⁷.

Козацькі перемоги спонукали до народного повстання інші верстви населення. «І так нарід посполитий в Україні, почувши про знищення військ коронних і гетьманів, зараз почав збиратися в полки, не тільки ті, що козаками бували, але хто ніколи козацтва і не знав», – мовиться в «Літописі Самовидця». «І на той час туга велика людям значним всякого стану була і наруга від посполитих людей, а найбільше від гультьяства, тобто броварників, винників, могольників, будників, наймитів, пастухів: що хоч би який чоловік значний не хотів приступити до козацького війська, то мусив, щоб позбутися того посміховиська і нестерпних бід».

Проводячи вмілу, хитру і продуману політику у керівництві повсталими козацько-селянськими масами і, ведучи переговори з польським урядом, Б.Хмельницький уклав договір з кримським ханом Іслам-Гіреєм III та направив на Брацлавщину загони повсталих на чолі з ним. А з Білої Церкви розіслав універсали по всій Україні. У них він нагадував про давні права і вольності українського народу, виклав причини, які призвели до війни з поляками, і закликав усіх патріотів України до себе в обоз під Білу Церкву, найімовірніше, в Насташку. Завдяки цьому Б.Хмельницькому, який зосередився на створенні дисциплінованої, добре організованої армії, вдалося збільшити своє військо з 19-ти до 70-ти тисяч чоловік за рахунок селянства, яке щиро відгукнулося на заклик гетьмана. Основу армії складали реєстрові полки на чолі зі старослужилими полковниками. Прихована ненависть проти панів вибухнула з грізною силою. «Де не знайшлася шляхта, слуги замкові, жиди, урядовці міські – всіх забивали, не щадячи ні жінок, ні дітей їх, маєтності грабували, костели палили і обвалювали, ксьондзів убивали, дво-

ри та замки шляхетські і двори жидівські пустошили, не лишаючи жадного цілого. Рідко хто в тій крові на той час рук своїх не мачав і того грабежу не чинив». Народний рух надзвичайно зміцнив сили повстання. Це дозволило новоорганізованій армії Хмельницького одним ударом розбити польські війська під Пилявцями у вересні 1648 року. Повстання охопило Волинь, Галичину, Холмщину. Переслідуючи мету – добитися миру з Польщею – Б.Хмельницький уклав перемир'я з новим польським королем. До цього часу рух, започаткований Хмельницьким, відрізнявся від попередніх козацьких виступів хіба що своїми розмірами й успіхами, а вимоги повсталих не виходили за рамки козацьких інтересів. Перелом у поглядах Хмельницького відбувся тільки після переможної кампанії під впливом народного піднесення. На нову якість вийшов і весь визвольний рух. Гетьман зрозумів, що тепер мусить дбати про інтереси всього українського народу, щоб забезпечити його національну і релігійну свободу. Для цього був один шлях – утворення Української держави.

Нова битва козацького війська з польським відбулася у 1649 році під Зборовом. Наслідки Зборовського договору – збільшення козацького реєстру до 40-ка тисяч осіб, до якого записувалися козаки Київського, Брацлавського і Чернігівського воєводств, та виведення з цих територій польських військ – величезний успіх у порівнянні з початковими вимогами Б.Хмельницького. На козацьких землях не було місця королівським військам і влада перейшла до Запорозького війська. Військовий штаб гетьмана, генеральна старшина зайнялися організацією держави. Територію поділили на полки і сотні, військові старшини виконували функції цивільної влади. Всі податки і данина, що належали королівській владі, тепер надходили до військового скарбу. Однак замість повного визволення українського народу і створення власної держави доводилося задовольнятися чимось на зразок національної автономії. Щоб змінити це становище, Б.Хмельницький розгорнув широкі дипломатичні зносини з Москвою, Туреччиною, Молдовою.

У березні 1651 року гетьман написав з Білої Церкви листа російському цареві Олексію Михайловичу з проханням прискорити вирішення питання про підтримку України Росією. Але відповідь так і не надійшла. Тому Хмельницький активно готувався до військових дій: підпорядковану йому територію поділив на 16 полків. Згідно з новим адміністративно-територіальним поділом з цього часу селяни і козаки нашого краю брали участь у війні у складі Білоцерківського полку⁶, очолюваного Іваном Гирею⁷. До останнього входили Рокитнянська із 171-им козаком⁸, а також Синявська, Насташська і Ольшаницька сотні.

28–30 червня 1651 року з генеральною битвою під Берестечком відбулося відновлення війни. Закінчилася вона перемогою польського війська. Через якийсь час Б.Хмельницький з Білої Церкви організував відсіч польсько-литовським військам. Біла Церква стала центром оборони. Польські полководці спробували оволодіти головним табором українських військ, але після перших боїв переконалися, що ці укріплення взяти дуже складно. В силу багатьох причин польське командування вирішило розпочати переговори про перемир'я. Б.Хмельницький, враховуючи стан козацького війська, його невідповідність до ведення війни у зимових умовах, пристав на цю пропозицію.

10 вересня 1651 року Хмельницький приймав у Рокитному посланця гетьмана Потоцького, полковника польської армії Маховського, котрі прибули з умовами перемир'я. В укріпленому козаками рокитнянському замку на той час перебував військовий гарнізон, поселилася козацька старшина, а біля річки Гороховатки розмістився військовий козацький табір⁹. Під час цієї зустрічі було погоджено, що переговори й підписання угоди між Україною і Польщею відбудуться у Білій Церкві.

З повідомлень Маховського (того самого, що потім розстріляв І.Виговського, з котрим тепер вів переговори), дізнаємося про розмови, які велися у козацьким таборі.

ДОМОВЛЯЛИСЯ КОЗАКИ З ПОЛЯКАМИ

«ОПОВІДАВ п.Маховський, як його трактовано там – досить поважно і пристойно, і які розмови й жарти були з обох сторін: про невірність Орди і про берестецьку битву – яким страшним зробила вона ім'я королівське, і про багато інших речей, котрі довго було-б переказувати. Між іншим сама чернь признавала, що під Берестечком сильніша була одна куля королівська, як сто козацьких так що як у п'ятницю почали з гармат бити, «так ми ледво в землю не запалися». Як хан соромно утік – хоч Магометом присягався назад вернутись. Хмельницький жартуючи радив, аби пан краківський оженився – «так як я зробив: скорше буде тоді спокій, бо і він і я будемо скучати за жінками, а поки будемо вдівцями, більше будемо воювати ніж у спокою сидіти».

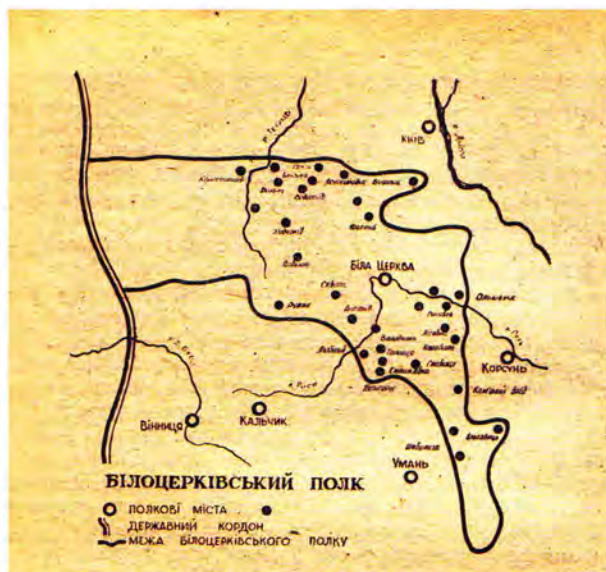
Коли віддавав він (Маховський) лист від комісарів, Хмельницький був дуже збентежений, що п. комісари не дали йому титулу гетьманського і зблід і дуже збентежився, а Джеджалий полковник зараз почав сваритися і кричати: «То не годиться – уймати титулу гетьманського добродієві нашому!» Але п. Маховський відповів на те раціями і прикладами так, що всі замовкли й з піднесеними ухами слухали того листа.

По перечитанню Маховський сам на сам, без свідків став намовляти Хмельницького, щоб з Ордою розійшовся, але той відзивався ухильчиво і непевно, обіцяючи разом з Ордою йти на Турків. Три години спорилися про Орду, і Маховський, бачучи, що не переконати йому Хмельницького, вже кілька разів поривався їхати не кінчаючи справи. Але Виговський затримав його і знов він зо три години спорився про се. Маховський запевняв йому ласку королівську і реституцію його честі на соймі, коли б він привів Хмельницького до війни з Татарами, – бо Виговський панує над серцем і розумом Хмельницького, і керує ним як батько сином. Отже Виговський замкнувся з Хмельницьким і так довго силкувався привести його до кращої гадки, аж до сварки між ними прийшло, і вже Виговський розгнівавшись пустився йти, але Хмельницький упросив його вернутись, – одначе ся умова, щоб Татар побито, не могла бути сповнена.

Маховського наново запросили до намету Хмельницького і перейшли до другого жадання: щоб сам Хмельницький з Виговським ставились до польського обозу для переговорів, положившись на польське слово. Вони мабуть і згодились б на се, але чернь ніяк на се не дозволяла ані полковники, вимовляючися тим, що мовляв – «боїмось аби не зісталися в лядськім війську, як Криса під Берестечком». Коли ж Маховський ніяк не хотів відступати від тієї вимоги, Виговський просто навколїнах просив його, щоб з'їзд комісарів з козацькими депутатами відбувся в Білій Церкві – бо і в полю не могли обіцяти безпечного з'їзду, вважаючи на своєвольну Орду. А для забезпечення комісарів Хмельницький з усіма полковниками, на коліна внавши, піднісши пальці, присяг, що вірність і право міжнародні будуть заховані.

Були там ще великі дискусії – про забезпеченне перемир'я, про число Запорозького війська...»⁹.

Після довгих суперечок воля козаків була ухвалена, а для майбутнього трактату вироблено 24 пункти. 1 (8) вересня 1651 року такий договір був укладений. Умови угоди між польсько-шляхетським урядом і гетьманом України виявилися досить тяжкими у порівнянні

Карта-схема розічення Білоцерківського полку.
Середина XVII століття

ві: «Ти нашими головами славу і багатство здобув, а тепер ідеш на згоду, з реєстру виключаєш, продаєш ляхам, які нас за шию будуть брати»¹⁰. Козаки Білоцерківського полку вбили свого полковника Гирю, що хотів утихомирити їх. Збиралися таборами і повставали селяни, виключені з реєстру. Однак стихійні і розрізнені виступи погано озброєних повстанських загонів не знайшли підтримки і старшині силами реєстрового війська вдалося їх ліквідувати.

До нового реєстру включали козаків, які «служили старо» і «лучних людей». З них старшини брали по 30 – 40 злотих і більше. Доводилось платити, бо ніхто «в холопстві быть по-прежнему не хотел»¹¹. Залишалися поза реєстром селяни, міщани та рядові козаки.

У ті роки у фортецях сотенних містечок Білоцерківського полку Рокитному, Синяві, Насташці, Ольшаниці знаходилися сотенна канцелярія й сотенна старшина – писар, осавул, хорунжий, отаман. Їх, як правило, обирали козаки. Сотник поєднував у своїх руках військову і цивільну владу. На утримання військових, судових і адміністративних органів збиралися податки. На підлеглий Запорозькому війську території тимчасово були ліквідовані великі і середні землеволодіння, які перейшли у користування козаків і дрібних селян. В описі Білоцерківського полку згадується козацька шляхта. У Рокитнянській сотні нараховувалося 10 покозачених шляхтичів: Бутенко Дмитро, Галабурда Яцько, Яцько, Гладкий Мишко, Деркач Ооска, Донець Петро, Мелешко, Пушкар Тишко, Москаль Грицько, Чиж Івашка. У Насташській – 28: Верещак Остап, Добролеж Сергій, Василь, Самчинські Іван, Федір, Матвій, Андрій, Ничаговський Василь, Голендухи Михайл, Герман, Подоляк Кирило, Дрозд Василь, Лобаченки Герасим, Яким, Жук Дмитро, Жученко Тимко, Бубник Омелян, Тараненко Корній, Білецький Грицько, Налучний Михайло, Стеблина Кость, Гобаненко Козьма, Барили Андрій, Короленко Іван, Овчаренко Іван, Спичинські Семен, Євнух, Вергуненко Кирик. На чолі сотні стояв Андрій Рудика. У Синявській сотні – 12 покозачених шляхтичів: Войнацький Петро, Гладкий Андрій, Годловський Васько, Рибовод Грицько, Заліський Андрушко, Іван, Збруцький Марко, Злоба Грицько, Краковський Прокіп, Середа Максим, Сулима Іван, Черняк Грицько. В Ольшаницькій – 11 покозачених шляхтичів: Любарський

зі Зборовським договором. Число реєстрових козаків зменшувалося до 20-ти тисяч, 140 тисяч змушені були повернутися до своїх магнатів; реєстровим козакам дозволялося знаходитися тільки в Київському воєводстві, яке стало центром Козацької республіки, її оплотом; Хмельницькому і старшині заборонялося мати дипломатичні відносини з будь-якою країною, в тому числі з Росією, в усьому підкорятися польському головнокомандуючому; підтверджувалися права православної віри. Всім учасникам повстання проголошувалася амністія.

У ході переговорів з польськими комісарами під Білою Церквою розпочався бунт серед простого козацтва, яке не хотіло погоджуватися на мир зі шляхтою і на обмеження реєстру. Дорікали навіть гетьмано-

Івашко, Москаль Федько, Филка, Гришко, Ольшанський Ігнатко, Паволоцький Левко, Пікуль Бажінко, Харитинко, Мишко, Чернинський Васько, Чиж Андрушка¹².

Вважалося, що більшість селянства і дрібного міщанства, котрі мешкали за «козацькою лінією», в цей період жили краще, ніж до визвольної війни. Польську знать, як пануючий клас, у Пороському краї замінило козацтво. Козаки вільно займалися ремеслами, їм зменшувалася візницька повинність, заборонялося переобтяжувати їх поборами. Так, 11 жовтня 1654 року Б.Хмельницький, перебуваючи в Рокитному, видав третій універсал про звільнення від військових постів наставської шляхти, яка, до того ж, належала до особистого почту гетьмана разом зі шляхтою інших сіл Білоцерківського полку. Перший був виданий гетьманом на початку року – 15 січня під час його безпосереднього перебування у Наставці і стосувався звільнення шляхти від військової служби і постів військ. Другий став наслідком поїздки наставських шляхтичів зі скаргою до Києва, де в цей час перебував Хмельницький. Універсалом заборонялось кривдити міщан і шляхту містечка Насташка. До слова, ця шляхта позачергово отримувала привілеї від усіх гетьманів – від Б. Хмельницького до П. Дорошенка.

Для селянина чи міщанина, здатного за власний кошт нести військову службу, не становило труднощів записатися до місцевого козацького полку та претендувати на козацькі привілеї. У той же час селяни відвоювали особисту свободу, право розпоряджатися своїм майном, переселятися до будь-якого місця. Проте вони не позбулися всіх повинностей – забезпечували козацьке військо засобами транспорту, постом та провізією. Козацька старшина, яка дуже швидко піднялася над козацькими масами, відчула смак влади і могутності й почала наслідувати звички польської шляхти.

Натомість українські землі, що залишились під владою шляхетської Польщі, потерпали від розорення. Згідно з умовами уже згаданого Білоцерківського мирного договору від 28 вересня 1651 року колишні землевласники Речі Посполитої могли повертатися до своїх маєтностей. Частина польської та сполонізованої шляхти це й зробила, великі ж землевласники воліли надсилати своїх від поручників та орендарів для оцінки маєтностей та одержання з них податків. Інвентар Білоцерківського староства, складений 2 травня 1652 року, дає уявлення про видушування податків, їх розміри з бунтівливого населення Білоцерківщини і, зокрема, окремих населених пунктів сучасного Рокитнянського району – Синяви, Острова, Троцького (Довгалевського) та Ольшанки (Ольшаниці). Висловлювалося невдоволення частковим поверненням старих порядків, а також прагнення більшості українців перейти до козацького стану. І з супровідних листів до люстрації також відомо про пропозицію білоцерківського підстарости дати гетьманові Б.Хмельницькому та генеральному писареві І.Виговському чи то відступного, чи то хабаря, що дозволило б завершити збирання «інтра-ти», тобто податків¹³.

Незважаючи на позірну згоду, Хмельницький не збирався приймати принизливі умови. Й у квітні 1652 року в його резиденції в Чигирині зібралася таємна рада козацьких ватажків, на якій вирішили відновити воєнні дії проти поляків. Через кілька тижнів козацькі війська напали на 30-тисячну польську армію під Батогом і 1 травня розгромили її. У помсту за поразку під Берестечком козаки вбили всіх полонених поляків.

Тільки у жовтні 1653 року на неодноразові звернення Б.Хмельницького про укладення союзу України з Москвою проти Польщі для визволення України з-під польського гніту собор ухвалив просити царя, аби прийняв Україну «під свою високу руку». 8 січня 1654 року у Переяславі відбулася церемонія присягання українського народу на вірність російському царю. До речі, козацьке посольство до російського царя Олексія Михайловича з проханням про прийняття України в російське підданство вирушило з Чигирини в Москву через Київ Синицьким шляхом.

Відразу після Переяславської ради (у січні 1654 року) на Гетьманщину були відправлені

спеціальні царські представники, які мали з цією метою об'їхати головні населені пункти конкретного полку, приймаючи присягу й у менших населених пунктах, що траплялися на їхньому шляху. Керівником місії для Білоцерківського полку російський уряд призначив стольника Леонтія Ларіоновича Лопухіна та піддячого Якова Портомоїна. Вони приводили населення до присяги на вірність Російській державі¹⁴. У Рокитному до віри було приведено 359 осіб (171 козака та 188 міщан), Насташці – 273 (11 шляхтичів, 122 козаки, 140 міщан), Синяві – 527 (122 козаки та 405 міщан), Ольшаниці – 292 (171 козака та 121 міщанина). За кількістю ж населення Рокитне поступалося хіба що перед Білою Церквою та Ставищем¹⁵.

Члени посольства також зробили опис укріплень сотенного містечка Рокитного, яке стало таким після укладення українсько-московського міждержавного договору, а також Синяви, Насташки, Ольшаниці. Ось як про це мовиться у Присяжних книгах: «Лета 7172-го января в 13 де(н) по г(о)с(у)д(а)р(е)ву ц(а)р(е)ву и великого кн(я)зя Алексея Михайловича всея Руси указу и по наказу ближнего боярина и наместника тверского Василия Васильевича Бутурлина с товарищи стольник Леонтей Ларионов с(ы)н Лопухин да подьячий Яков Портомоин привели к вере по непорочной ев(ан)г(е)лской заповеди у Белые Ц(е)рквы и Белоцерковского полку в городех шляхт, и сотников, и атаманов, и ясаулов, и казаков, и мещан к вере привели, и каковы те городы и на которых реках и сколько в котором городе ц(е)ркве и которые во имя и что около тех. Городов каких крепостей в них наряду и зела и свинцу и то написано в сих кн(и)гах порознь по статям». У названих населених пунктах знаходилися остроги, з баштами, ворітьми, церквами, військовою технікою.

Сучасні дослідники визначають приблизний шлях місії у січні 1654 року: Біла Церква – Ставище – **Насташка** – **Синява** – Лісовичі – Ківшувата – Боярка – Кам'яний Брід – Вільховець – Шаулиха – «Чорний Кам'янець» – **Рокитне** – **Ольшаниця** – Германівка – Фастів – Бишів – Тригіси. Саме в такій послідовності подаються списки козаків та міщан конкретних населених пунктів. Однак вона має певні невідповідності. За однією із версій, логічнішим був би такий маршрут: Біла Церква – Ставище – Лісовичі – **Насташка** – **Синява** – **Рокитне** – Ківшувата. Можливий і такий варіант: Ставище – **Насташка** – **Рокитне** – **Синява** – Лісовичі – Ківшувата. Подальший шлях пролягав, за даними присяжних книг, через Рокитне. Далі царські представники, очевидно, побували в Ольшаниці. Це припущення, адже подібних топонімів у регіоні кілька¹⁶.

Остаточний договір між Україною та Росією було укладено у березні 1654 року. За ним, встановлювалися відносини між цими двома рівними державами, Росія брала Україну під свій захист, залишаючи їй самостійний державний устрій. Згодом оцінка угоди, яка поєднала країни, стала предметом частих суперечок вчених. Цьому сприяли як часті конфлікти між українцями і росіянами, так і втрата оригіналів документів, а копії чи переклади були неточними.

Серед доволі різних точок зору на Переяславську угоду є така. У 1954-му році під час відзначення 300-річчя українсько-російського союзу Комуністичною партією Радянського Союзу було оголошено, що Переяславська угода стала кульмінаційним моментом у віковому прагненні українців і росіян до возз'єднання і що воно було основною метою повстання 1648 року. У середині 1960-их років Михайло Брайчевський, один із дослідників Рокитнянського району, піддав цей погляд сумніву, що мало катастрофічні наслідки для його кар'єри¹⁷.

Поступово відносини між Б.Хмельницьким і московським царем ускладнилися. Гетьман прагнув при допомозі Москви відбитися від Польщі і об'єднати усі українські землі в єдину самостійну державу, а Москва бажала реального протекторату над Україною, як і того, щоб гетьман у своїх діях керувався виключно її наказами. В таких умовах Б.Хмельницький зайнявся пошуком інших союзників, зокрема Швеції. Але ці переговори за життя Б.Хмельницького не були реалізовані.

КРИЗА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ. ПЕРІОД РУЇНИ

*Кожне закінчення історії неминуче
приховує в собі новий початок.*

Х.Арендт

Після смерті Богдана Хмельницького в Україні посилилася боротьба різних груп населення: старшина, боячись царського абсолютизму, схилялася до Польщі, а селяни й міщани не хотіли цього союзу через повернення панщини, посилення панського гніту, релігійних утисків. Генеральний писар **Іван Виговський**, якому козацька старшина віддала гетьманську булаву, поновив зв'язки з Польщею, в результаті чого 16 вересня 1658 року було підписано Гадяцьку угоду. За нею, територія сучасної Рокитнянщини у складі всієї Київщини відійшла до новоствореного Руського князівства, що разом з Польщею та Литвою ставало третім рівноправним членом Речі Посполитої. Новоствореному князівству надавалась широка автономія. На його території запроваджувалися свої гроші, православні прирівнювалися у правах з католиками; засновувалися школи для українців. У свою чергу польським магнатам і шляхті поверталися маєтки, відновлювалися феодалні повинності українського селянства.

Іван Виговський

Проте Гадяцька угода так і залишилася невиконаною, а Виговський у силу багатьох обставин позбувся гетьманства і втік до Польщі. Та це була ще не вся плата за пропольську орієнтацію. Через якийсь час Виговського вдалося затримати в рокитнянському замку. «У 1664 році Михайловський з Тетерею перехопив листа Виговського, – оповідає Ерлич, – писаного до султана про піддання України, схопили тут, в Рокитній, того гетьмана, заставши його в ліжку, і наказали його розстрілять». Це сталося 16 (за іншими джерелами, 26) березня за наказом Яна Чарнецького і Себастьяна Маховського на вимогу Тетері як його потенційного суперника.

Однак існує ще одна дата арешту гетьмана. Історик В. Антонович з цього приводу зазначав, що у 1659-му році «Маховському вдалося в Рокитному затримати Виговського і всупереч тому, що колишній гетьман був сенатором, його судили військовим судом і за день у в'язниці, коли він читав акафіст пресвятої Богородиці, розстріляли». Яка з цих подій достовірніша, наразі так і невідомо.

Тривалий час вважалося, що Виговський і похований на Рокитнянщині – десь під Бучевим. Але й про це джерела подають декілька звісток стосовно могили гетьмана. Найвірогідніша та, вважають дослідники, що Виговського разом з дружиною Оленою Статкевичівною поховано у Скиті Манявському. Він особисто просив про це за життя, і навіть убивця Маховський погодився «відслати тіло в маєток у Руду і як «Русина по-руськи поховати». У 30-х роках минулого століття робилися спроби розшукати могилу І.Виговського, проте останків покійного гетьмана не виявлено...

«У 1663-му році для України сталася катастрофа: на правобічних козаків намагалася здобути вплив Польща, лівобережні опинилися під гнітом Москви... Почався період громадянської війни – Руїна. Незгода пішла так далеко, що не можна було встановити спільного проводу: Правобережжя обрало одного гетьмана, Лівобережжя другого. Українська державність проходила важку кризу»¹. У цей час гетьманську булаву після Юрія Хмельницького здобув **Павло Тетеря**. Він теж сподівався на польську протекцію і в своїх переконаннях заходив так далеко, що Україну називав польською провінцією, короля «природним і власним паном». Влада Тетері обмежувалася Правобережжям, котре поступово привласнювала Польща. Під час перебування у жовтні-листопаді того ж року у Білій Церкві польського короля Яна Казимира зі своїм військом і двором П.Тетеря приєднався до нього з разом з правобережними полками. Гетьман схилив польського короля до думки про здобуття на Лівобережжі земель, приналежних Польщі перед повстанням. Але король не взяв ні Києва, ні Переяслава, ні інших міст і змушений був повернутися за Дніпро. Ось тоді-то і вибухнуло народне повстання кошового отамана Івана Сірка, який симпатизував Москві, за участю Василя Дрозда, Івана Сербина, Семена Височана. Невдовзі козаки взяли в облогу білоцерківський замок, де перебували польські війська. Король двічі посилав останнім допомогу: велике підкріплення під командуванням гетьмана Правобережної України П.Тетері, а трохи згодом – дві тисячі поляків. І.Сірко змушений був залишити Білу Церкву. Шляхта жорстоко розправилася над населенням, яке виступило на боці запорожців.

Павло Тетеря

У повстанні 1664–1665 років, очолюваному козаком Сулимкою та кальницьким полковником Вареницею, серед 30-ти тисяч селян і козаків брали активну участь і мешканці нашого краю. У його ході під Рокитним відбувся великий бій, у якому загинув народний ватажок Сулимка². В інших джерелі зазначається, що захопленого керівника повсталих селян закатували в Білій Церкві³.

Повсталі і поляки жорстоко платили одне одному. До речі, польський військовий суд заочно засудив на смерть Івана Виговського, якого підозрювали в організації цього повстання⁴.

Іван Брюховецький

Заворушення на Правобережній Україні давали надію гетьману Лівобережжя **Івану Брюховецькому** – палкому прихильнику Москви, у тому, що ця територія перейде під його булаву. Під керівництвом Брюховецького посилювалася антипольська боротьба. Два місяці гетьман тримав в облозі Білу Церкву. 27 травня 1665 року під Житніми Горами козаками Канівського полку Яцка Лизогуба і калмиками було розбите польське військо, що рухалося з Білої Церкви до Канева на Брюховецького.

Однак сподівання на перемогу так і не здійснилися, а московський договір Брюховецького завдав важкого удару українській державності. Найбільше ж дошкулило Андрусівське перемир'я між Московщиною і Польщею 1667-го року. На всій Правобережній Україні відновлювалося панування Польщі. Польським магнатам повертало-

ся не лише їх майно. Посилювалося закріпачення селян, панщина становила до 6-ти днів на тиждень, додавалися різні побори. Силоміць насаджувалася унія, переслідувалася українська культура. Для населення нашого краю настала чорна година. Траплялося, рятуючись від панського гніту, люди тікали на Запоріжжя, Слобожанщину, в Росію.

Проголошений гетьманом Правобережної України «в полі між Синявою і Синицею на літнього Миколи»⁵ 1666 року **Петро Дорошенко** прагнув створити незалежну Українську державу в етнографічних межах, включаючи Перемишль, Галич і Львів. На якийсь час йому вдалося об'єднати українські землі на обох берегах Дніпра. Наступного року П.Дорошенко з допомогою кримських татар прагнув здобути Білу Церкву. 11 травня гетьман своїм універсалом підтвердив дану Б.Хмельницьким пільгу наставшій шляхті про звільнення її від військової служби і постою. Це була дяка селу за те, «... що панове шляхта наставська не в чом стародавней своєї приязни против нас, войска Запорожского, не нарушила». За декілька днів до видання універсалу гетьман направив до Білої Церкви Корсунський козацький полк для участі у діях проти польського гарнізону, що знаходився у замку. Проте його комендант Ян Стахурський зумів дати відсіч козакам. Аби не бути знищеними, останнім довелося рятуватися втечею у Насташку, жителі котрої підтримали і захистили козаків. Користуючись укріпленням Насташки і хорошим ставленням місцевого населення, П. Дорошенко зробив її опорним пунктом майбутніх воєнних операцій проти польської шляхти у Білій Церкві і розмістив у ньому піхотний полк сержантів, як постійний гарнізон. Сотні полку знаходилися в Насташці протягом кількох років⁶. Взимку 1669-го року у селах і хуторах Білоцерківського полку за наказом гетьмана розквартирували кримських татар, щоб з їх допомогою оволодіти містом. Але татари самовільно залишили табір, прихопивши з собою тих, хто надав їм прихисток.

Петро Дорошенко

Ім'я Петра Дорошенка тісно пов'язане ще з однією церквою Синяви – Миколаївською. «Як віз новий рятівник розтерзаної після Богдана України гетьмана-неудачника Опару для ув'язнення до Білоцерківської фортеці (Дорошенко став гетьманом, усунувши двох небезпечних суперників Василя Дрозденка та Стефана Опару), то, зупинившись у Синяві, дав синявцям кошти і повелів, щоб до Миколи зимнього була споруджена ще краща церква, ніж Воскресенська...»⁷.

У відповідності з Бучацьким договором 1672 року Польщі з Туреччиною козацька Україна стала самостійною державою під протекторатом султана. Місцеве населення, щоб не потрапити в турецьку неволю, всупереч договору, який зобов'язував Польщу вивести свій гарнізон з Білої Церкви, підтримало поляків, котрі не впустили переможців до фортеці. Таким чином люди протестували і проти турків, і проти Дорошенка, котрий разом з турецькими військами підійшов до Білої Церкви. І знову через численні сутички з нападниками територія сучасного Рокитнянського району спустошується. Водночас на ній послаблюється феодальний гніт. У багатьох місцях, звідки втекла шляхта, поновлюються козацькі привілеї. Рокитне у цей час стає козацьким містом.

На початку 1674 року російське військо під началом воєводи Г. Ромодановського і полки лівобережних козаків з гетьманом **Іваном Самойловичем** здійснили похід на Правобережжя, населення котрого і допомагало цим силам боротися з турками й татарами. Під крило Самой-

ловича майже відразу перейшла Біла Церква. Білоцерківський полковник Степан Бутенко з'явився в Черкаси до Самойловича з хлібом-сіллю від Білої Церкви та всіх містечок, що входили до складу Білоцерківського полку, в тому числі від Насташки, Рокитного, Синяви, Ольшаниці. Десять правобережних полків, серед яких і Білоцерківський, знову з'єдналися з Лівобережною Україною у складі Російської держави. С.Бутенко в Богуславі прийняв присягу перед гетьманом Лівобережної України І.Самойловичем і генеральним військовим осавулом І. Лисенком.

У жовтні 1676 року за Журавненським мирним договором Річ Посполита поступилась на користь Туреччини значною частиною Правобережної України за винятком територій колишніх Білоцерківського і Паволоцького полків. Після розорення України турками в результаті нового великого походу у 1677–1678 років, незважаючи на ратифікацію польським сеймом згаданого договору, Туреччина повернула спустошене Поросся Польщі.

Іван Самойлович

З 1681 року Правобережна Україна втратила рештки своєї політичної самостійності. Довголітні війни знищили все навкруги, люди масами переселялись на лівий берег. На нових «диких полях» бушували турецькі, татарські і польські ватаги. «Упала гарна тогочасна козацька Україна, як той давній Вавилон, город великий, – через тодішню незгоду козаки всі пропали, самі себе завоювали», – писав історик Руїни, козацький літописець Самійло Величко і жалісливо додавав: «Проходячи тогочасну Україну, від Корсуня і Білої Церкви, потім на Волинь і в князівство Руське, до Львова, Замостя, Бродів і далі подорожуючи, бачив я багато городів, замків безлюдних, і пусті вали, що колись людськими трудами, гори і горби були висипані, – а стали тільки пристановищем і житлом для диких звірів... бачив я одні малолюдні, другі цілком пусті, розвалені, в землі приховані, запліснілі, непотрібним зіллям зарослі, що гніздили в собі тільки гадюк і різних гадів та черв'яків. Бачив я ще там, у різних місцях, багато кісток людських, сухих і нагих, що тільки небо за покрівлю собі мали, і сказав я в душі: «хто вони?»»

На думку І.Крип'якевича, занепад Правобережжя почався ще в 1650-х роках, коли польські магнати зорганізували наїзди на правобічні полки, щоб знищити козащину і підкорити собі селянство. «Допомагали» їй татари, які щороку виводили масу людей в ясир. Правобережжя все більше знелюднювалося.

За умовами «Трактату про вічний мир», підписаного між Росією і Польщею, Поросся мало залишатися нейтральним і незаселим. «Для упорядкування і забезпечення заселення України» на цій території спеціальною сеймовою постановою від 16 лютого 1685 року призначалися королівські комісари. Дозвіл на її заселення і утворення нових полків, у переважній більшості, надавався шляхті, котра шукала легкої наживи⁸. Водночас тут оселялися і втікачі з Лівобережжя, Дону, Кубані. З них у 80–90-х роках почали формуватися козацькі полки. Ці формування стали опорою повстанців у період нового підйому народно-визвольного руху на Правобережжі у 1702–1704 роках, очолюваного полковником Білоцерківського полку Семеном Пилиповичем Гурком (Палієм). До повстанців долучилося населення Рокитного, Насташки та інших навколишніх сіл сучасного Рокитнянського району. Люди охоче йшли до Палія, Самуся та Іскри (полковники, котрі діяли разом з Палієм), бо вони дбали про залюднення краю на підставі давніх козацьких прав без шляхетства та кріпацтва.

Іван Мазепа

Захопивши Білоцерківський замок, повстанці звернулися з проханням до російського уряду прийняти Правобережну Україну до складу Росії. Протягом майже двох років перебування білоцерківської фортеці у руках козаків Палія населення нашого краю нарешті знайшло справжній захист і спокій.

Не бажаючи загострювати стосунки з Польщею, Петро I доручив гетьманові **Івану Мазепі** переконати Палія у необхідності повернення до Польщі Білої Церкви та прилеглих до міста територій і припинення війни. У 1704-му році Мазепа тимчасово окупував Правобережжя. Він усунув Палія від влади – арештував його і домігся заслання до Сибіру, позбувшись таким чином небезпечного претендента на гетьманську булаву всієї України. Взяв під свою опіку разом з новоприєднаними і Білоцерківський полк, до складу якого входила і територія сучасної Рокитнянщини. Польща постійно добивалася, аби їй повернули

окуповані землі, але Мазепа відтягував такий фінал. У той час у Польщу увійшов король Швеції Карл XII – найбільший ворог Петра I. Мазепа використав цей напад і переконав царя дозволити йому окупувати Правобережжя. Таким чином дві частини Наддніпрянської України були об'єднані. Згодом історики назвуть цей крок Мазепи найбільшою гетьмановою хитрістю.

Але серед народу плани гетьмана не були відомі. Та й популярності на той час Мазепа не мав. За висловом М.Грушевського, його вважали за гетьмана панського, старшинського і вірного прислужника московського уряду, пильного виконавця царських вказівок, що «так важко упали на Україну».

Гетьман почав самостійно управляти Україною з обох берегів Дніпра. Знекровлена тривалою війною із Швецією Річ Посполита не могла протистояти козацьким полкам. Зміцнюючи гетьманське управління на Правобережжі, їх кількість Мазепа збільшив до семи і, одночасно з накопиченням власних багатств на Пороссі, розпочав роздачу нових земель і поселень козацькій старшині, на яку робив ставку у досягненні повної автономії свого краю. З'явилася спадкоємність. До стану бунчукових товаришів гетьман записував синів старшин, почав надавати їм маєтки, зробив спадковим і привілейованим їх стан. Разом зі значковими товаришами, військовими товаришами вони виконували лише почесні функції: перші – при гетьмані, другі – при генеральній старшині і полковниках. Підтримка старшини Мазепою викликала серед населення невдоволення і супротив, про що білоцерківський полковник Михайло Омельченко і розповів Мазепі. Не схвалювалися дії гетьмана й стосовно пошуків нового покровителя України – шведського короля.

Коли Петро I відмовився обороняти Україну від поляків, як передбачалося угодою 1654 року, український гетьман відмовився зберігати вірність цареві. 28 жовтня 1708 року Мазепа разом з майже трьома тисячами козаків і провідних членів старшини задля порятунку України перейшов на бік Карла XII. На знак помсти за такий вчинок командуючий російськими військами в Україні Меншиков напав на гетьманову столицю Батурин і вирізав усе населення. Російські війська увійшли і до Білої Церкви. У білоцерківському замку було виявлено скарби, зібрані Мазепою. Прибічники гетьмана, налякані різнею у Батурині, відмовилися його підтримувати. Після Полтавської битви і розгрому шведського війська Мазепа разом з Карлом XII втік до Молдавії. 21 вересня 1709 року він помер і остаточне підкорення Гетьманщини Російською імперією вважалося не за горами.

Стосовно перебування Мазепи на території сучасного Рокитнянського району, відомо, що від Довгалецького і до Ольшаниці знаходилися гетьманові боброві гони.

У 1708 році із заслання було звільнено Палія. Незважаючи на літа і фізичну слабкість, він разом з російським військом брав участь у боротьбі проти шведів, Полтавській битві, після чого знову очолював Білоцерківський полк. Палій відбивав військові загони, які за наказом польських магнатів намагалися повернути собі це місто і навколишні території. Маса селян знову потягнулися до нього. Це викликало численні скарги магнатів. «Неспокійний білоцерківець» завдавав клопоту і царському уряду, котрий не прагнув сварок з Польщею.

Смерть у січні 1710 року Палія викликала у польських магнатів справжню радість. Вони сподівалися на повернення Білої Церкви і прилеглих територій під покровительство Польщі. Однак Антон Танський, призначений Палієм білоцерківським полковником, як і його попередник, продовжував «тривожити» шляхту.

Тоді ж в Україні з'явилася перша політична еміграція – прихильники і однодумці Мазепи, які залишилися на території Туреччини. Обраний ними гетьман **Пилип Орлик** був у свій час генеральним писарем – найближчою до Мазепи людиною. «Славний мазепинець», це він написав першу в новітній історії Конституцію української держави від 5 квітня 1710 року, за якою в Україні мало встановлюватися гетьманське правління, це він заявив про непорушні національно-державні права козацького народу, розтоптані в крові Петром I, це він на довгі роки наперед завдав чималої шкоди зовнішній політиці російського уряду¹⁰. Однак захопити у свої руки Україну мазепинцям не вдалося.

Пилип Орлик

Сподіваючись на від'єднання гетьманської України від Росії, Орлик скористався оголошеною Туреччиною війною Росії в кінці 1710 року. Вступивши в союз з кримськими татарами та Оттоманською Портою, у лютому 1711-го гетьман вирушив у похід проти росіян в Україні. Він ішов на схід, у напрямку Дніпра, щоб розвинути свій успіх серед правобережного селянства. По шляху свого просування П.Орлик розсилав «привабливі листи», в яких закликав до визволення України з-під російського панування.

Союзна армія, котра складалася на той час з невеличкого польського загону, чисельністю до 3 тисяч воїнів під проводом київського воеводи Й.Потоцького, і татарського війська, головної ударної сили, що нараховувало 30 тисяч чоловік, вирушила на Наддніпрянщину до Білої Церкви. Ця найповажніша фортеця Правобережної України була метою операції. Шлях до Білої Церкви, де стояла російська залога на чолі з бригадиром Анненковим (близько 500 солдат), пролягав через Рокитне і Синяву. Збереглися три документи в копіях тих часів, досліджених Ю.Касяненко. Незважаючи на те, що вони походять з різних джерел і оцінюють бойову обстановку і наміри сторін досить суперечливо, є можливість відтворити у часі перебіг подій далеких днів¹¹ та класифікувати уявлення про нашу місцевість.

У листі київського губернатора князя Дмитрія Голіцина з Печерської фортеці від 12 березня за старим стилем (23 березня, за новим стилем) 1711 року, адресованому білоцерківському полковникові Антонію Танському, через останнього засилається подяка синявському сотнику Тихону Устянову з товариством за одержаний від них лист «з відомостями про ворожі і зрадника Орлика заміри» і просить його одписати на них у Синяву, «щоб вони слугували його царській величності вірно, так як вони слугували при Палієві, і на спокусу зрадника Орлика не

прихилились, і того містечка онуому злодію не здавали, а... давали відсіч мужньо..., і як убереже те містечко сотник з товариством, бути їм по тому у царської величності ласці і при грошовій винагороді... певно».

Про зовсім інший стан речей «у місті Синява на Росі лежачім» дізнаємося з листа Й.Потоцького до П.Орлика «з Рокитної», датованого 29 березням, що зберігся у листуванні шведського короля Карла XII, польського Станіслава Лещинського, татарського хана, турецького султана, генерального писаря П.Орлика і київського воєводи Йосипа Потоцького, де воєвода, ідучи в авангард, зупинився на постій зі своїми жовнірами. «А стоїмо ми тут (у Рокитній), у тих пустках... голодом, де ані навіть для коней... , без соломи, поздиравши стріхи..., ніякої поживи немає». На відміну від того, в очікуванні наступного дня Орлика у Синяві і заключної ради з султаном, «од якого залежить подальший бойовий рух», у Синяві Потоцький знаходить: «О Синявцях новішу звістку доношу», що «радо стрічатимуть пана і віддаються громадським роботам і без усякої важності за скромну ціну до пана приходу». Згадуються в листі синявські греблі і міст (кладка): «а щоби цей трахт був якнайдієвіше використаний і придатний для надійного переправлення армат і вільного проходження війська, синявці негайно стають під мостом до лагодження греблі, напередодні од них ушкодженої, та відбудови мосту (кладки) од них же знесеного, через які тільки й можливі з'єднання з паном і Султаном і роздобуток провізії оплатно з Синяви».

Останній документ – реляція князя Д. Голіцина на підставі відомості, отриманої з Білої Церкви 4 квітня (за старим стилем) через бригадира Анненкова, в якому той, зокрема, пише: «... А потім зрадник Орлик і Кошовий (Кость Гордієнко), нахвалявся перед Султаном і Старостою Галицьким (Й.Потоцький) тую Білоцерківську фортецю конче дістати і проти 26 числа (за старим стилем), сполучившись з тими ж усіма приятелями і з Богуславськими, і з Корсунськими, і Синявськими та з іншими жителями, відступили до тієї ж фортеці уночі зненацька конно й пішо при великій здвигу і вчинили з усіх сторін оклик і привезли з собою велику кількість машин і увійшовши в долішній острог, поробили шанці...»

Невдовзі розпочалася облога Білої Церкви. Московське військо і білоцерківці засіли в місті, у їхніх руках також перебували кілька містечок Білоцерківського полку. Місто вдалося незабаром взяти, фортеця ж трималася. Вона була забезпечена усім необхідним для оборони, а Орлик не мав потрібної для облоги важкої артилерії (у нього було лише 4–6 гарматок). Гетьману допомагали козаки й запорожці зі своїм кошовим: «більш 16 000 окрім міщан в полках Чигиринським, Уманським, Торговицьким, Кальницьким, Корсунським, Богуславським, Канівським і кількох сот в полку Білоцерківським». З польською і татарською кіннотою тут не було чого робити. Три дні тривала облога фортеці без вагомих наслідків. До того ж, Орлик зазнав відчутних втрат – до 2-х тисяч загинув. Ця невдача стала стимулом для зради татар. Орда розпустила свої зағони аж до Дніпра, беручи ясир та руйнуючи церкви. Гетьмана, Потоцького і цілу армію було покинуто на волю Божу. Наслідком татарської зради стало зменшення армії Пилипа Орлика. Правобережне козацтво, котре приєдналося до нового гетьмана, а серед нього й кілька сотень з Білоцерківського полку, кинулося рятувати своїх близьких від татар, що пљондрували українські землі. Облогу Білої Церкви довелося облишити і відтягувати військо до Фастова.

Ю.Касяненко припускав, що саме тоді й була спалена у селі Синява Миколаївська церква забудови 1665 року, котру заново відбудували лише через двадцятиліття, – у 1730 році¹².

У ЧАСИ ГАЙДАМАЦЬКИХ РУХІВ

Після невдалого Прутського походу та підписання з Туреччиною досить не вигідного однойменного трактату 1711 року Росія відмовилася від своїх прав на Правобережну Україну. За нею залишалося Лівобережжя та Київ з околицями. Це вирішило долю нашого регіону, що відійшов до польської шляхти. Водночас Петро I прийняв рішення про повернення краю полякам таким, яким він перебував під час «вічного миру» 1686 року, – пустельним і безлюдним. 23 вересня 1711 року з'явився царський указ до старшини, козаків, всього населення правобережних полків з пропозицією переселитися на Лівобережжя. За залишені маєтності Петро I обіцяв старшині, багатим козакам і міщанам компенсацію.

Переселення тривало чотири роки. У 1712 році під Київ почало переселятися і численне населення з сіл і містечок Білоцерківського полку. Вирішенням цих питань займався призначений київським полковником Танський. Люди вантажили на підводи своє майно, розбирали і перевозили будівлі. Те, що залишалося, вони палили або знищували. Окрім того, царський указ передбачав «А вь которых городкахъ пушки мѣдныя, или жеззныя годныя, и аммуницію, изъ тѣхъ велѣть вывозить вь Кіевъ; буде-же не годныя, тѣ побросать вь воду вь глубокія мѣста или зарыть вь землю», руйнування фортець та інших військових споруд. У разі небажання місцевих жителів переселятися наказувалося забрати в них хліб, сіно... Нагляд за участю в переселенні жителів Поросся і, зокрема, міст і сіл Білоцерківського полку – Рокитного, Насташки, Синяви, Ольшаниці, як і безпосереднє керівництво, здійснював фельдмаршал граф Б.П.Шереметьєв, учасник Полтавської битви, офіційний головнокомандуючий російською армією, в 1711-му – головнокомандуючий армією у Прутському поході проти Турції. По дорозі з Білої Церкви 16–18 грудня 1711 року він «днював і ночував» у Рокитному¹. Доводилося побувати Шереметьєву разом зі своїм почтом і в Ольшаниці.

Наприкінці 1714 року поляки, що поверталися до залишених два десятиліття тому маєтків, скрізь зустрічали спустошення. Проте невдовзі – наприкінці першої чверті XVIII століття – Поросся, а разом з ним і Рокитнянщина, знову стали залюдненим краєм. На Наддніпров'я на умовах слобідської колонізації переселялися селяни з інших регіонів. Протягом тридцяти років вони не несли жодної повинності і не працювали на того, кому належала земля. Та вільними людьми «хлопи» відчували себе недовго. Після переселення пани почали скасовувати всі «слободи», поверталася стара панщина. Частина території нашого району опинилася під владою магната Яблоновського. Йому належала ідея поділу свого володіння на «ключі» – невеликі маєтки, які віддавалися у користування дрібній шляхті. З їх утворенням селянство фактично перетворилося на кріпаків. Натуральні повинності, грошова данина, додаткові податки – «зажинки», «заорки», «подорожнє» і т.д. Тривалість панщини зі 162 днів на початку століття зросла в його кінці до 312-ти. Змушене було відбувати панщину і міське населення. В експлуатації місцевого люду панам допомагали католицькі ксьондзи та єзуїти, які разом з ними прибули на Поросся.

Це, а також поглиблення розшарування козацтва спричинили поширення в Україні гайдамацького руху. З 1734 року польська шляхта не знала спокою від гайдамаків, а в 1750-му в їх руках опинилася мало не вся Київщина. Перелякані пани, староста білоцерківський Яблоновський навіть не наважувалися посилати свої війська проти гайдамаків. Оскільки ті напали й на міста-фортеці, шляхетський сеймик Київського воєводства 23 червня 1750 року благав короля надіслати додаткові військові сили. Шляхта ж на допомогу регулярним військам виставляла чоловіків з надвірних команд, створювала й озброювала за рахунок додаткового подимного податку (назва походить від одиниці оподаткування – диму (будинку, двору)) на

селян надвірну панську міліцію для захисту маєтків. За доносом уніатів надвірною міліцією Ходкевича у 1768 році у селі Синява був заарештований і відправлений у тюрму до Чорнобиля священник місцевої Воскресенської православної церкви. До складу шляхетської міліції у нашому краї входили понад 1000 чоловік.

Локальні й розрізнені, без чіткого плану й організації виступи гайдамаків допомагав придушувати царський уряд.

Максим Залізняк

В наступні роки гайдамацький рух вилився у велике повстання – Коліївщину, що охопило всю Правобережну Україну. Підбурювали селян до повстання ватага із 70-ти гайдамаків під проводом козака «з мужиків» **Максима Залізняка**. У маніфесті повстанців зазначалося: «Настав час скинути з себе рабство... і помститися за муки, зневагу і небачені гноблення, яких ми зазнали від наших панів»². Перший удар було зроблено по Смілі, Черкасах, Корсуню, Богуславу. Далі шлях Максима Залізняка та його побратимів проліг землями сучасного Рокитнянського району, де до них приєдналися отамани Я.Швачка, С.Неживий, І.Бондаренко. У планах повстанців передбачалося захоплення Київського воєводства. Свої сили вони мали зосереджувати у чотирьох опорних пунктах, серед яких значилася і Біла Церква. Деякий час об'єднані сили йшли разом. За Островом вони переправились через Рось, пройшли Насташку, а далі Залізняк вирушив через Гостру Могилу, Ставище на штурм Умані³.

На навколишній території почали вводитися порядки, запроваджені Залізником: селян звільняли від влади польської шляхти, скасовували панщину та інші феодальні повинності, роздавали їм робочу худобу з панських маєтків. У 1765 році гайдамацький загін Василя Харченка пограбував в Синяві старостинський двір, корчму та уніатського священника⁴.

Проти повстанців на допомогу польському уряду Катериною II були вислані царські війська під командуванням генерала Михайла Кречетникова. 6 липня 1768 року увечері генерал запросив на банкет Залізняка, **Івана Гонту** та інших гайдамацьких ватажків і заарештував їх. Росіяни видали Гонту та 800 його людей полякам. Після страшних тортур їх стратили. Залізняка з рештою гайдамаків вислали до Сибіру⁵. Потім були розбиті загони Журби та Швачки.

Придушивши повстання, шляхта приступила до розправи з повстанцями. Особливо «старався» Ксаверій Браницький – представник графського роду, який згодом володів Рокитним та навколишніми селами. Зберігся опис розправи над повстанцями одного із зарубіжних істориків: «Браницький отправлялся наблюдать за исполнением казни над этими виновными. Они были сбросаны в огромные ямы... в несколько сажень длины. Дальше шли длинными рядами виселицы единичные для более важных преступников и общия для менее важных. Посреди виселиц был остроконечный, тонкий и высокий столб-паля, на котором должен был окончить свою жизнь Гонта. За ви-

Іван Гонта

селищами под лесом виднелись шатры, где расположился пан ловчий с порядочной свитой войсковых чинов. Здесь он задавал скромные обеды и вечеринки, на которые приглашалась шляхта из окрестностей. Все это ело и очень много пило, слушая вопли несчастных. Милое развлечение продолжалось две недели»⁶.

Серед активних учасників Коліївщини, засуджених кодненською комісією, згадуються рокитнянці Лихогруденко й Роговський⁷, житель Телешівки П.Розумовиченко (він брав участь у визволенні Умані від польсько шляхетських поневолювачів)⁸. Першому присудили відтяти голову, а другого – четвертувати⁹.

Ті жителі нашої місцевості, котрі брали участь в подіях під Уманню, одержали прізвиська уманців. Згодом слово «уманець» стало для деякого з них прізвиськом.

Посилилися національно-релігійні утиски. У 1768 році польський сейм проголосив католицьку церкву панівною, інші віросповідання заборонялися. Наступні його постанови – 1773 і 1775 років – позбавляли права православних феодалів обиратися до сейму, займати певні державні посади, ліквідовувався змішаний суд. До того ж, відповідно до рішення Варшавського церковного конгресу від 4 квітня 1776 року православне населення Правобережної України обкладалося спеціальною харитативою – податком, що складався з грошової та натуральної частин. У нашому регіоні 47 кріпаків працювали на 5 ксьондзів місії, кожен з них мав відробляти 116 днів панщини, сплачувати подорожчину та інші податки¹⁰.

Були захоплені унією православні храми Телешівки, Синяви, Ольшаниці (1774 р.), Бирюків, Острова (1775 р.). У 1768 році поляки й уніати познущались і пограбували насташського православного священика Петра Куцевича і дяка Петра Петровича Куцевича, вбили дружину настоятеля. Петро Куцевич змушений був скаржитися єпископу переяславському і бориспільському Гервасію на білоцерківського губернатора Симона Рилського і його прикажчика Якова Чеховського за насильницький примус взяти участь у конфедерації і погодитися на унію та просити захисту і заступництва¹¹.

За переказами, у 1774 році унія в черговий раз захопила церкву і в Рокитному. Це відбувалося постійно із зміною влади на Правобережжі: панували поляки – у храмах служили уніатські священики, встановлювалася влада російських царів – служили православні. Коли храм прийшов в занепад і деканальна влада наказала розібрати дерев'яну споруду, богослужіння на території Рокитнянської римо-католицької парафії відбувалося у новозбудованій у 1818 році фундушевій каплиці поблизу публічного цвинтаря, згодом – у костелі. З 1809 року мала каплицю і Насташка¹².

«БОЙОВИЩЕ ЗА РОКИТНЕ»

Історія не здійснює непотрібних подій.

К. Леві-Строс

Паралельно з подіями гайдамацького руху в ті часи відбувалося небачене «Бойовище за Рокитне» між польською шляхтою. Близько 1761 року Юрій Вандалін Мнішек одержав від короля староство Білоцерківське, яке передав в посесію Каетану Солтису, папському єпископу Київському. Ця духовна особа, приймаючи у володіння староство, за одним махом оволоділа і Рокитним з околицями, яке вважалося власністю Якубовського. З цього приводу почався наполегливий і довгий процес між старостою Мнішеком

та ображенням Якубовським, а згодом Карвицьким, якому Якубовський поступився своїми правами на Рокитне¹.

Юридичне питання – судам якої інстанції належало розглянути справу стосовно Рокитного – несподівано вилилося із приміщення судової зали і перекинулося у політичну площину. Як зазначав Ю.Касяненко, магнати поділилися на два політичні табори, очолювані наймогутнішими можновладцями тодішньої речі Посполитої – канцлером Я. Малаховським, міністром Г. Брилем, княжатами Чарторійськими. У суперечках панство, облишивши Рокитне, перейшло на особистості, зчинилася бійка, пролилася кров. Справа дійшла до короля. Врешті Карвицький виграв процес, але зі свого боку почав привласнювати суміжні землі Білоцерківського староства «начебто за давньою традицією до Рокитного належачі». Відтоді беруть початок суперечки за розмежування ґрунтів староства від маєтності Рокитного з прилеглостями. У суддівських книгах київського воеводства з'являються численні записи про позови, скарги, протести, маніфести, в котрих окремі люди і громади доводять свої права на землі, прилеглі до Рокитного. Процеси тривали ще й у кінці століття.

Конституція Варшавського надзвичайного сейму 1768 року утворила спеціальну комісію, що так і називалася «Комісія до розсудження справи про добра Рокитно». У положенні про цю комісію чи не вперше законом обчислювалася територія і границі добр Рокитного. Зокрема, зазначалося, що незалежно від того, кому дістанеться маєтність Рокитне (на той час рід Карвицьких судився зі спадкоємцями давнього київського міщанського роду Суринами – первісними, відомими вже нам дідами Рокитного і Ольшаниці з 1518 року), «...посесори добр Рокитно жодних млинів мати і ставити на р. Рось не повинні... і щоби ці добра за р. Рось не переходили, а всі ґрунти та ліси за цією річкою, що під приводом нібито приналежностей до добр Рокитного забрано, то все до цілості староства нашого білоцерківського відтепер повертаємо та за нероздільне од нього бути декларуємо, а всі права (документи), набуті на ті землі, касуємо і зносимо».

«Прихилияючись до права конституції сейму 1768 року», комісія скарбу коронного у Варшаві своєю ухвалою від 12 квітня згаданого року вирядила комісарів-люстраторів для проведення люстрації добр королівських Синяви з прилеглостями, тобто земель Білоцерківського староства, що безпосередньо межували з маєтністю Рокитне. Така люстрація була укладена 30 травня 1769 року через рік після ухвали вищезгаданої комісії². Затримка, очевидно, була викликана гайдамацьким повстанням І.Гонти та М.Залізняка.

Як уже згадувалося, у другій половині XVIII століття Річ Посполита переживала глибоку політичну й економічну кризу. Польські магнати почали орієнтуватися на Росію, котра прагнула повернути собі руські землі, серед яких знаходилося і Поросья. Білоцерківське староство, до складу котрого входили й населені пункти сучасної Рокитнянщини і щорічні прибутки володіння якого оцінювалися в 24 мільйони злотих, було серед цих земель на першому місці. Однак пани шукали будь-яких способів зберегти тут свої маєтності. Білоцерківське староство презентували у «вічне володіння» польському королю Станіславу-Августу, обраному за вказівкою російського уряду. Сподівалися, що король поверне ці землі найбільш заслуженим магнатам королівства. Так і сталося. У 1774 році король подарував найбагатшій землі (Білоцерківське староство охоплювало на той час Білу Церкву з 70 селами, Ставище з 28 селами, уже згадану Синяву (колишнє містечко) з 12 селами, 100 тисяч покріпаченого українського населення) Ксаверію Браницькому. «Родове королівство Браницьких», як пізніше охрестили ці землі, стало графською власністю згідно з «жалуваною грамотою гр. Ф.К.Браницькому на Білоцерківське староство». У документі, зокрема, зазначалося: «Станіслав-Август Б.М. Король Польський Великий, князь Литовський, Руський, Пруський, Київський, Волинський і Чернігівський – оголошуємо настояною нашою грамотою всім і кожному, що ми, звернувши увагу на заслуги Великого Коронного Гетьмана

Франца Ксаверія Браницького, який завжди захищає благополуччя Царського трону нашого, і даруємо, а саме: містечко Біла Церква з замком, укріпленням, передмістями, і села: Шамраївку, Руду, Матюші, Безуглими, Кам'янку або Фурси, Мазепинці і т.д., а також містечка Синяву, Пугачівку, Суховці або Сухоліси, Криву разом з володіннями, будівлями, полями, дугами, озерами, річками, млинами, селянами, простолюдинами..., рогатим скотом, домашньою рухляддю. Ото ж, Великому Коронному Гетьману Ф.К.Браницькому і його нащадкам даємо, даруємо і на вічні времена уступаємо»³. Окрім Синяви, Пугачівки, згадувалися й інші села сучасного Рокитнянського району – Насташка, Бирюки, Кам'янка, Юзефівка.

З 1781 року у зв'язку з адміністративною реорганізацією наш край входив до Київського намісництва. Села сучасної Рокитнянщини перебували у складі Васильківського повіту Київської губернії. У 1797 році вона складалася з 12-ти повітів. З укрупненням повітів у 1798 році Васильківський приєднали до Богуславського, то ж села Рокитнянщини певний час належали до цього повіту. Згідно з указом від 20 листопада 1800 року навпаки, Богуславський повіт увійшов до Васильківського. Після цього села Рокитнянщини змінили своє адміністративне підпорядкування аж у 1845 році.

У 1783 році Катерина II своїм указом заборонила селянам під будь-яким приводом залишати своїх панів. Вони знову ставали кріпаками. Того ж року були скасовані й козацькі полки. На зміну їм створили регулярні уланські. Окреме козацьке військо перестало існувати, а в його складі – і Білоцерківський полк. Рокитне, Синява, Насташка та Ольшаниця позбулися статусу сотенних містечок. Фактично з того часу селяни потрапили в кріпацтво, в економічно невигідному становищі перебували міщани. Козаки, яких звільнили від податків, могли продавати в містах свій крам, не сплачувати місцевого мита досить тривалий час після ліквідації козацького війська. У значно кращому становищі опинилася місцева знать. У 1785 році за виданою Катериною II «Жалуваною грамотою дворянству» воно звільнялося від усякої військової служби для уряду і прирівнювалося у своїх правах до російського дворянства.

Після другого поділу Польщі (1793) наш край остаточно був приєднаний до Росії і возз'єднався з Лівобережною Україною. Змінилося і його становище. Якщо за часів Польщі це була прикордонна територія, то тепер вона опинилася в глибині країни.

У 1812 році – під час вітчизняної війни – за наказом військового міністра Барклая де Толлі про створення Київських козацьких полків – жителі нашого краю взяли участь у народному ополченні проти військ французького імператора Наполеона. Разом з селянами Київського, Таращанського і Богуславського повітів вони з ентузіазмом і патріотизмом відгукнулися на Маніфест 18 липня 1812 року і долучилися до формування у Білій Церкві другого козацького полку із 1248 чоловік. У це число увійшли і селяни-добровольці з Телешівки, шість (три з них потім не повернулися з війни) – із Шарок. Оскільки полк був забезпечений тільки шаблями і списами, козаки приходили зі своїми рушницями. Місцеве населення теж допомагало зброєю та іншими пожертвами. Так, жителі Телешівки зібрали 5 парокінних підвід з погоничами для підвезення провіанту і фуражу солдатам Дунайської армії, дали 14 волів, 67 четвєртин борошна, 98 четвєртин вівса, 40 аршин полотна, 10 аршин сукна та 167 карбованців грішми. З економії шарківського поміщика відрядили 4 пари волів з возами продовольства та 4 погоничами.

Зараховані до козачого полку мали повний комплект обмундирування. Для козаків Київської губернії були виготовлені сині куртки з комірами, сірі шаровари з випушкою, пояси за зразком, шапки з ватешкетами, шинелі, португелі з получушками, ладуньки та чемодани⁴. У складі українського козацького війська Білоцерківський полк під командуванням полковника Є.П.Оболенського у жовтні захищав Брест-Литовськ, а потім переслідував ворога до західного кордону, за що був нагороджений срібними трубами.

Після розгрому Наполеона і повернення царської армії з-за кордону в Рокитному розквартирувалася бригада легкої артилерії, у складі якої було немало учасників Вітчизняної війни. Згодом багато хто з них пов'язав свою долю з декабристським рухом. Відгуком на повстання декабристів в Україні були повстання солдат і частини офіцерів Чернігівського полку та рух селян 1826–1827 років на Київщині і безпосередньо на території нашого району. Сто тисяч кріпаків Браницьких готувалися підтримати солдат. Вони говорили, що коли солдати Чернігівського полку прийшли б у Білу Церкву, то приєдналися б до них. В Ольшаниці, Шарках, Телешівці, Ромашках та Рокитному селяни відмовлялися йти на панщину. Для вгамування селян поміщики запросили солдат. Загін вершників, який протягом січня 1826 року перебував у телешівському маєтку, щоденно патрулював навколишні села. Непокірних для встановлення «порядку» шмагали нагаями на конюшнях⁴.

Свідченням тогочасних настроїв селян є судова справа №210 Васильківського повітового суду. Міщанин Березовський та його тітка Самодаєнкова з Ольшаниці, з'ясовуючи стосунки з соцьким Терещенком, котрий намітив у підводчики Березовського, казали: «От підожди, москалі скоро будуть різать панів, тоді і ми поріжемо таких, як ти та багатії Очеретяні, а потім і за панів візьмемось...»

27 січня 1826 року у Рокитному арештували активного члена «Товариства з'єднаних слов'ян», командира 2-ї роти 9-ї артилерійської бригади підполковника О.К.Берстеля (1788–1830)⁵.

БРАНИЦЬКІ

Подальший розвиток Рокитнянщини з 1793 року й до Жовтневої революції 1917-го тісно пов'язувався з діяльністю Браницьких, які були повновладними господарями величезного землеволодіння та покріпаченого населення.

З РОДОВОДУ

ДАВНІЙ польський рід Браницьких походить з Червоної Руси, села Браньча під Львовом. Польща добре знала єпископа Познанського і Холмського Себастьяна Браницького, котрий у 1543 році разом з братом Миколою на сеймі у Кракові був приписаний до дворянського герба «Корчак» і отримав в свої володіння помістя. З того часу нащадки роду ревною службою королю здобували собі чини, посади та нагороди. Так Петра Браницького за військові заслуги було призначено кастеляном Брацлавським, а згодом удостоєно найвищої нагороди Польщі – Ордена Білого Орла. Його син – Франциск Ксаверій Браницький посів ще видніше становище. Своїми промовами у сеймі на захист цілісності Польщі він здобув велику прихильність і популярність у шляхти і суспільства. У 1774 році Браницького обрали на посаду Великого Коронного Гетьмана. Кавалер Ордена Білого Орла, він став пізніше російським генералом від інфантерії (піхотних військ) і кавалером ордена Святого Андрія. Такий кар'єрний ріст став можливим завдяки дружнім стосункам з майбутнім польським королем Станіславом Понятовським. Браницький двічі рятував життя на той час столь-

нику литовському і послу Польщі в Росії. Разом з Понятовським йому довелося бувати у Петербурзі, зустрічатися з Катериною II, князем Г. Потьомкіним. Браницькому довелося послужити і в різних європейських арміях – австрійській, французькій, російській. Брав участь у Семилітній війні, придушенні гайдамаччини.

Дякуючи Браницькому за допомогу в обранні на королівський престол, Станіслав-Август передав йому у власність Білоцерківське староство. Пізніше на цих землях розташувалися Васильківський, Таращанський і Звенигородський повіти. Одружившись у 1781 році з Олександрою Василівною Енгельгард – племінницею князя Григорія Потьомкіна, фрейліною Катерини II, котра задля мирного об'єднання Польщі з Росією сприяла шлюбом росіян з поляками, граф взяв за нею величезний посаг і таким чином збільшив свої маєтки майже утричі¹. До його володінь додалися села Черкащини, Звенигородщини, Канівщини, навколо Радомишля. У кінці XVIII століття у шляхтича Карвицького було прикуплене містечко Рокитне². З того часу Браницькі ведуть активне будівництво в маєтках, запроваджують систему управління ними, визначають напрямки розвитку цілих територій. Лише з Білої Церкви вони мали 750 тисяч злотих прибутку, а з усіх маєтків – 2 мільйони щорічно. У зв'язку з тим, що Біла Церква перебувала у володінні Браницьких, Катерина II у 1795 році перемістила повітовий центр до Василькова.

Прийнявши російське підданство, забезпечивши собі чин генерал-аншефа російської армії, Браницький мешкав у Петербурзі, Царському селі, а в останні 25 років безвиїзно жив у Білій Церкві, де й помер на 90-му році життя у 1819-му. Браницький втратив вітчизну, а не вона його. «Я не чужоземець, – відмахувався він від кривдників, – бо народився в Польщі, я – не поляк, бо Польщі більше не існує».

Після смерті Ксаверія Браницького за правительську володіннями залишилася дружина Олександра – графиня, камер-фрейліна, статс-дама, обергоф-мейстерина. Ця доволі деспотична, але хазяйновита і практична жінка багато займалася будівництвом і благодійністю. Лише за 5 років (з 1825 по 1830) Браницька виділила селянам для купівлі худоби близько 30-ти тисяч карбованців сріблом, у семи ключах роздала селянам зерно на 543 тисячі сріблом нового сорту для посівів і зменшила чини. На пожертвований нею капітал у 1835 році був створений «Сільський банк». Захопившись декоративним садівництвом, гетьманиша побудувала в Білій Церкві великий ландшафтний парк «Олександрія», що став одним з найкращих у Європі.

Майже всі маєтки Олександри Браницької після її смерті перейшли у власність синові Володиславу-Григорію Браницькому – сенатору, головному хранителю винних льохів при царському дворі³. Він мало займався господарськими справами, адже перебував на військовій службі. Воював з Туреччиною, у 1812 році брав участь у Бородинській битві, в наступному – під Дрезденом. Досягнувши значних успіхів на службі, Володислав Браницький одержав графський титул, котрий передавався на всіх його спадкоємців.

У свою чергу після смерті В.-Г.Браницького маєтки розподілилися між його синами – Олександром, Володиславом і Костянтином. Більшість рокитнянських земель відійшла до володаря Ставищ Олександра Браницького⁴, господарника, людини, яка займалася розведенням племінної худоби (породисті коні, англійські свині, тонкорунні вівці неодноразово одержували нагороди на сільськогосподарських виставках), купця І гільдії, зрештою, колекціонера, фотографа. Однак згодом це співвідношення змінилося. Як найхазяйновитіший серед трьох братів Володислав поступово забрав значну частину маєтностей, що перебували у спільному володінні братів. За розподільним

актом 1866 рок, до Володислава Браницького перейшли 76 відсотків всіх сіл на Васильківщині, у тому числі з населеними пунктами сучасного Рокитнянського району. Як і Костянтин, котрий володів землями Білоцерківщини, він теж займався білоцерківським господарством, деякий час був маршалком над шляхтою Васильківського і Таращанського повітів.

Рід Браницьких, який поступово став занепадати, згас по чоловічій лінії у 1947 році.

Родина Браницьких

Браницькі відчутно впливали на розвиток економічного та культурного життя на території сучасного Рокитнянського району.

У кінці XVIII – на початку XIX століття Браницьким належало близько 485 000 десятин землі і понад 108 тисяч кріпосних ревізьких душ чоловічої статі. Фактично це перші дані про господарську діяльність Браницьких. На цей період припадає й завершення формування системи управління графськими маєтками. У Білій Церкві знаходилося генеральне управління або «жонд», очолюване головним керуючим. У його підпорядкуванні були ключі (група сіл), що дробились на фільварки і одержували назву від того села, де розміщувалися. Вони об'єднували від одного до чотирьох населених пунктів, два з яких обов'язково були невеликими. Ключем керував ключовий, а фільварком – економ. Економ підпорядковувався ключовому,

а той у свою чергу – головному керуючому генерального управління або «жонду» в Білій Церкві. Кожен промисловий заклад мав свого писаря. Керуючими, як правило, були збіднілі польські шляхтичі. Персонал генерального управління у Білій Церкві складався з писарів, архівістів, секретарів, рахівників і 11-ти сторожів. Всього з 31-єї особи, що становило 0,03 відсотка ревизьких душ⁵.

Головною економічною основою маєтків графів Браницьких, як зазначала О. Степанишина, було землеробство. Пан на фільварку у середньому мав 40-50 відсотків всієї землі, орної – 49–53 відсотки, сіножатей – до 58 відсотків, лісу – 100. У селян його не було зовсім. Земля оброблялася плугами в 2, 4 і 6 валів, але з 1852 року великі запряжки було ліквідовано (вони стали непотрібними для нових, більш удосконалених знарядь праці, що вироблялися на Білоцерківському заводі сільськогосподарських знарядь та в майстерні сільськогосподарських машин у Дибенцях). Усі фільварки (з родючим чорноземом) обслуговувалися панщиною і найманою працею. Завдяки селянам-кріпакам, що становили до реформи 1861 року економічну базу панського господарства, і пояснюється тісний зв'язок селянського господарства з панським і панчування фільварка над навколишніми селами.

У середньому селяни відробляли панщину по три дні на тиждень; з кожної робочої душі, чоловічої і жіночої, від 18-ти до 50-ти років, але у різних маєтках норми панщини були різними. Так, у Рокитнянському маєтку Браницьких, куди входила і Юзефівка (пізніше Йосипівка), де у 1856 році налічувалося 878 селян-кріпаків у 258-ми дворах, 18 були тяглими, 150 – пішими і 90 – городниками, запроваджувалися такі повинності: для тяглових господарств, що мали тяглову худобу (коней, волів), – 4 дні панщини на тиждень, з яких три дні тяглових і один жіночий; півтяглові, що мали половинні наділи, відбували пішу панщину – два дні чоловічі і один жіночий на тиждень. Крім того, селяни відробляли на користь поміщиків значну кількість так званих згінних днів. Оброку, як певної системи, не було. Його селяни сплачували тише в окремих випадках.

Поза панщиною селянам дозволялося заробляти в місцевих економіях і на заводах. У день їм платили за такими розцінками: мулярів – 20 копійок сріблом, теслі і ковалю – 15 копійок, пильщиків – 1 карбованець, каменярів – 2 карбованці, за випал вапна – 15 копійок сріблом. Чимало селян працювали шинкарями, одержуючи від кожного проданого ока горілки по 1/2 копійки сріблом. У користуванні селян знаходилося чимало млинів, при цьому панові віддавалося 2/3 прибутку.

Щодо селянських господарств, то у всіх селах сучасного Рокитнянського району панувало трипільля. Селяни висівали озимину 7,983 чвертей, ярину – 11,712. Середній урожай озимини сягав 6,6, а ярини – 6,5 сам. Щороку висівалася різна кількість збіжжя, льон та коноплі теж сіяли за потребою. Картоплю садили лише на городах у невеликій кількості, вирощували буряки.

У залежності від наявної робочої худоби і кількості землі селяни ділилися на розряди. Піші – найбідніші, парові, – котрі могли залишити частину своєї землі незасіяною, четверні, плугів і найбагатші – бричкові чи напівбричкові. На фільварках Браницьких наймитували ті ж кріпаки з піших, городників, бобилів, котрі працювали за гроші, збіжжя і землю. Найбільше було городників. У кожному маєтку городники поділялися на річних і літняків. Річних робітників на фільварках здебільшого бувало 2 до волів, 1 – до коней, кілька погоничів до волів, 1–2 пастухи, хлівники, пасічники, доярки, господині й інші. До літняків належали погоничі і пастухи, найняті лише на літній період. Найбільше челяді з усіх маєтків працювало у наставському фільварку – 20 постійних річних робітників і 4 літняки. Усім разом їм виплачували 190 карбованців 75 копійок за рік. У Бирюках було 10 постійних і 5 літняків, які заробляли 86 карбованців 90 копійок. У порівнянні з цінами того періоду – чверть (8 четверинок або близько

220 літрів) житнього борошна коштувала 4 карбованці 60 копійок, овес – 1,4 карбованця, пуд сіна – 13 копійок, фунт яловичини – 2–3 копійки, кожух – 3 карбованці, шапка овеча – 1 карбованець, стільки ж тонка полотняна сорочка (за даними «Статистических сведений о Киевской губернии», 30–40 роки) – це досить непогано⁶.

Найбідніших селян, які працювали на фільварках, звільняли від панщини, середнім і заможним селянам, котрі мали худобу, – коней або волів і працювали ними у фільварку, платили гроші, виділяли продукти і надавали землю. У середньому за рік селяни заробляли 24 карбованці, 3 чверті хліба і засівали для себе десятину панського поля. Літнякам платили по 2 карбованці у місяць і 48 гарців хліба.

До реформи 1861 року у рамках кріпацьких стосунків на Правобережжі розвивалася капіталістична оренда⁷. Не цуралися її й Браницькі. У 1819 році вони здавали в оренду млини, винниці, котли (для виробництва горілки), буртаки. Орендарями виступали селяни, ті ж піші, напівтяглі, тяглі, плугові. Найбільша кількість орендарів припадала на заможну категорію плугових селян. Орендарями були і євреї, котрі потрапили до нашого краю разом з поляками після підписання між Росією і Туреччиною Прутського миру.

Стосовно цін на орендовану землю, то у 1830 році селяни платили за 1 різу 2 карбованці, в 1840–1850-х – від 3 до 4,5 карбованця за десятину. Отже, плата напередодні реформи зросла у 3–4 рази. Оренда в латифундії Браницьких виявлялася в різних формах, як і широко практикувалася, але відсоток орендованої землі у цей період суттєво зменшився, оскільки Олександр Браницький відібрав у селян більшість інвентарних наділів.

Розвивалося гуральництво, котре живилося рештками хліба. У селі Кам'янка з 1868 року діяв винокурений завод Браницьких, де працювали 17 робітників і 3 майстри. Порядкував на заводі орендар купець 2-ої гільдії Шулим Егідіс. З 1 листопада 1869-го по 1 травня 1870 року на заводі було виготовлено 855950 відер безводного спирту на 21787 рублів⁸.

У селі Ступник (Юзефівка), що знаходилося за півтори версти від Рокитного, Браницькі побудували завод полив'яних виробів, котрий розширив своє виробництво в 50–60-х роках XIX століття, трохи згодом – цегельний. Будівництву сприяли поклади придатної для гончарства високоякісної глини у Синяві, Прусах (Бушевому) та селах Крива і Салиха сучасного Таращанського району. Приблизно в цей час на заводі з'явився Яків Вакуленко – чи то кріпак, чи то людина вільна, – привезений чи запрошений Браницькими для налагодження процесу виготовлення кахлів. Він навіть прізвисько одержав – «кахельник», яке згодом передалося чотирьом його синам, хоча кахлями вони вже не займалися. Вироби заводу, або як ще казали майстерень графа, очевидно, вивозили і збували за межами навколишніх сіл Рокитного, бо місцеве селянство не могло дозволити собі мати такі коштовні речі, як кахляні печі⁹.

Оскільки на Рокитнянщині існували всі умови для розвитку цукрової галузі – хороший ґрунт, паливо (ліс), дешева робоча сила, у 1847 році (за іншими даними, у 1858-му) в селі Синява стала до ладу одна з перших, побудованих Олександром Браницьким в околиці, цукроварня. У 1869 році для виробництва 27000 пудів цукру-піску тут використовувалося 45000 пудів буряків, 700 сажнів дрів, 6300 пудів вугілля, 1200 вапна, сита на 2500 рублів, кальки на 2400 рублів та кислоти на 1500 рублів. На той час на заводі працювали 500 працівників: майстри, строкові і поденні дорослі робітники, а також неповнолітні хлопці і 30 дівчат¹⁰.

ДОГОВІР БРАНИЦЬКИХ З РОБІТНИКАМИ СИНЯВСЬКОЇ ЦУКРОВАРНІ

ПРОВІДНІ майстри синявської цукроварні за рік одержували до 220-ти рублів сріблом, крім харчів. Повний робітник одержував 7 рублів сріблом у місяць, а напівробітник – 4 рублі 80 копійок сріблом, а також харчі – 2 пуди житнього хліба, 1 пуд круп, 4 фунти солі, 2 фунти олії, 3 фунти сала (у пісті замість сала – олію або удвічі більше в'яленої риби). Сало дозволялося замінювати м'ясом у четвертнім розмірі. Послуги куховарки оплачував власник цукроварні. Неповнолітні хлопці одержували від 4 до 4,5 рубля, дівчата – від 3 до 3,5 рубля, дорослі поденні – по 30 копійок, неповнолітні – по 20. Окрім того, на заводі працювали два іноземці, один механік заводу з річною оплатою 600 рублів сріблом, а другий – з місячною оплатою в 30 рублів сріблом.

Це передбачалося умовами контракту, який укладався робітниками при прийнятті на роботу до цукроварні. 38 пунктів документа обумовлювали й інші зобов'язання сторін. Так, за домовленістю робітники працювали 6 місяців з часу приходу на завод, причому вирушати туди мали з вересня і перебувати в дорозі не більше 10-ти днів. Робочий місяць вважався з першого по перше число, не виключаючи неділь та свят (за винятком великих релігійних), працювали по 12 годин на добу – вдень і вночі. Якщо робітник хворів, пан лікував його власним коштом, але платні під час хвороби не видавав. Якщо хвороба тривала більше, ніж 6 днів, з платні утримували і пайок. Відмовлятися від роботи через брак сили не годилося, бо тоді робітника переводили до категорії напівробітників. Якщо робітник не виходив на роботу через лінощі, пияцтво чи взагалі без дозволу, то з його платні утримували 30 копійок сріблом, а з напівробітника – 23 копійки за добу. Після складання умов повні робітники одержували по 7 карбованців сріблом авансу, напівробітники – по 5 карбованців і ручалися один за одного, що працюватимуть протягом 6-ти місяців. Якщо хтось раніше самовільно залишав роботу, пан мав право найняти іншого робітника їхнім коштом, доки селянська управа не поверне втікача.

Робітники цукроварні зобов'язувалися виконувати постанови адміністрації, вчасно і тверезими виходити на роботу. Якщо робітника скривдили, він не мав права чинити самосуду, а скаржитися через свого виборного. Якщо робітник не слухався дирекції чи виборного, пан міг звернутися до поліції. Зі свого боку пан зобов'язувався не чинити утисків робітникам, видавати акуратно платню, хорошої якості пайок, надавати зручне й тепле приміщення. У разі порушення цих зобов'язань скаржитися мав право робітник.

Цікаво, що цей договір Браницьких з робітниками Синявської цукроварні був типовим для всіх їх цукрозаводів¹¹.

Цукор, що вироблявся на Синявській цукроварні, відправлявся на рафінадний завод міста Києва.

Будували Браницькі й млини, таким чином розвиваючи борошномельну галузь. Водяний млин на 5-ти поставах в Острові, водяний млин на 4-х поставах, а згодом кам'яний – у Пугачівці, водяний млин у Вінцентівці (Запрудді), водяний млин на 6-ти поставах у Синяві, водяний млин у Прусах (Бушевому)... У цьому селі разом з млином облаштували і греблю, дамбу та міст через Рось. «Киевские губернские ведомости» у 1861 році повідомляли, що граф

Костянтин Браницький, маючи намір будувати млини і греблі та підвищувати останні у разі необхідності, для уникнення скарг на підтопи, добивався дозволів на відрізання з обох боків по 5 сажнів від прилеглих до Росії та інших рік селянських садиб і польових наділів. Поміщик зобов'язувався обмінювати землю селянам для господарських потреб¹².

Для зберігання борошна у Рокитному був побудований мурований склад¹³.

Надлишки хліба, як і цукор, Браницькі поставляли за кордон чи до Росії. Якщо раніше селяни самі вивозили хліб до Києва, то тепер економії почали закуповувати його за існуючими цінами. Запаси хліба, що десятками років лежали в скиртах, переміщувалися до містких кам'яних магазинів. Такі закупівлі проводилися і в Рокитному: хліб звозився поруч на склади у Кам'янку. Для збуту зерна за кордон, особливо пшениці, в Одесі під фірмою графів Браницьких був заснований торговельний дім, а за кордоном – в Ліворно, Марселі та інших містах. Разом з тим Браницькі постачали на внутрішній ринок воли, коні, залізо, шкіру, полотно, масло, рибу та ін¹⁴.

Будівництво промислових закладів вимагало значних капіталовкладень, тож Браницьким в кінці 1840 на початку 1850-х років доводилося заставляти свої маєтки в Петербурзькій сохранный казні. У 1844–1852 роках ними було закладено 15 відсотків сіл на Васильківщині. Хоча на власні потреби і побут Браницькі при їх величезних багатствах витрачали порівняно небагато. Лише з 50-х років XIX століття вони почали купувати палаци і будинки за кордоном. Таким чином їм вдалося без втрат і збитків пережити промислово-акціонерну кризу цього десятиліття та економічно й адміністративно підготовленими підійти до реформи 1861 року і звільнення селян від панщини¹⁵.

У зв'язку з побудовою нових промислових закладів приблизно у цей час розпочалася загальна реорганізація території. Після того економіка краю залишалася малозмінною протягом 1870–1890-х років¹⁶. Суть реорганізації полягала у складанні детальних планів на цілі маєтки, окремі фільварки, села, угіддя, ліси. На їх основі у 1852–1853 роках відбувся новий переділ маєтків на ключі, що передбачав зв'язок територій з цукроварнями. Під час обліку селяни позбулися дуже великого відсотка інвентарної землі. Оскільки інвентарні наділи вищих розрядів в маєтках Браницьких були особливо великі у Васильківському повіті, до якого належала територія Рокитнянщини, вони касувалися і приєднувалися до фільваркових ланів, при цьому зменшувалися піші наділи. Таким чином у 1847–1860 роках Браницькі зганяли селян із землі і розширювали свої фільварки, пристосовуючи нові капіталістичні відносини до місцевих умов.

Ліквідовувалися вищі розряди селян – плугові й четверні, оскільки з переходом до кращих залізних плугів Браницьким вони вже не були потрібні. Всі їх землі приєднувалися до економії. До 1852 року скасували також напівтяглих чи бричкових селян. Їхні наділи переводились з вищих розрядів у нижчі, а землі так само відходили до фільварків. Для нових господарств селянам були повернуті всього 5 відсотків цієї землі. Піший наділ зменшився на 500 сажнів і дорівнював приблизно 7-ми десятинам. У піших селян відібрали й сіножаті. Крім того, для своїх потреб економії відрізали шматки орної землі, левади, луки, сади, садібну землю. Остання зазнала менших змін. У Рокитнянському ключі її розміри скоротилися всього на 3,5 відсотка.

Обкрадаючи таким чином селян, панство вдавалося до хитрощів. Всі поля перемірювали з 4-моргових різ на 3-моргові або переробляли різі з прямокутних на косі. Ці маніпуляції розкрилися аж у 1860 році. Непомітно для селян їх наділи при обміні земель з фільварковими або з землями сусідніх селян зменшувалися, в результаті чого губилися колишні межі. Часом замість відібраної орної землі економія зараховувала в селянські наділи непридатні землі. Внаслідок панського обліку виявилось, що селяни користувалися деякими землями (близько 100 десятинами орної землі у всіх маєтках) здавна без відома економії. Так само ретельно за-

носились у нові економічні плани всі ліси, гайки і навіть 10–20 дерев, що росли поодинокі на селянських полях як панський ліс.

У Бушевому як компенсацію за зменшення наділів селянам щосуботи дозволялось возити собі хуру дрів, пасти в лісі худобу. Однак у 1860 році селяни позбулися цього права. Заборона стосувалася районів цукрової промисловості, куди входила Синява. Жителі 20 відсотків сіл Рокитнянського ключа позбувалися можливості користуватися спільними водопоями, ловити рибу в ставках, вимочувати коноплі і рвати очерет. Особливо цінувався ліс, що використовувався як паливо для цукроварень, та луки. У 40-их роках XVIII століття він значно подорожчав. На початку 40-х сажень дрів у маєтках Браницьких коштувала 3–4 рублі, а на початку 50-х – 10–15 рублів. Тож його стало вигідніше продавати «безлісним» власникам цукроварень. Луки були потрібні для випасу худоби, кількість якої збільшувалася. На кожну цукроварню припадало понад 20 голів худоби.

У селі Вінцентівка (Запруддя) у селян було забрано 12,5 відсотка землі. За документами мирових з'їздів 1865–1866 років, за 12–13 років в маєтках Браницьких на відрізаних у селян землях організувалися 20 промислових закладів і 17 нових фільварків, ще 10 фільварків розширили свої земельні володіння.

Від малоземелля, що постійно збільшувалося в маєтках Браницьких з кінця 1840-х років, неврожаїв селянам доводилося шукати заробітків поза волостями і губернією. Було багато втікачів. В Острові вони складали 2,5 відсотка.

Щоб полегшити становище селянства, за ініціативою київського генерал-губернатора Д. Бібікова у 1841 році вводилися «інвентарі», із зазначенням точного характеру і розміру повинностей селян. Завдяки «Інвентарним правилам» вдалося внести певний контроль у відносини між поміщиками й кріпаками, обмежити панську сваволлю. Однак через неможливість уряду здійснювати контроль за своїми постановами суттєвого поліпшення становища селян не відбулося¹⁷. Розчароване селянство вдавалося до повстань.

«КИЇВСЬКА КОЗАЧЧИНА»

БУНТІВНІ настрої селян посилювала Кримська війна 1853–1856 років. Українські губернії, в тому числі і Київська, стали основним джерелом постачання для царської армії, з населення цих територій набиралися солдати. Коли царський уряд опублікував маніфест від 20.01.1855 року про створення ополчення з добровольців, селяни сприйняли це за відновлення козаччини. Фактично на теренах сучасної Рокитнянщини навесні і влітку 1855 року розпочався масовий антикріпосницький селянський рух під назвою «Київська козаччина», що згодом охопив 9 з 12-ти повітів Київської губернії. Найінтенсивніше він проходив у хліборобських маєтках Браницьких, де не було промислових підприємств, – Рокитному, Вінцентівці, Житніх Горах. Місце поширення руху, а також його характер і хід зумовлювались значною мірою тим, що ці маєтки колись були у складі староств, де збереглися козацькі традиції і де відбулося за дуже короткий строк закріпачення селянства. Заколоти також відбувалися у Острові, Бирюках, Насташиці та охопили 3/4 володінь графів Браницьких.

Серед поміщицьких селян Київської губернії поширювалися чутки, що нібито запис в ополчення («в козаки») звільнить їх від кріпосної залежності і зробить власниками поміщицького майна і землі. Піднялися усі верстви селян. Заможне селянство прагнуло збільшення своєї землі, щоб підвищити поставки хліба на ринок, і волі, щоб бути

незалежними. Бідні хотіли землі і волі, аби не вмерти від голоду і злиднів, щоб їм ніхто не забороняв вільно влаштовуватись на роботу. Середнє селянство, відчуваючи найбільш гостро економічний гніт з боку поміщиків, сподівалося на ліквідацію панщини, а також вільне господарювання. Уже в середині березня селяни, складаючи списки козаків, відмовлялися виконувати панщину і розпорядження урядовців, створювали свої органи самоврядування. Очолили повстання Василь Бзенко, Іван і Микола Бернадські, Михайло Гайденко, Пархом Мадленко, Петро Швайка та ін.

У Шарках, Ольшаниці та Телешівці селяни теж не виходили на панщину, лише розквартирований у маєтку Телешівського поміщика Гудим-Левковича ескадрон кінноти перешикодив дальшому зростанню селянського руху¹⁸.

Ведучи боротьбу проти поміщиків, селяни рішуче виступали і проти сільського двірництва.

Розмах повстання викликав занепокоєння царського уряду. На його придушення було кинуто 16 ескадронів кавалерії, дивізіон піхоти, резервний батальйон, дві роти саперів.

За свідченнями сучасника, в Рокитне з військом приїхали 10 парокінних возів з ложами в палець завтовшки і в чотири – п'ять аршинів завдовжки. Ними били непокірних селян. Багатьох арештували й кинули до в'язниці. Між військовими і селянами тривали криваві сутички. За офіційними даними, було вбито 39 селян, поранено 63. У Настаїщі – 6 убито та 6 поранено.

«Київська козаччина» стала одним із найгостріших проявів класової боротьби перед реформою 1861 року, хоча теж «страждала» на стихійність і роздробленість.

Жорстока розправа не налякала селян. Боротьба за звільнення проти кріпацтва продовжувала тривати і після придушення повстання. Уряді сіл палали поміщицькі садиби, почастішали вбивства поміщиків. Дізнавшись про реформу 1861 року, кріпаки Рокитного, інших сіл відмовлялися працювати на поміщиків, сплачувати викупні платежі, йти на відробітки¹⁹.

«Для улущення быта помещичьих крестьян» у травні 1858 року, напередодні реформи 1861-го, на Київщині відбувалися вибори до київського губернського дворянського комітету. У складі 24-х делегатів від Васильківщини перебував і Володислав Браницький зі своїм сусідом-землевласником Гудимом-Левковичем. На основі пропозицій повітових комітетів було вироблено принципи розподілу землі. Згідно з прийнятим «Местным положением», вся інвентарна земля користування 1847–1848 років залишалася за селянами, поверталася і відібрана панами після інвентарної реформи. Селянська орна земля ділилася на корінний і додатковий наділи, викуп корінного був обов'язковим, від додаткового можна було відмовитися. Зменшувати наділи дозволялося лише за добровільною згодою. За відібрані сіножаті зменшувалися викупні платежі. Що стосується садибної землі, то вона оцінювалася по 102 карбованці за десятину, оброк визначався в 5 карбованців 10 копійок, а вся орна земля ділилася на 9 місцевостей у залежності від якості та інших місцевих умов.

Села Рокитнянського ключа належали до III місцевості (I – вища) – від цього залежала ціна викупу. За 1 десятину у Рокитнянському ключі платили оброку 2 карбованці 70 копійок і одробляли 17 днів панщини. Головноуправляючий всіма маєтками Браницьких Раковський зі ще чотирма поляками сам складав всі уставні грамоти, в яких визначались на майбутнє до викупу господарський стан кожного селянина і його відносини до пана.

Варто сказати, що у 1860 році до Рокитнянського ключа, який належав до системи управління маєтками Браницьких і був утворений у 1819 році, входили 22 сіл. Кількість ключів часто змінювалася, не всі вони існували одночасно – одні підпадали, інші міцніли. Так, у 1847 році згадувався Синявський ключ, але без вказання кількості фільварків та сіл. Село Острів у 1825 році належало до Ксаверівського ключа, а в 1847-му воно вже влилося до Синявського. За адміністративним підпорядкуванням у 1845 році існували Вінцентівська, Острівська та Рокитнянська волості. Згодом, у 1866–1871 згадуються також Ромашківська, Насташська, Синявська, Ольшаницька і Телешівська волості. У 1876 році до Вінцентівської волості входили села сучасного Рокитнянського району Вінцентівка (Запруддя), Телешівка, Оксентівка (Луб'янка), Ромашки, Шарки, Бакумівка та села сучасного Кагарлицького району Спендовка і Ліщинка; до Рокитнянської – Рокитне, Житні Гори, Юзефівка, Савинці, Ольшаниця та село сучасного Богуславського району Саварка; до Островської – Острів, Бирюки, Троцьке (Довгалівське), Насташка, Пугачівка, хутір Фраїмов (поблизу Насташки), Синява, Пруси (Бушеве) та село сучасного Таращанського району Салиха.

За правилами, земля, що залишалась після вищих розрядів, була лише у тимчасовому користуванні пана. Та Браницькі вважали її своєю повною власністю, вели судові процеси у 1860–1870-х роках і за будь-яку ціну хотіли її залишити за собою і надалі. У той же час, оскільки більшість своїх маєтків Браницькі одержали у подарунок, в організації території та експлуатації населення з їхнього боку спостерігалася деяка пасивність. До 1840 року у маєтках домінувало натуральне господарство. Та й торговельний капітал набув певного значення лише з кінця XVIII століття. Пожвавлення відбулося з 1840 року – після проведення кількісного і якісного обліку землі та з побудовою нових промислових закладів.

На початку 1860 року у маєтках графів Браницьких переважали селяни, які належали до категорії піших, стало значно менше тяглих. Так, за інвентарем 1845 року в Острові було 14,5 відсотка тяглих дворів, 63,1 відсотка піших, 17 відсотків городників і 5 відсотків комірників. На зменшення селянського наділу і перехід їх у нижчі категорії впливали природне зростання населення, розшарування селянства та його переселення на Київщину в кінці XVIII – на початку XIX століття. Завдяки пільговим умовам ведення господарства на середнє Поросся прийшло багато вільних селян з інших регіонів. Кріпацтво просто задихалося в неволі та злиднях. У 1860–1863 роках великої шкоди сільському господарству завдала ще й сарана. Так, у Синяві буквально цілі хмари комах знищили посіви на 636-ти десятинах орної землі²⁰.

19 лютого 1861 року був проголошений маніфест про скасування кріпацтва, проте звільнення селян мало наступити тільки через два роки. На цей період вони дістали статус «тимчасово зобов'язаних». Одержавши персональну свободу, орну землю селяни одержували після викупу через 20 років. До того ж, земельні наділи на Правобережжі після реформи виявилися навіть нижчими за встановлені «Бібіковськими інвентарями» 1848 року. В середньому наділ на ревізку душу складав 2,6 десятини, одна десятина землі оцінювалася у 102 рублі у цінах того часу²¹. Реформа не виправдала сподівань селян. Її наслідком стало катастрофічне збільшення числа малоземельного селянства, яке мало до 3-х десятин. Не одержали польової землі городники, піші одержали основний наділ у розмірі 7-ми десятин, а тягли – 12 десятин. Не «врятувало» і те, що, сумніваючись у відданості польської шляхти Правобережжя і нашого краю зокрема, уряд задля привернення на свій бік українського селянства роздавав їм наділи на 18 відсотків більше, ніж вони мали до 1861 року. Та, вигравучи на величині наділів, колишні кріпаки втрачали на дуже завищених цінах (дорожчих від ринкової вартості), які вони мусили платити за землі²².

Протягом 49-ти років селяни повинні були сплачувати за землю щорічно 3367 рублів, що становило 19 рублів 30 копійок на основний та 30 рублів 38 копійок на «тяглий» наділ²³. Для

більшості селянських господарств такі викупні платежі були непосильними, що спричиняло заборгованість. У маєтках Браницьких траплялися непоодинокі випадки, коли селяни відмовлялися вносити викупні платежі за землю.

БУНТ У РОМАШКАХ

У 1864 році таким чином поступили ромашківці. Повітова влада швидко відреагувала на подібний крок і при допомозі поліції зробила опис майна та призначила його продаж. Для цього до села було запрошено перекупників з Василькова і навколишніх містечок. Але в день аукціону селяни побили і вигнали прибулих, погрожуючи їм смертю, якщо ті купуватимуть описане майно. У відповідь повітова влада ввела у Ромашки дві роти військ. Однак солдати не застали в селі його мешканців: за день чи два вони забрали свої пожитки і майже всі, понад 800 душ, сховалися у навколишніх лісах. Довго перебувати у лісі вони не могли і тому почали поступово повертатися додому. Тут на них вже чатували війська. Багатьох селян було заарештовано і віддано під суд. Головного заводія, за визнанням повітової влади, Микиту Голованя засудили на 11 років каторги і на довічне поселення в Сибіру.

Через два роки відмовилися від внесення викупних платежів за землю селяни Бакумівки. Коли царські чиновники намагалися описати їх майно, селяни сховали його у своїх родичів по сусідніх селах²⁴.

ПОЛЬСЬКЕ ПОВСТАННЯ

Антикріпосницькі настрої селян Київщини для спільної боротьби проти царизму намагалися використати учасники польського повстання, що ставили за мету звільнення Польщі з-під російської влади, відновлення Польської держави в межах 1772 року та ліквідацію кріпацтва. У нашій місцевості діяла озброєна група Р.Ясинського. У кінці квітня вона пройшла через села Насташику, Острів, Синяву. Поблизу Рокитного повстанців зустріло царське військо. Після двох днів переслідування повстали зазнали поразки. Заарештували насташиського селянина Юхима Зінченка, котрий нібито зустрічав польських заколотників хлібом-сіллю. За погрози сотському Зінченка позбавили «особых прав и преимуществ и заключили в смиренный дом на один год»²⁵.

Польське повстання 1863 року прискорило перехід селян із становища «тимчасово зобов'язаних» у безпосередніх власників. Для привернення на свій бік селян уряд видав новий закон з 8 пактів. За ним всі обов'язкові відносини припинялися з 1 вересня 1863 року і селяни вважалися власниками, а не «тимчасово зобов'язаними», оброк і викупні платежі, що вносилися до повітових скарбниць, зменшувалися на 20 відсотків. Укладена за правилами уставна грамота перетворювалася на викупний акт і поміщик, теж відповідно до правил, одержував гроші. Існувала викупна ссуда, що обкладалася податками з 6 відсотків. На Рокитнянщині були свої особливості. Якщо селяни з 1847 року користувалися не вписаними в інвентар са-

дами, останні вважалися селянськими. Ці сади викуплялися за оцінкою польової землі, і пан мав право викупити їх у селян або замінити на відповідну землю, залишивши старі сади на 15 років їм у користуванні. У 1867 році був виданий закон про право на вилов риби у викуплених наділах.

Під час перевірки уставних грамот в 1864–1865 роках в усіх маєтках Браницьких спостерігалось наступне співвідношення між наділами: паровий був подвійним проти пішого, четверний подвійним проти тонкого або парового і плуговий – в 1 1/2 раза більшим від четверного. В Рокитному та Ольшаниці піші мали 7 десятин 1632 сажнів, парові – 15 десятин 876 сажнів, четверні – 30 десятин 752 сажнів – найбільший, але переважали 24 десятини 232 сажнів, плуговий – 46 десятин 228 сажнів, теж найбільший, але переважали наділи по 32 десятини 1210 сажнів. У той же час селянські наділи були дуже пошматовані чересполосністю. Землі ділилися на орні та сіножаті. Орної у піших нараховувалося 6 десятин 1104 сажнів, сіножатей – 1 десятина 234 сажнів. Лісом рокитнянські і ольшаницькі селяни не володіли. Через відбір інвентарної землі селянство значно збідніло.

За перевіреними уставними грамотами 1865–1866 років, селянам було повернуто приблизно 10,5 відсотка відібраної інвентарної землі. До 1870 року відбулося остаточне розмежування селянських земель від земель Браницьких в 45-ти відсотках сіл²⁶.

За допомогою уряду і частини грошей, пожертвованих Браницькими після реформи 1861 року, сто тисяч кріпаків Браницьких викупили 274 тисячі десятин землі, що нараховувало 56 відсотків володінь. У графському володінні залишилися 211 тисяч десятин, на яких вони господарювали до 1918 року, та всі лісові угіддя.

Відчутний вплив Браницькі зробили на розвиток культури краю. Як згадувала Анна Браницька-Вольська²⁷, зі шлюбом третього брата – Володислава Браницького – співжиття трьох родин в Олександрії стало неможливим, і Олександр заходився будувати резиденцію на Божій горі в Синяві поблизу Рокитного. Його брат Костянтин Браницький мав намір збудувати палац по другий бік Росі – в Житніх Горах. Передбачалося, що парки обох резиденцій будуть стикуватися. Розпочалися роботи, але їм не судилося завершитися. Костянтин перебудував собі економічний будинок у Ставищах та й облишив план перенесення резиденції під Рокитне.

Натомість Олександр не відмовився від бажання на своїй частині маєтностей побудувати замок і завести при ньому прекрасний сад та звіринець. Для цього граф спеціально запросив Йосипа Штиху, ученого-фізіолога, біолога і запропонував йому вибрати місце з найбільшою кількістю природних зручностей для здійснення своїх задумів. Ним стала Божа гора – конусоподібної форми, оточена з усіх боків лісом, добре підвищена. З неї гарно проглядалася, як писали у 1856 році «Киевские губернские ведомости», навколишня місцевість. З північного боку – Рокитне, Синява, Житні Гори і геть у даліні – святий храм Узина, що в ясний день здавався стеблиною. Зі сходу можна було розгледіти села, розташовані аж до Кагарлика – за 35 кілометрів від гори. У напрямку до Таращі – ліси, декілька схилів і ярів з віднайденими Й.Штихою джерелами для утворення в одній з долин можливої річки. На заході з Божої гори виднілися ліси, що простягаються аж до Білої Церкви, Шкарівка.

Спочатку на Божій горі було зведено житловий будинок і декілька підсобних приміщень, а згодом виріс прекрасний палац, будівництво якого, до того ж, овіювалося ореолом таємничості. Буцімто за наказом графині, котра не бажала селитися на горі, робітники вночі розбирали те, що граф велів звести вдень. Селяни, не знаючи істини, говорили: «Бог не хоче, щоб графи Браницькі тут будувалися і володарює над цією горою». Подібні розмови посилювалися ще й після того, як під час розкопок у 1856-у році на триметровій глибині були викопані залишки двох велетів, урна з прахом, що, за припущеннями, належали до часів язичництва.

З розповідей жителя Синяви Григорія Степановича Саєнка (1884--1978 рр.), який підлітком і до розорення садиби працював на підсобних роботах в оранжереях, відомо, що багатопверховий палац, з оглядовою вежею, підземними приміщеннями слугував Браницьким за літню резиденцію. Вони приїздили сюди рідко – переважно на полювання, частіше тут бували їх діти, інші родичі, гості.

До палацу вела викладена цеглою дорога, що швидше скидалася на чарівну алею через висаджені обабіч неї кущі бузку та барбарису. Ліворуч від дороги на похилому прибережному місці у 1847 році був заснований парк або, як ще казали, ботанічний сад. Його влаштували на базі природного лісу в ландшафтному стилі з великими галявинами і красивими групами дерев. Безпосередньо біля палацу парк мав регулярний план з великим квітковим партером, басейнами, скульптурними групами, прямими алеями. Наприкінці 30-х років XIX століття у ньому було зареєстровано близько 100 видів і форм дерев переважно листяних порід, особливо багато декоративних чагарників. У 1856 році насадження були ще молоді. Особливу увагу привертало деревце добра і зла (*palma paradosis*), що росло в Едемському саду. І не було людей, байдужих до такої краси.

У кам'яних будівлях розміщувалися оранжереї, де розводили квіти, з завезеного зі Сходу насіння, рідкісні плодові дерева.

Неподалік панських покоїв серед фруктового саду у кількох приміщеннях мешкала челядь. Внизу на узліссі між лісом та Россю розміщувався город, де вирощували овочі для графських потреб, а також псарня для утримання гончих собак. Ця місцина і досі називається «псарнею». Для господарських потреб за горою в лісі знаходилася криниця, воду привозили і в 50-відерній бочці, запряженій волами, з села Пруси (Бушеве) з криниці, що знаходилася на Парні (де виготовляли ободи для коліс). Холодну джерельну воду для мешканців палацу, особливо у жарку пору, приносили з кринички «Вирякової», що теж збереглася до сьогодні. Керував господарством управитель Єфрем Салатінський.

За розповідями старожила Якова Назаровича Касяненка, відомо, що після революції 1917 року жителі Синяви, Кривої, Салихи, Тараші нещадно пограбували палац. Брили все, що можна було вивезти і винести, а згодом ще й спалили та розібрали по цеглині. Тож тепер на цьому місці, окрім залишків руїн, немає вже нічого. Щоправда, і досі у декого з місцевого люду зберігаються у хатах картини, статуї, виготовлені з фарфору, посуд, інші речі з панських покоїв. Від парку ще до 50-х років минулого століття залишалися двоє тюльпанових дерев. Серед густого темного лісу й тепер вгадується дорога, що вела до палацу. Коли піднімаєшся нею на Божу гору, пригадується розповідь місцевих жителів про те, як графині якось забажалося прокататися з неї на санях. А що було це влітку, то Браницька наказала зсипати дорогу цукром.

Браницькі також побудували римо-католицький костіол, у 1854 році перебудували церкву Різдва Пресвятої Богородиці; орієнтовно на початку XIX століття звели лікарню і школу, інші приміщення.

ПІСЛЯ РЕФОРМИ 1861-го

Реформа 1861 року, навіть неповна і незадовільна, принесла позитивні наслідки. Вона стала першою в ряді інших реформ – фінансової, військової, судової, земської та міської. Остання запроваджувала земське самоуправління. Як зазначав знавець земства в Україні О.Моргун, «земське самоурядування було одним із найвидатніших явищ у суспільному економічному й культурному житті України кінця XIX ст.»¹. У земському самоуправлінні брало участь все населення, котре володіло землею, – дворянство, духовенство, міщанство та селяни. Функції земств були дуже широкі, а їх кошти складалися з «самообкладання» населення з кожної десятини. Земства дбали про медицину, освіту, сільське господарство, шляхи сполучення, торгівлю і т.д. На Правобережжі земства поширились аж у 1911 році, оскільки уряд після польського повстання 1863 року боявся дати можливість польському шляхетству впливати на самоуправління цього краю. Однак території, де ми мешкаємо тепер, це не стосувалося. Ще у 1897 році у Рокитному діяла поштова земська станція.

Звільнившись від кріпацтва, населення Рокитнянського краю активно вступило у товарно-грошові відносини. Через Рокитне пролягали шляхи з Богуслава на Білу Церкву і з Василькова на Таращу. Раз на два тижні у містечку відбувався ярмарок. Селяни продавали зерно, худобу, купували товари місцевих ремісників, одяг, речі домашнього вжитку, бакалію. Місцеві чумаки доставляли сіль, рибу та інші товари з Криму й Дону. Нашу місцевість з Чорномор'ям з'єднував великий торговельний Чумацький шлях, що з початку XVI століття і до першої половини XX століття пролягав в шести кілометрах від села Телешівка. Як уже згадувалося, частина його називалася Синицьким. Ішов він селом Кирилівка Звенигородського району, потім круто повертав до Богуслава і спускався донизу в село Сениці, а тоді через села Мисайлівку і Карпиші Богуславського району, село Луб'янку, телешівськими, вінцентівськими (запрудянськими) землями Рокитнянського району, проходив також через Стави, Биндюгівку, Мирівку Кагарлицького району, села Германівну, Копачів, Хотів, Гвоздів Обухівського району, далі – Готосіївським лісом, а там – через Диміївку до Києва².

У цей час прискорився і розвиток промислового виробництва, пов'язаного з сільським господарством – цукрового, горілчаного, борошномельного, маслоробного.

«Киевские губернские ведомости» повідомляли про діяльність на теренах сучасної Рокитнянщини цукроварні у селі Ромашки, що належала поміщиці Трофимовій. У 1857 році на підприємстві працювали 150 робітників, вироблялося до 2000 пудів цукру-піску на 14000 рублів. І додавали: «Увеличение год от года свеклосахарных заводов в Киевской губернии надобно вообще приписать огромным выгодам, получаемым от этого производства. Многие владельцы вывели свои хозяйства из расстроенного состояния и дали работу значительному числу праздных рук. Впрочем несмотря на размножение этого рода заводов цены на местный сахар не уменьшаются в губернии. Последнее обстоятельство надобно приписать частью не имению путей для перевозки продуктов к местам сбыта; Киевская губерния особенно нуждается от всех значительных местечек и сел в устройстве шоссе, которое бы прилегало к железной дороге. Проложение постоянных прочных дорог необходимо дало бы сильный толчок торговле и доставило бы возможность избытками Киевской губернии пополнить скудный урожай соседних. Самые цены на все изделия и земледельческие продукты неминуемо упали бы; берега рек Рось, Гнилого и Горского Тикичей изобильны камнем и по сотни лет обеспечивают шоссезные материалы. Кроме того, булыжный камень находится не только по берегам рек, но и в самом грунте прибрежья»³.

Тривало будівництво млинів. До уже згаданих млинів Браницьких додався водяний млин, збудований на річці Гороховатка поміщицею Горчаковою у Телешівці. В Ольшаниці та

Рокитному діяли гуральні поміщика Коменданта; у Шарках і Ромашках, відкриті майже одночасно, – відповідно, у 1863 та 1865 роках, – винокуренні заводи генерал-майора Карпова та неповнолітнього Маслова. Що це були за підприємства можна судити за кількістю їх працівників. На винокуренному заводі Карпова у 1869 році працювали 10 робітників, на заводі Маслова – 13. Свою продукцію – безводний спирт та барду – заводи постачали питним закладам та оптовим магазинам Київської губернії¹.

Майстерні, невеликі заводи для переробки сільськогосподарської сировини з'явилися у Рокитному. У 1869 році у містечку діяв невеликий пивоварний завод удільної контори, на котрому працювали 1 майстер, 5 постійних робітників та поденні – 325 чоловіків і 18 жінок. Пиво споживалося безпосередньо у Васильківському повіті².

На початку 70-х років у містечку було споруджено два водяних млини.

Розширювалося ремісниче виробництво. Наступного десятиліття почали діяти медоварний, маслоробний, миловарний і цегельний заводи, олійниці – напівкустарні підприємства з кількома робітниками (постійними і сезонними).

Для роботи на підприємствах частина селян, здебільшого з великосімейних дворів, переводилась в робітники, яким видавався мізерний харчовий пайок та частково одяг. Деякі поміщики виплачували додатково за роботу під час сезону по 20 копійок в день. Робочий день тривав по 14–16 годин.

Розвиток капіталістичних форм господарювання, пожвавлення торгівлі та втягнення території краю у систему загальноросійського ринку посилювалися після прокладання Південно-Західної залізниці, що позначилося на економіці населених пунктів та побуті місцевих жителів. У ньому домінують підприємці, купці, лихварі. Залізнична станція у той час була в Ольшаниці³.

Подальший розвиток цукрової промисловості вимагав і розбудови під'їзних залізниць. 28 березня 1912 року газета «Рада» повідомляла з цього приводу: «Петербурзька комісія одногосно прийняла доклади про необхідність будівництва таких нових під'їзних залізниць: Рокитно – Ставище – Тараща».

Наприкінці XIX століття з посиленням у Росії процесу концентрації капіталу найбільші цукропромисловці України, серед них і Браницькі, увійшли до товариства Узинського цукрового заводу.

Для забезпечення промислових підприємств сільськогосподарською сировиною поміщики збільшували посіви цукрових буряків, на обробітку яких широко застосовувалася дешева праця найманих робітників. У 1885 році площа посіву цукрових буряків у нашому краї дорівнювала 1027-ми десятинам, з яких було зібрано 113530 берківців буряків. Найбільше висівали цукрових буряків у Синяві – 230 десятин, Ромашках – 170 десятин, Телешівці – 120. Розширювалися посіви олійних культур, пшениці тощо.

На той час дванадцять поміщиків та орендарів Рокитнянського краю володіли 25710-ма десятинами землі. Зокрема, поміщику Лукашевичу у Ромашках належало 1000 десятин землі, ще 20-ти сім'ям заможних селян цього ж села – 800 десятин, Олексі й Панасу Слободяникам – 25-десятинні наділи, а Омеляну Бондаренку, крім 12 десятин землі, – власний млин, олійниця та молотарка. Водночас 365 селянських господарств користувалися 700-ма десятинами землі, 120 були безземельними. В Ольшаниці біднякам належало 1450 десятин землі, що в середньому становило по 1,3 десятини на господарство.

Через це селянам доводилося наймитувати. Великих розмірів набувала відробіткова система, оренда землі за одробіток, сніп тощо. 125-ти ромашківським селянам доводилося працювати строковими у пана, 200-ам – на поденній роботі у поміщиків і заможних селян. У пошуках кращого хліба залишили село Андрій Кривобок та Митрофан Чуприна. Понад 60 відсотків селянських господарств не мали коней. Зростала кількість безземельних селян.

Не краще жилося й селянам інших сіл. Становище населення ускладнювалося через непосильні податки. За їх несплату описувалося й продавалося майно недоїмників, застосовувалися тілесні кари, відбиралися земельні ділянки.

У 1897 році відбувся I загальний перепис населення Російської імперії⁷. Документи Васильківської повітової переписної комісії, що збереглися у Державному архіві Київської області, розповідають, що в ході підготовки до перепису було підготовлено багато рахівників з числа вчителів, нижчого духовенства і чиновництва, селян, котрі мали хоч яку-небудь освіту. Великого значення надавалося умінню працювати з населенням, яке часто ухилялося від подачі точних даних через постійне збільшення розміру повинностей. У громадських місцях розвішувалися роз'яснення про загальну користь перепису – необхідно було знати потребу у вчителях, лікарях, запасі продовольства на випадок стихії, як у регіонах розподіляються промисловість і ремесла, яким є рівень освіти.

Ще до оголошеного дня перепису рахівники доставили у кожне господарство переписні листи і пояснили як їх треба заповнити. Заносились наступні дані: ім'я, по батькові, прізвище, прізвисько; сімейний стан; ставлення до господаря (родич, свояк, мешканець, прислуга, приймак); стать; вік; стан; віра; місце народження; місце постійного проживання чи прописки, а для іноземців – підданство; місце постійного знаходження; рідна мова, а також освіта, заняття, ремесло, промисел; найважливіші фізичні вади (німота, глухота, сліпота).

Безпосередньо під час перепису рахівники перевірили правильність заповнення переписних листів, внесли необхідні зміни (викреслили померлих на цей день або, навпаки, вписали тих, хто народився) і доставили матеріали перепису комісії. За підсумками перепису, у волостях, що знаходилися на території сучасного Рокитнянського району, значилося таке число дворів та населення: у Вінцентівській волості – дворів 3131, чоловіків 8610, жінок 8680, всього 17290 осіб; в Острівській волості – дворів 3456, чоловіків 8827, жінок 8820, всього 17647, в Рокитнянській волості – дворів 2256, чоловіків 6997, жінок 7405, всього 14402 особи. У містечку Рокитне з присілкою Юзефівкою нараховувалося 864 двори з населенням 5625 осіб, з них – 2724 чоловіки і 2901 жінок. Найближча залізнична станція знаходилася на відстані 10 верст, поштово-телеграфна станція – за 2 версти.

У кожному селі діяла сільська управа, очолювана старостою і писарем. У ній також працював касир, котрий займався збором податків. У 1897 році старшиною Вінцентівської волості був І.М.Шугалія, а Рокитнянської – А.П.Редзюк. Царський уряд не шкодував коштів на утримання урядників, жандармів та поліцейських. Два-три кінні і піші стражів порядку в кожному селі наглядали за населенням.

На жаль, культурно-освітній рівень населення, охорони здоров'я бажав бути кращим. Наш край у ті часи вважався темним і забитим закутком Київської губернії. Бракувало освічених людей, навчальних закладів, медичних установ. Із закладів освіти діяли «школи грамоти» та церковно-парафіяльні. Не всі діти, які навчалися, закінчували навчальний рік або школу. У звіті Васильківської повітової земської управи, якій підпорядковувалася Рокитнянська міщанська управа, зазначалося: «Більшість дітей селян залишають школу з третього класу і лише 8-10 учнів продовжують навчання в четвертому». Звідси робився висновок про доцільність відкриття тільки однокласних і, як виняток, – двокласних шкіл.

У 1862 році в Рокитному було відкрито однокласну початкову школу. У ній працював учитель на прізвище Молотков. У 1880 році у Рокитному відкрилося однокласне училище. 62 хлопчиків та 10 дівчаток навчав Григорій Тимофійович Кальницький. Закон Божий викладав священик Іоанн Чернявський. Згодом згадувалося ім'я ще одного вчителя – Федора Васильовича Сенкевича. 15 лютого 1884 року в училищі відкрився клас для дорослих. На навчання до містечка приїздили діти з навколишніх сіл – Савинець та Житніх Гір. Це були діти заможних

батьків, за рахунок чого училище й існувало. Щоправда, у 1891 році житногірці відмовилися від навчання в училищі і звернулися до губернського та повітового керівництва з проханням допомогти відкрити школу безпосередньо в селі. З цією метою було виділено 50 карбованців. Так у Житніх Горах відкрилася маленька школа. Лише у 1912 році вона значно розширилася. У школі навчався 71 учень, працював один учитель.

В архівах за 1864 рік згадується церковно-парафіяльна школа села Телешівка. У 1884 році у цьому селі на ресурси державної скарбниці була споруджена вже нова школа. На той час її відвідували 47 хлопчиків та 2 дівчинки. Навчав їх Г.Т.Кальницький, котрий раніше працював у Рокитному.

Однокласне училище у 1872 році з'явилося в Ольшаниці. Його відвідували 70 хлопчиків та 2 дівчинки. Згадується вчитель Микола Гаврилович Токарський, священник Діаковський, пізніше – вчитель Іван Васильович Химочка.

До 1882 року не було школи у Бирюках. Дітей заможних селян навчав сільський дяк. А коли відкрили невеличку школу, у ній вчителювала попівська дочка. У перший рік тут навчалися 40-50 учнів, але невдовзі їх кількість зменшилася до 10-ти. Два священники, за архівними документами, навчали дітей заможних селян у Насташці. Двокласною школа стала у 1910 році.

Земська школа у Троцькому (Довгалевському) відкрилася аж у 1911 році, тоді ж – двокласне приходське училище в Синяві⁸.

Навчальний рік не перевищував 145-ти днів. У житногірській церковно-парафіяльній школі він тривав у 1912 році 110 днів, а в бирюківській – навіть 75.

На 43 тисячі тодішнього населення в сільських школах навчалось близько 700 учнів і працювало приблизно 25 вчителів. Переважна більшість з них мала освіту, що давала право на роботу в «школах грамоти» або церковно-парафіяльних⁹.

Перша лікарня на території Рокитнянського району в архівних документах згадується у 1860 році в Синяві. Завідував нею Шкуратовський. Тоді ж з'явився мовний термін: «Довіряємо лікувати нас».

У кінці XIX століття у Рокитному відкрилася лікарня з одним лікарем і одним фельдшером, які обслуговували, крім містечкового, населення навколишніх сіл. Як зазначалося у протоколі №1 засідання лікарів і повітової управи від 13 березня 1912 року, діяли Рокитнянська лікувальна дільниця, що включала Острівську волость з Синявою, Островом, Прусами, Троцьким, Пугачівкою, та Узинська. Відомими лікарями у Рокитному у 1914 році були Ноях Срулев та Іцків Коган, у Синяві – Болеслав Влощевський.

Тогочасні лікувальні заклади розміщувалися у приватних будинках. Так, аптека села Насташка у 1914 році знаходилася у хаті священника Василя Горянського. Завідував нею Микола Войцеховський. У Рокитному – у будинку дворянина Вікентія Охмановича, завідуючим працював Пуссон. В ольшаницькій аптеці – Шимон Еваленко¹⁰.

Праобразом сучасних культурно-освітніх закладів були так звані народні будинки, що виникли в кінці XIX на початку XX століття і засновувалися громадськими, земськими та іншими організаціями для поширення елементарних знань. При народних будинках діяли бібліотеки, читальні, книжкові магазини, лекційні і театральні зали, різні курси та гуртки. Такий будинок існував і в Рокитному. На початку XX століття при ньому з ініціативи місцевого лісничого Л.Ф.Томашевича було створено першу публічну бібліотеку. Її сліди загубилися у вирі наступних революційних подій.

Волосні старости Острівської волості. Орієнтовно 1916 р.

ДО ПОДІЙ В ОЛЬШАНИЦІ ПРИСЛУХАЛАСЯ ВСЯ КИЇВСЬКА ГУБЕРНІЯ

Ще наприкінці XIX століття спершу серед робітництва, а згодом – селянства поширилися ідеї марксизму та класової боротьби. Восени 1895 року у Петербурзі почав діяти петербурзький «Союз боротьби за визволення робітничого класу». В керівництво цієї організації, що згодом стала зародком пролетарської партії, входили В.Ленін, Н.Крупська, Г.Кржижановський та П.Запорожець – виходець з села Троцьке (Довгалівське) Рокитнянського району.

*ОДИН з активних помічників В. Леніна в організації «Союзу...» **Петро Запорожець** народився 4 січня 1873 року в селянській родині. Його батька Кузьму Івановича Запорожця за участь у селянських бунтах засудили на 14 років каторги та поселення до Сибіру. Там минуло дитинство Петра, там він навчався у Томському реальному училищі. З поверненням батьків у рідні краї продовжив навчання у Київському реальному училищі, де познайомився з революціонером-марксистом Ю.Мельником*

Група членів «Союзу боротьби за визволення робітничого класу». У другому ряду в центрі – П.Запорожець

і за його дорученням вів революційну агітацію серед молоді. Студентом Петербурзького технологічного інституту П.Запорожець вступив до нелегального гуртка марксистів-технологів, у складі якого були Г.Кржижановський, А.Ванєєв, Н.Крупська та ін. Згодом такий гурток Запорожець організував на Путиловському заводі, де через відсутність засобів для існування йому доводилося підробляти вантажником, молотобійцем у кузні. Революційну агітацію проводив під ім'ям «Василь Федорович», у колі революціонерів був відомим як «Гуцул». Активно підхопивши ідею про перехід від вузькогурткової пропаганди марксизму до масової агітації, за дорученням Леніна Петро Запорожець виїздив в Катеринослав, Київ, Белосток, виконував інші важливі і небезпечні завдання. Привозив ленінські праці українським робітникам і селянам, на фабриках і заводах збирав матеріали для брошури Леніна «Про штрафи». Друкованим органом «Союзу...» повинна була стати нелегальна газета «Рабочее дело». Для першого номера видання П.Запорожець написав дві статті. Цей номер особисто відредагував Ленін, а до друку начисто переписав Запорожець. Газета не вийшла, бо в ніч на 9 грудня 1895 року жандарми арештували Леніна, Запорожця, Ванєєва, Кржижановського та ін. Всіх заточили в одиночні камери. Царська охрнка будь-що хотіла встановити прізвище лідера організації, але не одержала ніяких свідчень. Оскільки у руках поліції опинилися газетні публікації, написані Запорожцем, його звинувачили у авторстві підбурливих статей. Справа називалася «Дело о студенте С.-Петербургского института П.К.Запорожце и других, обвиняемых в государственном преступлении». 13 лютого 1897 року після 14-місячного одиночного ув'язнення Петру Запорожцю, як і всім засудженим, був оголошений царський вирок Миколи II – заслання до Сибіру на 5 років. У тюрмі революціонер тяжко захворів. Виконання вироку довелося призупинити: Запорожця звільнили з-під варти та віддали рідним. До їх приїзду хворий знаходився у сім'ї Ульянових. Але від хвороби йому так і не вдалося вилікуватися. Здоров'я П.Запорожця було настільки підірване, що йти етапом в Сибір він не міг. П.Запорожця помістили в Київську психіатричну лікарню, перевівши згодом у таку ж в Вінниці. Поліція не випускала з поля зору революціонера, не дозволяла з ним побачень. Прогресуючий туберкульоз обірвав життя Петра Запорожця 4 березня 1905 року.

З заснуванням у 1898 році Російської Соціал-Демократичної Робітничої Партії (РСДРП) революційний рух набрав цілеспрямованого і наступального характеру. Її друкованим органом стала газета «Искра», що виходила за кордоном. У 1903 році партія поділилась на більшовиків, очолюваних В.Леніним (Ульяновим), та меншовиків, очолюваних Л.Мартовим. Прихильники Леніна прагнули створити міцну партію революціонерів з твердою дисципліною, підкорену директивам Центрального комітету, а меншовики наполягали на вільнішій організації робітників. Ці партії у той час і вели агітацію серед робітників, спрямовану на боротьбу з самодержавством.

Загальноросійський страйк, що в липні та серпні 1903 року охопив і Україну, вперше об'єднав вимоги економічного та політичного характеру і відбувався не стихійно, як попередні, а за вказівками комітету більшовицької РСДРП. Зазнав важливих якісних змін селянсько-робітничий рух і в нашому краї. У селах сучасного Рокитнянського району виникали перші нелегальні гуртки та групи.

У тому ж 1903 році в селі Острів завідувачий однокласною школою Єремченко організував з учителів та революційно налаштованих бідняків підпільний соціал-демократичний гурток. До нього входили М. Довгань, В. Лисенко, Д. Сич та ще декілька селян бідняків. Члени гуртка збиралися у школі, де вивчали марксистську літературу, читали нелегальні газети. Серед сільської бідноти в Острові та Троцькому (Довгалецькому) велася агітація, розповсюджувалися листівки із закликами до боротьби проти царської влади та гніту поміщиків і капіталістів. Гурток довго не проіснував, бо швидко був викритий жандармерією. Його організатора Єремченка заарештували і вислали на довічне заслання до Сибіру. Сич втік до Росії, а Лисенко емігрував за кордон. Згодом, у 1905–1906 роках він двічі приїжджав в Україну і в Острів, доставляв нелегальну літературу, яку розповсюджував через С. Федоренка, О. Жмурка та інших. У 1905 році В. Лисенко привіз нелегальні листівки якраз на Великдень. С.Федоренко обклеїв ними двері хати та ворота урядника І.Нагірного, церковний тин, розкидав листівки по селу і навіть під час богослужіння у церкві.

1904-ий став роком політичної підготовки трудящих мас до революції. Київський комітет РСДРП розгорнув агітаційну діяльність серед селянства. Агітатори виїздили у села Рокитнянщини. У цьому ж році в Ольшаниці діяла підпільна група РСДРП, до складу якої увійшли С. Гельман–Самійленко, В. Довгалецький, Л. Кириченко, І. Павліченко, Е. Бебешко, К. Бабич, М. Приліпко та інші. Партійні збори проводилися в приміщенні сільської синагоги. Марксистську літературу, прокламації члени групи розповсюджували через своїх агітаторів безпосередньо в Ольшаниці та навколишніх селах. 27 грудня на полотні залізниці, що проходила через Ольшаницю, селяни знайшли брошури «Речь Гольдмана на суде по Кишиневскому делу». Революційній роботі сприяли Зінько Григоренко, Вікентій Ганджа, Данило Коваль з Острова, Кирило Киричок, Стратон Шевченко з Рокитного, Володимир Малик, Йосип Дзюбенко, Макар Наконечний, Сергій Дерій, Петро Носач, Андрій Сатир з Синяви. За участь у подіях 1905–1907 років Володимир Малик був заарештований і засуджений до заслання до Сибіру.

*ПОДІЇ 1904 року, а також революції 1905–1907 років визначили подальшу долю ще одного нашого земляка **Валеріана Довгалецького**. Валеріан Савелійович Довгалецький народився у 1885 році в селі Ольшаниця. Місце народження революціонера встановлене на підставі архівних документів краєзнавцем І.Г.Саченком, адже навіть в енциклопедичних виданнях помилково зазначалося, що Довгалецький народився у Білій Церкві.*

Дипломат В.Довгалевський

надавав партійній організації та волосному революційному комітету Ольшаниці. Згодом В.Довгалевський працював над зміцненням державних органів молоді Радянської республіки. У 1920 році він – інспектор зв'язку в Народному Комісаріаті шляхів сполучення і комісар окружного інженерного управління в Києві. У 1921 році В.Довгалевського призначили народним комісаром пошт РРФСР, згодом – заступником наркома пошт СРСР. З 1924 року Довгалевський працює повноважним представником у Швеції, Японії, Франції. У жовтні 1925 року Довгалевський підписав протокол про встановлення англо-радянських дипломатичних відносин. 29 листопада 1932 року підписав з Францією пакт про ненапад, брав участь у роботах конференції із роззброєння у Женеві. Радянський діяч і дипломат В.С.Довгалевський помер у 1934 році на дипломатичному посту у Франції.

Дитячі роки майбутнього революціонера минули в рідному селі, далі було навчання у Києві. Знайомство і зв'язок з організаторами робітничого революційного руху, партією більшовиків сприяли виробленню у В.С.Довгалевського марксистських поглядів. Під час першої російської революції свої сили і здібності Довгалевський віддавав організації ольшаницьких селян до активної боротьби проти поміщиків. Він мав тісні зв'язки з Ольшаницьким сільським комітетом та організаторами селянського революційного руху на Рокитнянщині, надавав їм допомогу. У 1907 році Довгалевського за активну революційну діяльність царський уряд вислав на заслання, звідки він емігрував за кордон і у Женеві почав працювати з В.Леніним. Після революції Валеріан Довгалевський повернувся до Росії. Під час іноземної інтервенції і громадянської війни боровся за встановлення і захист радянської влади на Південному фронті, в Сибіру і під Петроградом. Велику допомогу

Серед присутніх на похороні В.Довгалевського був Й.Сталін

Організувався підпільний гурток РСДРП і в Насташці. Розповсюджуючи революційні листівки, які доставлялися з Києва, члени гуртка Т.Палій та його син Прокіп, щоб уникнути викриття, вдавалися до різних хитрощів: під час жнив вони виходили в поле і кладали листівки кожному селянину в копи.

Криваві події 9 січня 1905 року, коли за наказом царя Миколи II у Петербурзі війська розстріляли мирну демонстрацію трудящих до Зимового палацу (цього дня було розстріляно понад тисячу робітників, декілька тисяч поранено), стали поштовхом до першої російської революції. В країні прокотилася хвиля обурення і страйків. Поглиблювало ситуацію нестерпне становище селян. Весною і влітку 1905 року селянські заворушення почалися в селах нашого району. Страйкували строкові і поденні робітники в економіях.

У травні у поміщицьких економіях сіл Бирюки, Насташка, Острів, Ромашки був організований страйк селянами, котрі відмовлялися гнути спину на роботі за 15 копійок у день. Основна вимога страйкарів – підвищення заробітної плати на сільськогосподарських роботах. До них приєдналися поденні строкові й рокові наймити з інших поміщицьких економій. А перед цим 15 травня в Острові невідомим були розповсюджені листівки із закликами: «Довольно крові, довольно убийств!» Одночасно більше тридцяти примірників листівок різного змісту були знайдені у Синяві.

Селяни Вінцентівки (Запруддя), очолювані П.Ф.Коновалом, виступили проти управителів Маківської економії й орендарів земель графині Браницької – Т.Бабата, Д.Чирикала, В.Івашка та Л.Лук'янця. Вони вимагали підвищення заробітної плати в поміщицьких економіях від 50 до 70 копійок замість 15–20 вдень, що їм платили, та скорочення робочого дня. Під час заворушень відбулася сутичка між поліцією і місцевими селянами.

У Телешівці селяни під керівництвом бідняків С.Сатира та К.Шугалії відмовилися збирати поміщицький хліб, нищили посіви на панських ланах та вимагали здачі в оренду суміжних земель.

Селянські заворушення застали зненацька місцеву владу та поміщиків. Вони розгубилися, а, оговтавшись, надсилали телеграми до міністерства поліції з проханням придушити ці виступи. Для розправи з повсталими селянами до Бирюків з великим загonom поліції прибув губернатор генерал-майор Саввич. Разом з ними – повітовий справник, урядник. У них був намір під час сходки жителів села заарештувати організаторів заворушення Т.Пашенка, П.Вітряка та І.Вітряка, але ті саме втекли з Бирюків. Губернатор попередив селян про можливі жорстокі репресії до них у разі повторних виступів.

У Телешівці цей же губернатор погрожував повсталим селянам: «Мне дана власть снять вас с лица земли». Тут же було заарештовано 20 активних учасників, а інших пороли нагайками.

У Вінцентівці (Запрудді) ескадрон драгунів оточив село, а потім зігнав всіх селян до волості, де арештували організаторів заворушення П.Коновала, П.Острроверженка, Бондаря та ще 20 осіб. Селян били мокрими мотузками. П. Коновала вислали до Сибіру¹.

Великий загін козаків і поліції, що прибув до Острова, полював за повсталими селянами, бив людей та арештував організаторів повстання.

Ширшого розмаху революційні події набули восени, коли виступи селян під впливом агітаційно-пропагандистської роботи Київського Комітету РСДРП стали масовими. У селах почали з'являтися листівки з відозвами ЦК РСДРП про боротьбу з царизмом та конфіскацію і розподіл поміщицької землі.

17 вересня у селянських дворах села Вінцентівка (Запруддя) було підібрано багато листівок із заголовками: «Как отобрать землю у помещиков», «Чого домагатись», «Страйкуйте», «Ко всем лишенным прав» та ін. Їх завіз у село і розповсюдив матрос із судна «Європа» Т.В.Корж, котрий приїжджав до батьків у відпустку. 19 вересня поліція відібрала листівки у селян Ромашок Ткаченка і Карапоті. 21 вересня в Ольшаниці та Прусах (Бушевому) було знайдено понад 30 примірників листівок, що закликали до страйкової боротьби з поміщиками. У жовтні листівки виявили у селян Ромашок – Шевченка та Телешівки – Демченка і в багатьох інших селах².

Книгоиздательство „МОЛОТЬ“

Ціна 1/4 коп.

Пауки и Мухи.

Всѣмъ знакомо кохотное насекомое съ круглыми брѣшнями и липкими тѣлами. Въ техникахъ утокати, какъ можно далѣе отъ дневного свѣта, оно устрѣиваетъ свое разбойничье гнѣздо. Туда-то и ползаетъ бабка, осторожная муха и погибаетъ. Божественное чудовище, съ круглыми стеклянными глазами, съ длинными, загнутыми напередъ ногами, отлично приспособлено къ тому, чтобы съхватывать и душить свои жертвы. Это чудовище — паукъ. Посмотрите, какъ онъ безучастно и неподвижно сидитъ въ своемъ углу, подстергая попадающую въ его царство добычу. Съ какою дьявольской ловкостью онъ придеетъ свою смертельную теану, жоторая должна похватить и опутать бешеномуху, слабую муху!

Отравительное животное употребляетъ много времени на усовершенствованіе своихъ сѣтей по всѣмъ правиламъ искусства. Сперва оно выбрасываетъ одну нить, потомъ другую, третью и т. д. Затѣмъ оно протягиваетъ поперечныя нити, скрѣпляетъ ихъ поперечью. Все это — для того, чтобы самыя очаровательныя усилія его жертвы не могли разорвать сѣтей. Наконецъ, сѣть готова, ловушка поставлена, изжидутъ же почти невозможно. Паукъ возвращающійся въ свое убжище и ждетъ, пока робкая, легкомысленная муха, голыми тонкими, придеетъ искать пропитанія. Нечто приближается и идетъ. Муха скоро прилетаетъ. Вдѣлывая повокругу ищетъ пищи и вдругъ наткнется на разостланную сѣть и залуцается въ нее. Ея судьба уже рѣшена... Паукъ захватываетъ свою жертву и оставляетъ свой скрытый уголочекъ. Съ крохотливымъ взоромъ и съ распростертыми лапами онъ медленно приближается къ добычѣ. Нѣтъ нужды торопиться! Инстинное животное отлично знаетъ, что несчастная жертва, разъ попавшись, уже не уйдетъ отъ него. Онъ все приближается, пристрашно устремляя на нее вытаращенные глаза. Муха цѣпнется и вся крохотится... Она видитъ грозящую ей опасность, хочетъ спастись и употребляетъ свои силы въ отчаянныхъ попыткахъ... Всѣ труды, всѣ усилія напрасны. Паутина все болѣе закручивается, новыя нити и потяги охватываютъ муху все ярче, а паукъ все приближается. Обессилѣвшая и задыхающаяся, она уже во власти своего

17 вересня 1905 року група молоді Рокитного, яка підлягала призову в армію, саботувала захід і готувала демонстрацію під гаслом «Геть самодержавство!» Дізнавшись про це, поліція зірвала його. За участь у революційних виступах жителів Рокитного А.Дзівановського та Орловського заслали до Сибіру³.

У цьому ж році в Ольшаниці повстали селяни на своїй сходці обрали селянський комітет у складі К.К.Бабича, подружжя Е. та М.Бешків, І.Д.Денисенка, Л.Б.Кириченка, І.Я.Павліченка, М.Т.Приліпка. Протягом жовтня-грудня 1905-го він був по суті місцевою владою у селі, а сам населений пункт — центром селянського руху в південних повітах Київщини. Чому саме в цьому селі революційна боротьба селян набрала такого розмаху, а протест виявився настільки сильним, що київський губернатор вимагав від начальника Південно-західного краю дозволу на запровадження військового стану в губернії?

На той час в Ольшаниці нарахувалося чимало безземельних селян, котрі наймитували на промислових підприємствах інших економій Київської губернії. Їх трудовій міграції сприяла залізниця, що проходила через Ольшаницю. Численна маса ольшаницьких наймитів побувала на

Одна з листівок, що розповсюджувалася на Рокитнянщині

підприємствах цукрової промисловості Білої Церкви, Сміли, інших міст і, зустрівши ту ж експлуатацію, поверталася до села, де ставала носієм антипоміщицького руху, хоча й не цуралася дрібнобуржуазних ілюзій про розв'язання аграрного питання «всемилостивим монархом». Проте події у Петербурзі розвіяли надії і сподівання на мирне врегулювання питання та поклали початок більш організованому і масовому виступу ольшаницьких селян. Кореспондент «Вільного економічного товариства» (ВЕТ), який побував у той час у селі, писав: «Животворний жовтневий потік не минув і нашого села. Жовтень, листопад, грудень 1905 року був часом казкового політичного, розумового і морального піднесення в Ольшаниці».

Значну підтримку комітету надавали робітники Південно-Західної залізниці. Діяльність ольшаницького та інших селянських комітетів спрямовував на революційну боротьбу Київський комітет РСДРП. Рішення і розпорядження селянського комітету виконували всі, у тому числі і керуючий поміщицьким маєтком. Так, за його розпорядженням місцеве удільне лісництво відпускало лісоматеріал і дрова незаможникам, проводилася часткова експропріація поміщицького майна на користь селянської бідноти. На одному з засідань селянський комітет також вирішив переділити поміщицьку землю та приєднати селян Ольшаниці до Всеросійської селянської спілки.

Третього листопада 1905 року до Ольшаниці на виборні збори прибули виборці з волостей Васильківського та сусіднього Таращанського повітів. Представник Київського комітету РСДРП робітник залізничних майстерень Н.П.Ликов «читав і пояснював селянам царський маніфест від 17 жовтня». На зборах також обрали делегатів на II Всеросійський селянський з'їзд, що був призначений на 6 листопада в Москві. До числа делегатів обрали І.Я.Павліченка

та Л.Б.Кириченка. Для поїздки селяни зібрали 50 рублів. Щоб перешкодити делегатам поїхати до Москви, того ж дня в село прибув васильківський повітовий справник з посиленням загonom поліції, який оточив залізничну станцію, але при допомозі залізничників делегатам все ж вдалося виїхати на з'їзд.

З Ольшаниці у села сусідніх повітів відправлялися агітатори, які закликали селян до загального виступу проти самодержавства. 8 листопада С. та М.Гельмани, О.Скрипка прибули в Шарки, де біля хати селянина Архипа Сторчового зібралося понад 100 селян. Вони вигнали зі сходки урядника з поліцейським⁴, прийняли рішення про організацію загального страйку в економії поміщика Карпова та на фермах і гуральні багатія Коменданта.

Наступного дня на сходці, що відбулася в Ромашках у хаті Заславського, зібралося понад 50 осіб.

Невдовзі повернулися зі з'їзду його делегати і розповіли селянам Ольшаниці та Шарок про сам з'їзд, його завдання та проти кого слід організовувати боротьбу.

На ще одній сходці в Шарках у хаті Івана Голованя обговорювалися питання про відбір поміщицької землі та обрання «Розпорядчого селянського комітету», проте його виборам перешкодили підіслані поліцією провокатори.

У середині листопада запалала поміщицька економія в селі Левашівка. Місцеві селяни, озброївшись кілками, вилами, декілька днів не випускали нікого з села, згодом з Ольшаниці в Левашівку прибула група селян, котра закликала повсталих діяти спільно з ольшаницькими повстанцями. Повстання також охопило сусідні Шарки, Бакумівку. Виступили селяни Острова. Вони почала палити поміщицькі скирти, хліб та господарські будівлі. П.Бузину, В.Ганжу та П.Пономаренка за підпал поміщицького майна було заарештовано і засуджено до тюремного ув'язнення. Сутичка між повсталими селянами та жандармерією відбулася і в Рокитному.

20 листопада селянський комітет організував групу селян з 50-ти чоловік, яка з'явилася на гуральню Коменданта і запропонувала робітникам припинити роботу та оголосити страйк. Робітники гуральні виконали вказівку і разом з селянами пішли до економії поміщиків Неймана і Мельника, де теж припинилися господарські роботи.

30 листопада під звуки церковних дзвонів зібралося все село. До Ольшаниці приїхали селяни з інших сіл. Відбулася багатолюдна сходка. На високому ганку волосної управи розмістились усі члени комітету, представники Києва і посланці залізничників. Після прийняття тексту листа з протестом начальнику Південно-західного краю проти перебування військ в селі учасники сходки з червоним прапором пішли сільськими вулицями на очах поліції.

Революційна діяльність ще більше активізувалася, селянський рух набрав ширшого розмаху. Про ольшаницькі повстання стало відомо в усій Україні та за її межами. До його подій прислухалися селяни інших волостей і повітів Київської губернії.

«...У кінці листопада темної ночі ішов на Київ потяг. У вагонах-льодовниках знаходилася зброя для київських робітників. Але дорогою більшовики одержали попередження про загрозу арешту. Було вирішено вивантажити зброю в Ольшаниці і передати на збереження селянському комітету. Комітет доручив цю справу Л.Б.Кириченку. До переїзду, що за селом, підійшли підводи. Там же зупинився і потяг. Швидко і безшумно з вагонів-льодовників ящики зі зброєю були перевантажені на підводи. Коли в нічній темряві заховалася остання підвода і поїзд рушив, слідом за ним гналися на дрезині жандарми з Миронівки, котрі у Рокитному перевірили вагони, та зброї не виявили. Не вдалося їм віднайти і нове місце її схову – недоступну грясавину заболоченого лісу...»⁵.

Проти революційно налаштованих селян царським уряд направив каральні експедиції. Для придушення виступів селян на Київщину було послано 32 батальйони піхоти, 19 кінних

ескадронів, 9 артилерійських батарей, інші військові частини та великі сили поліції. 11 грудня 1905 року в Ольшаницю на чолі сотні драгун прибув член Київського губернського присутствія А.А.Мельник для розправи над повсталими. 12 грудня канівський справник доповідав губернаторові, що в «селі Ольшаниці агітатори відкрито проповідують повну революцію. Така пропаганда вкрай згубно відбивається на навколишніх селах Канівського, Васильківського, Київського і Тарашанського повітів».

В Ольшаниці розпочалися арешти, доноси. У зв'язку з цим волосний селянський комітет перейшов у підпілля. Скориставшись провокацією місцевих багатіїв, поліції вдалося арештувати деяких членів ольшаницького комітету – Івана Голованя, Миколу Смиценка, Івана Ткаченка, Йосипа Кулика, Трохима Мусієнка, Івана Шегеду та ін., але ті, розламавши стіну васильківської повітової тюрми, втекли. Дехто виїхав за кордон, інші тривалий час переховувалися в лісах поблизу Ольшаниці. Комітет працював до останньої можливості. Тільки в кінці грудня, коли Ольшаниця почала нагадувати військовий табір карателів, він припинив свою діяльність. Поліція не знайшла закопану в землю документацію.

Революційну пожежу в Ольшаниці, як і по всій Росії, на деякий час було погашено. Але революційна боротьба виявилася настільки широкою, що її не вдалося подолати. Налякані розмахом селянського виступу царські жандарми не змогли зупинити наростання революційних подій на досить великій території.

Вночі 7–8 лютого 1906 року в будинку Іполита Мороза відбулася таємна сходка селян села Насташка. Два агітатори Л. Карельштейн і невідомий під конспіративним іменем «Петро», обговорювали з її учасниками підготовку до страйку, який мав відбутися навесні. Після сходки селянин Хома Костина, одержавши листівки від агітаторів, розповсюдив їх серед односельців та жителів сусідніх сіл. Він збирав селян у себе в хаті, в односельця Матвія Трохимця. Велася широка агітаційна робота серед наймитів панської економії. Підбурювальна діяльність не могла не залишитися непомітною для поліції і в березні того ж року Костину було заарештовано, а разом з ним – Л. Карельштейна, Луку і Романа Макаренків⁶.

Пожвавився рух селян у Шарках. Його очолив Йосип Кулик. Місцем для зустрічі та читання революційної літератури була обрана каплиця на кладовищі. На збори приходили зв'язкові з Ольшаниці, Синяви, Ромашок та інших сіл. Восени 1908 року Й.Кулика за доносом місцевого священика заарештували і вислали за межі Київської губернії, звідки він утік за кордон.

З 1909 року відбулися зміни у правах на землеволодіння. Тепер кожен селянин міг вийти з «подвірного» господарства і стати власником своєї землі. У спільному володінні залишалися угіддя – ліс, сіножаті. Виходили з «общини» й господарі на території сучасного Рокитнянського району. Столипінські хутори дали згодом початок не одному селу. Так виникли Любка, Колісникове, Петрівське. Були хутори в Луб'янці, Маківці, Житніх Горах, Рокитному, Савинцях, Ворошилівці, Насташці.

У період між революцією 1905 року та Першою та Світовою війною 1914–1917 років посилювалося розширення села. У 1912 році із 679 господарств Рокитного більше половини мали земельні наділи менше 4 десятин, з 248-ми господарств з наділом до 2 десятин зовсім не мали худоби 76. Безземельні і малоземельні селяни змушені були наймитувати у Браницьких та іншого панства, заможних господарів (у тому ж Рокитному 25 заможних господарів володіли 9-ма і більше десятинами землі та 8-10 головами худоби кожен⁷), переходити працювати на промислові підприємства. На той час у Рокитному діяли понад 20 дрібних промислових підприємств із більше сотні найманими працівниками, 110 власних дрібних крамниць⁸.

Заможні селяни не тільки зосереджували в своїх руках чималі земельні ресурси, а й організовували господарства вищого типу, користувалися сільськогосподарськими машинами,

будували млини. У 1907 році на паровому млині в Прусах працювали до 40 робітників⁹. Двадцять вітряних млинів нараховувалося в Вінцентівці, 9 – в Шарках, були млини в Синяві, Савинцях, Житніх Горах, інших селах.

Допомогу селу надавали кооперативні заклади, підтримувані державними банками та земствами. Правда, в кооперативне товариство вступити міг не кожен, бо для цього потрібен був значний грошовий внесок. Проте заможники відразу оцінили вигоду кооперації і вступали до неї охоче. Перше кооперування грошового селянського «капіталу» відбулося в селі Насташка. На 5 вересня 1904 року в позико-ощадному товаристві, яке очолив священник Горянський, нараховувалося 400 членів. Посесор Павловський вніс до товариства 100 карбованців¹⁰, засновники – по 10 карбованців. Головою позико-ощадного товариства обрали Аврама Костенка, котрий мав дві січкальні. На 1 січня 1906 року чисельність товариства зменшилася і складала 300 чоловік. Обіг грошей становив 28 тисяч карбованців, чистого прибутку одержали 510 карбованців. Товариство було тісно пов'язане з обробітком землі, котрої залишалося на руках господарів 200 десятин. Лише в 1915 році воно поставило в царську армію за нарядом 45 тисяч пудів хліба, а ще майже 5 тисяч пудів відпустило на сторону¹¹.

У Луб'янці місцеве споживче товариство збудувало млин з нафтовим двигуном, вартістю близько 5-ти тисяч карбованців¹².

У селі Вінцентівка (Запруддя) відкрилася споживча крамниця, яка обійшлася в 600 карбованців, а в 1917 році – перша в Київській губернії селянська спілка із 70-ти членів «з 100 коровами, які контролювалися».

Хліборобські та ремісничі артілі швидко поширювалися на селі. У 1915 році у Васильківському повіті, до якого входила й Рокитнянщина, вже нараховувалося 27 кредитних кооперативів, 72 – споживчих, 7 – сільськогосподарських, 6 – молочних артілей, 7 – машинних, 5 – кустарних. Через рік на Рокитнянщині почали з'являтися кооперативні хлібопекарні, зокрема, – в Луб'янці. У Синяві виник цукрокооператив, а в Рокитному – робкооп¹³.

У кооперативних сільських товариствах діяв «Нормативний устав для місцевих сільськогосподарських товариств»¹⁴. Давалися рекомендації стосовно виробки найбільш правильних способів ведення господарства з досвідними станціями, полями, фермами.

Певні позитивні зміни відбувалися у промисловості. У 1910 році було видано дозвіл на електрифікацію цукрового заводу у Синяві¹⁵.

1 серпня 1914 року розпочалася Перша Світова війна. Насташка, Вінцентівка, Синява, Острів, Ольшаниця були включені у число населених пунктів для пошиття солдатського одягу.

До царської армії мобілізували і жителів нашого краю. «За веру, царя и Отечество» воювали, зокрема, мешканці Шарок – близько двох десятків їх убили, півсотні поранили, понад 60 потрапили в полон.

Призваний у 1915 році в царську армію мешканець села Пугачівка Н.С.Луговий дослужився до молодшого унтер-офіцера і командував взводом гранатометників, був нагороджений Георгіївським хрестом 4-го ступеня¹⁶.

До 1918 року пробув на австрійському фронті Й.Д.Никоненко з Пугачівки, нагороджений двома Георгіївськими хрестами 4 і 3 ступенів. Першу нагороду він одержав за участь у розвідці під селом Бережани в Буковині, під час якої було захоплено 7 полонених. Другу – за мужність, проявлену у боях за Карпати. У голодомор 1933-го Георгіївські хрести Йосипу Дмитровичу довелося продати.

Газета «Киевские губернские ведомости» у 1914–1916 роках регулярно публікувала списки поранених, вбитих і зниклих безвісти. На початку війни пропав безвісти мешканець Рокитнянської волості С.Г.Тимбай¹⁷. У 1915 році серед поранених у битвах з ворогом значилися М.С.Сьомка з Телешівки, Є.С.Згурський з Рокитного, А.Борух з Рокитнянської

волості, М.І.Грабовський, П.Д.Донець, С.М.Соломко, С.П.Солопенко з Острівської волості. Наступного року кількість пораних була ще більшою: К.І.Крупа, Г.П.Коваленко, А.Т. Максимчук, К.М.Партола з Вінцентівської волості, В.Ф.Сторожин, М.Є.Найденко, Г.Є.Хижняк, М.І.Качаленко, М.С.Журавель, О.П.Гопаца, Д.Л.Денисенко, А.М.Сучок з Рокитнянської волості. Ф.І.Чайка, М.І.Сидоренко з Острівської волості, Ю.І.Щербак, І.К.Крижановський, М.Я.Тинтюк, С.К.Арцимович з Рокитного, Є.К.Жеребко з Ольшаниці¹⁸, С.Л.Кравченко з Троцького¹⁹.

Через мобілізацію в армію не вистачало робочих рук. Це призвело до значного скорочення сільськогосподарського виробництва, зменшення посівних площ, утруднення збирання врожаю. Уряд забирав на військові потреби коні, упряж, збільшував і побори, виганяв людей на оборонні роботи. З жовтня 1915 року до квітня 1916-го значна частина працездатного населення сучасного Рокитнянського району та наявне тягло були на оборонних роботах на рубежі Трипілля – Зеленьки.

Війна ще більше загострила існуючі суперечності та наблизилася революція. Революція 27 лютого 1917 року скинула самодержавний лад.

В ЕПОХУ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОТЯСІНЬ

*Епоха революцій запалює багато факелів,
але гасить немало свічок.*

А. Дюма-батько

З розгортанням Лютневої революції 1917 року в Україні розпочався рух за створення самостійної Української держави. Для об'єднання всіх українських сил Товариство Українських Поступовців (ТУП) та українські соціал-демократи 17 березня 1917 року створили Центральну Раду. Головою Центральної Ради обрали М.Грушевського. 6 квітня 1917 року Національний Український конгрес у своїй резолюції вимагав автономії України у федеративній демократичній республіці Росії.

Ці події знаходили відгук і на теренах сучасної Рокитнянщини. Газета «Нова Рада» у номері 23 від 26 квітня 1917 року повідомляла про демонстрацію, що відбулася в Ольшаниці. П'ять тисяч мешканців села та околиці вийшли на неї під жовто-блакитними стягами. Над сільською управою розвивався прапор з надписом «Земля і воля», над школою – «Нехай живе Федеративна республіка!», товариством «Просвіта» – хоругви з надписом «Наука – світ, без науки – темрява», «В єднанні сила». Промови виголосили священник, голова сільської управи Лукин Чередниченко. Мітинг відбувся і на вокзалі. Після цього частина демонстрантів вирушила в Пруси, де крім виголошення промов, співали «Заповіт» Тараса Шевченка.

Разом з тим поруч з українськими радами виступали ради робітничих і солдатських депутатів та представники Тимчасового уряду – губернські комісари. Між цими трьома різними організаціями в Україні точилася боротьба за владу.

Під впливом соціалістичної пропаганди селяни висували єдину вимогу – передати їм поміщицькі землі. Це цілком справедливе прагнення «десятини» землі відсувало, між тим, «поняття України». Під впливом есерівської пропаганди влітку 1917 року вони палили і грабували заводи, поміщицькі економії, рубали ліси, займали сіножаті тощо. Так, з сокирами в руках жителі Мовчанівки очолювані солдатами-фронтовиками Кирилом Киричком та Стратоном Шевченком вчинили розгром маєтностей поміщика Генелі. Вони розібрали зерно, сільськогосподарський інвентар, коні, корови. Селянин Прокіп Усенко останнім схопив карого лошаків і двоє коліс без

шпин. Розвалили, розламали та підпалили всі будівлі, огорожу. У панському дворі залишилися тільки великі груді обгорілої глини, цегли та попелу, аби Генелі нікуди було повертатися.

На скарги поміщиків з Васильківського повіту для придушення повстання до Мовчанівки прибув загін «вільних козаків», озброєних двома кулеметами на гвинтівках. Нагнавши страху на селян, вони обстріляли село, а потім шмагали шомполами непокірних та примушували їх повернути панське майно¹.

Натовп селян на чолі з Титом Пашенком розгромив панську економію у Бирюках. Орендарі графів Браницьких дворяни Косацькі ледве встигли втекти з села.

Дісталось маєтностям графів Браницьких. Селяни з Прусів (Бушевого), Ольшаниці, Синяви розмели та попалили панські покої. Будівельні матеріали, речі домашнього вжитку Браницьких селяни використовували у власних оселях. Тоді ж у Прусах був конфіскований графський млин та 2500 десятин лісу². У зв'язку з цими подіями начальник Васильківської повітової міліції телеграмою від 18 липня 1917 року просив київського губернського комісара «негайно надіслати в Рокитне дільничному начальнику міліції взвод козаків для сприяння виконанню судового рішення про відібрання у селян млина і захопленого лісу графині Браницької у Прусах»³.

На вимогу селян виконком Рокитнянської волосної ради у червні 1917 року ухвалив рішення про збирання хліба на поміщицьких ланах не жатками, а вручну за третій і четвертий сніг⁴.

З ініціативи революційно-селянського комітету Острова (до його складу увійшли Зінько Григоренко, Вікентій Ганжа і Данило Коваль) було конфісковано поміщицьку землю та майно, які роздали селянам.

Виступи селян відбувалося й в інших селах Рокитнянщини.

Заклики Центральної Ради зберігати спокій та готуватися до Установчих Зборів не впливали на маси. Зростала анархія на фронті. Дезорганізацію внесли «чистки» командного складу, що проводилися з наказу Тимчасового Уряду, поширювалася більшовицька пропаганда про припинення війни. Водночас виникло бажання створити окремі українські частини. 23 березня у Києві відбувся Військовий З'їзд, а 29 березня ухвалено заснувати Український Військовий Клуб імені гетьмана Полуботка і розпочати організацію українського війська. Перший український полк імені гетьмана Б. Хмельницького сформовано на початку 1917 року. Він мав 3574 багнети⁵. У серпні цього ж року на фронті нараховувалося 27 українських дивізій. Проте не всі, у тому числі і Центральна Рада, розуміли значення організації української армії. Виступав з різкими статтями проти цього формування товариш голови Центральної Ради В.М.Винниченко.

Протягом травня – червня 1917 року у Києві відбулися два Українські Військові З'їзди. Головою було обрано соціал-демократа С. Петлюру. У резолюціях з'їздів заявлялося про приєднання до декларації Ради Робітничих та Селянських Депутатів, утворення української військової частини. В умовах загального розкладу армії останні виділялися своєю дисциплінованістю і порядком⁶.

Влітку 1917 року Центральна Рада стала провідним органом в Україні. Після Всеукраїнського Селянського З'їзду до її складу було включено Раду Селянських Депутатів. 25 червня 1917 року Центральна Рада уклала 1-ий Універсал, який проголошував творення життя в Україні самими українцями. Як Уряд Автономної України було створено Генеральний Секретаріат.

Ідеї національного відродження, української державності знаходили численних прихильників серед різних верств населення. Зокрема, у нашому регіоні розпочалося формування загонів січових стрільців, вільних козаків, загонів козаків імені Палія, запорізьких дружин. Типове двовладдя в Україні, частина населення підтримувала Тимчасовий Уряд і засуджувала більшовиків, на початку серпня 1917 року було характерне і для нашої місцевості.

Це змусило Тимчасовий уряд шукати порозуміння з Центральною Радою. Було визнано право України на автономію.

Однак влада Центральної Ради й Генерального Секретаріату не виходила поза межі Києва і не зуміла запровадити належний порядок і дисципліну. В Україні запанувала анархія. А тим часом більшовики відновили свій вплив серед населення. Ще більше він поширився після 7-го листопада (25 жовтня ст. ст.) 1917 року, коли вони захопили владу у Петрограді. До влади прийшла Рада Народних Комісарів, очолювана В.І.Леніним.

З падінням Тимчасового Уряду вся влада в Україні перейшла до Центральної Ради. 20 листопада 1917 року 3-ім Універсалом проголошувалася Українська Народна Республіка, скасовувались приватна власність на землю, смертна кара, судова реформа та національно-персональна автономія для неукраїнців. Встановлювалися межі Української Республіки – до п'яти губерній, визначених «Тимчасовою Інструкцією» Тимчасового Уряду, Київської, Волинської, Подільської, Полтавської та Чернігівської, на яких поширювалася влада Центральної Ради, додавалися Харківщина, Катеринославщина й частина Таврії. Проголошувалися свобода совісті, слова, друку, зборів, професійних спілок, мови. Широко окресливши Україну як суверенну державу, 3-ій Універсал підтримував ідею російської федерації з числа республік. Програма передбачала повну перебудову України на нових засадах.

У ті буремні роки...

Жовтневий переворот, що охопив значну територію Російської імперії, зустрів неабиякий супротив в Україні. Як і раніше, діяли три сили – Центральна Рада й Генеральний Секретаріат, Рада Робітничих і Солдатських депутатів і Штаб Київської Військової Округи, що представляв неіснуючий Тимчасовий Уряд і об'єднував ворожі українцям російські сили. Між останніми та більшовиками розпочалася збройна боротьба, яка закінчилася перемогою більшовиків. Цьому сприяла і зайнята Центральною Радою позиція нейтралітету. Пізніше історики визнають такі дії величезною помилкою Центральної Ради, котра не зрозуміла яку небезпеку становлять більшовики".

З проголошенням більшовиками декретів про мир і скасування земельної власності – без обмеження – сприяло переходу на їх бік селян. Більшовицька пропаганда набувала все більшого значення.

Одним із перших населених пунктів нашого району, де над управою замайорів червоний прапор, була Синява. На сходці у центрі села лунало:

– Геть царя! Волю народу! Землю! Мир!

В.Малик зняв царський портрет зі стіни управи і виніс його до людей. Іларіон Ванченко з величезним задоволенням пошматував зображення Миколи II. Тут же на сходці почали переобирати делегатів до Острівської волосної управи. Згодом було створено комітет з розподілу панської землі між малоземельними селянами⁸.

А першим селом, де у 1917 році було встановлено радянську владу, стала Ольшаниця. Волосний ревком очолили керівники селянського руху Л.Б.Кириченко та І.Я.Павліченко. Під час інтервенції у селі була організована дружина самооборони, озброєна зброєю, вивантаженою під Ольшаницею у 1905 році. У роки громадянської війни ольшаницькі дружинники увійшли до складу Богунського полку, котрий боровся під бойовими знаменами М.О.Щорса.

Місцевим Радам робітничих та солдатських депутатів, створеним у той час у районі, у досить суперечливих умовах доводилося проводити значну підготовчу роботу до Першого Всеукраїнського З'їзду Рад Селянських, Робітничих та Солдатських Депутатів 17 грудня 1917 року у Києві. Острівську волость на ньому представляв більшовик Павло Сломчинський.

Центральна Рада отримала повну підтримку на з'їзді. Більшовики, які переїхали до Харкова, провели I Всеукраїнський З'їзд Робітничих, Солдатських Депутатів. У своїй відозві З'їзд звинуватив Центральну Раду в антинародній, дрібнобуржуазній політиці, шовінізмі і націоналізмі. Було проголошено обрання Центрального Виконавчого Комітету Рад, як найвищої сили в Україні⁹, що почав діяти одночасно з Генеральним Секретаріатом Центральної Ради. Проти неї та її законодавчих актів більшовики розгорнули широку агітацію та негайну збройну боротьбу.

На початку січня 1918 року у Рокитнянській волості був створений волосний революційний комітет, що підтримував тісні зв'язки з Білоцерківським ревкомом. Для ведення агітаційної боротьби проти Центральної Ради до волості надсилалися агітатори. Активними серед них були студент Ісаков, вчитель Ткачук, робітник Костецький ті інші.

Почав впроваджуватися у дію ленінський декрет про землю. Селяни одержували поміщицькі наділи для власного користування. Залучаючи широкі маси до встановлення нового ладу, ревком забезпечував охорону майна, підтримував правопорядок.

22 січня 1918 року Центральна Рада прийняла закон про радикальну земельну реформу, що полягала в націоналізації великих земельних володінь, та ухвалила IV Універсал, проголосивши повну незалежність Української Народної Республіки. «Прийняття цього акта потрібне для того, щоб ні російське правительство, ні яке інше не ставали Україні на перешкоді установлювати той бажаний мир, для того, щоб вести свій край до ладу, до творчої роботи, до скріплення революції та волі нашої...», – зазначалося в останніх рядках Універсалу.

Водночас був ухвалений «Закон про національно-персональну автономію». Кожній нації в Україні надавалося право на самостійне облаштування свого життя незалежно від місця перебування, об'єднання в спілки, що наділялись правом законодавчої ініціативи й користувались субсидіями з бюджету на національно-культурні потреби.

Але 26 січня 1918 року більшовицькі війська «визволили Україну від «буржуазної» Центральної Ради. Проте вже 10 березня у нашому регіоні владу Центральної Ради було відновлено. З підписанням угоди між державами Центрального блоку та УНР Україна ділилася на сфери впливу між Німеччиною та Австро-Угорщиною і в обмін на витіснення більшовиків з території України повинна була постачати їм величезну кількість сільськогосподарської продукції.

Зрозуміло, що населення відмовлялося вітати повернення Центральної влади з такими союзниками. Фактично встановлювався звичайний окупаційний режим. Командуючий німецькими збройними силами генерал Є. Людендорф так визначив головну мету інтервентів: «На Україні треба було придушувати більшовизм і створювати такі умови, щоб мати можливість видобувати з неї воєнні вигоди й вивозити хліб та сировину»¹⁰.

Разом з німецькими військами поверталися і поміщики з каральними загонами. Відновлювалася приватна власність на землю, в селян відбиралося поміщицьке майно, тривала розправа над ними.

СИНЯВСЬКЕ ЗБРОЙНЕ ПОВСТАННЯ

ПОВЕРНУЛИСЯ і спадкоємці графів Браницьких. На їх вимогу для відновлення графських прав на Синявську цукроварню, млини та землі прибув спеціальний загін. Він також мав налагодити вивезення цукру до Німеччини. Робітники і селяни висунули перед дирекцією заводу вимогу припинити вивезення сировини. Для придушення цього виступу до Синяви було послано сотню козаків. На своєму шляху вони нападали на місцевих жителів і били їх нагайками. Накинулися на Явтуха і Михайла Мовчанів, які з шаблею та гвинтівкою йшли обороняти село вночі, і відібрали в них зброю. Для уникнення будь-яких нападів на каральний загін отаман Войтовський вимагав від чільників Рокитного негайно зібрати в населення зброю і здати її. Задля остраху місцевого населення козаки підпалили кілька хат на синявських кутках Новоселиці та Мочарі.

Назрівала збройна сутичка. Синявський сільський комітет з розподілу панської землі перетворився у військовий. Очолив його Олекса Коваль. До складу комітету

Керівник збройного повстання О.Т.Коваль

також увійшли Йосип Дзюбенко, голова управи Ілько Сахно, Макар Наконечний, Федір Рядина, Мусій Хорунжий, Федір Ковінька. Найближчими помічниками були Сергій Дерій, Юхим Заїка, Петро Нечай, Сидір Лісняк, Андрій Сатир, Петро Сахно, Іларіон Коваленко, Григорій Бондаренко, Михайло Сатиренко, Тодось Глиняний, Іларіон Ванченко, Степан Дідик. Комітет вирішив направити свого представника Савку Сову до дирекції з ультиматумом. Козачий офіцер вислухав посланця і наказав кинути його в холодну. Там уже знаходилося троє арештованих односельців – Роман Ванченко, Панас Гніваченко, Пилип Клименко.

А в цей час у хаті Йосипа Дзюбенка повстанський комітет прийняв рішення про наступ на цукровий завод та вибиття звідти козаків. Зброї повстанці мали достатньо, хоча і різноманітної: пістолети, гвинтівки, мисливські рушниці, гранати, навіть кулемет. З нею майже 200 синявців та добра сотня жителів Рокитного, Насташки, Троцького, інших сіл, в основному робітники цукрового заводу, і піднялися проти сваволі та утисків.

План наступальних дій розробив підпоручик, георгіївський кавалер Йосип Дзюбенко. На завод, де засіли козаки, повстанці вирішили наступати двома загонами. Перший, очолюваний Олексом Ковалем, – від центру села великим шляхом. Його завдання полягало у штурмі головного входу на завод. З центру ж села, але вздовж Росі, другий загін під керівництвом Мусія Хорунжого мав зайти в тил козакам. Організували заставу на млині – її очолив Федір Ковінька. Там же встановили кулемет. Комітет сповістив про час виступу і – колона вирушила шляхом до заводу. Перші постріли козаків, котрі засіли за мурами, пролунали з наближенням до них повстанців. Опір виявився доволі сильним і ворота заводу з першого штурму взяти не вдалося.

Охорона Синявського цукрового заводу

Нелегко доводилося і другому загону повстанців, котрий вів бій у тилу козаків. Особливо дошкуляв встановлений за рогом пакгауза кулемет, що забрав життя не одного робітника.

Завершився перший день повстання. Ворожі сили можна було перемогти лише хитрістю. Дзюбенко вирішив знищити ворожий кулемет і кулеметника вночі. На завдання відправилися Ряднина та Ковінька. Відсвіта кулемет вже не полоскав повстанців. Це й стало кульмінацією повстання. При допомозі партизанського загону Баляси козаків вибили з заводу.

Але козаки телеграфом викликали на підмогу німецькі частини. За кілька годин 10 березня 1918 року на станцію «Рокитне» прибув військовий ешелон кайзерівців. Розгорнувши жерла гармат на бронепоезді і зорієнтувавши їх на куполи Воскресенської та Миколаївської церков, окупанти почали обстрілювати повсталу Синяву. Частина німецьких вояків рухалася через Рокитне. Як згадували очевидці тих подій, серединою центральної вулиці їхала кулеметна тачанка, а стежками попід тинами

пересувалися німецькі розвідники. На відстані від них – колона кайзерівців у касках, високих чоботях на дерев'яних підшвах з багнетами та раннями за плечима. Поблизу розібраного мосту через Рось вони скупчилися¹¹ для наступних дій.

Сили козаків і повстанців виявилися нерівними. Ряди останніх рідшали, до того ж не було чим поповнювати боєприпаси. На третій день повстання смертельне поранення одержав Олекса Коваль. Його принесли до хати Йосипа Дзюбенка, де знаходився санітарний пункт повстанців і дружина Дзюбенка – Ганна надавала бійцям посильну медичну допомогу. Смерть Ковалю виявилися переломним моментом у повстанні. Ослаблені у триденному бою синявці змушені були відступати. Невеликими групами відходили вони до лісу, шукаючи тимчасового порятунку в Біленьких та Ведмежих ярах, Чагарі, Монастирищі, на Божій горі. Слідом за повстанцями потяглися підводи, навантажені селянським збіжжям. Сім'ї учасників повстання шукали порятунку у родичів та знайомих в Ольшаниці, Прусах (Бушевому), Салисі, Кривій. Ті, що залишилися в селі, з страхом чекали прибуття німців. Боялися не стільки артилерії, як карального загону, який прибув до села цим же броненоїздом. По троє, по четверо ходили козаки і німці Синявою. Багнетами порили стіни хат хрест-навхрест. Двісті хрестів – двісті спалених осель на каращуківському і мочарівському кутках. Зі стількох дворів селяни брали участь у збройному виступі.

Й.Г.Дзюбенко з дружиною

А, може, і не з цих... Повстанців у селі ніхто не видав. Зайнялася загровою і Боярищина.

Всіх, хто не зумів чи не встиг заховатися в лісі, зігнали посеред села до сільської управи. З допомогою кулемета, встановленого перед натовпом, німці і козаки вимагали видати повстанців, повернути панське майно. Карою господньою погрожував священик Воскресенської церкви Іляшкевич. Він видав молодого учасника повстання Михайла Жуковського. Тут же, перед юрбою, його розстріляли. Згодом відпустили найстаріших заложників, решту потягли до цукроварні, щоб звідти відправити до Рокитного¹². У цих боях з обох сторін загинули понад 100 чоловік, 25 з яких повстанці, багатьох поранило.

Наступного дня після придушення повстання на Синявській цукроварні командування німецького ешелону розіслало в навколишні села ультиматум про здачу зброї та явку більшовиків протягом 24 годин. Із Шарок на станцію

Ольшаниця до німецької комендатури було відправлено віз берданок та шомпольних рушниць і декілька гвинтівок. Проте німці не повірили, що зброя вся, як і в те, що в селі немає більшовиків, і через два дні почали проводити обшуки. Ті не дали ніяких результатів. Натомість окупанти забрали і навантажили на вози все, що знаходили в коморах селян, – сало, яйця, біле борошно. За «недоброзичливість селян» на село наклали контрибуцію в розмірі 22 бичків та кабанів, декількох сот нудів вівця. Селяни контрибуції не давали, через декілька днів загін німецьких солдатів силоміць вивів худобу з хлівів та вимів овес з комор.

У відповідь на масові репресії та реквізиції селяни відповідали збройними виступами. Пожвавішали активні дії партизанських загонів у навколишніх лісах. Як повідомлялося у зведеннях Київського губерньського старости про ситуацію в повітах за період з 26 серпня до 3 вересня 1918, «...настрій населення неспокійний. Повстанці 27 серпня з'явилися в Насташці, Острові...» Для боротьби з революційно налаштованими селянами у села прислали каральні загони. Під час погоні було тяжко поранено організатора насташського сільревкому Івана Лук'яновича Степуру, дорогою до Рокитного він помер; карателі повісили Є.Настевича та О.Геращенка, на селян Насташки наклали велику контрибуцію, насильно забрали їх майно.

Центральна Рада проіснувала 13,5 місяця – з 17 березня 1917 до 29 квітня 1918 року. Її великою заслугою було відновлення в Україні державницької свідомості та намагання побудови державності українського народу на демократичних засадах¹³.

З втратою популярності Центральної Ради українське суспільство повернулося до ідеї гетьманату. Новий уряд, як диктатуру з твердою владою без народного представництва принаймні на перший час, очолив царський генерал, великий поміщик Павло Скоропадський. Гетьман зобов'язувався «негайно збудувати державну владу, здатну забезпечити населенню спокій, закон і можливості творчої праці». Режим Скоропадського виступав у союзі з німцями. Ті ж дедалі частіше за допомогою каральних експедицій придушували селянські виступи. Водночас придушувалися громадські свободи, посилювався визиск, до 12-ти годин збільшувався робочий день, заборонялися страйки і т.д.

На знак протесту у середині травня нелегальні з'їзди українських партій засудили дії цього уряду. Проти гетьманської влади виступили «Український національний державний союз» В.Винниченка, Всеукраїнський земський союз, очолюваний С.Петлюрою, та більшовицькі організації. Знову почали створюватися повстанські загони. Влітку 1918 року жителі нашого регіону взяли активну участь в одному із найбільших повстань проти німецько-австрійських окупантів; вони входили до складу легендарного Таращанського полку під командуванням В.Н.Боженка¹⁴.

Після невдалої спроби П.Скоропадського заручитися підтримкою Антанти у ніч на 14 листопада 1918 року в Києві з представників різних партій було утворено керівний орган антигетьманського повстання – Директорію, очолювану С.Петлюрою та В.Винниченком. Напередодні у Білій Церкві С.Петлюра оголосив себе «головним гетьманом республіканських військ». У місті згуртувалися близько 60-ти тисяч чоловік, котрі перейшли на бік Директорії. Зокрема, січові стрільці під командуванням Є.Коновальця та А.Мельника, дивізія сірожупаників, сформована з військовополонених українців, які перебували на території Німеччини. Звідси ж і почалося збройне повстання проти гетьманського уряду. 15 листопада у Білій Церкві було проголошено відновлення влади УНР. З'явилася відповідна відозва Директорії УНР до населення, яке з нетерпіння чекало її появи. Січові стрільці відправилися до Києва. Згідно

Пам'ятний знак, розстріляним у 1918 році кайзерівцями робітникам Синявського цукрового заводу, було споруджено з ініціативи, активного сприяння і допомоги краєзнавця І.Г.Саченка

з виробленою угодою німці зобов'язувалися дотримуватися повного нейтралітету, а Директорія гарантувала їм недоторканість та утримання до того часу, доки військові частини не залишать Україну. Щоб не допустити поширення повстання, П.Скоропадський вислав проти січових стрільців 600 російських офіцерів та полк сердюків з гетьманської варті. Бій під Мотолівкою 18 листопада 1918 року призвів до остаточного розгрому гетьманату.

Значні сили німців розташовувалися у Рокитному. Петлюрівці, котрі зайняли містечко, вступили з ними у бій і ті, склавши зброю, залізницею відправилися до Німеччини. Залишилося багато коней, гармат, кулеметів, гвинтівок, боєприпасів та іншого військового спорядження. Стару зброю петлюрівці скидали на купу, облили гасом і запалили. Виснажених коней і вози, що потребували догляду, роздали заможним селянам. Ті ж закликали населення всіма силами підтримувати Директорію. А воно не знало на чий бік схилитися. На початку 1919 року у нашому регіоні діяли – українська, більшовицька, біла, Антанти, польська, анархістська армії. Директорії важко було конкурувати з добре організованими і дисциплінованими військами Червоної Армії і вона зазнала поразки. Територію сучасного Рокитнянського району було звільнено від петлюрівських військ у кінці лютого 1919-го.

Відповідно з інструкцією військово-революційного комітету Київщини вже 10 березня відбулися сходи селян, на яких обиралися сільські і волосні комітети, депутати до волосних рад. Один депутат представляв інтереси 50-ти дворів. Депутати волосних рад обирали виконавчий комітет – від 10 до 50-ти чоловік.

На сходці селян Рокитного був обраний волосний ревком у складі дев'яти осіб. Очолив його робітник Павлов. Комітет організовував сівбу ярих зернових культур, цукрових буряків і посадку картоплі, налагоджував товарообмін та розподіл товарів між бідними селянами, борюся зі спекуляцією, котра процвітала на ринку.

Поряд з цим розгорнулася підготовка до першого з'їзду Рад Васильківського повіту¹⁵, що відбувся 27–30 квітня у Білій Церкві. Останній накреслив шляхи організації радянської влади на місцях, розглянув національне та продовольче питання, організацію допомоги Червоній Армії, діяльність шкіл та ін. Серед резолюцій з'їзду було і рішення про перенесення повітового центру з Василькова до Білої Церкви.

Встановлення радянської влади на території сучасного Рокитнянського району відбувалося в умовах накладання контрибуції на місцеву буржуазію в розмірі 100 тисяч карбованців. Організації допомоги Червоній Армії, запровадження примусової трудової повинності, вилучення продовольства в селян з допомогою продзагонів. Такими були складові політики «воєнного комунізму». Тож організованому ревкомом збройному загону із 40-ка чоловік довелося боротися проти тих, хто не підтримував починань більшовиків, та з бандитами. Чисельні загоони Тютюнника, Прища-Сука, Красулі, Шпака, що діяли на Рокитнянщині, котра у Київській губернії вважалася найбільш неблагополучною, виступали проти червоноармійських частин, а деякі з них завдавали шкоду населенню, вдаючись до грабунків і навіть вбивств. Під час роздачі конфіскованого борошна біднякам навесні 1919 року у приміщенні Рокитнянського волосного виконкому було вбито начальника міліції Рокитнянської волості Гната Марушенка.

Посилилися виступи Дніпровської повстанської дивізії Данила Зеленого. 25 березня 1919 року офіційний Київ оголосив його поза законом. Стверджувалося, що Зелений утворив «зграї грабіжників і насильників, які тероризують мирне населення, проводячи розстріли і людиноненависницьку пропаганду проти євреїв». Натомість у політичному зверненні «до селян і робітників України» Всеукраїнський ревком, до складу якого входив Зелений, заявив:

«Ми домагаємося такого:

1. Україна мусить бути незалежною національно-культурно-економічно, а щодо федерації, то така повинна бути вільна.

2. Вся влада на місцях належить робітничо-селянським радам, а в центрі – радам Рад без усякої партійної диктатури.
3. Влада на Україні повинна бути в місцевих людей українців (усіх живучих на Україні).
4. Комуни силою ніхто не повинен заводити, коли на це немає згоди народу.
5. До соціалістичних республік усього світу ми ставимося як до рідних братів, а особливо до Совіцької Росії...»

У квітні 1919 року активні групи соціал-демократів, незалежників, українських есерів (центр) і українських соціал-демократів (праві) уклали угоду, за якою визнали необхідним розпочати боротьбу «з окупаційною російською комуністичною владою». У повстанні під керівництвом Данила Зеленого брали участь «переважно найбільшні елементи села», повстання мало характер «вибуху селянських мас проти комуністів», – визнавав В.П.Затонський, який був тоді членом Уряду УРСР.

Спільний виступ цих груп відбувся і на території Рокитнянського району. У тодішній пресі їх називали «куркульсько-есерівськими та буржуазно-націоналістичними елементами». Повстання розпочалося в Богуславі та Саварці, після чого повстанці «увірвалися до Ольшаниці і напали на товарний поїзд, що доставляв продовольство і медикаменти для Червоної Армії. Бандити намагалися підняти повстання ольшаницьких селян, але, крім глитаїв і зрадників, ніхто їх не підтримав»¹⁶. Вони почали розбирати колії на правому березі Гороховатки біля залізничного моста. У цей час нагодився бронепоїзд, що курсував між Білою Церквою і Миронівкою. Зав'язався бій і, незважаючи на підтримку «куркулів» Ромашок, Телешівки, Вінцентівки, Синяви, яких викликав ольшаницький багатій Лавро Комендант, зеленим довелося відступити. Та вони ще довго насакували на село. Згодом група Зеленого була оточена та знищена батальйоном Таращанського полку під командуванням П.Кабули¹⁷. Серед бійців Таращанського полку перебував А.Т.Сторчовий, інші мешканці села Шарки¹⁸.

Хтозна як би розвивалися події далі, якби у серпні 1919 року у нашому краї знову не змінилася влада: його захопили денікінці. Чергові окупанти і собі заходилися відновлювати поміщицькі землеволодіння, грабували, вбивали, знущалися. Запроваджений селянський податок мало чим відрізнявся від більшовицької «продрозверстки». 29 серпня 1919 року на станції «Ольшаниця» денікінці та петлюрівці провели переговори про встановлення взаємовідносин і розмежування лінії між їхніми військами. Особливо постраждало єврейське населення у Рокитному. Рятувало те, що білогвардійці трималися в основному в районі залізниці¹⁹.

Місцеві жителі чинили шалений опір білогвардійцям, різні політичні сили об'єднувалися між собою у партизанські загони. Найорганізованішими виявилися більшовики, які поділили Білоцерківський повіт (до його складу входила територія сучасного Рокитнянського району) на три партизанські зони та створили для керівництва партизанським рухом спеціальний штаб. У жовтні-листопаді 1919 року навколо Білої Церкви, нараховувалося близько 3 тисяч партизан²⁰. 25 грудня Білу Церкву зайняли 392-ий Таращанський полк під командуванням П.Кабули і партизанські з'єднання. Тоді ж 12-а армія С.А.Меженінова звільнила територію сучасного Рокитнянського району.

У січні 1920 року Рокитнянський волосний комітет відновив свою роботу. Працювали відділи – земельний, продовольчий, народної освіти, юридичний з підвідділом записів громадянського шлюбу, міліція та військкомат. Почали функціонувати школи. За їх ремонт розраховувалися зерном. Таким же чином виплачували заробітну плату вчителям. «Продрозверстку» хліба відвозили до Білоцерківського повітпродкому. Тривала боротьба з бандитизмом, голодом, холодом і тифом, вирішувалися господарські питання. Вівся облік посівного матеріалу, машин і знарядь, проводився ремонт сільськогосподарського інвентаря. Громадське життя запам'яталося демонстрацією жителів Рокитного зі вшанування пам'яті Т.Г.Шевченка.

На партійних зборах Рокитнянської волості головою райпарткому було обрано уповноваженого губернського комітету партії І.Захарутіна, котрий займався організацією партійних осередків та зміцненням ревкомів, секретарем – Ю.Конторського. Одночасно організувалася і рада профспілок. Її очолив В.Івкер, комсомольську організацію – С.Герзон²¹.

Після розгрому денікінських військ до нової спроби відновити незалежність України вдався С. Петлюра. У союзі з Пілсудським та за підтримки держав Антанти він швидко просувався в Україну. До 23 травня 1920 року поляки вже захопили Білу Церкву, Володарку, Тарашу та Рокитне. Серед інтервентів знаходився і спадкоємець Браницьких – зять графині Браницької, котрий служив начальником штабу бригади імені Радзивілла, розміщеної у Білій Церкві. Польські та українські поміщики, котрі повернулися разом з білополяками, сподівалися на поновлення старих порядків. Але місцеве населення підтримало Червону Армію, яка 26 травня 1920 року розпочала широкий наступ на ворога. На Білоцерківському напрямі діяла фастівська група військ під командуванням Й.Е.Якіра у складі 44-ої стрілецької дивізії Коська, 45-ої стрілецької дивізії І.І.Гаркавого, кавалерійської бригади Г.Котовського та 2-ої Московської бригади ВОХР.

Вирішивши оточити 44-у стрілецьку дивізію, 30 травня поляки здійснили наступ на село Ольшаницю. Але цей задум був розгаданий і червоноармійці першими оточили ворога. Зав'язався кровопролитний бій. Раптові та сильні удари стрільців спричинили паніку серед поляків. Вони кидали зброю, тікали на правий берег Гороховатки. Начальник штабу 44-ої стрілецької дивізії І.Дубовий згодом у своїх мемуарах «Розвіялися мрії панів» написав про велику допомогу жителів Ольшаниці, котру вони надали червоноармійцям. «Майже все доросле населення, озброївшись чим попало, – вилами, сокирами, ціпами – кинулися бити поляків. Це був справді захоплюючий прояв народного гніву. Ті, що намагалися втекти, зустрічали на своєму шляху розгніваних селян. Пощади ворогові не було». Білополяки зазнали значних втрат: 500 чоловік убитими і пораненими, до того ж, у них було вилучено 20 кулеметів та багато іншої військової зброї²².

Ще про один з епізодів боротьби з польськими військами згадував житель села Телешівка Д.Гоц: «За Слободою в яру наші передові частини зішлись з поляками. Ми чули постріли, брязкіт клинків і переможне «Ура!». Поляки відступили на Житні Гори і Рокитне, в село зайшли червоноармійці. Селяни з кутків Ковальщини і Слободи оточили поміщицький маєток і поставили перед панами вимогу здатися. Але ті почали стріляти з гвинтівки. Куля зачепила плече червоноармійцю Л.Ковалю. Тоді селяни К.Оленко, Л.Куцокінь, М.Коваль та інші прив'язали на мотузці двопудову гирю і висадили двері. Панки здалися...»²³.

Силами 131-ої бригади у складі 44-ої стрілецької дивізії велися бої з польськими військами генерала Корніцького у Рокитному, 2-га Московська бригада ВОХР займала позиції по лінії Савинець. З бронепоезда «Грім», що курсував залізницею, білополяків обстрілювали у Ольшаниці, Рокитному, Сухолісах²⁴. Після впертих боїв були взяті Савинці. Згодом 131-а бригада звільнила від ворога Рокитне, а в першій половині червня 1920 року вдалося визволити всі села сучасного Рокитнянського району. Селяни-бідняки поповнювали червоноармійські загони. З Синяви до кавалерійського полку 44-ої стрілецької дивізії влилися Дмитро Редюков, Онуфрій Розколупа, Мусій Кошовий, Микола Годловський, Данило Цимбал, Данило Годловський та інші.

НОВАТОРСТВО 20-х

У світовій історії є сенс, що змушує людей, хочуть вони того чи не хочуть, рухатися в певному напрямку.

Л. Фейхтвангер

Влітку 1920 року на території сучасного Рокитнянського району радянську владу було встановлено остаточно. Білоцерківський повітком своєю постановою від 17 червня призначив голів волосних ревкомів, зокрема, головою Рокитнянського – Ліска. Для посилення позицій більшовиків у спішному порядку створювалися сільські ревкоми. Адже перші кроки встановлення нової влади викликали численні невдоволення селян. Місцеве населення саботувало розпорядження щодо зміцнення Червоної Армії, ухилялося від служби в її лавах. Особливий опір викликала продрозкладка. На користь держави вилучався майже весь вирощений урожай. За роки громадянської війни та іноземної інтервенції населені пункти Рокитнянщини зазнали великого спустошення, тож хіба можна було поліпшити життя з допомогою 30-ти фунтів збіжжя на місяць, що їх залишала нова влада? Немало селян зовсім відмовлялися вирощувати хліб. У той же час від податків звільнялися члени комітетів незаможних селян. Вони також мали переваги при розподілі землі.

Перші комнезами на території сучасного Рокитнянського району з'явилися вже у 1920 році у Бушевому, Бакумівці, Вінцентівці (Запрудді), Юзефівці, згодом – у Бирюках, Рокитному, Синяві, Телешівці, Ольшаниці, Острові, Савинцях, Насташці. Проте не в усіх комнезамах панувала добросовісна робота, незаможники не завжди відзначалися дисципліною. У різні роки газети фіксували випадки безгосподарності у КНС сіл Бирюки, Пугачівка, Савинці, Насташка, Вінцентівка (Запруддя), Телешівка.

Невдоволення політикою воєнного комунізму підсилювалося у нашій місцевості загрозою самовільної вирубки лісу, спекуляції продуктами харчування, запровадженням табору примусових робіт. Одне за одним виникали антибільшовицькі повстання, діяли групи Билима та Павліченка. У сутічках нової влади з селянами марно тепер шукати правих і винних. У гострих класових суперечках доходило до кровопролиття. У Рокитному вбили Семена Чапівського, присланого Білоцерківським повітком для організації боротьби з тими, хто «зривав заготівлю хліба для Червоної Армії», міліціонеру Максиму Семенюті прострелили щелепу¹. У Синяві на Драчовій горі бандити закопали до половини в землю місцевого жителя Розколупу, а потім стріляли по ньому, як по мішені, прямо в крамниці убили П.Сахна... Не знали пощади міські жителі, які прибували з міст, щоб виміняти за одяг хліба. У них відбирали пожитки і виганяли з сіл.

Для придушення антибільшовицьких виступів до волостей прибули частини 6-го Московського полку окремої Московської бригади ВОХР, що відзначалися особливою жорстокістю, Перша Кінна армія на чолі з С.Будьонним, котра направлялася на Південний фронт, а також червоні козаки з корпусу В.М.Примакова. Про розмах виступів свідчать пункти дислокації армійських підрозділів. У Телешівці розквартирували 31-ий кавалерійський полк 1-ої бригади та 33-ій кавалерійський полк 2-ої бригади, у Ромашках – 32-ий кавалерійський полк 1-ої бригади. У Бакумівці та Шарках перебував 34-ий полк кавалерійський полк, а в Ольшаниці – штаб 6-ої кавалерійської дивізії. У Рокитному розмістилися особлива кавалерійська бригада та польовий штаб 6-ої кавалерійської дивізії (останній зайняв приміщення волосного революційного комітету).

Уже 5 жовтня бійці Першої Кінної в районі села Синява зіткнулися з повстанською групою із 40-а чоловік та знешкодили її основну частину. 17 листопада в Острівській волості було розкрито підпільну петлюрівську організацію та арештовано і відправлено до Білої Церкви її керівників Наточака, Демида Ткаченка, Кліма Трохимця².

Проводилася «велика роз'яснювальна робота зі зміцнення радянської влади» серед селянства³. Червоні козаки охороняли Синявський цукрозавод, склади і хлібні комори, заготовляли лісоматеріал для залізниці та промислових підприємств, допомагали біднякам в обробітку землі для посіву ярих культур.

Вимушена зупинка Першої Кінної полягала і в очищенні від так званої «ворожої агентури, яка проникла в полки та почала розкладати відсталу в політичному відношенні частину кінноармійців і компроментувати славну кінноту». Відбувалося перегруповування та поповнення сил для підготовки до боїв з Врангелем. У зв'язку з цим 9 жовтня у Рокитному відбулося екстрене засідання реввійськради армії під головуванням С.М.Будьонного за участю її членів К.Є.Ворошилова, С.К.Мініна та інших, де була заслухана доповідь начальника штабу 6-ої кавалерійської дивізії Шеко⁴. В армійські ряди влилися добровольці з числа місцевих жителів. Так, з Вінцентівки (Запруддя) – Григорій Косяк, Пилип Чалій, Пилип Голик, Данило Киричок, Дмитро Сашко та інші.

Стабілізувати становище вдалося лише після відміни Х з'їздом РКП(б) у березні 1921 року продрозкладки. Селяни вже обкладалися помірним податком, сплативши який, одержали можливість продавати залишки зерна і сільськогосподарської продукції за ринковими цінами. Разом з тим скасовувався урядовий контроль над внутрішньою торгівлею, запроваджувалася оренда невеликих виробництв та заохочувались іноземні капітали. Саме завдяки проголошенню нової економічної політики більшовикам вдалося втриматися при владі.

Але запроваджений В.Леніним НЕП не відразу забезпечив бажані результати. Становище ускладнювала засуха весняно-літнього періоду 1921-го. На заклик 6 серпня через газету «Правда» радянського уряду надати допомогу робітникам і селянам Поволжя у селах сучасного Рокитнянського району, як і скрізь в Україні, був організований збір продовольства для голодуючих. Про те, наскільки уряд переймався наданням допомоги голодуючим, є відправлення до хлібних регіонів України його представників. За завданням В.І.Леніна у Білоцерківському повіті побував всеросійський староста М.І.Калінін. По можливості селяни зносили зерно, що потім відправлялося на Поволжя. Частина населення постраждала від голоду і в нашому регіоні.

Восени 1920 року на Рокитнянщині розпочалося навчання у школах. У Рокитнянській волості тоді працювали 79 вчителів. Дві початкові школи (з викладанням єврейською і російською мовами) та вища початкова з викладанням українською мовою організувалися у Рокитному. Остання наступного року була реорганізована у семирічну трудову. Перший випуск школи відбувся у 1926 році. Згодом – через сім років – семирічка була перетворена в середню

Перший випуск радянської семирічної школи в смт Рокитне.
Директор В.А.Ковалевський. 1926 р.

політехнічну трудову школу. Поширення україномовної освіти уперше підтримувалося державою.

Через масове добровільне товариство «Геть неписьменність!» проводилася боротьба з неписьменністю, почали діяти клуб, бібліотека, хата-читальня. Останні протягом 1918–1922 років з'явилися у всіх селах волостей. У 1919–1920-х діяла бібліотека при Синявському цукрозаводі, створена з ініціативи місцевого лікаря. Після утворення Рокитнянського району вся культурно-освітня робота покладалася на відділ народної освіти. Першим його завідувачем був учитель Лаврентій Присяжний. Почали відкриватися нові хати-читальні, бібліотеки. У 1924 році діяла хата-читальня у селі Йосипівка. Її початковий фонд становив 54 книги. На кінець 1927-го у районі вже нараховувалося 11 хат-читальень з книжковим фондом 1052 екземпляри книг.

7 листопада 1920 року відкрилася дільнична лікарня. З цієї нагоди громадськість Рокитнянської волості на загальних зборах прийняла резолюцію:

- «1. Вновь открываемую больницу именовать больницей в память 3-й годовщины пролетарской революции.
2. Всемирно поддерживать Советскую власть, все делать на благо трудящихся масс.
3. Всемирно клеймить всякое проявление бандитизма и провокации, направленное против дела пролетарской революции и ее вождей.
4. Учítывая в настоящее время тяжелое положение красных бойцов, добывающих последние остатки вековых врагов пролетариата, всемерно оказывать помощь Красному фронту, как единственному защитнику интересов пролетариата.
5. Настоящую резолюцию представить в ревком и губревком. Да здравствует Советская власть и ее вожди! Да здравствует Красная Армия!»⁵.

Такий тоді був час, такі погляди, такі переконання.

На початку 1921 року тимчасові органи влади – волосні та сільські ревкоми були ліквідовані. Їх змінили Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, вибори до яких відбулися невдовзі. 29 червня було проведено перше засідання повітового виконкому⁶. На III з'їзді Рад Білоцерківського округу від Острівської волості був присутнім Ничипір Артемович Мусієнко⁷.

Життя на селі погравалося після врожаю 1922 року. Знову почала розвиватися торгівля, проявляли ініціативу кооперативи, основним завданням яких було об'єднання зусиль у боротьбі з бідністю. У 1922 році в Шарках заснувався сільськогосподарський кооператив «Відрада», до якого увійшли 38 осіб з 7-ми дворів. У кооперативі нараховувалося 38 десятин землі, з яких 4,5 десятини знаходилися під садом. Членами кооперативу стали незаможники, котрі були рівні у своїх правах. Очолив об'єднання садівник Баркас. Кооператив входив до Білоцерківської сільськогосподарської спілки і був членом Селянського банку⁸. Інша частина жителів цього ж села об'єдналася у товариство зі спільного обробітку землі «Радянська нива», створене А.Сторчовим.

Як взірць передової колективної праці й агротехніки у Шарках також виник радгосп «Перше Травня». Він першим одержав сільськогосподарські машини.

Створене того ж року З.Я.Мовчаном, М.М.Липовенком, П.Г.Зінькевичем, І.К.Сомовим та М.Вишгородським рокитнянське кредитне товариство та подібне йому острівське, котре очолював П. Соболевський, надавали селянам позики, завозили сільськогосподарський інвентар, добрива тощо. Рокитнянське, обслуговуючи села Мовчанівку, Йосипівку, Синяву, Житні Гори і Савинці, ще й заготовляло серед сільського населення зерно, овочі, коні для армії, велику рогату худобу, м'ясо і молоко. Всі заготівлі здавалися державі, м'ясо і молоко частково перероблялися на місці. Сівалки, жатки, плуги, борони, культиватори, соломорізки продавалися чи

Перша борозна в комуні імені «Перше Травня». 1921 р.

надавалися в кредит у першу чергу тим селянам, які здавали сільськогосподарську продукцію. Окрім того, членам кооперації постачалися будівельні матеріали, сортовий посівний матеріал та мінеральні добрива⁹.

У Троцькому (Довгалецькому) діяв кооператив «Вільна праця», а у Вінцентівці (Запрудді) – «Сонечко» («Ведомости о состоянии коллективных хозяйств по губерниях Украины»), у Насташці організувалася сільськогосподарська комунa імені 1 Травня (перший голова Іван Настевич). В Ольшаниці бідняки і середняки об'єдналися в три кооперативи зі спільного обробітку землі «Городище», «Воля», «Вперед» та сільськогосподарську комуну імені К.Маркса.

Перший рік роботи сільськогосподарських товариств і кооперативів показав переваги нових форм господарювання (польові роботи були проведені у стислі строки, одержаний урожай переважав зібраний в одноосібних господарствах) і вони набували дальшого поширення.

У 1924 році у Бирюках виникло «Луко-меліоративне товариство», яке очолили С.П.Тищенко і Н.А.Мусієнко. Через три роки заявило про себе савинецьке товариство.

Продовжував своє існування кооператив Насташки, яким керував Козик. У 1925 році насташські кооператори взяли в кредит двигун «Тріумф». Подібні товариства були в Синяві,

Бригада сівачів ольшаницького кооперативу "Городище"

Селянка Марія Шамота
з Рокитного.
30-ті роки XX століття

Перший трактор "Фордзон" на полях с. Насташка.
Тракторист І.С.Барвінський. 1929 р.

Виїзд у поле. Колгосп імені «12-річчя Жовтня» с. Юзефівка.
30-ті роки XX століття

Збирання врожаю. Колгосп "Комінтерн" с. Насташка

Ольшаниці, Житніх Горах. У 1926 році вже діяло житньогірське «бурякове товариство», що володіло комбінованими сівалками, шістьма культиваторами¹⁰.

Організовувалися прокатні пункти та показові господарства, споживчі кооперативи, розвивалося кустарне виробництво.

У кінці 20-х на початку 30-х років виділилися спеціалізовані кооперативи і кооперативні товариства. Бурякове, організоване В.Я.Шевченком, Г.К.Присяжним, М.Г.Арцимовичем та М.Я.Мовчаном, в основному займалося контрактацією і вирощуванням цукрових буряків та вивезенням сировини на Синявський бурякозавод. Скотарсько-молочне товариство, очолюване В.Т.Голубояром та І.М.Коноваленком, заготовляло худобу у селян і реалізовувало її державі, а також здійснювало заготівлю і переробку молока.

Окремо виділилося машинне товариство, що постачало машини та інвентар для обробітку землі і обмолоту урожаю. У 1928 році воно придбало перший трактор «Запорожець». Організовували роботу в товаристві Т.С.Вергун, М.П.Романчук (перший тракторист) та М.М.Власенко (механік)¹¹.

Збільшення земельних кооперативів вимагало нового землепорядкування, яке в основному було проведено в 1926 році. Товариствам зі спільного обробітку землі виділялися масиви з семишпільною сівозміною, а для одноосібних господарств розділена на чотири поля до існуючої норми – 0,8 гектара на їдока. Проте земля, оброблена старим примітивним знаряддям, не давала високих врожаїв.

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА РЕОРГАНІЗАЦІЯ. УТВОРЕННЯ РОКИТНЯНСЬКОГО РАЙОНУ

У 1923 році відбулася адміністративно-територіальна реорганізація Київщини. У березні були ліквідовані повіти і волості, а в 1925 році – губернії. Нагадаємо, що у 1921 році Білоцерківський повіт нараховував 24 волості, зокрема, Бакумівську, Білоцерківську, Вінцентівську, Ольшаницьку, Рокитнянську, Фастівську. Замість них були утворені округи і райони. До 1930-го року на території Київщини існували два округи – Білоцерківський, утворений у травні 1923 року, та Київський. Рокитнянський район, що разом з Телешівським входив до Білоцерківського округу, складався з Блощинської, Острівської, Рокитнянської волостей, Телешівський – із Бакумовської, Вінцентівської, Ольшаницької волостей. У №4 газети «Плуг і молот» (орган Білоцерківського повітового виконавчого комітету) від 17 січня 1923 року згадувалося село Насташка Троцької волості¹².

У 1923 році Рокитне стало районним центром, а в наступному році його віднесено до категорії селищ міського типу¹³.

У списку поселень Київщини за 1924 рік до Телешівського району входили Ольшаницька, Бакумівська, Вінцентівська волості. Всього 6876 господарств, 17 поселень, 12 сільських рад з 29526-ма жителями. Рокитнянський район у тому ж році складався з Рокитнянської, Острівської та Блощинської волостей. Нарховувалося 17 сільських рад, 23 поселення, 974 володінь, 8067 господарств. Рокитнянська волость мала 6024 жителі, Острівська – 39671-го, Блощинська – 39695.

Після ліквідації округів Рокитнянський район було укрупнено. До нього приєднали Узинський. На той час до Рокитнянського району входили сільські ради в радіусі понад 80–90 кілометрів. Найбільш віддаленою від Рокитного була Маківська сільрада. Рокитнянський район безпосередньо підпорядковувався центру, що знаходився у Харкові¹⁴.

З 27 лютого 1932 року Рокитнянський район у числі 100 адміністративно-територіальних одиниць увійшов до складу новоутвореної Київської області.

25 серпня 1936 року Президія ЦВК УРСР видала Постанову «Про перейменування села Троцьке і Троцької сільради Рокитнянського району Київської області в село Довгалівське Довгалівської сільради».

21 вересня 1954 року рішенням Київського облвиконкому села Ворошилівка та Савинці Рокитнянського району були об'єднані у село Савинці, а Ворошилівська сільська рада перейменована у Савинецьку.

13 лютого 1960 року рішенням Київського облвиконкому село Довгалівське Рокитнянського району з Настаїшської сільради підпорядкували Острівській сільській раді.

Згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР від 30 грудня 1962 року «Про укрупнення сільських районів Української РСР» Рокитнянський район разом з Богуславським увійшов до складу Таращанського району. Київська область замість 19-ти районів почала нараховувати 12.

З 30 серпня 1968 року село Петрівське вийшло з-під підпорядкування Запрудянської (до 1960 року Вінцентівкої) сільради і стало належати до Маківської сільради.

10 квітня 1971 року Указом Президії Верховної Ради УРСР до складу Рокитнянського району увійшла Бушівська сільська рада з центром у Бушевому.

10 квітня 1972 року Київський облвиконком прийняв рішення про підпорядкування сіл Мовчанівка і частини села Синява селищу міського типу Рокитне.

Проект первинних перетворень, ухвалений партією у 1928 році, називався п'ятирічним планом. Його завдання полягало у тому, «щоб наздогнати і перегнати капіталістичний світ» в економічному відношенні. Великого значення надавалося розвитку промисловості.

Наприкінці 30-х років на Рокитнянщині активізувалося промислове будівництво. Збільшення здачі селянами молока викликало необхідність будівництва в Рокитному масло-

Члени першого райвиконкому Рокитнянщини в 1924 році.

Перший ряд (зліва направо): Ю.Ліщінер, Е.Бешко, Д.Лисенко (зав. податковим столом).

Другий ряд (зліва направо): М.Чубар (секретар РК КП України), І.Новіцький (секретар райвиконкому), Ткач (воєнком), М.Бешко, І.Ященко (голова райКНС), Гітіна, П.Солопай та Й.Голуб (голова райвиконкому)

заводу. Представники кооперації З.Я.Мовчан, В.Т.Голубояр звернулися до Київського «Молочарсоюзу» за дозволом на будівництво підприємства з механічною переробкою молока. Його побудова завершилася у 1928 році. На підприємстві працювали 24 робітники, за день перероблялося 2-3 тонни молока. Вже у перші роки існування заводу сюди здавали молоко селяни з Таращанського, Богуславського та Білоцерківського районів. Всі роботи здійснювалися вручну.

Прусянський (Бушівський) та Рокитнянський кар'єри, що у 1930 році увійшли до складу державного підприємства «Укршляхкамін», налагодили виробництво будового каменю та тесної продукції, котра використовувалася для будівництва житлових будинків та тротуарів Києва, Харкова, інших міст. Місцеві майстри також виготовляли парапети, плити і карнизи для каналу Москва-Волга.

У 1931–1933 роках стали до ладу промкомбінат, промислова артіль «Швейтруд» та артіль інвалідів «Зоря». Розширилася мережа підприємств торгівлі¹⁵. На початку десятиліття у Рокитному та Телешівці організовуються і МТС. Через три роки роботи Рокитнянська МТС вже мала 64 трактори, 16 вантажних автомашин, 51 двигун, 53 молотарки, 75 сівалок та іншу сільськогосподарську техніку та обслуговувала 21 колгосп¹⁶.

Іншою частиною п'ятирічного плану була колективізація – створення великих колективних господарств на основі 20 відсотків селянських дворів. Посилювався курс на побудову «соціалізму в одній, окремо взятій країні».

Працівники райвузла зв'язку

Штатні робітники Мовчанівського радгоспу "Перше травня". 1928 р.

КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ. ГОЛОД...

Ясність історії неможлива. Історія приховує в собі дивну божественну властивість: будучи сама світлом, і саме в силу того, що вона світло, вона кидає тінь туди, де до цього бачили сяйво.

В.Гюго

Як і в усій країні, масова колективізація на території Рокитнянського району розпочалася у 1929 році. Сьомий окружний з'їзд КНС (комітетів незаможних селян) проголосив лозунг «зробити Білоцерківщину гігантом-колгоспом до весни 1930 року». Стосувалося це і Рокитнянського району, що входив до її складу. Для проведення своєї політики у Білоцерківському окрузі для роботи в селах було виряджено 256 комуністів та 60 відсотків комсомольців міста¹. Так, уповноваженим Білоцерківського окрпарткому та окрвиконкому в червні у Вінцентівку (Запруддя) призначили А.Бойка. Для роботи на селі у район приїхали двадцятип'ятитисячники І.Колесніков, П.Шилкін, А.Захарченко².

Колективні господарства почали створюватися на основі комун, артільей і ТСОЗів – товариств зі спільного обробітку землі. На той час на Рокитнянщині діяли чотири радгоспи, дві сільськогосподарські комуні, декілька сільськогосподарських артільей і 20 товариств спільного обробітку землі³. Добровільно до колгоспів в основному вступали бідняки. Заможним селянам було над чим задуматися, адже їм треба було віддати власний реманент і худобу.

Перетворення на селі через свою жорстокість стали справжньою війною режиму проти селянства, над яким встановлювався економічний і політичний контроль. 27 грудня 1929 року, виступаючи на Всесоюзній конференції аграріїв-марксистів, Сталін оголосив про необхідність ліквідації куркульства як класу, а 30 січня 1930 року ЦК ВКП(б) ухвалив постанову «Про заходи у справі ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації». Радянські органи обмежували кількість і розміри куркульських господарств, оподатковували їх збільшеними податками, доводили тверді завдання хлібозаготівлі⁴.

Розпочалася «ліквідація» куркульства й у селах Рокитнянщини. Місцеві активісти грабіжницькими методами відбирали у заможних селян будівлі, майно і худобу, часто останнє, прирікаючи їх на голодне існування, не приймаючи до колгоспів. Тих, хто чинив опір, розстрілювали або вивозили в табори примусової праці на Північ чи до Сибіру. Безчинствували так звані «трійки», до яких входили представники державних органів, зокрема, ДПУ – державних політичних управлінь. Практично безконтрольно виносилися вирoki.

Зі спогадів про той час жительки села Бушеве О.Н.Донець, 1929 року народження: «У мого батька забрали усе чисто. Зненацька прийшли. Одного дня забрали і худобу, і реманент, і одяг, і зерно, і картоплю з погреба, навіть буряки і діжки з огірками і капустою. Зосталася гола хата, пусті сараї і клуня. Потім приїхали другого дня. Розвалили хату, сараї і клуню, амбар, навіть погреба, бо був камінний, і камінь забрали. Робили це активісти...».

А ось що розповів про той час житель села Вінцентівка (Запруддя) П.С.Максименко, 1928 року народження: «У нашій сім'ї було п'ятеро дітей. Мали пару коней з реманентом, корову, свиней, овець. Під час колективізації забрали все в колгосп «Комунар». Два старших брати поїхали на заробітки в Москву. Коли Микита приїхав в село за довідкою, то привіз з собою фраззоля (батона) і крупи. З сільської ради прийшли і забрали й їх, а батьків арештували і змущалися за те, що не хотіли йти в колгосп. Коли прийшли і обшуком у черговий раз узимку, то стягли останню ряднину з печі, на якій лежали діти. Баба забрала нас до себе на Загребелля, а в цей час з хати зняли навіть двері».

Свідчення доповнює жителька села Савинці М.О.Корякіна, 1921 року народження: «Дядька вислали на виселку. Він узяв у кредит двигуна, сказали здати його у колгосп, але дядько не хотів. То ж не його двигун! Тоді забрали силою: коні, худобу, розвалили повітку і вивезли двигун у колгосп. А туди ніхто не хотів іти. Мого батька за це засудили і вислали. Налякані люди змушені були таки записуватися. Пам'ятаю, як копали крадькома мерзлу картоплю у полі, бо ту, що мама закопала у погребі для посадки, знайшли і забрали. Мама, аби вижити, продавала житні піріжки з буряками солдатам в Узині. На ці гроші купувала борошно і знову пекла... Кожен день пішки ходила в Узин, щоб прогудувати сім'ю».

З куркулями боролися всі, хто підтримував колгоспний рух. Такою була офіційна лінія партії, яку втілювали в життя. Після XI з'їзду РКП(б), на якому було підтверджено факт існування єдиної легальної політичної партії, партійні органи, до яких перейшла реальна влада, брали на себе вирішення різноманітних питань, що зумовлювало переплітання діяльності партійних і державних органів. Газети того часу рясніли інформаціями на кшталт цієї: «Весною 1930 року (розкуркулення у цей час сягнуло апогею) секретар ЦК КП(б)У С.В.Косіор відвідав села Вінцентівку і Житні Гори. В останньому відбулася тривала розмова з головою сільської ради Г.Тригубом та заступником голови райвиконкому, уповноваженим райпарткому у селі Д.Пастернаком, були оглянуті колгоспні посіви. На зборах сільського активу комнезаму було прийняте рішення про ліквідацію куркульських господарств, передачу їх будівель, худоби та сільськогосподарського знаряддя колгоспам»⁵.

У відповідь на збільшення хлібозаготівель так звані куркулі скорочували посівні площі, закопували зерно у землю, ховали його в соломі, змішували з половиною, чинили опір активістам. У Житніх Горах загинув голова сільради Йосип Чубко, у Савинцях – голова сільради Мотря Глиняна, у Шарках – голова сільради комуніст Сергій Коцюба, дістав тяжкі поранення комсомолец Трохим Бузинний. В Ольшаниці група «куркулів» вбила колгоспного активіста Олексю Канарського, підпалила хату секретаря сільради Боровиченка. Президія Рокитнянського райвиконкому звернулася із закликом до колгоспних та бідняцько-середняцьких мас цього села дати рішучу відсіч всім намаганням «куркульні нашкодити переможному зростанню індустріалізації і суцільної колективізації, закликала актив села виконати першорядні господарські змагання: достроково завершити хлібозаготівлю, повністю і своєчасно закінчити осінню посівну кампанію, завчасно виконати завдання по мобілізації коштів у населення...»⁶.

Війна з «куркулями» переросла у справжню війну з середняками й незаможниками. Про один з дикунських випадків, що стався у роки колективізації в Запрудді перепоїв від своєї матері С.Г.Танчик, 1901 року народження, житель села Житні Гори В.В.Танчик: «Коли забрали все, викликали її вночі на «червоний тік» у хату, з якої вигнали сім'ю «куркуля». За столом сиділи активісти, люди, які ніколи не були в пошані в односельчан: злодії, п'янички, гуляці. Перед ними стояла горілка, закуска. Один з активістів сидів з гармошкою. Поперед матері агітували в «калхвоз» її сусіда. Чоловік намагався якось викрутитися. «Ну, не хочеш брать карандаш в руки і записица в калхвоз, бері карандаш в рот». Той нахилився над столом, взяв у рот олівець, якого активіст загостреним доверху кінцем тримав у кулаці на столі. Інший активіст ударив чоловіка по голові. Олівець виглянув через шию. Тоді активісти у цій хаті зняли дубові двері, збили того чоловіка з ніг, поклали на нього двері і почали кидати на них пудові гири. Загнала гармошка, одна з п'яних активісток вискочила на двері і почала приспівувати і танцювати. На двері вискочило ще кілька п'яних активістів і загнали по них кобійками. Коли двері зняли з чоловіка, він був уже мертвим. Матір, як кажуть, Бог милував, бо вона прийшла з дитинством на руках. Ущипнула її, та закричала. «Расписивайся і уході к... матері!». Налякана мати поставила хреста проти свого прізвища, бо була зовсім неграмотною і, коли прийшла додому, та сказала: «Я вернулася з того світу...»

До якої ж міри була пригнічена людська гідність, до якого ступеня була принижена беззахисність людей, які не могли знайти порятунку у цій круговерті, що називалася тотальною колективізацією!

Та не всі корилися. Старожили Шарок пригадують сміливий вчинок Л.І.Зеленої, котра під час розкуркулення не дала вивезти односельців до Сибіру. Коли «розкуркулених» разом з дітьми зігнали на вигін до сільської ради та посадовили на воза, аби везти в Рокитне на залізничну станцію, Ликера Іванівна підняла бунт серед жіноцтва і почала знімати з воза дітей. Доки знову всіх зібрали, запізнилися на поїзд. А наступного дня відправляти до Сибіру вже не було кого: вночі «куркулі», серед яких в основному були ті, хто трудом нажив сяке-таке майно, втекли з Шарок у світа.

За приблизними даними, у Синяві розкуркулили орієнтовно 20 сімей, у Савинцях – понад п'ятдесят.

Методи «впровадження суцільної колективізації» були настільки жорстокими, що це визнавали навіть партійні вожді. 3 березня 1930 року Й.Сталін опублікував статтю «Запаморочення з успіхів», де було й таке твердження: «Неможливо насаджувати колгоспи силою. Це було б безглуздо і реакційно». На XI з'їзді КП(б)У С. Косіор заявив: «Адміністрування, перегиби у ставленні до середняка, штучне насадження колгоспів, методи насильства не тільки щодо селянства, а й бідноти, набули характеру системи, кожний працівник на селі робив усе, що йому заманеться». Але це не завадило трохи згодом створити нестерпні умови для індивідуального господарювання. Оподаткування індивідуальних господарств збільшилося у два-три рази, а колгоспники від податків звільнялися. Отож не залишалося нічого іншого як вступати до колгоспів.

У кінці 1931 року колективізація бідняцько-середняцьких господарств у районі в основному завершилася. Вона, як вважалося, «зробила крутий перелом у селянському житті». Проте створені під тиском колгоспи приживалися важко, бракувало досвідчених керівників, праця селян не оплачувалася. Знекровлене село не могло виконати хлібозаготівельний план. У господарствах району часто не залишалося насіннєвого матеріалу, уже тоді відчувалася нестача продуктів.

У Рокитнянському районі у той час фіксуються випадки торгівлі гарячими стравами з дохлої конятини та собачого м'яса. 17 березня 1932 року на базарі в Рокитному спекулянти продавали холодець з м'яса котів та котлети з собачого м'яса, що було доведено експертизою. На базарі села Вінцентівка (Запруддя) – пиріжки з сурогатами борошна, з домішками бур'яну, стручків горошку. Всі, хто купував ці пиріжки (тридцять чоловік), – отруїлися⁷.

Незважаючи на труднощі та неодноразові звернення уряду України до Й. Сталіна пом'якшити наслідки «хлібозаготівлі», селянам нав'язувалися все більші плани. У 1932 році Сталін підняв заготівлі на 44 відсотки. Заснована 5 січня 1932 року районна газета «Колгоспник Рокитнянщини» (перший редактор Карасьов) гостро критикувала колгоспи з низьким рівнем господарювання. Був навіть запроваджений спеціальний рогозяний прапор, яким «нагороджували» відстаючих, «ганебна» дошка. У №3 «Колгоспника Рокитнянщини» від 10 січня 1932 року зазначалося: «Продовжує панувати ганебний вплив у селах Мовчанівка, Маківка, Пруси, Ольшаниця, Бирюки...»

20 травня 1932 року на засіданні бюро Київського обкому КП(б)У про ситуацію у південних районах області, у тому числі Рокитнянському, за результатами своєї поїздки до них доповідав секретар облбюро Демченко. Було вирішено надати харчову допомогу 30-ти районам виключно для харчування дітей колгоспників, окремих одноосібників та службовців сіл і містечок. Рокитнянський район було внесено у списки для першочергового надання продовольчої допомоги⁸.

Рокитнянщина зазначалася серед 13-ти районів Київщини, що перебували в найбільш тяжкому стані і в Постанові ЦК(б)У від 21 травня. Для організації громадського харчування колгоспників Київській області виділялися 6 вагонів тюльки. Проблемним районам надавалося 80 відсотків допомоги⁹.

У липні в Україні заготували всього 2 мільйони пудів хліба нового врожаю, що спричинило масові репресії за зрив плану хлібозаготівель. Організовані з метою збору зерна спеціальні бригади відбирали у селян під час подвірних обшуків не лише зерно, а всі їстівні припаси, чим цілком свідомо прирікали народ на голодну смерть. «Коли приходили уповноважені району до господи, то все кругом перетрушувалось і відбиралось, заглядали навіть у піч, – згадувала жителька села Пугачівка Н.Ф.Осадча, 1917 року народження. – Перевіряли всі горшки і ніде не залишали крихти їжі. Хто встиг якийсь мішок зерна закопати в землю, то той і пережив це страхіття. Але таких було мало...» Так звана «красна мітла» вимітала все, що було в хаті, біля стіни, металевими стержнями, вилами проштрикувала землю.

7 серпня 1932 року був прийнятий Закон про охорону соціалістичної власності, безпосередньо написаний Й. Сталіним, що оголошував війну з «куркульськими перукарями» (так тоді називали тих, хто потайки зрізав колоски) та «несунам» (тим, хто ніс зерно в кишенях чи за пазухою). У народі він одержав назву «закону п'яти колосків». Від комуністів, колгоспників, робітників вимагали суворого дотримання документа. За крадіжку колгоспної або кооперативної власності передбачався розстріл з конфіскацією всього особистого майна або позбавлення волі не менше, ніж на 10 років знову ж з конфіскацією всього особистого майна. Майже в кожному колгоспі Рокитнянського району були збудовані вишки, з яких наглядали за полями. Їздові з нагайками комсомольці одразу ж затримували «зłodіїв»¹⁰. Серед репресованих того часу були І.Ф.Ковтун з Насташки, Д.С.Мельник з Телешівки, О.Г. Підлужний із Запруддя, Л.Т. Прокопенко з Ольшаниш та багато інших людей. Ніхто не зважав на те, що спонукало більшість селян до крадіжок. За свідченням жительки села Телешівка К.Т.Сатир, її тітку Євдокію за принесене в кишенях зерно судили, а потім вислали з села, в яке вона вже ніколи не повернулася, удома ж залишилися п'ятеро дітей. Карали навіть неповнолітніх. С.І.Щербань, 1924 року народження, з Синяви згадувала: «Хотілося їсти, пішла на поле і назбирала жменю колосків. Мене зловили і забрали ті колоски. Судили, дали два роки тюрми. Оскільки дуже захворіла, відсиділа тільки 8 місяців».

Великий державний діяч Косіор, аби весною 1933-го сівач не з'їв жменьку посівного матеріалу, надомився вимагати пересипати його сильнодіючою отрутою. Навіть проміть і зварене зерно несло в собі смерть.

Рятуючись від голоду, місцеві жителі їхали світ за очі – до Миронівки, Кагарлика, Києва, у Москву, Воронеж, Гомель, Харків, Донбас, Крим, Кавказ, часто там і вмирали. Багато хто підкидав своїх дітей у лікарні, зокрема, у Синявську, думали, на лікарняних харчах вони виживуть, але і там не було чого їсти...

У Рокитному, селах дороги до цвинтаря були усіяні трупами. Пухлі від голоду люди лежали прямо на вулиці, щоб, коли помруть, односельці могли їх побачити та похоронити. Спочатку вимирали люди похилого віку, потім – молодь, діти. Селами їздили підводи і збирали трупи. Спершу померлих хоронили в окремих могилах, а потім – в одній ямі. Були випадки, коли ховали ще живих людей. Збирачі трупів казали: «Нащо другий раз їхати?». Знесиленим людям непросто було викопати навіть неглибоку яму. Траплялося, покійників ледь притрушували землею...

Голод, який поширювався протягом 1932-го, набув страшної сили у 1933-му. Люди їли траву, кору дерев, мелясу, полову, жаб, ворон, здохлих тварин, у селах не було ні собак, ні котів, збирали на городах, полях мерзлу картоплю, буряки. Вимирали сім'ями, вулицями. Зі слів жительки села Бушеве Є.Л.Яненко, 1917 року народження, на кутку Яременківщина (тепер

Дороги до цвинтаря були усяні трупами...

вулиця Заросянська цього населеного пункту) від голодної смерті померли: Яременки Ганна, Михайло, Ольга; Клименки Яків, Ольга і їх семеро дітей; Калайди Федора, Олександра, Михайло, Анатолій; Яременки Федір, Федора, Панася, Михайло; Яременки Лук'ян, сини Федір, Михайло, невістка Танася, внук Андрій; Яременки Євсей, Ганна, Антося, Володимир; на Кулішах (тепер вулиця Лугова): Куліш Федір, його дружина і діти; Снігурі Федір, Наталка, їх сини Захар і Василь; Столяренки Каністрат, його дружина і троє дітей; Радченко Іван; Степурська Палажка; Білявські – троє дітей; Грабовська Ганна з двома дітьми; Кравченко Яцько і Степан; повністю вимерли жителі вулиці Паладі (тепер вулиця Гранітна).

У Запрудді на вулиці, де жив І.Д.Кириленко, 1919 року народження, у голодовку померли: родини Редьки Олександра – 5 душ, Кириленка Олексі Івановича – 5 душ (батько, мати і троє дітей), Йосипенка Йовмина – 2 душі, Йосипенко Лука Фейович, Редька Єлисей – 7 душ, Редька Дементій – 4 душі, Лучко Яким помер з дружиною, Максименко Ничипір – 4 душі, Максименко Михайло помер з сином, у Волинця Костянтина померли батько і сестра, вся сім'я з 5-ти чоловік померла у Коляди Тихона, Федоренко Охрім, Федоренко Прокіп Пилипович – 3 душі, Сьомка Йовмин – 5 душ, Сьомка Кирило – 2 душі, Маринич Мусій – 3 душі, Маринич Пилип – 3 душі, Козачок Гнат – 5 душ, Дейнеко Семен – 3 душі, Дейко Корній, Дейнеко Пантелей – 2 душі, Папуша Григорій – 3 душі, Жук Кузьма – 4 душі, Сушко Петро – 5 душ, Сьомка Яким, Папуша Кирило, у Лучка Семена Якимовича померла жінка і троє дітей, у Сушко Наталки померла дитина, у Івашка Прокопа – двоє дітей, у Хміля Федора померла жінка, у Хміля Ничипора троє дітей, Довгань Саков – 5 душ, Довгань Митрофан – 5 душ, Яненко – 4 душі, вся сім'я померла у Сука Івана Пилиповича.

Багато хто від безсилля, що не може прогодувати себе і свою сім'ю втрачав розум. Жителька села Ромашки М.В.Головань, 1924 року народження, розповіла, що її батько коваль за дня порятунку сім'ї перейшов працювати у млин. Вночі, коли ніхто не бачив, він обмітав жорна

ї з того борошна мати пекла перепічки. Рано і ввечері семи дітям перепало ще й по кухлику молока, бо тримали корову. Їжі ледве вистачало. Мала сестричка М.В.Головань, якій було трохи більше року, постійно плакала і просила їсти, не розуміючи, що їжі немає. Від того дитячого плачу батько сам починав плакати і тікав з хати. А одного разу, коли дівчинка найдуже голосила, просячи їсти, батько вхопив сокиру і хотів її зарубати. На материн крик прибігли сусіди і втихомирили його...

Траплялися випадки людодїства, трупоїства.

За свідченням жительки села Синява Г.П.Кравченко, недалеко сусідка, вбивши свою 8-річну дочку, порубала її на шматки і склала в корзину, потім варила. Міліція забрала цю жінку... Житель села Житні Гори М. Н. Биба, 1922 року народження, згадував, як у 1934 році у Рокитному судили людодїдку Харисю Вишневу. На суді вона розповіла скількох людей з'їла, серед них були і діти не лише Рокитного, а й навколишніх сіл. У Телешівці, як згадувала жителька цього села К.Т.Сатир, їла своїх дітей баба Палажка та чоловік на прізвище Рогач. Житель села Бушеве О.Ю.Донець, 1928 року народження, особисто бачив як сусід ніс до хати мертву жінку. Людське м'ясо він їв сирим. М.Д.Розколуца, В.П.Кудріцький, І.Р.Бондаренко з Синяви свідчили про людодїство однієї сім'ї у цьому селі. «Міліція знайшла у людодїв у погребі діжки з солоним людським м'ясом. Там валялися ноги, руки людей, а м'якиш був обрізаний».

Та, незважаючи на жахи і гіркоту буття, люди прагнули не втрачати свого обличчя, проявляли і співчуття, і милосердя, і жертвовність. До цього часу у Маківці згадують просту селянку М.В.Шаровару, котра вберегла від лютої смерті у голодовку не лише свою сім'ю, а зуміла врятувати і багатьох односельців, роздаючи їм молоко. «Вийду вранці з хати – ще тільки зоря сховається, все в сутінках, – а призьбу вже обліпили нужденні. Хто з чашечкою, хто з мисочкою, а хто просто так... Видою чудом вцілілу корівчину, залишу своїм дітям по чашці молока, а те до краплі розділю. Страшно було дивитися на людське горе, на пухлих діток і їх батьків...» А як не згадати про випадок, розказаний жителькою села Синява Л.Н. Мирець зі слів її матері Г.П.Кравченко? «Біля нас жила одна жінка з маленькою дочкою. Мати опухла, перша злягла від голоду і вже не вставала. Дівчинка пішла до сусідки, там дали їй жменьку насіння, вона сама його не з'їла, а принесла помираючій матері».

Образливим, незрозумілим для людей було те, що складські приміщення стояли забиті зерном, картоплею, котра гнила. У Бушевому, згадувала Є.Л.Яненко, зерно зберігалось у приміщенні теперішнього спецмедскладу. Його будував ще граф Браницький, воно й нині у доброму стані, так що добратися до продуктів, було неможливо. Та й охоронялось все. Люди знали, що у складах є що їсти, от і йшли до них, лягали під тинами, простягали руки, а на ранок багатьох знаходили мертвими...

Не розуміли люди і багатьох сільських активістів, їх нещадності, жорстокості, людиноненависництва. Були такі, що у намаганні за будь-яку ціну виконати план хлібозаготівлі, втрачали людську подобу. За свідченнями К.Т.Сатир з Телешівки, голова сільської ради К.Кисляк разом з міліціонером, озброєним наганом, відбирала у людей те, що вони приробили на городі і в полі. Заохочувалися доноси на тих, хто приховав таке-сяке зерно. На щастя, не всі так чинили. Жителька села Шарки М.П.Зелена, 1919 року народження, згадує, що восени 1932-го, коли надійшла вказівка здати в державу зерно нового урожаю, голова колгоспу імені 8 Березня Кияниці роздав частину хліба людям, а сам, розуміючи, що його чекає, зник з села. Інші розповідають цю ж історію в іншій інтерпретації. Ніби прізвище рятівника було Киян і його такі засудили. По сей день шарківці вдячні чоловікові за надану можливість вижити. Вони легше пережили голод, ніж ті, хто працював у ще одному колгоспі, що на тоді був у Шарках, – «Радянська нива». А ось факт, наведений жителькою села Савинці М.О.Корякін, 1921 року: «Пригадую як голова колгоспу Сова Арлан, виконавши повністю план заготівлі, видав людям по

5 кілограмів хліба. Після такого вчинку його судили. Відтоді Сову в селі більше ніхто не бачив».

Трохи легше було тим, хто працював у колгоспах. Прямо у полі варили затірку, тюрю, юшку, роздавали її працюючим разом зі шматочками хліба. У Синяві, розповів житель цього села М.О.Сахно, 1925 року народження, колгоспників підтримували таким чином: «Варили тюрю – це мука з водою; хто виконував норму на буряках (5 соток), давали 500 грамів хліба і тюрю, хто не виконував, – лише тюрю».

Назвати точне число жителів району, котрі померли від голодної смерті, а отже реальні масштаби трагедії, неможливо. Із «Записки по прямому проводу Київського обласного відділу ДПУ голові ДПУ УРСР про кількість голодуючих районів та населених пунктів області та надання продовольчої допомоги населенню», датованої не раніше 1 березня 1933 року, відомо, що у 38-ми населених пунктах Рокитнянського району нараховувалося голодуючих дорослих – 5277 осіб, голодуючих дітей – 2844, хворих – 160, спухлих – 7947, померлих – 865, випадків людоїдства – 3, випадків труподїства – 1, надана допомога – 39,6 тонн зерна¹¹. Далі зазначається: «Сведения по линии райисполкомов и райпарткомов превышают данные ГПУ».

Й.Сталін свого часу казав, що смерть однієї людини – це трагедія, а смерть мільйонів – статистика. Якою ж не точною, суперечливою може бути статистика, коли йдеться про тисячі загублених людських життів! Якою цинічною виглядає боротьба системи з українським народом, і безпосередньо з трудовим селянством! Один з найближчих сталінських однодумців М.Хатаєвич, який «колективізував» українські села, писав: «Безжальна боротьба відбувається між селянством і нашим урядом. Це боротьба не на життя, а на смерть. Цей рік (1933-й) був роком перевірки нашої сили та їхньої витривалості. Потрібний був голод, щоб показати їм, хто тут господар. Це коштувало мільйонів жертв, але...ми виграли війну».

У березні 1933-го керівництво України одержало дозвіл залишити все зібране після 1 лютого зерно для допомоги голодуючим. Для з'ясування обставин до Рокитнянського району прибув народний комісар юстиції УРСР Поляков. У кабінеті голови райвиконкому Ільченка він мав розмову з головою Мовчанівської сільської ради Ф.К.Скринським. Після огляду медиків у селі було визначено сім'ї, які потребували допомоги. Зі своїх резервів райвиконком направив у Мовчанівку та інші села району продукти. Згодом колгоспам Рокитнянщини була надана позика продовольчими культурами для організації громадського харчування людям, які перебували у тяжкому стані¹². Пункти громадського харчування діяли у Синяві, Бирюках, інших селах району.

Проте розміри допомоги не відповідали масштабам лиха. На 3 червня 1933 року, згідно з доповідною запискою Наркомату охорони здоров'я УРСР ЦК КП(б)У про стан здоров'я населення Київської області у зв'язку з продовольчими труднощами, на Рокитнянщині фіксувалося 12242 голодуючих. «Приведенные выше цифры требуют к себе критического отношения, ... вследствие совершенно неудовлетворительного учета действительно нуждающихся. Несомненным следует считать значительно преуменьшенными цифры умерших, так как проверка на местах и тщательное изучение местного материала свидетельствует о значительно больших цифрах».

З оглядової записки політсектора МТС Київської області про голод, смертність та антирадянські настрої серед колгоспників (із п/донесения нач. ПО Янковской МТС Ракитнянского района) відомо, що в цей час «...Увеличиваются ... смертность и остронуждаемость (1714 чел.), колхозники и единоличники покидают колхоз и село без ведома правления колхоза и советской власти и уезжают в промышленные центры, на новостройки целыми семьями. Это обстоятельство несомненно окажет свое влияние на осенние с.х. работы. Общее истощение колхозников создает большие опасения и ставит под угрозу как осеннюю посевную, так и уборочную

кампанію. В інтересах сохранения рабочей силы и детей необходима неослабная, до начала урожая, продовольственная помощь области. На месте запасов нет»¹³.

Й.Сталін і його оточення після проголошення на початку 1933 року «успішного розв'язання грандіозного завдання побудови фундаменту соціалізму» заперечували сам факт голоду. Більше того нарком закордонних справ М.М.Литвинов зробив офіційну заяву про те, що «ніякого голоду у нас немає, це все вигадки і домисли»¹⁴. Населення навіть боялося відкрито говорити на цю тему.

У 1932–1933 роках в Житніх Горах померли 1123 чоловік, у Савинцях – близько 540, у Ромашках – 720, в Острові – понад 1000. Ці цифри, звісно, приблизні...

Надія на ситіші дні зажеврила у селян після збору нового урожаю. Хоча достатку не стало, а сім'ї не стали заможними. Лише в кінці року колгоспник одержував за свою працю торбинку проса і кілька ложок цукру.

З 1934 року, за рішенням жовтневого Пленуму ЦК, на райкоми партії була покладена відповідальність за діяльність колгоспів, що завершило виробничу орієнтацію партійних органів. Прикладом цього на початку червня 1934 року було відвідання Рокитнянського району секретарем ЦК КП(б)У та Київського обкому партії П.П.Постишевим, особистим представником Сталіна в Україні, який завершував колективізацію. Він ознайомився з розвитком економіки району та побував у колгоспах. Зокрема, на буяковому полі колгоспу «Нове життя» у селі Ворошилівка, зробив свої зауваження стосовно обробітку посівів та зауважив голові правління колгоспу П.Осадчому на недоліки. Як писалося у місцевій пресі, «на другий день перед обідом П.П.Постишев на літаку облетів площу цукрових буряків, на якій працювало багато колгоспників і був задоволений, що його поради успішно виконуються»¹⁵.

Весною 1936 року другий секретар обкому КП(б)У І.Ільїн заїхав на площу цукрових буряків, які проривали політніці колгоспу «Перемога» села Луб'янка. Поцікавився справами. Ті поскаржилися на безлад у господарстві й почали вимагати звільнення голови колгоспу Олексієнка. «А кого ви хотіли б головою?» – запитав І.Ільїн. «Олійниченка!» – закричали всі. «Хто ж він?» «Працює головою сільради в селі Вінцентівка» – відповіли жінки. «Добре» – погодився І.Ільїн і поїхав до Вінцентівки (Запруддя). Невдовзі на загальних зборах колгоспників Луб'янки С.Олійниченка одноголосно обрали головою колгоспу. За подібними публікаціями у районній газеті проглядався ще й інший бік медалі, адже на цей період припадає «чистка партійних рядів». Поштовхом до неї став виступ Сталіна на лютнево-березневому (1937 р.) Пленумі ЦК. Вважалося, що поряд з чесними людьми до партії проникли випадкові елементи, які підірвали єдність партійних рядів.

У Рокитнянському районі чистку партійних рядів здійснювали дві комісії, очолювані І.Снігуром та П.Тертичним. В Україні чистку партійних рядів проводив П.П.Постишев. З публікацій у районній пресі відомо, що чистка проводилася на відкритих партійних зборах у присутності робітників колгоспників і службовців за місцем знаходження партійного осередку. Присутнім надавалося право задавати запитання будь-якому комуністу, котрий проходив чистку. У селі Вінцентівка (Запруддя), наприклад, комуніст голова колгоспу «Добробут» П.Бондар досить довго відповідав на запитання членів комісії і колгоспників, адже колгосп був найвідсталішим у районі. Не міг дати відповіді на жодне з запитань комуніст К.Лук'янець, бо «не працював над підвищенням свого політичного рівня, а займався випивкою. Комісія перевела обох із членів партії у співчуваючі»¹⁶.

Насправді ж суспільно-політичне життя в країні було набагато суворішим. Репресії, арешти, заслання, позасудові вирoki, винесені «двійками», «трійками» та «особливими» нарадами ДПУ і НКВС... За висловом Л. Троїцького, «ніде репресії, чистки, приниження і взагалі всякого роду бюрократичне хуліганство не набрали таких страхітливих розмірів, як на Укра-

ні, у боротьбі з могутніми прихованими прагненнями українських мас до більшої свободи й незалежності». У 1937–1938 роках вони досягли апогею.

Проте «ворогами народу» ставали не тільки опозиціонери та їх прихильники. Арештовували далеких від політики людей, високопрофесіональних фахівців, досвідчених керівників. Не відчували себе в безпеці і керівники району, підприємств установ, партійних і державних організацій, активісти. Люди боялися власної тіні. Щоб опинитися за ґратами, достатньо було одного необережного слова, анекдоту, родинних стосунків із засудженими. Житель села Житні Гори М.Н.Биба згадував, що його односельця Івана Руденка посадили за виконання частівок:

**Сидить баба на рядні
І щитає трудовні:
Один день – трудовень,
Дайте хліба хоч на день!
Нема хліба, нема сала,
Бо совєцька власть настала.
Ні корови, ні свині,
Тільки радіо в стіні.**

Заохочувалися доноси. У тюрмах нещадними катуваннями «виривалися» необхідні свідчення. Затриманих розстрілювали без суду і слідства.

Жителька селища Рокитне М.І.Висоцька розповіла, що її батька І.У.Висоцького, 1902 року народження, який на той час працював рахівником у колгоспній бухгалтерії села Ромашки, заарештували за те, що буцімто десь щось сказав. Після обшуку (що шукали, не зрозуміло) батько до сім'ї більше не повернувся. Десять років позбавлення волі – таким був вирок. Відбував покарання в Уссурійському краї. До війни ще надсилав листи, потім – жодної звістки. Лише у 1959 році сім'я дізналася про його посмертну реабілітацію. У Ромашках тоді арештували і засудили С.Ф.Білоброва – до 10-ти років позбавлення волі, А.Г.Величка, П.В.Громчевського-Дворецького, Н.Ф.Драпоя, О.К.Остроменського, Г.П.Осипенка, М.Л.Патапаха, Ф.Ю.Слободяника, П.С.Федорченка – до розстрілу, П.О.Кутового – до 3-х років заслання, М.А.Литвиненка – до 4-х років позбавлення волі, І.А.Осипенка, Ю.Й.Полив'яного С.О.Пустового – до 3-х років позбавлення волі¹⁷ та ін. У різні роки усіх їх було реабілітовано.

Реабілітація жертв політичних репресій розпочалася лише з середини 50-х років ХХ століття, коли чимало категорій репресованих громадян позбулися тавра «ворогів народу». Але в «застійний» період цей процес був зведений майже нанівець і тільки з 1989 року набув широкого розвитку. Сприяло цьому і прийняття Закону УРСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій» від 17 квітня 1991 року.

У 1992–1994 роках у Рокитнянському районі працювала комісія районної ради з питань поновлення прав реабілітованих. Лише протягом 1992 року вона розглянула 148 справ жителів району, які звернулися до неї за поновленням своїх прав. Сьогодні є дані про 234¹⁸ наших земляків, які були безневинно засуджені, розстріляні. Ймовірно, що ця цифра далека від реальної картини. Насправді ж людського горя, трагедій було значно більше. До цього часу є сім'ї, які нічого не знають про рідних, котрі зникли у той страшний час...

НА ТРУДОВОМУ ПІДНЕСЕННІ

У післярепресійний період і напередодні війни відповідальність партійних органів за господарську діяльність значно посилилася. Первинні організації брали численні зобов'язання поліпшити роботу підприємств, установ, колгоспів, поширювалося соціалістичне змагання, рух ударників, стаханівський, п'ятисотенниць. Так, в ольшаницькому колгоспі «Ударник» колгоспниця Т.К.Пуценко щоденно нав'язувала по 12 кіп вівса, а в колгоспі «Комінтерн» колгоспниці І.М.Скрипка, Н.І.Кириченко, С.Чередніченко – по 11–12 кіп ячменю та вівса.

Великий вплив на життя мала районна комсомольська організація, яка нараховувала 1700 юнаків і дівчат. Молодь була ініціатором «червоних валок» під час жнив, безперебійної здачі хліба державі. У 1937 році у 39-ти колгоспах району діяли 50 комсомольсько-молодіжних ланок та 16 комсомольсько-молодіжних бригад. На них партія робила ставку. Старанною працею відзначалася ланкова колгоспу «Червоний хлібороб» села Ромашки Уляна Головань, котра вирощувала 500-центнерні врожаї цукрових буряків з гектара, Тетяна Косяк з колгоспу «Перемога» села Маківка – 685-центнерні, а Єва Шило та Євгенія Костенко з колгоспу «Комсомолец» села Насташка виростили по 1000 центнерів цукрових буряків з гектара. Насташських буряківниць обрали делегатами обласного зльоту стаханівців сільського господарства Київщини.

Зовнішній вигляд Телешівської МТС. 1934 р.

Комсомольці не лише ставали передовиками колгоспного виробництва, а й займали відповідальні посади ланкових, бригадирів рілнничих і тракторних бригад, завідуючих фермами, голів колгоспів і сільських рад. Так, у Бакумівці, Ворошилівці, Житніх Горах, Бушевому, Маківці комсомольці очолювали сільські ради, колгоспи, школи.

Створювалися піонерські організації.

У 1935 році, році другої п'ятирічки, на території Рокитнянського району, що становила 65,1 тисячі гектарів, у т.ч. орної землі – 38943 гектари, проживало 58288 осіб, діяли 39 колгоспів,

2 МТС – Рокитнянська і Телешівська, що обслуговували відповідно 21234,4 та 22389,4 гектара землі, 8850 господарств колгоспників, 867 – одноосібників. Відсоток колективізації становив 91,1. Засівна площа району під урожай – 37689 гектарів, з них 28981 гектар у колгоспах. Колективні господарства заявляли про себе впевненіше. За Примірним Статутом сільськогосподарської артілі, прийнятому в лютому 1935 року на Другому Всесоюзному з'їзді колгоспників-ударників, земля залишалася державною власністю і передавалася їм у вічне користування. Одночасно визначалися допустимі розміри індивідуального господарства колгоспника. Зміцнювалася фінансова дисципліна. Відповідною постановою уряду банкам і ощадним касам заборонялося списувати з колгоспних рахунків кошти без розпорядження на те правління колгоспів.

У зміцнених організаційно господарствах найбільші площі відводили під озимі пшеницю і жито, овес, ячмінь, круп'яні культури, бобові, цукрові буряки. Вирощували також картоплю, кормові культури, однорічні і багаторічні трави. Однак врожаї збирали низькі. У 1936 році у господарствах заросянської частини району урожайність зернових культур становила по 5–7 центнерів з гектара, а в колгоспах Ворошилівки, Вінцентівки, Маківки та Телешівки – по 13–15 центнерів. Трудомісткою роботою була боротьба з бур'янами, в основному з пирієм. Після оранки і культивування на поля виходили буквально всі вибирати його, вивозили фурами. Нелегко доводилося і в жнива – вдень косили і молотили збіжжя, а вночі скиртували копи, щоб хліб не змок. Тому актуальним було гасло: «Заскиртований хліб – збережений урожай».

Тваринництво лише починало розвиватися і вимагало до себе значної уваги¹, що яскраво простежувалося на одному з синявських колгоспів, де головував Прокіп Григорович. На тоді у господарстві утримувалися всього 70 корів, 151 свиней, 50 овець та 200 курей з дуже низькою продуктивністю. Середньодобові надої молока від фуражної корови становили 3–5 кілограмів².

У 1936 році під час збирання врожаю на колгоспних нивах працювало 25 комбайнів, 156 жаток, а також 2150 косарів і майже 7000 в'язальниць. Перед початком війни у колгоспі «Червоний хлібороб» села Савинці налічувалось 100 пар коней, 25 пар волів, 65 плугів, 60 культиваторів, 10 зернових і 3 бурякових сівалок, 12 жаток, 10 парокінних котків, 25 однокінних³. Районна автоколона (її очолював І.Я.Мурга) мала в експлуатації 70 вантажних автомобілів марок «ГАЗ» і «ЗІС», колгоспи – 60 вантажних автомобілів.

Скрізь організовувалися курси і гуртки технічної освіти, в яких колгоспники здобували знання для роботи на новій техніці.

Певні успіхи мали 9 промислових підприємств району, на яких працювали 525 робітників. У 1934 році валове виробництво продукції становило 4231 тисячу карбованців у цінах 1926–1927 років, основні фонди за станом на 1 січня 1935 року – 4368 тисяч карбованців. У шести виробництвах промислово-інвалідної кооперації було зайнято 25 працюючих. Діяли 63 торговельні точки, 3 базари.

Зміцнювалася соціальна сфера. Зростала мережа семирічних і початкових шкіл. У 1929 році в Ольшаниці було збудовано двоповерхову школу-семирічку, через вісім років у цьому приміщенні діяла вже середня школа. У 1931 році почала працювати семирічна Йосипівська школа в Рокитному. У 1935 році на базі початкової школи відкрилася семирічка у Житніх Горах⁴. У 1936 році у Рокитнянському районі вже нараховувалося 7 початкових,

Курси рахівників. 1931 р.

Колектив учителів Рокитнянської семирічної школи.
Кінець 30-х – початок 40-х років XX століття

молги, фельдшерсько-акушерський пункт, консультація Охматдиту, 5 аптек. Працювали 12 лікарів та 32 середніх медичних працівників.

У 1938 у Рокитному відкрилася медшкола, її першим директором був Мамченко. Через рік на базі школи створили курси медсестер, на які приймали бажаючих віком від 17 до 35 років⁶.

Було телефонізовано 8 сільських рад, радгосп, колгосп і машинно-тракторні станції, радіофіковано 8 клубних установ.

На 40-ті роки припадає й розвиток фізичної культури і спорту. Спочатку це були спонтанні заняття і змагання, а згодом центр спортивної роботи перемістився в організації та трудові колективи. Найактивніший спортивний колектив на той час діяв у колишньому Синявському цукровому заводі. Спортивна робота пов'язувалася на підприємстві з іменем цікавої і водночас легендарної особистості, литовцем за національністю Іваном Андрійовичем Міусом, який працював тут за направленням Київського цукротресту ковалем. Він воював у дивізії Котовського, до революції 1917 року брав активну участь у міжнародних змаганнях з боротьби і навіть неодноразово нагороджувався медалями і чемпіонськими стрічками. У кінці 20-х років І.А.Міус припинив спортивну діяльність, оскільки йому виповнилося майже сорок років. За великі спортивні заслуги в пропаганді спорту серед населення та роль в піднесенні спортивного авторитету країни йому присвоїли почесне звання «Майстер спорту СРСР». Ця людина була настільки скромною, що ніколи, навіть у колі друзів, не згадувала ні про спортивні нагороди, ні про звання майстра спорту. Після першого ж року роботи на підприємстві І.А.Міус зарекомендував себе майстром високої кваліфікації, а невдовзі його портрет був занесений на Дошку пошани. Запам'ятався цей чоловік і як найактивніший учасник заводського духового оркестру, граєць на кількох музичних інструментах. Випереджаючи події, скажемо, що на початку Великої Вітчизняної війни І.А.Міус разом з іншими робітниками цілодобово займався евакуацією технологічного обладнання заводу на схід. Дирекція вирішила надати можливість Івану Андрійовичу будь-якою ціною виїхати з району і виділила йому підводу, та було запізно. Прорватися на територію, ще не зайняту фашистами, виявилось неможливим. І.А.Міуса заарештували у перший день встановлення «нового порядку» і в числі восьми інших комуністів він був вивезений до Білої Церкви. З того часу його більше ніхто не бачив⁷.

На 30–40-і роки припадає і розпад церковних общин. Мовчанівський священик Дурдуківський визнавав, що «у більшості громадян села впала віра в Бога й вони не хочуть від-

15 семирічних та 3 середніх школи (на початку 1940–1941 року останніх було вже 6, у всіх разом навчальних закладах навчалося 8000 учнів і працювало 250 вчителів⁸), 4 дитячих садки, 7 бібліотек з книжковим фондом 11314 примірників книг (перед війною районна бібліотека мала 17 тисяч примірників книг), 21 клубна установа. У травні 1935 року жителі райцентру Рокитне уперше на екрані клубу дивилися звуковий кінофільм «Чапаєв», який демонстрував механік Борис Богуславський.

До мережі лікувальних закладів входили поліклініка, 2 лікарні, 4 медпункти і пункти першої допо-

відувати церкву». Закрили церкву у Ромашках, Ольшаниці, Насташці, Довгалевському, Шарках, Пугачівці, Острові⁸. В одних селах у храмах влаштували склади, в інших культові споруди зруйнували...

1 січня 1935 року була відмінена карткова система на хліб і знижено ціни на всі продовольчі товари. Колгоспники вже одержували на трудодень по 3–4 кілограми зерна і по 50 копійок – 1 карбованцю грішми.

Зміни, що відбувалися в суспільстві, знайшли своє відображення в новій Конституції СРСР, прийнятій 5 грудня 1936 року VIII надзвичайним Всесоюзним з'їздом Рад.

У Рокитнянському районі розгорнулася кампанія по виборах до Верховної Ради СРСР. До дня виборів 12 грудня 1937 року було утворено 31 виборчу дільницю. Кандидатом до Ради Союзу висунули голову райвиконкому З.А. Щербину, який за результатами голосування став депутатом Верховної Ради СРСР першого скликання⁹.

Рокитнянці самовіддано працювали над виконанням чергового п'ятирічного плану та втіленням у життя проголошеного у березні 1939 року на XVIII партійному з'їзді чергового лозунгу – наздогнати і випередити головні капіталістичні країни з виробництва продукції на душу

Делегація Рокитнянського району у Москві на Всесоюзній Виставці Досягнень Народного Господарства. 1939 р.

населення, забезпечити зміцнення обороноздатності країни. За досягнення високих показників у колгоспному виробництві – стопудових врожаїв зернових культур кандидатами на Всесоюзну Виставку було визначено 39 колгоспників району, колгоспи сіл Насташка, Ромашки, Ольшаниця. Ланкову колгоспу «Перебудова» (с. Довгалівське) Катерину Лобко, агронома Телешівської МТС Івана Бойка, інженера Рокитнянської МТС Семена Куцоконя за одержання високих показників у праці нагороджено золотими медалями Виставки.

На тваринницьких фермах у цей період, а їх у кожному колгоспі вже створили по три, нарахувалося 6000 голів великої рогатої худоби,

10000 свиней, 9500 курей. Поліпшувався фінансовий стан господарств. Зокрема, колгосп села Ольшаниця у 1940 році одержав 1033,5 тисячі карбованців прибутку, колгосп села Синява – 995,3 тисячі карбованців, значно зросли доходи в колгоспах сіл Насташка і Вінцентівка (Запруддя). Урожайність зернових культур у колгоспах села Шарки «Радянська нива» та «8 Березня» зросла до 24 центнерів з гектара. Місцевий бюджет району складав на той час 2546 тисяч карбованців. На його утриманні знаходилося 29 шкіл і чотири лікарні¹⁰.

Перед самісінькою війною – 7 березня 1941 року – на Рокитнянщині побував український радянський письменник А.В.Головко. Під час зустрічі з десятикласниками Рокитнянської середньої школи Андрій Васильович розповів про свою літературну діяльність, творчі плани, відповів на запитання школярів¹¹.

ВІЙНА

*Війна для народів – це сльози і кров, це вдови
і безпритульні, це розкидане гніздо, загинула
молодість і принижена старість.*

І.Еренбург

Звістка про війну дійшла до Рокитнянщини у перший день її початку. Не можна сказати, що вона стала несподіваною. Про війну говорили багато, тривогою було пронизане все навкруги, але, як це часом буває, те, що чекаєш, завжди навалюється, мов снігова лавина. Вже 24 червня 1941 року райвійськкомат оголосив у районі мобілізацію всіх військовозобов'язаних. У центрі Рокитного вдень і вночі формувалися загони для Червоної Армії. Згодом, коли над селищем закружляли розвідувальні літаки, збірний пункт передислокувався в садок йосипівського колгоспу імені «12-річчя Жовтня», а пізніше – в урочище «Решітки».

Для проведення роз'яснювальної роботи й інструктажу з підбору підпільних груп на випадок евакуації у район прибув представник Київського обкому КП(б)У Семенов. Керівний склад районного комітету партії брав участь у підборі комуністів і позапартійних для формування добровільних підпільних груп. Так, у селі Довгалівське, наприклад, керівником підпільної групи став С.К.Музика, диверсійної – В.І.Пахоленко. Залишився для підпільної роботи у селі і син Музики Сергій.

На підприємствах, в установах, колгоспах і радгоспах було зроблене світломаскування. Всім відповідальним працівникам видали польські гвинтівки з патронами. Люди ще продовжували працювати на своїх робочих місцях і намагалися не панікувати.

Згодом у районі було організовано винищувальний батальйон у складі 86-ти чоловік під командуванням Андрія Хіцького¹. Штаб розмістився у медичній школі. Батальйон охороняв райцентр, підтримував правопорядок у селах району, стежив за військовою обстановкою, вилучав фотоапарати і радіоприймачі. Останнє було викликано повідомленням про те, що у Рокитному хтось подає німецьким літакам сигнальні ракети для влучного бомбардування військових об'єктів. Скрізь були розставлені секретні пости. Мовчанівський міст охороняв Н.М.Ходиркер. Одного разу майже опівночі, коли над селищем з'явився ворожий літак, незнайомий чоловік випустив сигнальну ракету. Його затримали. Окрім пістолета, у незнайомця вилучили карту місцевості, списки активістів району, залишених для підпільної роботи. Як з'ясувалося під час допиту, сигнали ворогові подавав житель села Мовчанівка В.В.Нужний. Він зізнався, що був завербований німецькою розвідкою і з перших днів війни працював на неї. Тієї ж ночі його стратили.

6 липня 1941 року Рокитнянський район почав готуватися до евакуації. Всюди спалювалися архіви, проводилися розрахунки з робітниками, службовцями, видавалася заробітна плата, профвідпускні та двотижнева допомога. Колгоспникам дозволялося забирати хліб з колгоспних комор та заготзерна, зі складу райспоживтовариства видали 400 тонн солі. Вивозилися цінності з місцевого відділення Держбанку. Люди залишали рідні місця з невимовним жалем та вірою у швидке повернення і перемогу². Першим відправив колгоспну худобу за Дніпро голова довгалівського колгоспу «Перебудова» П.В.Маринич.

Через Рокитне з прифронтових районів йшли біженці, рухалися автомашини, гужовий транспорт. Гуртовики перегонили велику рогату худобу, коней.

9 липня після тяжких боїв в урочище «Решітки» прибув вимотаний ворогом 198-й стрі-

лецький полк 42-ї армії. Під сильним натиском ворога наші війська відступали. З кожним днем фронт все більше наближався до Рокитнянщини. Німецькі розвідувальні літаки обстрілювали з кулеметів мирне населення, скидали бомби. На території району розгорнулася частина лінії оборони столиці України.

16 липня запалала у вогні Біла Церква. З цього міста та Умані фашисти зайняли всі шляхи, які вели на Таращу та Узин, аби раптовим ударом знищити основні сили 26-ої армії, під командуванням генерала Костенка, що брала участь у бойових діях.

17 липня залізницею прибула 199-а стрілецька дивізія, яка мала взяти участь у боях за повернення Білої Церкви. Розмістившись в лісі біля Томилівки, дивізія одержала нове бойове завдання – вибити ворога із Таращі, зайнятої фашистами.

З опису цих подій ветерана війни і праці краєзнавця В. Я. Шевченка³ дізнаємося, що дивізія вийшла попід залізницею у сухоліський ліс, звідки через Рокитне і Синяву мала пройти до урочища «Киричкове» недалеко від Божої гори. Поза лісом вона розділилася на дві частини. Переважаюча частина дивізії, як і передбачалося, рухалася попід залізницею, а стрілецький полк звернув на міст через Рось у районі села Бирюки. Пересуваючись понад Россю, він теж мав дістатися до місця збору дивізії. Три вантажні автомобілі вискочили з Бирюків і замість Пугачівки потрапили на білоцерківську дорогу. Але там тяглося німецьке військо з Білої Церкви до Таращі. Німці відкрили вогонь по автомашинах. Ті розвернулись і, не збавляючи швидкості, подались на Пугачівку, потрапили в глуху вулицю села, яка впиралася у виходи граніту. Повертатись було нікуди, закінчилося пальне. Фашисти відкрили по селу гарматний вогонь.

Залишивши навантажені продуктами і боєприпасами автомашини, малодосвідчені червоноармійці кинулися до Росі, та переправитися не змогли. Через зливи, що пройшли перед цим, річка вийшла з берегів. На допомогу нашим бійцям прийшло населення – одних солдатів перевозили човнами, іншим показували міліну, завдяки цьому всі успішно переправилися до своєї дивізії.

Колона була на виду у гітлерівців, котрі рухалися дорогою Біла Церква – Тараща і котрі вирішили влаштувати червоноармійцям пастку в Острові. Переконавшись, що в селі немає червоноармійців, вороги причаїлись на високих берестах, грушах, горищах хат західної околиці села за метрів 300-400 від Чушевого яру. На могилі в пшениці встановили міномет. З цих засідок добре проглядалася вся місцевість. Було видно як на південь із Пугачівки виїхав вершник, а за ним вервечкою потяглася кінна валка, котру замикала полкова батарея. Фашисти чатували на червоноармійців.

Як тільки командир і передні підводи наблизилися до крайніх хат села, застрочили німецькі кулеметники, від могили полетіли міни. Застигнутий зненацька полк на мить зупинився. Отямившись, солдати загукали до коней. Ті, збуджені стріляниною і криками, з іржанням кинулись урізнобіч. Переповнені вантажем вози натужно скрипіли. Верховий кінь метнувся убік, затряс головою. З сідла звалився мертвим на землю командир.

Майже половина підвід зі станковими кулеметами, полкова батарея відірвалися від кінної валки, завернули вправо і зникли в глибокій балці, що вела на луг до Росі.

У зоні засади залишилися розбита похідна кухня, вбиті коні і скупчені вози, санітарна тачанка, медикаменти. Сімнадцять вбитих і поранених червоноармійців лежали в Чушевому яру, у полі, на шляху. Деякі іздові як тримали накручені на руки віжки, так і застигли з повислими вниз головами.

На село опустилася ніч. Полоскав рясний і холодний дощ. Із жителів села до вбитих і поранених ніхто не підходив. У село вдерлися німці. На подвір'ї школи вони розмістили свою похідну кухню і продовольство. Розійшовшись по дворах, забирали курей, яйця, в декого виводили з повіток корів, на місці пристрілювали свиней. Стріляли і в людей.

Наші гармати відкрили вогонь з Рокитного. Від прямого попадання снаряда згоріли дві німецькі автомашини з продуктами, кухня, були вбиті п'ять гітлерівців. Під прикриттям сильного гарматного вогню піхотинці витіснили фашистів з Острова на Кам'янку і Довгалівське. На околицях цих місць зав'язався кровопролитний бій. У ньому знайшли смерть двадцять загарбників.

20 липня 1941 року 139-му стрілецькому полкові було наказано форсувати річку Рось в районі Пугачівки і зайняти новий рубіж оборони. Через відсутність переправних засобів було вирішено переправляти людей і коней вплав, а матеріальну частину перетягти по дну річки. Коли переправляли останню гармату, обірвався пошкоджений снарядом канат і вона впала на замулене дно. Кілька разів політрук Сергій Смотров опускався на дно річки, діставав пошкоджені кінці каната і зв'язував їх. Гармату таки вдалося переправити на протилежний берег. За героїський вчинок С.Смотров згодом було удостоєно високого звання Героя Радянського Союзу. Через 35 років після війни підполковник у відставці Сергій Кирилович Смотров на запрошення бірюківських слідопитів відвідав місця боїв, форсування Росі, зустрівся з колишнім хлопчиком, на той час вже працівником колгоспу «Зоря комунізму» Григорієм Уляновичем Кашубою, який допоміг артилеристам у липні 1941-го дістати канати для переправи гармат і вказав брід.

22 липня фашисти зайняли Острів і почали готуватися до бою. Місцеве населення вони виганяли на Поправку і Насташку. Тих, хто не виконував наказу, вбивали. У селі вздовж Росі ворог розставив кулемети і міномети. Через якийсь час зав'язалася перестрілка. Наша артилерія завдала німцям з протилежного боку річки чимало турбот. Вони були змушені викликати авіацію. Для оборони командування 26-ї армії на чолі з генералом Ф.Я.Костенком вдало використало рельєф у районі Рокитного. Зайняті армією позиції на лівому березі Росі були дуже вигідними. Військо прикривали густий ліс, верболози та чагарники. Першою оборонною лінією стала повноводна Рось.

Через Сухоліси, яром на південь і північ аж до Узина простяглася спішно зроблена друга лінія оборони. У трьох – чотирьох кілометрах від Блощинець в «закопі» вздовж яру на схилах пагорбів і в полі окопались стрілецькі підрозділи, батареї та взводи протитанкової артилерії 6-го стрілецького корпусу, яким командував генерал-майор І.І.Алексєєв. Саме цією давньою дорогою, що пролягала з Білої Церкви через Савинці, Маківку, Вінцентівку (Запруддя), Кагарлик аж до Дніпра, рухалися фашисти.

Героїчним рядком в історію увійшла оборона Рокитного. Попередньо нагадаємо, що 18 липня районний військовий комісар І. М. Коробейников зі співробітниками П.І.Дубинова, В.М.Голованем, В.Г.Федоренком склали документи в автомобіль і залишили район. Останнім з районного керівництва – 22 липня – виїхав голова райвиконкому Михайло Пархомович Остоверженко.

На передньому краї зайняли вихідні позиції підрозділи піхоти, мінометників, зв'язку та полкові гармати. Було організовано протитанкову і протиповітряну оборону. Артилерія розмістилася між лісом «Решітки» і синявським колгоспом імені Будьонного. Батареї 76-міліметрових гармат – на території нинішнього парку селища та на садибі колгоспника з Мовчанівки М.К.Зінченка, садибах інших жителів Рокитного. Під сухоліським лісом, на «Шибениці», цвинтарі і території сучасного стадіону стояли зенітні батареї. Спостережними пунктами були найвищі дерева і будівлі.

«На подвір'ї Йосипівської школи (тепер територія навчально-виробничого центру творчості молоді), неподалік від залишків стародавнього рову, порослого рясним вересом, стояла висока і кучерява липа. Дерево було настільки височенним, що на нього не забиралися навіть найбільші відчайдухи із хлоп'ячих ватаг. З верхівки добре проглядалося не лише містечко, а й

навколишні села. Саме це дерево обрав для спостереження радянський коректувальник вогню. На розвилці дерева він двома міцними ремінцями обкрутив стовбур і прив'язався до нього, ногами міцно стояв на товстих гілках. Тут можна було і вільно сидіти. На дерево протягли телефон для передачі на батарею координат. А тим часом німці просувалися на Подoliaки.

Промайнула коротка літня ніч. Оповитий літніми розкошами білих туманів над Россю і перших променів сонця, вставав ранок і гас у чорних димах пожеж. Запалали хати на Карашуках.

Коректувальник передав координати, артилерія влучно била в ціль. Було повністю знищено мінометну батарею ворога, що знаходилася у радгоспному саду, вбито німецького кулеметника на трубі Синявського цукрового заводу.

Фашисти вишукували наші вогневі точки, снайперів та спостережні пункти. Був виявлений пункт на липі. Ворожий снайпер прошив червоноармійцю кулею серце...

Наші війська спішно згортали позиції. Зв'язківці обрізали кабель, а зняти вбитого не встигли. До глибокої осені стояв він на липі, доки восени з неї не облетіло листя. Хтось побачив на дереві людину у вицвілому військовому одязі, обмотках та черевиках і доніс про це поліції. Прибулі поліцаї нікого не підпускали до липи. Вони скинули з дерева висохлий труп воїна, за ним на землю полетіли гвинтівка з багнетом, гранати, пістолет, бінокль, телефонна трубка. Труп вкинули у віз. Де поділи тіло, так ніхто і не дізнався.

...Між німецькими і нашими військами точилася напружена перестрілка. Рвалися міни, снаряди, строчили кулемети, гриміла артилерійська канонада. Піхота ворога, що сконцентрувалася у селах Салиха, Крива, Подoliaки піддавалася з боку наших військ ураганному вогню.

Поранених червоноармійців відправляли у «Решітки», де розміщувався санітарний батальйон. Командири і бійці захищалися хоробро, були мужніми до кінця. Рокитнянцем запам'ятався русявий лейтенант-піхотинець. Нова гімнастерка на ньому була розірвана, запалене обличчя зрошував піт. Він знеможено опирався правою на гвинтівку з багнетом – живіт йому розірвав осколок міни. Боєць обливався кров'ю, але знайшов у собі мужність дійти до школи, а там його забрали на перев'язочний пункт», – оповідав В.Я.Шевченко.

Вдень і вночі налітала ворожа авіація, що обстрілювала і бомбила об'єкти. Але фашисти не змогли прорватися через Рось у Рокитне. Військові з'єднання 26-ої армії припинили просування фашистів. Більше 500 воїнів 97-ї стрілецької дивізії та Харківського студентського батальйону загинули, стримуючи тут безперервні атаки танків та мотопіхоти ворога й утримуючи рубіж оборони до 24 липня 1941 року.

Згадували учасники тих подій. Ветеран дивізії К.В.Воронов з села Чувасорма Аліковського району Чуваської Автономної Республіки: «Було це біля села Синяви. За наказом командування полку наш 3-й батальйон зайняв оборону навпроти колишнього цукрового заводу. Лежали ми в окопах, очікуючи на відкриття вогню по фашистах, які готувалися до переправи через річку Рось. Раптом на протилежному боці з'явилися ворожі танки й почали обстрілювати наші захисні позиції переважно вздовж залізниці. Незабаром через Рось почали переправлятися ворожі автоматники. Наші воїни відкрили вогонь з автоматів і кулеметів. Заговорили протитанкові гармати. Спалахнув один ворожий танк, другий... Інші змінили свій курс.

Нам вдалося відбити цю атаку й знищити чимало ворогів. Хоча фашисти мали більше зброї та військової техніки, наші воїни не поступились ворогові навіть тоді, у перші дні війни.

Командир нашого батальйону Єгоров діяв під час бою спокійно, впевнено й рішуче. Дві доби захищали ми переправу через річку Рось. Нам вдалося відбити ще кілька атак. Та сили були нерівні. Ворог переважав. Німці йшли в повний зріст, хаотично стріляючи з автоматів. У нас закінчилися боєприпаси. Тому командування наказало відходити»⁴.

М. Столяров, колишній командир відділення розвідки: «Бої неподалік Рокитного, Білої Церкви запам'яталися мені і моїм фронтовим побратимам-артилеристам липнем 1941 року.

Тоді наш 41-й полк у складі 97-ої стрілецької дивізії 6-го стрілецького корпусу генерал-майора І.І. Александрова зупинив гітлерівські танки, які рвалися на Київ. 5-а батарея старшого лейтенанта Кузнецова прямою наводкою нищила наступаючого ворога. На роздоріжжі шляхів Тараща – Володарка наші батареї розгромили танкову колону гітлерівців.

Учасниками події були майбутні письменники Олесь Гончар та Данило Бакуменко. Згодом Олесь Гончар описав ті події в романі «Людина і зброя». «Противник обрушив на позицію студбату шквал мінометного вогню. Затріщали садки, чорно стало від піднятої в небо землі, гарячий свист осколків не вщухав...

...Студбат стівав кров'ю. В берегах понад Россю у напівзавалених окопах усюди чувся стогін пораниених. Не від сонця, що вийшло із-за верб, а від крові студентської червоніла цього ранку Рось...».

«Ціною життя своїх товаришів та власного, сповнені презирства до смерті, впертістю вони таки втримали міст до приходу саперів, втримали, поки сапери підготували вибух, і тільки тоді відійшли.

Мине час, німецькі воєнні історики будуть досліджувати ці дні. Писатимуть, що рантові дощі завадили їхнім танкам вчасно взяти Умань, Білу Церкву, але ми знатимем, що не про дощі йтиметься, то буде сказано про тебе, невеликий курсантський студбат, про вас кадровики й резервісти, незліченні подвижники 41-го року, що на смерть стояли на кривавих своїх рубежах.

Палає міст, горить залізо танків, і далеко стелиться в садках понад Россю незвичайний для цих місць запах горілого заліза, фарби, бензину»⁵.

У боях на підступах до Рокитного загинули 500 червоноармійців, але ворога втримати не вдалося. 25 липня районний центр було окуповано німецько-фашистськими загарбниками. Вони розстріляли 124 мешканці селища, вивезли до Німеччини 17 чоловік.

Дивізія 5-го кавалерійського корпусу під командуванням генерала-майора Ф.В. Камкова завдала ворогові значних втрат в районі сусідньої Таращі. Штаб корпусу три дні знаходився в Прусах (Бушевому) в хаті А. Марковського. В семирічній школі розміщувалася санітарна частина. Перев'язувала пораниених червоноармійців молода жінка Лідія Булатевич-Небрат. Після успішного виконання бойових завдань кавалерійський корпус переправився через Рось в села Саварка та Ольшаниця. А війська 199-ої стрілецької дивізії вибули з урочища «Киричкове» під Таращу.

За Прусами (Бушевим) в урочищах «Довжик» і «Кульбаби» стояли батареї 76-міліметрових гармат, які били по ворогові в напрямку села Бовкун. На узліссі розміщувалися стрілецькі підрозділи, які стримували ворога. Наші частини відступили 25 липня і зірвали за собою міст через Рось. Останніми відстрілювалося від наседаючих німців відділення, яке прикривало відступ військ. У селі червоноармійці кинулися вплав через річку.

Однак ще декілька днів червоноармійці утримували села Ворошилівку (тепер територія Савинець) і Савинці. Штаб 6-го стрілецького корпусу розміщувався у Ворошилівській школі. Тут часто бував генерал-майор І. І. Алексєєв. Недалеко від школи на автомашині був встановлений зенітний кулемет. У хаті А. Климанського знаходився політвідділ, а особливий відділ – у конюшні колгоспу. Штаби дивізій і підрозділів розміщувалися у Савинцях. У хаті П. Потапенко був штаб дивізії, у дворі стояли три радіостанції. Штаб полку знаходився у хаті Ф.Литвина в хаті П.Орла – санітарна частина, до якої доставляли багато пораниених червоноармійців і звідти направляли в глибину тилу.

У цих селах знаходилися позиції далекобійної артилерії. На садибах колгоспниць Г. Ступак, Т. Ступак, У. Прищ стояла батарея 152-міліметрових гармат-гаубиць. Щоб замаскуватися, вона мінjala своє місце – знаходилася то в колгоспному саду, то на подвір'ї школи. На горішні хати Г. Пилипенко встановили зенітний кулемет.

У східній частині Ворошилівки на ставах, недалеко від подвір'я колгоспу, було розставлено шість зенітних гармат. Стільки ж зеніток було з боку Житніх Гір біля «паляної будки». Батарея 76-міліметрових гармат розташовувалася на «Маслuchenках». Зліва, за садом, знаходився спостережний пункт старшого лейтенанта С. Жукова. Протягом 3-х днів у Савинцях та Ворошилівці перебував великий обоз і колона автомашин з продовольством, обмундируванням і боеприпасами. Звідси здійснювалося керівництво військовими діями на передньому краї в «Закопі». Командний пункт 41-ї стрілецької дивізії знаходився на східній околиці Савинець. Сюди 26 липня 1941 року групі військ німецьких танкістів й вдалося прорватися через передній край оборони.

Вони сунули прямісінько на командний пункт дивізії. Становище було дуже загрозливим, але батарея, в якій залишилися дві 45-міліметрові гармати вступила в нерівний бій. Наступ німецьких танків вдалося відбити. На полі бою залишилися п'ять танків, а останні повернули назад. Прямими попаданням снаряда політрук батареї В. П. Грубий і два бійці були вбиті. Виведено з ладу одну гармату. Вбитих поховали в Савинцях. В. П. Грубого за виявлені в боротьбі з ворогом мужність і відвагу посмертно нагородили орденом Червоної Зірки.

28 липня по всій лінії оборони почався наступ на заздалегідь підготовлені позиції. Під шквальним вогнем ворога червоноармійці-тракторист виводив трактором гармату-гаубицю з поля бою. І хоча був пересічений кулями, переїхав через житногірську височину, а потім сів на трактор і потяг гармату на Телешівку. Останньою заїхала в Савинці гармата-гаубиця, що везла на лафеті загорнутого у плащ-палатку вбитого комбата Жукова. Того дня по всій лінії оборони почався відступ...

Ось як описує вступ після шестиденних кровопролитних боїв гітлерівців на територію району уродженець села Ольшаниця І. Логвиненко: *«Спочатку глухі вибухи долинали з-за Росі, здавалося, що в Синяві хтось без уніну гатив велетенським молотом по скелі... В селі нищили папери забивали худобу, палили хліб. Щоб не дісталося ворогові...*

Вогонь охопив колгоспні будівлі, перекинувся на стіжки торішньої соломи. А на битих шляхах клубочилася пилюка. Безперервно тянулись до дніпровських переправ евакуйовані, гнали худобу, їхали, йшли пішки. Їх німці не бомбили – розстрілювали з кулеметів. Літаки виходили з-під сонця, чорні хрести тіней шугали над полями, опускалися на дороги... У селі ревли недоєні корови, валували собаки. Чорні стовпи диму кушилися над хатами, а потім з тих кущів виривалися червоні язики полум'я. Городами бігали поросята, випущені з ферми, блукала худоба.

Залізничний ешелон з евакуйованими жінками й дітьми зупинився на станції. І в цей час із нудним гудінням на нього накинута з-за хмари «Юнкерс»... А як дим і пилюка осіли, на місці вагонів корчилися у вогні залізні скелети.

Коли з Бушева, Синяви, Рокитного відійшли останні військові частини, пролунав глухий вибух: залізничний міст через річку злетів у повітря. На нафтобазі відкрили цистерни. Бензин, газ струмками стікали до річки.

... В городах, садах, за хатами копали ями, ховали все, хто що міг.

Вранці з гармат та кулеметів чужинці обстріляли село, а опівдні вулицями пройшли перші ворожі танки.

Повертали в двори, заїжджали в садки, ламали в'язи, груші, яблуні – маскувалися.

Відкривалися люки, фашисти вилазили з панцерових нутровиць, розпозналися, як сарани, по хатах...

... Вулицею автоматники провели трьох пораних червоноармійців.

Верещали поросята, кудкудакали кури, німці шастали дворами й повітками – полювали. Звідусіль долинали короткі автоматні черги».

До цієї розповіді долучаються Л.А.Манич: «Чоловіка забрали на війну. Я залишилася з трьома дітьми. У той день, коли Рокитне зайняли німці, я була в матері (вона жила біля колишнього цукрового заводу). Почули звуки канонади. У матері не було де переховатися і зі старшою дитиною вона побігла до родичів у Синяву. З двома меншими я подалася додому. Біжу шляхом, а снаряди рвуться, і нарешті – хата. Достукалася до однієї бабусі. Пересиділа з дітьми до світанку, а коли почало сіріти, тихенько пішла далі. Нараз почула окрик: «Стій!» Озирнулася: переді мною стояв німецький солдат. Подивився на мене, на дітей, та й відпустив»; М.П. Рубан: «Після обіду німці ввійшли у Рокитне. Вони пограбували магазин. Потім зібралися в чайні і пили там до вечора. Після цього частина окупантів вирушила на Житні Гори та Ольшаницю».

Окупувавши територію району, фашисти розпочали масові грабунки населення, репресії. З допомогою «помічників» вони почали складати списки політично небезпечних людей – активістів, євреїв. Сотні людей зазнали жахливих знущань і катувань. У Рокитному фашисти закатували голову колгоспу імені «12-річчя Жовтня» І.А. Мургу, колгоспницю Віру Мовчан та її двох дітей, сім'ї Якименків, Борщенків, багатьох інших людей⁶.

Жителька Рокитного В.Г.Кузьменко розповідала про знищення сім'ї Якименків: «У дворі одного поліція стояла німецька кухня. Чого там тільки не було – і борошно, і крупи, й ковбаси. Голодні діти зазирали туди між шпаринки в дерев'яній огорожі. Яюсь хлопчики гуляли з сином старости і залізли до тієї кухні. Вони навіть нічого не взяли, тільки роздивлялись. Дітей половили і оточили фашисти. Одного розстріляли на допиті і вкинули у криницю. Інших серед них був і старший Якименків син, катували. Мати з трьома меншими дітками прийшла просити за нього. Усіх їх розстріляли прямо на шляху і довго не дозволяли ховати. Вже після війни закатованих захоронили в братській могилі. Батько ж Якименків не повернувся з фронту...»⁷.

Восени 1941 року фашисти зігнали всіх євреїв Рокитного і розстріляли їх у яру під сухоліським лісом. «Серед них були і моя тітка Віра, двоюрідні брат Ляоня і сестра Валя», – згадує жителька Рокитного Т.З. Мовчан.

Коли приречених вели на вірну загибель, одному хлопчикові – Борису Клягу вдалося втекти. Переховувався він у Савинцях у Марії Ємець. Завдяки цьому й вижив⁸.

«З ОДНОГО ВОГНЕДИШНОГО КОТЛА»

(уринок з повісті журналіста Леоніда Серебрякова)

«... то був кінець грудня 1941. Вода в калюжах взялася прозорими скалками, а дороги – груддям. Як і небо, холодним і непривітним став ліс побіля залізниці десь у напрямку станції «Сухоліси».

На цей раз, уже маючи німецьку кулю в лівому плечі, котру «піймав» 17 вересня до речі, ношу й зараз, уже встиг побувати і втекти з фашистського табору під відкритим небом поблизу села Гоголів Броварського району. Але, як мовиться, вискочив з вогню, потрапив у полум'я: Дарницький концентраційний табір смерті звідки, якщо вірити літературі та розповідям, мало кому вдавалося вибратися по-доброму. Я ж утік...

Прямуючи на південь, я мав намір навідатися до села Луки Таращанського району, куди перед війною переїхала моя сім'я...

Не заглиблюючись далеко в село, зайшов у бідненьку хатину, яка, нам'ятається, стояла зліва від дороги.

Хазяйка на той час років 35–40 не стала допитуватися, що й до чого, бо мій вигляд типового «пленного», як тоді говорили, свідчив сам за себе. Вона дала мені поїсти і поклала спати. Вранці дала щось на дорогу, і я мав намір непомітно вибратися в поле і рушити далі. Я вже був біля дверей, коли вона раптом якось дивно глянула на мене і сказала:

– Ану вернись і сядь на табуретку. Щось ти мені на єврея схожий. Мабуть, так і є, правда?.. Давай-но я тебе обстрижу. Бо як піймають, то сразу розстріляють. Я промовчав, але сів. Взяла вона ножиці і давай мене стригти.

Коли це зненацька відчиняються двері і в хату заходить поліцей: з білою пов'язкою на рукаві та гвинтівкою... Я сіпнувся. Хазяйка зрозуміла мій настрій, бо тихо промовила:

– Не бійся, це мій брат...

Отже, сиджу я на місці, хазяйка продовжує чикрижити мої патли, а поліцей допитується: хто, звідки і куди. Та все норовить заглянути мені в обличчя, роздивитися з ким розмовляє.

Я відповідаю йому відбірною українською розмовною мовою. ... хазяйка виштовхнула його з хати, мабуть, щоб я не нервувався, і спокійно довела цирюльну операцію до кінця.

Оце і все. Власне, ніякого подвигу, в традиційному розумінні цього слова, хазяйка не звершила. Але як же мені назвати її вчинок, її високу людяність в обставині скаженого фашистського терору?»

Ім'я тієї простої української жінки було Христина Іванівна Гринжевська, а поліцей - Тимофій Іванович Миронівський. Хоч служив Тимофій Іванович у поліцаях, людям зла не робив. Трох полонених від смерті врятував, комуніста Дем'яна Дем'яненка...

Коли ж прийшли наші і суд над поліцаями був, – Миронівського не судили. Приїхали ті, кого він виручив, посвідчили за нього і Тимофія Івановича відпустили»⁹.

А між тим, на окупованій території запроваджувався «новий порядок». З числа місцевого населення створювалися бургомістрати – органи міського і районного управління, у селах призначались старости. Всі важливі адміністративні та господарські пости займали німці. Українці могли бути сільськими старостами, мерами невеличких міст, дрібними поліцаями.

З 15 січня 1942 року вся повнота виконавчої влади на території Білоцерківського гебіту, до якого разом з Білоцерківським, Сквирським, Узинським, Володарським, Половецьким входив Рокитнянський район, перейшла до білоцерківського гебітскомісара. З цієї нагоди д-р Штельцер через газету «Дзвін» (№2 від 15 січня) повідомляв:

«З перебранням виконавчої влади перейшов на мене з ортскомендатури річевий і особовий нагляд (надзір) над всіма районами і громадськими управами з усіма їх галузями включно до поліційної безпеки і порядку.

Рівночасно перебираю на себе нагляд над промислом, сільським господарством і ремеслом.

Всі питання загальної політики, фінансів, податків, релігії, шкільної політики, публічних улаштувань, зібрань, свят, так само всі поліційні справи, а в обмеженім обсягу також судові справи (рішення) входять в круг моєї діяльності.

Як обласний комісар, я є самотнім службовим зверхником всіх начальників районів і бургомістрів. Всі важні справи населення, що належать до згаданих питань, підлягають моєму рішенню.

Всі зарядження військової влади утримуються в силі аж до їх остаточного знесення (завищення). В майбутньому накази цивільним урядам, якщо не йде про чисто військові зарядження, будуть тільки мною видаватися.

Сподіваюся від установ і населення моєї області беззастережної співпраці. Всякі саботажі при розбудові німецької влади я рішений (в зародку) здержати. З другої сторони запевняю всім доброї волі охорону німецької влади.

Лише кров і зброя німецьких вояків звільнили цей край від большевизму. Відбудувати на ново і вчинити його твердинею проти дідичного ворога людства є нашим спільним завданням. Особа фюрера запевнює нас успіх»¹⁰.

Економічна політика німців в Україні зводилася до «висмоктування... всіх товарів, які лише можна захопити, без огляду на почуття і власність українців»¹¹. Її у своїй промові вилосив призначений Гітлером адміністратор України райхскомісар Е.Кох, відомий своєю жорстокістю, нетерпимістю і особливою ненавистю до слов'ян. У серпні 1941 року Україну було розбито на окремі адміністративні одиниці. Найбільша з них, що обіймала Правобережжя і більшу частину Лівобережжя, потрапила до рук цього нацистського правителя. Окупаційна влада зберегла радянську колгоспно-радгоспну систему. Згідно з Розенбертівським указом від 15 лютого 1942 року про введення нового землекористування в Україні, колективні господарства та радгоспи району, як і по всій країні, були реорганізовані в так звані «громадські господарства» та «державні маєтки». Окупанти примушували працювати на себе селян і в більш дрібних виробничих об'єднаннях («спілках орачів» та «десятках»). Для підтримки Німеччини та німецької армії встановлювався одноразовий сільськогосподарський податок, причому не на один двір, а на всю громаду. Доводилися плани по здачі сільськогосподарської продукції. У разі невиконання розпоряджень на старосту села накладався штраф у розмірі 1500–2000 карбованців, тому робітникам рокитнянських господарств «нового типу» доводилося працювати зі світанку до смерку.

З 1942 року система податків урізноманітнювалася. Крім погектарного податку (100 карбованців за кожний гектар землі), вводилася одноразова данина (100 карбованців на кожного працездатного), починаючи з 16-річного віку, прибутковий податок з ремісників, шлюбні, смертні, за реєстрацію новонародженого та інші. За наказом Е. Коха усе зерно, за винятком 10 кілограмів на кожного члена родини на місяць та 1,5 кілограма добового раціону тварин, конфіскувалося. З 11 липня 1942 року заборонявся будь-який продаж сільськогосподарських продуктів. Вони мали бути здані розподільчим організаціям¹². У розпорядженні білоцерківського гебітскомісара про порядок торгівлі в окрузі та про репресії за його порушення зазначалося:

«Громадські базари можуть відбуватися надалі тільки в неділю, від 7 год. до 13 год. Базари в інші години — забороняються.

§2 В області Біла Церква базари дозволяються в таких місцевостях: Біла Церква, Сквир, Рокитне, Половецьке, Володарка і Узин. Базари в інших місцевостях забороняються.

§3 Хто по інших днях, крім неділі, або в інших місцевостях, не зазначених в §2, братиме участь в базарних операціях, як продавець чи покупець, — буде покараний. Всі призначені до продажу та купівлі речі уживання, харчові продукти та вироби насолоди будуть вилучені.

§4 Продажа всякого роду сільськогосподарських продуктів якнайсуворіше забороняється. Кожне порушення цієї постанови каратиметься без помилування. Сільськогосподарські продукти можуть бути у всіх випадках віддані тільки державним розподільним організаціям як Заготзерно, Заготскот і т. інші.

§5 Кожний виїзд на базар автомашиною або підводою під карою заборонено.

§6 Виїзд поза межі району Білої Церкви підводою або машиною підлягає моєму дозволу. Сільські господарства або окремі особи з сільських господарств мають мені предлажити довід-

ку в письмовій формі відповідного місцевого крейсландвіртшафтс-фюрера, яка стверджує необхідну потребу виїзду. Дозвіл на залишення району машиною чи підводою мусить мати також прізвища осіб, що разом їдуть. Інших осіб, крім тих, що є подані в дозволі на виїзд, не можна з собою брати. Кожний виїзд поза межі району машиною або підводою, без мною виданого наказу на виїзд, є найсуворіше заборонений. У випадку порушення цього машина або підвода підлягають конфіскації. Протидії — найсуворіше каратимуться»¹³.

Ще більше пограбування окупованих територій настало після того, як стало зрозуміло, що війна затягується. З громадських господарств Рокитнянщини вивозилися худоба, зерно, ліс, промислова продукція. Розпочалася депортація до Німеччини місцевого населення.

Депортація робочої сили з України мала кілька етапів. Наприкінці 1941 – на початку 1942 року окупанти розгорнули пропагандистську кампанію з налагодження добровільного виїзду до Німеччини. Жителів міст і сіл закликали взяти участь у забезпеченні якнайшвидшого завершення війни та будівництва « нової Європи ». Тим, хто добровільно поїде до Німеччини, обіцяли кращі умови життя і повернення додому через півроку. Було обіцяно також матеріальні компенсації, земельні наділи та інші винагороди. Використовувалися листівки, плакати, кінофільми. « Українські чоловіки й жінки! – кричали розклеєні по селах Рокитнянщини оголошення. – Німеччина дає нам нагоду для корисної і добре оплачуваної роботи. 28 січня поточного року транспортний поїзд вирушає до Німеччини. Про ваші родини дбатимуть весь час, поки ви будете працювати в Німеччині. Ми чекаємо, що українці негайно зголосяться для одержання праці в Німеччині. Гебітскомісар ».

І дехто таки погодився їхати добровільно. Відправляли їх з квітами і музикою. Але те, що було потім, не відповідало обіцянкам, адже везли цих добровольців в неволю.

З весни 1942 року, щоб врятувати виконання програми забезпечення економіки робочою силою, нацистський уряд перейшов від пропаганди до примусу. Передбачалося мобілізувати людей обох статей віком від 15 до 60 років.

Початок масового вивезення працездатного населення України, підкреслював І.Крип'якевич, припав на 21 березня 1942 року, коли Гітлер призначив генеральним уповноваженим з питань управління та використання наявних трудових ресурсів рейху гауляйтора Тюрінгії, обергрупенфюрера СС Фріца Заукеля. Тоді саме було створено спеціальну установу « Імперське бюро для використання робочої сили ». Головнокомандування вермахту видало спеціальне розпорядження про підключення окупаційних військ до проведення крупномасштабної операції по захопленню та вивезенню великої кількості людей до Німеччини.

Навесні 1943 року свавілля « людоловів » досягло найвищої точки. Рейхскомісаріат « Україна » планував депортувати 6 тисяч чоловік щоденно. Щоб виконати таке завдання окупанти використовували будь-які засоби. Знову з'явилися оголошення, однак їх зміст став іншим: « Хто не з'явиться на огляд по вербуванню до Німеччини і його повинна доставляти поліція, той має платити грошовий штраф у 1000 карбованців. До сплати штрафу зобов'язані є не лише особи, що не з'явилися на огляд, а й родичі. Гебітскомісар »¹⁴.

Населення намагалося будь-що уникнути вербування, проте це не завжди вдавалося. Тих, хто тікав, виловлювали, ув'язнювали, з них стягували штрафи. На базарах, вулицях, підприємствах влаштовувалися облави. Затримували переважно молодь, щоб потім у набитих ешелонах відправити до Німеччини.

Ніколи не забуде як чудом врятувалася від вигнання до Німеччини В.Г.Кузьменко. Перед Великоднем фашисти зібрали рокитнянську та острівську молодь біля суду. Вишикували в довжелезну колону по троє, щоб гнати на Сухолісі. Поблизу клубу вуличка була вузесенькою, з одного боку – хвіртка, з іншого – перелаз. Як тільки пролунала команда рушати, три острівські дівчини прожогом кинулися у хвірточку. Поліцаї побігли за ними, пролунали постріли.

Віра смикнула за руку подругу. Обидві переступили за перелаз і вклякли на місці. «Чого не бачили? - визвірився на них один з прислужників. – Геть звідси, а то й ви в колону підете!» Дівчата хутко зникли.

Ще про один з таких випадків довелося почути в селі Маківка: «Біля поїзда в Рокитному – плач, стогін, розпач, слова прощання... Василя Шаровару у числі інших місцевих хлопців і дівчат мали вивозити до Німеччини. Стояв він білий, як стіна. Менший на два роки брат Петро зрозумів – не витримає такого випробування Василь, надто спокійний він, домашній, весь у матір. В останню хвилину відштовхнув брата, замість нього вскочив у вагон... А з півдороги втік, живий і здоровий у село повернувся. Василя ж разом з хлопцями-однолітками Арсеном Бойком, Степаном Шароварою, Павлом Щасливцем, Василем Литвином ще довго переховували у ямі, викопаній далеко від хати...».

А в неволі жилося нелегко. Звичайно, багато залежало від того, куди потрапляв робітник. На заводах умови праці й побуту були найважчі, згадувала жителька Рокитного Валентина Олександрівна Романчук, котра три роки там працювала. Тож кілька місяців попередньо проведених в німецькій родині, здавалися їй раєм. За словами В.О.Романчук, господарі ставилися до неї добре, не обтяжували роботою. Та й мешкала вона під одним дахом з ними. Потрапивши на завод, не поривала зв'язки з тією сім'єю; як дозволяли, навідувала її. Та це були поодинокі випадки. Тяжко доводилося й рокитнянкам Марії Сергіївні Денисовій, Ганні Адамівні Ковбасюк, Наталії Андріївні Вороніній. Жили вони в непристосованих приміщеннях, взимку страждали від холоду, погано харчувалися. Оскільки перебували в сільській місцевості, то зранку до ночі порали свиней, доїли корів, гнули спина на грядках і в полі.

Молоді жінки, майже підлітки, мусили виконувати важку некваліфіковану роботу. Так, Віра Михайлівна Липовенко тяжко трудилася на лісозаготівлі і лише згодом потрапила до такого ж господаря, у якого працювали багато робітників і наглядачів за ними.

Звичайним явищем для українських оstarбайтерів були постійні образи і побиття. Зазнали їх В.М.Липовенко, Н.А.Вороніна, М.С.Денисова... Били невільників, знущалися з них не тільки наглядачі, а й господарі. Тож справжнім щастям був поштовий зв'язок з рідними. Остарбайтерам дозволялося писати в Україну. І досі зберігає, як найдорожчу реліквію, листа з дому Н.А.Вороніна. Рокитнянка В.О.Сміленко з вдячністю згадує чехів, поляків, італійців, поруч з якими їй довелося працювати на німецькому заводі. Молода італійка ділилася з нею їжею. Від туги за батьківщиною М.С.Денисова написала ці слова:

**Розкинулись верби широкі,
По рейках вагони спішать,
Вони з України вивозять
В Німеччину наших дівчат...**

**Прощай, моє рідне містечко,
І ти, моя рідна сім'я,
І ти, чорнобровий хлопчино,
Згадай же моє ти ім'я.**

**Прощайте, ви, парки зелені,
Мені більш у вас не гулять,
Я буду в Німеччині хмурий
Свій вік молодий доживать...**

Населення району вдавалося до активних дій проти окупантів – знищувало ворожу техніку, псувало хліб та інше продовольство, часто не виходило на роботу, допомагало партиза-

нам. Залізничник Д.К.Заліський сприяв місцевим жителям переховуватися від вивезення до Німеччини, а лікар П.Я.Беліков ставив їм фіктивні діагнози¹⁵. Надавалася допомога пораненим і полоненим бійцям. За переховування поранених червоноармійців у 1942 році фашисти розстріляли колгоспника Л.Яковлева, колишнього бригадира колгоспу імені «12-річчя Жовтня» П.Ф.Москалика.

Робітник П.С.Козловський в 1943 році влаштувався вартовим автобазу в Рокитному, спалив склад, у якому згоріли шість автомобілів ворога та багато пального. У листопаді цього ж року кілька жителів села Телешівка, серед яких були трактористка П.Д.Савченко, ланкова колгоспу «Перемога» Д.І.Крамар, знищили ворожий продуктовий склад, котрий розміщувався у приміщенні середньої школи, спалили приміщення охорони нафтобазу. Колгоспниці цього ж села Н.М.Шугалія, М.І.Корж, М.П.Погасій підтримували зв'язок з партизанськими загонами. Їм доводилося переховувати партизан, допомагати їм продуктами й одягом¹⁶. Доглядала у своїй хаті поранених бійців і офіцерів Червоної Армії ще одна телешівська колгоспниця В.Й.Сатир. У цій справі їй допомагали медсестра Телешівської лікарні Т.К.Проценко та колгоспниці О.Г.Кухаренко й М.Г.Шудрук¹⁷. Поранених бійців переховували жителі села Бушеве П.З.Красуля, М.Я.Донець-Слободян, Г.М.Барченко.

У вересні 1943 року в районі черкаських лісів висадились 3-я та 5-я повітрянодесантні бригади. У радіусі їх дій був і Рокитнянський район, де в бушівському лісі діяла група з 13-ти радянських воїнів. Командування поставило перед групою завдання – збирати в тилу ворога і передавати до Центру розвідувальні дані, знищувати військові об'єкти, організовувати диверсії на залізницях у районі Миронівки, Рокитного, Ольшаниці. З часом група десантників стала ядром партизанського загону «Іскра». Іскрівці встановлювали надійний зв'язок з підпільними організаціями багатьох сіл Київщини.

До невеликої групи десантників (командир – гвардії капітан Б. К. Бабенко, комісар – В.Г.Тележко, начальник штабу – С.П.Артамонов) приєднувалися жителі навколишніх сіл Рокитнянського і Таращанського районів. Уже в жовтні партизани розгорнули бойові операції в рокитнянських, таращанських, богуславських лісах, де вели розвідувальну й диверсійну роботу. Підривали ворожі ешелони з бойовою технікою, громили комендатури, поліцейські дільниці і біржі праці, зривали відправку молоді до Німеччини. Особливо активно партизани діяли у районі села Луб'янка та залізничної станції «Рокитне»¹⁸. На початку 1943 року вони направили із станції порожняк назустріч військовому ешелону фашистів, завдавши цим великих втрат ворогові в людській силі і техніці.

Ось що розповідав про події тих далеких днів колишній розвідник Яків Федорович Міщенко: «Ми були частими гостями в Таращі, Рокитному, в багатьох селах і на залізничних станціях «Миронівка», «Ольшаниця», «Рокитне», вели розвідувальні і підривні роботи. Пригадую, як у середині жовтня нам допоміг підпільник Микола Давиденко, який тоді працював черговим по станції. Він направив паровоз із порожніми вагонами назустріч військовому ешелону, що йшов з Рокитного на Ольшаницю. В результаті аварії німці втратили багато техніки, боєприпасів, продуктів харчування. Надовго затримався рух поїздів». Доповнив розповідь Міщенко колишній начальник розвідки партизанського загону Х.Сухішвілі: «Не дійшов до місця призначення і німецький ешелон, що 18 листопада рухався в зворотному напрямку. Група підричників, підкріплена розвідниками, неподалік станції «Ольшаниця» пустила під укіс паровоз і вагони з військовою технікою та боєприпасами. Майже цілу ніч вибухали снаряди, міни, потіскували патрони. Чимало брехту валялося біля залізничного полотна.

3 листопада штаб партизанського руху при Військовій Раді II Українського фронту передав у загін радіограму про те, що потрібно взяти «языка». На завдання вирушили розвідники. У селі Пруси (Бушеве) вони захопили двох патрульних солдат і доставили в табір.

На Велику землю було передано деталі їх допиту. Окупанти у своїх підрозділах все частіше недораховувалися особового складу.

Групи загону «Іскра» діяли одночасно в різних місцях. Одна з таких груп 20 листопада прийняла бій з фашистським підрозділом недалеко від Рокитного. В результаті цієї сутички партизани знищили автомашину та більше десятка окупантів. У Синяві відбили від колони два фургони з воєнним спорядженням і трьох обозників. Друга група на станції «Ольшаниця» розгромила продовольчий склад, пошкодила телефонну лінію «Ольшаниця – Тараша».

У представленні до бойового ордена комісара загону Василя Тележка начальник штабу партизанського руху при Військовій Раді II Українського фронту полковник Погребенко зазначав: «За три місяці партизани знищили 465 солдатів і офіцерів ворога, 221 поліцая, підірвали 19 військових ешелонів, 18 автомашин, 7 возів, 7 гармат, 2 склади, пошкодили 6,5 кілометра телефонного зв'язку»¹⁹.

Окупанти кидали значні сили проти іскрівців, але щоразу зазнавали невдачі. Цьому певною мірою сприяли, насамперед, великі лісові масиви, де перебував загін, а головне – пильність партизанів, які вчасно розпізнавали і позбувалися засланих до них агентів. Двоє з них були вдавані мати і син, що нібито дуже потерпіли від фашистів, а насправді мали завдання дізнатися про чисельність загону, вивчити підступи до його розташування і під час облави німців на табір ліквідувати командирів загону, зокрема, капітана Бабенка. Як з'ясувалося згодом, у «матері» була навіть отрута, яку їй не вдалося кинути у їжу, приготовлену на кухні.

5 грудня 1943 року есесівський полк і сотня поліцаїв оточили прусяньський ліс, де знаходилася база «Іскри». Під час жорстокого кровопролитного бою загинув командир загону Бабенко, були поранені комісар Тележка і радист В.Давидов. Навкруги бази фашисти розставили засідки, посилені пости. Однак вночі партизанам під командуванням В.Г.Тележка майже без втрат вдалося вийти з кільця. Вони відступили у тетіївські ліси, де теж діяли невеликі партизанські загони. «Іскра» спалахувала ще в багатьох районах, брала участь у рейді в Карпати²⁰.

Випереджаючи події, скажемо, що з нагоди 30-річчя перемоги у Великій Вітчизняній війні на Рокитнянщину 22–23 лютого 1975 року приїздили колишні партизани-іскрівці, які мали зустрічі зі школярами. Колишня партизанка В.І.Соколова переїхала до Рокитного на постійне проживання і займалася пошуковою діяльністю²¹.

Прилади, заховані і збережені під час окупації вчителями Білозовичами

Відомо, що за зв'язок з партизанами були знищені близько 36-ти чоловік. Імена кількох з них згадуються у «Багряних зорях». За перехід до партизан В.Н.Бойка в Ольшаниці заарештовані і розстріляні його мати Фросина, дружина Одарка і двоє дітей²². Того ж дня їх розстріляли. За підозрою у зв'язку з партизанами в райцентрі розстріляли мешканців Ольшаниці С.Д.Чердиченка і його дочок Олександру і Ганну; у Житніх Горах така ж доля спіткала місцеву жительку О.Т.Кульчицьку-Литвин. У поліції розстріляно голову колгоспу села Бакумівка Ковтуна²³.

Під час фашистської окупації у Насташці були розстріляні подружжя вчителів Білозовичів²⁴. Жертвами есесівців стали житньогірці П.К.Ємець, у котрого поліція знайшла зброю, комуністи А.С.Тригуб, Т.К.Григоренко, Ф.Д.Ємець, Г.Г.Самар. Жительку цього ж села Є.Д.Городецьку-Бойко гестапо арештувало разом з дітьми – Ганею (16 років), Сашею (14 років), Володею (11 років), Олею (8 років) і також розстріляли.

З перших днів січня 1944 року частини 27-ої армії у складі I-го Українського фронту під командуванням генерал-полковника С.Г.Трофименка²⁵ розпочали звільнення Рокитнянщини від німецько-фашистських загарбників.

Гітлерівці намагалися зупинити наступ. Вони підтягли свіжі сили і зайняли оборону – окопалися на північний захід від Рокитного і вели вперті бої.

У Насташці щодночі фашисти насакували танками через міст на радянські передові позиції і завдавали відчутних втрат. Розвідники вирішили провчити ворога. Вони підпиляли опори мосту і стали чекати. Незабаром із заростей чагарника з'явилась самохідна гармата ворога і тільки вийшла на місток – звалилась у річку. Коли фашистів вибили з села, його жителі поклали на підбиту машину дошки і користувалися цим імпровізованим містком до 1947 року.

Після звільнення у ніч з 4 по 5 січня 1944 року Білої Церкви війська 232-ої Сумсько-Київської стрілецької дивізії (командир генерал-майор М.О.Козир, начальник штабу підполковник О.О.Амосов) розгорнули широкий наступ за визволення сіл нашого району – Довгалівського, Бакумівки, Ромашок. Окремий штурмовий батальйон, котрим командували капітан В.М.Михо і його заступник по політичній частині майор С.Науменко, 6 січня нав'язали фашистам бій у сухоліському лісі. Про жорстокість боїв, свідчив вигляд території між лісом і Рокитним – землю тут ніби хтось переорав²⁶.

Фашисти провели дві контратаки на території Юзефівки. Та і це було марно. Рота наших автоматників під командуванням старшого лейтенанта М.Сорокіна 6 січня, теж вночі, вклинилася в оборону ворога і щільним вогнем примусила його панічно відступити. Закріплення на невеличкому плацдармі сприяло успішному розвитку розпочатої операції і на світанку 7 січня радянські війська вступили у Синяву і Рокитне. Першими в селище увійшли підрозділи розвідки, а потім – основні частини, що відразу ж переправлялися до Корсунь-Шевченківського.

«З усіх подій війни найсвітліша – визволення Рокитного. Коли фашисти покидали село, люди ховалися в погребях. Чули, що есесівці знищують будівлі, вбивають жителів. А ніч була гарна, зоряна як ніколи. Гриміли снаряди і враз настала така тиша, що аж моторошно. Почулися кроки на снігу. Найсміливіші повиходили зі схованок і зустрічали розвідників. А пізніше йшли селищем основні війська. Здавалося, що нема їм кінця і краю», – розповідає жителька Рокитного Т.З.Мовчан.

Далі фронт відсунувся по лінії Ромашки – Бакумівка – Ольшаниця – Пруси (Бушеве). Тут загарбники робили відчайдушні спроби втриматися на зайнятих рубежах, але під натиском радянських військ змушені були відступити. Крім Рокитного і Синяви, 6 – 8 січня 1944 року було звільнено села Ворошилівка, Довгалівське, Житні Гори, Маківка, Мовчанівка, Насташка, Острів, Бушеве, Пугачівка, Савинці, Телешівка, Йосипівка.

Сьомого січня дальший наступ був тимчасово припинений. Штаб армії перебував тоді у Житніх Горах у конторі житньогірського колгоспу. Командуючий 27-ою армією розмістився у хаті колгоспника Григорія Рубана. Штаб наказав до-укомплектувати частини армії.

Більшість мобілізованих жителів району опинилась у складі 150-го стрілецького полку армії і разом з його військовими частинами продовжувала звільнення України від ворога.

Володя Бучацький

Далі – лінія фронту проходила через Луб'янку, Ольшаницю та Бушеве²⁷. Відступаючи на лівий берег Гороховатки, гітлерівці спалювали будинки, знущалися над населенням. Однак під натиском наших військ 30 січня залишили Луб'янку і Любку. Найпізніше фашистів вибили з Ольшаниці, 31 січня 1944 року. Ця дата і вважається кінцем окупації Рокитнянського району.

З подіями в Ольшаниці пов'язане ім'я Володі Бучацького. В часи окупації він часто зникав з села. Бував у Києві, Білій Церкві, Фастові. А коли фронт наблизився до Ольшаниці, Володя став ще активнішим. Він кілька разів переходив лінію фронту. Ходив до своїх, а звідти повертався із завданнями. Згодом Володя діяв як провідник радянських військ у тил ворога. Якось Бучацький переводив чималий загін солдатів. Уже на лівому березі річки Гороховатки, що між залізницею й шосейним шляхом, німці натрапили на цей загін. Зав'язався короткий сильний бій. Оточені ворогом радянські воїни билися до останнього. В живих залишився лише тяжко поранений солдат і знесилений Володя, яких і було взято в полон. Солдата фашисти незабаром убили, а закривавленого Володю повели у свій штаб, який

знаходився у лісництві. Аж через шість днів після вигнання гітлерівців за річку Рось під лісом було знайдено замордованого хлопця²⁸. Його стратили 11 січня 1944 року.

Під час бойових дій за визволення району місцеве населення надавало допомогу частинам регулярної армії. Жителі Прусів (Бушевого) розміщували в своїх оселях втомлених після боїв бійців, доглядали поранених, збирали продукти харчування.

На фронтах Великої Вітчизняної війни, в партизанських загонах мужньо боролися тисячі жителів Рокитнянського району. До лав Червоної Армії за роки війни було мобілізовано понад 7,5 тисячі чоловік²⁹. За самовіддану боротьбу багато з них одержали урядові нагороди. Зокрема, орденів Великої Вітчизняної війни I ступеня удостоїлися 430 чоловік, Великої Вітчизняної війни II ступеня – 1308, Богдана Хмельницького – 38, «За мужність» – 306 чоловік. У післявоєнний період з нагоди Дня Перемоги 4075 ветеранів відзначені медаллю «Захиснику Вітчизни». Семи мешканцям та виходцям району присвоєно звання Героїв Радянського Союзу. Це – Гнату Степановичу Хоменку та Михайлу Григоровичу Бондаренку з Синяви, Кузьму Демидовичу Висоцькому з Запруддя, Василю Івановичу Козловському з Мовчанівки, Михайлу Васильовичу Прасолову з Бирюків, Борису Мойсеевичу Котлярському з Насташки та Олександру Шевченку з Рокитного, який повторив подвиг Олександра Матросова.

Першим удостоївся високого звання Кузьма Демидович Висоцький за зразкове виконання бойових завдань у радянсько-фінській війні.

Кузьма Демидович Висоцький народився у 1911 році в селі Запруддя в селянській родині. Закінчив початкову школу, працював у сільському господарстві. Призваний в армію у 1939 році. Учасник радянсько-фінської війни з грудня 1939 року. Відзначався винятковою хоробрістю у боях в січні і лютому 1940 року.

...Одного морозяного ранку зв'язківець командного пункту полку Кузьма Висоцький

К.Д. Висоцький

одержав наказ доставити бойове повідомлення в 3-тю роту, що вела бій за втримання висоти. Виконавши завдання, Висоцький вже повертався назад, коли помітив, що ворог обходить кулеметний взвод з лівого флангу. Він швидко повернувся у роту, щоб попередити про небезпеку. Кулеметники відкрили вогонь, але ситуація ускладнювалася. Фіни заволоділи вигідною висотою і з неї могли нападати на радянських кулеметників. К.Висоцький кинувся вперед і заліз за замовклим кулеметом. Коли ж на виручку бійцям прийшли два танки, боєць попросив взяти його з кулеметом на броню. Танк виїшов на околицю лісу і Висоцький відкрив прицільний вогонь по 3-х десятках фінів. Бив без промаху і частина ворожих солдат розсіялася в лісі. У критичну мить, коли гілкою сосни з танка була збита коробка з кулеметною стрічкою, Висоцький, зістрибнувши в сніг, зарядив гранатомет і вцілів у гущу ворогів. Відбивши чотири атаки, Кузьма Висоцький знищив понад сто фінських воїнів. У цьому бою хороброго воїна поранило, але він

після нетривалого лікування знову з'явився у своїй роті.

...У лютому 1940 року в одному з боїв під Выборгом К.Висоцький замінив загиблого командира кулеметного взводу. Для просування на Выборг радянським військам необхідно було розгромити ворожий дзот, розміщений на високому залізничному насипу. Провівши ретельну розвідку, Висоцький атакував дзот з тилу. Ворог запанікував, почалось його переслідування. Вже й недалеко виднілося курортне містечко Ніемель. На виручку радянським піхотинцям бігли бійці інших підрозділів. Місто взяли з ходу, а потім дорога відкрилася на Выборг. У розпал бою герой-кулеметник одержав смертельне поранення і 4 березня 1940 року помер від ран.

Місто Ніемель, за звільнення якого віддав життя К.Висоцький, у 1957 році було перейменоване. Йому присвоїли ім'я солдата-героя.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 15 січня 1940 року за мужність і відвагу в боях та виявлену винахідливість й ініціативу під час виконання бойових завдань кулеметнику 68-го стрілецького полку 70-ї стрілецької дивізії червоноармійцю К.Д.Висоцькому присвоєне звання Героя Радянського Союзу³⁰.

Кузьма Висоцький з рідними

Михайло Григорович Бондаренко народився у 1912 році в селі Синява у сім'ї селян. Закінчив початкову школу, працював у сільському господарстві. В армії з 1933 року. У боях Великої Вітчизняної війни воював з 22 червня 1941 року. Брав участь в обороні Одеси, Севастополя та інших десантних операціях Чорноморського флоту.

Нагороджений орденом Червоного Прапора, орденом Червоної зірки і медалями.

Указом Президії Верховної Ради від 22 січня 1944 року за вміле керівництво дивізіоном, участь в десантних операціях і за успішну висадку штурмових загонів на Керченський півострів командир 9-го дивізіону катерів-тральників охорони водного району Головної бази Чорноморського флоту капітану-лейтенанту Михайлові Григоровичу Бондаренку посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

...Це кораблі загону капітан-лейтенанта Бондаренка висадили в ніч з 3 на 4 лютого 1943 року перший новоросійський десант, поклавши початок уславленій Малій землі.

До історичних днів боїв за звільнення кримської землі М.Г.Бондаренко був уже справжнім майстром десанту. Сміливим, практичним командиром. Своєю мужністю, твердістю, непохитністю і зневагою до смерті надихав людей на подвиги.

М.Г. Бондаренко

У першу ніч висадки десанту капітан-лейтенант Бондаренко йшов на головному кораблі. За ним рухалися інші кораблі. Десант повинен був висадитися без втрат у призначеному місці і в передбачений час. Блискуче закін виконав бойовий наказ і наступного дня. У ніч з 2 на 3 листопада умови висадки значно ускладнилися. Море штормило. З берега була фашистська артилерія і міномети. Бондаренко йшов на сторожовому катері старшого лейтенанта Юрченка. Від прямих попадань фашистських снарядів вийшли з ладу лівий і середній мотори, був поранений один із мотористів. Складалася катастрофічна ситуація. На єдиному цілілому моторі катер підійшов до кримського берега і висадив підкріплення радянським військам. А коли пошкоджені мотори знову запрацювали, катер благополучно повернувся на свою базу.

Через декілька днів гітлерівці кинули проти радянських десантних кораблів торпедні катери і бойові десантні баржі. Морські бої зав'язалися в усій Керченській затоці. В одному з таких боїв кораблі Бондаренка витримали чотири ворожі атаки. Але бій не повинен був завадити основній задачі – висадці десанту, постачанню боєприпасів.

У ту ніч катер №0122, на якому знаходився М.Г.Бондаренко, висадивши першу партію на місце призначення, повернувся на базу. Тут він прийняв на борт нову групу бійців і боєзапас і знову пішов до кримського берега. У морі його зустрів фашистський торпедний катер. Зав'язався жорстокий бій. Ворожий снаряд потрапив в катер і викликав пожежу. Вогонь запалав з такою силою, що погасити його було практично неможливо. Очолювані капітан-лейтенантом Бондаренком люди на палаючому кораблі продовжували бити ворога до останніх хвилин життя.

Іменем Героя назвали буксир Дніпровського пароплавства, а в Туапсе йому встановили пам'ятник³¹.

Василь Іванович Козловський народився у 1920 році в селі Мовчанівка Рокитнянського району у селянській сім'ї. Навчався у сільській школі в Мовчанівці, потім переїхав до Макіївки Донецької області, де працював на шахті і навчався в аероклубі, піс-

В.І. Козловський

ля закінчення навчання став льотчиком-інструктором. В Армії з 1940 року. Закінчив льотну школу. З липня 1942 року боровся проти фашистських загарбників на Воронежському, Сталінградському, Білоруських і Прибалтійських фронтах. Звільняв Польщу, штурмував Берлін.

За успішне проведення повітряних боїв, 12 збитих літаків ворога і 16 літаків, знищених на аеродромах ворога, виявлені при цьому мужність і відвагу, командирові ескадрильї 810-го штурмового авіаційного полку ППО капітану В.І.Козловському Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 серпня 1944 року присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Нагороджений орденом Леніна, трьома орденами Червоного Прапора, орденом Червоної Зірки, орденом Вітчизняної війни II ступеня, медалями, іноземними орденами. Після війни продовжував службу у ВПС. У 1960 році звільнений в запас. Мешкав у Москві.

...Серпень 1942 року. Фашистські танки рвуться до Воронежа. Авіаційний штурмовий полк, в якому служив Козловський,

одержав завдання знищити переправу. Командир полку Кудряшов відібрав 4 екіпажі і сам повів їх на виконання завдання. Радянські штурмовики, подолавши опір ворожих винищувачів, завдали удару по переправі і знищили її.

Бій у повітрі продовжувався. Від точного удару Кудряшова один фашистський винищувач рухнув на землю. Два радянських літаки загорілися і впали на ворожі позиції, а ще два – залишились проти 11 винищувачів. Десять фашистських літаків налетіли на машину командира. Козловський атакував і запалив наступний ворожий літак. Після того, як упав штурмовик командира, німці з усіх боків атакували літак Козловського. Той загорівся. Льотчику вдалося вистрибнути з парашутом з палаючої машини.

6 листопада 1942 року група Козловського завдала удару по ворожому аеродрому в районі Курська. У ході 60-ти атак було знищено і пошкоджено близько 100 літаків, зірвано два склади з паливом і боеприпасами, 10 зенітних гармат.

У 1943 році в битві на Курській дузі ескадрилья Козловського відзначилася у повітряних боях. Понад 600 вильотів здійснила вона у ті жаркі дні. Василь Іванович був неодноразово поранений.

Під час війни Козловський брав участь у 50-ти повітряних боях. Збив 12 ворожих літаків, 16 знищив на аеродромах. Окрім того, ним знищено понад 4000 ворожих солдат, 530 автомобілів, 98 зенітних кулеметів, 89 гармат, 30 мінометів, 68 танків, 67 вагонів, 14 складів, 5 паровозів, нуцено під укіс 6 ешелонів з бойовою технікою і живою силою ворога³².

Борис Мойсейович Котлярський народився у 1914 році у селі Насташка в сім'ї робітника. До військової служби навчався і працював у Білій Церкві на заводі сільгоспмашин електриком. У 1935 році по путівці комсомолу був направлений на навчання до Київського артилерійського училища, яке успішно закінчив. Брав участь у звільненні західних областей України. Учасник Великої Вітчизняної війни з червня 1941 року на Північно-Західному і I-му Білоруському фронтах; командував батареєю і артилерійським полком.

...Завершувалося визволення території України від фашистів. Полк Котлярського

Б.М.Котлярський

брав участь у боях за взяття Ковеля. На ділянці наступу дивізії необхідно було зруйнувати сильну оборону ворога. Знаходячись у складі передового загону, артилеристи масованим вогнем, як тараном, зруйнували ворожі укріплення, відкрили шлях радянській піхоті. Ковель було визволено. Серйозну перешкоду для наших військ створювала річка Вісла. Командир дивізії віддав наказ форсувати її вночі. Артилерія під командуванням Котлярського повинна була забезпечити дії передового загону по захопленню і утриманню плацдарму на підході головних сил дивізії. Разом з передовими підрозділами командир переправив першим рейсом 76-міліметрові гармати. Вночі загін успішно форсував Віслу і тільки на світанку ворог виявив радянський десант. Зав'язався бій. Дві доби передовий загін відбивав атаки ворога. На підмогу полковнику Котлярському були додатково виділені декілька артилерійських полків. У цьому бою він показав уміння проводити маневр великою групою артилерії. Плацдарм утримали і закріпили. За пере-

довим загonom переправились і головні сили дивізії. За забезпечення форсування Вісли Котлярський був нагороджений орденом Суворова III ступеня. Орден Богдана Хмельницького засяяв на грудях Котлярського після взяття Кунерсдорфа.

За успішне форсування рік Західний Буг, Вісла і Одер і виявлені про цьому мужність і героїзм Указом Президії Верховної Ради СРСР від 27 лютого 1945 року командира 814-го артилерійського полку 274-ї стрілецької дивізії підполковнику Б.М. Котлярському було присвоєне звання Героя Радянського Союзу.

Після війни Б.М.Котлярський продовжував службу в Радянській Армії. У 1952 році закінчив Військову академію імені М.В. Фрунзе, служив в Армії. У 1960 році звільнився у запас і працював на одному з заводів Києва³³.

Михайло Васильович Прасолов народився 20 листопада 1921 року в селі Бірюки у родині механіка млина і вчительки. Через три роки Прасолови виїхали до П'ятигорська. Після закінчення педагогічної школи працював вчителем математики Данило-вицької неповно-середньої школи Рославльського району на Смоленщині. У 1941-му

М.В.Прасолов з матір'ю

добровільно пішов в ряди Червоної Армії і після закінчення Смоленського артилерійського училища з липня 1942 року брав участь у боях з ворогом на Воронезькому фронті, де за відвагу у боях був нагороджений медаллю «За бойові заслуги». Влітку 1943 року Михайло Прасолов брав участь у розгромі німецько-фашистських загарбників на Курській дузі, визволяв Сумщину, Чернігівщину, лівобережні райони Київщини.

Наприкінці вересня 1943 року війська Воронезького (з 20-го жовтня – Першого Українського) фронту, продовжуючи успішний наступ, виїшли до Дніпра. У числі перших переправились через Дніпро воїни 794-го стрілецького полку 232-ї Сумсько-Київської стрілецької дивізії. Фашистське командування терміново кинуло проти радянських військ,

які захопили плацдарм, великі сили. При підтримці артилерії і великої кількості танків та самохідних гармат гітлерівці кілька разів переходили в контратаки, намагаючись скинути радянських воїнів у Дніпро. У цьому бою Прасолов був смертельно поранений і, помираючи, наказував друзям: «Бийте сильніше гадів. Ні кроку назад! Тільки вперед за визволення радянського народу!» Командування частини представило М. В. Прасолова до нагороди. У нагородному листі одностайні висновки вищестоящих начальників, зокрема, командуючого військами 38-ї армії генерал-полковника Москаленка і командуючого військами Першого Українського фронту генерала армії Ватутіна: «Достойний присвоєння звання Героя Радянського Союзу».

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 9 лютого 1944 року Михайлу Васильовичу Прасолову посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу³⁴.

Гнат Степанович Хоменко народився в селі Синява у 1914 році в сім'ї селянина. До армії працював у м. Комсомольськ-на-Амурі.

В Армії з 1936 року і повторно з 1941 року. Учасник боїв Великої Вітчизняної війни з

липня 1941 року. Воював на Західному, Воронежському, Степовому і 2-му Українському фронтах. Загинув 19 листопада 1943 року. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 лютого 1944 року за мужність і відвагу, виявлені у боях за село Геронимівку і звільнення міста Черкаси, механіку водію СУ-122 1817-го самохідно-артилерійського полку 52-ї армії старшому сержанту Хоменку Гнату Степановичу посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

...Бойова біографія Гната Хоменка швидко поповнювалася новими штрихами. Він мужнів і ставав висококваліфікованим механіком-водієм самохідки СУ-122. Гнат гордився, що йому довірили одну з могутніх гармат, грізних для «пантер» і «тигрів».

Фронтіві дороги привели старшого сержанта Хоменка до Дніпра. Форсування широкої ріки почалося біля села Свиждовок. Його звільнили 13 листопада 1943 року. Потім були тяжкі кровопролитні бої за розширення плацдарму і звільнення міста Черкаси. Ворог, котрий створив сильно укріплений вузол оборони, наполегливо оборонявся.

Командир самохідної батареї Петро Вернигора високо оцінив бойову спритність старшого сержанта Хоменка, його винахідливість і сміливість. Гнат Хоменко, у свою чергу, поважав лейтенанта Вернигору за його уміння надихати підлеглих на подолання фронтових труднощів, за майстерність в керуванні боєм. Взаємна симпатія старшого сержанта і лейтенанта пояснювалася ще і їх земляцтвом – село Синява, де народився Хоменко, знаходилося недалеко від Таращі – місця народження Вернигори.

... Самохідна батарея на черкаському плацдармі з десантом автоматників на борту у темряві осінньої ночі наблизилася до опорного пункту ворога в селі Геронимівка. Всі ішість самохідок в атаку йшли дружно. Влучний вогонь СУ-122 підпалював фашистські танки, а Хоменко, вміло маневруючи, роздушив гусеницями дзот, два кулемети і протитанкову гармату. Дружна атака десантників завершила розгром ворога на своєму напрямку.

Г.С. Хоменко

Наступного дня, 18 листопада, у бою за звільнення села Руська Поляна Хоменко брав участь у знищенні зенітної батареї. Потім екіпаж його самохідки підбив бронетранспортер і спалив декілька ворожих автомашин.

Найсерйозніші і найтяжчі випробування старший сержант по-геройськи здолав у бою на залізничній станції на вулицях Черкас. Тут вогнем із його самохідки були підпалені дві цистерни, виведений з ладу паровоз, знищені дві ворожі гармати. Коли в самохідці закінчилися снаряди, Хоменко таранив і знищував гусеницями фашистські тягачі з протитанковими гарматами і автомашини з гітлерівцями на вулицях міста, своїми діями дезорганізуючи ворога, сіючи паніку в його гарнізоні.

Залишившись єдиним живим членом екіпажу, важко поранений Гнат Хоменко очолював відсілювачів самохідки і, стікаючи кров'ю, пробився до своїх, де помер на руках солдатів.

У Черкасах іменем Героя названа одна з вулиць³⁵.

Олександр Овсійович Шевченко народився у 1923 році в селі Мовчанівка. До війни закінчив середню школу. У січні 1944 року, після звільнення Рокитнянського району, був призваний на службу в Армію. Став бійцем 180-ї стрілецької дивізії, воював на I-му і II-му Українських фронтах.

За проявлений героїзм Указом Президії Верховної Ради СРСР від 24 березня 1945 року командир стрілецького відділення 21-го стрілецького полку 180-ї стрілецької дивізії сержанту О.О. Шевченку посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

... Сербневої ночі 1944 року у районі міста Ясси прозвучали могутні залпи радянської артилерії. Радянські війська почали прорив довготривалої оборони ворога. На голову ворога впали тисячі снарядів, мін, бомб. Злітали в повітря бліндажі і дзоти. На світанку прозвучав сигнал до атаки.

Рота офіцера Суханова, в котрій служив Олександр Шевченко, повинна була стрімким кидком захопити сильно укріплену висоту – ключ до оборони ворога. Незважаючи на шквальний вогонь ворога, рота сміливо атакувала гітлерівців. Зім'явши ворога у першій траншеї, вона кинулася углиб оборони фашистів. Але наступ був затриманий сильним вогнем з ворожого дзоту. Кулеметні черги притисли солдат до землі.

Склалася важка ситуація. І тоді серед гуркоту і свисту куль прозвучав гучний голос Олександра Шевченка:

- За Батьківщину, вперед!

Командир відділення побіг першим, за ним – солдати. Кожна нова перебіжка скорочувала відстань до дзоту. 200, 150, 100 метрів... Злива куль все посилювалася, перешикеджаючи шлях радянським воїнам. Але бойовий наказ має бути виконаним. І Шевченко вирішив: солдатів Іванову наказав вести вогонь по амбразурі, а сам поповз до дзоту. Німці бачили як Шевченко з гранатами в руках кинувся вперед. Прозвучали вибухи. Це Шевченко кинув у дзот дві гранати. Ворожий кулемет замовк, і піхотинці кинулися в атаку. Але ось він знову застрочив. Тоді Шевченко піднявся на повний зріст і

О.О. Шевченко

своїм тілом закрив амбразуру. Під враженням подвигу свого комсорга бійці разом з комсомольцем Олійником кинулися вперед. Висота була взята. Бойовий наказ командування виконаний³⁶.

Кавалером ордена Слави трьох ступенів став житель села Пугачівка Василь Петрович Капленко. Рокитнянець Степан Миколайович Рященко, який у роки Великої Вітчизняної війни командував у Польщі одинадцятою інтернаціональною бригадою партизанського з'єднання, нагороджений золотим «Партизанським хрестом» із промовистим написом «За польскен вольносьць і люд», срібним орденом «Віртуті мілітарі» та золотим знаком честі Товариства польсько-радянської дружби³⁷.

У роки окупації з Рокитнянського району вивезли на роботу до Німеччини, загнали до концтаборів понад 2,5 тисячі жителів району, стратили 1017, близько 300 закатували³⁸. Із Рокитного до Німеччини вивезли 17 чоловік, із Мовчанівки – 123 (за іншими даними, – 128), із Йосипівки – 114, з Бирюків – 62, з Пугачівки – 25, із Запруддя – 195, Савинець – 83 (за іншими даними, – 45), із Житніх Гір – 199, із Ольшаниці – 174, із Острова – 169, із Бушевого – 150, із Синяви – 294, Телешівки – 117, Шарок – 121, Ромашок – 155, Маківки – 52, Луб'янки – 89, Довгалецького – 57.

За даними Київського обласного державного архіву, ці цифри дещо інші: з Рокитного вивезли 8 чоловік, Юзефівки – 120, Мовчанівки – 145, Ольшаниці – 166, Бирюків – 62, Пугачівки – 31, Ромашок – 110, Бакумівки – 51, Запруддя – 192, Савинець – 82, Ворошилівки – 31, Маківки – 52, Синяви – 307, Острова – 150, Довгалецького – 48, Бушевого – 52, Житніх Гір – 180, Телешівки – 144, Шарок – 82, Луб'янки – 35, Любки – 21, Насташки – 144³⁹.

На фронтах Великої Вітчизняної війни загинули 3944 мешканці району⁴⁰: у Бирюках – 108, Пугачівці – 95, Бушевому – 162, Житніх Горах – 193, Запрудді – 341, Луб'янці – 50, Любці – 14, Маківці – 78, Петрівському – 38, Насташці – 356, Ольшаниці – 308, Довгалецькому – 58, Острові – 247, Рокитному – 697, Бакумівці – 107, Ромашках – 125, Савинцях – 176, Синяві – 338, Телешівці – 311, Шарках – 141⁴¹.

При обороні та звільненні району загинули 850 осіб.

Серед мирного населення загинули у цей період 128 рокитнянців, 8 бирюківців, 7 пугачівців, 14 житньогірців, 10 запрудян, 4 жителі Луб'янки, 6 маківців, 24 насташці, 20 жителів Ольшаниці, 6 острівців, 6 довгалівців, 16 ромашківців, 5 бакумівців, 11 синявців, 31 телешівець, всього 219 осіб.

У 14-ти братських могилах, 7-и одиночних похованнях, що знаходяться на території району, поховано 849 бійців Червоної Армії. Відомі імена лише 273 бійців.

В Ольшаниці поховано юного патріота Володю Бучацького. На місці його загибелі встановлено обеліск.

Мати О.О.Шевченка Домна Іванівна разом з рідними у м. Ясси (Румунія), де встановлено пам'ятник Герою

Пам'ятник О.О. Шевченку в центрі смт Рокитне

Пам'ятник екіпажу льотчиків, які загинули в роки війни поблизу с. Синява

Споруджено пам'ятник Герою Радянського Союзу Олександрові Овсійовичу Шевченку в Рокитному.

Біля Синяви на місці загибелі інтернаціонального екіпажу в складі льотчика А.С.Джигоева, штурмана В.П.Хмаладзе, стрільця-радиста Б.Є.Глазиріна, встановлено пам'ятник-обеліск у вигляді крила літака, що рветься вгору. Члени екіпажу могли врятуватися за допомогою парашутів, та вони відвели палаючий літак від села заради порятунку його мешканців.

9 травня 1975 року у Рокитному побудували Меморіал Слави. Ініціаторами цієї справи стали ветерани війни В.П.Гуленко, М.Х.Касіч, В.Я.Шевченко та інші фронтовики. Патріотичну ініціативу підтримали районний комітет партії, трудові колективи підприємств, установ та організацій районного центру і до 30-річчя Перемоги велична споруда вже височіла на невисокому кургані селища між вулицями Заводська і Радянська. Алея Слави пролягає між двома рядами живої огорожі. Обабіч неї – постаменти із мармуровими плитами, на яких вирізьблені прізвища 646 загиблих і закатованих земляків, окрема меморіальна плита розповідає про Героя Радянського Союзу О.О.Шевченка. На кургані, де горить вічний вогонь, поховано невідомого солдата, який першим увійшов у Рокитне, сплять вічним сном і 78 невідомих воїнів, котрі загинули під час визволення селища від фашистських загарбників¹².

Після війни тривало листування синявських школярів і їх вчителя О.В.Павленка з письменником Олесем Гончарем. Він зокрема писав: «Дорогі друзі! Листа вашого отримав і у відповідь можу сказати таке: влітку 1941 року нам, харківським студентам-добровольцям, довелося поповнити частини, які вели бої з ворогом на Росі. Це була далека лінія оборони Києва. ...дні і ночі минали в окопах, а десь числа 7–8 липня мене було вже поранено в одній з атак і відправлено до госпіталю...

Поранено мене було в Рокитному біля мосту через Рось, де ми стримували одну з ворожих атак...

Бої були дуже тяжкі, кровопролитні. З нас, студентів, в живих залишилися лише ті, кого було поранено й евакуйовано за Дніпро...»

Після звільнення від німецько-фашистських загарбників Рокитнянщина поверталася до нового життя.

Меморіал Слави у смт Рокитне

Дошка Героям Великої Вітчизняної війни та Героям Соціалістичної праці в смт Рокитне

РОКИТНЯНЩИНА ПОВОЄННА

Після другої світової війни Рокитнянщина, як і вся Україна, знаходилася у стані страшно́ї розрухи. Більше тисячі будинків були зруйновані. Так, у Рокитному – 90 жител, 9 установ, 124 будівлі були зруйновані частково¹. В Ольшаниці – 404 будинки, у Синяві – 116, у Луб'янці – 62, Телешівці – 46, Насташці – 33². Зазнали повної руйнації 17 колгоспів та 22 сільгоспартілі³, Синявський цукрозавод, залізничні станції «Рокитне» і «Ольшаниця», засолзавод, приміщення райвиконкому і райкому комсомолу. У господарствах району залишилися всього 42 коней і 62 корови⁴. До Німеччини було вивезено 8018 голів великої рогатої худоби, 7938 свиней, тисячі голів овець і птиці, майже 1,5 мільйона пудів хліба⁵. Сільське господарство району залишилось практично без матеріальної бази.

Наталія Розколупа

З перших днів визволення району його жителі взялися за відродження зруйнованого господарства. Взялися з величезним ентузіазмом. Буквально за лічені дні запрацювали 27 шкіл, у яких навчалася 7000 учнів. Всіх дітей району було охоплено обов'язковою освітою. Неграмотність, що знову з'явилася за роки війни серед дітей і підлітків шкільного віку, була ліквідована в середині п'ятдесятих. Вже у 1947 році в районі нараховувалося 9 початкових, 10 семирічних і 3 середні школи. Розпочалася робота з відновлення закладів культури, адже за період окупації всі бібліотечні фонди району були знищені. На громадських засадах відбудовувалися та ремонтувалися приміщення бібліотек, збиралися книги, виготовлялися меблі. У 1946 році у бібліотечних фондах нараховувалося 2728 книг, відвідували заклад 420 читачів. Читальний зал щовечора відвідували до 30 чоловік. Запрацювали бібліотеки у Синяві, Бирюках, Довгалецькому, Маківці, Бушевому, Запрудді, Луб'янці, Насташці.

Відновлювалися колгоспи. Трохи згодом почали діяти маслозавод, промкомбінат, обидві машинно-тракторні станції, які відремонтували перші 60 тракторів⁶. У райцентрі протягом двох-трьох місяців відновили роботу електростанція (електрифікація райцентру завершилася у 1962 році), поліклініка, дитяча консультація, рентген-кабінет, лікарня, відкрилися дитячий будинок і дитячі ясла, клуб на 400 місць, радіовузол, кінотеатр, бібліотека, у селах – клуби, хатки-читальні, амбулаторії, медпункти. 13 квітня вийшов перший номер відновленої районної газети «Колгоспник Рокитнянщини»⁷. У 1945 році в Рокитному розпочалося будівництво консервно-засолочного за-

Те, що залишилося від Синявського цукрового заводу

воду для щорічної переробки 20000 центнерів різних овочів, у Насташиці – будівництво колгоспної електростанції.

Основною виробничою силою села були жінки, питома вага яких в аграрному секторі України складала понад 80 відсотків⁸. Наприклад, у мовчанівському колгоспі імені Калініна серед 441 колгоспника у 1946 році було 310 жінок. На полях господарства працювали 61 підліток віком від 12-ти до 15-ти років. 167 працездатних жінок села Житні Гори за рік виробили 32781 трудоводень або по 196 трудоводнів кожна⁹.

У селах району відзначалися сотні краєвих трудівників, які невтомно працювали на полях, фермах, в МТС, щоб відновити зруйноване господарство і допомогти Радянській Армії в остаточному розгромі ворога. У фонд армії трудівники Рокитнянського району здавали зерно, м'ясо, картоплю. На будівництво танкової колонії «Колгоспник Київщини» робітники і колгоспники внесли 1,7 мільйона карбованців. Було здано позику минулих років на 45 тисяч карбованців, також багато різних цінностей¹⁰.

До війни в колгоспах району налічувалося 35557 гектарів орної землі. У 1946 році було освоєно 35430 гектарів¹¹. Для її обробітку використовувалася в основному жива тяглова сила. У тому ж 1946-му в районі привчили до роботи в ярмі 490 корів та 350 пар волів⁸.

Через нестачу трудових ресурсів для колгоспників не існувало нормованого робочого дня. За рішенням липневого пленуму ЦК КП(б)У 1946 року селяни змушені були працювати весь світловий день.

Як і в передвоєнні роки, на першому плані перебувала хлібозаготівля, яку називали «першою заповіддю держави».

Заготівельні ціни на сільськогосподарську продукцію були чисто символічними і не покривали витрат на її виробництво. Колгоспи здавали державі фактично все зерно, включаючи посівний матеріал, за безцінь, а потім частину необхідного їм насіння змушені були купувати значно дорожче. Для цього вони брали у держави кредити, які не могли повернути. За такого стану справ колгоспи не мали коштів не тільки для розширеного, а й для простого відтворення.

Для прикладу візьмемо річний звіт по зернових культурах мовчанівського колгоспу імені Калініна за 1946 рік:

Пшениця (озима). Посіяно на площі 236 гектарів. Зібрано з площі 232 гектари. Урожайність – 1,6 центнера з гектара. Валовий збір – 362 центнери. Вартість урожаю – 3637 карбованців. Розподіл урожаю (до розподілу включено понад валовий збір 90 центнерів пшениці): здано державі по обов'язкових поставках 124 центнери, оплата роботи МТС – 34 центнери, повернення насінних позик – 12 центнерів, продано держзаготівцям в порядку контрактиції – 13 центнерів, виділено на насіння і недоторканий насінний фонд – 204 центнери, фураж – 5 центнерів, фонд допомоги інвалідам, на утримання дит'ясел і сиріт 4 центнери, інші витрати на потреби колгоспу – 4 центнери, відходи – 31 центнер, видано на трудоводні – 21 центнер. Всього – 452 центнери.

На 1 січня 1947 року у колгоспі було зернових: пшениця –, жито –, ячмінь – 177 центнерів, овес – 172 центнери. Інші зернові – 82 центнери. Всього – 431 центнер. Заборговано колгоспникам – 6068 центнерів. Колгоспники винні колгоспу 6088 центнерів зерна. Заборгованість колгоспників колгоспу по переотриманих авансах за рахунок урожаю та прибутків 1946 року – 10302 центнери зерна.

Отже, згідно з цим звітом на трудові книжки було видано 4,87 відсотка урожаю пшениці або по 4 кілограми 762 грами в середньому на кожного колгоспника. Причому колгоспники виявились у боргу перед колгоспом.

Приголомшливим видається звіт господарства за 1947 рік.

Пшениця (озима) (яра не висівалася): план посіву – 222 гектари, фактично посіяно на площі 154 гектари, фактично зібрано з площі 62 гектари. Урожайність: план – 12,5 центнера з гектара, факт – 0,7 центнера з гектара. Валовий збір – 9 центнерів з гектара. Розподіл урожаю: по фонду допомоги інвалідам, на утримання дит'ясел і сиріт – 5 центнерів, на трудові – 4 центнери.

На 1 січня 1948 року колгосп винен колгоспникам 100 центнерів зерна. Колгоспники винні колгоспу 194 центнери зерна.

Для «успішного» проведення кампанії хлібозаготівель використовувалась ціла низка відпрацьованих ще в 30-х роках засобів репресивного характеру. Невиконання планів хлібопоставок у постановках ЦК КП(б)У вважалося злочином перед партією і державою. Постановою Ради Міністрів СРСР від 31 липня 1946 року №1703 заборонявся продаж хліба на базарах до виконання плану здачі хліба державі з урожаю 1945 – 1946 років. Згідно з цим документом виконком Рокитнянської районної ради трудящих прийняв обов'язкову постанову №9 від 10 серпня 1946 року «Про заборону колгоспникам, колгоспам і одноосібним господарствам продажу і обміну зерна, борошна і печеного хліба до виконання плану здачі зерна державі урожаю 1946 року». У ній, зокрема, зазначалося, що на «винних у незаконній торгівлі хлібом на перший раз накладати штраф у розмірі 300 карбованців, при повторному порушенні притягати до судової відповідальності. Незаконно продавані продукти відбирати і передавати органам Міністерства заготівель СРСР на місцях»¹².

З метою вилучення хліба ЦК, обкоми партії звинувачували трудівників села у «приховуванні», «розкраданні» зерна, «саботажі хлібозаготівель». Типовими на той час були випадки, описані на сторінках районної газети «Колгоспник Рокитнянщини»: «Нещодавно Народний Суд Рокитнянського району розглянув справу на громадян Лукашенко Ганну Іванівну і Ткаченко Марію Григорівну (с. Шарки), які викрадали горіх з поля колгоспу «Перемога» с. Телешівка.

Згідно з Указом Президії Верховної Ради України від 4 червня 1947 року «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного і громадського майна» Лукашенко Г.І. та Ткаченко М.Г. засуджені на 5 років з перебуванням у виправно-трудовому таборі»¹³.

Людину могли притягнути до кримінальної відповідальності за жменю зерна, взятого з колгоспного току, чи пучок колосків, підібраних у полі.

Посилилися репресивні заходи і стосовно голів колгоспів. За 1946 – I квартал 1947 років в УРСР було засуджено 1312 голів колгоспів або кожного 16-го¹⁴. Керівники господарств, навчені гірким досвідом 30-х років, почали масово приховувати частину зерна від заготівель, ризикуючи бути засудженими як «шкідники і саботажники». Так, голову колгоспу імені Будьонного села Синява Клименка було притягнуто до судової відповідальності за те, що він «перші центнери обмолочено хліба витратив на колгоспні потреби»¹⁵, очевидно, роздав колгоспникам. Розпорядився продати на базарі частину зібраних огірків, замість того, щоб здати їх державі, голова колгоспу імені Леніна (с. Житні Гори) Коноваленко¹⁶. Голова колгоспу імені Петровського (с. Насташика) «приховав під виглядом відходів 240 центнерів зерна»¹⁷. Ще один приклад. «Голова артілі «Ударник» (с. Ольшаниця) т. Новицький розбазарює хліб. На 10 вересня він витратив на внутрішні колгоспні потреби і на авансування колгоспників зверху 15 відсотків – 31 центнер жита. Ці факти говорять про те, що керівники кол-

госпу стали на шлях саботажу у виконанні хлібозаготівель, за що повинні понести відповідальність»¹⁸. До такого висновку приходять автор замітки в районній газеті «Колгоспник Рокитнянщини». І подібних випадків можна навести багато. Але незважаючи на жорсткі методи «викачування», більшість господарств району не виконали планів постачання зерна державі.

Навесні 1947 року у багатьох господарствах нічим було сіяти. Під загрозою опинився план весняної сівби, адже завданням 1947 року передбачалося освоєння всієї землі, що була в обробітку до війни. Проблема частково вирішили за рахунок власних запасів колгоспників, які «добровільно» здавали в колгосп посівний матеріал.

«Для того, щоб повністю виконати план весняної сівби, в нашій артілі імені Калініна не вистачає насіння. Ставлячи інтереси громадського господарства вище особистих, передові колгоспники нашої артілі проявили цінну ініціативу – з власних запасів почали утворювати посівні фонди»¹⁹. Подібних публікацій було багато того року на сторінках районної преси. Крім того, доручили збирати посівний матеріал піонерам.

Державна політика хлібозаготівель аж ніяк не сприяла економічному відродженню зруйнованого війною села. Більше того, саме ця політика стала основною причиною голоду, пік якого припав на зиму 1946–1947 років та весну і літо 1947 року.

Вилучене силою з господарств зерно відправлялося як допомога в зарубіжні країни – Польщу, Чехословаччину, Болгарію і навіть у Францію. А в Україні у 1947 році від голоду померло понад 1 мільйон чоловік²⁰. Це були переважно сільські жителі.

Службовці, спеціалісти сільського господарства та деякі інші категорії населення постачалися хлібом за картками. Виконком Рокитнянської районної ради встановив такі норми видачі хліба на грудень 1946 року: службовці, спеціалісти сільського господарства – 500 грамів на день, сироти і сім'ї загиблих воїнів – 200 грамів, офіцери складу МГБ МВС в кількості 8 чол. – 700 грамів, рядовий склад МГБ МВС – 500 грамів. У січні 1947 ці норми були зменшені: службовцям – до 300 грамів, у лютому сиротам та сім'ям загиблих видавали лише по 150 грамів хліба на день.

Звичайно, від недоїдання найбільше страждали діти. Так, у дитячому неінфекційному відділенні Рокитнянської районної лікарні у 1946 році було 56 хворих на дистрофію II і III ступеня, 31 – на гострі розлади харчування і травлення (диспенсію)²¹.

Для надання допомоги голодуючим дітям райвиконком прийняв у 1947 році ряд постанов. Рішенням №40 від 28 січня при районних дитячих яслах відкрилася цілодобова група на 50 дітей, хворих на дистрофію. Згідно з постановою №13 від 18 червня з колгоспних їдалень було виділено 155 кілограмів печеного хліба для харчування дітей, хворих на дистрофію, які лікувалися в Рокитнянській та Синявській лікарнях. Концентрати сунів та олію отримали 205 ослаблених дітей: з Шарок, Бакумівки, Довгалецького, Ворошилівки, Житніх Гір, Савинець, Телешівки, Острова – 20 дітей з кожного села, Ольшаниця – 25 і Запруддя – 30 дітей.

У зв'язку з тим, що весною 1947 року дитячі будинки району не змогли прийняти на виховання 450 дітей, рішенням райвиконкому у Насташиці відкрили другий дитбудинок. Розмістився він у одному з корпусів школи, який протягом навчального року не використовувався через відсутність учнів.

З деяких документів можна зробити висновок, що дані про смертність приховувалися чи не подавалися з якихось інших причин. Якщо порівняти звіти мовчанівського колгоспу імені Калініна за 1946 і 1947 роки, то кількість дворів у 1946 році становила 409, а в 1947 році – 412, населення – 975 чоловік. Таким чином протягом двох років населення Мовчанівки залишалося незмінним, що видається нереальним.

А ось «Розробка списків виборців до Верховної Ради СРСР за 1946 рік» і «Розробка списків виборців у місцеві ради за 1947 рік»²². Згідно з цими документами із числа виборців 1946 року у 1947 році вибуло з різних причин 85, причому на багатьох виборчих дільницях число виборців не змінювалося взагалі.

Протирічать цим даним «Допоміжні відомості і одночасний звіт про віковий та статевий склад населення Рокитнянського району на 18 січня 1947 року»²³ та «Облік сільського населення Рокитнянського району на 1 січня 1948 року»²⁴. Згідно з ними у 1947 році жителів 1928 року народження і старших (тобто виборців) було на 944 менше, ніж у 1946 році. Згадані документи вказують, що на 1 січня 1947 року у Рокитнянському районі було 40606 жителів, а на 1 січня 1948 року – 40263. Особливо зменшилась кількість дітей 1946 року народження – на 122 особи.

Звичайно, на основі аналізу цих даних не можна зробити об'єктивних висновків про масштаби голоду 1947 року на Рокитнянщині, але стає зрозумілим, що період після воєнної відбудови був дуже складним. Як і те, що ніде невдачі відбудови не виявилися з такою силою, як у сільському господарстві.

У районі не вистачало кваліфікованих фахівців, сільськогосподарської техніки та добрив. багато робіт виконувалися вручну, залишалася низькою продуктивність громадського тваринництва. Заходи ж зі «зміцнення» сільського господарства лише поглиблювали існуючу кризу. Було відновлено політику колективізації. У 1946 році у селян відбирали землю та реманент, які багато хто повернув собі під час війни. Наступного – мова зайшла про ліквідацію присадибних ділянок, але пасивний опір і протести колгоспників змусили уряд відмовитися від цієї ідеї. Ще через рік Президія Верховної Ради СРСР прийняла Указ «Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності в сільському господарстві і ведуть антисупільний, паразитичний спосіб життя». У колгоспах Рокитнянського району почали проводитися збори, на яких таврувалися ті, хто погано працював або взагалі відмовлявся працювати в колгоспі. Показовими з цього приводу є збори 27 серпня 1948 року у бирюківському колгоспі «Третій Вирішальний». Виступаючи на них, голова правління говорив, що є люди, які не ходять на роботу, не виробляють жодного трудовдя і треба «вислати цих ледацюг і паразитів за межі Української РСР у віддалені місця Радянського Союзу». Його підтримав директор школи: «Ми сьогодні повинні направити всю ненависть до паразитів, ледарів, які заважають нам відновлювати колгосп». Звучала тривога за саме існування колгоспів. Загрозу навіть вбачали у розмовах колишнього фронтовика з односельцям про побачені в Німеччині порядки. Це вважалося «ворожою агітацією»²⁵.

Високими грошовими та натуральними податками обкладалися особисті господарства. На знак протесту селяни вирубували фруктові дерева, збували корів, тікали до міст, хоча виїхати з села було нелегко.

Будь-який опір викликав серйозні наслідки. Підтвердження цьому протокол одного з засідань виконкому знову ж таки Бирюківської сільської ради: «Неплательник усіх державних завдань Мусієнко Іван Іванович, який працював воєнруком Бирюківської неповної середньої школи, який зв'язаний з сільським господарством і має корову, 0,55 га городу, заявив: «Молоко не здаю, м'ясо не здаю, позику платити не буду, жінка в колгосп на роботу не піде». Рішення було наступним: «Просить народоосвіту і райвоенком т. Мусієнка Івана Івановича зняти з роботи і віддати до суду»²⁶. Подібні речі відбувалися чи не в кожному селі Рокитнянського району.

Ще більше зросла залежність колгоспів від вищестоящих керівних органів. Зверху навіть визначали строки проведення сівби на полях. Кращі господарства покривали недопоставлене відстаючими.

Недоліки колгоспного ладу компенсувалися пропагандою нових починів, ініціатив, які знаходили відгук серед трудівників району. Напередодні XXI з'їзду КПРС в промисловості і сільському господарстві Рокитнянщини розгорнувся партійний рух за створення бригад комуністичної праці. За досвідом двічі Героя Соціалістичної праці О.К.Диптан працювали ланкові буряківничих ланок. Хлібороби району підтримали ініціативу колег з Костянтинівського району Сталінської області – в похід за 200-пудовий урожай зерна.

І все ж Рокитнянський район тих часів залишався найбільш занедбаним і найслабшим в економічному відношенні районом у степовій і лісостеповій частині Київщини. Майже за всіма показниками він займав останні місця. У 1953 році, після відходу 18-ти південних районів Київської області до новоствореної Черкаської, сусіди глузували, що Рокитнянщина пішла вгору. То була гірка правда, згадував колишній секретар Рокитнянського райкому партії Н.Бугаєнко²⁷. Серед

Учасники семінару секретарів комсомольських організацій Рокитнянського району. 1958 р.

причин відставання районний керівник називав завдану фашистською окупацією руйнацію колгоспів, забур'яненість полів, відсутність заходів, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів, та нестачу кваліфікованих кадрів. З війни не повернулися багато здібних голів колгоспів, бригадирів, інших працівників. Слабким вважалося й районне керівництво.

До 1954 року у районі вирощували 8–10-центнерні врожаї зернових культур з гектара, і лише у найсприятливіші роки урожайність зростала на 3–5 центнерів. Два запрудянські колгоспи, землі яких анітрохи не поступалися перед сусідніми кагарлицькими, одержували по 7–8 центнерів пшениці і по 4 центнери кукурудзи з гектара. Надої молока ледве сягали 600–700 кілограмів від кожної фуражної корови. У перерахунку на 100 гектарів сільськогосподарських угідь це становило 20–30 центнерів молока. Свинини колгоспи виробляли ще менше – по 2–2,5 центнера на 100 гектарів орної землі. Окремі господарства мали ще гірші показники. У колгоспі імені Калініна, наприклад, одержували по 380 кілограмів молока від корови, а вихід свинини становив 0,8–1 центнер на 100 гектарів орної землі.

За підрахунками Н. Бугаєнка, загальний дохід усіх колгоспів району не перевищував 10 мільйонів карбованців на рік. З 16-ти колгоспів у 1953 році (до вересневого Пленуму ЦК КПРС) одинадцять вважались відстаючими. Більшість з них мала таку суму боргів, що майже половина річного доходу йшла на їх покриття. Так, телешівський колгосп заборгував державі та різним підприємствам, установам і сусіднім колгоспам понад 360 тисяч карбованців, у той час як його річний дохід дорівнював приблизно 600–700 тисячам карбованців.

Протягом 2,5 року після вересневого Пленуму ЦК КПРС, використавши наявні резерви, рокитнянським трудівникам, згадував Н.Бугаєнко, вдалося подолати відставання і закласати потрібний для швидкого зростання колгоспів фундамент. Він уже вважався середнім по всіх основних показниках в області.

Про досягнуті успіхи свідчили дані економічного стану Рокитнянського району:

	1953 рік	1955 рік
1. Урожайність зернових	9,3 ц	16,2 ц
2. Надій молока на 1 фуражну корову	620 л	1 441 л
3. Одержано молока на 100 гектарів сільськогосподарських угідь	28,6 ц	78,5 ц
4. Одержано свинини на 100 гектарів сільськогосподарських угідь	2,3 ц	7,8 ц
5. Доход від тваринництва	2 млн. крб.	8,2 млн. крб.
6. Доход від усіх галузей господарства	12 млн. крб.	19,8 млн. крб.

Водночас, як і всюди в республіці, тривав процес скорочення кількості колгоспів і їх реорганізація. Були розпущені Рокитнянська і Телешівська МТС, їх техніку роздали колгоспам і радгоспам. Склалися умови для розвитку ринкових відносин. Проте адміністративно-командна система управління сільським господарством фактично залишалася незмінною. Як і раніше, «згори» нав'язувалися нереальні зобов'язання, на цей раз з продажу державі сільськогосподарської продукції, урізувалися присадибні ділянки, посилювався адміністративний тиск.

Значно кращі результати мала промисловість району. На Рокитнянщині розширився і був реконструйований маслозавод, який вже переробляв 26–28 тонн молока за день, збудовано плодоконсервний завод, залізничний вокзал, пункт заготзерна, райхарчокомбінат з пекарним, карамельним, повидловим, винним цехами та цехом безалкогольних напоїв, комбінат побутового обслуговування. Повністю було механізовано гранітний кар'єр та хлібопекарню. Ці та інші промислові підприємства райцентру виконували і перевиконували виробничі плани.

У 1950 році в районному центрі відкрилася самостійна районна бібліотека для дітей.

Поступово відновлювався фізкультурно-спортивний рух. Вже у 1948 році відбулося декілька товариських зустрічей з футболу. У 1949-му силами трудових колективів селища Рокитне був побудований стадіон, що став праобразом сучасного районного стадіону. Його відкриття та місцевого парку з двома волейбольними майданчиками відбувалося в досить урочистій обстановці. Цього ж дня відбувся перший офіційний матч з футболу між командами Рокитне – Тараща, який закінчився рахунком 2:0, та зустріч між волейбольними командами «Рокитне» – «Цукрозавод» (перемогли цукровари).

Спортивному ентузіазму того часу не було меж і вже невдовзі на Рокитнянщині почала проводитися першість з футболу серед шести команд. Масово відбувалися й змагання в інших видах спорту. Особливо популярними були змагання з легкоатлетичного кросу, присвяченого пам'яті Героя Радянського Союзу О.О.Шевченка. Збірні команди району успішно виступали в обласних турнірах. Так, у 1954 році у фінал кубка Київської області потрапила футбольна команда, зігравши вирішальний матч на стадіоні імені М.Хрущова в м. Києві (сучасний Національний спортивний комплекс «Олімпійський»). Вигравали обласні змагання з легкої атлетики, плавання, велосипедного спорту, штанги окремі спортсмени, та найбільшо-

го успіху на той час досяг спортсмен з села Синява Микола Клименко, котрий став чемпіоном Спартакіади народів СРСР в легкоатлетичній естафеті 4 x 100 метрів. Великою популярністю на Рокитнянщині користувалася кінно-спортивна школа під керівництвом талановитого тренера П.Підпузька. Його вихованці, зокрема, А.Жданов з Синяви, здобували призові місця на республіканській та всесоюзній аренах.

Колона медпрацівників. смт Рокитне. 1954 р.

У 60–80-ті рр. РЕАЛЬНЕ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

Зміни в сільському господарстві, як і в усій економіці, відбулися після смерті Й.В.Сталіна. Щонайперше вони стосувалися індивідуального сектора. Було визнано колишнє ставлення до підсобних господарств помилковим. Майже удвічі зменшувалися податки, а борги за попередніми виплатами скасовувалися. Реформа зачепила і колективні господарства. Було піднято заготівельні ціни на м'ясо, молоко, вовну, картоплю, овочі. Ліквідовувалися старі борги колгоспів, обмежувався обсяг поставок у рахунок державної закупівлі. Проте становище колгоспів у 1953 році залишалося критичним, а зернова проблема – невирішеною. То ж було прийнято рішення про додаткове освоєння 13 мільйонів незайманих земель Казахстану й Сибіру.

Серед цілинників були і жителі Рокитнянщини. Виїздом добровольців для освоєння цілинних земель займався уповноважений по організованому набору робітників на території Радянського Союзу у Рокитнянському районі А.Москалик. Чимало людей скористалися наданим шансом вирватися з села. Сільському населенню неофіційно заборонялося тоді виїздити до міст, де жилося значно краще у матеріальному і побутовому плані. Щоб втримати людей на селі, їм не видавали паспорти, застосовувалися засоби морального впливу, а від'їзд на цілину, новобудови Приморського чи Красноярського краю, до інших регіонів Радянського Союзу гарантував працевлаштування з одержанням хорошого заробітку, якого в селі не мали.

Серед ста випускників Білоцерківського сільськогосподарського інституту по комсомольській путівці у 1957-му потрапила на цілину жителька Ромашок М.І.Висоцька. За старанням працю у радгоспі імені Маяковського їй було нагороджено Почесною Грамотою Президії Верховної Ради Казахської РСР, розповідь про Марію Іванівну вмістив республіканський журнал «Жінка» (раніше – «Радянська жінка»). До числа першопілинників належать Раїса Шилкіна з Рокитного, Василь Потапенко з Житніх Гір, Григорій та Катерина Коваленки (вони працювали в кокчетавській будівельній організації, пройшли шлях від майстрів до інженерів), подружжя механізаторів Василь та Олена Шаровари з Маківки (обоє нагороджені медалями «За трудову доблесть» та «За освоєння цілинних і перелогових земель»), Ніна та Дмитро Лазарі (у подружжя, яке побралось на цілині, навіть свідоцтво про одруження казахською мовою). Сімнадцять років віддав цілині й комбайнер колгоспу імені Фрунзе Віктор Антонович Шилкін – кавалер високих урядових нагород – орденів Трудового Червоного Прапора та Трудової Слави III ступеня.

Панорама Рокитнянського заводу залізобетонних виробів. 70-ті роки XX століття

Молоді робітники заводу залізобетонних виробів

У районі розширювалося промислове виробництво. На місці невеликих заводів, майстерень, окремих цехів з'являлися сучасні промислові підприємства. За рішенням Київсько-го облвиконкому у Рокитному розпочалося будівництво заводу залізобетонних виробів, що освоїв випуск збірних конструкцій для тваринницьких приміщень. Сільське господарство мало велику потребу у будівельних матеріалах більш прогресивного типу. Вибір місця для за-початкування нового підприємства було не випадковим: природні поклади граніту та піску, наявність залізничного сполучення давали змогу інтенсивно нарощувати темпи будівництва, а згодом – і виробництва продукції. Першу було вироблено у 1965 році. Підприємство розмі-щувалося тоді на невеличкому майданчику. Виробнича потужність його не перевищувала 10 тисяч кубічних метрів бетону на рік, виготовлялися 2–3 види виробів. Після того, як у 1973-му стала до ладу друга черга заводу, його проектна потужність зросла до 65 тисяч кубічних ме-трів бетону на рік. У лютому 1974-го на базі заводу залізобетонних виробів було організоване об'єднання будівельних матеріалів і конструкцій. До нього приєднали Ромашківський цегель-ний завод та Острівський гранітний кар'єр.

Приблизно тоді ж було закладено деревообробний завод, що в 1981 році відвантажив споживачам першу продукцію з дерева. У 1985-му почав працювати автопарк на 150 тран-спортних одиниць, що став самостійним підрозділом.

Ще через 10 років виробництво бетону збільши-лося до 100 тисяч кубічних метрів у рік, кількість найме-нувань продукції – до 200–250. Вона користувалися попи-том на Київщині. У 1982 році це вже був справжній гігант будівельної промисловості республіканського значення, до складу якого входили, окрім заводу залізобетонних виробів, гранітний кар'єр, деревообробний завод, піщаний кар'єр з наливом піску землеснарядом, автопарк, дитячий садок¹. Розширювалися ринки збуту продукції. 12–18-метрові балки, рамні конструкції таврового перерізу в пов-ному комплекті, палі для всіх видів ґрунтів, 9–12-метрові пус-тотілі плити, а також вікна з потрійним склепінням, ко-ристувалися неабияким попитом у замовників Київської, Закарпатської, Волинської, Житомирської, Сумської, Чер-каської, Чернігівської та інших областей України. У 1981 році на підприємстві працювали 1200 робітників.

Урочиста мить відкриття дитячого садка "Світанок" у смт Рокитне

Стали до ладу механізовані гранітні кар'єри, зросли їх виробничі потужності; згодом – асфальтний, комбикормовий заводи, районне об'єднання «Сільгосптехніка»².

Післясталінські роки стали й періодом реального поліпшення життєвого рівня людей. Дещо розширилася система соціального забезпечення; підвищувалася заробітна плата – прибутки середнього робітника в Україні у 60-ті роки зросли на 230 відсотків. Найбільше ж підвищення прибутків одержали колгоспники. Для них нарешті настала просвітла година. За словами В.В.Танчика, тоді його батько одержав майже тонну хліба на трудодні, який висипав у хаті на долівку. «Коли я зайшов у хату, то батько сидів над цим зерном і плакав. Я зрозумів чому. Мовляв, у хату вже не прийде голодне лихо. Мати плакала також, сподіваючись, що минуле не повториться»

Як у Рокитному, так і в селах вирішувалася житлова проблема, велося інтенсивне будівництво. Нарешті збільшалося продуктів харчування. У села почали завозити хліб (до того сільські жителі змушені були випікати його власноруч або їхати з мішками за «кирпичиками» у магазини Білої Церкви чи Києва), що значно полегшувало побутові умови селянок. Вони навіть приказку склали: «Дякую Іллічу, що я хліба не печу».

Поліпшувалося медичне обслуговування населення.

Колектив медичних працівників Рокитнянського району. 1958 р.

У далекі населені пункти проклали дороги, підвели електрику. З'явилися сучасні побутові товари. До квітня 1962 року рокитнянська районна газета «Колгоспні вісті», а після укрупнення районів і входження Рокитнянського до складу Таращанського, міжрайонна газета обкому партії і облвиконкому при Таращанському територіальному колгоспно-радгоспному виробничому управлінні «Прапор комунізму» не стомлювалися детально перераховувати придбані сільськими жителями телевізори, пральні машини, радіоприймачі, мотоцикли, побудовані ними індивідуальні житлові будинки.

У 1967 році Рокитнянський район вийшов з-під підпорядкування Таращанського і вже представляв окрему адміністративно-територіальну одиницю. На його території, що займала 630 квадратних кілометрів, знаходилися селище та 19 сіл, об'єднаних у 14 колгоспів і буряко-радгосп. У їх користуванні перебували 42324 гектари сільськогосподарських угідь, з них 38251 гектар орної землі, нараховувалося 21559 голів великої рогатої худоби, в тому числі 7317 корів.

Відзначалася якістю продукція
райхарчокомбінату.
Робітниця В. Ф. Драга

а також 23989 свиней. Функціонували 9 промислових і будівельних організацій, 3 гранкар'єри, маслозавод, райхарчокомбінат, комбінат побутового обслуговування, плодоконсервний завод, міжколгоспбуд з цегельним заводом і гранкар'єром, завод залізобетонних виробів, Бушівське і Ольшаницьке лісництва, 2 залізничні станції і два хлібоприймальні пункти.

Частина промислових підприємств Рокитнянського району у той час мала значну питому вагу в промисловості Київщини. Так, плодоконсервний завод, який у 1968 році випустив 6,5 мільйона умовних банок овочевих консервів близько 50-ти назв, був одним з найбільших підприємств області. Його продукція знаходила споживачів в усіх рес-

публіках Радянського Союзу, а також експортувалася до Німецької Демократичної Республіки, Чехословацької Соціалістичної Республіки, Польської Народної Республіки, Японії.

Соціальна сфера була представлена 18 клубами і будинками культури, 19 бібліотеками з книжковим фондом 133460 примірників та дитячою бібліотекою з 32827 примірниками книг, районним стадіоном, 1 районною, 3 дільничними, дитячою лікарнями, де працювали 41 лікар і 2007 осіб середнього медичного персоналу; 7 початковими, 9 восьмирічними, 11 середніми школами, вечірньою середньою школою і дитячим будинком, у яких навчалися 7210 дітей, працювали 520 учителів і вихователів.

Кошти на поповнення книжкових фондів бібліотек виділялися з державного бюджету і колгоспами. У 1969 році колгоспи виділили понад 3 тисячі карбованців на закупівлю літератури для бібліотек. На 1 січня 1970 у Рокитнянському районі функціонували дві районні та 22 сільські бібліотеки з фондом 247715 книг.

У 1968 році на східній околиці Рокитного, що забудовувалося за генеральним планом, розгорнулися роботи зі спорудження цукрового заводу. 27 грудня 1973 року його ввели в експлуатацію, а через два дні з технологічних ліній зійшов перший цукор-пісок. Підприємство одразу увійшло до розряду тих об'єктів промисловості, які визначали промислову політику району, впливали на його економічний і соціальний розвиток. Новобудова відрізнялася від діючих на той час на Київщині своєю потужністю – вона була розрахована на переробку 3000 тонн цукрових буряків на добу. Ще однією її особливістю була повна механізація усіх зовнішніх робіт. Газета «Київська правда» з цього приводу писала: «Подача палива, роздроблення і доставка вапняку, сушіння жому – ці трудомісткі процеси будуть перекладені на плечі автоматів. На заводі встановлюватимуться також потужна дифузія безперервної дії, центрифуги, місткістю 800-1000 кілограмів утфелю одночасного завантаження та ін. На сушінні цукру теж застосовуватиметься найдосконаліше обладнання. Вперше буде повністю механізовано всі роботи на складі продукції». Проектувальники подбали і про збереження сировини, передбачивши для кагатів спеціальні бетоновані майданчики з вентиляційними каналами. Нове підприємство обладнали найновішим на той час устаткуванням з Польської Народної Республіки, а також виробленим в Україні, Росії, Узбекистані та інших республіках СРСР. Одночасно з введенням у дію виробничих потужностей освоювалися державні капіталовкладення на спорудженні робітничого селища – будувалися житлові будинки, гуртожиток, торговельно-побутовий комплекс, школа, дитячий садок, їдальня, медпункт, благоустроювалася територія. Перший сезон промислового будівництва розпочався 19 вересня 1974 року, а в 1976 році підприємство вийшло на свою проектну потужність. Основними постачальниками буряків Рокитнянського цукрового заводу протягом всього періоду існування стали сільськогосподарські формування

різних форм власності Рокитнянського, Таращанського, Ставищанського, Білоцерківського і Богуславського районів³.

Цукровий завод жив не лише виробництвом цукру. За його рахунок утримувався житловий фонд із 600 квартир, дитячий комбінат «Росинка», він шефствував над Рокитнянською загальноосвітньою школою №2. У 1994 році підприємство власними силами ввело в експлуатацію будинок культури із глядацьким залом, бібліотекою, спортивним залом.

У ці роки на Рокитнянщині також було зведено понад 20 багатоквартирних комунальних будинків, справили новосілля 1303 індивідуальні забудовники. Розширювалися водогін, електро- і радіомережа, розпочалося будівництво газомагістралі Біла Церква – Рокитне. Виросли нові адміністративні приміщення, об'єкти соціально-культурного призначення, зокрема, у районному центрі – новий ресторан, універмаг, лікарня, поліклініка, тубдиспансер, дитяча консультація, зубопротезна лабораторія, аптека, лабораторний корпус районної санепідемстанції, музична школа, дитячо-юнацька спортивна школа, широкоекранний і літній театри, радіовузол, бібліотека, школа на 960 місць, дитячий комбінат, будинки культури, приймально-заготівельний пункт, озеленено вулиці, посаджено парк, розбито сквери, заасфальтовано частину вулиць і тротуарів.

Змінювалося обличчя сільських населених пунктів. Новоспорудженими сільськими будинками культури прикрасилися Савинці, Насташка, Житні Гори. Всього ж на Рокитнянщині у 1972 році діяли 25 сільських будинків культури, районні бібліотеки для дорослих і дітей, 22 сільські бібліотеки з книжковим фондом 274444 екземпляри книг.

Нові типові шкільні приміщення з'явилися у Бирюках, Житніх Горах, Запрудді, Савинцях, Шарках. На той час у районі нараховувалося 11 середніх, 9 восьмирічних, 4 початкових школи, вечірня школа робітничої молоді і заочна школа працюючої молоді, охоплювалися навчанням близько 8-ми тисяч чоловік, у навчальних закладах працювали 534 вчителі та вихователі.

У 1979 році відкрилося Рокитнянське професійно-технічне училище №1. У перший рік навчання тут здобували необхідні знання 150 учнів. Училище розпочало підготовку фахівців робітничих професій – машиністів автомобільного крана, столярів-будівельників, штукатурів-плиточників-облицювальників, електромонтажників, електрозварювальників ручного та дугового зварювання, слюсарів-сантехніків, машиністів баштового крана та інш. для роботи на промислових підприємств та в будівельних організаціях району. Хороші знання, що їх давали викладачі навчального закладу, та міцна матеріальна база –

Колектив працівників хлібзаводу

гуртожиток, бібліотека, спортивний та актовий зали, виробничі майстерні, навчальні кабінети, лабораторії, спортивне містечко – сприяли збільшенню кількості бажаючих тут навчатися.

Було споруджено також 12 магазинів, 3 кафе, 2 їдальні, хлібозавод. В цілому ж у районі нараховувалося 128 торговельних точок, 19 підприємств громадського харчування.

Повністю реконструювали телефонний зв'язок, почала діяти автоматична телефонна станція на 500 номерів, запрацювали АТС в Ольшаниці, Острові, Телешівці. У 1973 році у Рокитному розпочалося будівництво триповерхового будинку зв'язку.

Дорогами з твердим покриттям на той час вже сполучалися всі населені пункти Рокитнянщини. Введені в експлуатацію мости через річку Гороховатку в селі Телешівка та через річку Рось у Рокитному, висоководні мости у Насташці і Острові.

Помітним явищем у культурному житті району стало створення у 1975 році у Рокитному з ініціативи М.Д.Сидоренка театру ляльок. Микола Дмитрович був не лише його засновником, а й режисером. Свою першу виставу «Теремок» її творці винесли на суд учнів Маківської восьмирічної школи і мали неабиякий успіх. Наступного року юні глядачі району мали змогу ознайомитися з вже розширеною програмою самодіяльних артистів, до якої також увійшли казка Мамина-Сибіряка «Хоробрий заєць», мініатюри на шкільну тему. Становлення лялькового театру позначилося вдалими знахідками нових прийомів і засобів вираження задуму тієї чи іншої п'єси. У репертуарі колективу з'явилися вистави «Хоробрий заєць», «Машенька і Ведмідь», «Мороз Іванович», «По щучому велінню», «Веселі ведмежата», «Ще раз про Червону Шапочку», «Нуль один», «Світлофор». Театр одержав приміщення. Розширювалася географія творчих

Будується міст через Рось

Засновник та режисер Рокитнянського театру ляльок Заслужений працівник культури України М.Д.Сидоренко стояв біля вистоків телерадіокомпанії "Рокита"

подорожей колективу – села Рокитнянщини та Київського Полісся, Богуслав, Тараща, Миронівка, Фастів, Тальнівський і Жашківський райони Черкаської області, ВДНГ у Києві. У 1978–1980-х роках театр мав більше як по 32 тисячі глядачів.

При колективі діяли свої вокально-інструментальні ансамблі «Матіола» та «Мушкетери». Буквально кипіли енергією і новими задумами музиканти Григорій Бакаленко, Анатолій Хоменко, Валерій Винниченко, Юрій Листопад,

Віктор Червоніжко. Серед тих, хто «водив» ляльок, – Катерина Мартиновська, Галина Назаренко, Петро і Ніна Погасій, Валентина Шевченко, Алла Пашенко, Галина Хілініч, Ольга і Женья Сербіні.

Досягнувши визнання, колектив пробував свої сили у маріонетковій виставі. Справжнім тріумфом стала постановка вистави за п'єсою Г.Поливнової «Веселі ведмежата». Репертуар театру, що працював на дітей, поповнився ляльковими мініатюрами для дорослих.

Популяризації мистецького жанру в районі сприяло створення філіалу лялькового театру при Рокитнянському районному Будинку культури; над колективом аматорів взяв шефство республіканський театр ляльок, котрий надавав практичну і методичну допомогу. Щоденна копітка праця, прагнення зробити кожен наступний виступ кращим від попереднього, постійні пошуки нових форм і методів художнього вираження, розширення репертуару сприяли тому, що в 1982 році ляльковому театру присвоїли звання «народного самодіяльного», а в 1983-му – колектив став лауреатом обласної комсомольської премії імені О.Бойченка.

Добра слава линула про аматорський колектив цукрового заводу, створений за ініціативи А.С.Григоровича. При активній підтримці адміністрації підприємства самодіяльні артисти розгорнули велику концертну програму і досягли високого художнього рівня. У 1982 році його було удостоєно звання «Народний ансамбль пісні і танцю». У складі колективу були хор, чоловічий вокальний ансамбль «Козацький гурт» та інструментальний ансамбль «Троїсті музики». Широка географія виступів ансамблю – селище, район, область, столиця, Росія.

Самодіяльні артисти цукрового заводу з концертом у Загорську Московської області

У 1976 році було здійснено централізацію бібліотек міністерства культури. До централизованної бібліотечної системи Рокитнянського району, яку очолила Дарія Дементіївна Косяк, увійшло 25 сільських та 2 районні бібліотеки. 80-ті роки по праву вважають «золотими». Завдяки цьому десятиліттю бібліотеки району виживали у кінці другого тисячоліття. Література, одержана у 80-х, і тепер становить основу фондів ЦБС. Якщо у 1976-му на момент централізації книжковий фонд становив 248897 примірників книг, то у 1986-му – 412763 примірники.

Велике значення у житті займали фізична культура і спорт. Повсюдно будувалися спортивні майданчики, зали, футбольні поля. На високому рівні проводилися уроки фізичної культури у школах, вражали районні учнівські змагання з легкої атлетики, баскетболу та гімнастики. Відзначалася майстерністю районна футбольна команда, яка знову зіграла у фіналі кубка Київщини. Видовищним у 1968 році був матч з ветеранами київського «Динамо». Футбольні команди діяли у кожному селі, а районна першість відбувалася при заповнених стадіонах. Доказом захоплення жителів Рокитнянщини різними видами спорту є досягнення В. Старинського з села Насташка, який став чемпіоном світу з кульової стрільби. З відкриттям у 1969 році у Рокитному районної дитячо-юнацької спортивної школи почали розвиватися такі види спорту, як велоспорт, лижні гонки, боротьба, гандбол. Для вихованців ДЮСШ на річці Рось був побудований табір. Велика заслуга у відкритті школи та організації її роботи належала О.П.Скорику, який був першим її директором. Згодом Олександр Панасович завідував районним відділом освіти. Його спадкоємець В.Т.Кисленко, великий ентузіаст спорту, працюючи у житньогірській школі, став прикладом мало не для всієї України. У селі Житні Гори неодноразово проводилися першості області з гандболу, вихованка Володимира Терентійовича Раїса Романчук стала п'ятою на Всесоюзних змаганнях з лижних гонок.

У 1972 році після реконструкції районного стадіону у Рокитному відбулася Спартакіада Міжколгоспбуду. З'явилися потужні колективи фізичної культури на ТОВБМіКу, цукровому заводі, у Синявському бурякорадгоспі. Великих успіхів досягали спортсмени району. Тренуючись самотужки, виконав норматив майстра спорту СРСР і увійшов до збірної України з марафонського бігу Юрій Полубок. Розпочала свою трудову діяльність на Рокитнянщині тренер з лижних гонок Ніна Сірош, вихованка котрої Тетяна Водоп'янова згодом стала чемпіоном збірної України, неодноразовою призеркою чемпіонату світу, учасницею Олімпійських Ігор в Ногано.

У 1980 році була проведена міжнародна естафета олімпійського вогню ігор Олімпіади в Москві. Честь пронести олімпійський вогонь випала рокитнянцям Михайлу Поночовному та Олександру Калінському.

Активно розвивався спорт у Рокитнянському професійно-технічному училищі №1. У 1985 році тут проводився всесоюзний турнір з вільної боротьби. Подібні турніри відбувалися і в ДЮСШ, організатором яких був Микола Вакуленко. Помітний слід в історії спорту району залишив П.Ю.Левінтант – незмінний керівник районного спортивного товариства «Колос» у 50–80-х роках.

Значний вклад у розвиток спорту Рокитнянщини внесли тренери П.Р.Павленко, М.С.Вакуленко, О.Г.Липовенко (класична та вільна боротьба), В.І.Безутлий, Ю.Б.Строкін (гандбол), Н.Т.Сірош, М.О.Мирець (лижні гонки), О.М.Калінський та В.О.Калінський (футбол).

У 1972 році на кожному з 19039 гектарів хлібороби району зібрали по 30,8 центнера зернових і зернобобових культур, у тому числі озимої пшениці – 35,6 центнера, ячменю – 29,5, гороху – 21,5, зернової кукурудзи – 50,8 центнера. Валовий збір зерна сягнув 58708 тонн. У засіки

Дорідний урожай – державі. 80-ті роки XX-го століття

нетельного господарства у колгоспі імені Жданова.

Нове десятиліття дало нових ударників. На Рокитнянщині з'явилися два Герої Соціалістичної праці.

П.П. Сухецький

Петро Петрович Сухецький народився у 1937 році у селі Савинці Рокитнянського району у сім'ї колгоспників. Мати Наталя Василівна була ланковою, бригадиром, завідуючою фермою. Нелегко доводилося солдатській вдові з трьома малими дітьми. Старший Петро з малих літ влітку пас телят, разом з іншими дітьми збирав на бур'яках довшоносиків, колоски у полі, тягав гребку. У 1951 році закінчив сім класів місцевої школи і попросився причіплювачем до тракториста С.С.Шугалії, який став наставником юного Петра. І незважаючи на те, що у 1953 році закінчив курси трактористів у Степанцях, завжди стверджував, що механізатора з нього зробив Степан Свиридович Шугалія.

... Лютий 1971 року. У колективах бригад господарства активно обмінювалися думками про результати роботи, критично оцінювали досягнуте. Ну як миритися, що з гектара збирали по 46 центнерів зерна кукурудзи? Як діяти, врахувати зрослі вимоги? Тоді й визрів план: щоб підвищити продуктивність праці, треба створити механізовану ланку з вирощення цієї культури з мінімальними затратами

ручної праці, а згодом виключити їх зовсім; встановити колективну відповідальність за врожай на закріпленій за нею площі. Так, як це робили скардовці – товариші по соціалістичному змагання. Тобто, за сівбу, догляд сходів, збирання кукурудзи

держави засипали 23,8 тисячі тонн хліба, створили необхідний основний і страховий посівний фонди, провели розрахунки з колгоспниками,

Здійснювалися заходи по дальшому поглибленню спеціалізації сільського господарства. У колгоспі «Україна» в 1972–1973 роках завершилося будівництво птаховничого комплексу на 40 тисяч курок-несучок. У 1973–1975 роках споруджено міжколгоспний комплекс по відгодівлі великої рогатої худоби; в колгоспі імені 1 Травня – комплекс по відгодівлі свиней на 13 тисяч голів. У 1975 році було здане в експлуатацію перше приміщення

відповідає ланка – п'ятеро механізаторів. П.Сухецький, А.Семенюта, В.Демський, П.Рубан, Ю.Романчук.

Перші дні роботи в ланці показали, що досконало володіти лише трактором – замало. Всі члени ланки мають стати і добрими сівачами, і майстерними комбайнерами, і хорошими знавцями високої культури землеробства. Це було необхідно для повної взаємозаміни. А щоб кожен працював якнайкраще, щоденно підбивали підсумки зробленого. Невдовзі Петро Сухецький оволодів суміжною професією комбайнера, при потребі міг виконувати на кукурудзяній ниві будь-яку роботу. Майстром на всі руки став Андрій Семенюта. Перевиконували норми П. Рубан, В. Демський, ветеран ланки, колишній фронтовик Ю.М.Романчук, котрий ще й вдосконалив «пальці» комбайна, засувки в розкидачі добрив. Результат не забарився. У перший рік своєї роботи ланка збрала по 89 центнерів зерна з гектара. Небувалий у районі врожай!

Добре налагоджене трудове суперництво допомогло і наступного року швидко і без втрат зібрати кукурудзу. Ще й завдяки раціональному використанню тракторних причепів, які задіювалися у комплексі з косарками, вивільнили від інших робіт шість автомобілів. То ж було чим похвалитися перед скардовцями, котрі приїздили у Савинці для вивчення досвіду.

Колеги вважали за щастя працювати в ланці Сухецького, людини роботящої, принципової і уважної. З ним легко долалися рубежі, адже ставився до всіх рівно – виможливо і чуйно, як належить керівникові, сам правив за приклад іншим.

А 11 грудня 1973 року жителі району читали у пресі Указ Президії Верховної Ради СРСР про присвоєння звання Героя Соціалістичної праці з врученням ордена Леніна і золотої медалі «Серп і молот» в тому числі механізатору колгоспу «Прогрес» Рокитнянського району. П. П. Сухецькому. У 1975 році Петра Петровича обрали депутатом Верховної Ради УРСР. Він був також делегатом XXV, XXVI з'їздів КПРС і КПУ. Відзначений урядовими нагородами.

Трудовий стаж П.П.Сухецького – 48 років. Помер 11 серпня 2005 року.

М.В. Кривенко

Кривенко Микола Васильович народився 29 березня 1936 року в селі Ольшаниця у хліборобській родині. Закінчивши у 1952 році семирічну школу, навчався на курсах механізаторів і вже весною наступного року сів за кермо трактора «Універсал». Великий вплив на становлення молодого фахівця мав колишній фронтовик-танкіст механізатор Василь Левкович Павліченко.

Після служби в Армії своє трудове життя М.В.Кривенко присвятив роботі на передовій вітчизняній техніці, її випробуванню та удосконаленню. Одним з перших на Рокитнянщині розпочав працювати на тракторі харківського виробництва Т-74. Протягом кількох років роботи на цій машині Микола Васильович досягнув найбільшого виробітку у районі, підтвердивши її високу продуктивність.

На початку 1973-го на запрошення Харківського тракторного заводу у числі висококваліфікованих механізаторів освоював та професійно оцінював трактор Т-150К. Тут же на підприємстві у ролі підручного переймав багатий досвід знаменитого коваля Героя Соціалістичної Праці М.І.Калашникова.

Як ніхто на Рокитнянщині, володіючи технікою, довів, що вітчизняний Т-150К відповідає найкращим світовим зразкам машин такого ж класу. В ольшаницькому колгоспі на цьому тракторі М.В.Кривенко працював близько восьми років.

За підсумками трудового суперництва 1977 року М.В.Кривенко виробив 3800 гектарів умовної оранки – удвічі більше норми. Праця механізатора колгоспу імені Жданова одержала високу оцінку. 22 грудня 1977 року Указом Президії Верховної Ради СРСР йому присвоєно звання Героя Соціалістичної праці. У наступному році М.В.Кривенко знову виробив найбільшу кількість гектарів умовної оранки – 4200, а згодом подолав і цей рубіж. До того ж, протягом кількох років трактор, на якому працював механізатор, не знав капітального ремонту.

У наступні роки М.В.Кривенко випробовував на ольшаницьких полях можливість трактора К-707 (у колгоспи району надійшли дві машини цієї марки з Кіровського заводу).

За безпосередньої участі сімейного екіпажу Кривенків (помічником Миколи Васильовича тривалий час працювала його дружина Ольга Захарівна) на ланах господарства виконувалися майже всі агротехнічні заходи.

М.В.Кривенко також нагороджений орденами Леніна та Трудового Червоного Прапора, медалями. Учасник III Всесоюзного з'їзду колгоспників.

Помер 20 березня 1983 року.

Однак цей період в житті Рокитнянського району, як і житті країни, поруч з відчутними результатами позначився консервативними тенденціями. З'явилися застійні явища, створився певний механізм гальмування. Атмосфера застою відбивалася й на соціальній сфері, ідеологічній роботі, партійних організаціях району, функціонуванні місцевих рад народних депутатів. Поглибилися протиріччя між політичним характером партійного керівництва і практикою надмірного адміністрування, підміни радянських і господарчих органів. Потрібні були нові зміни в суспільстві, відповідна політична воля керівництва, готовність сприймати і втілювати їх у життя.

Ще у 60–70-і роки з боку незначної, але дедалі більшої кількості людей, яких називали дисидентами, почала звучати критика радянського способу життя, канонізованих цінностей, реакційних рис, які гальмували розвиток суспільства. Дисиденти великою мірою вирости з деєсталінізації, з послаблення «паралічу страху», що їх розпочав Хрущов. В Україні дисидентство викристалізувалося у змаганнях за національні і громадянські права, а також за релігійні свободи⁴. До активних борців за Україну у нашому районі належав і житель села Острів Павло Скочок. Його, як і інших «шестидесятників», непокоїла велика розбіжність між радянською теорією та дійсністю, особливо в галузі національних прав. Павло Скочок виступав проти національних репресій в Україні та за громадянські права в СРСР. У лютому 1966 року в Івано-Франківську відбувався процес над вчителем М.Озерним, якого звинувачували у «націоналістичних тенденціях». П.Скочок, який був присутній на процесі, вже 10 березня надіслав до першого секретаря ЦК КПУ П.Шелеста протест проти судилища над М.Озерним. Лист та скорочений запис перебігу подій на процесі з'явився у самвидаві, в результаті чого частині громадськості стало відомо, що вчителя примусили каятися у прищепленні любові учням до рідної мови і культури, та ще й засудили його до шести років таборів суворого режиму. За такі дії Павла Скочка, на тоді кореспондента газети «Радянська Україна», навесні 1966 року звільнили з роботи⁵. Проте ідеологічний та адміністративний тиск не зламали цю людину.

Фронтівки. 80-ті роки XX-го століття

Вшанування солдатських вдів. 80-ті роки XX-го століття

Він підтримував зв'язки з теж іншомислячими В.Чорноволом, Л.Шереметьєвою та інш., творив самвидав. Згодом Павло Скочок видавав журнал «Золоті ворота», де публікував зрілу і неоднозначну для тодішнього суспільства власну прозу. Синьо-жовтий прапор з'явився над його хатою в Острові ще у пору, коли багато хто навіть думати боявся про національну символіку. Сьогодні дослідник минулого, П.Скочок підготував великооб'ємну роботу про садівничих Смиренків, має напруження з історії свого краю, займається активною громадською роботою.

Реальна можливість демонтажу адміністративно-командної системи створилася у середині 60-их років. Основи цього були закладені в рішеннях березневого і вересневого (1965 р.) Пленумів ЦК КПРС. Визнавалося, що стан, при якому керівні господарські органи мають тільки права, а підприємства – тільки обов'язки, ненормальний. Поставлене завдання полягало у перетворенні фіктивного госпрозрахунку у реальний у промисловості і сільському господарстві. У кінці 70-их в цьому експерименті брали участь і підприємства Рокитнянського району. Та ця можливість так до кінця і не реалізувалася на практиці.

Головним результатом функціонування адміністративно-командної системи була екстенсивна спрямованість розвитку економіки району. Ставка на валові показники не стимулювала нововведень. Не відповідала сучасним вимогам якість значної частини продукції. Навіть у період гонитви за «знаком якості» така продукція вимірювалася досить значним відсотком. У 1980 році відсоток браку у Рокитнянському виробничому об'єднанні будівельних матеріалів і конструкцій дорівнював одиниці, що вважалося поганим показником. Завдяки вжитим організаційним та технічним заходам його вдалося знизити до 0,9, а ще згодом – до 0,33 відсотка. Щорічні враховані втрати від браку на підприємствах і в сільському господарстві досягали сотні тисяч карбованців. Не сприяла активізації людського фактора на виробництві й існуюча система оплати праці, пануюча зрівнялівка.

Не можна не згадати і того, що за Л.Брежнєва проводилася систематична кампанія розширення вживання російської мови в Україні та обмеження української. Швидко зростало її використання в українських школах, засобах масової інформації, літературі. У містах стало неприйнятно розмовляти українською. Часом доходило до казусів. Сільська молодь, не бажаючи відставати від міської, їдучи до Києва, Білої Церкви, переходила на суржик або ж недосконалу російську. Недаром у ті часи поширився вислів, який найповніше розкривав неприродність невизнання рідної мови: «Лезла по лестнице, а впала з драбини». Викладачі української мови у рокитнянських школах були занепокоєні скороченням годин української, дехто навіть не бачив для неї майбутнього. Педагоги з гіркотою радили випускникам здобувати фах російського філолога, адже такий спеціаліст у порівнянні з ними вигравав у зарплаті.

У цей же час більшість сільських жителів прагнула переїхати до міст, де були ширші можливості для пошуку роботи, здобуття освіти, зручніші побутові умови та краще організований відпочинок.

Смерть Л.Брежнєва у 1982 році спонукала до необхідності змін, які почалися дещо згодом – з приходом до влади М.Горбачова.

З ПРАГНЕННЯМ ДО ЗМІН

*Історія ніколи не повертає назад, не відновлює минуле,
вона завжди незмінно іде вперед.*

С.Франк

Метою розпочатої у 1985 році перебудови було модернізувати радянську систему для її збереження. Щоб досягти цієї мети, М. Горбачов проголосив новий, демократичний стиль керівництва, створюючи враження більшої доступності й наближеності його режиму до народу, закликаючи до гласності в управлінні державою та до плюралізму думок у рамках соціалістичного вибору. Однак реформування існуючої соціально-політичної системи так і не встигли дати очікуваних результатів. 26 квітня 1986 року стався вибух на Чорнобильській атомній електростанції. Найімовірніше, саме з цього часу почався відлік істинних змін в українському суспільстві, започаткувавши період новітньої історії України. Змінювалися погляди на життя, психологія, настрої. Перша відкрита критика існуючої системи була викликана урядовим трактуванням Чорнобильської катастрофи через замовчування подій, приховування реальної загрози населенню.

Свій зловісний слід катастрофа залишила й на Рокитнянщині. Майже вся її територія стала зоною посиленого радіоекологічного контролю, переважна більшість жителів мають статус потерпілих. Зокрема, 558 осіб першої категорії, 454 – другої, 2563 – третьої, 16727 – четвертої категорії, серед них понад – 5500 дітей. Значна частина жителів району – пожежники, працівники транспортних організацій, торгівлі, зв'язку, інших установ – брала участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Сьогодні багатьох з цих людей уже немає в живих, інші постійно хворіють, перебувають на інвалідності. То ж доводиться фіксувати ще одну гірку цифру – на Рокитнянщині мешкають 212 вдів – дружини померлих потерпілих першої та другої категорій.

Прийняла Рокитнянщина 27 сімей-переселенців з 30-кілометрової зони.

Не варто скидати з рахунку одного з найкровопролитніших в історії людства воєнних конфліктів в Афганістані, у який нашу країну було втягнуто внаслідок злочинних рішень колишнього радянського керівництва. Прагнення допомогти «братньому афганському народу» обернулося тисячами смертей, скаліченими долями та сльозами, що не висихають і досі. Понад 150 уродженців Рокитнянщини перебували у складі обмеженого контингенту військ в Афганістані, частина з них нині проживають у районі, входять до складу районної організації Української спілки ветеранів Афганістану. Троє наших земляків – Олексій Володимирович Мітлицький з Рокитного, Володимир Дмитрович Піта з Синяви, Петро Іванович Шаровара з Маківки загубили у неоголошеній війні в Афганістані своє молоде життя.

Прискорила процеси, що назрівали в суспільстві, і спроба державного перевороту 19 серпня 1991 року. Скомпрометували себе партійні органи, була припинена діяльність Комуністичної партії¹. Повнота влади перейшла до місцевих рад, у політичному житті почала утверджуватися багатопартійність.

Виклик монополії партійних органів на владу уперше на Рокитнянщині і, зокрема, у селищі Рокитне, пролунав у квітні 1991 році зі створенням місцевого осередку Української Республіканської партії. У 1992 та 1993 роках з'явилися осередки Української Національної Асамблеї – Української Народної Самооборони, Української Консервативної Республіканської партії та Народного Руху України. Вони відстоювали ідею суверенітету Української республіки, відродження української мови та культури, підтримували демократизацію політичної, суспільної і економічної системи, збудили інтерес до багатьох явищ минувшини нашого краю.

Просвітницькою діяльністю займалися члени громадської організації Всеукраїнського товариства «Просвіта».

14 липня 1991 року у Рокитному відбувся мітинг, присвячений 1-й річниці Декларації про державний суверенітет України. На ньому був присутній багаторічний політв'язень радянських концтаборів депутат Верховної Ради України першого скликання Левко Лук'яненко. А 24 серпня Верховна Рада України проголосила Акт про державну самостійність України за редакцією Левка Григоровича.

28 вересня у Рокитному за участі членів Рокитнянського осередку УРП та соратника Левка Лук'яненка, колишнього політв'язня Олеся Сергієнка відбувся ще один мітинг в рамках Всеукраїнського Народного Віча «Україні – державну незалежність». Тоді ж, восени, на звернення Рокитнянського осередку УРП до виконавчого комітету Рокитнянської районної ради над будівлею райвиконкому поруч з прапором УРСР уперше був піднятий національний синьо-жовтий.

Населення району все більше підтримувало ідеї державного суверенітету України. Під час референдуму 17 березня 1991 року 73,14 відсотка жителів Рокитнянщини відповіли «так» на запитання «Чи вважаєте Ви необхідним збереження Союзу Радянських Соціалістичних Республік, як оновленої федерації рівноправних суверенних республік, в якій повною мірою гарантуватимуться права і свободи людини будь-якої національності?». За повну незалежність України під час референдуму 1 грудня вже проголосували 95,4 відсотка виборців².

Як і всі українці, з прагненням до якісних змін у суспільстві жителі Рокитнянщини сприйняли розробку нової Конституції, вибори Президента України (61,7 їх відсотка віддали свої голоси за Леоніда Кравчука), вироблення нового Союзного договору. У забезпеченні державної самостійності України люди вбачали можливості виходу з кризи, що охопила народне господарство країни. Нестабільність у суспільстві, поглиблення негативних явищ в економіці, фактичний розпад Союзу, розбалансування існуючих зв'язків між регіонами і підприємствами, спад виробництва у 1991 році у порівнянні з 1990-м, суцільні дефіцити, розвал фінансової системи призвели до різкого зниження життєвого рівня населення, невдоволення та соціальної напруженості серед нього. У промисловості району намітилася тенденція до зниження темпів виробництва, майже втричі скоротився обсяг будівельно-монтажних робіт, на 35 відсотків - обсяг перевезення вантажів, поглибилася криза в сільському господарстві.

Одним з напруженіших у розвитку молодой незалежної України залишився у пам'яті 1992 рік. Прийняття Верховною Радою України Законів «Про представника Президента» та про зміни в Законі «Про місцеве і регіональне самоврядування» перетворило ради всіх рівнів, за винятком Верховної, з органів, що керували і відповідали за вирішення всього комплексу соціально-економічного життя території, у структуру представницької влади з обмеженими повноваженнями. Виконавча влада на місцевому рівні почала зосереджуватися у районних державних адміністраціях.

Апарат Рокитнянської районної державної адміністрації остаточно сформувався у червні 1992 року і нараховував 6 керівників та 10 відповідальних працівників. Пріоритетним напрямом своєї діяльності райдержадміністрація вбачала зупинення спаду виробництва у промисловості і сільському господарстві. Певною мірою це вдалося. Валовий збір зерна у 1992 році в районі зріс на 6 відсотків до одержаного у попередньому році; на 13 відсотків збільшилася реалізація зерна державі. Колгоспи та радгоспи одержали майже 1,3 мільярда карбованців чистого прибутку. Найкращих результатів господарювання досягли в Синявському буряко-радгоспі, колгоспах імені Фрунзе (сmt Рокитне) та імені Кірова (с. Синява). Припинився спад виробництва з випуску товарної продукції на промислових підприємствах, окрім того, колектив заводу продовольчих товарів освоїв випуск нових найменувань.

Проте не всі могли працювати в кризових умовах. Час вимагав активнішого переходу до різноманітних самостійних форм власності, що передбачали роздержавлення і приватизацію об'єктів господарювання. Невідкладні заходи зі створення багатоукладної соціально орієнтованої економіки та скасування монополії держави на привласнення засобів і результатів виробництва декларував прийнятий 7 лютого 1991 року Закон України від «Про власність». Рокитнянщина не стала винятком у формуванні вільних і рівноправних ринкових суб'єктів, хоча приживалися вони досить нелегко.

У 1992 році у Рокитнянському районі розпочався процес приватизації землі. Відбулося перетворення колгоспів і радгоспів на 14 колективних сільськогосподарських підприємств (КСП) з наступним паюванням їхнього майна, а згодом і переданої їм у власність землі. Значний ефект від розпаювання колгоспів і створення КСП одержали у «Ниві» (колишній колгосп імені Фрунзе), акціонерному колективному товаристві «Ольшаниця» (колишній колгосп імені Жданова), інших сільгосппідприємствах. У квітні 1993 року на Рокитнянщині нараховувалося й 8 фермерських господарств.

Поступовий перехід до ринкових відносин відбувався і в промисловості. У 1992 році на шлях самостійного господарювання став колектив Рокитнянського маслозаводу, котрий спершу орендував підприємство, а згодом створив на його основі відкрите акціонерне товариство «Рокитнянський маслозавод». Відчутний крок у його розвитку було зроблено у 1996-му, коли правління акціонерного товариства очолив Михайло Миколайович Сіренко. Саме відтоді продукція з фірмовою маркою «Рокитняночка» почала упевнено завойовувати своє місце на споживчому ринку Київщини. Сталося це завдяки зручній сучасній упаковці, розширенню асортименту продукції, помірним цінам на неї і високим смаковим якість. За добу підприємство почало переробляти на 30 відсотків сировини більше у порівнянні з попередніми роками. Розширилося коло постачальників сировини. До сільгосппідприємств Рокитнянського району приєдналися підприємства сусідніх – Білоцерківського, Таращанського Кагарлицького районів, окремі господарства Вінницької області, власники особистих підсобних господарств.

У 2002 році підприємство у черговий раз змінило форму власності та свою назву. Сьогодні ПП «СІМОЛ» – одне з прибуткових підприємств району, що у 2009 році відзначатиме своє 80-річчя, постійно дбає про конкурентоспроможність продукції з цільного молока. Понад 15 найменувань продукції мають своїх споживачів не лише в Києві і столичній області, а й за її межами.

Відкрите акціонерне товариство з однойменною назвою у 1995 році створено на базі орендного підприємства «Рокитнянський цукровий завод». Серед акціонерів товариства –

Заслужений працівник промисловості України
М.М.Сіренко

Сучасний вигляд ПП "СІМОЛ"

юридичні та фізичні особи. Неодноразовий лідер тих часів у Київській області, підприємство стабільно займало передові позиції у державному рейтингу підприємств галузі. Основним ринком збуту рокитнянських цукроварів став центральний регіон України. Завдяки високій якості цукру-піску серед його споживачів, крім підприємств торгівлі, кондитерських фабрик, були відомі компанії «Coca-Cola», «Pepsi-Cola», завод «Росинка».

Зміна форми власності позитивно позначилася на господарській діяльності відкритих акціонерних товариств «Рокитнянська продовольча компанія», «Рокитнянський комбінат хлібопродуктів», «Ольшаницьке хлібоприймальне підприємство», ВСТ «Пекар», ВАТ «Рокитнянський спецкар'єр», дочірнього приватного підприємства «Рокитнянський гранкар'єр», ЗАТ «Київцукорспецбуд» та інш.

Добре відомий факт: саме завдяки вкладенню інвестицій у районі відроджено птахівничу галузь. У ЗАТ «Малинове» нині утримується понад 393 тисячі курей-несучок. У 2007 році на підприємстві вироблено 102,2 мільйона штук яєць, що на 1,8 мільйона штук більше, ніж у 2006 році.

Наступні Укази Президента «Про комерціалізацію діяльності підприємств і організацій сфери послуг» і «Про комерціалізацію підприємств торгівлі та громадського харчування» відкрили дорогу до комерціалізації магазинів, підприємств громадського харчування та побуту. Розпочалася приватизація житла.

Ознакою часу стали кооперативи та малі підприємства. У 1997 році на Рокитнянщині вже було зареєстровано 64 малих підприємства, 412 фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, у 1999-му – 79 малих підприємств і 438 суб'єктів підприємницької діяльності, чисельність працюючих у малому бізнесі за два вказаних роки зростає з 700 до 900 осіб, що становило 6 відсотків населення. Підприємства малого бізнесу заповнили здебільшого порожні ніші у виробництві окремих видів продукції та наданні послуг, які утворилися внаслідок кризи великих підприємств. Це – побутові, транспортні послуги, переробка сільськогосподарської продукції, виготовлення столярних виробів і будівельних матеріалів. Найбільша кількість суб'єктів підприємницької діяльності належала до торгівлі і громадського харчування.

Проте розв'язати всі економічні проблеми було непросто. Приріст обсягів промислового виробництва у 1998 році в районі становив 62 відсотки. З 11-ти підприємств тільки п'ять збільшили випуск товарної продукції, внаслідок низького рівня платоспроможності проблематичною залишалася реалізація промислової продукції, а через відсутність обігових коштів на підприємствах широкого розмаху набули товарообмінні операції. Промислова галузь у районі була збитковою. Економічна криза вибила з нормального ритму будівельний комплекс. Почало «лихоманити» ТОВБМіК. Підприємство, що у 1985–1990 роках досягло апогею свого розвитку, значно зменшило обсяги виробництва продукції і почало працювати в основному на замовлення. У пошуках споживачів продукції воно на ходу перебудовувало свою роботу і налагодило випуск меблів, інших товарів народного споживання.

Промислові підприємства району мали проблеми з реалізацією продукції, що призводило до затоварювання складів. У зв'язку з цим погіршувався їх фінансовий стан. У 1999 році дебіторська заборгованість промислових підприємств становила майже 3 мільйони 700 тисяч гривень, кредиторська заборгованість – понад 9 мільйонів 520 тисяч гривень, у тому числі заборгованість з оплати праці – 1 мільйон 271 тисячу гривень, значними були недоїмки до бюджету та до Пенсійного фонду.

Практично припинили свою діяльність, крім ТОВБМіКу та райШРБУ, будівельні організації району. Виробничі бази, основні засоби, кваліфікаційний склад будівельного комплексу опинилися у повному занепаді і розвалі.

Збитковою була й робота пасажирського транспорту. У 1998 році ВАТ «Рокитнетранс» мало майже 50 тисяч гривень збитків.

У сільському господарстві району, як і в цілому в країні, теж склалася тенденція до зниження обсягів виробництва основних видів продукції рослинництва і тваринництва, розвинулась криза неплатежів. У 1998 році лише два сільськогосподарські підприємства району – ВАТ «Синявське» та КСП «Нива» – працювали рентабельно і мали прибутки. Інші – мали високу дебіторську і кредиторську заборгованість, борг по заробітній платі становив 2 мільйони 502 тисячі гривень, мільйонами обраховувалися недоїмки до бюджету та Пенсійного фонду. В цілому агропромисловий комплекс Рокитнянського району у 1998 році був збитковим.

Велика заборгованість по сплаті за землю колективних сільськогосподарських підприємств місцевим бюджетам, інші чинники спричинили виконання районного бюджету по доходах на 86 відсотків, сільські бюджети були виконані на 62 відсотки, селищний – на 68. В цілому бюджет-98 реально задовольняв потреби лише на 40-50 відсотків і навіть мінімальні видатки покривалися на 66 відсотків за рахунок дотації з обласного бюджету. З майже 4140 тисяч гривень у район надійшли понад 2260 тисяч гривень. Решта була віднесена на взаєморозрахунки з векселями та взаємозаліки. Тож заборгованість в цілому по видатках зросла на 1,7 мільйона і на 1 січня 1999-го становила майже 9 мільйонів гривень, борг із заробітної плати – 1,1 мільйона гривень, серйозну тривогу викликали розрахунки за енергоносії. У 1999-му 90 відсотків надходжень спрямовувалися на покриття останньої до повного погашення, тому питання фінансування інших витрат залежало, як і в попередньому році, від надходження дотації коштів з області.

Указ Президента України від 3 грудня 1999 року «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» мав на меті перетворити КСП у господарські формування ринкового типу на основі приватної власності на майно і землю. Складовими ринкової економіки визначалися свобода, власність та конкуренція.

На базі уже згаданих 14-ти КСП на Рокитнянщині утворилися 17 нових агроформувань: 1 акціонерне товариство, 2 – приватні агрофірми, 13 сільськогосподарських товариств з обмеженою відповідальністю. Два господарства реформувалися з подрібненням (КСП імені 1 Травня і КСП «Дружба»). Під час реформування у 7-ми господарствах виявили недовіру колишнім керівникам і обрали нових.

Школою досвіду для них, та й для хліборобів з досвідом, було відкрите акціонерне товариство «Синявське», що, незважаючи на труднощі агропромислового комплексу, підирувало за результатами діяльності господарств району і Київщини. Стабільні прибутки товариству забезпечували високі врожаї сільськогосподарських культур (середня урожайність зернових культур у 1996–1998 роках була не меншою 60-ти центнерів з гектара), виробництво гібридного насіння цукрових буряків, котрі на давальницьких умовах здавалися для переробки до Вінницького і Лебединського заводів, Словакії, а також понад 3-тисячні надой молока та вагомі прирости свинопоголів'я. З 1991 по 1995 рік рентабельність господарювання у «Синявському» становила до 146-ти від-

Екіпаж комбайнера В.М.Гугелика (в центрі) з ВАТ «Синявське» – багаторічний переможець трудового суперництва на Рокитнянщині

сотків. З 1995-го без реальної підтримки держави господарство не втратило платоспроможності і забезпечувало понад 40-відсоткову рентабельність. На полях товариства одними з перших на Рокитнянщині запрацювали високопродуктивні комбайни іноземного виробництва «Джон-Діри» і «Топ-Лайнери», трактори, виробіток за зміну яких 15 гектарів ріллі; комп'ютерні установки почали здійснювати бухгалтерський облік. Окрім того, на чотирьох відділках товариства – «Кам'янка», «Ромашки», «Шарки», «Перше Травня» - створені хороші умови праці і відпочинку трудівників. Вагоме слово у товаристві було за фахівцями та його тодішнім керівником – багаторічним членом колегії при голові райдержадміністрації, депутатом Київської обласної ради Василем Івановичем Литвином.

В.І.Литвин

Литвин Василь Іванович – голова правління ВАТ «Синявське», Заслужений працівник сільського господарства України, депутат Київської обласної ради третього і четвертого скликань, депутат районної ради кількох скликань, член колегії райдержадміністрації. Нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня.

Народився 23 жовтня 1953 року в селі Княже Звенигородського району на Черкащині. Трудовий шлях розпочав різноробчим у місцевому колгоспі імені Калініна після закінчення середньої школи. Закінчив агрономічний факультет Уманського сільськогосподарського інституту, за фахом – вчений агроном. Працював агрономом у колгоспі імені Леніна с. Зеленьки Миронівського району.

Чверть віку трудився у ВАТ «Синявське» – агрономом-насіневедом, заступником директора-головним агрономом. З 1991 року очолював товариство.

За керівництва В.І.Литвина господарство утримувало лідируючі позиції по врожайності зернових та технічних культур у районі, області і навіть державі. Своє застосування у «Синявському» знайшли впровадження сучасних технологій виробництва, застосування висококласних машин відомих світових виробників, апробування на полях нових зернових культур та цукрових буряків, на виробництві яких господарство спеціалізується.

За сприяння В.І.Литвина надавалася відчутна підтримка закладам освіти, медицини, культури і спорту району.

ВАТ «Синявське» відвідували делегації аграріїв з Росії, Німеччини, Італії, багатьох областей України. Товариство – лауреат Всеукраїнського конкурсу «Золота фортуна», нагороджене Почесною Грамотою Кабінету Міністрів України.

Хлібороб, дбайливий господар, здібний керівник, професіонал, щира і добра людина, В.І.Литвин міг ще багато зробити для товариства, Рокитнянщини, Київщини, та передчасна смерть 3 серпня 2006 року обірвала його життя.

Справу В.І.Литвина продовжують його дружина і сини. Ольга Петрівна, Олександр та Ярослав на живному полі разом з фахівцями управління агропромислового розвитку та ВАТ "Синявське"

ки до присадибних ділянок і господарювали одноосібно. Всього у районі із КСП з належними земельними і майновими паями у 1999 році вийшли понад 250 осіб³.

Під час впровадження земельної реформи у районі було розпайовано 32,5 тисячі гектарів земель сільськогосподарського призначення. 9416 власників земельних паїв передали їх в оренду реформованим господарствам, чим забезпечили цілісність земельного та майнового комплексу.

На виконання Указу Президента України від 6 червня 2000 року «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку» у районі було створено ТОВ «Рокитнянський Агроторговий Дім», засновниками якого виступили підприємства сільськогосподарської та переробної сфери. Діяльність нового агроформування спрямовувалася на усунення бар'єру і забезпечення прозорості аграрного ринку.

Перехід до економічної самостійності сільськогосподарського виробництва, заснованого на приватній власності на землю та майно, сприяв якісному оновленню аграрного виробництва, його результативності та економічному зростанню. Наприкінці минулого століття Рокитнянський район увійшов до числа лідерів за врожайністю зернових культур на Київщині.

Завдяки стабілізації роботи промислових підприємств різних форм власності, освоєння випуску продукції на введених у дію нових виробничих потужностях обсяги промислового виробництва у 2002 році зросли майже на 64 відсотки. На той час це був найвищий приріст продукції на Київщині.

Незважаючи на труднощі в галузях освіти, медицини, культури – фінансування за залишковим принципом, заборгованість із заробітної плати, що досягала семи місяців, комунальних послуг працівникам – вдалося зберегти існуючу мережу об'єктів соціальної сфери. Особливе значення надавалося упорядкуванню цих закладів, зменшення витрат бюджетних коштів. Зокрема, бережливо використовувалася вода, електроенергія, паливо, матеріально-технічна база, до ремонту приміщень залучалися батьки.

Стабільністю відзначалася робота СТОВ «Нива» (сміт Рокитне). На той час одним із основних критеріїв визначення стану справ у колективах була виплата заробітної плати. Поєднуючи кошти та натуроплату, у господарстві не допускали зволікань у розрахунках, що у свою чергу забезпечувало повну віддачу трудівників.

Майже 40 осіб віддали свої землі та майнові паї в оренду 18-ти фермерським господарствам; 99 власників приєднали земельні част-

Великою подією в освіті району стало надання вчительці української мови та літератури Рокитнянської загальноосвітньої школи №1 Н.І.Тимановській права довіри. За рекомендацією вчительки до вищих навчальних закладів без складання іспитів з цього предмету вступили чотири її учениці

У зв'язку зі значним зменшенням народжуваності дітей та задля збереження дитячих дошкільних закладів та шкіл, у дев'яти сільських населених пунктах району були створені навчально-виховні об'єднання та навчально-виховні комплекси «Загальноосвітня школа-дитячий садок». Вісім шкіл району, господарські витрати і обслуговуючий персонал яких знаходилися на сільських бюджетах, перейшли на фінансування з районного. Найнеобхідніші видатки на утримання мережі соціально-культурної сфери у 1998 році обраховувалися у мінімальних розмірах. Та навіть у цих умовах педагоги, медики, працівники культури району докладали всіх зусиль для збереження рівня та якості роботи.

Шляхом реорганізації дитсадка «Чебурашка» в 1999 році було створено дитячий будинок комбіновано-змішаного типу «Чебурашка». У 2003 році поряд з 85-ти дошкільнятами виховувалося 27 дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування.

Важливим напрямком економічної діяльності закладів освіти стали позабюджетні нахождження. Вперше було запроваджено платні послуги у міжшкільному навчально-виробничому комбінаті, який згодом було перетворено у навчально-виробничий центр творчості молоді.

З 1996 року майже припинилося комплектування бібліотек. У результаті цього на 1 січня 2000 у бібліотеках ЦБС налічувалося всього 322794 примірники літератури, що становило рівень 70-х років минулого століття. Протягом кількох років закрилися 6 сільських бібліотек. На тоді у районі функціонувало 20 шкільних бібліотек, профспілкова бібліотека ВАТ «Синявське», бібліотека СПТУ, бібліотека Ольшаницької військової частини та централізована бібліотечна система Міністерства культури і мистецтв, до складу якої входили центральна бібліотека для дорослих, центральна дитяча бібліотека та 19 сільських бібліотек-філіалів.

Не залишили наодинці зі своїми проблемами людей, які опинилися в життєвій скруті, служби соціального захисту населення. Чільне місце в цій системі посіла створена 1 березня 1991 року на базі бюро з працевлаштування районна служба зайнятості, яку очолила К.В.Осадча. У перший рік роботи центру статус безробітного було надано 11-ти незайнятим трудовою діяльністю громадянам. Більшість з них складали жінки, які мали середню спеціальну освіту. У 1996 році на обліку у центрі зайнятості перебували 785 незайнятих громадян, у 199-му – 2155. Найбільше їх було зареєстровано у 2001 році – 2467. Завдяки введенню Єдиної технології обслуговування незайнятого населення та тісній співпраці з райдержадміністрацією, органами місцевого самоврядування, роботодавцями ситуація на ринку праці поступово почала поліпшуватися у 2002 році. Було виконано Програму зайнятості населення та перевищено показники з навчання безробітних, їх участі у громадських роботах.

Соціальними партнерами Рокитнянського центру у вирішенні питань зайнятості стали більшість промислових і сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств району. Завдяки налагодженню ділових стосунків з їх керівниками збільшилася чисельність працевлаштованих громадян. Переможцем конкурсу на звання «Кращий роботодавець року» було визнано голову правління ВАТ «Синявське» В.І.Литвина. У товаристві зберегли чисельність працюючих, без затримок виплачувалася заробітна плата.

При допомозі центру зайнятості багатьом громадянам району вдалося розпочати власну справу. У торговельній сфері це зробила Л.В.Сіренко, на підприємстві котрої було створено 5 додаткових робочих місць за рахунок дотацій з Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Отримавши одноразову допомогу по безробіттю, організував виготовлення тротуарної плитки та інших бетонних виробів О.Л.Боровик. У 2004 році підприємець створив 10 робочих місць.

У зв'язку з ліквідацією на території Рокитнянського району одних підприємств та створенням інших щорічний рух робочої сили через службу зайнятості становив від 2,5 до 3 тисяч громадян.

Традиційним стало проведення у районі місячників милосердя, коли громадськість, благодійні організації, підприємства установи надавали матеріальну допомогу ветеранам; виділення малозабезпеченим верствам населення продуктових наборів з районного стабілізаційного фонду. На початку 1999 року кількість пенсіонерів усіх категорій у районі становила 13737. Погіршилася демографічна ситуація. З 1994 по 1999 рік смертність населення перевищувала народжуваність на 35 відсотків.

Громадяни району скористалися наданим їм правом приватизації житла. У 1998 році у власність громадян було передано 57,6 відсотка квартир державного житлового фонду.

НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

*У дійсності не історія належить
нам, а ми належимо історії.*

Х. Гадамер

Сучасна Рокитнянщина, яку сьогодні утворюють 23 населені пункти, є одним з важливих регіонів Київської області. Загальна площа району, що знаходиться у південній частині Київщини у 120-ти кілометрах від Києва і межує з Білоцерківським, Таращанським, Миронівським, Богуславським і Кагарлицьким районами, становить 661,5 кв. км., або 2,1 відсотка від території області. Його територією проходить Південно-Західна залізниця із станціями в селищі Рокитне та селах Бушеве, Ольшаниця, Житні Гори, Бирюки.

Рокитнянський район має свою символіку.

Клімат району помірно-континентальний, м'який і досить вологий з теплим тривалим літом та помірною, часто нестійкою зимою, з невеликим сніговим покривом та частими відлигами. Середня температура червня – +17°, січня – -7°. Найбільш теплі місяці – липень, серпень, найбільш холодні – січень, лютий. Середньорічна кількість опадів – 545 мм. Вітри переважають південно-західного напрямку.

Рокитнянський район лежить у межах Придніпровської височини, його поверхня – платоподібна, пологохвиляста, розчленована річковими долинами, густою мережею ярів та балок. Найбільші річки – Рось, її притоки – Гороховатка і Рокита (басейн Дніпра). Поширені чорноземи малогумусовані – 75 відсотків площі району та чорноземи опідзолені, а також – темно-сірі опідзолені ґрунти. Ліси займають 11,1 тисячі гектарів. Основні деревні породи – сосна, дуб, ясен, клен, граб. У районі є в наявності та розробляються корисні копалини – граніти, пісок, глина.

Основна виробнича діяльність району – сільське господарство.

За станом на 1 січня 2008 року загальна кількість населення Рокитнянщини становить 30787 громадян (1,81 відсотка від населення області), у тому числі, сільське – 18826 чоловік, міське – 11961 чоловік. У порівнянні з 2006 роком вона зменшилася на 1263 особи або на 4 відсотки. У 2007 році народилося 344 дітей, померли 706 громадян. Смертність перевищує народжуваність у 2,1 раза. Населення у працездатному віці становить 16,4 тисячі чоловік.

Адміністративним та культурно-господарським центром є селище міського типу Рокитне.

До системи місцевого самоврядування Рокитнянського району входять 15 територіальних громад, 14 сільських та селищна рада, їх виконавчі органи, сільські та селищний голови, районна рада, органи самоорганізації населення. Місцеве самоврядування, як один з основних елементів демократичного конституційного розвитку влади, є специфічною формою реалізації публічної влади та втілює місцеві інтереси територіальних громад.

На виборах 2006 року до рад усіх рівнів на Рокитнянщині обрано 296 депутатів. Політична складова визначила основу цієї виборчої кампанії. Результатом діяльності місцевих організацій політичних партій (у даний час у районі нараховується 56 районних організацій політичних партій з загальною кількістю близько 3,5 тисячі членів та 20 громадських організацій

Голова Рокитнянської районної державної адміністрації
В.О.Соколенко.

із загальною чисельністю близько 30-ти тисяч членів) стало обрання депутатами районної ради найбільш активних представників політичних партій блоку Юлії Тимошенко, Соціалістичної партії України, виборчого блоку «Наша Україна», Народного блоку Литвина, Українського блоку Костенка – Плюща.

Очолює Рокитнянську районну раду Василь Михайлович Лавренко; заступник голови районної ради, Надія Олексіївна Бусол; голови постійних комісій: комісії з питань планування, бюджету, фінансів і цін, контролю за проведенням приватизації, економічних реформ та управління комунальною власністю району – Василь Володимирович Корж; комісії з питань діяльності органів місцевого самоврядування, дотримання законності, правопорядку

охорони прав, свобод, законних інтересів громадян, депутатської етики та регламенту – Павло Петрович Шелест; комісії з питань господарської діяльності агропромислового комплексу, регулювання земельних відносин, соціального розвитку села та охорони навколишнього природного середовища – Петро Вікторович Мітлицький; комісії з питань освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, соціального захисту населення, побутового та торговельного обслуговування – Світлана Дмитрівна Близнюк; комісії з питань житлово-комунального господарства, промисловості, будівництва, архітектури, вирішення проблем паливно-енергетичного комплексу – Микола Гнатівич Іщенко.

Значна частина депутатів селищної і сільських рад також є представниками різних політичних сил.

Вирішальний вплив на суспільне життя Рокитнянського району має блок політичних партій Юлії Тимошенко, який за результатами виборів у березні 2006 року набрав найбільшу кількість голосів і одержав у районній раді 26 депутатських мандатів, представники виборчого блоку «Наша Україна» та Соціалістичної партії мають по 6 мандатів, Народного блоку Литвина – 5, Українського блоку Костенка – Плюща – 2 мандати.

Усі важливі питання життєдіяльності району розглядаються на сесіях рад та знаходять своє відображення у роботі постійних комісій. Рішення приймаються з питань наповнення бюджету, виконання районних програм, аналізу стану справ в соціально-економічному розвитку району, розв'язання соціальних проблем.

При голові районної ради діє президія, що є дорадчо-консультативним органом. Головним у її діяльності є підготовка і попередній розгляд питань, які виносяться на сесійні засідання.

Працюючи системно і професійно, у тісній взаємодії з районною державною адміністрацією, яку очолює Вадим Олександрович Соколенко, перший заступник голови райдержадміністрації Микола Васильович Юрченко, заступники голови райдержадміністрації Петро Вікторович Мітлицький, Лариса Петрівна Кононець, органи місцевого самоврядування діють у напрямку реального поліпшення добробуту жителів Рокитнянщини. За період після виборів затверджено більше 20-ти районних програм, що передбачають фінансову підтримку закла-

дів освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, місцевих засобів масової інформації, а також газифікації, теплозабезпечення та благоустрою населених пунктів, залучення інвестицій та поліпшення інвестиційного клімату у Рокитнянському районі, профілактику злочинності та правопорушень та ін.

Незважаючи на політичну нестабільність у державі, проблеми Рокитнянського району здебільшого вдається вирішувати. Створюються умови для наступного підвищення рівня доходів населення. У 2007 рік доходи зведеного бюджету району становили 23 мільйони 752 тисячі гривень, у тому числі доходи до Державного бюджету – 4 мільйони 753 тисячі гривень, до місцевого – 18 мільйонів 999 тисяч гривень. Порівняно до показників 2006 року надходження коштів до зведеного бюджету збільшилися на 5 мільйонів 794 тисячі гривень, що становить 132,3 відсотка. Соціально спрямований бюджет району у 2008 році.

Середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника району у 2007 році становила 975 гривень, у порівнянні з 2006 роком вона зросла на 3,2 відсотка, що у 1,6 раза більше від встановленого прожиткового мінімуму (592 гривні з 1.01.2008 року).

Інтереси виборців Рокитнянського району в Київській обласній раді представляє голова правління СТОВ «Росія» Василь Миколайович Бурченко. За його сприяння вирішуються різнопланові питання соціально-економічного розвитку Рокитнянського району, поліпшується матеріально-технічне забезпечення навчальних і дошкільних закладів.

Депутатом Верховної Ради України останнього скликання від блоку політичних партій Юлії Тимошенко є людина, доля якої тісно пов'язана з Рокитнянським районом, у минулому багаторічний голова виконавчого комітету Рокитнянської районної ради, перший секретар районного комітету Компартії України, голова Київської обласної організації політичної партії «ВО «Батьківщина», У.М.Мостіпан. Надається допомога виборцям Рокитнянського району у розв'язанні різноманітних питань, котрі мають як свої особливості, так і спільні риси для інших регіонів України. У свою чергу це сприяє глибшому розумінню народним депутатом суспільних проблем та їх вирішенню на загальнодержавному рівні, прийнятті законопроектів. У.М.Мостіпан сприяє залученню інвестицій у економіку району, благодійності; призерам предметних олімпіад та конкурсів встановила стипендії народного депутата України.

Демонструє свою небайдужість до актуальних проблем сьогодення громадськість району. Здійснюється широка благодійна діяльність, активною є участь громадськості у заходах, що проводяться органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, навчальними закладами. Демократизація суспільства сприяє вільній участі суб'єктів суспільно-політичного процесу у мітингах, акціях та інших різноманітних заходах. Ці процеси особливо посилилися після Помаранчевої революції 2004 року, яка, на думку багатьох істориків, остаточно розділила історичні епохи України – пострадянську та європейську¹. Більш, ніж піврічні президентські перегони консолідували та самоорганізували людей, які усвідомили необхідність захисту своїх громадянських інтересів. Активну участь в акціях непокори брали і жителі Рокитнянського району, які організовано (місцем збору революційно налаштованих людей став місцевий ринок) та в індивідуальному порядку виїздили до Києва на Майдан Незалежності, мітингували на вулицях селища Рокитне. Настрої і бажання населення проти нахабного ігнорування їхньої волі підтримали депутати Рокитнянської селищної ради 4 скликання.

Голова Рокитнянської районної ради
В.М.Лавренко.

Згідно з Декретом народного Президента², як і в багатьох інших регіонах України, у районі діяв Комітет національного порятунку. На захист Конституції піднялися сотні тисячі наших земляків.

Характерна ознака політичних процесів – невтручання з боку органів державної влади та місцевого самоврядування у внутрішню діяльність політичних партій. Позитивом є їх співпраця. Доступна для членів партій участь у подіях суспільно-політичного та соціально-економічного життя району. Один з її проявів – створення і діяльність політично-консультативної ради при голові Рокитнянської районної державної адміністрації, до складу якої увійшли представники найбільш активних та дієвих організацій політичних партій. Розгляд актуальних питань, внесення пропозицій та вироблення конструктивних рішень сприяє консолідації зусиль органів виконавчої влади, місцевого самоврядування і організацій політичних партій з метою практичної реалізації конституційних прав мешканців Рокитнянського району, задоволення їх інтересів.

Зростає видобуток граніту у ПП "Рокитнянський гранкар'єр"

Промисловість. Нині у Рокитнянському районі функціонують 7 підприємств добувної, харчової та з переробки сільськогосподарської продукції, целюлозно-паперової промисловості. Серед них – ПП «СІМОЛ», ВАТ «Рокитнянська продовольча компанія», «Рокитнянський цукровий завод», «Рокитнянський КХП», два гранкар'єри, якими у 2007 році вироблено продукції в порівняльних цінах на суму 93 мільйони 408 тисяч гривень; а також Рокитнянська картонно-паперова фабрика. Збільшили обсяги виробництва продукції до 2006 року ВАТ «Рокитнянський комбінат хлібопродуктів» – в 4,6 раза, ВАТ «Рокитнянський спецкар'єр» – у 2,5 раза, дочірнє приватне підприємство «Рокитнянський гранкар'єр» – у 2,3 раза.

У ВАТ «Рокитнянський КХП» виробництво зерна триває паралельно з його прийманням і зберіганням. Підприємство забезпечує потреби двох птахофабрик – Кожухівської і

У ПП "Моноліт" виготовляють у середньому 30 видів залізобетонних виробів

Макарівської, щодоби доставляючи двома спеціальними автомобілями-комбикормовозами по 30 тонн кормів. Це всі види комбикормів для птиці, починаючи з курчат одногоденного віку і закінчуючи курми-несучками. Дає змогу удосконалювати якість і асортимент продукції проведення реконструкції підприємства. Зокрема, у 2006 році тут запустили нову дробарку, змішувачі, агрегат для введення соєвої олії і т.д. Наступна реконструкція виробничих потужностей передбачає гранулю-

вання та розфасовку комбікормів, що відкриє нові перспективи на ринку ідентичної продукції. Сьогодні підприємству вигідно працювати не лише з оптовими замовниками, а й населенням, яке вирощує птицю.

З прибутками працює ВАТ «Ольшаницьке ХПП», 70 відсотками акцій якого володіє ЗАТ «Сільгосппродукт». Інвестори, які прийшли у 2001 році, вкладають кошти у закупівлю зерна. Ті, що виручені від надання послуг, спрямовуються на оплату праці робітників та розвиток підприємства. У 2007 році Ольшаницьке ХПП заготувало 30 тисяч тонн зерна, 20 тисяч тонн просуши-

ло. Сьогодні тут працюють понад п'ятдесят жителів села Ольшаниця, котрі отримують стабільну зарплату, її середній розмір становить понад 1360 гривень. Прибутковість підприємства дає йому можливість здійснювати благодійну діяльність. Лише у 2007 році ВАТ «Ольшаницьке ХПП» виділило 20 тисяч гривень на будівництво храму в селі та 23 тисячі гривень на придбання лінгафонного кабінету для місцевої школи.

Процес залучення інвестицій в економіку району та розробка нових інвестиційних проектів триває. За даними статистичного управління, у 2007 році загальні обсяги інвестицій в основний капітал становили 48294 тисячі гривень або 131,9 відсотка до показника 2006 року. За видами економічної діяльності найбільше інвестицій припадає на промисловість – 38 відсотків та сільське господарство – 28,3 відсотка. Вдало реалізованими програмами є відкриття Рокитнянської картонно-паперової фабрики, де створено понад 120 робочих місць, та глиняного кар'єру в урочищі «Убоч» села Бирюки. З'явилася перспектива і в колишнього товариства з обмеженою відповідальністю по виробництву будівельних матеріалів і конструкцій. У лютому 2008 року на

«А-Бетон» – це нові робочі місця та стабільна зарплата

його базі відкрито ТОВ «А-Бетон», котрим налагоджено виробництво залізобетонних виробів за сучасними технологіями. Це дасть змогу у найближчій перспективі створити до 400 робочих місць. Іноземні інвестори прийшли в товариство «К.С.Л.» (Ольшаницький спецкар'єр). Виконано значний обсяг робіт з підготовки та видобування граніту.

У стадії впровадження проекти реконструкції дробильного цеху в ДП «СС і Компанія «Рокитнянський гранкар'єр» села Острів, виробництва заморожених напівфабрикатів в селі Бирюки та будівництво цегельного заводу в селі Пугачівка.

Позитивні зміни сталися у роботі будівельно-дорожніх організацій району. У 2,4 раза у порівнянні з 2006 роком збільшило виробництво будівельних матеріалів ПП «Моноліт». Сьогодні це приватне підприємство виготовляє у середньому 30 видів залізобетонних виробів. В 1,5 раза до 2006 року збільшився обсяг робіт і послуг у ЗАТ «СПМК-6», в 1,7 раза – у ТОВ «Спецмонтажремонт», 1,4 раза – у Рокитнянській філії районного дорожнього управління, що дає у Рокитнянському районі про будівництво, ремонт та експлуатацію доріг. За дорожньою організацією закріплено 258,6 кілометра автошляхів, з них понад 97 кілометрів територіальних, що майже всі мають асфальтоване покриття. До того ж, шляховики утримують 28 мостів, 3360 метрів труб та лотків для стоку води, 73 автопавільйони, 6 майданчиків відпочинку, 3,5 тисячі сигнальних стовпчиків, понад 2 тисячі шляхових знаків, 57 кілометрів тротуарів, у середньому 120 гектарів декоративних та снігозахисних насаджень. Все це у будь-яку пору року утримується у належному технічному стані і відповідає безпеці руху. Лише у 2007 році філією капітально відремонтовано об'єкти комунальної власності у Рокитному, Бирюках, Синяві, Острові, у тому числі міст у Телешівці. Разом з тим на шляхах району виконано поточних ремонтів на 5 мільйонів 425 тисяч гривень. Експлуатаційне утримання становить майже 940 тисяч гривень.

Сільське господарство. За станом на 1 січня 2008 року основними землекористувачами Рокитнянщини, які займаються сільськогосподарським виробництвом і створені в процесі реформування, є 22 суб'єкти господарської діяльності. З них найпотужніші – відкрите акціонерне товариство «Синявське», сільськогосподарські товариства з обмеженою відповідальністю «Росія», «Росінвест», «Нива», «Обрій», «АФ «Заросянська», «Агроінвестпродукт», «АПК «Насташка», «Співдружність», приватні агрофірми «Колос», «Савинці», «Україна», закрите акціонерне товариство «Малинове», приватне підприємство «Острівське», ТОВ «АФ «Рокитне-цукор»

Виробничий напрямок реформованих підприємств – зернобуряковий з розвинутим тваринництвом. У структурі посівних площ зернові культури складають 62 відсотки, цукрові буряки – 10,1 відсотка, кормові культури – 22 відсотки. Також вирощуються соняшник, картопля, овочі. Під урожай 2008 року посіяно 7,8 тисячі гектарів озимих культур, 15,2 тисячі ярів зернових, 4,1 тисячі гектарів кормових та 7,3 тисячі гектарів технічних культур.

Окрім того, у районі нараховується 29 селянських (фермерських) господарств, що вирощують сільськогосподарські культури на площі 1619,9 гектара, з них 924,6 гектара – орендовані землі.

Кількість агроформувань Рокитнянського району зросла з 37-ми (16 великих сільськогосподарських підприємств та 21 селянське (фермерське) господарство) у 2000 році до 51-го у 2008-му.

Загальна площа сільськогосподарських угідь становить 45979,8 гектара, у тому числі ріллі – 41623,4 гектара, з неї в оренді - 31371,7 гектара. Кількість останньої до 2000 року зросла на 30409,8 гектара. Збільшилася утричі кількість земельних паїв, виділених в натурі для самостійного обробітку. Сума коштів, виплачених за оренду земельних паїв, зросла на

Колоситься дорідна нива

77,3 відсотка і становила у 2007 році 5807,3 тисячі гривень, у тому числі за оренду земельних паїв – 5394,2 тисячі гривень, за оренду майнових паїв – 413,1 тисячі гривень.

За останні п'ять років прибуток агропромислового комплексу району зріс у 7,7 відсотка, зокрема, тваринницької галузі – у 1,6 відсотка. За підсумками господарської діяльності за 2007 рік у районі нараховується 9 прибуткових господарств. Найвища рентабельність господарювання у СТОВ «Росія», ТОВ «АПК «Нашашка», ТОВ «Росінвест», ВАТ «Синявське», ПАФ «Україна», ПАФ «Рось» та інших.

Середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника в сільському господарстві зросла на 733,67 гривні.

За підсумками 2007-го – одного з найважчих для сільського господарства року Рокитнянський район увійшов до п'ятірки перших в області за врожайністю зернових культур. Провідні позиції на Київщині з виробництва зерна Рокитнянщина утримує вже протягом кількох останніх років.

Під час об'їзду полів

На вирощуванні полуниць спеціалізується ТОВ «Ранчо»

Незмінним лідером в сільськогосподарській галузі району є ВАТ «Синявське», де за рахунок впровадження високоврожайних сортів і гібридів, нових інтенсивних технологій, передового досвіду, досягнень науки і техніки протягом тривалого часу досягають високих врожаїв сільськогосподарських культур. У 2007 році, у товаристві виростили по 54,8 центнера зернових культур з гектара, у тому числі по 61,5 центнера озимої пшениці.

По 49,2 центнера на круг зібрано зернових у СТОВ «Росія», по 48,3 центнера – у ТОВ «Росінвест». Для впровадження у виробництво нових сортів озимої та ярої пшениці, гороху, гречки, цукрових буряків товариства налагодили співпрацю з Білоцерківською дослідною

селекційною станцією, Інститутом землеробства УНАН, Інститутом біоорганічної хімії та нафтохімії, АТ «Високий врожай». СТОВ «Росія» – у числі лідерів за комплексною оцінкою фінансово-господарської діяльності.

Добрих результатів досягнуто у СТОВ «Нива» та «Обрій». Високий рівень сільськогосподарського виробництва у СТОВ «Нива», одержання протягом багатьох років стабільних показників рослинницької галузі забезпечується наполегливою, уміло організованою працею трудового колективу товариства у поєднанні з використанням досягнень науки і техніки.

Фактично з часу свого створення одним із лідерів сільськогосподарського виробництва у районі є СТОВ «Обрій». 60-центнерні врожаї пшениці, 500-центнерні – цукрових буряків,

високі врожаї інших зернових культур тут отримують завдяки впровадженню у виробництво нових технологій вирощування сільськогосподарських культур.

У розрізі культур найвищу урожайність ярої пшениці мають у ТОВ «Росінвест» – по 35,3 центнера з гектара, ячменю – у СТОВ «Обрій» – по 47 центнера з гектара, кукурудзи на зерно у СТОВ «Росія» – по 64 центнери з гектара. Гречка найкраще вродила у ПП «Острівське» – по 25,1 центнера з гектара, горох, овес і цукрові буряки – у ВАТ «Синявське», – відповідно, по 38,5, 40,8 та 481 центнеру з гектара.

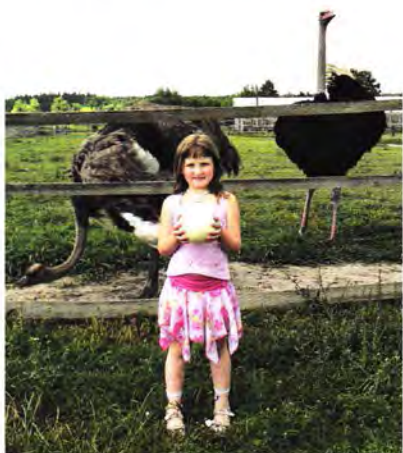
Завдяки введенню у дійне стадо продуктивних порід худоби, поліпшення її утримання, годівлі, впровадження сучасних технологій досягнуто якісних зрушень у тваринницькій галузі. Протягом 2007 року сільськогосподарськими підприємствами району вироблено 12,3 тисячі тонн молока, 3,2 тисячі тонн м'яса, 102,2 мільйона штук яєць. Виробництво молока у порівнянні з 2006 роком зросло на 0,5 відсотка, м'яса – на 31 відсоток, яєць – на 1,8 відсотка. Надій молока від фуражної корови значно збільшився і становив 5463 кілограми. Господарства району долають п'ятитисячний рубіж по надоях молока вже другий рік поспіль. У 2007 році вдалося стабілізувати чисельність молочного стада. На 150 тварин збільшилося поголів'я корів або на 7 відсотків, на 2307 або на 14,8 відсотка – свиней, на 6,9 тисячі штук або на 1,8 відсотка – поголів'я курей-несучок.

Високопродуктивна худоба класу "Еліта-рекорд" у СТОВ "Обрій"

Племінний завод ТОВ "АПК Насташка" – відомий далеко за межами Рокитнянщини

Вже кілька років у с. Синява діє страусина ферма

Відроджується вівчарство

У середньому біля 6000 кілограмів молока отримують від кожної з 550-ти фуражних корів у СТОВ «Росія».

Нині на Рокитнянщині діє племінний завод з розведення та вирощування української червоно-рябої молочної породи великої рогатої худоби – СТОВ «Обрій», 2 племінних репродуктори з розведення та вирощування української чорно-рябої молочної породи – БАТ «Синявське» та червоно-рябої породи – ПАФ «Колос». Також є племінний завод з розведення та вирощування великої білої породи свиней – ТОВ «АПК Насташка», два племінних репродуктори з розведення та вирощування великої білої породи свиней – БАТ «Синявське», ТОВ «АМО-К». У селі Синява відкрито племінну страусину ферму.

На рокитнянських полях працює техніка відомих світових виробників

У 2007 році господарства Рокитнянщини придбали техніку на загальну суму 3,5 мільйона гривень. Перевага надається високопродуктивним машинам вітчизняного та іноземного виробництва. Вже нікого не здивуєш у районі технікою відомих світових виробників. Лише останнім часом господарствами придбані дві сівалки бразильського виробництва, які за один прохід у полі виконують всі агротехнічні заходи. Технічна оснащеність завжди є важливою для БАТ «Синявське», СТОВ «Росія», «Нива», ПАФ «Колос», інших господарств.

Заслужений працівник сільського господарства України, голова правління СТОВ «Нива» П.О.Сукайло

За визначні трудові досягнення, вагомий внесок у розвиток агропромислового виробництва, високий професіоналізм і самовіддану працю державною нагородою – орденом «За заслуги» III ступеня – відзначено керівника сільськогосподарського підприємства СТОВ «Нива» П.О.Сукайла. Серед працівників галузі, удостоєних звання «Заслужений працівник сільського господарства України», – В.М.Бурченко, П.О.Сукайло, С.М.Чорненький, В.М.Паустовський, П.К.Балабушка, П.П.Артеменко та інші.

У той же час сільськогосподарській галузі району дошкуляє неузгодженість цінової політики у закупівлі виробленої продукції, подорожчання матеріально-технічних ресурсів, кабальні умови переробки вирощеної сировини. Сьогодні господарствам району стає невигідно вирощувати таку стратегічну сировину, як цукрові буряки. Як наслідок, у кризовій ситуації перебуває найбільше промислове підприємство БАТ «Рокитнянський цукровий завод». Для

збереження цього дуже важливого для району підприємства розроблено проект підтримки цукрової галузі.

Підприємництво. У 2007 році на Рокитнянщині було зареєстровано 30 юридичних осіб та 211 фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності. За підсумками цього ж року у районі функціонують 139 малих підприємств та 29 фермерських господарств. Чисельність працюючих у малому бізнесі – 850 осіб, що становить 5,2 відсотка до загальної кількості населення у працездатному віці. Обсяг виробленої продукції – 24800 тисяч гривень, або 7,8 відсотка від загального обсягу виробленої продукції області.

Для забезпечення стійкого розвитку малого підприємництва й підвищення його ролі у соціально-економічному житті району розроблена Програма розвитку малого підприємництва в Рокитнянському районі на 2007-2008 роки.

Одним із шляхів розвитку підприємництва є надання можливості безробітним відкрити власну справу. У 2007 році районним центром зайнятості надана одноразова виплата для зайняття підприємницькою діяльністю 31 безробітному на загальну суму 162 тисячі гривень. Протягом січня-березня 2008 року зареєстровано 72 фізичні особи-суб'єкти підприємницької діяльності та 10 юридичних осіб.

Реалізація продовольчих та непродовольчих товарів, надання ресторанних послуг населенню району здійснюється через ринок на 439 торговельних місць, 176 підприємств торгівлі, у тому числі 81 продуктових, 24 промислових та 71 магазин змішаної торгівлі, 25 кафе-барів. Побутові послуги населенню надають 3 підприємства побутового обслуговування та 24 приватних підприємців. Розширення мережі закладів побуту відбувається за рахунок збільшення надання побутових послуг фізичними особами.

Фахівці торговельної справи працюють над поліпшенням обслуговування населення. Заклади торгівлі набувають сучасного вигляду, ремонти приміщень на рівні євростандарту проводяться як у селищі, так і в селах. Торговельні точки забезпечені сучасним обладнанням.

Широкий асортимент кондитерських та хлібобулочних виробів виготовляють у ПП "Сивченко"

Сучасним дизайном та високою культурою обслуговування приваблює численних відвідувачів ресторан "Імперіал"

зокрема, холодильним, що сприяє значному розширенню торгівлі товарами з обмеженими термінами реалізації. У торговельних закладах запроваджуються додаткові послуги – доставка великогабаритних товарів покупцям додому, продаж товарів у кредит, торгівля за попередніми замовленнями населення і т.д.

Вантажоперевезеннями у районі займається колективне автотранспортне підприємство-1066, валовий дохід якого за 2007 рік становив 948 тисяч гривень.

Перевезення пасажирів виконуються фізичними особами – на 1-му міському, 6-ти приміських та 10-ти міжміських маршрутах. Автобусні перевезення у звичайному та таксо-моторному режимах здійснюють 4 юридичні особи – приватні підприємства «АМО», «Диліжанс», «Транспортне агентство «Ікарус»», ВАТ «Автобусний парк», а також 9 приватних перевізників.

Програма соціального розвитку Рокитнянщини спрямована на поліпшення умов праці трудівників, якіснє перетворення соціально-культурної сфери. У 2007 році особлива увага приділялася розв'язанню проблем соціально-побутової, медичної, натуральної і грошової допомоги малозабезпеченим сім'ям та саодиноким громадянам похилого віку й інвалідам, своєчасної виплати заробітної плати. За станом на 1 червня 2008 року на Рокитнянщині вперше за останні роки ліквідовано заборгованість із заробітної плати серед економічно активних підприємств. Спостерігаються позитивні тенденції зі зменшення заборгованості до бюджету та Пенсійного фонду України.

У 2007 році виплачено 14 мільйонів 212 тисяч гривень державних соціальних допомог. Зокрема, сім'ї з дітьми одержали соціальну допомогу 5 мільйонів 174 тисячі гривень, оплата пільг окремим категоріям населення згідно з чинним законодавством становила 4 мільйони 502 тисячі гривень, компенсація на продукти харчування ліквідаторам аварії на ЧАЕС – 2 мільйони 375 тисяч гривень, допомога інвалідам дитинства – 1 мільйон 232 тисячі гривень, виплачено допомоги малозабезпеченим сім'ям – 456 тисяч гривень.

Протягом 2007 року у районі було оздоровлено 2607 дітей. Протягом літнього оздоровчого періоду у 17-ти таборах, організованих на базі загальноосвітніх закладів району, відпочили 665 хлопчиків та дівчаток шкільного віку.

З 2005 року при Рокитнянському районному центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді створено та діють спеціалізовані служби (служба раннього втручання, служба підтримки сімей, служба сімейних форм виховання). Під соціальним супроводом Центру протягом 2007 року перебувало 95 сімей, де виховуються 192 дітей, з них знято з соціального супроводу з позитивним результатом 37 сімей, де виховуються 76 дітей.

З метою розвитку сімейних форм виховання з 1 червня 2005 року у Рокитнянському районі функціонує дитячий будинок сімейного типу родини Кудель, де виховується 6 дітей, позбавлених батьківського піклування. Теж у червні, але 2007-го створено прийомну сім'ю родини Колеснікових і влаштовано на виховання двох дітей з місцевого дитячого будинку «Чебурашка». В цілому ж протягом 2007 року із

У родинному колі. У сім'ю Колеснікових завітав працівник Центру опіки дитини

У дитячому будинку "Чебурашка"

дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, 16 було влаштовано в сім'ї опікунів (піклувальників). На дітей призначена виплата державної соціальної допомоги відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про проведення експерименту з призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають під опікою (піклуванням) і проживають в сім'ях опікунів (піклувальників), прийомній сім'ї, дитячому будинку сімейного типу за принципом «гроші ходять за дитиною»». Службою у справах дітей повністю сформовано електронний банк даних дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування і занесено 100 відсотків інформації.

Значну допомогу людям похилого віку надає територіальний центр соціального обслуговування пенсіонерів, інвалідів та одиноких непрацездатних громадян. Під його опікою

перебувають 772 особи. Ще 15-ма престарілими опікуються у Насташькому будинку для одиноких громадян.

На Рокитнянщині проживають 12589 пенсіонерів, що становить 40,7 відсотка від загальної кількості населення, з них учасники ліквідації аварії на ЧАЕС та потерпілі – 10602 особи.

Середня місячна пенсія на 1 січня 2007 року становила 567 гривень, що на 27,1 відсотка більше у порівнянні до минулого року.

Протягом 2007 року активними соціальними послугами, наданими центром зайнятості незай-

До ветеранів – з увагою і турботою

нятим громадянам, охоплено 1332 особи, з них працевлаштовано 752 чоловіки, проходили за направленням центру зайнятості професійне навчання, перенавчання та підвищення кваліфікації 205 чоловік, брали участь в оплачуваних громадських роботах 375 чоловік. Рокитнянський районний центр зайнятості на засадах соціального страхування надає на безоплатній основі широкий спектр соціальних послуг, допомагає усвідомити безробітним нові відносини на місцевому ринку праці, якісні характеристики робочої сили і т.д. Пошук підхо-

дящої роботи відбувається з врахуванням самостійного вибору людини, де працювати і яку зарплату одержувати. Серед форм і методів роботи – проведення семінарів з незайнятим населенням (інформаційних, з орієнтації на підприємництво, техніки пошуку роботи, організації зеленого туризму, «Жінка і праця»), презентацій професій, днів відкритих дверей і днів зайнятості, ярмарків професій, вакансій і т.д. Клієнтом номер один для служби зайнятості став роботодавець, з допомогою якого реалізується політика зайнятості населення.

Понад 30 років жителі Рокитнянщини користуються природним газом. Перший його вогник спалахнув у Рокитному по вулиці Радянській. Сьогодні газ у своїх будинках мають понад 14 тисяч абонентів. Після кількарічної перерви у 2007 році голубе паливо прийшло у

На мітинг з нагоди підведення газопроводу високого тиску до села Бушеве завітала голова Київської обласної державної адміністрації В.І.Ульяненко

Луб'янку та Бушеве. Завершилося прокладання підвідного газопроводу до єдиного не газифікованого у районі села Запруддя. У 2008 році підведено газ до Любки. То ж, Рокитнянський район незабаром стане першим на Київщині, де жителі всіх населених пунктів користуються магістральним газом.

На жаль, поліпшити свої житлові умови жителі району можуть лише за власні кошти. Через відсутність будівництва соціального житла у районі житлова проблема залишається

надзвичайно гострою для молодих сімей.

Фінансово-кредитна система представлена у районі відділеннями банків АБ «Київська Русь», АППБ «Аваль», Ощадного банку, філії «Госпрозрахунковий центр «Приватбанку» та АКБ «Правекс-Банку».

Вузлом поштового зв'язку у 2007 році надано послуг на суму 1548000 гривень.

У квітні-травні 2008 року введено у дію сучасну цифрову телефонну станцію, в результаті чого телефонна мережа району додатково збільшилася на 2400 номерів, поліпшилася якість зв'язку та відкрито доступ до швидкісного Інтернету. На 100 жителів району припадає 26 основних телефонів.

Медицина. Триває планомірна робота з оптимізації мережі лікувальних закладів. У Рокитнянському районі функціонують центральна районна лікарня на 180 ліжок, 3 дільничні на 20 ліжок у селах Насташка, Ольшаниця, Телешівка, районна поліклініка, розрахована на 375 відвідувань на добу, 15 фельдшерсько-акушерських пунктів; відкрито 7 амбулаторій загальної практики сімейної медицини: чотири на базі ФАПів і три на базі дільничних лікарень; санітарно-епідеміологічна станція. Для медикаментозного забезпечення населення створено дві аптеки, у всіх фельдшерсько-акушерських пунктах працюють аптечні пункти. У розпорядженні медиків лабораторне, наркозно-дихальне, стоматологічне, діагностичне обладнання європейського рівня.

Запроваджуються нові методи лікування. Зокрема, в очному відділенні проводяться оперативні втручання з приводу захворювання на глаукому, здійснюється імплантація штучного кришталика.

Працівники терапевтичного відділення центральної районної лікарні

У 2007 році в районі проліковано амбулаторно понад 262 тисячі чоловік, стаціонарно – більше шести тисяч, пройшли курс лікування в умовах денного та домашнього стаціонару, широко впроваджених у лікувальну практику, – в середньому 5 тисяч чоловік.

Медичну допомогу населенню надають 77 лікарів, серед яких – кандидат медичних наук, 5 мають вищу кваліфікаційну категорію, 8 – першу, 28 – другу; 307 осіб середнього медичного персоналу, 146 осіб молодшого та 105 обслуговую-

чого медичного персоналу. Підвищується його кваліфікаційний рівень. У 2007 році відповідні курси на базі Інституту підвищення післядипломної освіти пройшли 14 лікарів; курси підвищення кваліфікації також пройшли 22 медсестри; 28 осіб атестувалися. Найефективнішим методом збереження здоров'я населення для медиків району є профілактика захворювань, забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя людей, зменшення ризиків, пов'язаних з несприятливою екологією та шкідливим впливом радіації.

Дальшого розвитку набуває **освіта**. Нині освітню систему Рокитнянського району складають 19 загальноосвітніх та 21 дошкільний (13 окремо функціонуючих та 9 у складі навчально-виховних об'єднань і комплексів) навчальні заклади, 3 позашкільні – навчально-виробничий центр творчості молоді, центр дитячої та юнацької творчості, дитячо-юнацька спортивна школа – та дитячий будинок. При Рокитнянській загальноосвітній школі I-III ступенів №3 працює навчально-консультаційний пункт, де здобувають повну загальну освіту 44 особи. З березня 2008 року шестеро жителів району розпочали навчання за екстернатною формою на базі Рокитнянської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1. Існуюча мережа загальноосвітніх закладів, забезпечує конституційне право кожного громадянина на доступність до якісної освіти.

У школах району навчаються 3880 учнів, що на 234 менше, ніж у 2007 році, дошкільною освітою охоплені 805 малюків від 2-х до 6-ти років. Важливим є показник охоплення дітей п'ятирічного віку, який становить 91,6 відсотка, у сільській місцевості – 85 відсотків.

Диференціація освітніх послуг забезпечується мережею профільних класів, класів з поглибленим вивченням окремих предметів, міжкласних факультативів. Профільне навчання у районі запроваджене з часу відкриття у Рокитному районного ліцею з економічно-правовим профілем. З метою надання допомоги педагогічним колективам щодо вибору оптимальної моделі профільного навчання, а згідно з Законом України «Про загальну середню освіту» через два роки старша школа має стати повністю профільною, у кожному навчальному закладі здійснюється моніторингове дослідження. Тепер профільним навчанням охоплено 263 учні.

На базі районного методичного кабінету продовжує роботу «Університет майбутнього вчителя», слухачами якого є 45 учнів шкіл району.

Інноваційна діяльність в початковій школі представлена технологіями розвивального навчання, яке утвердилося в Рокитнянській загальноосвітній школі №3 та створеними експериментальними майданчиками з впровадження Програми розвитку дитини «Росток» на базі Рокитнянської № 5 та Синявської загальноосвітніх шкіл I-III ступенів. У навчально-виховний процес дошкільних навчальних закладів Рокитного впроваджуються фізкультурно-оздоровчі технології, теорія використання винахідницьких завдань, спадщина М.Монтессорі та С.Русової. Заслужовують на увагу напрацювання колективу ДНЗ №1 «Малютко» зі збереження та зміцнення здоров'я малюків. У закладі застосовуються нетрадиційні методики, засоби та технології для підтримання оптимального рівня фізичного та розумового навантаження, зокрема, фітоароматерапія, кисневі пінки.

Понад століття тому збудовано приміщення відділу освіти

У 2008 році на базі Центру творчості працюють 65 груп, де займаються 895 дітей, на базі ДЮСШ – 51 група, де займаються 794 дітей.

Організоване навчання для дітей шкільного віку з особливими потребами. З метою своєчасного виявлення дітей з вадами розвитку та організації для них оптимальних умов навчання та виховання з 2006 року діє районна психолого-медико-педагогічна комісія. За індивідуальною формою навчання у районі навчається 41 дитина.

Одним з найважливіших завдань є інформатизація та комп'ютеризація освітньої галузі. У районі триває реалізація програми «Intel® навчання для майбутнього». У 2007 році за цією програмою пройшли навчання 63 педагоги.

Здорові діти – здорова нація. У дитячому садку "Малютко"

Набуває актуальності дистанційна освіта. Нині у районі працюють два пункти дистанційного навчання. У 2007 році у 18-ти загальноосвітніх навчальних закладах встановлено комп'ютерні класи.

У загальноосвітніх навчальних закладах району працюють 498 педагогічних працівників, 405 з яких мають вищу освіту. Вищу кваліфікаційну категорію присвоєно 198-ми педагогам, першу – 119-ти, другу – 42-м, звання «Заслужений вчитель України» – 2-м, «Вчителя-методиста» – 29-ти, «Старшого вчителя» – 39-ти, «Вихователя-методиста» – 29-ти; нагороджено знаком «Відмінник освіти України» 49-ох вчителів, знаком «Василь Сухомлинський» – 3 вчителі.

Рокитнянщина багата на талановиту учнівську молодь. Інформаційний банк даних обдарованих та здібних дітей налічує 474 учні. У 2006-2007 навчальному році вихованці закладів освіти району вибороли призове місце на Всеукраїнському етапі учнівських олімпіад, 13 призових місць в обласному етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад, 8 – у конкурс-захисті науково-дослідницьких робіт.

Відділом освіти здійснювалася активна робота з організації проведення зовнішнього незалежного оцінювання. У районі було проведено реєстрацію учасників тестування. Випускники шкіл взяли участь в I етапі пробного тестування, організованого Українським центром оцінювання освіти та редакцією газети ТІМО. Київський регіональний центр оцінювання якості освіти та управління освіти та науки облдержадміністрації визначили пунктом проведення незалежного тестування Рокитнянську загальноосвітню школу I-III ступенів №1. На її базі випускники шкіл Рокитнянського, Білоцерківського, Таращанського районів складали іспити з 3 предметів – української мови та літератури, математики, біології.

Створення оптимальних умов доступу дитини до якісної освіти, проведення відповідних моніторингових досліджень, запровадження в освітній процес ідеології розвитку основних життєвих компетентностей учнів залишаються основними завданнями в галузі загальної середньої освіти.

З 2007 року відбувається повне фінансування освітянських по-

На святі останнього дзвоника у Рокитнянському районному ліцеї

Зорина Петренко, Іван Уманець, Юлія Задорожка. Вони відстоювали честь Київщини на IV етапі Всеукраїнських олімпіад та III етапі Всеукраїнського конкурсу науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України

Під час зустрічі керівництва району з випускниками-медалістами шкіл. 2008 р.

треб. Стале надходження коштів до районного бюджету дало можливість забезпечити видатки по всіх статтях кошторису.

Фахівців робітничих професій готує державний професійно-технічний навчальний заклад «Рокитнянський професійний ліцей». Нині у ньому навчаються 364 учні. Підготовка спеціалістів здійснюється за 5-ма професіями. Зокрема, на базі 9-ти класів учні здобувають фах кухаря-кондитера, штукатура-лицювальника-плиточника-маляра, столяра будівельного, теслі, верстатника деревообробних верстатів, слюсаря-ремонтника, електрозварювальника ручного зварювання, оператора комп'ютерного набору, обліковця; на базі 11-ти класів – кухаря та водія автотранспортних засобів. Популярними серед них є спеціальності кухаря-кондитера та оператора комп'ютерного набору. Допомагають учням здобувати необхідні знання та навички 19 викладачів та 20 майстрів виробничого навчання.

Голотребчук Арсен Олексійович народився 29 жовтня 1919 року в селі Гайворон Володарського району Київської області. У 1937 році на відмінно закінчив Білоцерківське педагогічне училище.

Перед війною працював у с. Жупанівка Коростинського району Житомирської області вчителем української мови і літератури, пізніше - у с. Великий Кут Таращанського району.

Фронтвик. Командував артилерійським дивізіоном 46-ої дивізії, яка брала участь в боях на Курсько-Орловській дузі, форсуванні Дніпра в районі Лютежа, визволяла Київ і Київську область. Був нагороджений орденами Червоної Зірки, Червоного Прапора, Олександра Невського, Вітчизняної війни I ступеня та багатьма медалями.

А.О. Голотребчук

З 1947 року працював директором ряду шкіл Рокитнянського району, завідувачим організаційним відділом Рокитнянського РК КПУ. У 1956 році переїхав до села Ольшаниця, де працював головою правління колгоспу імені Жданова, а з 1960 по 1982 рр. – директором Ольшаницької середньої школи. У 1962-му йому було присвоєно звання "Заслужений вчитель УРСР". Арсен Олексійович також нагороджений медаллю Макаренка, значком "Відмінник народної освіти УРСР". Помер у 1992 році.

Л.Г.Корчак

Корчак Людмила Григорівна народилася 30 січня 1923 року в місті Баку в сім'ї робітників.

У 1941 році закінчила середню школу. Замість омріяного інституту потрапила на курси санінструкторів і вже 3 квітня 1942 року Дзержинським РВК міста Баку була призвана в ряди Радянської Армії. Службу розпочала червоноармійцем-прибористом 513-го зенітно-артилерійського полку Бакинської армії ППО. З серпня 1943 року на цій же посаді продовжувала свій бойовий шлях у складі 130-ої окремої зенітно-артилерійської бригади Закавказького фронту ППО. Удостоєна трьох бойових нагород.

Після демобілізації приїхала в Ольшаницю, де спочатку працювала вагарем та касиром пункту "Заготзерно", а потім – бібліотекарем Бушівської семирічної школи. У 1951 році закінчила курси підготовки вчителів молодших класів при Черкаському педінституті. Вчителювати почала у Бушівській середній школі, згодом закінчила Київський педагогічний інститут імені Максима Горького.

У 1962 році Л. Г. Корчак була призначена на посаду директора Ромашківської школи. З 1972 року працювала вчителем в Ольшаницькій школі.

У 1977 році Указом Президії Верховної Ради УРСР Л.Г.Корчак було присвоєно звання "Заслужений учитель УРСР".

М.Л. Сич

Сич Микола Лукич народився 26 квітня 1937 року в селі Острів Рокитнянського району в сім'ї колгоспників. Вищу освіту здобув у 1968 році у Київському державному педагогічному інституті імені Максима Горького.

Працював на посадах вчителя математики, інспектора шкіл Рокитнянського районного відділу народної освіти, директора школи Рокитнянського професійно-технічного училища, у 1982–1997 роках – завідувачого Рокитнянським районним відділом освіти. У цей час у районі було побудовано чотири сільські школи, відкрито нові заклади освіти (восьмирічну і початкову школи, два міжшкільні комбінати). значно зміцнено їх навчально-матеріальну базу.

За вагомий внесок у справу становлення та розбудови національної освіти М.Л.Сич нагороджений Почесною грамотою Міністерства освіти СРСР (1978 р.), нагрудним знаком "Відмінник народної освіти УРСР" (1986 р.), йому присвоєно почесне звання "Заслужений працівник освіти України" (1997 р.).

Шаравара Тамара Іванівна народилася 1 жовтня 1947 року в селі Запруддя Рокитнянського району в сім'ї колгоспників. Вищу освіту здобула в 1972 році у Чернівецькому державному університеті.

Т.І. Шаравара

Трудова діяльність Т.І.Шаровари – з 1969 по 2005 рік – минула в Запрудянській середній школі на посаді вчителя біології. Більше двадцяти років вона очолювала районне методичне об'єднання вчителів біології.

За вагомий внесок у справу навчання і виховання учнівської молоді у 1977 році Шаравара Тамара Іванівна нагороджена Почесною грамотою Міністерства освіти СРСР, у 1980 році - нагрудним знаком "Відмінник народної освіти УРСР", а в 1981 році удостоєна почесного звання "Заслужений вчитель Української РСР".

Культура. Мережа закладів культури у районі налічує 21 клубний заклад на 5784 посадочні місця, у тому числі 1 районний будинок культури, 2 міських та 18 сільських будинків культури. Створено 8 музейних кімнат, функціонують 19 бібліотек – 1 районна та 18 сільських з 300-ма тисячами примірників книг, музична школа, де навчаються 258 учнів.

Зі зростанням асигнувань на утримання закладів культури вирішуються питання проведення їх ремонтів, поліпшення матеріально-технічної бази, придбання нової літератури і передплати періодичних видань.

У закладах культури діють 113 клубних формувань, у яких нараховується майже 890 учасників, з них 530 дітей. Нині у районі діють 6 самодіяльних народних колективів – самодіяльний народний театр ляльок «Теремок», фольклорний народний ансамбль «Рокитняночка», зразковий вокально-танцювальний ансамбль «Берегиня», народний фольклорно-етнографічний ансамбль «Чиста криниця», ансамбль народних інструментів «Дивограй», народний вокальний ансамбль «Гармонія».

В репертуарі створеного у 1981 році жіночого вокального ансамблю «Гармонія» (керівник В.В.Наконечна) Рокитнянської дитячої музичної школи – твори українських композиторів-класиків, обробки народних пісень, пісні сучасних українських композиторів, виконуваних в супроводі інструментального ансамблю та а capella. «Гармонія» приваблює шанувальників співу чистотою інтонування, ліризмом, точним переданням стилю виконуваного твору, хорошим смаком та високим рівнем культури виконання. У 2006 році ансамбль, вже будучи лауреатом обласного конкурсу імені І.С.Козловського, отримав звання «Народного аматорського колективу».

Новим поштовхом у його творчому житті стало створення у 1992 році інструментального ансамблю «Дивограй» (керівник В.А.Жирко) дитячої музичної школи, що виконував функцію музичного супроводу для «Гармонії». А з наступного року в його репертуарі з'явилися

Будинок культури мікрорайону цукрового заводу

інструментальні твори та композиції, аранжовані учасниками колективу. Виконання інструментальних творів та супроводу для вокального ансамблю, солістів характеризується цікавими своєрідними та оригінальними інструментовками, культурою супроводу, збалансованим звучанням різних інструментів.

Ансамбль народних інструментів «Дивограй» – лауреат I-го обласного конкурсу оркестрів, ансамблів народних інструментів та солістів-інструменталістів (I місце), а його соліст В.Маніленко отримав звання лауреата та II місце у номінації «соліст-інструменталіст». У 2006 році «Дивограй» удостоївся звання «Народного аматорського колективу». Тоді ж ансамблі «Гармонія» та «Дивограй» стали учасниками підсумкового концерту X фестивалю-конкурсу «Дебют» та обласного пісенного фестивалю «Голос неповторної краси», присвяченого 106-й річниці з дня народження І.С.Козловського. Обидва колективи беруть активну участь у культурному та концертному житті району.

Ансамблі «Гармонія» і «Дивограй» – не єдині досягнення на культурно-мистецькій ниві колективу Рокитнянської дитячої музичної школи. Вихованці закладу неодноразово були переможцями обласних конкурсів юних талантів.

Юлія Каштанова та народний артист України Дмитро Гнатюк

Викладач по класу естрадного співу Юлія Каштанова стала переможцем (третя премія) Всеукраїнського радіофестивалю сучасного романсу «Осіньне randevu-2006», що проходив у рамках Міжнародного пісенного фестивалю «Доля» і транслювався у 80-ти країнах світу, та Всеукраїнського фестивалю-конкурсу естрадного мистецтва «Дзвони Прикарпаття» (перша премія). У репертуарі співачки ліричні пісні, 16 з яких написані спеціально для неї композитором Олександром Тищенком на слова Юрія Рогози, Надії Вайни, Степана Галябарди, місцевими авторами – викладачем музичної школи Валерієм Наконечним, Ольгою Мусієнко та інш. У 2007 році Юлія Каштанова записала новий диск пісень у власному виконанні «Пусть говорят...». До цього були ще два – «Юлія Каштанова» та «Осіньне randevu». Педагогічну діяльність Юлія успішно поєднує з концертною. Їй довелося виступати на сцені Національного Палацу «Україна», у Сваляві, Миргороді, Трускавці та інших містах і селах України.

Далеко за межами району відомий фольклорний колектив «Рокитняночка» міського будинку культури. Звання «Народний» йому було присвоєне у 1988 році. «Рокитняночка» – лауреат Всесоюзного фестивалю народної творчості, учасник телепередачі «Сонячні кларнети», конкурсу народних фольклорних колективів імені П.Чубинського в с. Новосілки, обласного конкурсу фольклорних колективів у м. Бородянка. Цей самобутній колектив також демонстрував свою творчість у концерті з нагоди 70-річчя утворення Київської області.

Широко популяризує народні традиції та звичаї краю, пісенну творчість народний фольклорно-етнографічний ансамбль «Чиста криниця» Довгалецького сільського Будинку культури, створений у 1982 році бібліотекарем Н.Ф.Боціон. Його учасники акомпанують собі на баяні, домрі, бубні, ложках, трикутниках, використовують побутові речі – рубель, косу, качалку, макітру тощо. Багато народних творів учасники «Чистої криниці» театралізували. Перед глядачами відбувається справжнє дійство зі старовинного життя. Тут і сценки з українських

вечорниць, весілля, новорічних обрядів. Допомагають відтворити побут українського села національне вбрання, майстерне володіння музичними інструментами. У репертуарі фольклорного ансамблю – мелодії батьків і дідів, з часом призабуті, а тепер вдруге народжені. Це і купальські пісні «Ой ходила Марусенька», «Ой плавала дощечка під млином», «Ой збудуй, Іване, комору», і весільні «Скрип-рип ворітечка», «Не гнівайся, моя нене, на мене», «Ой матінко, та й голубонько», і веснянки, щедрівки, петрівські та жниварські пісні, жартівливі «Була жінка мужика», «Ой ти Василь, а я Василюха» (остання пісня записана від землячки О.І.Бандури). Колектив також активно працює над поповненням репертуару новими творами сучасних композиторів. З таким доробком аматорам не соромно було витупати на щорічному районному святі урожаю, обласних святах фольклорного мистецтва в Музеї народної архітектури та побуту України, перед воїнами – ліквідаторами наслідків аварії на ЧАЕС. Концерти фольклорно-етнографічного ансамблю відбулися майже у всіх селах Рокитнянського району.

Звання «Зразковий аматорський колектив» удостоївся у 1997 році переможець обласного фестивалю дитячого та юнацького хорового мистецтва «Київщина співуча», учасник танцювально-пісенних вернісажів і різноманітних конкурсів ансамбль пісні і танцю «Берегиня» Рокитнянської загальноосвітньої школи I-III ступенів №3 (керівник В.Д.Сміленко). Разом з «Чистою криницею» «Берегиня» є осередком збирання фольклору на Рокитнянщині.

Головною вулицею – з оркестром

Цілісною структурою є централізована бібліотечна система району, яка стала своєрідним центром громадської, політичної та правової інформації в районі. Тут зосереджена база даних про діяльність місцевих органів виконавчої влади та самоврядування.

Інформаційне забезпечення Рокитнянського району здійснюють телерадіокомпанія «Рокита» та районна газета «Вісник Рокитнянщини».

Спорт. Для занять фізичною культурою і спортом населення на Рокитнянщині діють стадіон на 300 місць, 29 комплексних спортивних майданчиків, 18 футбольних полів, 12 гімнастичних майданчиків з нестандартним обладнанням, 5 стрілецьких тирів, 18 спортивних залів, 22 пристосовані приміщення, тенісний корт. Останнім часом збудовано спортивний майданчик нового покоління зі штучним покриттям, наступний заплановано спорудити неподалік Рокитнянської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1. У 2008 році у Рокитному

Неодноразова презерка чемпіонатів світу та учасниця Олімпійських Ігор Тетяна Водоп'янова зі своїм першим тренером – Ніною Сірош

розпочнеться будівництво спортивної школи на території районного стадіону. На першому етапі заплановане зведення критого майданчика з тренажерними залами, саунами, на другому – басейну. Технічну документацію виготовлено за кошти районного бюджету.

Нині всіма видами фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи на Рокитнянщині займаються 3520 осіб, об'єднані у 60 колективів фізкультури, майже 800 учнів відвідують місцеву ДЮСШ. Водночас 12 її вихованців удосконалюють спортивну майстерність у спеціалізованих спортивних закладах області. Як наслідок, з'являються багато хороших спортсменів. Нині членами збірної команди України є 2 спортсменки з однаковим прізвищем Катерина Григоренко з Острова та Олександра Григоренко з Бирюків – неодноразові переможці і призери першості України, учасниці чемпіонатів Європи, світу. Катерина Григоренко – ще й учасниця Олімпійських Ігор в Турині (2006 рік).

Дитячо-юнацькі і дорослі команди належать до розряду кращих на Київщині. Постійно досягають значних успіхів футболісти, які з 2000 року здобули 2 перших, 6 других, 9 третіх місць в обласних змаганнях. Набув популярності дитячий футбольний турнір «Кубок Надросся» на приз голови райдержадміністрації. У 1990 році дитячо-юнацька збірна району виграла обласний кубок «Юність», а з 2003 по 2005 роки дитячо-юнацькі команди – переможці обласних змагань у комплексному заліку.

Дитяча команда з міні-футболу Рокитнянського району – учасниця різноманітних міжнародних турнірів

Збірна волейбольна команда Рокитнянського району разом з ветеранами волейболу

Спортивний майданчик зі штучним покриттям на території Рокитнянської загальноосвітньої школи I-III ступенів №3

У середньому 70 чистокровних англійських верхових коней утримується на місцевому конезаводі. Тварини – переможці Всеукраїнських спортивних змагань

Протягом трьох останніх років район є лідером обласного огляду-конкурсу фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи. Перші місця Рокитнянський район займав за підсумками комплексних заходів і заліку спортивних ігор Київщини у 2003 та 2007 роках.

Сьогодні у районі зареєстровано 20 футбольних та 16 волейбольних команд, проводяться численні змагання та турніри, присвячені пам'яті заслужених спортсменів та видатних людей.

Релігія. Ознакою часу є і увага до релігійних потреб громад населених пунктів. Останнім часом на Рокитнянщині побудовано православні храми у Шарках, Запрудді, Маківці, будуються у Насташці, Ольшаниці. П'ять культових споруд – Свято-Троїцька у Бушевому, Свято-Михайлівська в Острові, Миколаївська в Синяві, Йосипа Обручника в Житніх Горах та Свято-Покровська церква у Ромашках – пам'ятки архітектури державного значення.

Не існує будь-яких перепон у відправленні релігійних обрядів для інших конфесій. Сьогодні у районі налічуються 16 православних громад, 1 – римо-католицька, 8 – євангельських християн-баптистів (ЄХБ), 1 – адвентистів сьомого дня, 3 – християн віри євангельської, християнська релігійна громада «Воскресіння», релігійна громада ортодоксального іудаїзму.

НЕЛЕГКИЙ і водночас цікавий період становлення молодій державі, що його разом з усім народом суверенної України переживають і жителі Рокитнянщини, вселяє надію і віру у кращу долю та майбутнє.

Підготувала Алла Шелест

(При підготовці розділу використані матеріали О.Брежестовської, Н.Шаравари, В.Самойленка, О.Волосожара, П.Прозора, Н.Розколути, П.Бочілова, Н.Бондаренко, О.Іванової-Мусієнко; відділів, служб управлінь Рокитнянської районної державної адміністрації, районної бібліотеки.)

Твоє майбутнє, українська земле!

Виконавча влада Рокитнянського району.

Представництво органів місцевого самоврядування

**Зінкевич
Панас**

Григорович –
голова виконавчого комітету
районної ради у 1924 р.

Довжиков –
голова
виконавчого
комітету районної
ради у 1924 р.

**Голуб
Йосип
Ісакович** –
голова
виконавчого
комітету районної
ради у 1925 р.

**Щерба
Платон
Іванович** –
голова
виконавчого
комітету районної
ради у 1926 р.

**Настєвич
Іван
Володимирович** –
голова
виконавчого
комітету районної
ради у 1927 р.

Марков П. –
голова виконавчого комітету
районної ради у 1928 р.

**Скрипка
Яків
Федорович** –
голова
виконавчого
комітету районної
ради
у 1928–1929 рр.

**Рибалко
Макар
Никодимович** –
голова
виконавчого
комітету районної
ради у
1930–1931 рр.

Железняк –
голова виконавчого комітету
районної ради у 1931 р.

Суховеленко –
голова виконавчого комітету
районної ради у 1931–1932 рр.

**Палійчук
Дмитро
Максимович** –
голова
виконавчого
комітету районної
ради у 1932 р.

Ільченко –
голова
виконавчого
комітету районної
ради у
1933–1934 рр.

**Клименко
Лев
Миколайович** –
голова
виконавчого
комітету
районної ради
у 1934–1937 рр.

**Щербина
Захар
Арсенович** –
голова
виконавчого
комітету
районної ради у
1937–1938 рр.

**Островерженко
Михайло
Пархомович** –
голова
виконавчого
комітету районної
ради з 1938 по 1941,
з 1943 по 1944 рр.

**Гудзенко
Михайло
Гаврилович** –
голова
виконавчого
комітету районної
ради з 23.08.1944 р.
по 25.05.1946 р.

**Демуш
Ілля
Іванович** –
голова
виконавчого
комітету районної
ради з 26.05.1946 р.
по 20.12.1949 р.

**Павліченко
Василь
Васильович** –
голова
виконавчого
комітету районної
ради з 20.12.1949 р.
по 6.03.1953 р.

**Ков'язін
Леонід
Петрович** –
голова
виконавчого
комітету районної
ради з 18.03.1953
р. по 20.08.1958 р.

**Сергєєв
Олександр
Кузьмич** –
голова виконавчого
комітету районної
ради з 1958 р. по
1963 р., з 1966 р. по
1975 р.

**Мостіпан
Уляна
Миколаївна** –
голова
виконавчого
комітету районної
ради з 3.12.1975 р.
по 19.04.1983 р.

**Коваленко
Микола
Йосипович** –
голова
виконавчого
комітету районної
ради з 19.04.1983 р.
по 11.07.1987 р.

**Ткаченко
Геннадій
Федотович** –
голова
виконавчого
комітету
районної ради з
1987 р. по 1994 р.

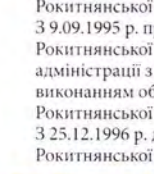
**Коцюба Микола
Мусійович** –
представник
Президента
України
в Рокитнянському
районі з 9.04.1992 р.
з 26.06.1994 р.
обраний головою

**Балинець
Валерій
Васильович** –
голова
Рокитнянської
районної державної
адміністрації
з 1997 р. по 2005 р.

**Тимченко
Володимир
Григорович** –
голова
Рокитнянської
районної державної
адміністрації
у 2005 р.

Рокитнянської районної ради.
З 9.09.1995 р. призначений головою
Рокитнянської районної державної
адміністрації з подальшим
виконанням обов'язків голови
Рокитнянської районної ради.
З 25.12.1996 р. до 22.04.2005 – голова
Рокитнянської районної ради.

**Соколенко
Вадим
Олександрович** –
голова
Рокитнянської
районної
державної
адміністрації з
16.09.2005 р.

**Лавренко
Василь
Михайлович** –
голова
Рокитнянської
районної ради
з 4.05.2005 р.

Перші секретарі Рокитнянського РК Компартії України

Захарутін Іван – 1924–1925 рр.

**Чубар
Микола
Львович** –
1925–1928 рр.

**Семенук
Авакум
Артемович** –
1935–1937 рр.

**Бутасенко
Никон
Ларіонович** –
1953–1956 рр.

Алексєєв – 1928–1929 рр.

Мирненко –
1929–1930 рр.

**Ткаченко
Григорій
Амросєвич** –
1938–1939 рр.

**Красвий
Володимир
Зіновійович** –
1956–1962 рр.

Савкін – 1931–1932 рр.

Коропов – 1932 р.

**Вербіцький
Тимофій
Михайлович** –
1939–1941 рр.

**Дерябін
Микола
Якимович** –
1966–1973 рр.

**Хорозов
Микола
Антонівич** –
1932–1934 рр.

Йонас – 1934–1935 рр.

**Гамаріс Іван
Олексійович** –
1943–1948 рр.

**Смакота
Микола
Антонівич** –
1973–1983 рр.

**Сиротюк
Гнат
Іванович** –
1948–1953 рр.

**Мостіпан
Уляна
Миколаївна** –
1983–1991 рр.

За даними архівного відділу
Рокитнянської районної
державної адміністрації

СИМВОЛІКА РОКИТНЯНСЬКОГО РАЙОНУ

Опис символіки

Емблема з гілочок верби-рокити на гербі і прапорі розкривають назву району і його райцентру, а також річки Рокити, яка протікає через райцентр, впадаючи в р. Рось. По берегах річок ростуть рокити. У емблемі загальна кількість листочків і сережок на гілочках дорівнює 15 і відповідає кількості територіальних громад району. Золоте колосся означає розвинене землеробство. Срібна хвиляста смуга у гербі і біла смуга на прапорі символізують головну річку району – Рось. Зелений колір символізує багату природу, достаток і свободу, а червоний – героїзм і безстрашність наших предків давніх слов'ян, а також козаків. Зображення слов'янського лучника символізує події сивої давнини. У III ст. на плодородні землі слов'ян - антів з північного заходу прийшли германські племена готів. Як свідчить візантійський історик, анти спочатку чинили опір готському королю Германаріху, а потім ненадовго підкорилися йому. Зі сходу вдерлися орди гуннів, у війні з ними Германаріх загинув, а анти звільнилися. Більш драматичний епізод боротьби слов'ян з готами відбувся при готському королі Вінітарі. У першій же битві він потерпів поразку від слов'ян. Пізніше йому вдалося захопити князя антів Божа і розіп'яти його разом з синами і старійшинами. Не минуло і року, як Вінітара убили гунни, а анти звільнилися від готського панування. За народними переказами, князь Бож загинув на Божій горі, що в с.Синява поблизу Рокитного.

Герб

Щит, розколотий на зелене і червоне поля; у зеленому полі срібна річка (хвиляста напівбалка) супроводжується вгорі трьома перехрещеними золотими гілочками верби – рокити, середньою квітучою, а знизу – золотим снопом; у червоному полі срібний слов'янський воїн – ант, обернений вліво, цілиться з лука.

Прапор

Прямокутне полотнище, яке складається з трьох вертикальних смуг: білої, зеленої і червоної у співвідношенні 1:2:2. У центрі стику зеленого та червоного полів розміщена жовта емблема: три перехрещені гілочки верби – рокити, середня квітуча, обрамлена вінком із колосків. Діаметр емблеми дорівнює 1/2 висоти полотнища. Ширина вінка – 1/12 діаметра емблеми. Співвідношення сторін прапора – 2:3.

Біла смуга символізує головну річку району Рось. Загальна кількість листочків і сережок на гілочках рокити – 15, що відповідає кількості територіальних громад району.

ПОСИЛАННЯ:

Частина І. Мала Батьківщина в історії України

1. У спадок від віків

- 1 – Біла Церква. Шлях крізь віки. Юхименко П.І., Гай А.І., Репринцев, В.В. та ін. Біла Церква: «Буква», 1994. С. – 6.
- 2 – Брайчевський М.Ю. Слов'янські пам'ятки Середнього Поросся. АН УРСР. Київ, 1952. С. – 58; Махно Е.В. Пам'ятники черняхівської культури на території УССР. МІА №82. С. – 32; Шендрик Н.І. Довідник з археології України. Київська область. Київ, 1977. С. – 102.
- 3 – Телегін Д.Я. Дніпро-донецька культура. – Київ: Наукова думка, 1968. С. – 11.
- 4 – Брайчевський М.Ю. Рокитнянщина у далекому минулому. Колгоспник Рокитнянщини. № 76, 1947 р.
- 5 – Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1991. Т. 1. С. – 35.
- 6 – Там же.
- 7 – Українська та зарубіжна культура. – Київ: Знання, 2002. С. – 330.
- 8 – Матеріали и исследования по археологии СССР. Москва, 1960. №82. (Черняховская культура). С. – 32.
- 9 – Хвойко В.В. Древние обитатели Среднего Поднепровья и их культура в доисторические времена. Киев, 1913. С. – 55.
- 10 – Славяне и Русь. Москва: Наука, 1968. С. – 62.
- 11 – Від Трипільської культури до сучасності (Відпочивайте в селах Київщини). Путівник-довідник. Київ: 2004. С. – 40.
- 12 – Бранденбург Н.Е. Журнал раскопок 1888-1902. С.-Петербург. 1908. С. – 61.
- 13 – Записки Русского Археологического общества. СПб, 1901. Т. XI. Вып. 1-2. С. – 249.
- 14 – Гуленко В. Шанувати і оберігати. Комуністичний шлях. № 57, 1982 р.
- 15 – Брайчевський М.Ю. Рокитнянщина у далекому минулому. Колгоспник Рокитнянщини, № 76, 1947 р.
- 16 – Славяне и Русь. Москва: Наука, 1968. С. – 62.
- 17 – Бранденбург Н. Какому племени могут быть приписаны те из языческих могил Киевской губернии, в которых вместе с покойниками погребены остовы убитых лошадей. Труды X Археол. Съезда, Т. I, Харьков, 1899; Спичин А. Курганы Киевских торков и берендеев. ЗРАО Т. XI, вып. 1-2. С. – 156-160. СПб. Бранденбург Н. Ук. Соч. С. – 8.
- 18 – Науковий Архів Інституту Археології АН УРСР.
- 19 – Археологические открытия за 1974 год. Москва: Наука, 1975. С. – 345; Романюк Л. Сарматский курган в Киевской области. АО, 1974. Москва, 1975. С. – 345-346; Шендрик Н.І. Довідник з археології України. Київська область. Київ, 1977. С. – 102.
- 20 – Брайчевський М.Ю. Рокитнянщина у далекому минулому. Колгоспник Рокитнянщини, № 76, 1947 р.
- 21 – Матеріали и исследования по археологии СССР. Москва, 1960. №82. (Черняховская культура). С. – 32-33.
- 22 – Брайчевський М.Ю. Рокитнянщина у далекому минулому. Колгоспник Рокитнянщини, № 76, 1947 р.
- 23 – Матеріали и исследования по археологии СССР. Москва, 1960. №82. (Черняховская культура). С. – 33. Від Трипільської культури до сучасності (Відпочивайте в селах Київщини). Путівник-довідник. Київ, 2004. С. – 291.
- 24 – Брайчевський М.Ю. Рокитнянщина у далекому минулому. Колгоспник Рокитнянщини, № 76, 1947 р.
- 25 – Шендрик Н.І. Довідник з археології України. Київська область. Київ: Наукова думка, 1997. С. – 102.
- 26 – Брайчевський М.Ю. Рокитнянщина у далекому минулому. Колгоспник Рокитнянщини, № 76, 1947 р.
- 27 – Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1991. Т. 1. С. – 176.

2. «І правив Бож над антами...»

- 1 – Грушевський М.С. Там же. С. – 174.
- 2 – Полонська-Василенко Н.Д. Історія України. Київ: Либідь, 1995. Т. 1. С. – 68-69.
- 3 – Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1991. Т. 1. С. – 177.
- 4 – Повість врем'яних літ: Літопис (за Іпатівським списком). – Київ: Радянський письменник, 1990.
- 5 – Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1991. Т. 1. С. – 177.
- 6 – Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1991. Т. 1. С. – 178.
- 7 – Полонська-Василенко Н.Д. Історія України. Київ: Либідь, 1995. Т. 1. С. – 70.

3. Земля полянська, давньоруська

- 1 – Брайчевський М.Ю. Римская монета на территории Украины. Киев, 1959. С. – 20.
- 2 – Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1991. Т. 1. С. – 190.
- 3 – Канігін Ю.М. Шлях аріїв. Київ: Україна, 2001. С. – 159.
- 4 – Брайчевський М.Ю. Рокитнянщина у далекому минулому. Колгоспник Рокитнянщини, № 76, 1947 р.
- 5 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Киев, 1864. С. – 523; Антонович В.В. Археологическая карта Киевской губернии. Москва, 1895. С. – 55; Брайчевський М.Ю. Слов'янські пам'ятки... С. – 60; Кучера М.П. Давньоруські городища на правобережжі Київщини. Дослідження з слов'яноруської археології. Київ, 1976. С. – 191; Кучера М.П. Бушевське городище. Древние славяне и Киевская Русь. Київ, 1989. С. – 188-192; Шендрик Н.І. Довідник з археології України. Київська область. Київ, 1977. С. – 101.; Древнерусские поселения Среднего Поднепровья. – Киев, 1984. С. – 13-15, 82-83.
- 6 – Шендрик Н.І. Довідник з археології України. Київська область. Київ, 1989. С. – 103.
- 7 – Матеріали и исследования по археологии СССР. Москва, 1960. №82. (Черняховская культура). С. – 33.
- 8 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Киев, 1864. С. – 519.
- 9 – Гуленко В. Шанувати і оберігати. Комуністичний шлях, №33, 1982 р.
- 10 – Фундуклей И. Обзорные могил, валов и городищ Киевской губернии. Киев: 1848. С. – 30. Похилевич Л. Сказание о населенных местностях Киевской губернии. Киев: 1864. С. – 523. Антонович В.В. Археологическая карта Киевской губернии. Москва: 1985. С. – 54-55. Кучера М.П. Змиевы валы Среднего Поднепровья. Киев: 1987. С. – 16-17, 43-44, 78-79.
- 11 – Чернецький Є. Таємними стежками Білоцерківщини. Замкова гора, № 74-75, 1999 р.
- 12 – Киев в университетской типографии. 1845. Цензор орд.прод. А.Федотов – Чеховський. С. – 9.
- 13 – Полонська-Василенко Н.Д. Історія України. Київ: Либідь, 1995. Т. 1. С. – 68.
- 14 – Від Трипільської культури до сучасності (Відпочивайте в селах Київщини). Путівник-довідник. Київ: 2004. С. – 40.
- 15 – Брайчевський М.Ю. Рокитнянщина у далекому минулому. Колгоспник Рокитнянщини, № 76, 1947 р.
- 16 – Стародуб О.В. Пороська земля у X-XIII століттях. Юр'ївський літопис, 1996, № 1. С. – 4.

4. Торческ (Торчеський)

- 1 – Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1992. Т. 2. С. – 282.
- 2 – Б.Рыбаков. Торческ – город Черных Клобуков. «Археологические открытия 1966 год». Москва.
- 3 – Іванченко Л.І. Торческ у світлі нових досліджень. Слов'яни і Русь у науковій спадщині Д.Я.Самоковасова. Чернігів: Сіверянська думка, 1993. С. – 36-57.
- 4 – Греков Б. Киевская Русь. С. – 344.
- 5 – Стародуб О.В. Пороська земля у X-XIII століттях. Юр'ївський літопис, № 1, 1996 р. С. – 6, 8.
- 6 – Плетнева С.А. Древности черных клобуков. САИ. Москва: Наука, 1973. Вып. Е1-19. С. – 20-23.
- 7 – Гаркави А. Сказания мусульманских авторов о русах и славянах. СПб., 1870. С. – 192, 218, 275.
- 8 – Історія Української РСР. Київ: Наукова думка, 1977. Т. І.Кн. І. С. – 342.
- 9 – Летопись по ипатскому списку. СПб, 1871. С. – 230.
- 10 – Поучение Владимира Мономаха. Москва: «Художественная литература», 1986. С. – 65.
- 11 – Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1992. Т. 2. С. – 83-85.
- 12 – Іванченко Л.І. Пороські князі. старожитності Південної Русі. Чернігів: Сіверянська думка, 1993. С. – 105-108.
- 13 – Кучера М.П. Змиєві вали Среднего Поднепровья. Киев: Наукова думка, 1987. С. – 41-43. Іванченко Л.І. Давньоруська оборонна лінія в Поросі. Археологія, 1987. № 59. С. – 74-78.
- 14 – Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1992. Т. 2. С. – 282.

5. Під пануванням Литви і Польщі. Перша згадка про Рокитне

- 1 – Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1993. Т. 3. С. – 156-159.
- 2 – Субельний Орест. Україна: Історія. С. – 72.
- 3 – Історія Української РСР. Київ: Наукова думка, 1979. Т. І.Кн. 2. С. – 76-78.
- 4 – Там же.
- 5 – Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1993. Т. 3. С. – 334-335.
- 6 – Відомості костьолів Києво-Васильківського деканату. 1840 р. БКМ- ТК-82. 83 арк.
- 7 – Томілович Л.В. Письмові та нумізматичні джерела з історії Поросся періоду пізнього середньовіччя. Юр'ївський літопис, №1, 1996. С. – 16.
- 8 – Українська радянська енциклопедія. Київ, 1954. Т. 12. С. – 337.
- 9 – Томілович Л.В. Письмові та нумізматичні джерела з історії Поросся періоду пізнього середньовіччя. Юр'ївський літопис, №1, 1996. С. – 16.
- 10 – Павленко О., Касяненко Ю. Давній документ про Рокитне й Ольшаницю. Комуністичний шлях, 1991, № 64.
- 11 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Біла Церква: видавець Олександр Пішонківський, 2007. С. – 417.
- 12 – Крип'якевич І.П. Історія України. Львів: Світ, 1990. С. – 156.
- 13 – Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1995. Т. 8. С. – 31.
- 14 – Історія міст і сіл України в 26 томах. Київська область. Київ, 1971. С. – 541-551.
- 15 – Словник української мови. Київ: Наукова думка, 1971. С. – 206.
- 16 – Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1994. Т. 5. С. – 121-123, 141-142.
- 17 – Бочило П.В. Минувшина Рокитнянщини. Комуністичний шлях, № 30, 1988 р.

6. Повстання Криштофа Косинського

- 1 – Касіч М. Завойовано в боротьбі. Комуністичний шлях, №135, 12 листопада 1981 р.
- 2 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Біла Церква: видавець Олександр Пішонківський, 2007. С. – 416.
- 3 – Чухліб Т. Гетьмани і монархи. Київ: «Арістей», 2005. С. – 34.
- 4 – Грабовський С. Що принесла Україні Переяславська Рада? Київ: «STYLOS», 2003. С. – 13-15.
- 5 – Флоря Б.Н. З історії взаємовідносин українського козацтва і російського уряду (80-ті роки XVI ст.). Укр. істор. журнал, 1978. №2. С. – 128.
- 6 – Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1995. Т. 7. С. – 181-182.
- 7 – Юр'ївський літопис, №1, 1996 р.
- 8 – Люстрація Білоцерківського староства 1622 року. Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы. Т. І. Москва, 1954 – С. 39-40.
- 9 – Павленко О., Касяненко Ю. Давній документ про Рокитне й Ольшаницю. Комуністичний шлях, № 64, 1991 р. Лотоцький А.І. Історія України. Львів: в.д. Фенікс, 1990. С. – 106-110.
- 10 – Чухліб Т. Гетьмани і монархи. Київ: «Арістей», 2005. С. – 39.
- 11 – Опитувальні листи Дроздова Л. БКМ. НДМ – 939/2.
- 12 – Журнал «Киевская старина», 1989. №10. С. – 54.
- 13 – Аброскін П., Кривошия В., Стасенко О. Київщина козацька: люди і долі. Київ: в.д. Стилос, 2004. С. – 131-144. Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1995. Т. 7. С. – 181-182.
- 14 – Там же. С. – 267.
- 15 – Якименко М. Кумейківська битва: трагедія поразки чи велич духу. Україна козацька, №7-8, квітень-травень 2008 р.

7. За Богдана Хмельницького

- 1 – Самійло Величко. Літопис. Київ, 1991. С. – 43-65.
- 2 – Грушевський М.С. Очерки истории украинского народа. Киев, 1991. С. – 181-183.
- 3 – Сковоч П. Видибай, Україно, видибай... Київ, 1998. Золоті ворота. Незалежний часопис в борні за незалежну Україну. С. – 27-28.
- 4 – Іоц Н. Шлях на Київ. Вісник Рокитнянщини, № 93, 1983 р.
- 5 – Історія Української РСР. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 2. С. – 31.
- 6 – Київщинознавство. Довідник-хрестоматія для курсу «Київщиназнавство». Київ: А.С.К., 2002. С. – 24.
- 7 – Аброскін П., Кривошия В., Стасенко О. Київщина козацька: люди і долі. Київ: в.д. Стилос, 2004. С. – 131-144.
- 8 – Історія міст і сіл України в 26 томах. Київська область. Київ, 1971. С. – 542.
- 9 – Грушевський М.С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1996. Т. 9.Кн. І. С. – 349, 351-352.
- 10 – Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький. Львів, 1990. С. – 116-117.
- 11 – Історія Української РСР. Т. 2. С. – 48.
- 12 – Аброскін П., Кривошия В., Стасенко О. Київщина козацька: люди і долі. Київ: в.д. Стилос, 2004. С. – 131-144.
- 13 – Україна в Центрально-Східній Європі. Студії з історії XI-XVIII століть. Київ, 2000. С. – 207-211.
- 14 – Воссоединение Украины с Россией. Т. 3. С. – 517.
- 15 – Присяжні книги 1654 р. Білоцерківський та Ніжинський полки. Київ, 2003. С. – 26.
- 16 – Присяжні книги 1654 р. Білоцерківський та Ніжинський полки. Київ, 2003. С. – 7.
- 17 – Орест Субельний. Україна. Історія. Київ: Либідь, 1992. С. – 125.

8. Криза української державності. Період Руїни

- 1 – Крип'якевич І.П. Історія України. Львів: Світ, 1990. С. – 196.
- 2 – Костомаров М. Історичні монографії. Т. 14. Тернопіль, 1892. С. – 28.
- 3 – Біла Церква. Шлях криз віки. Юхименко П.І., Гай А.І., Репрінцев В.В. Біла Церква: Буква, 1994. С. – 62.
- 4 – Крип'якевич І.П. Історія України. Львів: Світ, 1990. С. – 198.
- 5 – Скочок П. Видибай, Україно, видибай... Київ, 1998. Золоті ворота. Незалежний часопис в борні за незалежну Україну. С. – 27-28.
- 6 – Насташі – 425! Вісник Рокитнянщини, №№ 47-48, 2003 р.
- 7 – Скочок П. Там же.
- 8 – Історія Української РСР. Т. 2. С. – 98.
- 9 – Сергійчик В. Кого зрадив гетьман Мазепа. Видавець МП «Фотовідеосервіс», 1991. С. – 41.
- 10 – Переписки і друція бумажі Шведського Короля Карла XII, Польського Станіслава Лещинського, Татарського Хана, Турецького Султана, Герцого Польського Писаря Ф.Орлика і Київського Воеводи, Іосифа Потоцького на латинському і польському языках. Москва. ВЪ Университетской Типографіи, 1847.
- 11 – Круницький Б. Гетьман Пилип Орлик. Київ: видавництво художньої літератури «Дніпро», 1991. С. – 22-34.
- 12 – Касяненко Ю. 3 історії села Синява. Комуністичний шлях, №118, 2 жовтня 1990 р.

9. У часи гайдамацьких рухів

- 1 – Фельдмаршалъ Графъ Б.П.Шереметьевъ, Военно-походный журнал 1711 и 1712 гг. С.-Петербургъ: Типография Штаба Отдѣльнаго Корпуса Жандармовъ, 1898. С – 104, 110.
- 2 – Субтельний Орест. Україна: Історія. С – 175.
- 3 – Касіч М. Завойовано в боротьбі. Комуністичний шлях, №135, 12 листопада 1981 р.
- 4 – Архив Юго-Западной России. Ч. III. Т. III. С. – 710-711.
- 5 – Субтельний Орест. Україна: Історія. С – 176.
- 6 – Киевская старина. Т. 59. Киев, 1895. С. – 180-181.
- 7 – Український архів. Т. 2. С. – 319, 388.
- 8 – Вісник Рокитнянщини, №36, 1996 р.
- 9 – Журнал «Киевская старина», 1890, №5. С. – 281-282.
- 10 – Перекрестов В.Д., Трембевельский В.Т. Біла Церква. Історія міст і сіл УРСР. Київська область. Київ:1971. С. – 102.
- 11 – Киевские Епархиальные Ведомости. 1893 г. С. – 480, 586, 588.
- 12 – Відомості костелів Києво-Васильківського деканату. 1840 р. БКМ- ТК-82, 83 арк.

10. «Бойовище за Рокитне»

- 1 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Біла Церква: видавець Олександр Пшонківський, 2007. С. – 416-418.
- 2 – Центральний історичний архів. Фонд польських поміщиків Мишешів, ф. 250, оп. 3, од. зб. 10. Фонд Потоцьких, ф. 49, оп. 1, од. зб. 1936.
- 3 – Касяненко Ю. Павлик О. Браницькі на нашій землі. Вісник Рокитнянщини, №31-32, 2000 р.
- 4 – Український народ у Вітчизняній війні 1812 року. Збірник документів. Київ, 1948. С. – 16, 17, 110 – 115. Абаліхін Б. Український народ у Вітчизняній війні 1812 р. Київ, 1962. С. – 3, 53.
- 5 – Рух декабристів на Україні. С. – 67, 94.

11. Браницькі

- 1 – Шербина В. Жалованная грамота гр. Ф.К.Браницкому на Белоцерковское староство. 13 декабря 1774 г. Киевская старина, апрель, 1895 г. С. – 161-165.
- 2 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Киев, 1864. С. – 527.
- 3 – Энциклопедический словарь под ред. Ф.А.Брокгауза. СПб, 1891 г. С. – 327.
- 4 – Польський біографічний словник. Т.ІІ. Краків, 1936. С. – 397 (польською мовою).
- 5 – Біла Церква. Шлях криз віки. Юхименко П.І., Гай А.І., Репрінцев В.В. та ін. Біла Церква: «Буква», 1994. С. – 91-92.
- 6 – Степанишина О. Господарство графів Браницьких на Київщині і реформа 1861 року в їхніх маєтках. Київ, 1930. С. – 131, 137.
- 7 – Ярошевич Л. Капіталістична оренда на Україні. Київ, 1923. С. – 126.
- 8 – Сведения о фабриках и заводах Киевской губернии. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 102, спр. 229-296, арк. 93-94.
- 9 – Вакуленко М. Дещо про гончарів мого роду. Українське гончарство: Національний культурологічний щорічник за рік 1994. Олімпус Українське народознавство, 1995. Кн. 2. С. – 287-292.
- 10 – Сведения о фабриках и заводах Киевской губернии. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 102, спр. 229-296, арк.103-104.
- 11 – Степанишина О. Господарство графів Браницьких на Київщині і реформа 1861 року в їхніх маєтках. Київ, 1930. С. – 141-144.
- 12 – Киевские губерние ведомости, №52, 30 декабря 1861 г. С. – 644.
- 13 – Левіцький Н. З уривків моїх мемуарів. Київ: видавництво АН УРСР, 1961 р. С. – 21-22.
- 14 – Долженков П. Заметки во время поездки по Киевской и Волынской губернии в 1846 году. Киевские губерние ведомости, №2, 1847 р.
- 15 – Финансовые отчеты о хозяйственной деятельности Браницких. 1804-1841 гг. ЦДІАУ – ф. 241, оп. 1, спр. 74.
- 16 – О владениях гр.Браницких в Васильковском уезде. Санкт-Петербург. ЦІА Росії – ф. 611, оп. 1, д. 174-175.
- 17 – Полонна-Василенко Н. Історія України. Київ: «Либідь», 1995. Т. 2. С. – 302.
- 18 – Шамрай С. Київська козащина 1855 року. С. – 74-76.
- 19 – Ясинський Л. Волнения помещичьих крестьян Киевской губернии в 1855 г. Киев. С. – 126.
- 20 – О саранче. 4 сентября 1860 г. ЦДІАУ – ф.442, оп. 36, спр. 840, ч. III.
- 21 – Субтельний О. Україна. Історія. Київ: «Либідь», 1992. С. – 227-228.
- 22 – КОДА — ф.4, оп. 99, спр. 1800, арк. 19.
- 23 – КОДА — ф.4, оп. 99, спр. 1800, арк. 4-19, 22-27.
- 24 – Лещенко Н.Н. Крестьянское движение на Украине в связи с проведением реформы 1861 года (60-е годы XIX ст.). С. –195; Отмена крепостного права на Украине. С. – 313.
- 25 – Дело о крестьянине Зинченко. 24 июня 1867 г. ЦДІАУ – ф. 485, оп. 1, один. зберіг. 15969, арк. 48, 49, 55, 58, 59, 75, 79, 79 обр., 87, 88, 93.
- 26 – Степанишина О. Там же. С. – 141-144.
- 27 – Дані про родину Корчак-Браницьких. Варшава, 1990 р. С. – 31

12. Після реформи 1861-го

- 1 – Моргун О. Земство на Україні, недоцінений осередок українства. «Українська Дійсність». Берлін, 1945. Чч. 1-2.
- 2 – В.Гоц. Шлях на Київ. Вісник Рокитнянщини, 1983 р.
- 3 – Киевские губерние ведомости, №20, 18 мая. 185 г. Отд. 2, Ч. неоф. С. – 129-133.

- 4 - Сведения о фабриках и заводах Киевской губернии. ЦДІАК – ф. 442, оп. 102, спр. 229-296, арк. 89-90, 91-92.
 - 5 - Сведения о фабриках и заводах Киевской губернии. ЦДІАК – ф. 442, оп. 102, спр. 229-296, арк. 83-84.
 - 6 - Історія міст і сіл України в 26 томах. Київська область. Київ, 1971. С. – 541-551.
 - 7 - Шевченко Т. Яким було Рокитне? Колгоспник Рокитнянщини, №12, 16 лютого 1989 р.
 - 8 - Бочило П. Освіта в дореволюційній Рокитнянщині (за архівними документами). Комуністичний шлях, №100, 20 серпня 1987 р.
 - 9 - Г. Слісаренко. Освіта на Рокитнянщині (1900-1945). Комуністичний шлях, № 73, 1978 р.
 - 10 - Васильєв П. «Довіряємо лікувати нас». Комуністичний шлях, № 102, 25 серпня 1988 р.
- 13. До подій в Ольшаниці прислухалася вся Київська губернія**
- 1 - ЦДІАУ – ф.442. 1905 р. спр. 4, арк. 17.
 - 2 - ЦДІАУ – ф.274, оп.1, спр.1220, арк. 10-12.
 - 3 - ЦДІАУ – ф.318, спр. 302, арк. 22-24.
 - 4 - Саченко І. Селянські агітатори. Комуністичний шлях, № 92, 1983 р.
 - 5 - Шевченко В. Революційне село Ольшаниця. Комуністичний шлях, №83, 12 липня 1988 р.
 - 6 - Весь Юго-Западный край. С. – 510.
 - 7 - Итоги переписи скота у сельского крестьянского населения Киевской губернии в 1912 году. С. – 76.
 - 8 - Рада, №8, 11 січня 1907 р.
 - 9 - Громадська думка, №23, 4 лютого 1906 р.
 - 10 - Рада, №86, 23 грудня 1906 р.
 - 11 - Село, №1, 1 січня 1910 р.
 - 12 - СПб 1911 г. Типография В.Ф.Киршбаума.
 - 13 - Бочило П. Історія кооперативного руху на Рокитнянщині. Комуністичний шлях. №122, 11 жовтня. 1988 р. Кооперативи Рокитнянщини. Вісник Рокитнянщини, № 43, 20 червня 1995 р.
 - 14 - Киевская земская газета Киевского губернского земства. 1917. С. – 83.
 - 15 - Дело о выдаче разрешения на электрификацию сахарного завода Владислава Александровича Браницкого в с. Синява. ЦДАУ – ф. 1, оп. 246, спр. 542.
 - 16 - ЦДА Військово-Морського Флоту – ф. 1000, кор. 1992.
 - 17 - Киевские губернские ведомости, №121, 1 ноября 1914 г.
 - 18 - Киевские губернские ведомости, №18, 13 февраля 1916 г.
 - 19 - Киевские губернские ведомости, №80, 1 июля 1916 г.
- 14. В епоху революційних потрясінь**
- 1 - Липинський В. «Хліборобська Україна». Кн. І. С. – 15.
 - 2 - Шевченко В. Революційні дні в Рокитному. Комуністичний шлях. №31, 14 березня 1987 р.
 - 3 - 1917 год на Киевщине. Хроника событий. С. – 147.
 - 4 - Борьба за власть Советов на Киевщине (март 1917 г. – февраль 1918 г.). С. – 228.
 - 5 - Полонська-Василенко Н. Історія України. Київ: «Либідь», 1995. Т. 2. С. – 464-465.
 - 6 - Дорошенко Д. Історія України. Кн. І. С. – 353-356, 361-362, 370-373.
 - 7 - Полонська-Василенко Н. Історія України. Київ: «Либідь», 1995. Т. 2. С. – 472.
 - 8 - Шевченко В. Революційні дні в Рокитному. Комуністичний шлях, №36, 26 березня, 1987 р.
 - 9 - Дорошенко Д. Історія України. Кн. І. С. – 220-223.
 - 10 - Історія України. Матеріали для підручника для 10-11 кл. середн. школи. Київ, 1992. С. – 72.
 - 11 - Шевченко В. Там же.
 - 12 - Билим А. За волю, за землю. Комуністичний шлях, №№ 71-79, 1980 р.
 - 13 - Полонська-Василенко Н. Історія України. Київ: «Либідь», 1995. Т. 2. С. – 486.
 - 14 - Правда, 2 июня 1918 р.
 - 15 - Белан Ю. Отечественная война украинского народа против немецких оккупантов в 1918 году. С – 94.
 - 16 - Шевченко В. Революційне село Ольшаниця. Комуністичний шлях, №86, 23 липня 1986 р.
 - 17 - Шевченко В. Революційні дні в Рокитному. Комуністичний шлях, №42, 7 квітня 1987 р.
 - 18 - Комуністичний шлях, №9, 1987 р.
 - 19 - Гражданская война на Украине.-Т.2, С. – 228, 536.
 - 20 - Біла Церква. Шлях кризь віки. Юхименко П.І., Гай А.І, Репрінцев. В.В. та ін. – Біла Церква: «Буква», 1994. – С. 149.
 - 21 - Шевченко В. Там же.
 - 22 - Шевченко В. Боротьба з білополяками та поновлення влади трудящих у Рокитному. Комуністичний шлях, №49, 23 квітня 1987 р.
 - 23 - Гоц. Д. По лєнінському шляху. Комуністичний шлях, №144, 2 грудня 1980 р.
 - 24 - Шевченко В. Боротьба з білополяками та поновлення влади трудящих в Рокитному. Комуністичний шлях, №51, 28 квітня 1987 р.
- 15. Новаторство 20-их**
- 1 - Шевченко В. Боротьба з білополяками та поновлення влади трудящих в Рокитному. Комуністичний шлях, №51, 28 квітня 1987 р.
 - 2 - Стенная газета УК. РОСТА. Белоцерковское районное отделение, №44, 22 ноября 1920 г.
 - 3 - Шевченко В. Перша Кізна армія в селах нашого району. Комуністичний шлях, №60, 19 травня 1987 р.
 - 4 - Шевченко В. Там же.
 - 5 - Шевченко В. Боротьба з білополяками та поновлення влади трудящих у Рокитному. Комуністичний шлях, №49, 23 квітня 1987 р.
 - 6 - Вісті Білоцерківщини, 1 липня, 1921 р.
 - 7 - Бюлетень третього з'їзду Рад Білоцерківщини, 4, 23 червня 1921 р.
 - 8 - Радянське село, 4 жовтня 1924 р.
 - 9 - Гоц Д. По шляху, вказаному Леніним. Комуністичний шлях, 20 січня 1981 р.
 - 10 - Бочило П. Історія кооперативного руху на Рокитнянщині. Комуністичний шлях. №122, 1978 р.
 - 11 - Гоц Д. По шляху, вказаному Леніним. Комуністичний шлях. №8. 20 січня 1981 р.; Кооперативи Рокитнянщини. «Вісник Рокитнянщини», №43, 20 червня 1995 р.; Шевченко В. Відбудова місцевого господарства. «Комуністичний шлях», №72, 16 червня 1987 р.
 - 12 - Матеріали по районуванню України. Харьков, 1924. С. – 40.
 - 13 - ЦДІАУ – ф. 1, оп. 2, спр. 1838, арк. 2-3.
 - 14 - Шевченко В. Боротьба за хліб. Комуністичний шлях, №103, 29 серпня 1981 р.
 - 15 - Шевченко В. Роки становлення. Комуністичний шлях, №65, 2 червня 1981 р.
 - 16 - КОДА – ф. Р-354, оп.1, спр. 4462, арк. 28, 29; КОДА – ф. 143, оп. 1, спр. 7, арк. 6.

16. Колективізація. Голод...

- 1 – Біла Церква. Шлях криві віки. Юхименко П.І., Гай А.І. Репрінцев, В.В. та ін. – Біла Церква: «Буква», 1994. С. – 177.
- 2 – Шевченко В. Курс на колективізацію. Комуністичний шлях, 12 листопада 1981 р.
- 3 – Шевченко В. В боротьбі за перебудову села. Комуністичний шлях, №154, 26 грудня 1981 р.
- 4 – Шевченко В. Курс на колективізацію. Комуністичний шлях, 12 листопада 1981 р.
- 5 – Шевченко В. Боротьба за хліб. Комуністичний шлях, №103, 29 серпня 1981 р.
- 6 – Саченко І. Документи розповідають. Комуністичний шлях, №103, 29 серпня 1981 р.
- 7 – Витяз із доповідної записки ЦКК – НК РСІ до РНК СРСР про стан колгоспної торгівлі та випадки споживання голодуючим населенням страв із дохляти. ЦДАВО України – ф. 539, оп. 11, спр. 694, арк. 3-5. Копія. Машинопис: 2. С. – 619.
- 8 – Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. Київ: видавництво політичної літератури України, 1978 р. С. – 167-168.
- 9 – Там же. С. – 172.
- 10 – Шевченко В. В боротьбі за перебудову села. Комуністичний шлях, №154, 26 грудня 1981 р.
- 11 – Капустян Н. Обжинки смерті. Вісник Рокитнянщини, №№93-94, 21 листопада 2003 р.
- 12 – Шевченко В. Боротьба за зміцнення колгоспів. Комуністичний шлях, №114, 22 вересня 1987 р.
- 13 – ЦДАГО України – ф. 1, оп. 20, спр. 6276, арк. 55-60. Оригінал. Машинопис.
- 14 – Сталінський «великий перелом»: погляд із 80-их. В кн.: Про минуле – заради майбутнього. Київ, 1989. С. – 103.
- 15 – Шевченко В. Боротьба за зміцнення колгоспів. Комуністичний шлях, №124, 15 жовтня 1987 р.
- 16 – Шевченко В. Боротьба за зміцнення колгоспів. Комуністичний шлях, №114, 22 вересня 1987 р.
- 17 – Рокитнянський районний державний архів в Київській області – ф. 1, оп. 1, спр. 1203.
- 18 – РРДА. Там же: Реабілітовані історією. Київська область. Книга друга. Київ: видавництво «Основа», 2006. С. – 726-748.

17. На хвилі трудового піднесення

- 1 – Райони УРСР. Статистичний довідник за редакцією О.М.Асаткіна. Київ: видавництво «Народне господарство та облік», 1936 р. С. – 126-127.
- 2 – Шевченко В. Боротьба за зміцнення колгоспів. Комуністичний шлях, №127, 22 жовтня 1987 р.
- 3 – У колгоспи. Миколенко Л. Комуністичний шлях, №85, 20 липня 1982 р.
- 4 – Слісаренко Г. Освіта на Рокитнянщині (1900-1945 роки). Комуністичний шлях, 17 серпня 1977 р.
- 5 – Скорик О. Народна освіта в районі. Комуністичний шлях, №133, 7 листопада 1977 р.
- 6 – «Довіряємо лікувати нас». Васильєв П. Комуністичний шлях, 25 серпня 1988 р.
- 7 – Петренко С. В пам'яті народній. Комуністичний шлях, №151, 18 грудня 1982 р.
- 8 – Шевченко В. Боротьба за зміцнення колгоспів. Комуністичний шлях, №124, 15 жовтня 1987 р.
- 9 – Шевченко В. Затверджено Конституцію. Комуністичний шлях, №141, 27 листопада 1982 р.
- 10 – Шевченко В. Роки становлення. Комуністичний шлях, №26, 1 березня 1983 р.
- 11 – Бочилов П. А.В.Головки був на Рокитнянщині. Комуністичний шлях, №155, 1987 р.

18. Війна

- 1 – РРДА – ф. 31, оп. 40, спр. 120, арк. 25.
- 2 – Рокитнянщина на початку війни, Шевченко В. Комуністичний шлях, №114, 2 грудня 1989 р.
- 3 – Шевченко В. За кожну п'ядь землі. Комуністичний шлях №№ 55, 74, 1983 р.
- 4 – Книга пам'яті. Київська область. 6. Київ: Молодь, 1996. С. – 17.
- 5 – О. Гончар Твори в 2 т. Т. І. Людина і зброя: Циклон. Київ: «Дніпро», 1983. С. – 115, 116, 159, 160.
- 6 – КОДА – ф. 143, оп. 1, спр. 7, арк. 7.
- 7 – Вісник Рокитнянщини, №№1-2, 3 січня 2003 р.
- 8 – Редзюк Л. Був і в Рокитному «Бабин Яр». Вісник Рокитнянщини, №46, 1981 р.
- 9 – Серебряков Л. І знову Житні Гори. Вісник Рокитнянщини, №№110-111, 22 грудня, 25 грудня 1992 р.
- 10 – Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів. Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1963. С. – 74-75.
- 11 – Субтельний О. Україна: Історія. Київ: «Либідь», 1992. С. – 405.
- 12 – КОДА – ф. 2225, оп. 1, спр. 10, арк. 83; спр. 7, арк. 243.
- 13 – Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів. Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1963. С. – 133-134.
- 14 – Логвиненко І. Багрянні зорі. Київ: «Веселка», 1974. С. – 94-95.
- 15 – КОДА – ф. 143, оп. 1, спр. 78, арк. 4.
- 16 – КОДА – ф. 5, оп. 2/6, спр. 326, арк. 29.
- 17 – Київська правда, 11 липня 1945 р.
- 18 – Не буде забуття. Вісник Рокитнянщини, №47, 2 липня 1993 р.
- 19 – Прапор комунізму, 3 листопада 1977 р.
- 20 – Пам'ять серця. Вісник Рокитнянщини, №19, 11 березня 1995 р.
- 21 – Соколюк П. Зустріч бойових побратимів. Комуністичний шлях, № 25, 27 лютого 1975 р.
- 22 – Розкопула Н. Пам'ять повертає нас в незабутнє. Вісник Рокитнянщини, №96, 31 грудня 1993 р.
- 23 – Логвиненко І. Багрянні зорі. Київ: «Веселка», 1974. С. – 96.
- 24 – Настаїть – 425! Вісник Рокитнянщини, №47-48, 13 червня 2003 р.
- 25 – Киевщина в годы Великой Отечественной войны. С. – 546.
- 26 – Комуністичний шлях, 6 січня 1990 р.
- 27 – Мезнев М. Бойовий шлях 27-ї. Комуністичний шлях, №119, 6 жовтня 1979 р.
- 28 – Логвиненко І. Багрянні зорі. Київ: «Веселка», 1974. С. – 166, 167, 170, 174, 187.
- 29 – Документи Рокитнянського районного військового комісаріату.
- 30 – Боевые звезды киевлян. Очерки о Героях Советского Союза – уроженцах Киева и Киевской области. Киев: издательство политической литературы Украины, 1983. С. – 71-73.
- 31 – Там же. С. – 37-37.
- 32 – Там же. С. – 146-148.
- 33 – Там же. С. – 178-179.
- 34 – Тищенко В. Героїчна сторінка історії. Комуністичний шлях, №47, 22 квітня 1982 р.
- 35 – Хоменко Гнат Степанович. Колгоспні вісті, №72, 17 серпня 1967 р.

- 36 - Боевые звезды киевлян. Очерки о Героях Советского Союза – уроженцах Киева и Киевской области. Киев: издательство политической литературы Украины, 1983. С. – 466-468.
- 37 - Шабранський В. Всюди рівні. Комуністичний шлях, №127, 25 жовтня 1979 р.
- 38 - РРДА – ф. 3, оп. 16, спр.3, арк. 1.
- 39 - КОДА – ф. 4758, оп. 2, спр. 54, арк. 254-257.
- 40 - Книга пам'яті. Київська область. 6. Київ: Молодь, 1996. С. – 21-156. Матеріали ЦДАМО СРСР. Реєстраційні книги сільських рад.
- 41 - Матеріали Центрального архіву МО СРСР; Реєстраційні книги сільських рад.
- 42 - Рокитні: біля обеліса Слави. Комуністичний шлях, №47, 18 квітня 1985 р.

19. Рокитнянщина повосення

- 1 - КОДА – ф. 4758, оп. 2, спр. 2, арк. 16-23.
- 2 - Бочилов П. Пам'ятає світ врятований. Вісник Рокитнянщини, 7 жовтня 1994 р.
- 3 - Шевченко В. Наближали перемогу, як могли. Комуністичний шлях, 8 лютого 1990 р.
- 4 - Бочилов П. Там же.
- 5 - Гамарис І. Дні відновлення. Колгоспні вісті, 7 січня 1969 р.
- 6 - Київська правда, 19 лютого 1944 р.
- 7 - КОДА – ф. Р - 4478, оп. 1, спр. 4, арк. 278, 303, 349; КОДА – ф.143, оп. 1, спр. 6, арк. 108.
- 8 - Веселова О. Панченко П. Ще одна трагічна сторінка історії України. Український історичний журнал, №6, 1995 р. С. – 113.
- 9 - Колгоспник Рокитнянщини, 27 квітня 1944 р.
- 10 - Там же.
- 11 - Рокитнянщина в четвертій п'ятирічці. Колгоспник Рокитнянщини, 9 травня 1946 р.
- 12 - Підготувати до сімби живу тяглову силу. Колгоспник Рокитнянщини, 3 березня. 1947 р.
- 13 - Колгоспник Рокитнянщини, 15 серпня 1946 р.
- 14 - Суд. Колгоспник Рокитнянщини, 6 липня 1947 р.
- 15 - Веселова О. Панченко П. Там же. С. – 114.
- 16 - Інтереси держави – понад усе. Колгоспник Рокитнянщини, 25 липня 1946 р.
- 17 - Здавати овочі державі. Колгоспник Рокитнянщини, 1 серпня 1946 р.
- 18 - У райвиконкомі. Колгоспник Рокитнянщини, 11 серпня 1946 р.
- 19 - Розбазарюють хліб. Колгоспник Рокитнянщини, 11 вересня 1947 р.
- 20 - Поповимо насінні фонди з особистих запасів. Колгоспник Рокитнянщини, 13 лютого 1947 р.
- 21 - Веселова О. Панченко П. Там же. С. – 115.
- 22 - РРДА – ф. 10, оп. 1, один. зберіг. 2.
- 23 - РРДА – ф. 26, оп. 1, один. зберіг. 3, 6.
- 24 - РРДА – ф. 26, оп. 1, один. зберіг. 5.
- 25 - РРДА – ф. 26, оп. 1, один. зберіг. 9.
- 26 - РРДА – ф. 67, оп. 1, один. зберіг. 2, арк. 14. Протоколи засідань виконкому сільської ради с. Бирюки. Протокол №14, 6 червня 1946 р.
- 27 - Бугаєнко Н. Будні Рокитнянського району (3 записок секретаря райкому партії). Київ: державне видавництво політичної літератури УРСР, 1956. С. – 3-5.

20. У 60-80-ті. Реальне підвищення рівня життя населення

- 1 - Скорик М. Колектив: діла й люди. Комуністичний шлях, №108, 11 вересня 1982 р.
- 2 - Історія міст і сіл УРСР в 26 томах. Київська область. Київ, 1971. С. – 550.
- 3 - Відкритому акціонерному товариству «Рокитнянський цукровий завод» – 30 років. Біла Церква: ТОВ «Офсет», 2003. С. – 1-2, 7.
- 4 - Субтельний О. Україна. Історія. Київ: «Либідь», 1992. С. – 445-446.
- 5 - Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років. Київ: Либідь, 1995. С. – 53.

21. З прагненням до змін

- 1 - Про тимчасове припинення діяльності Компартії України. Указ Президії Верховної Ради України. Голос України, №165, 17.08.1991 р.
- 2 - Вісник Рокитнянщини, № 33, 19 березня 1991 р.; №145, 5 грудня 1991 р.
- 3 - Вісник Рокитнянщини, №№73-74, 8 вересня 2000 р.

22. На сучасному етапі

- 1 - Кульчицький С. Українська революція 2004 року. Київ: «Генеза», 2005 р.
- 2 - Литвин В. Україна-2004. Події. Документи. Факти. Київ: «3 Медіа», 2005 р. С. – 237.

У нарисі використані ілюстрації з книг:

- Гомін вків. Навчальний посібник з історії України для 5 класу. Київ: Проза, 1994 р.
- Гетьмани України. Харків: Промінь, 2006 р.
- Історія України з найдавніших часів до XV століття. Підручник для 7 класу. Київ: Генеза, 2000 р.

*Село кохане,
Я до тебе серцем лину,
І світлу радість,
Мов коровай ділю.
Люблю тебе
Так вірно, безупинно,
Твою печаль я піснею присплю.*

*Село моє,
До тебе пригорнуся,
Торкнусь розкішних
Чистих берегів...
Про тебе слово необачне
Сказати так боюся,
За тебе я молю усіх Богів.*

Надія Бондаренко

ЧАСТИНА II

ІСТОРИЧНІ ДОВІДКИ ПРО НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ РОКИТНЯНСЬКОГО РАЙОНУ

РОКИТНЕ

*Виступ Косинського, профіль Богдана.
Круча, де замок стояв непохитно.
Юзеф Візерський, Суринова панна.
Миті в історії. Давнє Рокитне...*

Олександр Волосожар

У загальному розділі історичного нарису «Рокитнянщина» йшла мова про першу відому сьогодні згадку про Рокитне, яка належить до 1518 року. Однак завдяки досліднику минувшини Є.Чернецькому з Білої Церкви та члену редколегії нашого видання В.Самойленку стала відома набагато давніша згадка про Рокитне. У «Словнику географічному королівства Польського та інших крайов слов'янських» зазначається: «В одному старому документі зустрічаєм ми згадку, що місто те називали колись Кротилівим. Мусило те бути дуже давно, навіть ще перед знищенням краю Менглі-Гіреєм»¹.

Отож Кротилове. На луках, поблизу людського поселення, яке розташовувалося у межиріччі берегів Росі та Рокити на пагорбі невеликого острівця, було багато кротовищ. Його жителі займалися кротоловством, через те й така назва. Існує версія, що з часом поселення розширювалося і виникла необхідність з'єднати острів з суходолом. Озера позасипали. Осади ґрунту й розкопки на місцях колишніх водойм підтверджують правдивість цього припущення.

Сучасну назву «Рокитне» населений пункт, а разом з ним однойменна річка взяли, очевидно, від заростей верболозу – рокити.

Під час археологічних розкопок 1947 року, проведених М.Брайчевським, у Рокитному виявлено залишки трьох поселень черняхівської культури, поблизу колишньої Мовчанівки – 2, поблизу Йосипівки – 6.

Доповнюючи інформацію, викладену у загальному розділі, хочеться додати, що у XVI столітті на місці колишнього городища було побудовано гетьманський козацький замок. Ось яким він описується у Присяжних книгах за 1654 рік: «Город Рокитна на реке Росе; около слобод стоячей острог, по острогу 2 башни проезжих с вороты, да к тому ж городу приделан другой город стоячим же острогом; промеж ими копан ров, а по острогам башня проезжая с вороты 2 башни глухих. Да по городу ж наряду: пищал медная ядром 2 гривенки, 7 пищалей железных затинных ядром по полугривенке.

Зеля 6 пуд, свинцу со 100 пуд.

Да в городе ж соборная ц(е)рков божество Пр(е)ч(и)сты Б(огоро)д(и)цы, ц(е)рков чюдотворца Николы»².

До цього часу немає єдиної думки, де він знаходився. Більшість краєзнавців вважають, що побудований Криштофом Косинським замок, розташовувався у районі Меморіалу Слави та відділу освіти, інші, що на території місцевої продовольчої компанії.

МІКРОТОПОНІМИ РОКИТНОГО

Олена Брежестовська

ОДИН з мікрорайонів Рокитного носить назву **Січ**. Можливо, саме тут і розміщувалось козацьке поселення. У ті часи козаки будували свої поселення у вигляді фортець-січей. Головна вулиця в цьому мікрорайоні насить назву Червона Січ. З досліджень також відомо, що таку назву носив колгосп, створений у селі Мовчанівка на початку 30-их років. Проте старожили Січчю називають і вулицю Зелену. За іншою версією, назва Січ пов'язана з визвольною війною українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Під час відходу повстанського війська від Берестечка в 1651 році Хмельницький побував у Рокитному і поселився зі старшиною в замку, який містився на території райвідділу освіти. Козаки розташувалися табором (січчю) поряд. Від цього і залишилась назва вулиць – Січ перша і Січ друга.

Чи не найбільшим мікрорайоном Рокитного є **Ступник**. Колись це було окреме село, яке в документах вперше згадується у XVIII столітті. «По словам жителей деревня эта возникла..., вследствие намерения владельцев построить в ней ступы на реке Роси...»³. Головна вулиця цього мікрорайону – Жовтнева. Старожили поділяли Ступник у свою чергу на кутки. Так, куток від початку вулиці Жовтневої (на розі з вулицею Першотравневою, де збудований магазин) і до газового господарства називали Хутір, а куток найближчий до Росі – Пісок (мабуть, від піщаного ґрунту).

А ось перехрестя вулиць Заводської, Піщаної і Шевченка називали **Хрестом**. Про тих, хто жив по вулиці Піщаній та її провулках, казали: «Живе за Хрестом».

Тут же поруч, де від Заводської вулиці відгалужується вулиця 9 Січня, з давніх часів куток називали **Паламарівкою**. Мабуть, жили тут паламарі чи багато рідні з прізвищем Пономаренко.

Вулицю Леніна (від початку вулиці Червоноармійської і до господарства колишнього колгоспу імені 12-річчя Жовтня, заснованого на землях колишньої економії поміщика Рего) і нині називають **Реговкою**. Колись це було село Реговка. У 1924 році хутір Реговка нараховував 386 жителів, 70 волових господарств.

Провулоч Лугувий, який відходить від вулиці Першотравневої вздовж лівого берега річки Рокити, старі люди називали **Куток**, можливо, тому, що кутот відділяє городи від річки і луту.

Деякі вулиці носять назву давню, бо їх пам'ятають ще до війни. Це вулиці Медоварна, Смоляна та ін. Ще в минулому столітті в Рокитному проживало багато ремісників і назви вулиць можуть походити від їх занять. В історії селища читаємо: «Розширилось ремісничє виробництво: в Рокитному працювало 37 ремісників. Протягом 80-их років (XIX століття) почали діяти медоварний, миловарний і цегляний заводи...». Переважна більшість ремісників були євреями.

Старожили згадують, що сучасна територія Рокитного до і після Великої Вітчизняної війни була розділена на три присілки: **Мовчанівку, Йосипівку і Єврейський** (власне містечко Рокитне). Центральну вулицю селища ще й нині іноді називають Містечком.

На місці колишньої районної друкарні знаходилися дві синагоги – жіноча й чоловіча. За приміщенням райвійськкомату на пагорбі височів костел, поряд з ним розташовувалося кладовище. У центрі селища – млин-паровик, згодом переобладнаний у клуб, неподалік – багато крамниць і крамничок. Поблизу ставка знаходилися кузні.

Мовчанівка була окремим селом, розташованим за 2 кілометри на північ від Рокитного, а назва походить від дуже поширеного тут прізвища Мовчан.

Йосипівка теж була окремим селом. Перша згадка про Йосипівку належить до XVIII століття. У наступному столітті село було власністю поміщика Юзефа Візерського. Звідси і назва села – Юзефівка (Йосипівка).

До відміни кріпосного права в селі мешкали всього 295 чоловік. Володів Йосипівкою поміщик Краснодобський, котрий змушував своїх селян відробляти панщину навіть у святкові дні. Під час подорожування Великого князя Миколи Миколайовича Краснодобський виділив для нього найкращого коня. Після відміни кріпосного права власником села вважався Леон Станіславович Михайлівський, який у 1870 році продав своє помістя заможним селянам Михайлові Герасимовичу Санаку та Андрію Степановичу Савченку за 20 тисяч 431 карбованець. Пізніше помістя дісталось дійсному статському раднику Федору Федоровичу Мерингу.

Кожен з трьох присілків мав сільську раду. У 50-их роках минулого століття село Йосипівка увійшло до складу Рокитного, а на початку 80-их – село Мовчанівка, а також частина села Синяви – Кам'янка. З того часу Йосипівка і Мовчанівка вживаються як назви мікрорайонів смт Рокитне, підпорядкованого селищній раді.

Цікавими є походження однієї з найдовших вулиць Рокитного – **Заводської**. Воно пов'язане з цукроварінням, яке зародилося в нашій місцевості ще в XIX столітті. Графами Бралицькими був побудований Синявський цукровий завод з маєтком «Кам'янка». Після встановлення радянської влади цукрозавод у 1918 році був націоналізований і працював до 1941 року. У зв'язку з німецько-фашистською окупацією району він перестав діяти. Всі архівні документи було спалено, а сам цукрозавод підірваний. Його руїни нагадували про себе ще в 60-х роках. Чимало рокитнянців працювали на заводі, прямуючи щодня на роботу дорогою, яка невдовзі стала вулицею Заводською. У післявоєнні роки територію, де знаходився цукровий завод, як і з часу його заснування, рокитнянці називали «Завод», а старожили й нині вживають цю назву.

Самостійного населеного пункту **Кам'янка**, як такого не існує. Одна частина Кам'янки – права сторона вулиці Радгоспна, провулки Агрономічний та Мітлицького – за територією належать до селища Рокитне, інша, ліва сторона вулиці Радгоспна, частина вулиці Жовтнева, до Синяви.

З ПОЧАТКУ своєї історії і до сьогодення Рокитне – це сільськогосподарське містечко з промисловою зоною і населенням 11884 чоловіки(на 1.01. 2008 року). Ще п'ять років тому у селищі проживали 13690 чоловік.

Загалом землі та сільськогосподарські угіддя Рокитного становлять 1308,4 гектара земельної площі, з них 338,4 гектара забудовані, що становить 25,8 відсотка від загальної площі. Понад 70,7 відсотка, а це 924,8 гектара, – сільськогосподарські угіддя, 1,6 відсотка – під водою.

Північно-східною околицею проходить Південно-Західна залізниця, що має станцію «Рокитне», розташовану на відстані 131 кілометр від станції «Київ-Пасажирський».

Через селище проходять автодороги обласного та місцевого значення.

Територією селища у напрямку з півночі на південь протікає річка Рокита і впадає у річку Рось з лівого берега. Русло річки Рокита зрегульовано двома водоймищами, які розташовані каскадом.

Привабливість земель населеного пункту визначається зручним розташуванням селища Рокитне стосовно столичного регіону та міста Біла Церква. Даний фактор відбивається на формуванні соціально-культурних, організаційних, адміністративно-господарських зв'язків, а також створює власникам і користувачам земель виключно сприятливі можливості для господарювання та підприємництва, ставить їх у вигідніші умови щодо використання ринків збуту, робочої сили.

У північно-східній частині селища сформована промислово-складська зона, поруч з нею розташований цукровий завод та ТОВ «А-Бетон» – місця концентрації трудової діяльності жителів. Крім цього, місцями застосування робочої сили є Рокитнянський спецкар'єр, ВАТ «Рокитнянська продовольча компанія», ПП «СІМОЛ», Рокитнянська картонно-паперова фабрика, Рокитнянська філія дорожнього управління, два сільськогосподарські підприємства – ВАТ «Синявське» та СТОВ «Нива».

Провідними галузями стають капітальне будівництво житлової забудови та комерція, структуру якої складають підприємства торгівлі та з надання послуг населенню.

У даний час у Рокитному розташовані 5 загальноосвітніх шкіл, районний ліцей економічно-правового профілю, професійно-технічний ліцей, лікарня, музична школа, спортивна школа, 3 будинки культури, навчально-виробничий центр творчості молоді.

Селищний голова – А.В.Коваленко.

Сучасне Рокитне

Сучасне Рокитне

Рокитнянський храм Різдва Пресвятої Богородиці має давню історію. Як оповідав Л.Похилевич, «приходская православная церковь во имя Рождества Пресвятой Богородицы – деревянная, построенная в 1726 г. В 1854 г. она исправлена, начиная от самого своего основания до куполов. По штатам причислена к 4-му классу; земли имеет 71 десятину»¹.

Наприкінці XVIII століття до Рокитнянського храму були доставлені «стихарь и орань зеленый», перешиті з дорогого вбрання Катерини II².

Нову церкву Різдва Богородиці у Рокитному було урочисто закладено 18 червня 1898 року. Кошти на її будівництво були виділені з державного бюджету на прохання самого київського губернатора. Спорудили храм у 1901 році. При служінні священика Іоанна Дурдуковського церкву освятив єпископ Іов Переяславський³.

У 1916 році Рокитнянська церква надала допомогу комітету сиріт воїнів у сумі 53 карбованців 61 копійки.

У 1930 році священика арештували, а храм перетворили у зерносховище, в 1936 році богослужіння було відновлене.

ПОСИЛАННЯ:

1 – Словник географічний Королівства польського та інших крайов слов'янських. Варшава, 1888 р. Т. IX. С. – 704.

2 – Присяжні книги. 1654 р. Білоцерківський та Ніжинський полки. Київ, 2003. С. 108-112.

3 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Біла Церква: видавець Олександр Пшонківський, 2007. С. – 418

4 – Похилевич Л. Там же.

5 – Перерва В. Православне Наддніпря у XIX столітті. Біла Церква, 2004. С. – 9.

6 – Перерва В. Рокитнянський храм Різдва Богородиці. Історичний нарис. Біла Церква: видавець О.В.Пшонківський, 2005. С. – 14.

БИРЮКИ

*Пахне настоящим духом отав,
Кличут зозулі – стояв би і слухав,
Спів солов'їний сюди прилітав,
Легідним вітром з гори Солов'юхи.
Олександр Волосожар*

Роздумуючи над значенням слова «Бирюки», неодмінно згадаєш великого краєзнавця Київської губернії Лаврентія Похилевича, що у 1864 році у «Сказаніях о населенных местностях Киевской губернии» зазначав: «Бирюки – татарское слово, означающее волка, а также прокламацию или объявление при поднятой, по древнему обычаю, шапке вверх на палке»¹. В. Н. Татищев у своєму словнику писав: «Бирич, когда в народе объявляли, то тот шапку или орел деревянный на посохе подняв, кричал, еже ныне через барабан объявляется». В «Энциклопедическом словаре»² значення слова подавали наступним чином: «Бирюч – глашатай или провозвестник. Под 992 г. в Лаврентьевской летописи рассказ, что Владимир вызывал охотника вступить в единоборство с печенигом-богатырем, посылал «биричи» по товарам (полкам)». Усе це наводить на припущення про заснування села у період татарського володарювання.

«В летописях под 1125 годом упоминается о соединении Половцев при Барюче и Броне, для склонения торков напасть соединенно на Киев. Но не расследовано, можно ли Барюч и Бирюки признавать за название одной местности»³. Ці міста, за Радзивилівським літописом, знаходяться на Переяславській землі⁴. П.Толочко конкретизує ще більше – на річці Трубезь⁵.

В історика Геродота (V століття до н.е.) є цікаве повідомлення про країну Невриду, що існувала у верхній течії Дністра і Бугу, а, можливо, і в області правих приток Прип'яті. Нібито неври щорічно на декілька днів перетворювалися у вовків. Цей міф свідчить про існування у неврів вовчого культу (Геродот. Історія. VI). Не виключено, що частина неврів оселилася на Росі і справляла «вовчий культ», а торки назвали це поселення «Бирюки».

Загони половців, що добиралися аж до берегів Росі, грабували поселення і його жителі змушені були будувати малі укріплення. На території сучасних Бирюків збереглися залишки давньоруського городища та валу⁶. Цілком можливо, що укріплення знаходилося на підвищенні, де Бирюки відділяються від села Ключки яром. Час сильно змінив місцевість, але височина з деякими прямими лініями якби нагадує про якусь малу фортецю. Піднявши шапку на жердині або запаливши вогонь, звідси можна подати сигнал про небезпеку. Його буде видно на далеку відстань.

Зі слів жительки села Ганни Семенівни Вірич, відомо, що по краях височини колись знаходилися плити з якимись письменами. На кручі над Россю жителями села були знайдені і рештки турів-волів, зокрема, ріг, довжиною більше метра.

До 1918 року на височині ріс дубовий ліс в обрамленні беріз, тому і по сей день його називають «Березина». Захопивши панські землі, селяни вирубали ліс і лише у 1949 році знову насадили його, але вже не дубовий, а сосновий і березовий, на місці вибирання глини – акацієвий.

По інший бік Росі – вниз за течією від мосту – колись наміло піщаний горб. Саме тут знаходили наконечники від стріл, людські кістки. Знаходили і давньоримські монети, що теж не назвеш випадковістю. Слов'яни нерідко наймалися служити в Римську імперію і, звичайно, отримували плату за свою службу. Ймовірно, на службі перебували воїни з поселень сучасної Рокитнянщини. Знайдені у Бирюках монети імператора Риму Нерви (96–98 рр. н. е.) на 3,22 грама срібла і Фаустини Старшої (139–149 рр. н. е.) на 3,23 грама срібла знаходяться в колекції доктора Савицького.

У 1896 році під час копання погребя на 2-метровій глибині я особисто натрапив на півметровий шар сажі, у якому знайшов мідну монету 1613 року з ім'ям польського королевича Владислава. На присадибних ділянках люди також знаходили монети, випущені при Микоті II, черепки глиняного посуду.

Є припущення, що після численних нападів та пограбувань пращурі сучасних бирюківців перебралися на лівий північний берег Росі. Коли загроза з півдня відпала, люди повернулися з боліт на високий правий берег, де поселення знаходиться і нині.

У письмових джерелах назва «Бирюки» пишеться по-різному – Бирюки, Баріки, Біріки. Не виключено, що Бирюки таке ж старовинне село, як і Насташка та Синява.

У 1564–1566 роках Бирюки разом з Насташкою і Рокитним у складі Білоцерківського староства входило до Київського воєводства. Підтвердження цьому знаходимо і в книзі Олександра Яблоновського (Т. XX. Варшава, 1894 р.) про Руську Україну. Володів селом Георгій (Юрій) Мнішек.

У 1740 році у Бирюках нараховувалося 26 господарств і до 200 мешканців. Дані про територіальну приналежність села знаходимо в матеріалах ЦДІАУ про Іоанна Пашенка, на той час священика парафії Святої великомучениці Параскеви м. Богуслава. У своєму зверненні до єпископа Гervасія він, зокрема, зазначав: «Родилася я, нижайший, в області Польской повіту Белоцерковского села Бирюков владения Георгия маршалка надворного (старосты Белоцерковского) от родителей православного исповедания 1742 года месяца марта 15 от отца именем иерея Ивана Пашенка матери Анастасии звания иерейского жил при них обучаясь руского письма лет до пятнадцати». Підтвердженням цьому і Люстрація 1765 року Білоцерківського староства⁷.

У візитах 1740 та 1746 років описується бирюківська церква Святителя Миколая – з двома верхами, побудована у 1728 році на кошти парафіян з дубових кругляків. Священником при ній у 1729 року числився Василій, посвячений Хрисанфом, єпископом Переяславським, а в 1737 році re consecratus уніатським митрополитом, «по презенте князя Яблоновского, старосты Белоцерковского». За штатом, храм належав до 5-го класу, землі мав 44 десятини⁸. У 1768-му правив священник Захарій Садовський, «рукоположенный униатским митрополитом Гервасием епископом Переяславским и Бориспольским». Ставленник уніатського митрополита Пилипа Волотковича, він згодом прилучився до православної віри. У 1775 році парафію захопила унія⁹. У 1863-му, за анкетами Дроздова, православну церкву відновили. На той час нараховувалося 1357 парафіян і 1314 парафіянок. У парафії також мешкали 14 іншівців. Безпосередньо у Бирюках проживав 801 житель. У 1871 році на утримання церкви було виділено 389,87 рубля¹⁰. Бирюки з церквою були, мабуть, і за литовського князя Ольгерда (1362), і за сина його Ягайла (1386), і за королів польських.

Церковно-парафіяльна школа відкривалася у селі не один раз. За звичай, першими вчителями у ній були священники. У 1862 році Закон Божий викладав Григорій Клебановський. Навчав він тоді 38 учнів, з них – 9 дівчаток. Вчителювати йому довелося до самої смерті (1873 рік). Його дочка Юлія здобула освіту в київському училищі для дівочь духовного звання і вона, мабуть, була чи не першою бирюківською жінкою, про яку можна сказати – освічена. Цікаво і те, що у липні 1866 року Юлію Клебановську за відмінне навчання нагородили книгами.

До 1882 року, за свідченнями окремих старожилів, школи, як такої, у Бирюках не було. Дітей багатих селян навчав дяк. Потім у селі священнику побудували хату, а разом з нею – і маленьку школу. Навчала дітей дочка священника. Учні мали буквар на церковно-слов'янській мові, задачник і часословець. Заняття проводилися одночасно з трьома групами школярів. Починали школу 40-50 учнів, а закінчували 8-10. Тому багато селян навіть не вміли розписатися. То ж рішенням сходки 13 квітня 1898 року за 87 селян підписуватися довелося Гордію Рубленку. У 1891 році школа стала більшою, для цього довелося витратити 300 рублів¹¹. Учитель одержував 100 рублів жалування на рік¹², що є свідченням турботи про школу з боку церкви та того, аби у ній працювали гідні люди. Священником на той час у селі був Іван Забузький¹³, який багато зробив для духовного і культурного розвитку села. У 1900-му його, як завідуючого і законовчителя бирюківської і пугачівської церковних шкіл, затвердили на посаду почесного члена Васильківського повітового відділення Київської єпархіальної училищної ради¹⁴. За службу цьому відомству Його Імператорська Величність Микола II 6 травня 1913 року нагородив священника орденом Святої Анни III ступеня¹⁵. Згадується Іван Забузький і в «Памятной книжке Киевской губернии на 1914 год». У Бирюках Забузький служив до 1917 року.

Помітний слід залишила і вчителька Ковернинська, винагороджена за свою працю 20-ма рублями¹⁶. Вона навчала дітей у 1899–1900 роках. У 1904-му – дочка дяка Надія Левитська, через рік – Михайло Горський. Людина передових поглядів, він брав участь у розповсюдженні революційної літератури.

На початку XX століття громада села вирішила розпочати будівництво нового храму, для чого зібрали 11000 рублів. У 1907 році селяни пожертвували 639 рублів¹⁷. Однак цим планам не вдалося реалізуватися.

Бирюківський храм вважався справжньою окрасою околиці

Випереджаючи події, скажу, що церква у Бирюках не працювала до 1944 року, коли знову було зареєстровано релігійну общину. Священик Василь Хомченков створив церковну раду до якої увійшли церковний староста О.І.Лученко, Ф.Г.Куленко, Г.І.Мусієнко, С.Є.Поліщук, С.П.Тищенко, Є.Д.Тищенко. Однак місцева влада неоднозначно ставилася до священиків, які служили згодом при церкві. У квітні 1952 року сільрада вимагала від священика Куреньова внести 3000 рублів на облігації займу. Священик вніс тільки 1000, тоді його звинуватили у підкупі трудової дисципліни. Колгоспники, мовляв, замість того, аби полоти бур'яки, відвідували церкву. Змагання між владою і церквою закінчилося тим, що рішенням Київського обласного виконкому православну громаду села було знято з реєстрації, а «молитовний будинок» переданий колгоспу «Зоря комунізму» для переобладнання під зерновий склад. Таким чином найкрасивіша церква Святого Миколая, площею 210 квадратних метрів, була перетворена в звичайнісіньке зерносховище. У 60-их минулого століття вона згоріла «від блискавки». Тепер церква знаходиться у спортивному залі будинку культури. Відремонтований під церкву колишній магазин «Промтовари», де розміститься і трапезна.

Та повернімося до часів давніших. У 1802 року у Бирюках розквартирувалися 13 осіб з роти капітана Іванова Київського гренадерного полку¹⁸.

Після скасування кріпосного права граф Браницький орендував Бирюки Станіславу Косацькому, економія якого проіснувала в селі до 1918 року.

У 1900-му Бирюки – помістя Марії Браницької. У селі налічувалося 261 дворів, 1321 жителів (659 чоловіків та 662 жінки). Поміщиці з 1743 десятин землі належало 771 десятина, які орендувала Сусанна Косацька, 43 – церкві, селянам – 929. Застосовувалася трипільна система землеробства.

На той час, крім церкви, у селі діяли школа, а також дві кузні¹⁹.

Про настрої селян свідчить проведене у 1907 році дізнання у справі по звинуваченні селян Наума Архиповича Пашенка, Євгенія Кіндратовича Вітряка, Павла Павловича Пашенка, Афанасія Юхимовича Вітряка, які «посредством угроз рабочих в экономии дворянки Сусанны Косацкой призывали к прекращению 28 мая полевых работ». Бирюкіська орендаторша наймала робітників для польових робіт. Зібралось чоловік 200. Тоді четвірка «революціонерів» вийшла назустріч натовпу і почала «уговаривать, чтобы не приступали к работам, пока не увеличат поденной платы... до 40 копеек в день». Люди не знали як чинити. Дехто пішов геть з поля, але частина все ж почала працювати. Тоді четвірка зібрала 15 хлопців і ті заходилися вигонити робітників з поля. 28 травня не працював ніхто, а 30-го Косацька збільшила поденну плату.

У справі про безчинства у Бирюках згадуються і селяни Микола Васильович Щербина, Панас Іванович Мусієнко, Онисим Іванович Лученко²⁰.

Зачинщиків бунту за рішенням генерал-губернатора арештували, і кожен з них одержав по місяцю арешту²¹.

Встановлення радянської влади у Бирюках пов'язують з ім'ям Еммануїла Юхимовича Рубленка. Народився він у бідняцькій сім'ї у 1890 році. У 1911-му був призначений на військову службу, сім років служив матросом на Чорноморському флоті. Тут вступив до партії більшовиків. Після затоплення у 1918 році за наказом В.І.Леніна кораблів Чорноморського флоту повернувся у рідне село, де активно роз'яснював землякам декрети радянської влади, ідеї нового життя, згуртовував сільський актив. У 1920 році Е.Ю.Рубленка вбили у томилівському тіці. Через кілька днів після смерті чоловіка трагічно загинула і його дружина Федора Тихонівна, залишивши сиротами двох малолітніх дітей²².

Після розподілу у 1918 році панських майна та землі селяни сподівалися повноцінно господарювати, але все перекреслила німецька окупація. В обозі інтервентів до села прибув і новий поміщик Ромейко (два його сини теж служили німцям). Коли німці почали забирати

верно у селян, ті напали на пана і вбили його. За вбивство Ромейка (і досі є сумніви, а чи насправді це був пан, бо жив не розкішно, а у звичайній селянській хаті, їздив без охорони), німці наклали на село контрибуцію – 200 карбованців золотом з кожного двору. У неспроможних платити забирали все майно і худобу. Інтервенти зібрали з села 57 тисяч карбованців грішми, хлібом, салом.

Частини Червоної Армії звільнили Бирюки від петлюрівців, які змінили німців, у безрезні 1919 року. Активними провідниками встановлення радянської влади на селі були також Маркіян Іванович Тищенко, Максим Леонтійович Пашенко. Сільрада наділила бідняків землею і виділила лісоматеріали для будівництва нових хат. Відбувалися зміни і в культурному житті села. У квітні цього ж року місцеві аматори художньої самодіяльності на веранді колишнього панського будинку поставили виставу за п'єсою С.Васильченка «На перші гулі». Та не встигли селяни і врожаю зібрати, як у село вступили денікінці, згодом – поляки. Останні залишили Бирюки, спаливши три хати.

У 1921 році вже організувався комнезам, який очолив Венедикт Михайлюк – теж колишній матрос Чорноморського флоту. Головою сільської ради тоді був Степан Ничипорович Дяченко. А Нечипору Артемовичу Мусієнку довелося представляти Острівську волость на III з'їзді Рад Білоцерківщини²³. З розповідей жителів села відомо, що він походив з великої селянської родини, у якій виховувалися 12 дітей. Служив у Чапаєвській дивізії. З ще трьома солдатами був ходоком до В.І.Леніна, про що мав мандат. Але потрапити до Леніна ходакам так і не вдалося. Вісім місяців їх протримали у полоні колчаківці. Після громадянської війни Н.А.Мусієнко повернувся у Бирюки і став активним учасником розбудови нового життя.

Тоді ж у селі створили комсомольську організацію. Її очолив син священика Йосипа Синячевського Василь.

Люди потроху при звичаювалися до життя без панів. Луко-меліоративному товариству, створеному у 1924 році, вдалося осушити 250 гектарів заболочених земель, що почали використовуватися під сінокоси. Через три роки збудували новий міст на Росі. Старий на Томилівку, побудований ще до 1917 року, був єдиним в околиці і за проїзд ним брали з населення інших сіл – Острова, Троцького (Довгалівського), Насташки – мито.

Діяла трирічна школа. На той час у ній працювали Антоновська, М.Ф.Однорог, мати майбутнього Героя Радянського Союзу Михайла Васильовича Прасолова – Зінаїда Степанівна, згодом – Іван Дмитра, Юлія Іванівна Безвенглинська. У 1932 році це вже була семирічна школа, у якій вчителювали Х.Дібо, М.Т. Шаповал. З 88 чоловік грамоти навчилися 35.

Невдалою виявилася одна з перших спроб колективного обробітку землі. Створений у 1928 році ТСОЗ невдовзі розпався. Проте через рік у селі організували два колгоспи. «Червону ниву», до якої вступили 17 бідняцьких господарств зі 100 гектарами землі, очолив Н.А.Мусієнко. До «Червоної садиби», яку очолив А.Я.Ярмоленко, записалися 22 господарі з 60-ма гектарами землі. Безпосередніми організаторами колгоспів стали голова сільради А.П.Пашенко, котрий згодом працював у радгоспі «Богодухівський» на Харківщині (за самовіддану роботу йому присвоїли звання Героя Соціалістичної Праці), Н.А.Мусієнко, комсомолец І.В.Перепелиця.

Певна частина селян, так звані куркулі, серед яких були Іван Маринченко, Маркіян Кононець, Панас Чуприна та інші, висловлювали невдоволення колективізацією. Ймовірно, саме «куркулі» вбили секретаря сільради Антона Синячевського і підкололи Нечипора Мусієнка.

У 1930-му колгоспи об'єдналися в один – «Третій Вирішальний», його очолив Онисим Кузьмович Пашенко.

Як і всі, зазнали бирюківці мук голоду. За словами М.В.Шевченко, це був страшний час для Бирюків. Люди, які вирощували хліб, аби не вмерти з голоду, мусили просити милостиню

в Західній Україні, багатьох областях Росії. І той гіркий шматок, вже в Україні, відбирали. «Активісти» забирали по хатах все з продуктів, шукали зерно, картоплю, витягали з печі горшки з варивом. Приголомшена Ганна Павлівна Рубленко якось добралася до сільради і запитала: «А чим сіяти?» У відповідь почула: «Сій попелом!» Людей просто винищували. А.С.Рубленко розповів, що його батько не був ні багатієм, ні бідняком. Ходив у чоботях, мав корову і коня, хату, вкриту «під залізо». Працював тільки на себе і залежав тільки від себе. До колгоспу не поспішав. Довели йому завдання по хлібоздачі. Віддав усе, бо мав хліб. Знову наклали «тверде завдання». Туго довелося тоді батькові. А активісти ще й погрожували зняти з даху «бляху», а самого послати туди, де козам роги правлять. «Ось там ти будеш одноосібником», - кричали вони. Потім забрали коня. Залізо з хати довелося самим у голодовку зняти і виміняти у Білій Церкві на 6 буханок хліба...

У лютому 1932-го «Колгоспник Рокитнянщини» писав: «Ось керівники сіл, які злочинно зривають мобілізацію коштів-фінансування соціалістичного будівництва, зокрема, з більшовицької засівкампанії». На «ганебній» дошці під третім номером значилося село Бирюки і голова сільради А.П.Пашенко. У січні Бирюки ще знаходилися на сьомому місці²⁴.

У роки голодомору померли 846 жителів²⁵ села.

А життя продовжувалося. У березні 1935 року «Третій Вирішальний» вже був з посівним матеріалом, для намолоту зерна використовувалися два двигики «Інтер» та дві молотарки БДО-32²⁶, у корівнику утримувалася здорова худоба. Діяла хата-лабораторія, якою завідував Мусієнко, агрономом працював Ковтун²⁷, головою колгоспу – Осадчий, головою сільської ради – Іван Гапоненко. Ударниками колгоспного виробництва вважалися Х.Мусієнко, М.Кононець, Г.Чорногор, О.Никоненко²⁸. Місцева газета також згадувала працівників на кінних граблях С.Любченка і Я.Тищенка, бригадира першої бригади Д.Нехая²⁹.

Ось що писалося про культурний відпочинок: «В Бирюках гарно і весело. Серебриться річка Рось. Живі картини. Комсомольці Тищенко Т., Мусієнко К., Нехай Т., Сова В., Чорногор Т. сходяться до контори колгоспу з гітарами, балалайками, приходять з ними дівчата. Тут і завідувача яслами Синячевська Г., п'ятисотенниці Репик Ж., Нехай О. Музиканти грають полонез, вальс, краков'як. Бадьоро вибивають ногами такт. Співають «На городі верба рясна»,

Родина бирюківських селян.
І половина ХХ століття

«Розпрягайте, хлопці, коней», «Партизанська». «Весело у нас, - говорить комсорг Тищенко М.»³⁰. Місцеві школярі з захопленням слухали розповіді свого ж земляка льотчика Андрія Рубленка, який прийшов у відпустку³¹; під керівництвом вчительки Н.Ф.Лабунець виступали з концертами у своєму селі і Насташці.

Водночас це був і тривожний час, у повітрі витала нова загроза. То ж районна газета критикувала голову сільської ради І.Бублика за погану підготовку допризовників: «відійшов від справ. ... палець об палець не вдарив..., порхає, а вороги за кордоном готуються до війни»³².

За результатами всесоюзного перепису населення 1939 року, у Бирюках налічувалося 1450 жителів (691 чоловік та 759 жінок)³³. Напередодні війни головою сільської ради працював І.Гапоненко, колгоспу – К.Г.Арцимович, серед комуністів згадувався К.С. Мусієнко. Гарна сла-

ва линула про передовиків бригадира 4-ї бригади Д.Ф.Однорога, їздового О.Перепелицю, Т.Мусієнко, Г.М.Рубленко, П.Однорог.

Початок війни запам'ятався бирюківцям розривами бомб і снарядів. Люди йшли до воєнкомату, а їх наздогнали ворожі літаки.

З першого дня нападу на Радянський Союз довелося воювати Авраму Сергійовичу Рубленку. Численні подяки оголосив у своїх наказах сержанту Верховний Головнокомандуючий Й.В.Сталін. Захисник Києва, учасник битви на Курській дузі, Аврам Рубленко у складі І Українського фронту звільняв Житомир, Рівне, Проскурів, Вінницю, Кам'янець-Подільський, Ковель, Тернопіль, Чернівці, Івано-Франківськ, Дрогобич, Львів, проходив з боями Південну Польщу, брав участь у форсуванні рік Сян, Вісла, Одер, Несе, дійшов до Ельби, звільняв Краків. Був контужений. Нагороджений 9-ма медалями, орденами Червоної Зірки, Вітчизняної війни І і ІІ ступенів.

Добровольцем пішов на фронт Василь Борисович Тищенко. Брав участь у боях від Києва до Сталінграда, обороняв Чернігів, Полтаву, Харків, учасник боїв за Ржев, Смоленськ, Могилів, Мінськ, Гродно. Довелося воювати у складі окремого лижного батальйону, бути командиром відділення розвідки одного з полків 153-ої стрілецької дивізії. Двічі поранений, інвалід другої групи. Удостоєний медалей «За відвагу», «За бойові заслуги», орденів Великої Вітчизняної війни І ступеня, Червоної Зірки, Слави ІІІ ступеня. Після війни працював директором торфорозробок Київського облпаливтресту, інструктором Рокитнянського РК КПУ, вчителем, з 1953 до 1974 – директором Бирюківської школи.

Василь Андрійович Лученко потрапив до Армії у 1940 році, служив на Карельському перешийку в 37-му окремому саперному батальйоні 43-ої стрілецької дивізії. Командир взводу саперів. Учасник оборони Ленінграда, у складі ІІ Білоруського фронту – учасник боїв у Східній Пруссії. Нагороджений орденом Червоної Зірки, медалями «За оборону Ленінграда», «За бойові заслуги», у 1957-му – медаллю «За трудову доблесть».

Тоді ж був призваний на службу, але до складу Балтійського флоту, Фотій Якович Дяченко. У 1941 році він обороняв Ленінград, далі безпосередньо служив на флоті.

Ще один учасник оборони Ленінграда старший балтієць Микола Кіндратович Степура відзначений медаллю за оборону цього міста, він також ветеран 24-ої Залізної Дивізії, захисник фортеці Кронштадт, учасник оборони півострова Ханко.

У трьох війнах довелося брати участь Карпу Саковичу Мусієнку: Фінській, Великій Вітчизняній, з Японією. Відзначився у боях за Москву, Смоленськ, Оршу, Вітебськ, Кенігсберг, Порт-Артур. Нагороджений 2 орденами Червоної Зірки, медалями «За відвагу», «За бойові заслуги», «За оборону Москви», «За взяття Кенігсберга», «За перемогу над Німеччиною», «За перемогу над Японією». Має знак «Отличный разведчик», 10 подяк Й.В.Сталіна.

Відважно боровся з ворогом Мусій Власович Вітряк, призваний в Армію у 1941 році. Помічник командира взводу, сержант, він воював у складі 17-ої Гвардійської стрілецької дивізії. Особливо відзначився у боях на Лисій Горі, де знищив кілька дзотів та кулеметних гнізд ворога. Фронтовика нагороджено орденом Червоної Зірки, 9-ма медалями.

Учасник громадянської війни Лазар Іванович Тищенко потрапив на фронт у 1944 році і відразу у саме пекло –

Ветеран Великої Вітчизняної війни
М.В. Вітряк

під Корсунь-Шевченківський, далі шлях солдата проліг на територію Австрії і Угорщини, де він не менш відважно боровся з ворогом. Лазар Іванович удостоєний медалей «За відвагу», «За взяття Будапешта».

Брав Варшаву Борис Миронович Пашенко. У жорстокому бою його поранило. За той бій молодшого сержанта нагородили орденом Червоної Зірки, але нагорода довго шукала героя. Щаслива подія відбулася аж 29 січня 1953 року.

Бирюківська земля по праву гордиться ще одним своїм земляком Михайлом Васильовичем Прасоловим – Героєм Радянського Союзу.

Список відважних бирюківців можна продовжувати і продовжувати. За мужність і відвагу, виявлені на фронтах Великої Вітчизняної війни, 300 жителів села нагороджені орденами і медалями³⁴.

А поки вони відважно воювали, у Бирюках панували німецькі порядки. Діяв гром-госп, куди фашисти зганяли для роботи тих, хто залишився у селі. Багато людей було відправлено на роботи до Німеччини: О.Никоненко, М.Пашенко, І.Ярмоленка, Г.Нехай, А.Науменко, Г.Шевченко, В.Пашенка, П.Пашенко, В.Кононця, І. Пашенка³⁵ та інших. П'ятеро з них там загинули. За зв'язки з партизанами фашисти замучили молодих хлопців В.Куленка, О.Михайлюка, І.Пивовара.

Сьогодні у Бирюках біля школи височить пам'ятник полеглим у роки Великої Вітчизняної війни односельчанам. На двох плитах викарбувані імена 133 загиблих воїнів.

За Россю є ще одне пам'ятне місце. Стоїть на широкому роздоллі скромний обеліск з п'ятикутною зіркою, поряд два хрести.

...З початком війни у 1941 році з Узинського аеродрому вилетіли три радянські бомбардувальники і вступили у бій з німецькими. Всі три були збиті ворожою зеніткою. Один літак упав у Северинівці, інший – у Насташці, третій, палаючий, змінив курс вбік урочища «Убоч», перелетів Рось і впав на луки у Бирюках. Три члени екіпажу розбилися, четвертий з нерозкритим парашутом, який накрив його у воді, потрапив у річку. П'ятнадцятирічний Петро Мусієнко допоміг вибратися льотчику з води. Той заховався в очереті, бо з сусідньої Пугачівки вже наближалися фашисти. Нагодилися й дорослі односельці, щоб забрати парашут. А ввечері Опенько Дмитрович Кононець вивів бійця зі схованки, дав сухий одяг, їжу і показав дорогу до сухоліського лісу, де стояли наші війська. У тому поспіху ніхто не спитав навіть прізвища льотчика. Зі слів дочки рятівника Ольги Опеньківни Розпутньої відомо, що батько, згадуючи про вік бійця, казав, що це був молодий,

Пам'ятник полеглим у роки Великої Вітчизняної війни жителям села Бирюки

Пам'ятник загиблим льотчикам, поставлений П.Н.Мусієнком

не більше 30-ти років, чоловік. Згодом бирюківці дізналися, що у Сухолісах фашисти таки затримали його і розстріляли.

Наступного після трагедії дня жителі села захоронили на луках останки загиблих і уламки літака. Серед них знайшли документи на ім'я Миколи Третякова з Дніпропетровська.

Через 60 років поховання льотчиків було увіковічено. Місцевим жителям запам'яталося відкриття пам'ятника. З цієї нагоди у Бирюках відбулися мітинг, у якому взяли участь жителі і керівництво села, та освячення поховання настоятелем місцевої Свято-Миколаївської церкви священником Іваном.

Щороку 9 травня приходять сюди жителі Бирюків, щоб вшанувати пам'ять про загиблих.

Біля пам'ятника встановлено лавку, невеличку альтанку, є криничка, для скорочення шляху через річку прокладена підвісна кладка. Майже все тут зроблено П.Н.Мусіємком – сином вже згаданого Нечипора Артемовича Мусієнка. П'ять років він служив у 31-му окремому мотострілецькому підрозділі Інженерних військ, учасник Великої Вітчизняної. Довго не давали спокою йому дитячі спогади, доки не вилилися у хорошу справу.

Про події воєнного часу нагадує і поховання на місцевому кладовищі грузина Семена Варсабовича Бараташвілі. У 1941-му солдат потрапив у полон і німці розмістили його у хаті Марії Шевченко. Зі слів М.В.Березняк, А.П.Березняк і М.Шевченко відомо, що Бараташвілі хотів тікати до своїх, але добре не знав ні російської, ні української мов. Фашисти вирішили відправити полонених у Херсон, але грузин застудився і помер.

У 1944 році у Бирюках мешкали 1136 жителів у 380-ти дворах. У колгоспі трудилися 555 працюючих. Усі вони з великим ентузіазмом взялися за відбудову господарства. На спорудження танкової колони і літаків внесли понад 100000 карбованців. Після закінчення війни 18 колгоспників, у тому числі і підлітків, були нагороджені медалями «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні».

На той час у колгоспі вирощували озимі і ярі культури, цукрові буряки, гречку, соняшники, конюшину, тютюн, овочі, кавуни, дині, коноплі. За обов'язковими поставками було здано 6412 центнерів зерна, у фонд Червоної Армії – 278 центнерів. Баланс господарства становив 314388 карбованців³⁶. Головою колгоспу працював Іван Макарович Шкляренко.

На 1 січня 1945 року у колгоспі нараховувалося 131 голова великої рогатої худоби, 24 свиней, 18 овець, 226 голів птиці, 86 коней³⁷. Із сільськогосподарського інвентаря – 27 плугів, 24 культиватори, 44 борони, 2 сівалки, 22 вози. Пшеницею засіяли 168,5 гектара, житом – 120 гектарів.

На той час колгосп вже очолив Кирило Григорович Арцимович, членами правління стали Мусій Власович Вітряк, Іван Сергійович Пашенко, інші колгоспники.

Відомо, що К.Г.Арцимович народився у селі Йосипівка, з 13-ти років вже наймитував. З 1920-го по 1925-ий у складі 2-го Туркестанського полку брав активну участь у бойових операціях Червоної Армії у Середній Азії. Після демобілізації працював у сільському господарстві, потім – головою колгоспу імені «12-річчя Жовтня». У 1938 році Кирило Арцимович очолив «Третій Вирішальний». Коли розпочалася Велика Вітчизняна війна, пішов на фронт. Воював на Північно-Західному, Сталінградському і III Українському фронтах. Після війни у 1945–1950 знову працював у бирюківському колгоспі. З 1950 року Арцимович перейшов на роботу у колгосп імені Калініна в село Мовчанівку. Помер у 1967-му.

За «Третім Вирішальним» у 1947 році згідно з державним актом було закріплено 1719 гектарів землі³⁸. З'явилися нові бригади – дорожня, лісна, цегельна. Також почали діяти 4 бригади зі збору сільськогосподарської продукції та здачі її державі.

У 1950 році на бирюківські поля почали вивозити торф. Ці роботи виконувала бригада з 9-ти осіб: Ганна Пашенко, Степан Пашенко, Ольга Кононець, Єва Дяченко, Оксана Дяченко,

Оляна Гончарук, Ганна Вірич, Феодосія Вітряк, Марія Пивовар. Розробки торфу у Бирюках Київським обласним паливним трестом активно проводилися у повоєнний час. Про те, що на лівому березі Росі є торф, повідомляла і газета «Зоря» – орган партійної організації і правління колгоспу «Зоря комунізму» (так згодом назвали бирюківський колгосп)³⁹. Щомісячно добували до 8-ми тисяч тонн копалин. Ще у 1947 році при плановому показнику 700 тонн торфу добули 1250. По півтори тонни торфу щоденно добували бригадир Марія Горобець, члени бригади Єва Пашенко, Уляна Осадча, Марія Пашенко, Любов Єрмоленко. Директором торфорозробок працював В.Тищенко.

У 1950 році у колгоспі працювали 616 трудівників. Головою колгоспу вони обрали Федора Петровича Горбача, 1905 р. н., позапартійного, з 4-класною освітою, учасника Великої Вітчизняної війни. На трудовень колгоспникам виписували 100 кілограмів половини. Колгосп продавав сіно за молоко: 1 центнер сіна – 20 літрів молока. Праця ковалів оплачувалася 50-ма кілограмами борошна, 16 кілограмами пшона, 82-ма кілограмами картоплі, 20 карбованцями. За підсумками річної діяльності, господарство одержало 36500 карбованців прибутку у тваринницькій галузі та 23446 карбованців прибутку у рослинницькій.

У 1951 році у колгоспі було укомплектовано бригаду з 15-ти осіб для будівництва цегельного заводу. Це питання обговорювалося разом з техніком-будівельником райвідділу М.Кашубою. Бригаду очолив С.Д.Рубленко.

24 лютого 1951 року колгоспи – пугачівський «Червона Рось» та бирюківський «Третій Віришальний» об'єдналися в одне господарство під назвою «Зоря комунізму». Його центральна садиба розміщувалася у Бирюках.

За підсумками господарської діяльності, у 1952 році новий колгосп зайняв перше місце в районі і був занесений на районну Дошку Пошани. Районна газета писала про успіхи трудівників господарства – передових свинарок Килини Кононець і Федори Клименко⁴⁰, іздових Федора Кононця, Василя Осадчого, членів ланок Ольги Синячевської, Ярини Черпак, Варвари Вірич, Євгенії Рубленко⁴¹.

У 1955–1956 навчальному році у Бирюківській семирічній школі навчалося 189 учнів, директором працював Василь Борисович Тищенко. Переднім цю посаду займали А.А.Голотребчук, А.Ф.Корж. У 1964-му 210 учнів навчали 15 вчителів. Згодом колектив очолював В.Дяченко. У різні роки у школі працювали І.П.Яценко, М.Ф.Однорог, О.П.Мусієнко, Л.Г.Олефір, К.Д.Білобров, А.А.Андрійченко, О.С.Щербина, Т.П.Головань, М.Т.Шаповал, М.А.Лученко, А.П.Михайлюк, Г.Г.Іщенко, К.С.Лученко, С.С.Тищенко, П.Павленко, Н.Тетяненко та інші.

З часом у колгоспі з'явилася нові механічна майстерня, тваринницькі приміщення, відгодівельний майданчик. Люди опановували нові для себе спеціальності – токаря, слюсаря, електрозварювальника. У виробництво і побут увійшла електрика (у селі була своя електростанція). У кожній хаті – електричне світло і радіо. З'явилися телевізори, мотоцикли, велосипеди. З бюджету сільської ради виділялися кошти на функціонування і розвиток школи, амбулаторії, клубу, інших закладів соціально-культурного життя. У селі також діяло пологове відділення, відділення зв'язку, семирічна школа. У 1965 році тут збудували приміщення середньої школи, через два роки – будинок культури, відкрили бібліотеку, виходила багатотиражна газета «Зоря». З допоміжних підприємств діяв гранітний кар'єр.

У 1971 році місцеве господарство нараховувало 2292 гектари сільськогосподарських угідь, у т.ч. 1747 гектарів орної землі. Наступному року у колгоспі зібрали по 29,6 центнера з гектара зернових, у тому числі озимої пшениці – 36,9 центнера, ячменю – 30,2, вівса – 27, 2, проса – 21,1, гречки – по 16,4 центнера з гектара. Викопали на круг по 337,6 центнера цукрових буряків, що на 103 центнери більше, ніж у 1970-му. Ланки Клавдії Лученко, Єви Геращенко, Ганни Геращенко та Марфи Діденко зібрали на своїх площах по 360 центнерів коренів.

На 100 гектарах сільськогосподарських угідь було вироблено по 110,7 центнера м'яса, 530 центнерів молока. Надій від кожної фуражної корови становив 2600 кілограмів молока. Тритисячний рубіж подолали доярки Ольга Вірич, Марія Тищенко, Марія Маркізова.

Тоді ж було прокладено дорогу з твердим покриттям між Бирюками і Пугачівкою.

У різні роки бирюківське господарство також очолювали І.А.Баранович, Скорупський, П.Коваленко, І.А.Лядюк, О.М.Іщенко, Я.О.Лісняк. А.І.Пащенко – останній керівник СТОВ «Рось», яке утворилося в результаті реформування аграрного сектора економіки.

Бирюки газифіковані у 1996 році.

Нині у селі, яке знаходиться на правому березі Росі за 12 кілометрів на північний захід від районного центру і за 3 кілометри від залізничної станції «Бирюки», налічується 420 дворів, мешкають 576 осіб, серед яких постійні жителі та спадкоємці-дачники. Сільській раді, яку очолює В.М.Бублик, підпорядковується населений пункт Пугачівка. У комунальній власності сільської ради перебувають будинок культури, два фельдшерсько-акушерські пункти, школа-дитячий садок, де навчаються і виховуються 120 дітей, будинок побуту, адмінприміщення. На території села працюють бібліотека з книжковим фондом 14502 екземпляри книг, три торговельні заклади. Добре налагоджений транспортний зв'язок з містом Біла Церква.

Робочі місця жителям села надають підприємство «Надра-сервіс», цех по виробництву меблів приватного підприємця С.І.Герашенка, СТОВ «Рось», ПП «Урожайне», «Мартак», цех по виробництву хлібобулочних виробів та млиновий комплекс. Проводяться роботи по облаштуванню приміщення колишньої Пугачівської школи та млина під об'єкти відпочинку, колишнього комплексу тракторної бригади – під будівництво цегельного заводу.

У зв'язку з тим, що у селі відсутнє тваринництво, сільська рада виступила ініціатором відновлення роботи ферм. Дев'ять власників майнових паїв відновили приміщення свиноферми та вирощують овець і свиней. Відновлюються роботи ще двох свинокомплексів, телятника; приватний підприємець В.А.Швець облаштовує вівчарню на 400 тварин та свинарник. У колишній конюшні має розміститися цех по виробництву меблів, а на викупленому комплексі однієї із ферм – розпочатися виробництво піноблоків та металопластикових вікон і дверей.

... Стоїш на бирюківській кручі, дивись на схід сонця – така широта, така далечінь. І бачиться в ній багата історія цього давнього поселення.

Павло Бочілов

У піщаному кар'єрі

Міст через Рось

ПОСИЛАННЯ:

- 1 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Біла Церква: видавець О. Пшонківський, 2007. С. 411.
- 2 – Энциклопедический словарь. Издательство Ф.А.Брокгауза (Лейпциг), И.А.Эфрона (Петербург). Т. III а. С.-Петербург, 1891. С. – 919.
- 3 – Похилевич Л. Там же.
- 4 – Полное собрание летописей. Радзивилловская летопись. Т. 38. Ленинград, 1989. С. – 159.
- 5 – Толочко П. Древняя Русь. Київ: Наукова думка, 1087. С. 124.
- 6 – Шендрик Н. Довідник з археології України. Київська область. Київ, 1977. С. – 101.
- 7 – Люстрація Білоцерківського староства 1765 р. Архив Юго-Западной России. Т. III, ч. VII. Киев, 1905. С. – 85-115.
- 8 – Похилевич Л. Там же. С. 412.
- 9 – Киевские Епархиальные Ведомости, 1893. С. – 480.
- 10 – Киевские Епархиальные Ведомости, №17, 1 сентября 1871 г.
- 11 – Труды местных комитетов о нуждах сельскохозяйственной промышленности. XV. Киевская губерния. СПб, 1903. С. – 148.
- 12 – Киевские Епархиальные Ведомости, № 28-29, 23 июля -1 августа 1889 г.
- 13 – Киевские Епархиальные Ведомости, № 48, 24 грудня 1889 г.
- 14 – Киевские Епархиальные Ведомости, № 8, 25 февраля 1901 г.
- 15 – Киевские Епархиальные Ведомости, № 19, 12 мая 1913 г.
- 16 – Киевские Епархиальные Ведомости, № 4, 15 февраля 1901 г., с. – 144.
- 17 – Отчеты благотворительных о церквах 1907-1916 гг. ЦДІАУ – ф. 127, оп. 1005, спр. 41, арк.38.
- 18 – Киевский военный губернатор. ЦДІАУ – ф. 533, оп.1, спр.17.
- 19 – Списки населенных мест Киевской губернии. Издательство Киевской губернской статистической комиссии. Киев, 1900. С. – 546.
- 20 – Дело об аресте и наложении штрафа на крестьян Киевской губернии за поправу посевов, выпас скота, вырубку леса на помещичьих и казенных дачах. Канцелярия Киевского, Подольского и Волынского генерал-губернатора. ЦДІАУ – ф. 442, оп.857, спр.11, ч.1, арк.261, 265 обор.
- 21 – Материалы дознания присланных Киевскому губернатору и постановление генерал-губернатора об аресте крестьян с.Бирюков Н. Пашенко, Е. Витряка и др. по секретной части. ЦДІАУ – ф. 442, оп.857, один. зберіг. 11, ч.1, арк.261-268.
- 22 – Комуністичний шлях, №103, 29 серпня 1981 р.
- 23 – Бюлетень III з'їзду Рад Білоцерківщини, №4, 23 червня 1921 р.
- 24 – Колгоспник Рокитнянщини, № 18, 18 лютого 1932 р.
- 25 – Вісник Рокитнянщини. №39, 1 червня 1993 р.
- 26 – Колгоспник Рокитнянщини, № 15, 2 серпня 1934 р.
- 27 – Колгоспник Рокитнянщини, № 42, 1 травня 1934 р.
- 28 – Колгоспник Рокитнянщини, № 79, 21 липня 1934 р.
- 29 – Колгоспник Рокитнянщини, № 114, 30 серпня 1935 р.
- 30 – Колгоспник Рокитнянщини, № 49, 18 квітня 1936 р.
- 31 – Колгоспник Рокитнянщини, № 80, 24 червня 1936 р.
- 32 – Колгоспник Рокитнянщини, № 160, 12 грудня 1936 р.
- 33 – Список населенных мест с указанием численности населения по Киевской области. Форма №3. Киев, 1939.
- 34 – РРДА – ф.1, спр.1. Списки реєстрації прибулих у Рокитнянський район після звільнення Радянською Армією.
- 35 – Історія міст і сіл УРСР. Київ, 1971. С. – 560.
- 36 – РРДА – ф. 257, оп.1, один. зберіг. 1, арк. 1,3. Річний звіт колгоспу за 1944 р. Протокол №1, 6 березня 1945 р. арк.7-8.
- 37 – РРДА – ф. 257, оп. 1, спр. 2, арк. 1,6.
- 38 – РРДА – ф. 257, оп. 1, один. зберіг. 19.
- 39 – Зоря, №№ 5-6, 27 березня 1964 р.
- 40 – Колгоспник Рокитнянщини, № 8, 19 травня 1960 р.
- 41 – Колгоспні вісті, № 59, 19 травня 1960 р.

ПУГАЧІВКА

*Ти слава довкола прадавнім млином
Та хлібом 30-х, твердим, як долівка,
Ти землю свою засіваєш добром,
Такою і знають тебе, Пугачівко.*

Олександр Волосожар

Село Пугачівка – на правій стороні Росі, навпроти за річкою – сухоліський ліс. Здавна селилися тут люди. На мисоподібному виступі Росі на східній околиці Пугачівки археологи зафіксували поселення епохи раннього залізного віку. У 1740 році у селі, що лежало за дві верстви нижче від Бирюків, нараховувалося 526 жителів¹. Колись тут була церква, приналежна Сухоліській парафії. У 1767 році священиком у ній служив Іван Качановський.

У 1801 році Пугачівка входила до складу Таращанського повіту, а в 1802-му – до Васильківського Київської губернії і належала графу Браницькому.

На той же час у селі розміщувалися 8 солдат з роти капітана Іванова Київського гренадерного полку².

Відомо також, що у 1811 році кріпосний селянин Браницьких Олексій Осадчий виготовив 15-відерний котел для викурювання і з кожної вигонки одержував по 25 відер горілки.

Друга половина XIX століття позначена в історії села численними пожежами, що завдавали великого лиха місцевим жителям. Так, у 1864 році у Пугачівці згоріли 23 будинки з прибудовами і майном³, у 1881-му – ще 14 будинків селян, а в вересні того ж року – хати Павленка і Геращенка.

У 1864 році Пугачівка – парафія бирюківської церкви. Через п'ять років село назване пунктом 118-го воєнного маршруту¹.

У 1900 році у Пугачівці нараховувалося 167 дворів, у яких мешкали 884 жителі (440 чоловіків і 444 жінки). Селянам належали 694 десятини землі, з яких 60 – неудоб. Населений пункт мав каплицю, кузню, водяний млин. З інших джерел відомо, що млин споруджено у 1909 році: і досі на верхній частині однієї із стін збереглися цифри «909». Згодом водяний млин працював від турбіни, яка виробляла електроенергію. Після революції млин працював ще до 1944 року. Потім його чомусь підірвали.

Пугачівський млин, побудований Браницькими

Діяла також школа, відкрита при церкві у 1895 році. Дітей навчав всього один учитель. У 1907 році нею завідував священник Іоанн Забузький. Головним предметом був Закон Божий.

З анкет краєзнавця Л.Дроздова відомо, що у 1907–1908 роках у «присілку Пугачівка була приписна каплиця». Церковно-парафіальна школа проіснувала в селі до 1917 року.

У різні роки навчалися у ній одна з перших колгоспниць Федора Прокопівна Клименко (1908 р. н.), учасник Першої Світової війни з 1915 року Нестор Семенович Луговий (1895 р. н.).

Саме в цей час у село з солдатської служби повернувся Федір Якович Кашуба. Радо зустріли

його рідні – мати Євдокія Павлівна і батько Яків Корнійович, та сільському старості Афанасію Леонтіювичу Мусієнку те не дуже припало до душі. Почав він вимагати, аби Кашуба здав військовий одяг. Розсердився солдат: з інших нічого подібного не вимагають, а до нього чогось чіпляються. Мабуть, припустив, через оту бійку, що сталася між ним і старостою у 1913-му. Обом тоді довелося заплатити по рублю штрафу. Відмовився Кашуба здавати форму, ще й додав сердито: «То дають, то відбирають. Іди к чортовій матері разом з імператором... і всіма воєначальниками». Староста був радий помститися Кашубі і помстився. Хоча міг слів односельця і не почути. З березня 1915 року на колишнього солдата завели справу на 21 аркуші і звинуватили у висловлюванні проти царя. Обставини з'ясовувалися за всіма «ознаками злочину». Слідчий Окремого корпусу жандармів Устинов неодноразово викликав звинуваченого та свідків старосту Мусієнка, десяцького Федора Калениковича Тетяненка, Якова Артемовича Осадчого для дачі показів на станцію «Сухоліси». 14 квітня справу закрили, але невдовзі виникла нова проти Кашуби, що тривала аж до січня 1916 року. Вона обростала новими фактами і численними свідками. Проти Кашуби свідчили Микола Павленко, Артем Мусієнко, Кіндрат Тищенко, поліцейський урядник з Насташки Вихристенко, Петро Йосипович Чоповський з Рокитного². І хоча за Кашубу клопоталися односельці Кузьма Семенович Луговий, заступалися Тимофій Прокопенко, дружина Ірина Савівна, мовляв, «не говорив він нічого зайвого», Київська судова палата постановила, що Кашуба «подлежит суду». Вирок – ув'язнити Ф.Я.Кашубу у фортецю на 2 місяці. Образливі слова сказав не на кого-небудь, а на царську особу³.

Після революції 1917 року у Пугачівці діяв комітет незаможників і спільне товариство по оброботці землі. У 1924 році у селі нараховувалося 252 двори і 1167 жителів. У наступному році народилися 39 дітей, у 1926-му – 21. Тоді ж у селі діяла лікарня.

У 1926-му незаможники орендували у Сухоліській дільниці лісництва сінокіс під випас худоби і платили за нього 200 карбованців⁴.

Під час колективізації голова КНС Тит Кашуба та Аврам Осадчий заявили, що в «колектив не підуть – жінки не пускають»; не захотів записатися до колгоспу і секретар КНС С.Дяченко⁷. Все ж у січні 1930-го колгосп було створено. Організаторами «Червоної Росії» стали Григорій Пророк, Гаврило Мусієнко, М.Клименко, П.Клименко, П.Павленко, Варфоломій Геращенко, Микита Мусієнко, Йосип Никоненко (учасник Першої Світової війни, кавалер 2 георгіївських хрестів, який став на бік революції), Нестор Луговий, Федора Клименко. На той час у господарство записалося 85 відсотків жителів села. Газета «Колгоспник Рокитнящини» повідомляла: «Куркулів розгромили, куркульські недобитки вступили в колгосп». Мова йшла, очевидно, про таких, як розкуркулений Платон Осадчий⁸, про Михайла Мусієнка та Івана Андрієнка, які у 1932 році «вкрали зерно і коней»⁹.

Головою артіль був Писар, головою сільради – Дерев'янка, керівником опербригади – Ткаченко. У перший рік господарювання колгоспники одержали по 300 грамів зерна на трудовий день. А далі настав голод... За приблизними даними, село втратило 576 жителів.

Труднощі з продуктами пугачівці відчували ще й у 1935-му. Школярі не в силах були витримати всі уроки у школі. На той час у закладі працювали Марко Федорович Однорог, М.Діхтяр, завідував школою Степура. У 1941 році школа знаходилася у конторі млина, але їй було там затісно, тому пугачівці прагнули, щоб заклад перемістили до приміщення з чотирма просторими класами, залом і коридором. Але голова сільради Тетяненко відмахувався від цього прохання¹⁰.

Пам'ятник полеглим у роки Великої Вітчизняної війни жителям села Пугачівка

вень, уповноважені з позики при сільській раді М.М.Клименко, А.П.Гниленко, І.Й.Павленко ретельно стежили за тим, щоб селяни справно її сплачували. У суворі сталінські часи сім шкур дерли з селян. Здай молоко, яйця, м'ясо... Навіть купи ці продукти, а поставку виконай. Інакше... У протоколі №6 від 15 квітня 1946 року читаємо: «передати до суду за несплату за 1945 рік та несплату за 1946 рік всіх податків Яріну Трохимівну Федорченко, Лукію Ананіївну Щербань».

«Для роз'яснення роботи по м'ясопоставках» виділялися навіть агітатори. Хіба було тоді колгоспникам до якихось інших справ?

30 квітня 1946-го на основі інформації Соболевського з Рокитнянського районного відділу сільського і колгоспного будівництва сесія Пугачівської сільської ради затвердила типовий проект для будівництва хат колгоспників, але він так і залишився на папері.

У січні наступного року було вирішено провести самообкладання для одноосібних селянських господарств, що мали польовий засів або робочу худобу у сумі 75 карбованців.

Значно зріс бюджет сільської ради. Згідно з сільськогосподарським податком надійшло 52200 карбованців, відрахування від цієї суми у сільський бюджет становили 15440 карбованців.

Ще важчим для сільських жителів став 1948-ий. В адресу тих, хто не міг платити податки, лунали неприховані погрози.. Підтвердження знаходимо у книзі протоколів засідань членів виконкому: «Зобов'язати агента села Пугачівки перевірити усіх боржників і описати їх майно протягом трьох днів». «Передати під суд гр.Никоненка Полікарпа, який не виконав молокопоставок в 92 літри»¹¹.

У 1949 році село зібрало по самообкладанню 4248 карбованців, у 2 наступні роки податками обкладалися 270 дворів. План здачі молока доводився 32144 літри, м'яса – 112 центнерів. У ході самообкладання з населення постановили зібрати 4820 карбованців, а фактично зібрали 4220 карбованців.

Витерпіти таке вдавалося не всім. Пугачівку залишили 11 сімей. Серед тих, хто виїхав, були Ганна Сергіївна Осадча, Ольга Тихонівна Шульга, Анастасія Федорівна Діденко, Лукія Антонівна Щербань, Соломія Якимівна Гриб.

У 1953 році Пугачівську сільраду очолював Євдоким Федотович Федченко, через рік – Купріян Євтухович Тетяненко. У цьому ж році Пугачівка перейшла у підпорядкування Бирюківської сільської ради.

У 1949 році у пугачівській школі відкрили 5-й клас. Для цього купили хату за 2500 карбованців. Навчалася у закладі 238 учнів. У 1950-му це вже була семирічна школа із 234-ма учнями, якою завідував К.П.Клименко. Районна газета відзначала у ті роки професійну майстерність Надії Григорівни Вдовиченко. Збереглися й інші цікаві деталі про цей період. Десять учнів залишилися на другий рік. У 1949–1950-х у школі було 29 відмінників, через рік – 34. У ті роки в нашій країні високо шанувався культ особи Й.В.Сталіна. «Світле вчення товарища Сталіна» було головним у навчально-виховному процесі і для пугачівських педагогів.

З часом у школі директорували Михайло Степанович Сатир, Л.Я.Ковтун, В.О.Дяченко, вчителями працювали Галина Кіндратівна Никоненко, Марія Василівна Федоренко. У 1955-му у вже 8-річній Пугачівській школі навчалися 164 учні. Невдовзі виросло й нове приміщення навчального закладу, але... не було кого вчити. Школу закрили. Пугачівські діти тепер відвідують її у сусідньому селі Бирюки.

Нині у селі нараховується 299 дворів, 302 постійних жителів та спадкоємців-дачників.

Павло Бочілов

У 1993 році на Вознесіння Христове на місцевому кладовищі відбулося відкриття та освячення пам'ятника жертвам Голодомору 1932–1933 років. Він споруджений у формі двох колон з піднятим вверх хрестом – символом розп'яття, і встановлений на місці, де, за свідченням очевидців, поховано близько 30 пугачівців, померлих з голоду¹².

ПОСИЛАННЯ:

- 1 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Біла Церква, видавець О.Пшонківський, 2007. С. – 412.
- 2 – Киевский губернатор. ЦДІАУ – ф. 533, оп. 1, оп. 17.
- 3 – Дело по донесениям городских земских полиции 1864 г. ЦДІАУ – ф. 442, спр. 2, арк. 336, обор.
- 4 – Военное обозрение. Киев, 1869 г.
- 5 – Дело по обвинению крестьянин с. Пугачевки Васильковского уезда Кашубы Ф.Я. в высказывании против царя. ЦДІАУ – ф. 274, оп.1, один. зберіг. 3533, арк. 21. Дело по обвинению крестьянин д.Пугачевки Васильковского уезда Киевской губернии Кашубы Ф.Я. в выступлениях против царя. Т.ІІІ. ЦДІАУ – ф. 318, оп. 1, один. зберіг. 2643.
- 6 – Радянська нива, №95, 28 серпня 1928 р.
- 7 – Радянська нива, №17, 17 січня 1930 р.
- 8 – Колгоспник Рокитнянщини, №9, 26 січня 1932 р.
- 9 – Колгоспник Рокитнянщини, №137, 22 грудня 1934 р.
- 10 – Комуністичний шлях, №50, 27 квітня 1991 р.
- 11 – РРДА – ф. 257, оп. 1, арк. 7.
- 12 – Вісник Рокитнянщини, №39, 1 червня 1993 р.

БУШЕВЕ (ПРУСИ)

*В озеро твоє не надивлюся,
Йду в ліси, де не бував роками.
Якщо Пруси – Перунові Руси,
Бушеве стоятиме віками.*

Олександр Волосожар

*Село моє – найкраще, найрідніше
І все у ньому – серцю дороге:
Старенька церква наша найдавніша
І лісу листя – жовто-золоте,
І млин, який побачив так багато,
Його ще граф Браницький збудував...
І кожен день в селі у цьому свято,
І рід мій цю красу не проміняв.*

Людмила Калітенко

Пруси розташовуються серед Чорних лісів по обидва береги Росі. У самому селі з правої сторони в Рось впадає притока, що тече з лісу і називається Бушеві Стави. Так писав у 1864 році Л.Похилевич¹. Гідронімічний словник дає іншу назву притоки – Бушева². Цю ж назву зустрічаємо і в топонімічних матеріалах експедицій Інституту мовознавства АН УРСР (1936 – 1974 рр.). За однією з версій, п'Руси – це власне ім'я прусів-

слов'ян, що означає «Перунові Руси». Ця назва збереглася і в самоназві території, яку вони заселяли. Друга назва походить – від згаданої річечки Бушевої.

Дещо нижче села впадає з лівої сторони в Рось річка Гороховатка. При з'єднанні її з Россю знаходиться давнє городище. У часи Л.Похилевича воно займало площу 4 десятини 125 квадратних сажнів і з одного боку закінчувалося під прямими кутами, а з іншого – півколом. За версту від нього – Троянів вал – оборонна споруда від набігів кочових племен XII століття (його рештки збереглися і досі). На жаль, місцеві жителі не зберегли про городище ніяких переказів чи легенд.

Поблизу села і городища є декілька могил, ям, батарей, бурт. Одна з могил називається «Шанці». «Первоначальный ее вид, – писав Л. Похилевич, – трудно означить; у входа видна круглая печь, глубиною 1 1/2, а длиною в 2 аршина. Свод ее обрушен, но стены еще крепки. Древний ли это жертвенник или недавняя селитренная печь?»³

Давнє городище, яке археологи відносять до XI-XIII століть, детально обстежувалося у 1947 році М.Ю.Брайчевським, автором книги «Утверждение христианства на Руси» та археологом М.П.Кучерою. Останній повідомляв, що в городищі переважають знахідки VII-VI століть до н. е.⁴

Поруч з городищем залишилися сліди селища цього ж періоду. До того ж, тут зустрічаються і матеріали раннього залізного віку та кінця I тисячоліття н.е. За даними XIX століття, на північ від правого берега Гороховатки знаходився могильник⁵.

Виявлені археологічні знахідки підтверджують, що і ця місцевість тисячоліттями приваблювала до себе людей. Очевидно, трипільців, праслов'ян, антів (і тепер на межі Бушевого і Синяви височить гора, звана Божою або Боговою, як казали старі люди). А, може, Бусова – від імені Божа, Боза, Буса – антського царя Божа. Як гадають історики, на Божій горі стояло колись капище Божа. То ж, ймовірно, що Пруси існували ще в дохристиянські часи.

Побутує думка, що у 1032 році Ярослав Мудрий оселив тут поляків.

Зазнала місцевість монголо-татарської навали, литовсько-польського поневолення. Певний час Пруси перебували у власності уніата Ольшанського. За переказами, жив він у Києві і намагався нагаєм і шаблею вбити в голови селян католицьку віру. Нібито за ці свої дії Ольшанський загинув від шаблі київського майстра-зброяра Івана Свічки.

Вирували тут великі бої з польськими шляхтичами. Від козацьких шабель загинули багато польських жовнірів. Ймовірно, бушівці входили до козацьких сотень, що формувалися в Ольшаниці, Синяві, Рокитному. Адже, за переказами, саме на території сучасного Бушевого селилися «вільні люди».

Перша відома сьогодні згадка про населений пункт датується 1665 роком. В Інвентарі за 1769 рік Синявських маєтків Київського повіту Білоцерківського староства графів Мнішків йдеться про те, що Пруси, котрі лежали над самою Россю, «оселені в 1749 році на пустоші Білоцерківського староства, а на другім боці шість халуп, осіло біля млинів в 1665 році». Збереглися й інші дані про село. Так, корчма у ньому була побудована з дерева, вкрита соломною, при ній комора з двох будівель з дерева, тут же крамниця, обкладена брусами. Винниць орендарських дві, збудованих з дерева, під соломною. Горілкою шинкувала громада, а не орендарі (з причини хлопських бунтів), і сама платила орендний податок – 1600 польських злотих на рік. Млинів на Росі на одній греблі – один по другому – чотири, збудованих з дерева, під соломною; в кожному млині по два водяних колеса, по одному каменю. Мельники платили з цих каменів поколісного від кожного колеса по 16 злотих.

Зазначалася і кількість дворів – 48, порожніх халуп – 12. Підданих з парним тяглом нараховувалося 6, з одинарним – 16, піших – 18, звільнених від повинності – 8, волів у підданих – 21, коней – 18, бджіл (вуликів) – 49, пряжі дають – 350, хмелю – 38.

Громада села панщини не робила, тільки чинш (оброк) платила з тягла, крім косовиці, на яку виходили усі, порівну з кожного двору. Або з косовиці платили з усіх по 4 злотих. Платили десятину меду; давали курей, яйця або платили за них. Ставщизни з Росії не було, але хто рибу ловив, повинен був теж платити. У ті часи прибуток з Прусів становив 2100,20 злотих (оренда від корчми – 1600, поколісниче з млинів – 128, чинш від підданих – 300, за полотно – 12,20, за хміль – 25,10 і т.д.)⁶

Дерев'яний храм у Прусах в ім'я Свято-Троїцької церкви збудовано замість попередньої, за Л.Похиловичем⁷, у 1760 році. Зараховувалася вона до 4-го округу благочиння, 7-го класу і мала 47 десятин землі. Інші джерела називають роком побудови церкви 1750-ий. В анкетах Л.Дроздова 1907–1908 років, заповнених прусівським священиком Михаїлом, дата не вказується взагалі. Повідомляється лише, що «не позже половини XVIII века». Натомість розповідається легенда про те, що церква була знайдена у лісі, будучи, мабуть, закинutoю у часи гайдамаччини. Чи не тоді і поселилися поблизу перші засновники нового поселення⁸.

У 1907–1908 роках православних парафіян нараховувалося 1500 душ, штундистів – 34. Зазначалося, що селом володів Володислав Олександрович Браницький. Графові належав і паровий пальцевий млин на Росі. Ще раніше – у 1754 році – село перебувало у власності Й.Дуніна-Карвицького⁹.

Збереглися дані, що у 1773 році священиком при церкві був Григорій Варницький, «рукоположений Іовом, єпископом переяславским». На той час у селі нараховувалося 32 двори. У 1774 році церкву захопила унія¹⁰.

На початку XIX століття село поволі втягувалося у капіталістичні відносини. Розвивалося гуральництво. У 1811 році, наприклад, Павло Саткуєнко мав два котли – на 18 і 24 відер і викурював за вигінку по 90 відер горілки. Основне населення кріпачило. Економією у 1836 році заправляв економ Леопольд Онуфрійович Балевиц.

За умовами реформи 1861 року кожен селянський двір Прусів щорічно мусив сплачувати за десятину присадибної землі 5,1 рубля, десятину польової – 1,55 рубля.

Двічі – у 1831–1832 та 1863–1864 роках – місцевий люд брав участь у польських повстаннях. Останнє, організоване польськими шляхтичами, вдалося придушити не без допомоги «своїх же». Одновірець Прусів Йосип Ковальський, дізнавшись про зниклих заколотників Ребецького і Осмультського, повідомив місцевого старосту – тимчасово зобов'язаного селянина Якіма Редьку, з яким і затримав бунтівників.

Бушівський млин

Майже так, як в часи Браницьких

У 1864 році у Прусах мешкали 738 православних і 78 католиків, у 1887–1890-их – 965¹¹. Церковно-парафіяльною школою у 1862 році завідував священник Лука Кудріцький. Навчав він 26 учнів. Громада платила на ті часи вчителю 20 карбованців сріблом. Ще 180 карбованців йому доплачували від училищної ради.

У 1900-му володіння графа Браницького нараховувало 230 дворів та 1122 особи (559 чоловіків і 563 жінки). З 899 десятин землі поміщику належало 182 десятини, церкві – 51, селянам – 666. Діяла церковно-парафіяльна школа, уже згадуваний млин, на якому працювали 10 робітників, 2 кузні¹².

Орієнтовно у 1904 році на лівому березі Росі, де русло річки проходить по кристалічних породах подекуди глибиною до 20-ти метрів, за шість кілометрів від залізничної станції «Ольшаниця» у відкритому кар'єрі розпочався видобуток граніту. На правому березі його тесали ще з 1898-го. Видобуток породи був примітивним, трудомістким, із застосуванням ручної праці. Шпуре у камері пробивали три чоловіки. Один повертав руками закалений бур, другий бив по ньому молотком, а третій для видалення шламу підливав воду. Самотужки виготовляли і вибухівку. У певних пропорціях змішували аміачну селітру, сірку та деревне вугілля. Воду з виробок відливали відрами. Прусанські каменоломні, що належали різним власникам, діяли до 1914 року. Протягом 13-ти наступних років, та, що знаходилася на лівому березі, була залита водою.

Часто виникали пожежі, що завдавали численних збитків селянам. У 1903 році з невідомих причин згоріли клуня і комора з майном Івана Яременка, через рік – хати селян Феофана і Михайла Бужановських, Флора Семененка, Герасима, Петра, Іллі, Федора й Тараса Юрченків. Ще 6 хат, 8 клунь і 14 сараїв згоріли у 1908 році. Але палали не тільки селянські будівлі. 17 червня того ж року від вогню постраждали конюшні графів Браницьких. Революційні заворушення в Російській імперії докотилися і до Прусів. Для придушення виступів місцевого населення у 1905 році в селі розміщувався на півескадрон.

Після Жовтневого перевороту 1917 року майно Браницьких – млин і 2500 десятин лісу – конфіскували. Більшовики відібрали і все приналежне орендарям земель Браницьких – панам Троцькому, Козловському, Гороховському. У цей час село належало до Острівської волості Васильківського повіту Київської губернії.

Радянська влада поступово зміцнювала свої позиції. Першим головою сільради став у 1919 році Пров Антонович Семененко. У наступному році Назар Павлович Радченко і Ярема Максимович Донець організували комітет незаможних селян. Його першими членами були Соловей Розвадовський, Станіслав Іщенко, Петро Грицайло.

У 1922 році створили товариство зі спільного обробітку землі, організаторами якого виступили Корній Павлович Раєвський, Василь Фадейович Куліш, Грицько Федорович Сова, Михайло Пригорович Грабовський, Олександр Павлович Радченко.

Справжньою подією стало для жителів села відкриття у 1924 році клубу, у 1931-му – бібліотеки.

У 1924 році Прусанська сільська рада перебувала у складі Телешівського району. У селі налічувалися 396 індивідуальних господарств та 1736 жителів.

Сільськогосподарська артіль «Червона зірка» була створена у 1930 році. До неї входило 131 господарство. Колгосп мав у своєму розпорядженні 23 плуги, 15 борін, 12 культиваторів, з худоби – 17 голів свиней¹³. На той час у ньому працювали 500 колгоспників. Хтозна, чи думалося цим людям, що невдовзі голодна смерть забере у багатьох з них життя, пожене у світа за шматком хліба? Численні жертви голодомору 1932–1933 років поховані в селі у спільній ямі при вході на сільське кладовище.

Нестача продуктів харчування відчувалася ще довго. Директор школи Степура, вчитель П.Маркевич жалілися, що знесиленим дітям важко вчитися.

Продовжувала діяти створена у 1927 році інженером Аврамом Соломоновичем Гейзелеманом артіль «Каменотес». З розповідей старожилів також відомо, що крім інженера, наймав робітників і виплачував їм заробітну плату десятник Іван Чорний. На зібрані паї робітники закупили двигун, що відкачував воду. У 1928 році завершилося будівництво вузькоколійки, по якій пропустили перший потяг. Це було свято усієї артілі. Серед перших робітників згадуються Степан Куліш, Олександр Чередніченко, Іван Танцюра, Іван Яременко, Параска Рябчук та інші.

Згодом кар'єр почав одержувати гірничі механізми, завдяки чому підвищувалася продуктивність праці. Вже у 1930 році при завданні 12000 тонн тут видобули 12863 тонни каменю. Бутовий в основному використовувався для будівництва Ольшаницької семирічної школи. З нього були викладені опори мосту через Рось. Тесна продукція надходила до Києва та інших міст України.

У тому ж році прусянський кар'єр разом з рокитнянським та сухоліським увійшов до складу державного підприємства «Укршляхкамін» з конторою у Рокитному. Працювали у кар'єрах жителі навколишніх сіл і районів. У прусянському на той час трудилися 25 бутоломів, 25 робітників тесного цеху і 50 – на допоміжних роботах.

Досить активною була комсомольська організація із 17-ти юнаків і дівчат. Вісім років підряд її секретарем обирався Андрій Кашуба. Ще один комсомолец Кирило Плахотнюк у неповних 16 років по путівці комсомолу поїхав будувати місто Комсомольськ-на-Амурі. Пізніше він став льотчиком-випробовувачем.

У 1941 році прусянський кар'єр очолював Першин, бригадирами працювали Чередніченко та Корчака. Робітники підприємства Л.Буяновський, О.Борсук перевиконували виробничі завдання на 40-50 відсотків, добросовісно трудилися й П.Куліш, Л.Донець¹⁴.

Серед передовиків колгоспного виробництва районна газета згадувала доярку П.Жижек, трактористів Івана Мітлицького, Д.Манича, О.Сукайла¹⁵.

У день оголошення мобілізації на фронт у 1941 році робітники прусянського кар'єру прямо з роботи відбували до призовного пункту райвійськкомату, а звідти – у військові частини. Серед робітників кар'єру, які не повернулися до рідного села, – Іван Снігур, Григорій Куліш, Сергій Семененко, Іван Щербина, Никифір Яременко та інші.

В роки окупації до Німеччини було вивезено 150 жителів села, 25 стратили. У Прусас розташовувався табір для військовополонених.

У навколишніх лісах формувався і діяв партизанський загін «Іскра». Його база розташовувалася у Бушевому яру, де колись текла річка Бушева.

Довгоочікуване визволення від фашистів настало 6 січня 1944 року, коли село звільнили воїни 40-го окремого кулеметного батальйону під командуванням І.Т.Арсенідзе.

У 1945 році Пруси перейменували у Бушеве.

У післявоєнні роки тут діяв колгосп імені Т.Г.Шевченка. Було й два кар'єри, один з яких механічний. У 1944-му у ньому з'явилися компресори типу «Клайсманс», бурові перфоратори, вантажний автомобіль, у 1950-му була встановлена пересувна дробарка, установка для виготовлення щебеневої продукції. Місячна норма – 150 тонн щебеню. Крім того, виробляли бутовий камінь, шашку для шосейних шляхів та тесну продукцію. З 1954–1955 років окол для дробарок звозили вже два самоскиди. У наступні роки у кар'єр надійшли два екскаватори, декілька автомобілів «ЗІЛ». Завершилося будівництво дробарного заводу, що виробляв 100–150 тисяч кубометрів щебеню. У 1982 році новий автоматизований дробарний цех виробляв 500 тисяч кубометрів продукції у рік. Кар'єр поповнився сучасними вантажними автомобілями – «КрАЗами», «МАЗами», «БелАЗами». Тоді ж почали будувати промислову базу гірничого підприємства – промислово-ремонтний корпус, побутові приміщення, адмінбудинок, житло для робітників.

Міст через Рось у селі звели у 1969-му.

Рішенням виконавчого комітету Київської обласної ради 10 квітня 1972 року у Рокитнянському районі було утворено Бушівську сільську раду з центром у селі Бушеве. Однак люди почали залишати село, а воно – старіти.

У 1999 році у селі було відновлено міст через Рось. Вірилося, що завдяки йому Бушеве оживе. У розряд неперспективних воно потрапило через відсутність на своїй території центральної садиби сільськогосподарського підприємства, припинення існування Ольшаницького спецкар'єру (таку назву прусянский кар'єр одержав згодом, очевидно, через близьке розташування до залізничної станції «Ольшаниця»). Нині у селі немає своєї школи. Певний час був закритий дитячий садок.

Село ожило зі створенням ТОВ «Ранчо». Весною 2006 року товариство висадило на орендованих землях 12 тисяч фруктових дерев, полуницю. Саджанці завезли з елітного плодового розсадника Баштанського району Миколаївщини. У посадці і догляді дерев брали участь і місцеві жителі.

На початку 2008 року знову запрацював дошкільний дитячий заклад. Тепер у «Росинці» дошкільну освіту здобувають 20 хлопчиків і дівчаток, а для жителів села створено сім робочих місць. До відкриття закладу долучилися місцеві підприємства – ТОВ «К.С.Л.» (колишній спецкар'єр, який завдяки іноземним інвестиціям відновлює свою роботу), агрофірма «Ранчо», Бушівське лісництво, приватні підприємці П.І.Коваленко, О.М.Павлюк, О.Б.Химорода, батьки вихованців.

У 2007 році до села підведено газопровід високого тиску. З цієї нагоди у Бушовому відбувся урочистий мітинг, на який прибула голова Київської облдержадміністрації В.І.Ульянченко. Десять років чекали такої події бушівці.

На території сучасного села знаходяться фельдшерсько-акушерський пункт, 5 магазинів, 2 кафетерії, клуб, бібліотека з 7320 екземплярами книг. У ньому мешкають до 700 жителів, кількість дворів – 350. Дорослого населення – 558 осіб, молоді – 95, працюючих – 223 (57 працюють у населеному пункті, 166 – за його межами), безробітних – 70 осіб, пенсіонерів – 265; дітей: шкільного віку – 77, дошкільного – 41.

Земельний фонд населеного пункту нараховує 241,3 гектара землі, у тому числі землі сільськогосподарського призначення – 198,1 гектара.

Головою сільської ради обрано В.П.Ткаченка.

(При підготовці розділу використані матеріали вчительки К.Іваненко, краєзнавця П.Бочілова, Л.Калітенко, В.Самойленка).

Бушівські «кам'яні баби»

Троїцька церква побудована орієнтовно у 1750 році в центрі Бушевого на пагорбку. Дерев'яна трьохзрубна на кам'яному фундаменті з трьома куполами. У XIX столітті до церкви з трьох боків були дороблені прибудови з незвичайними чотирьохколонними портиками, фронтонами трикутної форми та трьохчасними вікнами, заокругленими у верхній частині. Двері з двох стулок, у верхній частині заокруглені та засклені. На куполах цибулевидної форми та над центральним входом – фігурні хрести. Стіни церкви обшальовані у XIX столітті.

На південь від церкви розташовувалася двоярусна дзвіниця, перевезена з 1970 року у Переяславський музей народної архітектури та побуту. Витончена композиція в центральній частині споруди та цікаві дерев'яні портики ставлять пам'ятку у розряд кращих зразків української дерев'яної архітектури¹⁶.

Такою була новозбудована прусянська церква

А такою вона стала після перебудови у XIX столітті

ПОСИЛАННЯ:

- 1 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Біла Церква: видавець О.Пшонківський, 2007. С. – 415.
- 2 – Словник гідронімів України. Київ, 1979. С. – 80.
- 3 – Похилевич Л. Там же.
- 4 – Кучера М. Давньоруські городища на правобережжі Київщини. Дослідження з слов'янорусської археології. Київ, 1976. С. – 191; Кучера М. Бушевское городище. Древние славяне и Киевская Русь. Киев, 1989. С. – 188-192.
- 5 – Шендрик Н. Довідник з археології України. Київська область. Київ, 1977. С. – 101-102.
- 6 – ЦДІАУ – ф. 250, оп. 3, спр. 10.
- 7 – Похилевич Л. Там же.
- 8 – Дроздов Л. Опитувальні листи. БКМ. НДМ – 939/2.
- 9 – Похилевич Л. Там же.
- 10 – Киевские Епархиальные Ведомости, 1893. С. – 587.
- 11 – Похилевич Л. Там же.
- 12 – Списки населенных мест Киевской губернии. Издательство Киевской губернской статистической комиссии. Киев, 1900. С. – 548-549.
- 13 – Річні звіти колгоспів за 1931 рік Рокитнянського та Ружинського районів. Звіти про роботу колгоспів. ЦДІАУ – ф. 559, оп. 1, спр. 979 арк. 19.
- 14 – Колгоспник Рокитнянщини, № 56, 10 травня 1941 р.
- 15 – Колгоспник Рокитнянщини, №5, 10 січня 1941 р.
- 16 – Памятники градостроительства и архитектуры УССР Т.1. Киев, 1983. С. – 142.

ЖИТНІ ГОРИ

*Пагорби зникли, слідів не лишилось,
Та не забути в далекій імлі
Жито, що буйно колись колосилось,
І люд, що так міцно стоїть на землі.*

Олександр Волосожар

Далеко за межами Рокитнянського району відоме село під привабливою назвою – Житні Гори. Назва села відповідає тому, що є в дійсності. Воно споконвіку хліборобське. Збереглися свідчення, що жито не раз рятувало селян від голоду. У маловрожайні роки воно добре родило на горбах, що за два кілометри на північ від Житніх Гір. На них у селі кажуть «могили». Колись горби були досить високими і їх ще називали «горами». Так, за однією із версій, виникла сучасна назва села.

З історичних джерел встановлено причину походження «гір». Вона доволі сумна. У 1591–1593 роках на території, де тепер село, відбувалися селянсько-козацькі заворушення проти польської шляхти. Загинуло багато людей, на місці захоронення котрого зробили земляні насипи. Нібито колись тут були ще й давні городища. Пізніше місцеві жителі посіяли там жито. Вродило воно на славу і з великої радості та в пам'ять про полеглих козаків поселення й одержало назву Житні Гори.

З анкет Дроздова відомо ще про одну версію походження назви села. Начебто на трьох горбах само по собі зійшло жито. Це дивовижне явище пізніше пояснювали: мовляв, у часи Батия тут стояли татари і годували коней житом, яке навесні і зійшло.

Та як би не було насправді, у цих благодатних місцях здавна селилися люди.

У межах сучасних Житніх Гір нині відомі декілька поселень черняхівської та ще давніших культур.

У 1790 році у Житніх Горах, як писав Л. Похилевич, в «селе по ручью выше местечка Рокитны»¹, нараховувалося 72 двори та 616 жителів разом з Савинцями. Була в селі дерев'яна церква Святого Йосипа Обручника 5-го класу, котра володіла 40-ма десятинами землі.

За архівними документами 1802 року, Житні Гори згадуються як село, виділене для постояю солдат. Перебували тут 19 воїнів Київського гренадерного полку з фуражем та казенними кінями.

Володіли селом графи Браницькі. Між ними та селянами виникало чимало суперечок. Кріпаків жорстоко били різками, бувало, й до смерті. У 1841 році від побоїв економа дворянина Залевського помер Феодосій Самар. Його сина Семена віддали в рекрути. Подібних прикладів жорстокого ставлення поміщиків до селян траплялося у ті часи немало.

Благодатна житньогірська земля, зручне місце розташування приваблювали відставних царських офіцерів, які надовго селилися у Житніх Горах. Оселився тут і майор Баранович із двірнею та дворянином Дмитруком, котрий у нього служив.

У 1849 році економом у селі був Франц Войцехівський за походженням з дворян Бердичівського повіту.

Житні Гори належали Браницьким і після відміни кріпосного права. Загальна оцінка помістя на тоді становила 34132 рублі 90 копійок².

«Киевские губернские ведомости» (№52 від 6 травня 1867 року) повідомляли про пожежу 21 квітня на винокурному заводі Костянтина Браницького, який орендував купець єврей Хайма Ражба. Загоряння від необережного поводження зі свічкою сталося під час перегонки горілки з барабана в бочку. Після вибуху барабана й бочки вогонь перекинувся на все приміщення заводу. Полум'ям сильно обпекло казенного наглядача Посольського. Завдані вогнем Браницьким збитки складали 13 тисяч рублів.

Збереглися дані про те, що у 1866 році біля житньогірського ставка знаходилися садиби селян Рубана та Погорілого. У «Ведомостях обр. статье в имении, купленном Департаментом уделов у графа К.Браницького» згадується житньогірський фільварок – оренда дворянки Пелагеї Варинської (з 1 березня 1865 по 1871 роки). Згодом на землі при цьому фільварку господарював дворянин Людовик Варинський.

Для вирішення своїх питань житньогірська сільська селянська громада мала повірників. Зокрема, Івана Прища, у 1869 році – священика Галицького.

У 1863-му у селі відбулося самовільне захоплення 15-ти десятин землі під корчму. У цій справі згадувалися Микита Гудзоватий, солдати Василь Двояк, Мина Бойко, Матвій Липовий, Терентій Заєць, Федір Погорілий³. Під час перевірки чиншових садиб у 1873 році згадуються житньогірські селяни Антон Ярошевич, Семен Слівінський, Максим Жуков, Микита і Афанасій Висоцькі, Яків Арцимович, Степан і Федір Виговські⁴. У 1878 році у справах удільної контори згадувалися селяни Антон Ярошевич, Павло Некрашевський, Іван, Захар та Василь Ярошевичі, Семен Селищанський, Семен і Федір Виговські, Афанасій Висоцький⁵.

Оскільки у Житніх Горах не було своєї школи, одиниці учнів навчалися у Рокитному. У зв'язку з цим місцева громада «по приговору своєму, составленному 3 августа 1882 г.» платила гроші на утримання рокитнянського однорічного училища. Тривало це до 1891 року, коли в селі відкрилася власна школа.

У 1900 році у селі, що значно збільшилося, за «Списками населенных мест Киевской губернии» вже нараховувалося 410 дворів з 2071 жителем. Належало воно удільному відомству. З 2411 3/9 десятин землі поміщик володів 967 7/8 десятинами, церква – 76 2/8, а селяни – 1367 1/8 десятинами. Діяли православна церква, церковно-парафіяльна школа, були кузня, п'ять вітряних млинів, що належали заможним селянам.

Удільним польовим осавулом 2-го Житньогірського маєтку був Єлисей Іванович Кашинський, старостою села – Пилип Бойко. Селянин без удільного начальства не міг зробити й кроку. У 1906 році Гуман Матвійович Липовенко викопав колодязь і уділ пред'явив йому позов. Позов одержали і селяни Афанасій Самар та Хома Кульчицький, які на десятині землі побудували будинок, клуню і сарай. Судитися ж удільним відомством було доволі утратно.

У 1907 році 557 житньогірських сімей володіли 1358 десятинами придатної для землеробства землі⁶. У 1911 році у Житніх Горах нараховувалося 1244 десятини землі, 368 дворів, 38 домогосподарств⁷. Цей поділ відбувався згідно зі столипінською реформою.

Революцію 1917 року у Житніх Горах зустріли хто з цікавістю, хто з радістю, а хто – з тривогою. Так, учасник Першої Світової війни Павло Федорович Вигівський про те, що в Петрограді скинули царя, дізнався від одного з офіцерів. Він залишив армію, у якій перебував з 1914 року, і повернувся у Житні Гори.

На той час у селі господарювали Кравченко, Смирненко та священник Ганицький. Київське окружне відомство Смирнова та графиня Браницька володіли лісом. Серед заможних селян виділялися Соболевський, Вигівський, старшина Осадчий. У них, інших міцних господарів наймитували селяни Родіон Ручка, Грицько Мошур, Лукаш Мошур.

Збереглися дані про те, що дяками тоді у селі служили Малишевський, Проценко, Камінський.

29 січня 1918 року у 2-му Житньогірському удільному маєтку селяни пограбували садиби та майно лісного наглядача Титаренка та лісного сторожа 6-го обходу Івана Жмурка, сторожа 1-го обходу Паустовського, садибу орендаря Генелі. Усі будівлі спалили. Частинами розібрали будівлі орендаря Смирненка⁸.

У 1924 році у Житніх Горах діяло машинне господарство, до якого увійшли 11 сімей. Незважаючи на назву, машин у ньому не було. Реальна можливість придбати для господарства інвентар та техніку з'явилася з утворенням колгоспів. Пізніше воно переросло у ТСОЗ (товариство зі спільного обробітку землі).

У 1929 році невелика група селян, серед яких були Йосип Іванович Чубко, Євмен Юхимович Руденко, Андрій Сидорович Тригуб, Максим Іванович Самар, Степан Васильович Кожан, Корній Захарович Капля, Улян Кузьмич Биба, Євдокія Варфоломіївна Тригуб, Федір Матвійович Базась, Павло Сергійович Самар, об'єдналася у колгосп імені Леніна. Не без гордості повідомлялося, що це було одне з перших колективних господарств на Київщині. Його головою став Євмен Руденко. Й.І.Чубко був обраний головою сільської ради.

У 1930 році у Житніх Горах нараховувалося 61,8 відсотка незаможників, проте село вважалося відстаючим за темпами колективізації та критикувалося за слабкі кадри⁹. Внаслідок вжитих заходів (того ж року село відвідав секретар ЦК КП(б)У С.В.Косіор) згодом тут організувалися ще два колгоспи – «Пролетар» та «Нове життя». У 1932 році на їх основі створили колгосп «Авангард». На той час сільгоспартілі мали чотири трактори. Першими трактористами були брати Іван та Яків Момоти, Михайло Бардашевський, Олексій Раціборський¹⁰.

Колективізація, як і в інших населених пунктах, відбувалася непросто. Розкуркулювали не лише заможних селян, дісталася й середнякам, які не хотіли йти в колгосп. Ось що розпо-

Житньогірець Павло Степанович Биба з сином Трохимом. 1906 р.

відав про тогочасні події житель села Микола Ничипорович Биба: «Їх виганяли з хат, забирали все майно, чоловіків садили по тюрмах, судили «трійками», деякі тікали з села, коли десь були родичі. Таких виявилося 14 родин. Ще про добрих три десятки колишніх «куркулів» немає в селі ніяких відомостей, бо архіви довоєнних років не збереглися, а родичі багатьох з них або виїхали, або померли, або тоді були такі малі, що в даний час нічого не можуть пригадати.

Та найкраще я можу розповісти про мого батька Бибу Ничипора Климовича. Прийшли в двір «вірні лєнінці» Давид Кузьмович Кульчицький (дражнили Керча – він був без ноги), Іван Олександрович Чубко (дражнили Кваша), Кузьма Корнійович Слободянюк (дражнили Рудий), Григій Макарович Куциба (дражнили Куций), голова сільради Ігнат Панасович Тригуб, член правління колгоспу «Авангард» Ювмін Руденко, присланий з ДПУ Петро Іванович Шилін – всі оці комуністи зализали всю нашу худобу: коні, свині, навіть кури повкидали в мішки і повели, погнали, понесли в колгосп «Авангард».

На підводу погрузили січкарню, культиватора, плуга, борони, віжки, шлєї, а батько ще й батога кинув їм наводдогінці, супроводжуючи цю банду крутим словом і гіркими сльозами. Мати не плакала, а голосила, бігала з однієї повітки в другу і приказувала:

– Людоньки, та що це робиться? Боже мій, де ж та правда? Ой, що ж ми робити будемо голі-голісінькі?..

Незважаючи на це, батько в колгосп заяви не подав. Тоді на другий день після обіду прийшли до нас нові «гості»: міліціонери і якісь чоловіки в цивільному одязі, в тужурках, з маузерами через плечі, інші – з револьверами. Ці вже прийшли по хліб. Вибрали з комори все, що було, вимели все до пилінки, на віз поклали це збіжжя і поїхали на Рокитне.

...Мати держала на руках Ваню... і дуже плакала. Плакали і ми з Васею...

Коли вже все забрали і пішли з двору, заплакав батько. Як горох, котилися сльози з великих батькових карих очей.

– Бандити, бандити, – повторював батько, – адже ж я сам нажив все своїми мозолями. Ніхто мені не придбав ні пилінки в коморі, ні скотинки в повітці, ні борони, ні плуга...

Сидів і плавав, плавав, як дитина, яку зобидили. Ніхто тієї ночі не міг заснути. Ми, три хлопчики, принишкли на печі. Мати щось поралась біля печі, а батько вийшов з хати.

Які ж бо ми були здивовані, коли вранці побачили в повітці своїх Каштанку і Гніду, Пуньку і Лиску, плуги і борони у дворі, навіть шлєї і віжки висіли в сінях на драбні.

Та радість тривала лише один день. Знову прийшли «лєнінці»... Перш за все забрали батька і посадили в селі у так зване «Бурякове товариство», що нагадувало якийсь довгий сарай, замкнули і кричали:

– Тепер будеш знати, як грабить колгоспне добро!

Батько бив ногами в двері і кричав:

– Шилін! Відчини! Чуєш? Відчини, Шилін!

Вночі батько вибив закладене цеглою вікно, вийшов надвір, не тікав додому, а сів на призьбі сараю і все повторював:

– За що? За що вони мене посадили? Я ж своїми мозолями все приробив. Не віддам! Нічого не віддам цим собакам! Вони мені його не дали, нехай і не беруть!

Прибігла і мати вранці. Повідомила, що з повітки знову все забрали в колгосп – і худобу, і реманент. Не брали лише курей, бо переконалися, що вони все одно повтікають додому.

А вдень знову приїхали з Рокитного. Це вже була міліція і ДПУ. Вони наказали сільським посіпакам зв'язати батька вірвовкою. Та це для них виявилося не так просто. В ньому проснулась сила моряка. Він з природи був дуже сильний...

Батько встав і сказав: «Не треба в'язати, я так поїду в район». Та гепоушники зайшли ззаду і виштьох накинулись на батька. Той вихопив вірвовку і нею став бити усіх підряд...

Сили були нерівні. Знову накинулись на нього шість чоловік, зв'язали, кинули на землю. Били зв'язаного моряка скільки кому хотілось. Не дуже додивлялись, куди б'ють. Та найбільше били ногами в груди і по голові. А коли батько знепритомнів, кинули у віз і повезли в Рокитне. Матір в тюрму не пускали, передач не брали.

Два тижні про батька ми нічого не знали. А потім з сільради повідомили, щоб ми його забрали додому. Коли мати прийшла у Рокитне, то побачила, що замість здорового чоловіка лежить якесь знівечене тіло, все в синяках, яке не годне навіть самотійно пересуватися. Знайшла мати в Рокитному якусь грабарку і привезла батька додому. Коли він прийшов трохи до пам'яті, то розказав:

– Оце мене два тижні щодня б'ють, б'ють, а потім віділлють водою і знов б'ють.

Клали на груди якісь дошки і били великими гирями. І так щодня. Називали підкуркульником і грозили вислати на Соловки. «Твоє місце на Соловках, підкуркульник паршивий! Ми тобі мозги швидко вставим!»

І мабуть, таки вставили, бо батько більше року харкав кров'ю, на голові появились якісь гуги. Занедужав з горя батько. Він все ще не міг змиритися, що все зароблене його руками, забрали без копійки грошей, та ще й побили. «За що?» – все повторював він.

Під час цих драматичних подій, коли важко знайти правих і неправих, Йосип Чубко загинув.

Протестуючи проти насильного заганняння в колгоспи, так звані куркулі заготовували хліб у клунях. «В одного житногірського куркуля виявили 37 центнерів жита»¹¹. На початку 1932 року «Колгоспник Рокитнянщини» повідомляв, що в колгоспі «Пролетар» «куркульня розікрала хліб». Іван Вигівський «сховав 8 пудів хліба»¹². На той час це господарство мало тільки 16 центнерів посівного матеріалу¹³. Фіксувалися й випадки безгосподарності. Районна преса писала про відсутність вікон у конюшні¹⁴. Чи не по цій причині голова сільської ради Шилін потрапив на «ганебну дошку»?¹⁵ Про голодомор – ні слова. Хіба що, як натяк на голодні часи, прозвучала інформація про необхідність забезпечення гарячим сніданком дітей у Савинцях¹⁶. А, між тим, життя ставало все важчим і важчим. За словами М.Н. Биби, у колгоспі «перестали давати і ті 200 грамів пшениці та 10 копійок на трудовідплату, потім замість пшениці стали давати ячмінь, а в 1932 році не дали і ячменю. Про якусь оплату грошима і мови не було – все йшло в державу...»

У селі спочатку не стало свиней, тоді корів, поступово зникли вівці, кози, кури, гуси, качки... А на «оборону» все більше і більше вимагали хліба. Вимітали усе збіжжя з колгоспних комор, забрали навіть посівний матеріал, а потім наклали «тверде завдання» на колгоспні двори. Мається на увазі ті клантки жита чи пшениці, які за звичкою сіяли на городі люди на паски, кілька соток проса курям. Та це «тверде» було таким великим, що ніхто його в селі не міг виконати. Що в кого десь залишилося, почали люди заготовувати в землю.

Тоді в селі створили бригади з так званого «активу комуністів і комсомольців», які ходили по хатах і трусили хліб. А трусити наші «Керчі» вміли, трусили ретельно, не лишаючи ні пилінки. Не гребували нічим: ні зерном, ні дертю, а пізніше наклали поставки і на картоплю. Та для «держави» і цього було мало, почали штрикати ключками і залізними штирями в дворах, хлівах, у декого знаходили хліб, тягли до сільради і там били до безтями, щоб признавались, де ще є закопаний хліб...»¹⁷.

У 1933 році у Житніх Горах було створено комсомольську організацію, що нараховувала 15 хлопців і дівчат. Очолила її комсомольський посланець Наталя Кузьмівна Михеева. Члени організації «по-більшовицьки боролися за виконання політично-господарської компанії»¹⁸.

З 1917 по 1932 рік директором початкової школи у селі був Михайло Миколайович Горський. Розміщувалася вона в колишньому попівському будинку. У 1935 році місцева початкова

школа стала семирічною і в ній нараховувалося 312 учнів, яких навчали і виховували 9 вчителів та піонервожата. Усі мали середню освіту, дехто заочно навчався у педінституті. Бюджет закладу становив 22,5 тисячі карбованців. Вчителями працювали К.М.Дубова, М.С.Зверева, М.С.Чубко, С.І.Ярошинський, В.І.Білобров, В.Д.Донченко.

Під час виборів до Верховної Ради СРСР і Верховної Ради України педагоги Харченко та Чубко працювали секретарями виборчої комісії, під час перепису населення І.Р.Степанченко та Радомський, В.А.Степанченко були обліковцями. Директорував у школі А.І.Зверев, педагогічною частиною завідував І.А.Степаненко.

Перед війною колгосп «Авангард» очолював Тригуб¹⁹.

25 липня Житні Гори окупували німецько-фашистські загарбники. 7 січня 1944-го село було звільнене. У період окупації до Німеччини вивезли 193 житньогірців, 7-ох стратили. Фашисти ввели у цьому населеному пункті особливе становище, не довіряючи нікому з його жителів.

У роки Великої Вітчизняної війни понад п'ятисот житньогірців захищали рідну землю, 197 з них загинули смертю хоробрих. У Василя Явтуховича Биби не повернулися з фронту 3 сини – Іван, Степан, Дем'ян, у Федота Карповича Драги – 2 сини. Серед загиблих числяться Степан Антонович Потомський з синами Василем та Іваном, Ярема Трифонович Литвин з сином Іллею, медсестра-доброволець Ганна Федорівна Биба, вчитель Мусій Спиридонович Чубко

Після звільнення села за роботу взялися чоловіки похилого віку та жінки. У колгоспах не залишилося навіть коней. По жменьці житньогірці збирали зерно для засіву поля, зносили реманент. Ще й кошти збирали на будівництво танкової колони²⁰. Останнє віддавали, щоб наблизити перемогу. Косами і серпами збирали врожай. Кожен гектар тоді видав по 90 центнерів цукрових буряків та 8 центнерів зернових.

У 1950 році житньогірські господарства об'єдналися у один колгосп імені Леніна. Посівні площі господарства тоді становили 2375 гектарів, сади – 20, пасовища – 32, ставки – 10 гектарів. Утримувалося 1202 голови великої рогатої худоби, у т. ч. 404 корови. Разом з колгоспом міцніли й Житні Гори. Зникли у небуття хати під соломою. У селі побудували клуб, кооперацію, нове приміщення школи, що стала середньою (на той час у ній працювали 29 вчителів і навчалися 402 учні), багатоквартирний будинок для вчителів. У 1957-му – 24 індивідуальних житлових будинків для колгоспників. Діяли три бібліотеки, в яких нараховувалися 11857 примірників книг. Активними читачами були 1184 жителів села. Розпочали роботу 9-місячні курси крою та шиття. Згодом були побудовані адмінбудинок, будинок культури, магазини продовольчих і промислових товарів, відділення зв'язку. У 1986 році – дитячий садок, у 1990-му – амбулаторія.

Множились трудові успіхи місцевого господарства. У 1961 році з кожного гектара збирали по 26,7 центнера зерна, колгоспники успішно виконали план продажу хліба державі, засипали насіннєві та страхові фонди, видали зерно на трудодні колгоспникам, мали його і на фуражні цілі. Високими урожаями славилися в артілі насінницька бригада Василя Кульчицького, яка збирала з кожного гектара по 32 центнери пшениці, 29 – гороху; ланки Ганни Чубко.

Сільський меморіал, відкритий у 1975 році

Марії Зінченко, Ганни Насінник, Зінаїди Забігайло одержали по 52,7–57,7 центнера зерна, ланки Катерини Бусол та Ольги Редзюк – по 290 центнерів цукрових буряків²¹.

Під час визиту В.Щербицького

У 1963 році місцеві доярки одними з перших у районі подолали 3-тисячний рубіж по надоях молока. Розвиваючи тваринницьку галузь, у 1972 році у колгоспі побудували тваринницьке містечко – 5 корівників, 3 телятники, конюшню, 4 свинарники, кормоцех, будинок тваринника, інші споруди. Були підведені шляхи з твердим покриттям, механізовані трудомісткі роботи. Також було здано в експлуатацію млин, комплекс по технічному обслуговуванню машинно-тракторного парку²². Про динаміку розвитку господарства

свідчить і урожайність зернового клину у 1976 році. З кожного гектара житногірські колгоспники зібрали по 37,1 центнера зерна, у тому числі озимої пшениці – по 44,2 центнера, гібридної кукурудзи – по 44 центнери²³.

У 1994 році господарство реорганізувалося в КСП «Колос» на колективно-пайовій власності. Відбулося розпаювання майна та землі. 18 березня 2000 року на основі КСП «Колос» було створено приватну агрофірму з такою ж назвою.

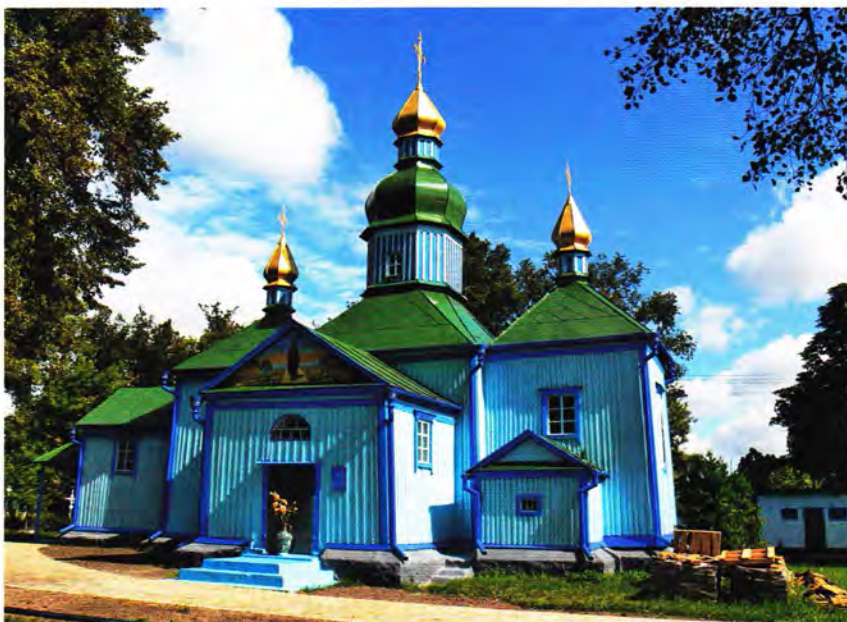
Зростають економічні показники господарства. У 2003 році тут було отримано 308 тисяч чистого прибутку, утримувалося майже 300 корів, свині. Тваринницька галузь добре розвинена. Функціонують молочнотоварна та свиноферми, тракторна, рілльнича і будівельна бригади, автопарк, переробний цех-млин. Тоді ж господарство придбало техніки на 1500 тисяч гривень, наступного року було зібрано 4200 тонн зерна, урожайність пшениці становила 51,1 центнера з гектара, ячменю – 54,7 центнера.

Сьогодні у Житніх Горах налічується 987 дворів, у яких мешкають 2349 осіб, з яких 828 – пенсіонери. На території села знаходяться будинок культури, школа, дитячий садок, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку. Загальна площа населеного пункту становить 480,4 гектара. Він газифікований.

Головою сільської ради обрано В.І.Бусла.

... Житні Гори. Де ще зустрінеш подібну назву? А який багатий її зміст! У ній – і солоний піт на чолі хлібороба, і завзятість, і винагорода за працю, і мрія про достаток, щасливе майбутнє. Житні Гори. Це – й визріла нива, теплий сонячний день, щебіт жайворонка у небесній височині. Житні Гори. Благословенні Богом і людьми село.

(При підготовці розділу використані матеріали краєзнавця П.Бочілова, жителя села Житні Гори В. Танчика, В.П.Самойленка, виконкому Житногірської сільської ради).

Церква Йосипа Обручника побудована у 1766 році на кошти парафії²⁴, дерев'яна, на кам'яній основі. Спочатку була тризрубною (бокові приділи і притвор прибудовані в 1854 році) з одним світловим і двома декоративними куполами, з прибудовами, триглава. Зруби перекриті куполами, бокові приділи і притвор – своєрідною зводчатою стелею. Злегка нахилені ошальовані стіни надають стрункості силуету церкви. Простір центральної частини об'єднано з іншими зрубами двоярусними арками-вирізами. В інтер'єрі зберігся розпис XIX століття.

Як зазначав Л.Похилевич, у 1766 році до житньогірської парафії входили володіння села Савинці, що знаходилася за 5 верств від Житніх Гір. На початку XX століття церква належала до 5-го класу, мала 40 десятин землі та 2758 парафіян.

У храмі Йосипа Обручника

Церковна дзвіниця

ПІСНЯ ПРО ЖИТНІ ГОРИ

Слова Василя Танчика.

Між ланів широких і садів вишневих,
Де добро родинне здавна повелось,
В незалежнім краї квітнуть Житні Гори –
Наше українське сонячне село.

Скільки літ минуло гарних і суворих,
А життя буяє і сини ростуть.
Ми покращим долю, переможемо горе,
Прокладем в майбутнє нашу славу путь.

Не коряться бідам, рідні Житні Гори,
І достаток прийде в сім'ї трударів.
Наша доля в праці і хорошій пісні.
Ми дійдемо разом до щасливих днів.

У музеї Житногірської
загальноосвітньої школи

ПОСИЛАННЯ:

- 1 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Біла Церква: видавець Олександр Пішонківський, 2007. С. – 418.
- 2 – Общая ведомость об оценках и доходах имений Васильковского уезда 1861-1866 гг. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 99, спр. 243, арк. 501.
- 3 – О съемке земель в имении, купленном у гр. Константина Браницкого. Нач. 1869 г., оконч. 16 окт. 1895 г. ЦДІАУ – ф. 493, оп. 3, спр. 32, арк. 7, 164.
- 4 – О поверке чиншових усадеб 1873 г. ЦДІАУ – ф. 493, оп. 4, спр. 139, арк. 34.
- 5 – Дело Киевской удельной конторы. ЦДІАУ – ф. 493, оп. 51, спр. 48, арк. 47, 127.
- 6 – Материалы о крестьянском наделном землевладении в Киевской губернии. Ч.I. Поселенные данные. Киев: Агрономическое отделение Киевской губернской управы по делам земского хозяйства, 1907 г.
- 7 – Сведения о числе селений разврт. на отруба и хутора с указанием числа дворов 1911 г. ЦДІАУ – ф. 12, оп. 1, спр. 15, арк. 26.
- 8 – О захвате крестьянами земель и имущества округа. Нач. 11 января 1918 г., оконч. 20 июля 1918 г. ЦДІАУ – ф. 493, оп. 1, спр. 389, арк. 3.
- 9 – Матеріали про роботу Білоцерківського, Володарського, Попелянського, Рокитнянського, Сквирського, Ставищанського КНС. Поч. 9 грудня 1930 р., закінч. 13 жовтня 1931 р. Архів Жовтневої революції в м. Києві – ф. 257, оп. 1, один. зберіг. 1080.
- 10 – Колгоспник Рокитнянщини, №92, 10 жовтня 1958 р.
- 11 – Інформаційний аркуш 173.
- 12 – Колгоспник Рокитнянщини, №8, 24 січня 1932 р.
- 13 – Колгоспник Рокитнянщини, №21, 26 лютого 1932 р.
- 14 – Колгоспник Рокитнянщини, №17, 15 лютого 1932 р.
- 15 – Колгоспник Рокитнянщини, №16, 18 лютого 1932 р.
- 16 – Колгоспник Рокитнянщини, №3, 10 січня 1932 р.
- 17 – Бибі М. Україна в терорі. Берегиня, №1, 1992 р. С. – 27-30.
- 18 – Колгоспник Рокитнянщини, №29, 3 березня 1932 р.
- 19 – Колгоспник Рокитнянщини, №7, 12 січня 1941 р.
- 20 – Комуністичний шлях, №49, 27 квітня 1982 р.
- 21 – Колгоспник Рокитнянщини, №139, 21 листопада 1961 р.
- 22 – Комуністичний шлях, №134, 7 листопада 1972 р.
- 23 – Комуністичний шлях, №9, 19 січня 1976 р.
- 24 – ЦДІАУ – ф. 127, оп. 1011, спр. 373, арк. 311.

ЗАПРУДДЯ (ВІНЦЕНТІВКА)

*Засіяв вечір тишею дзвінкою
Поля від Телешівки до Ставів.
Запруддя зустрічає за рікою
Обіймами завітчаних садів.*

Олександр Волосожар

Запруддя (Вінцентівка) – одне з тих сіл на території сучасної Рокитнянщини, що постійно привертає до себе неабияку увагу дослідників минувшини. У різні роки Вінцентівку (так село називалося до 1960 року) відвідали В.Ляскоронський – автор «Иностранных карт и атласов XIV и XVII веков», літописець Г.Грабянка, І.Ф.Фундуклей, французький художник Де ля Фліз, Л.Похилевич, П.А.Миштаков – укладач «Списка рек Днепровского бассейна», Н.І.Максимович – автор «Гидрологического и гидрографического очерка Киевской губернии».

За переказами місцевих жителів, через поселення старою дорогою на Білу Церкву проїздив гетьман Богдан Хмельницький. Нібито там, де тепер розташовані озера, відпочивав. Козаки пасли коней, напували їх водою. Глибина була такою, що вода ховала вершника на коні.

Поблизу села археологічними експедиціями зафіксовано одну із найпівнічніших сарматських поховальних пам'яток¹.

З розповідей старих людей відомо, що назву «Вінцентівка» населений пункт одержав у 1752 році від імені Станіслава Вінцентія князя Яблоновського, який старостував тут.

У 1765 році село належало до Білоцерківського староства.

Нова назва «Запруддя», очевидно, виникла від слів «за прудами», тобто, за ставками, що знаходяться по річці.

У 1790 році у селі налічувалося 140 дворів з 1215 жителями. На його території знаходилася церква, побудована у 1786 році². Проте у клірових відомостях зазначається, що храм зведено ще раніше – у 1768 році³, у часи Коліївщини, коли православні миряни виганяли католиків і уніатів та споруджували нові церкви.

Миколаївську церкву спорудили з дубової деревини⁴, дзвіниця при ній до половини була кам'яна. За штатами церква зараховувалася до 3-го класу; мала 78 десятин землі. Відомо, що ще раніше на цьому ж місці існувала 3-купольна церква, побудована у 1752 році князем Яблонівським. Першим священиком при ній був Іван Коначевський⁵. Старожили села називали ще одну дату побудови давнішого храму – 1750 рік⁶. У кінці XVIII століття вінцентівський храм у числі інших православних храмів південної Київщини одержав у подарунок від російської імператриці Катерини II окремі деталі одягу духовних осіб – «стихарь і орарь зеленые»⁷.

Миколаївська церква

На початку XVIII століття церква мала багату утвар, гарну бібліотеку, священики Миколаївської парафії – досить широкий вибір священицького одягу для здійснення богослужінь⁸. Збереглися описи храму у 1836 році: «Церковь деревянная, диким камнем в 1 сажень подмурована, о пяти верхах; покрыта листовым железом; несколько обветшавшая, а потому требует в куполах починки»⁹. У середині століття дерев'яна споруда вже потребувала капітального ремонту і кріпаки, зважаючи на свою бідність, звернулися до графа Браницького з проханням полагодити храм. Графська економія виділила кошти і деревину, та приступила до робіт лише після втручання київського митрополита Філарета Амфітеатрова і київського генерал-губернатора. Після оновлення церкву з благословіння митрополита було освячено. У клірові відомості записали: «Церковь построена 1768 года тщанием прихожан; при помощи графа владельца Браницкого перестроена в 1850 году и того же года 12 ноября освячена»¹⁰.

У літературних джерелах 1810 року, згадується, що власник села Браницький володів на той час великою кількістю худоби¹¹.

«Ведомость оброчным статьям» дає певні уявлення про вінцентівський фільварок у 1865–1871 роках, коли у володіннях Браницьких порядкував Петро Троцький. Ділянку при фільварковій у 1868–1874 роках займало товариство військових жителів з Вінцентівки.

Серед чиншовиків села згадуються у цей період Петро Краєвський¹², Петро Кропивницький, Потап Новицький, Кирило Щегельський, Трифон, Іван та Єлисей Кравченки¹³.

Цікаві дані містяться в уставній грамоті села: «Все доходные статьи по имению как-то рыбной ловли, от мельниц... от продажи горячительных напитков на всем пространстве господской и мирской земли, не исключая выкупных усадеб и полевых угодий и из других источников в имениях извлекаемых, не представляя крестьянам никакого права пользоваться этими статьями». Таким чином і після скасування кріпосного права К.Браницький залишався повновладним господарем на селі¹⁴.

У 1864 році населення Вінцентівки складало 2456 осіб. У 1895-му вона була центром однойменної волості, мала 870 дворів з 2377 чоловіками та 2268 жінками. Із загальної кількості населення селян нараховувалося 4357, решта – представники інших соціальних станів – дворян, одновірців, міщан, купців.

У селі була церква, водяний і 25 вітряних млинів, церковно-парафіяльне училище, базари через четвер¹³. У тому ж році громада села побудувала запасний магазин, куди зсипалося громадське зерно. Його позичали членам громади до нового урожаю. Згодом у 1903 році (за іншими даними, у 1904-му) в приміщенні магазину було відкрите двокласне міністерське училище та церковно-парафіяльна школа. Училищем завідував Сергій Чупровський, вчителювали Андрій Безвенглинський, Ганна Іванівська, священником був Йосип Безвенглинський* (в анкетах Д.Дроздова це прізвище пишеться дещо по-іншому – Безмглинський¹⁷. Опитувальні листи священник заповнював власноруч, тож, імовірно, що ця редакція правильніша).

До села також належали ферма «Маківка» (35 душ), поселення «Узинський степ» (4 душі), «Московщина», заснована відставним солдатом Панасом Андрієвим та селянином Бойком (45 душ), поселення «Росава» (403 душі), власна садиба «Княжин» княжни М.М.Горчакової (31 душа).

Що стосується Вінцентівської волості, за тими ж даними, у ній налічувалося 8432 чоловіків та 8517 жінок, з них – штундистів – 154, католиків – 49, євреїв – 442. На території волості знаходилися 6 парафій, кам'яний і 5 дерев'яних храмів, училище, 5 церковно-парафіяльних шкіл, школа грамоти.

У 1885 році в селі урочисто святкували 1000-літній ювілей рівноапостольного Мефодія. Ось що писав з цього приводу до «Киевских Епархиальных Ведомостей» місцевий священник Іосиф Безвенглинський: «Винцентовское общество в собрании своем порешило в этот день освятить в селе колодец и совершить туда кресный ход. Заготовлен был образ святых Кирилла и Мефодия для преднесения его на оном кресном ходе. Накануне 6 апреля совершено было всенощное бдение, а в 8 часов 6 апреля начата была и литургия, которую пели стройные певчие, ученики церковно-приходской школы. На литургии произнесено было слово протоиерея Димитрия Никитина, а по окончании оного прочитано было послание Святейшего Синода отправлен молебен святым Кириллу и Мефодию и совершено при стечении многочисленного народа крестный ход к церковно-приходской школе с пением тропаря святым. Возле школы отправлен был молебен святым Кириллу и Мефодию, по окончании коего все присутствующие отправились с крестным ходом к колодезю. После освящения колодезя все присутствующие приглашены были в церковно-приходскую школу, где прочитано было собранному народу сказание о жизни и подвигах первых учителей словенских святых Кирилла и Мефодия»¹⁸.

Під час богослужінь, які відбувалися у вінцентівському храмі постійно згадувалися імператор та його родина. Протягом року відбувалися кілька десятків «царських богослужінь» на честь численних подій у домі Романових. У дні найвизначніших подій у церкві майже цілий день урочисто били дзвони, якщо співпадали дві таких події, дзвони лунали протягом трьох днів.

Місцеве населення особливо дякувало Олександру II за звільнення від кріпацтва. Вінцентівські парафіяни збирали пожертви на спорудження у Санкт-Петербурзі храму «Спас-на-крові» на місці загибелі Олександра II. Про це місцевий священник написав міністру внутрішніх справ, а вже той – наступному імператору Олександру III, сину вбитого царя, який подякував мешканцям Вінцентівки. Цей вияв уваги царської особи до звичайного села не залишився непоміченим пресою. Як повідомляв у «Киевских Епархиальных Ведомостях» І.Безвенглинський, парафіяни ще раз оголосили громадський збір коштів для придбання у волосну управу портрета правлячого імператора Олександра III. «Портрет Государя был куплен на первой неделе поста в г.Киеве уполномоченными от венцентовского общества крестьянами Елисеєм Кожухалом и Александром Кином за 30 рублей...»¹⁹.

П'ятдесятилітню річницю скасування кріпацтва, котра відзначалася у 1911 році, вінцентівці відзначили встановленням пам'ятника царю-визволителю Олександру II. З нагоди цієї

Відкриття пам'ятника імператору Олександру II у с. Запруддя. 1911 р.

події до села приїхало губернське начальство, представники духовенства. Після літургії та молебню відбулися урочистості з освячення пам'ятника. Відкриття монумента було зафіксоване на плівку. На постаменті викарбувано слова: «Император Олександр II. 1855–1881. Царь Освободитель. 1861 19 февраля 1911 г.»²⁰. Цей постамент зберігся у селі й до наших днів.

У 1900 році у Вінцентівці розміщувалася волосна управа, у межах волості – Вінцентівське удільне відомство. Нараховувалося 992 двори, 5334 жителі (2698 чоловіків та 2636 жінок).

З 5926 десятин землі вінцентівським панам належало 1980, церкві – 61, селянам – 3885 десятин. Ту, що перебувала у власності удільного відомства, орендував Генріх Здановський. Крім церкви, у селі також були каплиця, водяний і 31 вітряний млини з одним робітником у кожному, 4 кінних топчаків з двома робітниками у кожному, 5 кузень, 3 маслобійні. У хлібному запасному магазині на 1 січня 1900 року знаходилося 1072 четвертей зерна озимих культур.

З донесень губернатору від 17 вересня і 11 жовтня 1905 року відомо, що серед письмених вінцентівських селян розповсюджувалися листівки «Как отобрать землю у помещиков и уделов», «Ко всем, лишенным прав», «Чого домагатися», «Страйкуйте». Підозра у їх розповсюдженні падала на матроса-відпускника судна «Європа» Тимофія Коржа. Він дивувався з місцевих селян, які у своїй більшості покірно мовчали. У будинку батька Тимофія Коржа жандарми знайшли лист сина зі словами: «Я що писав, що ви спите, це я писав про поміщиків, що треба їх громити»²¹. Вони виявилися до певної міри пророчими. У тому ж році у поміщицькій економії відбувся страйк робітників, організаторами якого виступили С.Максименко та І. Широкоступ.

Малоземелля, а відтак і бідність спонукали селян до пошуків нових місць проживання. У 1910 році вінцентівці доручили своєму односельцю Кирилу Бабату поїхати у Пензенську область та підшукати землі для можливого переселення. Бабат домовився про купівлю земель з якимось паном Баршевим. Необхідну суму коштів – 993 карбованці 23 копійки – селяни отримали у Селянському земельному банку і відрядили з нею до Пензи Кирила та ще чотирьох односельців. У Білій Церкві Бабат зійшов з потяга нібито до мирового посередника і, як кризь землю, провалився. Селяни повернулися до села ні з чим. Не допомогли їм і жандарми²².

У 20-ті роки XX століття Вінцентівка згадувалася як пункт продажу меду²³. Саме тут було засновано і перший у Київській губернії Селянський союз із 70-ти членів і 100-ма контрольованими коровами²⁴.

У 1925 році у Вінцентівці діяла артіль конярства, що спершу нараховувала 23, а потім – 53 члени. Село залишалося центром волості, до якої, крім Вінцентівки, входили села Землянка, Ліщинка і Росава²⁵.

У роки колективізації у селі створили колгоспи «Добробут», «Комунар», «1-го Травня» і «Соціалізм». Нелегким був шлях їхнього становлення, не обійшлося, як і повсюди в країні, без

Комсомольці с. Запруддя. 1930 р.

Бригада столярів колгоспу "Добробут". 1931 р.

примусу, насильства, поламаних долів. Про жорстокі реалії того часу свідчать публікації районної газети. Так, у 1932 році повідомлялося, що «куркульський агент М.Шаровара вбив 4 коней і втік з села»²⁶. Місцеве господарство потрапило на «ганебну дошку», голова сільської ради М.Я.Шаровара критикувався «за злочинний зрив мобілізації коштів фінансування ... засівкампанії».

А ось що розповіла жителька села О.М.Курбет, 1920 року народження: «Мій батько Шаровара Макар Спиридонович, 1886 року народження працював сторожем у колгоспі «Добробут», мати Шаровара Мотря Василівна, 1890 року народження, – у тому ж колгоспі різноробочою. Мали вони трьох дочок і трьох синів. Сім'ї належали 10 десятин, коли ж розпочалася колективізація і влада прагнула загнати всіх у колгосп, відібрали і в нас нажите майно – пару коней з реманентом, корову, телицю. Мусили йти в колгосп.

У 1932 році мені було 12 років і я вчилася у другому класі початкової школи. Других класів у школі

було три, по 20–25 учнів у кожному. Коли почався голод, школу закрили і діти допомагали батькам збирати мерзлу картоплю і буряки. На березі копали «півники», а весною – дикий щавель і лободу.

Колгоспникам варили супи з гороху і ячменю. Батько в колгоспі не годувався, то брав пайку додому. Ми її мололи, добавляли мелену кору, полову і пекли хліб. Ще ходили в сусідні Стави на спиртзавод за картопляними вижимками, які добавляли у суп.

На кладовищі була яма, куди звозили тіла померлих з усього села. Сусіди поруч нас вимерли всі. Це родина Шаровари Василя (5 чоловік), Шаровари Петра (8 чоловік). Неподалік моєї теперішньої хати є дві могили, в одній з яких знаходиться прах Ткаченка Карпа. Весною

його сім'я зловила коня, наїлася і вмерла. Були випадки, коли знесилені діти весною виповзали з хати і прямо на траві «паслися».

У 1934 році у селі відновилося навчання в школі, в класи збирали дітей різного віку. Вони мали між собою різницю у 4–5 років. Бідність була великою. Не було у що вдягнутися, взутися, але бажання жити перемогло».

На території сучасного Запруддя знаходяться впорядковані захоронення жертв голодомору 1932–1933 років. Одне з поховань знаходиться біля Свято-Миколаївської церкви.

Згодом колгоспи мали виробничі успіхи, поліпшувалося матеріальне благополуччя їх трудівників.

Окупація Вінцентівки тривала з 18 липня 1941 до 8 січня 1944 року. Про те, як звільняли село від фашистів, свого часу згадував старший сержант, помічник командира першого взводу 343-го стрілецького полку, учасник звільнення Вінцентівки, Маківки М.Люкшин:

«З ранку 6 січня 1944 року наступ частин Радянської Армії розгорнувся широким фронтом. Ми йшли на зближення з ворогом. Голова нашої колони, яка складалася з артилерії на механічній тязі і мінометів на кінній, підійшла до Маківки і помилково була атакована авіапанкою штурмовиків ІЛ–2. Вони скинули бомби. Ми розсипалися полем, дехто з солдат вже підготувався до відповіді вогнем, але від Маківки галопом на коні скакав вершник і подавав знаки повертатися в колону. Таким чином льотчикам давали зрозуміти, що бійці «свої». Ми негайно виконали наказ і почали підкидати вгору шапки-вушанки. Похитавши крилами, наші літаки полетіли в бік Телешівки і Ромашок.

Подальший шлях нашого формування пролягав у напрямку Вінцентівки. Пригадую, перейшли через невеликий яр. На окраїні Маківки перед очима відкрилася Сухоярка, а за нею – Вінцентівка.

Ворог зустрів нас кулеметним вогнем. По команді «Стій! Лягай!» рота залягла і почала відстрілюватися. Артилеристи й мінометники, які раніше зайняли позиції, вже вели вогонь по селу, зосереджуючи його на школі, де німці встановили кулемет, з якого поливали нас вогнем.

Мій перший взвод наступав з правого флангу. Ми стрімко рухалися вперед. Але сила кулеметного вогню фашистів наростала й згубно діяла на бойові порядки роти. Шеренги поступово рідшали, зростали втрати. Артилерійський і мінометний вогонь, що супроводжував нас, виявився малофактивним.

До греблі – рубежу атаки – залишалося 50–60 метрів, але заважав кулемет, що бив з правого схилу Сухоярки. Рота зупинилася. Просуватися далі з великими втратами було недоцільно. Та ворожий кулемет замовк і, скориставшись цим, рота знову піднялася і рушила вперед. І знову полився смертоносний дощ. До нього від хат у центрі видолинку додалися постріли з крупнокаліберного кулемета. З найближчої хати затріщав ще один. Довелося знову залягати. Артилеристи й мінометники вдарили по ворожих бойових позиціях. Замовкли кулемети у школі, хаті у центрі Сухоярки. Тимчасове затишшя дало змогу роті кидком добратися до греблі.

Засніжене поле Сухоярки було засіяне сірими плямами. Це лежали вбиті і тяжкопоранені друзі-однополчани. Почуття ненависті до ворога було настільки сильним, що єдиним бажанням кожного з нас було швидше піднятися в атаку. Невдовзі вона й почалася з мінометного й артилерійського вогню по околиці Запруддя. З криками «Ура!» бійці кинулися вперед. Та атака захлинулася і вся ця лавина з клекотінням і жадобою помсти відкинулася назад, залишаючи на полі бою вбитих і поранених. Додавалася й образа. Але ніхто і в думках не відмовлявся від розплати з ворогом. Рота готувалася до чергової атаки, уже було зрозуміло, що бій за взяття Вінцентівки затягується.

Приблизно через півгодини розпочався ще один наступ, що більше нагадував психічну атаку. Багато бійців відкинули від гвинтівок штики і, не стріляючи, крутячи ними над голо-

вою, як кавалеристи шаблями, кинулися з протяжними криками «Ура!» вперед. На жаль, і цю атаку ворог відбив з великими для нас втратами. Бійці відійшли за греблю і залягли. Вирішили увірватися до Запруддя у темряві і не залишати в живих жодного фашиста. За день до бою довелося багато повзати по снігу, шинелі намокли, поважчали. Але солдати настільки захопилися наступом, що їм було тепло в очікуванні ночі. Ми знали, що разом з нею настане розплата.

Фашисти розгадали наш намір і мінометним вогнем почали буквально виколупувати нас із-за греблі. Командування вирішило відступити, зайняти оборону й окопатися. А вранці – знову у бій.

Оборону зайняли приблизно за сто метрів від греблі. Бійці допомагали виносити поранених з поля бою. До медсанвзводу, який розміщувався десь на окраїні Маківки, їх тягли на човнах-волокушах, плащ-палатках. Трохи полегло з настанням сутінків: окремі постріли і кулеметні черги якщо й лунали з боку Вінцентівки, то були неприємні. Ворог просто нагадував, що він не спить, не дрімає.

Ніч минала в окопах на морозі і здавалася напрочуд довгою. Запас тепла після бою поступово зник, мокрий одяг, дріж у всьому тілі... Ледве дочекалися ранку і – повільно потягнувся досить спокійний час. З боку ворога поживалення не спостерігалось. Запланований на 7 січня наступ чомусь затримувався. І лише у другій половині дня ми вийшли з Сухоярки на рівне і голе, як долоня, поле, розгорнулися шеренгою і пішли в наступ.

Ворог відкрив кулеметний вогонь, але він був якимось слабким. Втрат майже не було. Ми ніби не наближалися, а віддалялися від зосереджених у Сухоярці вогняних точок ворога, які залишалися позаду і лівіше нас. Наступ розвивався стрімко. Нас супроводжував взвод 57-міліметрових пушок на конях. Відчайдушні кидки галопом вперед, майже на ходу залпи. Коної, так само швидко, бійці відганяли в укриття за скирти соломи. Місцевість, якою наступали, спочатку піднімалася вгору, тому перевал ховав від нас Вінцентівку. Як тільки через нього виглянуло село, німці відкрили по нас вогонь з гвинтівок. У цей час вони вирішили контратакувати. Стрілецький взвод у білих маскувальних халатах напав на роту з лівого флангу, внісши сум'яття у наші ряди. За наказом ротного командира мого взводу і мені довелося відновлювати порядок. Ми піднялися і кинулися назустріч бійцям, які відходили назад. «В атаку! Вперед!». Саме тоді мене поранило в руку, але не зупинило. Перев'язавши рану, із зарядженим автоматом я почав наздоганяти атакуючу шеренгу роти. Ми наблизилися до хат вінцентівців. Бій перемістився на вулиці села. Фашисти тікали, а ми їх розстрілювали скрізь і всюди. Ми мстили за загиблих побратимів, які все ще лежали у Сухоярці. Тільки 6 січня там загинуло 48 бійців.

День 7 січня наближався до завершення. Жителі села запрошували нас в хати, пригощали. Але не було часу. Запам'яталося, як один чоловік ходив з паляницею між поспішаючих бійців і просив, щоб її у нього взяли...

Темніло. Командир роти наказав зібратися на околиці села, там, де тільки-но до нього увійшли. Пораненим надали допомогу і залишили у Вінцентівці. Колона солдатів рушила полем уздовж села у напрямку Телешівки. Ідучи з Вінцентівки ми знали, що ворог ще залишався у селі лівіше атакваної і звільненої нами ділянки.

Обабіч дороги між Телешівкою і Вінцентівкою, що вела через видолинок, а далі – на Ліщинку, рота розмістилася по хатах. У цей час розвідка доповіла, що з іншого боку долини німців не виявлено. Отже, шлях вільний.

Пізно ввечері рух у бік Ліщинки відновився. Проте невдовзі лівіше від дороги німці відкрили по нас кулеметний вогонь. Довелося залягати, у відповідь артилеристи розгорнули 76-міліметрову пушку і вдарили кілька разів по вогняній точці. Фашисти відступили...

Вранці стало зрозуміло, що просуватися далі на Ліщинку неможливо. У Вінцентівці, у нас в тилу, залишався ворог. Ми зайняли оборону. Протягом усього дня з боку фашистів вівся

методичний мінометний вогонь, який завдав немало шкоди. Було вбито й поранено коней з комплекту тяги 75-міліметрових гармат і підвід з боеприпасами. У хатах не залишилося жодної шибки. Та найстрашніше, що не обійшлося без людських жертв, загинув командир розрахунку танкового кулемета...

Десь перед обідом з боку Ліщинки нас почав обстрілювати німецький танк. І лише о 14-й годині наші «катюші» вдарили по Вінцентівці. Фашисти остаточно відступили з села, а рота знову одержала наказ вирушати на Ліщинку».

Пам'ятник полеглим у роки Великої Вітчизняної війни запрудянам

Пам'ятник Герою Радянського Союзу К.Висоцькому

За мужність і відвагу, виявлені у боротьбі з гітлерівськими загарбниками 400 жителів села нагороджені орденами і медалями. Гордістю цієї землі є Герой Радянського Союзу К.Д.Висоцький.

У 1951 році артіль села об'єдналася в колгосп імені Мікояна, який очолив М.І.Несвітський. Пізніше господарство змінило свою назву на імені Ватутіна.

У 1960 році населення Запруддя нараховувало 2997 осіб. Це була центральна садиба колгоспу імені Ватутіна, що мало 3945,2 гектара сільськогосподарських угідь, з них 3746 гектара орної землі. У господарстві збирали по 500 центнерів цукрових буряків з гектара, високі врожаї пшениці, інших сільськогосподарських культур. Місцеві жителі розповідають, що начебто в одному з французьких музеїв зберігаються зразки ґрунту з родючих запрудянських полів.

Ланкова Є.П.Бублик

За самовіддану працю у післявоєнні роки дев'ять передовиків сільськогосподарського виробництва було нагороджено орденами і медалями. Серед нагороджених – ланкові Є.П.Бублик, Л.Г.Бура, Ф.П.Лисенко, бригадир Є.Т.Чирикало, Н.А.Коваль.

Цікава історія будівництва місцевої школи. Жителі Запруддя розповідають, що хоч раніше село мало кілька шкіл, але вони не задовольняли потреби дітей. Довідавшись, що через населений пункт проїжджатиме перший секретар ЦК Компартії України П.Шелест, запрудянські жінки, які на полі поряд з дорогою пололи цукрові буряки, перепинили його авто і звернулися з проханням допомогти у будівництві нової школи. Розповідають, що після розмови селянок з партійним

Школа у с. Запруддя, побудована завдяки сприянню П.Шелеста

Сучасне Запруддя розташовується по обидва береги річки Гороховатка за 22 кілометри від районного центру Рокитне і за 16 кілометрів від залізничної станції «Ольшаниця». Його протяжність 7 кілометрів, кількість дворів – 979, жителів – 1313. Дорослого населення – 890, пенсіонерів – 890, дітей дошкільного віку – 38, шкільного – 107. Запрудянську сільську раду очолює В.П.Прихідько.

Яків Сиротенко — виходець з села Запруддя, актор, Заслужений артист України. Працював у театрі ім. І.Франка (п'єси "Конотопська відьма", "Ярослав Мудрий", "Благочестива Марта").

Загальноосвітня школа I-III ступенів – дитячий садок», де навчаються 117 учнів та 38 дошкільнят, будинок культури, бібліотека з 24000 екземплярами книг, філіал аптеки, фельдшерсько-акушерський пункт, 9 магазинів, кафетерій, ринок. З'являються нові підприємства. Восени 2007 року випустила першу продукцію меблева фабрика ПП «Панченко», де налагоджено виробництво офісних і побутових меблів. На колишній бригаді №1 будується фабрика

лідером у селі швидкими темпами побудували сучасне приміщення навчального закладу, яке і сьогодні прикрашає населений пункт. На будівництві школи працювали багато жителів села, зокрема, й педагоги.

У 1993 році у Запрудді освятили місце під будівництво нової церкви. Стара згоріла у 1975 році. Оплату праці майстрів взяв на себе місцевий колгосп, у підсобниках ходили жителі села. Непросто споруджувався храм за дефіцитних для того часу будівельних матеріалів та за відсутності коштів, але довгоочікувана мить настала у 2007 році. 22 листопада Свято-Миколаївський храм відкрили.

Земельний фонд населеного пункту нараховує 943,5 гектара, площа сільськогосподарської території 4783 гектари, з них ріллі – 3838 гектарів, багаторічні насадження – 22,9 гектара, сіножаті – 89,1 гектара, пасовища – 53 гектари, сади – 22,9 гектара. Сільськогосподарські угіддя перебувають в оренді ПАФ «Запрудянська», СТОВ «Запрудянське», ВАТ «Синявське», СФГ «Агрофорт», «Агрофарм», «Антей», «Авангард», ПСАФ «Україна», ТОВ «Запруддя», ПСП «Агроком»; 274,16 гектара земель використовуються одноосібними господарями.

На території села розташовані НВО «Запрудянська

Свято-Миколаївський храм, відкритий у 2007 році

ПП «Ростовцева», яка займатиметься випуском ДПВ, ДСП та ламінату. Триває будівництво цеху меблевої фабрики з виготовлення офісних меблів. ПП «Мастеко» обслуговує населення скрапленим газом. Поки що Запруддя залишається єдиним не газифікованим селом у Рокитнянському районі. Однак це питання вирішується. Завершилося прокладання підвідного газопроводу до населеного пункту, нині триває виготовлення документації на підведення газу до осель місцевих жителів.

Добре налагоджено роботу маршрутних таксі, що курсують до Білої Церкви, Рокитного, Києва. Відновлено маршрут «Кагарлик – Тараща» через Запруддя.

ЗАПРУДДЯ – одне із сіл, у якому багато мікротопонімів, – Загребелля, Новоселиця, Озеро, Лагирівщина, Цукорівщина, Жабокрики, Заводянка, Кислянка, Вовківщина, Кузьменківщина, Кудлівка, Загоріддя... Кутки поділяють село на певні частини. Чому окремі з них так називаються, дослідила жителька села **В.Сиротенко**.

Загребелля

Загребелля охоплює дві центральні вулиці, що діляться на праве і ліве Загребелля. Сама назва, що виникла дуже давно, надзвичайно промовиста і говорить сама за себе. Щоб потрапити у цю частину села, треба перейти через греблю. Колись, як тут не було ставків, через річку були перекинуті два дерев'яні мости. Один з них називався Яковим.

Загоріддя

Назва кутка пішла, мабуть, від того, що розташований він за горами. Хоча є версія, що колись у цій частині села одночасно загорілося кілька будинків. Загоріддя знаходиться на півдні Запруддя. Починається у його центрі і тягнеться аж до кінця села. Основна вулиця – Т. Г.Шевченка. На кутку є ще два провулки – Верхній та Нижній.

Лагирівщина

На цьому кутку знаходиться лише одна вулиця – Суворова, частина дворів якої використовуються дачниками. А заснували Лагирівщину два брати Лагірі, котрі оселилися у цій частині села. У братів народжувалися діти, які у свою чергу одружувалися і народжували дітей. Кількість дворів зростала, та не набагато. Прізвище «Лагир» домінувало. Так виникла й назва кутка.

Жабокрики

Ця частина села розташована поблизу річки Гороховатки, яка, протікаючи у цьому місці, нагадує напівпідкову. Щовесни річка виходить з берегів і дістає майже до будинків.

Весною, коли сідало сонце, починали квакати жаби. Їх голосне квакання було чути дуже далеко, тому й куток Жабокрики.

Цукорівщина

Вулиця Чапаєва – головна вулиця Цукорівщини. Щодо походження назви кутка, то існують дві версії. Перша – у давнину тут у своєму помісті мешкав пан Сокур. Після його смерті цю частину села називали на його честь. За іншою, на вулиці росло багато осокорів. Згодом люди перефразували «Осокорівщину» на «Цукорівщину».

Витвір запрудянських умільців

Новоселиця

Запрудяни, котрі мешкали у центральній частині села, почали переселятися на нові місця. Так вони стали новоселицями, а куток – «Новоселиця».

Заводянка

На куток Заводянку можна потрапити з двох доріг – центральної та з лівого Загребелля. Зручніше йти з центральної дороги – так ближче. Шлях пролягає через міст.

На Заводянці небагато будинків, але не в усіх мешкають люди. Поблизу хат – колгоспні поля, ставки, канали. Більше всього назва кутка походить від того, що він знаходиться «за водою». Тобто за ставами.

(При підготовці розділу використані матеріали краєзнавця П.Бочілова, вчителів В.Сиротенко, Н.Шаравари, виконкому Запрудянської сільської ради, шкільного музею).

ПОСИЛАННЯ:

- 1 – Романюк Л. Сарматский курган в Киевской области. АО, 1974. Москва, 1975. С. – 345-346; Шендрик Н. Довідник з археології України. Київська область. Київ, 1977. С. – 102.
- 2 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Біла Церква: видавець Олександр Пшонківський, 2007. С. – 419
- 3 – ЦДІАУ – ф.127, оп. 1011, спр. 379а, арк. 355.
- 4 – ЦДІАУ – ф.127, оп. 1024, спр. 3794а, арк.173.
- 5 – Похилевич Л. Там же.
- 6 – Дроздов Л. Описувальні листи. БКМ. НДМ – 939/2.
- 7 – ЦДІАУ – ф. 127, оп. 352, спр.93, арк.8.
- 8 – Дросенко В., Перерва В. Запруддя (Вінцентівка): витоки духовності. Біла Церква: видавець О.Пшонківський, 2007. С. – 9.
- 9 – ЦДІАУ – ф. 127, оп. 1011, спр. 340, арк. 127.
- 10 – ЦДІАУ – ф. 127, оп.1011, спр. 382а, арк. 636.
- 11 – Долгорукий. Славные бубны. С. – 251.
- 12 – О поверке чиншевых усадеб 1873 г. ЦДІАУ – ф. 493, оп. 4, спр. 139, арк. 27.
- 13 – Дело Киевской удельной конторы 1878 г. ЦДІАУ – ф. 493, оп. 51, спр. 48, арк. 134.
- 14 – Дело Киевского удельного округа по судебной части. О разной переписке в 1914 году по Киевской и Подольской губерниях. 2 января 1914 г. – 8 декабря 1915 г. ЦДІАУ – ф. 493, оп. 85, спр. 619, арк. 43, 45.
- 15 – Список населенных мест Киевской губернии. Издательство губернского статистического комитета. Киев. 1895 г. С. – 72.
- 16 – Памятная книжка Киевской губернии на 1914 г.
- 17 – Дроздов Л. Там же.
- 18 – Безвенглинский И. Из села Венцентовки Васильковского уезда (празднование тысячелетия кончины святого Мефодия). Киевские Епархиальные Ведомости, №9, 1885 г. С. – 431-432.
- 19 – Безвенглинский И. Из села Венцентовки Васильковского уезда. Киевские Епархиальные Ведомости, №23, 1988 г. С. – 443-444.
- 20 – Дросенко В., Перерва В. Запруддя (Вінцентівка): витоки духовності. Біла Церква: видавець О.Пшонківський, 2007. С. – 18-20.
- 21 – Киевскому, Подольскому и Волынскому генерал-губернатору. 1905 г. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 855, спр. 4, арк. 314.
- 22 – Рада, № 45, 25 лютого 1910 р.
- 23 – Киевская земская газета, №№ 70-71, 1916 г. С. – 19.
- 24 – Киевская земская газета, 1917 г.
- 25 – Статистический бюллетень. VIII (XVIII), 1928 р.
- 26 – Колгоспник Рокитнянщини, № 17, 15 лютого 1932 р.

ЛУБ'ЯНКА

*Узявшись за руки, в широкому полі
Десятками років у ногу ідуть
Луб'янка і Любка – як сестри. Їх долі,
Як м'ята і рута, цвітуть.*

Олександр Волосожар

При згадці про Луб'янку на думку чомусь завжди приходиться слово «затишок». І справді, село це – невелике, компактне – розкинулося, мов на долоні, серед мальовничих ланів. Відкрите для сонця і добрих людей і водночас віддалене від залізниці та великих доріг, воно притягує до себе якоюсь особливою енергетикою, природністю буття і взаємин своїх мешканців.

Серед місцевого населення поширений переказ, що Луб'янці – понад 300 літ. Колись тут пролягав Чумацький шлях, обабіч якого у невеликій балці з криничкою стояла вкрита лубом корчма. Звідси, мабуть, і назва – Лубівка, що поступово трансформувалась у Луб'янку. За іншою версією, Луб'янка – колишнє село Оксентівка¹.

Населений пункт уперше згадується у 1779-му у зв'язку зі справою про прийняття російського підданства мешканцем села Яковом Толоканцем². У цьому ж році воно стало власністю графів Браницьких в результаті приєднання до їх володінь разом з іншими селами Черкащини.

У 1855-му про село вже йдеться у скарзі кріпачки Ганни Литвин. Жінка жалілася на прикажчика дворянина Тхорошевського. Він незаконно віддав у рекрути її чоловіка Петра. Справу в економії розслідував повірений Браницьких Коняткевич. Тхорошевського відісла-

ли з помістя, але скарга так і залишилася без наслідків: за кріпацтва годі було сподіватися на сприятливий для скаргниці результат³.

Є дані, що у 1862–1872 роках «фермою Луб'янською» володіли на правах орендарів міщанин Іван Ярмола і селянин Василь Максименко; земельними ділянками між Ольшаницею і Луб'янкою – у 1868–1880 роках одновірці Домінік Барановський і Федір Березовський; чиншовою землею в селі – Федір, Микола, Василь Погрібні, Іван, Петро, Григорій, Андрій, Олексій Ярмоли, Оверко Кухарський, Олексій Оверкович.

У 1866–1872 роках у селі нараховувалося 1343 десятини 1737 сажнів, придатних для землеробства земель, 12 десятин 1604 сажні неудоб. Реформа 1861 року надавала селянам право протягом 49-ти років викупити 1248 десятин 2219 сажнів придатної землі та 3 десятини 590 сажнів неудоб. Фактично ж селяни володіли невеличкими земельними наділами, землі не вистачало, тож стосунки між ними були досить непростими. 14 вересня 1888 року до 7-го столу Селянського відділення надійшла скарга від Семена Олексієнка на відставного унтер-офіцера Микиту Олексійовича про захоплення ним громадських земель. Проте вона залишилася без відповіді.

Загострення стосунків, спровоковане невеликою кількістю землі, що її мали селяни, особливо посилювалося у 1904–1905 роках. 24 серпня на фермі Данила Чирикала згоріли клуня, 350 кіп хліба і різні господарські приналежності. Очевидний підпал був вчинений з однією метою – аби Данило не багатів. Революційна ситуація, яка склалася на той час у Росії, створювала доволі небезпечні інциденти навіть у таких невеликих селах.

Селяни, котрі мешкали у розкиданих столипінських хуторах та економіях, як могли при звичаювалися до нових умов. Дмитро Оверкович Швець, Петро Оверкович Швець, Ілько Федорович Олексієнко, Іларіон Олексійович Кияниця самовільно заганяли «свій скот» на луки орендаря Александровського, дворянина Сніжка-Блоцького. Якось вони навіть побили об'їждчика помістя Хоменка і вигнали його з луків. Селяни також самовільно вирубували ліс.

У справі про потрапу посівів, випас худоби, вирубку лісу на поміщицькій землі і казенних дачах у 1906 році проходив Дмитро Швець. Його арештували на 3 місяці. У зв'язку з цими подіями згадується і староста Луб'янки Степан Олексієнко.

26 листопада 1907 року на 2,5 року засудили й І.О.Онопрієнка. Покарання Іван відбував у Лук'янівській тюрмі. Перевідувала його з малою дитиною дружина Хведоська, а вдома залишалися ще двоє дітей. Та не дочекалися вони батька – 7 червня 1909 року той помер.

Як повідомлялося в газеті «Село» (№1 від 1 січня 1910 року, с. – 11), місцеве споживче товариство «поставило млин з нафтовим двигуном». У 1915 році громада села мала ще й власну пекарню.

Револуція 1917 року, колективізація змінили узвичаєний ритм сільського життя.

У 1931-му створили колгосп. Приживався він важко. Районна газета фіксувала у той час факти безвідповідальності як керівництва, так і рядових колгоспників. Друкувалися повідомлення про необмолочений хліб, що гнив у полі. Селяни не хотіли працювати і прибирати з полів. Що це – відверта непопора людей, загнаних до колгоспу, чи безсилість голодних людей? У цей час у селі, як і всюди в Україні, починався голод. Досить часто у тих, в кого забрали корову, коня, овець, майно, виникало бажання повернути нажите добро. У шкоді, завданій колгоспу, звинувачували члена сільради О.Литвина, уповноваженого по хлібозаготівлях «з куркулів». «Агентом луб'янських глитаїв» у 1932 році вважався Фадей Сем'янівський – голова сільради, розкрадачем селянської власності – Чебина.

18 лютого 1932 року районна газета називала «керівників сіл, які злочинно зривали мобілізацію коштів – фінансування соціалістичного будівництва, зокрема, з більшовицької засівкампанії». Серед 13-ти сіл першим номером на «ганебній дошці» значилася Луб'янка. У квітні

цього ж року знову повідомлялося про відставання Луб'янки та те, що в селі з'явилася нова школа. Відоме прізвище завідуючого навчального закладу – Шелест.

Поступово справи в селі налагоджувалися. У ньому нараховувалося 170 одноосібних господарств, 372 колгоспники. У колгоспі «Передовик» засіяли 100 гектарів ярвини, у «Перемозі» – 77 гектарів. Перед війною у «Перемозі» нараховувалося 33 корови, 3 бики, 10 робочих волів, 92 коней, 39 овець, 210 курей.

У період окупації – з 29 липня 1941 року до 30 січня 1944-го на роботи до Німеччини фашисти відправили 89 луб'янців, стратили 4-ох, спалили 62 хати. Згідно з актом про шкоду і завдані загарбниками збитки, було знищено посіви, запаси зерна, сади, загинула худоба, зруйновані будови і господарські споруди – клуб, дитячі ясла, конюшня, двори для худоби, свинарник, зерносховища, майстерні, механічний магазин, майно господарства.

Відбудовуватися було непросто – ні приміщення, ні техніки, ні худоби, ні кормів, згадував колишній голова колгоспу В.Ковтун. Однак у 1944-му у Луб'янці вже працював млин.

Комуністична система вдавалася до різних непопулярних заходів стосовно колгоспників – за неявку на роботу обрізали присадибні ділянки до 5-ти соток у 48-ми колгоспників, декількох оштрафували на 10 трудоднів.

У 1952 році у господарстві, яке з 14 серпня 1950-го стало називатися колгоспом імені Маленкова, прибутки від господарської діяльності становили 160 тисяч карбованців.

У 1965 році у селі побудували 45 нових житлових будинки. У 1967-му тут діяли медпункт, філія зв'язку, восьмирічна школа, у якій працювали 14 педагогів, дитячі ясла, клуб зі стаціонарною установкою. Сільська бібліотека нараховувала до 6-ти тисяч друкованих видань. На той час у колгоспі працювали 5 спеціалістів з вищою освітою. Десять вихідців Луб'янки стали педагогами, 6 – агрономами, 3 – інженерами, 1 – лікарем.

Поступово будувалися господарські приміщення; механізувалися трудомісткі процеси. У цьому ж році у господарстві нараховувалося 14 тракторів, по 3 зернових, бурякозбиральних, силосних комбайни, 10 автомобілів і т.д. – справжня машинно-тракторна станція 1952 року. На фермах утримувалися 206 корів, половина з яких – племінні. Була гарантованою оплата праці. Прибутки становили 145013 карбованців.

У 1971 році в колгоспі зібрали по 30,9 центнера зернових, у т.ч. пшениці – по 35,7 центнера з гектара, цукрових буряків – по 350 центнерів з гектара. Тут уперше в районі була організована двозмінна робота на молочнотоварних фермах. Працювали дві комсомольсько-молодіжні бригади на чолі з Антоніною Миколаївною Соколовською і Г. Сем'янівською.

10 квітня 2002 року шляхом реорганізації КСП ім. Т. Г.Шевченка у селі було створене СТОВ «Обрій». З квітня 2004 року товариству надано статус племінного репродуктора з розведення великої рогатої худоби української червоно-рябої молочної породи. Продукцію молочнотоварної ферми Луб'янки приймає на переробку уманське підприємство «Біловіт» – добре

Пам'ятник полеглим у роки Великої Вітчизняної війни луб'янцям

відомий в Україні виробник дитячого харчування, що є свідченням високих якісних показників виробленого в господарстві молока. Надій від фуражної корови становить 6800 кілограмів. Годівля, догляд та утримання високопродуктивної худоби класу «Еліта-рекорд» налагоджено завдяки тісній співпраці з Інститутом розведення і генетики тварин.

З діяльністю сільськогосподарського товариства село впевненіше дивиться у майбутнє. Людям є де працювати, вони одержують стабільну і своєчасну заробітну плату. Чого вартий лише такий факт. Враховуючи сезонність сільськогосподарських робіт, в «Обрії» так планують роботу, щоб навантаження на трудівників розподілялося протягом усього року.

Високі врожаї озимої пшениці, ячменю, гороху, кукурудзи, цукрових буряків товариство отримує завдяки впровадженню сучасних технологій виробництва, що забезпечує йому позиції лідера і в галузі рослинництва.

Турбуючись про розвиток села, його жителів, СТОВ «Обрій» не залишає поза увагою ветеранів виробництва, підростаюче покоління.

На території села знаходиться ще чотири сільськогосподарські підприємства – ВАТ «Синявське», ПБСП «Урожайне», СФГ «Авангард», «Нива». Основними платниками податків є ВАТ «Синявське» і СТОВ «Обрій».

Частина господарів вийшли з паями і господарюють самостійно.

До Луб'янської сільської ради входять три села: Луб'янка, Любка, Першотравневе, що займають територію 236,6 гектара. Територія безпосередньо Луб'янки – 126 гектарів. Головою сільської ради обраний С.І.Заруцький.

На території Луб'янської сільської ради знаходяться такі установи: два фельдшерсько-акушерські пункти, два сільські клуби, бібліотека, відділення зв'язку, два магазини. З метою оптимізації мережі освітніх закладів району та у зв'язку зі зменшенням кількості учнів припинило роботу Луб'янське навчально-виховне об'єднання «Загальноосвітня школа І-ІІ ступенів – дитячий садок». Діти шкільного віку доставляються на навчання у загальноосвітні школи сусідніх сіл Шарки та Ромашки, де є відповідна матеріально-технічна база та кадри.

Діє автобусне сполучення з райцентром Рокитне і обласним центром Києвом.

Село Першотравневе газифіковане, у Луб'янці розпочалася газифікація населеного пункту.

З нагоди підведення газопроводу високого тиску у Луб'янці напередодні Дня Перемоги та відзначення 75-річчя Київської області у 2007 році побувала голова Київської обласної державної адміністрації В.І.Ульянченко, яка запалила довгоочікуваний голубий вогник. Члени територіальної громади з великим нетерпінням чекали цієї миті. Чимало зусиль доклали до газифікації населеного пункту ВАТ «Синявське», СТОВ «Обрій». Губернатор і керівництво району побували в оселі подружжя Литвинів. Їх будинок – перший у селі, до якого підвели блакитне паливо.

Нині у Луб'янці мешкають 280 жителів, нараховується 202 двори.

(При підготовці розділу використані матеріали краєзнавця П.Бочілова)

ПОСИЛАННЯ:

- 1 – Дело Киевской удельной конторы по чертежной. Журналы о переменах за 1894 г. Нач. 14 февраля 1894 г., оконч. 31 декабря 1894 г. ЦДІАУ – ф. 493, оп. 86, од. зберіг. 10, арк. 9, 21
- 2 – Справа про прийняття російського підданства. Поч. 2 січня 1779 р., зак. 3 січня 1779 р. ЦДІАУ – ф. 59, оп. 1, спр. 9139
- 3 – Справа по скарзі селян с. Луб'янки. 1855 р. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 430, спр. 5, арк. 5 об. арк. 11 об.

ЛЮБКА

Хутір з красивою назвою «Любка» вперше в архівних документах згадується у 1900-му році. У Рокитнянській волості це спочатку була казенна ферма. У двох дворах мешкали 9 жителів – 4 чоловіки і 5 жінок. Вони займалися землеробством на 659,5 десятини землі удільного відомства. За трипільною системою на фермі господарював Ар.Городецький.

Ферма мала ще одну назву – «Садок». Саме це місце і стало початком хутора. Адже неподалік у 1929-му році виникло інше поселення – з ольшаницьких і луб'янських переселенців.

Кількість жителів зростала, але не на місці «Садка», а там, де тепер знаходиться хутір Любка. На той час у «Садку» проживали Олександр Веденко, Порфир Зінич, Ганна Фортунна, Марія Плетій, Талимон Загинайло, Тодось Загинайло, Явдоха Боровиченко. Для селян, які прибували з інших населених пунктів, була викопана землянка. У 1929-му році усі вони об'єдналися в колгосп «Передовик». Заяву про вступ першим подав Филімон Тимонович Репінський. За ним «потяглися» Овсій Прокопович Скрипка, Катерина Сергіївна Чередниченко, Євдокія Тимофіївна Ельченко, Федора Силівна Корчак, Віра Василівна Ганенко, Василь і Наталя Щербини.

Першими керівниками господарства були Захар Андрійович Скрипка, двадцятитисячник Андрій Кіндратович Охромій. До речі, про останнього, як про хорошого господаря, згадувалося у районній газеті «Колгоспник Рокитнящини» (№106 від 14 серпня 1935 року). Перед Великою Вітчизняною війною в колгоспі головували Лисенко з Вінцентівки, Григорій Іванович Гордієнко з Телешівки, Григорій Якович Скрипка, Іван Ілліч Цабо.

Збереглися дані про інших працівників. Так, бригадами в «Передовику» згадуються Василь Несторович Корчак, Петро Лукинович Чередниченко, рільником – Павло Мефодійович Ільченко, ковалем – Роман Іванович Івченко.

Труднощі у жителів хутора вистачало. В 1933-му вони пережили голод. Не всім вдалося вижити. А той, хто прагнув це робити, опинився, як кажуть у народі, у місцях, досить віддалених. Павло Мефодійович Євдокименко, маючи дружину і четверо дітей, хотів нагодувати сім'ю хлібом, назбирав колосків і його піймали. Для відбування покарання Євдокименка вивезли в Архангельську область. Така ж доля спіткала і Овсія Прокоповича Скрипку.

Після 1933-го життя хуторян поступово налагоджувалося. У колгоспі побудували корівник, конюшню, свинарник, комору, пташник, непогано господарювали. У кожному дворі були корови, вівці, кози, гуси, кури, кролі. Однак Велика Вітчизняна війна перервала усталений ритм життя.

Хутір Любку фашисти захопили 29 липня 1941 року. Окремих хуторян забрали на роботи в Німеччину. Три роки минули в чужому краї для Катерини Сергіївни Ільченко – однієї з перших колгоспниць. «Годували нас таким пійлом, що навіть собаки не їли», – згадувала вона.

З перших і до останніх днів війни воював на різних фронтах хуторянин Микола Маркович Пустовіт.

Звільнили Любку від ворога 30 січня 1944-го року.

Як згадував колишній житель хутора Яків Іванович Скрипка, у Любці після війни нараховувався 51 двір, навіть діяла початкова школа, проте, на жаль, недовго. З'явилася птахоферма, де утримувалось 186 курей. Головою колгоспу працював І.О.Кириченко, ланковими – Ганна Фортуна, Ганна Скрипка, Марія Івашко, Віра Корчак, Олена Танцюра, головою сільської ради – Павліченко.

Загальна площа земель колгоспу «Передовик» на той час становила 368,7 гектара. громадської землі нараховувалось 334,72, присадибної – 33,98 гектара. Населення становило 192 особи. В цілому колгоспниками було вироблено 20820 трудоднів, з них трактористами – 424.

Того ж року в господарстві засіяли 55 гектарів озимою пшеницею, 41 – житом, 55 – ячменем, 20 – вівсом, 37 – просом, 25 – цукровими буряками. «Рогатої» худоби налічувалося всього 53 голови, у тому числі 10 корів, 10 волів, 22 телят. Було 19 свиней, 9 вівцематок, 35 коней.

У річному звіті за 1947-ий рік названа цифра прибутку в рослинницькій галузі – 4878 карбованців, загальний прибуток становив 46800 карбованців.

Наступного року кількість птиці у колгоспі зменшилася до 77-ми голів, коней – до 19-ти. Площа під пшеницею склала 35 гектарів, під житом, ячменем, кукурудзою, цукровими буряками, – відповідно, 47, 45, 8, 35 гектарів, а під капустою – 0,4 гектара. Реалізовано зерна державі 365 центнерів, а цукрових буряків – 1437. Молока одержали 9643 літри, річний надій від корови нараховував 979 літрів. Господарство мало борони, плуги – одно- і дволемішні, сівалки зернові, культиватори, залізні борони, катки, кінні граблі, підгортальник, пожежний інвентар.

Правління колгоспу «Передовик» у 1949-му році очолив Григорій Іванович Гордієнко, членами правління обрали Миколу Марковича Пустовіта, бригадира Віктора Захаровича Скрипка, доярку Оксану Яківну Загинайло, завідуючого фермою Івана Сергійовича Чередниченка, Ганну Фортуну. Шоферував у господарстві С.Мухомор.

Справи в колгоспі тривали непогано до того часу, доки його не об'єднали з луб'янським «Перемога». Це сталося у 1950-му році. Господарство з такою назвою востаннє згадується 13 червня, а 14 серпня того ж року – як колгосп імені Маленкова. Об'єднання не принесло очікуваного поліпшення, а навпаки – занепад. Не стало корівника, конюшні, свинарника, пташника.

комори. Від всіх колгоспних будівель залишився тільки колодязь з цементованими кільцями, а від магазину – малесенький сарайчик та бочка для гасу. З Любки почала виїжджати молодь.

У 1990-му році у Любці знаходилася лише виробнича бригада. Тоді ж налічувалося 39 житлових будинків, з яких 5 – пустували. П'ятнадцять хат господарі залишали на зиму бездоглядними, в решті – жили літні люди. Молоді не було. Сімнадцятирічний мешканець хутора Василь Бакал на запитання, чи житиме в селі, відповів: «Ні, напевно, тут взагалі нікого не буде, а якби були люди, то залишився б». Невідомо як склалася подальша доля Василя, але відірваність від рідних місць – це завжди душевне потрясіння.

Жителів хутора у той час турбували питання торговельного, медичного, транспортного обслуговування. Радянському Союзу, що ось-ось мав розпастися, було не до проблем маленького хуторця.

З 1990-го минуло 17 років. Радянська влада канула в Лету. Що змінилося з того часу в Любці? Хутір продовжує жити. У його мешканців нарешті з'явилася надія на те, що село не зникне з карти району. Місцева влада прийняла рішення про газифікацію населеного пункту, територія якого становить 30 гектарів.

А на літо Любка поповнюється приїжджими – злітаються до батьків, рідної домівки, до свого дитинства вихідці з села, приїздять і дачники, втомлені галасом великих міст, динамікою життя, щоб поринути в первозданну природу з її тихоплинністю.

(При підготовці розділу використані матеріали краєзнавця П. Бочілова).

ГЕНЕРАЛ

Василь Танчик

На хуторі Любка жив фельдшер – звичайний собі чоловік, якого називали по прізвищу – дядьком Жигадлом.

Бувало, у малого Вітька Шугалії заболить живіт, то мати й посилає до фельдшера. Він вислухає хлопчика і накаже: – Ану задери сорочку.

Потім візьме в руки сірника, намотає на нього вату, вмочить її в зеленку чи йод і помаже квачиком навколо пупа. І на диво, болі вщухали.

Дядько Жигадло любив Віктора. Не раз гомонів з його батьком і твердив:

– Хороший син росте у тебе, Левку.

– А що він приносить додому у щоденнику? – запитував батько. – Майже одні трійки. Нехай закінчує семирічку та йде у колгосп.

Так і сталося, як говорив Левко Шугалія. Віктор у дуб'янському колгоспі став їздовим.

Якось хлопець мав наряд привезти дядькові Жигадлу з бушівського лісу дрова. Поїхав із задоволенням, хоча й боявся Парні, піскуватої місцини в лісі, звідки важко вибратися коням з вантажем. Та коли віз уже котився по твердій дорозі, дядько Жигадло почав розмову, як кажуть, здалеку.

– Дивись, синок, ти зумів проїхати Парню. А чому не ходиш у школу?

– Та-а, що з тієї науки?

– Не хочеш учитися? А як ти думаєш служити в армії?

Дядько Жигадло скочив з воза.

– Стань! Ти знаєш, що буде в армії? Вишикують вас і скажуть: «У кого сім класів – стояти на місці. Восьмикласники – крок вперед! Дев'ятикласники – два кроки, десятикласники – три

кроки вперед!».

На лісовій дорозі дядько Жигadlo сердито тричі широко ступив від воза і втупив у хлопця очі:

– Ти стоятимеш позаду всіх, бо що тобі робити в армії з такою освітою?

І не захотілося Вікторові Шугалії бути в колоні останнім. Переростком пішов у восьмий клас Ольшаницької школи.

Спливло три роки навчання і – відразу служба на кордоні. А перед звільненням у запас, вдома, під час короткострокової відпустки, Віктор Шугалія заявив про свій намір вступити до Московського вищого училища Прикордонних військ.

– Спробуй, – підбадьорювали його батьки, друзі і дядько Жигadlo.

І ось столиця. Хуторянина Шугалію з атестатом зрілості хорошиста вона зустріла не зовсім привітно. Екзамени він склав, та не добрав конкурсних балів. Але в нього було двоє затримань порушників кордону. І начальник училища вирішив так:

– Пусть учитца. Будут плохіе успіхі – через год отчїсім.

Та Шугалія закінчив з відзнакою. Батько і мати усім у Любці розповідали:

– Нам з Москви прийшло благодарственне пісьмо. Там написано: «благодарим за сына».

Ось дивіться, яка велика печатка.

Ішов час. Віктор Шугалія служив на Кавказі, Забайкаллі, Далекому Сході, в Монголії... З роками мужнів, підвищувався у званнях. Щороку приїжджав до батьків доброзичливою, гарною людиною.

Дядько Жигadlo був на сьомому небі:

– Пішла Віті Парня на користь.

Віктор Левкович тільки усміхався і признавався, що ніколи не забуває свій хутір, роботу в колгоспі у дощ, холод і спеку. Видно було, як він шанує своїх батьків, сусідів, як уміє знайти для них щире слово, чи допомогти будь-кому чим тільки може.

На жаль, не було вже матері, батька, дядька Жигadла, коли пішла мова в Любці і Луб'янці та серед тих, хто знав Шугалію, про присвоєння йому звання генерала.

Наказ міністра оборони СРСР був оголошений по всесоюзному телебаченню. Глядачі побачили на екрані портрет славного, симпатичного чоловіка у вищому військовому званні.

– Ось тобі й Любка, – говорили земляки.

– Віктор – справжній генерал, хоча ми його у формі ніколи й не бачили.

– Тільки перекурили по-батькові. Він же Левкович, а не Леонтійович.

– Та нічого, ми й так знаємо, хто він такий...

Як завжди Віктор Левкович Шугалія приїжджає на хутір у цивільному одязі. Тепер уже часто, бо з Києва близько до батьківської хати. А на проводи і день свого народження, то приїздить обов'язково. Поставить машину за ворітьми, сяде під розлогими яблунями і розмірковує з дружиною Наташею як треба навести порядок у дворі, як це робили батько і мати.

Хата вже вгрузла у землю. Високий на зріст, Віктор Левкович трохи схиляє голову, коли заходить у неї. Хоча так і треба робити, коли переступаєш поріг рідного дому.

ПЕРШОТРАВНЕВЕ

*Звичайний відділок у полі,
Де вміють сіяти й орати,
І уклоняються тополі,
Немов запрошують до хати.*

Олександр Волосожар

Коли люди називали один з відділків шарківського радгоспу «Перше Травня», вони мріяли, що він розквітне і заживе новим життям.

Задовго до війни на місці сучасного села Першотравневе був тракторний стан. У повоєнні роки тут збудували свиноферми, корівники. Поступово найвіддаленіший глухий куточок, який мав кілька бараків і був практично відірваним від райцентру, перетворився на невеличке село з власним клубом, бібліотекою, дитячим садком, їдальнею, магазином, конторою, добротним житлом. Робітники відділка здебільшого живуть у цегляних чотирьоквартирних будинках, більшість квартир – трикімнатні. Є зв'язок з райцентром.

Виросли сучасні господарські будівлі.

Тож якщо раніше сюди в основному приїздили сезонні працівники, то тепер мешкають постійні жителі.

З 1976 року відділок Синявського бурякорадгоспу спеціалізувався на вирощуванні нетелей для потреб господарства. Найкращі робітничі у 90-х роках Н. Ю. Чусак, М.Д. Чайковська, О.Д. Пустовіт, завідувача фермою О.Г. Богатирьова.

У 1982 році тут зібрали по 26,3 центнера з гектара бурякового насіння при плані 14,5 центнера.

На тоді відділок славився трудовими династіями Орешченків, Рипінських. Трудове завзяття працівників оцінене урядовими нагородами. Керуючого відділком І.Ф.Деречу нагородили двома орденами Трудового Червоного прапора; бригадира польової бригади В.П.Бондаренка – орденом Трудового Червоного прапора, О.К.Можаровського – орденом «Знак Пошани», В.П.Рипінського – медаллю «За трудову доблесть», П.П.Артеменка – орденом Трудової Слави III ступеня, М.О.Орешченка – значком «Відмінник соціалістичного змагання Міністерства харчової промисловості СРСР».

Нині виробничі підрозділи ВАТ «Синявське» – «Шарки» і «Перше Травня» очолює Заслужений працівник сільського господарства України П.П.Артеменко.

Розглянувши клопотання сходки жителів відділка «Перше Травня», Рокитнянська районна рада рішенням дев'ятої сесії XXI скликання від 2 червня 1992 року підтримала їх прохання про надання населеному пункту статусу села з назвою «Першотравневе».

Село підпорядковується Луб'янській сільській раді. Його населення становить 250 чоловік, кількість дворів – 98. Територія населеного пункту – 50 гектарів.

(При підготовці розділу використані матеріали краєзнавців П.Бочілова та О.Іванової-Мусієнко).

МАКІВКА

*Маківко вишнева,
Краю калиновий,
Хто ж твої ставочки нанизав?
Береги так густо
Обсадив вербою
І зелені коси у воді скупав?..*
Надія Бондаренко

Маківка – село порівняно молоде. Виникло воно на початку XX століття в складний період – на межі зіткнення старого світу з новим, у роки, що увійшли в історію, як «епоха корінних революційних та соціально-економічних перетворень в країні».

А от ферма Маківка, що стала праобразом поселення, має давніші корені. У Центральному державному історичному архіві України є три документи, де йдеться про неї. В «Инвентарной книге 2-го Житнегорского имения»¹ зазначається, що маківська ферма при селі Вінцентівка (Запруддя) мала 19 десятин 840 сажнів землі. Крім того, фермі належали й 795 десятин 1200 сажнів ріллі, 7 десятин 2060 сажень сінокошу.

Разом з Вінцентівкою згадується вона і в справі «О съёмке земель в имении, купленном у графа Константина Браницкого» (1869–1895 рр.)².

Двічі – з 1 березня 1866 року по 1872-й та 1 березня 1867-го по 1872-й – підтверджується факт існування ферми із зазначенням імені її власника дворянина Осипа Маковського в тре-

тьому документі «О покупке имений графов Александра и Константина Браницких»³. Мабуть, обидві дати мають відношення до оформлення і переоформлення ферми як господарської одиниці – маєтку, придбаного у графів Браницьких, і як населеного пункту.

Отож, точної дати появи назви «Маківка» немає, достовірно відомо тільки одне – її власником був К.Браницький, а дворяни Маковські багато років орендували землю. Місце проживання орендарів стало називатися за їх прізвищем. Сьогодні про колишню садибу свідчать уламки цегли та кераміки XIX століття, знайдені археологічною експедицією 1993 року. Цікаво, що приблизно на цьому ж місці – на схилах правого берега безіменної притоки Гороховатки – було виявлено поселення пізньосередньовічного часу. І досі тут зустрічаються рештки керамічного посуду XVI – XVIII століть.

Збереглися дані про пожежу на фермі у 1892 році. Згоріло тоді 357 кіп пшениці та декілька житлових приміщень, а також – двір Івана Пржешевського. У підпалі підозрювали Никифора Кожукала⁴.

«Постановлением уездного земского собрания 2-ой очередной сессии 1912 г. по вопросам земской медицины и санитарии» у медичному відношенні Маківка належала до Узинської ділянки обслуговування. Про здоров'я місцевого населення турбувалися лікар Казимир Олександрович Чикирський (випускник 1894 року Московського університету), фельдшери Михайло Григорович Мохарев (у 1907 році – ротний), Костянтин Мойсейович Боневич (випускник 1892 року військово-морської фельдшерської школи) та запасний лікар Серафима Георгіївна Гвоздєва (випускниця 1911 року жіночого медичного інституту у Санкт-Петербурзі).

У пошуку шматка хліба на панську економію приходили жителі з навколишніх сіл Вінцентівка, Тарасівка, Шпендівка. Ось що розповідали про ті часи жительки села Тетяна Купріянівна Сьомка та Мелашка Андріївна Голик, які працювали тут дівчатами: «Панський маєток знаходився там, де тепер школа, фруктовий сад тягнувся понад дорогою аж до яру. Яблуні, груші, абрикоси... Позаду маєтку стояла обсаджена бузком альтанка, Маковський любив прогулюватися біля неї зі своїми доньками-панночками. Де зараз місточок, було озерце, у якому розводили рибу. Неподаляк знаходився великий підвал для овочів, фруктів.

Сухоярка у ті часи була глибиною, але з малою кількістю води, бо збігала вона в Гороховатку. З вербових гілок, що росли в яру, панська челядь в'язала корзини, верейки.

Трохи далі росли кущі калини, завезені з Польщі. Ягоди продовжувати, темно-червоні, аж солодкі на смак. Наймити заготовляли їх, бо пан десь збував калину. Робив і вина, соки. Перші поселенці Маківки мали в своєму обійсті цю калину.

У полі над дорогою висівався мак. Пелюстки – червоні, рожеві, великі головки, зерна темні. Тепер такого маку немає.

Наймита працювали в пана з 6-7-ї години ранку. Боронь, Боже, у релігійні свята. Ще пан питав: «А чи ходили до храму?» Це означало, до церкви Святого Миколая у Вінцентівці.

Після революції 1917-го Маковський утік з села бричкою. Вже підводами вивозили дубові меблі, позолочений посуд, настінні годинники...»

У 1919 році в цих місцях з'явилися переселенці з Вінцентівки (Запруддя). За розпорядженням комітету бідноти землю одержали селяни-бідняки. Декому з них було далеко добиратися до наділів. Першими перенесли свої хати у поле, на місце панської економії, Оксентій Ільницький та Петро Киричок. Пізніше до них приєдналися Захар Ченчик, Никифір Бублик, Іван Скринський, Сава Мартюк, інші сім'ї. Вони й стали першими жителями нового села. У кінці 1921 року у ньому мешкали 20 сімей. У 1922–1926 роках у Маківку, окрім вінцентівських, вже масово переселялися селяни з Телешівки, Ромашок, інших сіл. У 1925 році у селі проклали першу вулицю. Зі слів старожилів відомо, що це був ряд низеньких, вкритих солом'яною хат. Через рік діяла сільська рада, очолювана Федотом Скринським, було організоване навчання дітей

(першим директором школи став Іван Степанович Зекан), згодом – товариство зі спільного обробітку землі «Надія», яким керував Онопрій Дейнека. Проте недосконалість цієї форми усупільнення засобів виробництва і відсутність досвіду роботи спричинили до нетривалого існування ТСОЗу. У 1930-му на базі товариства створили сільськогосподарську артіль. Її головою обрали Семена Бондаря. Споруджувалися ставки, де розводили рибу.

Шлях до колективізації виявився досить тернистим. Доказом останнього є повідомлення у №14 газети «Колгоспник Рокитнянщини» від 8 лютого 1932 року: «Батрацько-бідняцька група маківського колгоспу «Ленінський шлях» під керівництвом бригади робітничо-селянської інспекції та газети «Колгоспник Рокитнянщини» перевірила лави колгоспу і виявила до виключення 18 політглитайників. Того ж вечора було вчинено замах на одного з кращих активістів, голову комнезаму тов. Дідика, а в ніч на 30 січня пострілом з обріза у вікно хати, де проводились куткові збори, поранено комсомольця Гладченка Миколу»⁵.

Невдовзі господарство ставили у приклад з розвитку конярства.

Маківська сільська рада за досягнення високих показників була нагороджена Червоним прапором. У районній пресі того часу зустрічаються повідомлення про кращих виробників, трудові будні колгоспу. У числі трудолюбивих старанних колгоспників згадувалися Марина Бабата, Горпина Тутик, трактористи Юхим Сьомка, Василь Кузьменко, які працювали на тракторі ХТЗ, і постійно перевиконували норми. Значний вклад у розвиток колгоспу внесли п'ятисотенниці Тетяна Хомівна Шаровара, Марія Скринська, Палажка Редька, Мотря Дейнека, Ярина Скобля. Ланка у їх складі збирала 685-центнерні врожаї цукрових буряків. Не відставали ланки Василини Лисенко, Химки Косяк. На тваринницькій фермі господарства утримувалося 30 телят, 65 корів, на полях вирощували пшеницю, буряки, городину. Проте жодного слова серед цих публікацій не має про голод 1932–1933 років, а Маківка втратила тоді понад 200 своїх жителів...

У 1934 році у селі діяла комсомольська організація, яку очолював М.Х.Косяк. В наступному році головою сільської ради працював Марченко, секретарем – Скринський, колгосп очолювали Куцокінь, а згодом – Боровиченко, Лисенко.

На честь 23-ої річниці Червоної Армії у 1941 році місцеві комсомольці В.Чалий, М.Кравченко, А.Лисенко, К.Кожукало організували похід на 8-кілометрову дистанцію. Життя покращувалося, міцнів колгосп, та почалася війна.

29 липня 1941 року фашисти увірвалися до села. За роки окупації вони вивезли з нього 52 жителі, 3-х – розстріляли. Довгоочікуване визволення від ворога настало 6 січня 1944 року.

Фактично село довелося піднімати з руїни. Непосильний тягар ліг на плечі жінок, підлітків, стариків, адже 117 чоловіків не повернулися з фронтів Великої Вітчизняної. Багато зусиль доклали для відбудови села перший повоєнний голова колгоспу Петро Мефодійович Бублик.

У післявоєнні роки у Маківці працювала семирічна школа. Продовжував свою діяльність колгосп. Його очолював Дмитро Васильович Брухтій. У 1961 році у господарстві побудували два корівники, ще через рік – трирядний з повною

Пам'ятник полеглим у роки Великої Вітчизняної війни маківцям

Молодь села Маківка. 60-ті роки XX століття

Господарства, голову колгоспу було нагороджено медаллю «За трудову доблесть».

У селі вирости нове приміщення школи, фельдшерсько-акушерський пункт, магазин, дитячий садок, комплексний приймальний пункт, автоматична телефонна станція, воно було повністю електрифіковане та радіофіковане. А скільки з'явилося нових світлих осель, асфальтованих вулиць. Досягнуті позитивні зрушення пов'язувалися з діяльністю голови сільської ради Миколи Петровича Бублика, котрий працював на цій посаді у 1967–1994 роках. Нині Маківську сільську раду очолює М.М.Сьомка.

Справжній трудовий героїзм показували Марія Чала, Володимир Вільчинський, Пав-

механізацією трудомістких процесів, стали до ладу свинарник, відгодівельний майданчик, інші господарські споруди: була своя птахоферма. Нараховувалося 9 тракторів, 10 автомобілів, з кожного гектара поля зібрали по 24 центнери зерна. На весь район линула слава про досягнення свиноферми-репродуктора.

Більше десяти років «Перемогу» очолював випускник сільськогосподарської академії Яків Григорович Шаровара. Свою трудову діяльність він розпочав у цьому господарстві бригадиром. За високі трудові досягнення господарство двічі заносили до Книги Пошани Всесоюзної Виставки Досягнень Народного

З сільським бібліотекарем. 70-ті роки XX століття

Що скаже бригадир. Маківські тваринники. 70-ті роки XX століття

лина Скринська. В цілому ж понад 40 жителів села відзначені у радянський час за трудові успіхи орденами та медалями. Михайло Андрійович Куцокінь – кавалер ордена Леніна, Катерина Юхимівна Куцокінь – кавалер ордена Великої Жовтневої Соціалістичної революції, Яків Григорович Шаровара та Володимир Андрійович Вільчинський – кавалери орденів Трудового Червоного Прапора.

Авторитетом користуються сільські педагоги Лідія Лук'янівна Скорик, Максим Васильович Назаренко, Раїса Петрівна Гладун, Надія Григорівна Бондаренко, Олексій Григорович Шаровара, Анатолій Васильович Чалий, Валентина Миколаївна Шама та інші.

Добрі повоєнні справи старшого покоління продовжують їх діти. Нині у селі налічується 211 дворів, майже 370 жителів. Завершилося будівництво церкви. У листопаді 2007 року на кладовищі села Маківка на Пагорбі Скорботи було встановлено хрест на увіковічнення пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років.

На території населеного пункту знаходяться Маківський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I–II ступенів-дитячий садок», де навчаються 66 учнів та працюють 15 вчителів, фельдшерсько-акушерський пункт, магазини, клуб, бібліотека з книжковим фондом 9982 екземпляри книг. Діють фермерські господарства «Руслан», «Орхідея».

...Коли серед дозрілих хлібів поблизу Сухоярки запалахкотять червоні маки, рідко хто не зупиниться і не замилується цією красою. Таке й село Маківка зі своєю неповторною долею і своєю історією.

Новозбудована церква с. Маківка

(При підготовці розділу використані матеріали краєзнавця П.Бочілова, вчителів Н.Бондаренко, Н.Шаравари, В.Сиротенко, музею Маківської загальноосвітньої школи I–II ступенів).

ПОСИЛАННЯ:

1 – ЦДІАУ – ф. 493, оп. 1, спр. 607, арк. 4.

2 – ЦДІАУ – ф. 493, оп. 3, спр. 32, арк. 32.

3 – Ведомости оброченным статья в именнях, купленных Департаментом уделов у гр. К.Браницкого. ЦДІАУ – ф. 493, оп. 3, спр. 19.

4 – О случившихся происшествиях 1892 г. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 622, спр. 2, арк. 94.

5 – Колгоспні вісті, №2, 5.01.1971 р. Витяг із №14 від 8.02.1932 р. газети «Колгоспник Рокитнянщини».

ПЕТРІВСЬКЕ

*Серед нив врожайних
Петрівчани славні
Завітчали мальвами двори,
У вербові коси,
В світанкові роси
Хліборобську долю уплели.*
Надія Бондаренко

*Ми родом з хутора – сільця малого,
Що ніби загубилось серед нив.
То ж – хуторянки ми,
Й спиналися на ноги, вбираючи
Красу творінь земних.*
Олександра Новак

Село Петрівське, колись хутір, бере свій початок у 20-х роках минулого століття. За однією із версій, виникло воно після відомої столипінської земельної реформи. З розповідей старожилів, відомо, що Петрівське засноване у 1920 році. В обох випадках першими поселенцями його були вихідці з села Ромашки три брати Полив'яні – Сергій, Петро, Андрій та їх родич Григорій Бондаренко. Місце під хати обрали поблизу невеликого озера, щоб «городи до води виходили». Це потрібно було для вирощування конопель (з часом у селі розвинулося ткацтво). Між поселенцями існувала домовленість: хутір назвуть ім'ям

того, хто першим поставить на стовпи хату. Першим «зіп'яв» свою оселю середній з братів – Петро. Так народилася назва «Петрівське».

Нелегко було новоселам обживати нове місце, самотужки будуватися. Та молодість, завзяття і велике бажання самостійного господарювання взяли гору. До зими на хуторі звели чотири хати. Невдовзі у степ потягнулися інші ромашківці, яким було тісно у дідівсько-батьківських оселях. Село швидко росло і розвивалося. В основному його населяли молоді сім'ї, в котрих народжувалися по 3–4-о дітей. До кінця 20-х років в селі вже налічувалося до 50-ти дворів.

У 1928 році в хатині бідняка Івана Овчаренка зібралися на розмову Василь Мовчан, Петро Мурга, Сергій Полив'яний, Іван Мурга та Павло Ворона. Вони погодилися з пропозицією господаря оселі організуватися в колгосп. Головою обрали І.А.Мургу. Тоді ж постало питання про його назву. Всім, звичайно, хотілося, щоб вона була гучною. Одні пропонували назвати «Зарево», інші – «Шлях вперед». Але на зборах вирішили назвати колгосп «Незаможником» по тій причині, що до нього записалася сама біднота. Окрім уже відомих нам людей, Микола Полив'яний, Іван Полив'яний, Василь Полив'яний, Семен Бондар, Каленик Драпой, Іван Вишенський, Андрій Вишенський, Сергій Грушовий, Василь Мурга, Іван Бондаренко, Трохим Кутовий, Яків Мазій, Прокіп Кравець, Павло Мовчан, Павло Шаровара, Михайло Онищенко, Касян Онищенко, Андрій Онищенко, Антон Трихименко, Юрій Головань, Юхим Білобров, Григорій Батурін, Григорій Ворона.

Перші кроки на шляху колективного господарювання були справжньою боротьбою за існування. Весною наступного року в колгоспі нараховувалося 30 дворів, 120 гектарів землі, 15 свиней, 1 сівалка, 10 плугів, 4 культиватори.

Колгосп розгортав свою діяльність. Його очолював Іларіон Оленко з Телешівки. Своїми руками колгоспники побудували вітряний млин, кузню, комору, конюшню, корівник, насадили сад.

У 1935 році на хуторі вже була початкова школа, якою керувала Параска Іванівна Рибалко. У 1940-му у ній навчалося 70 дітей, а 23 – у ромашківській неповній середній школі. У довоєнні і післявоєнні роки школа серед саду була тим світлячком, до якого тягнулися, додавала сил і впевненості кожній дитині, бо озброювала знаннями, формувала особистості. У різні роки у ній працювали Марія Іванівна Білобров, Віра Гордіївна Морозенко, Ольга Прокопівна Вишенська, Олександра Денисівна Прокопець.

До 1940 року серед жителів Петрівського вже були учитель, 4 лікарі, агроном, зоотехнік, 4 командири Червоної Армії, 7 водіїв, 15 трактористів, 3 – на партійно-громадській роботі.

Наприкінці 40-х років «Незаможник» значно розширився, зміцнів. Налічувалося 396 гектарів землі, 88 коней, 14 волів, 73 свині, декілька корів. Була й своя техніка – автомашини «ГАЗ», молотарка «М-К». Кількість дворів зросла до 86-ти, побудували клуб, контору. У 1939 році господарство стало учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки і було нагороджене дипломом II ступеня, мотоциклом і 5-ма тисячами карбованців. Однак його подальший розвиток обірвала війна...

Дорогою ціною заплатили за Перемогу петрівчани – додому не повернулися близько 50-ти чоловік. Не повернувся і жоден з трьох братів Полив'яних. Петро поліг під Києвом, Андрій пропав безвісти, а старшого Сергія, котрий на початку війни працював головою колгоспу, фашисти розстріляли. А от Григорія Бондаренка доля помилювала. Після закінчення війни він тривалий час працював у колгоспі ветеринарним лікарем.

Довго і болісно заживали фізичні і душевні рани фронтовиків та їхніх сімей. Починався фронт трудовий – боротьба за життя і добробут. Не шкодували себе на колгоспній роботі колишні солдати. Михайло Онищенко, дарма, що втратив ногу і ходив на протезі, працював

у коморі. Каленик Драпой трудився ковалем. Антон Трохименко мельникував у вітряку. До глибокої старості передавали власний життєвий досвід та хліборобську мудрість дітям Василь Мурга, Андрій Онищенко, Касян Онищенко, Семен Бондар, Петро Мурга, Павло Мовчан, Павло Шаровара, Прокіп Кравець, Сергій Грушовий, Іван Вишенський.

У перші повоєнні роки господарство очолював Петро Юхимович Грабар – скромна, безкорислива людина, котра щиро вболівала за колгосп і дбала про односельців. Великими трудівниками були Петро Павлович Мовчан, механізатор Микола Васильович Полив'яний, чабан Микола Касянович Онищенко, водій Іван Антонович Трохименко.

Згодом у Петрівському став діяти відділок Синявського бурякорядгоспу «Ромашки». Тут почали зводити житло для трудівників радгоспу, дбати про об'єкти соцкультпобуту, поліпшувати умови праці.

Нині на території населеного пункту знаходяться бібліотека з 4817 екземплярами книг, дитячий садок «Ромашка», клуб, фельдшерсько-акушерський пункт, магазин, церква. Площа населеного пункту – 129,8 гектара. У 174 дворах мешкають 432 жителі. Село підпорядковується Маківській сільській раді.

...Коли ви побуваєте у Петрівському, будете зачаровані не лише сільськими краєвидами, а й щирістю та душевністю його жителів. Як писала Надія Бондаренко:

*Зайдете у хату,
То й мале дитятко
Усміхнеться щиро, як своє...
Вас пригостять хлібом –
Це від батька й діда –
Віддадуть все краще, що в господі є.*

Олександра Новак

(При підготовці розділу використані спогади жителів села Петрівське).

НАСТАШКА

*В обіймах двох річок, в долині,
Як у віночку голубім...
Є щось незвідане й понині
В дівочім імені твоїм.*

Олександр Волосожар

Славне своїми людьми та минулим це мальовниче село було заселене білоцерківським намісником князем Курцевичем у 1577 році. Проте його історія набагато давніша, про що свідчать знайдені на території населеного пункту та околицях римські монети та інші речі зі срібла, залишки давньоруського городища, валів, кургани, що зберігалися до кінця XVII століття¹.

Давня легенда каже, що ще до монголо-татарського нашествя на території сучасного села по обидва боки річки Жигалки – притоки Росі – знаходився Китай-город. Неодноразово спустошували і розоряли місто вороги, поки не спалили, а жителів розігнали та забрали в полон. З п'яти церков, які були в Китайгороді, вціліла тільки Успенська, котра довго височіла серед пустки. Один благочестивий китайгородець, переховуючись в очереті, був її доглядачем і охоронцем. Він обкошував бур'яни, траву, що виростали навколо, аби уберегти храм від можливої пожежі. Поволі почали повертатися жителі міста до своїх згарищ, оселятися довкола церкви.

У цей час стало відомо, що перша сільська красуня Анастасія (Насташка) втопилася, купаючись у річці, що називалася Жигалкою. «Нехай же буде річка і село Насташка», – вирішила громада².

Нові насташці передавали своїм нащадкам перекази про попереднє найменування їх міста Китай-городом.

У середині XVIII століття майданники села Синява знайшли у землі дзвони з написами: «Сей звон города Китай-города». Насташці, які вважали себе нащадками китайгородців, почали вимагати повернення реліквій, але оскільки синявці не хотіли цього, ті відібрали їх силою.

З написів на дзвонах можна визначити, що населення Китай-города було християнським. Не виключено, що в нове поселення Курцевич привів людей з інших місць.

Невдовзі Насташка стала містом. Певний час вона перебувала в руках поляків, тому козаки гетьмана Богдана Хмельницького у 1648 році розорили її. У 1654 році сотенне містечко Насташка Білоцерківського полку було оточене частоколом з трьома баштами. Ось як про це мовиться у Присяжних книгах: «Город Насташка на реке на Насташке. Около посаду стоячей острог, а по острогу 2 башни проезжих с вороты, да башня глухая. Крыты те башни тесом да по острогу ж 2 ворота да 2 калитки. В остроге ж соборная ц(е)рков Успения Пр(е)святыя Б(огоро)д(и)цы. Наряду и зеля и свинцу нет»³. «Того ж города шляхта приведена к вере в соборной ц(е)ркве»⁴. На той час у Насташці налічувалося 11 шляхтичів (місцевого і недавнього походження), 122 козаки та 140 міщан.

Російське підданство згодом приймали і звичайні жителі Насташки Карпо Філерський і Семен Філевський⁵.

Відомо, що приблизно за десятиліття до визвольної війни польський король Владислав IV визнав дворянські права за старостинськими боярами білоцерківського замку, котрі мешкали в Насташці. Під час одного з постань шляхта, незважаючи на довірені їй станове права, перейшла на бік повсталих селян і залишилася в селі. У відповідь на такі дії гетьмани ставилися до неї з повагою та намагалися гарантувати безпеку. Богдан Хмельницький тричі у 1654–1655 роках своїми універсалами звільняв «насташську шляхту від військової служби і постою». 11 травня 1676-го гетьман Дорошенко підтвердив ці вольності.

Мешкали в тогочасному містечку і католики-єзуїти, котрі мали тут свої каплиці. Православні насташці зруйнували їх і вигнали католиків з села.

Протягом XVII-XVIII століть сперечалося за село українське і польське дворянство. За переказами, бершадський гетьман Малаховський прийшов у Насташку з натовпом бершадських, уманських та інших козаків, заволодів містечком і оселився у ньому. Білоцерківський володар Мнішек зібрав кілька тисяч своїх козаків і черні, прибув з ними в суботу під Насташку, зупинився під містом табором і оголосив Малаховському битву. Той ще ввечера наказав своїм козакам бути готовими до завтрашнього бою, а всім жителям молитися і до полудня нічого не їсти й не пити. За наказом гетьмана, отаман Левко вночі об'їхав з двома козаками білоцерківський стан і доніс, що «их больше, а наши дужче». Битва закінчилася поразкою Мнішека. Та за клопотанням останнього прислані польські гусарські полки вибили Малаховського з Насташки, підкоривши її Білоцерківському староству.

У 1740 році у Насташці нараховувалося 50 господарств і до 500 мешканців.

Успенська дерев'яна церква, за візитом 1740 року Білоцерківського деканату, побудована на кошти парафіян у 1722 році на місці ще давнішої. Місцеві жителі, зі слів своїх пращурів, розповідали, що дуби при побудові церкви були зрубані біля розкопаной могили, де немає навіть ознак лісу. До 1842 року при насташській церкві служили два священики. У 1864 році храм за штатами зараховувався до 4-го класу, землі налічувалося 68 десятин⁶.

У XIX столітті Насташський фільварок був одним з найбагатших і, мабуть, найбагатлюднішим на Білоцерківщині. Жителів нараховувалося: православних – 2644, римських католиків – 3, євреїв – 197. У запасах фільварку бувало до 150 скирт різного хліба, переважно – пше-

ниці. До реформи 1861 року 5932 десятини 194 квадратних сажні землі в Насташці, а також господарські будівлі економії, 3 млини та 2 корчми і, звісно ж, кріпаки належали графу Володиславу Браницькому. Лише витрати на управління економією становили 325 карбованців.

Та не всім у селі жилося добре. 10 лютого 1832 року Мойсей та Григорій Луцькі скаржилися на економа Вікентія Родкевича, який пограбував їх на пару коней, пару волів, дві корови і скриню з одягом⁸ за несплату 26 карбованців чиншу. Солдатка Настасія Балдюкова жалілася на зарахування сина до числа селян графа Браницького. Оскільки Устим Балдюк був неправильно віднесений до селянського стану, мати змушена була протягом 22 років сплачувати за нього податки⁸. З незрозумілих причин у 1851 році згорів будинок Степана Нужного, а перед цим селянина жорстоко побив управитель Браницьких⁹. Траплялося, селян витісняли з їх же садиб, бо поміщик хотів облаштувати у тому чи іншому місці будівлі економії¹⁰.

Становище селян не поліпшилося і після скасування кріпацтва. Браницькі володіли 3441 десятиною землі, церква – 54-ма, 474 селянські двори з 1232 ревизькими душами – 2437 десятинами. Збільшити свої наділи селяни не могли через високі викупні ціни на землю. Серед селян наростало невдоволення. Вони відмовлялися виконувати повинності тимчасово зобов'язаних. З цього приводу насташський волосний староста Омелян Діба скаржився мировому посереднику: «Когда я огласил, что за неотработанную земельную повинность нужно с 1 сентября уплатить, на что крестьяне большей частью молчали, а бывший между ними крестьянин Зинченко Ефим Федорович подстрекал их... и крестьяне так избаловались, что им нельзя объяснить какого-либо распоряжения начальства, и они собравшись на какой-либо сход, большей частью остаются под предводительством Зинченко, через что чинши и подати без содействия полиции едва ли могут быть уплачены в свое время».

До 1917 року Насташка була торговельним селом. У справі про ярмарки мовиться: «В Насташке существуют с незапамятных времен торги через каждые две недели по воскресеньям. Селяне просят перевести торги ... на вторник». Це прохання насташських жителів було викладене ще в 1869 році на васильківській сільській сходці за пропозицією старости села Прохора Петриченка у присутності селян. 14 вересня 1870 року сільська сходка Насташської волості за

участі волосного старшини Захара Дарменка та 316-ти селян прийняла рішення про перенесення торгів через кожні два тижні з неділі на суботу¹¹.

Поряд з цим насташці займалися виробництвом горілки. Ще у 1811 році у «Ведомостях о винокурных заводах в Васильковском повите» писалося, що Іван Герасименко з Насташки має 15-відерний котел і викурює по 60 відер горілки у місяць. Про те, що Насташка торгує горілкою повідомлялася й в газетах¹².

За даними 1900 року, Насташка з Фраїмовим хутором належала графові Браницькому і мала 891 двір та 4463 жителі (2223 чоловіки та 2240 жінок). З 3955-ти десятин землі поміщику належали 413, церкві – 85, селянам – 3457. Господарював у селі орендар Болеслав Францевич Павловський.

У 1905 році у Насташці знаходилося поштове відділення, яким завідував Феодос Ілліч Картель. Діяла початкова школа, де навчалися 35–40 дітей і працював один учитель. Два свя-

Родина насташських селян.
Початок ХХ століття

Учні церковно-парафіяльної школи с. Насташка. 1912 р.

щеники викладали Закон Божий. Учні вчили «Часослов», «Псалтир», «Євангеліє», письмо. У 1908 році у школі вже працювали три вчителі, старшим серед них був Ясінський. Через два роки школа стала двокласною з п'ятьма групами навчання, у ній працювали чотири вчителі. Викладалися арифметика, російська і слов'янська мови, каліграфія, Закон Божий. У другому класі – ще географія, історія, природознавство. Рядовий вчитель

одержував 30 рублів платні.

Зачепили Насташку і події 1905 року. 10 травня велика група селян, очолюваних Зінченком, Костиною і Дібою, не допустила поденних робітників на прополювання цукрових буряків в економії села Троцьке (Довгалецьке). 11 травня страйкували вже 200 поденних робітників. 12 травня два-три десятки селян зайшли до орендаря Павловського й примусили строкових робітників і челядь залишити роботу. Лише на прохання орендаря 6 робітникам дозволили доглядати панську худобу за карбованець у день кожному.

Після Жовтневої революції 1917 року у Насташці діяв революційний комітет, організаторами якого виступили Іван Лук'янович Степура та Марко Олександрович Козик. Панські – Браницьких, Байковського, Закревського Павловського – та церковні землі були передані селянам, майно і худоба – найбільшій. Урядник з села втік, священика вислали.

Перші органи влади було створено після звільнення села від німецьких інтервентів. Їх очолили Іван Володимирович Настевич, Микола Геннадійович Палій, Улян Сазонович Пономаренко, котрого у грудні 1918 року обрали секретарем партійного осередку.

28–29 березня 1922 року у Білій Церкві відбувся IV з'їзд Рад Білоцерківщини. Від Насташської волості на ньому були присутні Костина, Павлюченко і Настевич. Усі троє виступили. Костина, зокрема, говорив: «... можна спільною працею, сприяючись з сусідом, засіяти усю площу»¹³.

У тому ж і наступному роках у Насташці було утворено кілька ТСОЗів з 10–15-ти сімей бідняків кожен. Згодом на їх основі почала діяти сільськогосподарська комуна імені «Перше Травня», що нараховувала вже більше 50-ти сімей. Головував у ній Фрусин Дяденко.

Згадувала жителька села Ф.Дяденко: «Мені було три роки, коли в нашому селі бідняки організували комуноу. Вступила в комуноу і наша сім'я. Нас у батька з матір'ю було троє. Жити члени комуни на території колишньої панської економії. В загальне користування входила земля, худоба і будівлі членів комуни. А оскільки це були найбільшій селяни, то загального майна було небагато. В основному те, що дісталось від пана.

Люди прагнули все організувати по-новому – і роботу, і побут. Працювали всі. Влітку у гарячий для хлібороба час в поле виходили всі дорослі. Для малечі в школі організували ясла. Кухарки варили їжу для всіх членів комуні, щоб жінки не витрачали вдома на це час. У комуні навіть було спільне харчування для холостяків. Воно існувало до того часу, доки вони не одружилися.

Посади в комуні були виборними – від голови до кухаря. Не залишалися осторонь загальних турбот і ми, діти, – із семи років насли гусей, телят, а підлітки – череду».

Незабутньою подією для села був приїзд у серпні 1922 року відомого українського театального діяча, засновника відомого українського мистецького об'єднання «Березіль» Олександра Степановича Курбаса. Один із записів у його щоденнику зроблено саме із цього села.

17 серпня 1924 року у Насташці відкрилася сільськогосподарська виставка комуні «Перше Травня». Перед її учасниками виступили представники влади, партійної організації та профспілок. Як зазначалося у пресі, демонструвалися відділи тваринництва, хліборобства, лісної справи, сільського будівництва, багато машин, тракторів у роботі на комунальній землі. Виставка зацікавила багатьох людей¹⁴; навряд, щоб вони бачили щось подібне раніше.

Діяли й двотижневі курси з агрономії¹⁵. Цікавими є й такі повідомлення: 12 грудня 1925 року у приміщенні Насташької сільради зібралися всі культурні сили села – учителі, лікар, комсомольці, комуністи, хлібороби і обговорювали діяльність хати-читальні, різних гуртків – політичного, кооперативно-сільськогосподарського, природничо-наукового, співів, друзів газети, військового¹⁶. Тоді ж село нагородили премією у розмірі 750 карбованців, оскільки населення внесло 94 відсотки податку¹⁷. Та й у «Характеристиці роботи сільрад Білоцерківського округу» відзначалася хороша робота Насташької сільської ради, комітету комуні і хати-читальні. Тривала ліквідація неписьменності серед дорослого населення. Лікнеп, як і дитячі ясла, організувала жінорганізатор Ганна Прокопець. У селі на той час налічувалося 200 неписьменних¹⁸.

Перший трактор «Фордзон» з'явився у 1926 році. Його появі в селі і раділи, і боялися. Один з перших трактористів І.С.Барвінський згадував, що люди, не довіряючи техніці, бувало, лягали поперед трактора і не пускали його в борозну. «Пройде цей чортяка – не жди урожаю», – казали вони¹⁹. За кермо сталевого коня сів Хоть Кутній, а після того, як його направили на курси, передав «Фордзона» Барвінському, який працював на тракторі у парі з Володимиром Трохимцем. У розпорядженні трудівників були й дві молотарки, локомобіль, віялка, 7 різних плугів, 4 культиватори, 7 саней²⁰. Техніка все більше завойовувала село. Не встигли звикнути до сільськогосподарських машин, як з'явився кіноапарат для демонстрації «німих» фільмів.

Рада комуні «Перше Травня». 1928 р.

За колективізації, а вона відбувалася далеко не на добровільних засадах, насташькі жінки бідалися: «Як це так, щоб хтось доїв мою корову» і навіть так: «Чого це буде їсти з моєї корови молоко той, який не має корови?». Але поступово люди при звичаювалися до колгоспного устрою. На основі комуні почала діяти сільськогосподарська артіль з такою ж назвою. У 1929–1931 роках в селі, що обросло хуторами, було створено ще чотири артілі – імені Г.І.Петровського, імені Нахімова, імені Ленінського комсомолу та імені Комінтерну.

Масове голодування селян у селі почалося у листопаді 1932 року. Особливо тяжкими були зимові місяці 1932–1933-х. За спогадами старожилів, від голоду померли 145 дітей. Виявленням дитячої смерті ніхто не займався. У 1933 році у Насташці було 508 дворів, за період голоду село втратило орієнтовно 252 душі.

Згодом, коли село, як і вся країна, тяжко пережило роки голодомору, матеріальне становище трудівників поліпшилося. Люди вже почали одержувати на трудовень зерно, овочі, фрукти, адже у селі налічувалися 87 садів. З розповідей старожилів відомо, що перед війною у Насташці було 11 тракторів, 2 комбайни, кілька автомобілів, численний сільськогосподарський інвентар. Діяли середня школа²¹, медпункт, аптека, клуб, бібліотека.

У перший день оголошення війни у Насташці відбувся багатолюдний мітинг, на якому місцеві жителі дали слово все зробити для розгрому ненависного ворога. Чоловіків мобілізували до війська. Для потреб фронту з усіх п'яти колгоспів забрали частину техніки, іншу частину та худобу евакуювали в східні райони СРСР. Частково евакуювалося й населення. Достиглі хліба у полі колгоспники знищували, аби вони не дісталися фашистам. А ті на мотоциклах з'явилися у селі 25 липня. Одразу почали грабувати, відбирати худобу, руйнувати будівлі. На сільській сходці через перекладача фашистський офіцер оголосив про встановлення «нового порядку». Селяни повинні були забезпечувати продовольством, одягом німецьку армію. У разі невиконання вимог – розстріл. Дійсно, було страшно. Насташці вже бачили перші жертви. Від розірваних снарядів, скинутих ворожою авіацією, загинули вчительки Оксана і Єва Диби, два червоноармійці. Поховали насташці і радянських обгорілих льотчиків з підбитого ворогом літака, вцілілим допомогли з одягом та схованкою.

Невдовзі арештували сільських активістів – Миколу Лук'янця, Ольгу Костину, Тодосія Кадькала, вивезли у білоцерківську тюрму і по-звірячому вбили. Насильно вкинули у погріб кілька єврейських сімей, які мешкали у Насташці, і теж знищили.

Почала діяти управа, окупанти привезли з сусіднього села старосту, призначили поліцаїв. Вони почали примушувати людей працювати у громгоспі. Навесні 1942 почали насильно вивозити до Німеччини молодь, 34-х убили. Це викликало опір населення. Багато хто уникнув відправки, переховуючись у лісах, полі, інших селах.

Часто добивалися в село партизани з навколишніх лісів. Забирали на сепараторному пункті бідони з сметаною, а якось вивели худобу з двору старости і вбили його. Після цього комендант і бургомістр німець Тількер, який боявся виходити вечорами на вулицю, втік до Рокитного.

Про справи в селі партизани дізнавалися від вчительського подружжя Білозовичів – Льва Автономовича і Ніни Іванівни, доки їх не видав якийсь зрадник. Вчителів вивезли уночі до Рокитного і розстріляли. Їх неповнолітнього сина Володимира насташці утримували всім селом.

Н.Лазоренко, О.Шпак, П.Лук'янець, Г.Неділя, К.Зінченко, Хрещатій, Ф.Кульбаба, Є. Козик активно переховували у себе бійців Червоної Армії, котрі тікали з полону, допомагали їм одягом, харчами. Та найбільше виручали полонених і партизанів жителі хутора Колісникового, що розташований поблизу лісу. У відповідь на це фашисти заарештували двох людей, котрі підвозили партизанам снаряди, і закатували їх.

Про те, як звільняли Насташку, описав у своєму листі до ніколярів місцевої школи майор запасу одесит С.В.Кусков, котрий звільняв село у складі 2-го стрілецького батальйону 465-го полку 137-ї стрілецької дивізії під командуванням капітана Лазаренка: «Наша дивізія одержала завдання переслідувати відступаючі частини ворога. Прорвали ми фронт на північний захід від Білої Церкви і підійшли до Насташки, де розмістилися на пагорбі понад річкою. Усе це відбувалося під бомбардуванням німецької авіації. Пізніше ми довідалися, що за п'ять кілометрів від нас йшли німці, але вони звернули на шосе, яке проходило через село. Для з'ясування

обстановки командир батальйону направив розвідку у кількості 10 осіб. З ними пішов і я. Біля напіву розділилися – утрюх перейшли річку, підійшли до перших хат. В одній із них зустріли нас злякано: хто? звідкіля? На червоноармійців не схожі, бо без погонів, у шапках-вушанках. Я сказав, що ми бійці Радянської Армії. Незабаром усе село дізналося про наше прибуття і, хоча воно кишило ворогом, раділи всі, особливо діти.

Доповів командир батальйону через зв'язківців про те, що через Насташку ідуть німецькі війська. Надвечір сюди прибула стрілецька рота. Жителі пригощали бійців чим мали.

До мене підійшов молодий чоловік приблизно 25-ти років і відрекомендувався техніком-лейтенантом. Він був пораненим, потрапив у полон, звідки втік у своє село. Попросив, аби прийняли до нашої частини. У нього було багато варіантів, щоб знищити фашистів. Запропонував підірвати міст через річку, сказав, що у нього є вибухівка. Немає лише підривача і шнурів. Коли я повідомив про це командира, він не дозволив так поступити. Наказав замаскуватися у селі й спостерігати.

Вночі до мене підійшов хлопець років 12–13-ти і повідомив, що до них заїхала машина з німцями. Біля хати вони поставили вартового, а самі полягали спати. Хлопець просив узяти німців у полон. Він допоможе непомітно пробратися до хати. Я дав згоду і група бійців одержала завдання. Однак німецький вартовий помітив нашого бійця...

Нас було чоловік 30–35. Розвіднялося. Кожен одержав сектор обстрілу. Становище незавидне. Порадившись між собою, я і командир вирішили піти на ризик – всипати німцям. Тут і почалося. «Косили» ворога, доки не розвіднилося зовсім. А потім німці кинули на нас танки. Один танк дійшов до середини мосту і провалився, решта повернули назад. Через деякий час вони з'явилися з другого боку. З танками у нас не було чим воювати. Вступили у нерівний бій, під час якого виняткову мужність проявив технік-лейтенант – багато поклав німців, а сам героїчно загинув».

У ніч з 6 на 7 січня 1944 року настащці зустрічали своїх визволителів з хлібом-сіллю. Зібралось усе село. Поховали замордованих партизан, біля могили відбувся мітинг.

Сьогодні спадкоємці гордяться Героєм Радянського Союзу Б.М.Котлярським, солдатами-фронтовиками П.В.Гранковським, Г.О.Дарменком, Н.М.Зінченком, П.П.Степурою та багатьма іншими настащцями. За мужність і відвагу, виявлені у боротьбі проти фашистських загарбників, понад 200 чоловік були нагороджені орденами і медалями. Понад 300 віддали своє життя за незалежність Батьківщини.

Нелегко було відбудовувати спустошене німцями село. Не було

чим сіяти, обробляти землю, тому доводилося зносити власне зерно, запрягати корів. У полі працювали самі жінки, але з сівбою упоралися вчасно. Не знали ні вихідних, ні свят, забули що таке досхочу виспатися. Не знав меж трудовий героїзм. Ланка чотиритисячниця Харитини Третьченко з колгоспу «Перше Травня» щоденно перевищувала норми на 50 відсотків, а ланка Артеменко з колгоспу «Комсомолец» у перший рік після звільнення села взяла зобов'язання

Пам'ятник полеглим у роки Великої Вітчизняної війни настащцям

Збір урожаю. 1947 р.

На будівництві дільничної лікарні. 60-ті роки

зібрати по 300 центнерів цукрових буряків з гектара. Першими у районі закінчили сівбу зернових і технічних культур бригади Євдокії Дибі з колгоспу імені Петровського, Савостяна Степури з колгоспу імені Ворошилова.

У 1948 році насташські колгоспи мали 625 голів великої рогатої худоби, майже 400 свиней, птицю. Зібрали по 16,5 центнера жита, 13 центнерів вівса, 10,6 центнера гороху. Це вже було щось.

1950-й рік запам'ятався як рік об'єднання п'яти господарств в один колгосп «Перше Травня». У перший рік спільного господарювання було одержано понад мільйон карбованців прибутку. Розпочалося активне будівництво. У селі не було такого кутка, вулиці, де б щось не зводили. За десятиліття стали до ладу майже сорок господарських приміщень, три будинки для механізаторів. Село прикрасилося двома початковими школами (у 1957 році у селі мешкали до 4 тисяч дітей), трьома бригадними клубами, чайною, книгарнею, трьома промтоварно-продуктовими магазинами, готелем, лазнею, двома парками... Було прокладено 15 кілометрів шосейних доріг, збудовано 6 артезіанських свердловин. З'явилися свій радіовуз, стаціонарна кіноустановка, розпочалося будівництво будинку культури на 600 місць, дільничної лікарні на 50 ліжок, дитячого садка. Справили новосілля понад 600 колгоспників. Не варто забувати і про три – середню і дві початкові – школи, в яких працювали 45 учителів (в цілому у селі працювали 100 чоловік інтелігенції), республіканську школу бухгалтерів, три бібліотеки.

З часом місцеве господарство придбало 32 трактори, 22 вантажних і 1 легковий автомобілі, 11 зернових, 4 кукурудзяних, 5 силосних і 5 бурякозбиральних комбайнів. Зросло

Весілля в Насташчі. 1954 р.

В.П.Косяк з першокласниками Степурівської початкової школи. 1965 р.

поголів'я худоби, підвищилася її продуктивність, збільшилася урожайність зернових і зернобобових культур, розвивалося насінництво.

Господарство ще більше зміцнило свої позиції після введення у дію свиногомплексу, що планувався як міжгосподарський. Він став найпотужнішим виробником свинини у районі, а колгосп імені «Перше Травня» – двічі переможцем Всесоюзного змагання по виробництву продукції тваринництва і преміювався автобусами, брав участь у сільськогосподарських виставках. У найвдаліші роки у господарство надходило до 3 мільйонів прибутку. Одержані кошти дозволили завершити будівництво будинку культури, триповерхової красуні-школи (рідко в якому селі є таке приміщення навчального закладу), розпочати газифікацію населеного пункту. У грудні 1988 року у Насташку, друге після Острова село, прийшло голубе паливо. Це вже був справжній прогрес в житті його мешканців.

А потім був розпад колгоспу, занепад соціальної сфери. Сьогодні у селі горді від того, що вдалося зберегти цю інфраструктуру. Вагомим було слово територіальної громади, яка розв'язує питання, що визначають стабільний розвиток населеного пункту. Своєрідно, що саме у Насташці у грудні 1994 року уперше в районі було проведено День ради. Протягом тривалого часу її очолював О.М.Степура. За результатами останньої виборчої кампанії, насташкським сільським головою обрано В.М.Орла.

Самодіяльні артисти села Насташка. 90-ті роки XX століття

На жаль, правонаступники колективного господарства ПП «Першотравневе» і ПАФ «Першотравневе» збанкрутували. Частина населення фактично залишилися без роботи. На зміну їм прийшли нові господарські об'єкти – ТОВ «АПК Насташка», ВСП «Агрофірма Насташківська», селянсько-фермерські господарства «Верещака», «Зоря», «Прияружне», «Хутірське», «Трохимець» та інші, що здійснюють суттєвий вплив на економіку населеного пункту.

Справжньою надією села стало ТОВ «АПК Насташка», яке разом з агрофірмою «Насташківська», є основними платниками податків. Товариство займається виробництвом свинини і має статус племінного заводу з розведення та вирощування свиней. Після реконструкції приміщень тут виробляють до 100 тонн м'яса у місяць – майже стільки, скільки вироблялося на свиногомплексі колгоспу імені «Перше Травня». Створені робочі місця для близько 200 працівників, вчасно виплачується заробітна плата. ТОВ «АПК Насташка» – учасник міжнародної сільськогосподарської виставки-ярмарку «Агро-2007» і «Агро-2008».

Насташка сьогодні – це одне з благоустроєних сіл району, де налічується понад 1020 дворів з населенням 2104 жителі (працюючих 345 осіб, молоді – 104, у населеному пункті працюють 306, за його межами – 18), безробітних – 38, пенсіонерів – 816; дітей: дошкільного віку – 86, шкільного віку – 305. Знаходиться село у південно-західній частині Рокитнянського району за 18 кілометрів від райцентру. Органом місцевого самоврядування є Насташська сільська рада,

що об'єднує землі сіл Насташка і Колісникове. Загальна площа землекористування сільської ради становить 5800 гектарів. Землі сільськогосподарського призначення – 4917,4 гектара, в оренді перебувають 3467,38 гектара земель, під паями – 3613,40 гектара, в одноосібному користуванні – 146,02 гектара.

На території села знаходяться будинок культури, школа, дитячий садок, бібліотека, дільнична лікарня, амбулаторія загальної практики сімейної медицини, будинок для одиноких непрацездатних громадян, 7 магазинів, ринок, кафетерій.

Село має багатовулицеву забудову. Його територія витягнута з півночі на південь – на 1,7 кілометра і з заходу на схід – на 3,8 кілометра. Головними природними об'єктами є річки Насташка і Жигалка та ставки у системі цих річок, які врегульовують їх стік. Орографічні об'єкти – Рябчукова гора та балка Сиві Долини (Верещака). Село знаходиться у лісостеповій зоні, де великі рівнинні простори зайняті сільськогосподарськими угіддями. Характерною особливістю є відсутність на сучасних межах населеного пункту будь-яких природних важкодоступних рубежів.

Територією села проходить автомобільна дорога обласного значення, що забезпечує сполучення з автомагістралями Київ–Одеса та Київ–Тараща. Зручність розташування Насташки щодо столичного регіону та Білої Церкви зіграли вирішальну роль у освоєнні території, економічній спеціалізації, розподілі праці.

У центрі Насташки на площі перед школою у 2003 році встановлено пам'ятник Т.Г.Шевченку. Його спорудження було приурочене 80-річчю утворення Рокитнянського району та 425-річчю села Насташка. До робіт, які велися толокою, долучилися сільська громада, райдержадміністрація, районна рада, приватні підприємства «Першотравневе» та «СІМОЛ», райШРБУ, спецкар'єр №8, місцеві фермери і підприємці, депутати сільської ради, учні Насташської школи.

(При підготовці розділу використані матеріали Л.Байдюка, насташського сільського голови В. Орла, краєзнавця П. Бочілова, матеріали музею Насташської загальноосвітньої школи I-III ступенів).

ПІСНЯ ПРО НАСТАШКУ

Слова Ольги Гуртовенко.

Музика народна.

Зірка рання всміхається
Добротою тепла,
Із коханням хто знається,
Той не зрадить села.
Ой село моє Насташка,
Хвиля щастя пливе,
Там живе моя ластівка,
Чорноброва живе.
Там, де верби з тополями
Загадково шумлять,
Поспішаємо в поле ми
Для людей працювать.
Над ставками прозорими,
Де отави рясні,
Розмовляєм про зорі ми
І співаєм пісні.

Сучасна Насташка

СИНЬООКА НАСТАШКА

Слова і музика Ядвіги Кривенко.

І чому це, я не знала, синьооким звуть його,
Але якось завітала на гостинець в це село.
І відразу розгадала назви дивної мотив,
Бо то небо синє впало в його озера й стави.

Приспів:

Синьоока, синьоока, мила Насташко моя,
Тут до болю серцю рідні і сади твої й поля.
А як в парі білий лебідь тихо ставом проплива,
Щастя більшого не треба і душа моя співа. (2 рази)

В золотих ранкових росах посміхається село,
Світле чисте, мов до свята, завжди прибране воно.
Люди милі і привітні серцем повні доброти,
Працьовиті і відкриті, приїдь і їх полюбиш ти.

Приспів

Не кажіть мені віднині, не повірю всеодно,
Те, що є на Україні краще Насташки село.
І куди б мене дорога по світах не повела,
Неодмінно завітаю я до цього милого села.

Приспів:

Синьоока, синьоока, мила Насташко моя,
Тут до болю серцю рідні і сади твої й поля.
А як в парі білий лебідь тихо ставом проплива,
Щастя більшого не треба і душа моя співа. (2 рази)

Будується новий храм

**1654, липня 3 (13). Київ. -
Універсал Богдана Хмельницького
про заборону кривдити міщан і шляхту
містечка Насташка**

Богданъ Хмельницкий, гетманъ съ Войскомъ его царского* величества Запорозкимъ.

Паномъ полковникомъ, осавуломъ, сотникомъ, атаманомъ и всему товариству Войска нашего Запорозкого, старшинѣ и черни въ тягнинѣ за войскомъ идучимъ, яко и зъ войска поворочаючимъ, коннымъ и пѣшимъ, и на якої-коллекъ услуге нашей будучимъ вшелякой кондиціи людемъ и каждому, кому бы сѣе писанѣ наше показано было, донесшы** до ведомости, сурово напомунаемъ, абы ся жаденъ съ товариства нашего козаковъ и вшелякой кондиціи людей такъ мимоездомъ, яко и самымъ наиздомъ в мисти Насташци²³⁵ и пренагабанъ чыниты не важиль и ничего на ныхъ не вымысляль. Хочай бы тежъ хто и з листомъ нашимъ на якої-коллекъ услуге нашей милъ ее давати, теды и той на помененыхъ ничего вытягаты и вымышляти не маеть, одно того пиловати, щобы оному въ листи нашому было доволнено. А ежели бы который съ [с]воєволниковъ легче собѣ поважаючи сѣе писаніе наше, важилься помененымъ обывателемъ настаскимъ, такъ же и шляхти тамъ застаючимъ, якую найменшую кривду и шарпанину чынити, такъ ѣдучимъ въ самомъ мисте, теды мы каждого такового, яко свыволника и спротивника, въ сили нашей тому жъ наместныкови отаманови и всимъ обывателемъ тамошнымъ розказуемъ без фольги вшелякой быты и громыть и до насъ звязаты одсилаты, где и одъ насъ каждый таковой безъ отпущу сурово каранъ будетъ, иначе не чинячи.

Даттумъ въ Києвъ, юля 13 дня, року 1654.***

Богданъ Хмельницкий, рука власная.

ЦНБ ім. В.І.Вернадського НАН України. Інститут рукописів. - II. № 1468: Збірка "Копії документів XVII віку". - Арх. 100, 100 зв. Копія.

О п у б л і к о в а н о: Документи Б.Хм. - С. 372. - № 270.

ПОСИЛАННЯ:

- 1 - Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии». Біла Церква: видавець О.Шонківський, 2007. С. - 412
- Шендрік Н. Довідник з археології України. Київська область. Київ: 1977. С. - 102.
- 2 - Похилевич Л. Там же.
- 3 - Присяжні книги. 1654 р. Білоцерківський та Ніжинський полки. Київ, 2003 р. С. - 55-59.
- 4 - Присяжні книги. 1654 р. Білоцерківський та Ніжинський полки. Там же.
- 5 - Дело о принятии русского подданства жителем Насташки Филиевским Карпом. 1779-1781 гг. ЦДІАУ - ф.59, оп.1, спр. 9134.
- 6 - Похилевич Л. Там же.
- 7 - По жалобе крестьян. ЦДІАУ - ф. 485, оп. 2, один. збірл. 483, арк.1-3.
- 8 - По жалобе солдатки Настасии Балдуковой. 10 октября 1839 г. - 9 ноября 1840 г. ЦДІАУ - ф. 442, оп. 148, спр. 683, арк. 1, 4, 5, 5 обр., 7, 9, 10.
- 9 - Рапорт Васильковского земского суда и городской полиции о пожарах, забастовках, самоубийствах и др. случаях г. Василькова и Васильковского уезда Киевской губернии. 1851 г. ЦДІАУ - ф. 442, оп.1, спр. 8522, арк. 206, 227.
- 10 - Дело по жалобе от ставного рядового Степана Трофименка. 13 мая 1860 г. ЦДІАУ - ф. 442, оп.444, один. збірл. 43, арк.1,2
- 11 - Дело о ярмарках в Василькова, Гребинках и Насташке. 27 августа 1872 г. - 12 января 1875 г. ЦДІАУ - ф. 442, оп.51, спр. 239, арк. 1, 3, 8
- 10-12, 15.
- 12 - Рада, №10, 26 вересня 1905 р.
- 13 - Бюлетень четвертого з'їзду Рад Білоцерківщини. Ч.І 29 березня 1922 р. №3, 31 березня 1922 р., №4, 1 квітня 1922 р., №4, 1 квітня 1922 р.
- 14 - Радянське село, №10, 22 серпня 1924 р.
- 15 - Білшовик. Орган Київського губкому Комуністичної партії (б) України й Київського губвиконкому. № 53 (1248), 6 березня 1925 р.
- 16 - Радянська нива, №11, 20 грудня 1925 р.
- 17 - Білшовик, №124, 3 червня 1925 р.
- 18 - ЦДІАУ - ф.1, оп.3, один. збірл. 3731, арк.56.
- 19 - Комуністичний шлях, №65, 2 червня 1981 р.
- 20 - Документи о работе сельхозкомыны «Первое Мая» с. Насташка Рокитнянского района Белоперковского округа - участника Всеукраинского конкурса колхозов. 1 сентября - 12 октября 1927 г. ЦДІАУ - ф. 559, оп.1, спр. 72, арк.10, 12, 13, 24.
- 21 - Відомості про мережу шкіл по районах області на 1933-34 рр. ЦДІАУ - ф. 144, оп.1, спр.92, арк. 254.

КОЛІСНИКОВЕ

*Колишній Однорогів хутір
Нехай і малолюдний нині,
Неправда те, що ти – забутий,
Ти також частка України.*

Олександр Волосожар

За переказами, Колісникове колись було невеличким хутором, який виник в часи столипінської реформи. На нові землі переселилися мешканці Острова і Насташки. Ще раніше тут знаходилася ферма «Колісникове», що стала так називатися від прізвища її власника. Про неї згадується і в «Списке населенных мест Киевской губернии»¹.

Збереглися і перекази про те, що набагато давніше – за поляків – у цих місцях розташовувався Однорогів хутір і заснував його чи не селянин на досить поширене в Насташці прізвище Однорог.

Першою трактористкою у селі була Христя Петрівна Лобко. Вона, як і більшість місцевих жителів, трудилася у колгоспі «Новий шлях».

У роки війни село було окуповане з липня 1941-го по січень 1944 року.

На все життя запам'яталася колісниківцям перша весна у звільненому селі. Чоловіків немає, всі на фронті. Всю роботу виконували підлітки і жінки. Господарство відновлювалося з великими труднощами, крок за кроком. Відриваючи від себе, від дітей, все віддавали для фронту, для перемоги...

У післявоєнний період діяла початкова школа, якою завідував М.Д.Костина. У 1952–1953 роках він же був учителем II класу. У 1955–1956 навчальному році у школі навчалися 36 учнів. Тоді ж у селі працювала школа сільської молоді.

У 1987 році у Колісниковому нараховувалося 87 дворів. На його території розміщувалися магазин, де мало що можна було купити через дефіцит товарів першої необхідності, замкнений на замок клуб, бібліотека без ... читачів. Автобус ходив двічі на день. Побутове, торговельне, медичне обслуговування у той час – суцільні проблеми для колісниківців.

Мешканці села в основному працювали у колгоспі імені «Перше Травня», виробничі підрозділи якого знаходилися і в Колісниковому. На свинофермі утримувалося 500 свиней. Щорічні прибутки на ній складали 65 тисяч карбованців. Діяла тракторна бригада. Відділком завідував О.П.Лазоренко. На полях у цей період почали застосовувати новинку – плоскоріз для обробітку ґрунту. Механізатори одразу оцінили переваги цього знаряддя.

До послуг трудівників була й їдальня. Кухарем працювала М.О.Коркишко, яка щоденно готувала обіди для 90 чоловік².

Сучасне Колісникове – 90 дворів, 163 мешканці, з яких 95 пенсіонерів, 27 чоловік молоді. Землі сільськогосподарського призначення орендуються наставськими підприємствами різних форм власності та васильківською агрофірмою «Ратибор»; землі під городами нараховують 176,6 гектара. З підприємств соціальної інфраструктури діють фельдшерсько-акушерський пункт, бібліотека. Немає магазину. Хто не брався за цю справу, через деякий час відмовлявся, – не вигідно. Товари першої необхідності колісниківці купують за чотири кілометри у Наставі, туди ж маршрутною добираються по вівторках на базар, де реалізують сільськогосподарську продукцію. Або в Білій Церкві, з якою є транспортне сполучення. Працездатне населення спеціальним транспортом доставляють на роботу в ТОВ «АПК Наставка» та агрофірму «Наставківська». Агрофірма «Ратибор», що використовує з господарською потребою приміщення колишніх тракторної бригади та свиноферми, до роботи залучає найманих робітників з інших населених пунктів.

ПОСИЛАННЯ:

1 – Список населенных мест Киевской губернии. Издательство губернского статистического комитета. Киев, 1895 г. С. – 82.

2 – Міровник Т. Довго живи, Колісникове. Комуністичний шлях, №85, 16 липня 1987 р.

ОЛЬШАНИЦЯ

Городище. Райгород. Змійові вали.

І князі Ольшанські тут колись жили.

Козаки залишили на землі цій слід...

Ольшаниця. «Вільшанка», – як казав мій дід.

Наталія Шаравара

Це поселення, що знаходиться на річці Гороховатка, давнє і знамените. Ольшаниця згадується при описі походу Ізяслава Мстиславовича і його битви з князем Галицьким у літописах під 1150 рік, однак факт цей потребує доказовості¹. А от відома сьогодні перша письмова згадка про село, яка належить до 1518 року, сумнівів не викликає. Разом з Рокитним Ольшаниця належала Волчку та Сенюшці Романовичам за судовим вироком Сигізмунда¹.

Між тим, за давніми переказами, у поселенні колись жили чи то царі, чи то князі, котрі мали власне військо. Нібито давня Ольшаниця у давнину розміщувалася на території колишнього городища, яке збереглося й по сей день. Райгород (так називалася заснована Ярославом Мудрим прикордонна фортеця, що відбивала напади половців) спустошили і розорили татари. І до сьогодні частини городища мають назви, що нагадують про колишнє поселення, – Ковалівщина, Ткачівщина. Є тут сліди давнього валу, що, за переказами, визначав кордони польського королівства².

Сучасна Ольшаниця, ймовірно, виникла з хуторів у густих вільхових заростях. Селяни тікали на «вільні землі» і, ховаючись у пороських лісах, закладали нові поселення.

За легендою, Ольшаниця була столицею князів Ольшанських. Дочка одного з них Григорія 16-літня Юліанія похована у Києво-Печерській лаврі і її мощі знаходяться у ближніх лаврських печерах³. Краєзнавчі розвідки Л.Похилевича підтвердив згодом Л.Дроздов. У його опитувальних листах згадується, що Ольшаниця – вотчинне село князів Ольшанських, столиця їх земель. Мабуть, саме тоді це місто мало 14 церков⁴.

Назва «Ольшаниця», найімовірніше, походить від слова «ольха». Але не виключено, що й від прізвища князів Ольшанських⁵.

З хронік Стрийковського відомо, що у 1527 році литовсько-волинські війська гнали татар за Київ «миль 40, аж до Ольшаницы».

Присяжні книги дають уявлення про сотенне містечко Ольшаницю у 1654 році: «Город Олшанка на реке Олшанке; около слобод стоячей острог, по острогу 2 башни проезжих с вороты, башня глухая, да к тому ж острогу приделан другой город стоячим же острогом, по нем башня проезжая с вороты. В городе ж наряду пищал железная в станку на колесах ядром в 2 гривенки, 6 пищалей железных затинных ядром по полутривенке; зеля 10 пуд, свинцу нет»⁶. На вірність Росії присягнули тоді 171 козак та 121 міщанин.

Під час визвольної війни 1648–1654 років на річці Гороховатці поблизу Ольшаниці стояло табором військо Богдана Хмельницького.

Урочище «Шостачка» пов'язують з іменем гетьмана Петра Сагайдачного. Припускають, що саме тут був підписаний вічний мир поляків з запорозькими козаками.

У 1657 році поблизу села нібито розташовувався стан гетьмана Виговського і в ньому він приймав польських послів.

У 1740 році в Ольшаниці нараховувалося 130 дворів та 1004 жителі.

Тоді ж перебудували з дубового лісу і перейменували в ім'я архистратига Михаїла вільховий храм Святої Трійці. Ці дані Л.Похилевича підкріплюються і записами в старих церковних книгах. У візиті Богуславського деканату 1746 року мовиться, що церква була стара, підгнила, соломою зверху накрита, без стелі і хреста. У 1808 році, незважаючи на поліпшення вигляду, церкву закрили. Вирішили, що для парафіян достатньо Преображенської. У 1864 році Преображенська церква, що зазнала багатьох ремонтів і переробок, була єдиною у селі. У візиті 1746 року йшлося, що це найбільша церква. За штатами вона належала до 5-го класу, мала 75 десятин землі. Найціннішим із церковних речей було Євангеліє з надписом про передачу його храму: «въ лето от сотворения мира 7035, а от еже воплощения Рождества Христова року 1527 месяца марта 9 дня, надали сию книгу, глаголемую Євангелію, писанную, напристольную, ко храму и престолу Преображения Господа Бога и спаса нашего Ісуса Христа, в месте Ольшаница лежаче...»⁷.

У травні 1861 року в Ольшаниці відбулися селянські заворушення. Селяни не виходили на роботу, відмовлялися відбувати панщину, виконувати свої повинності. Пізніше вони спалили помістя орендаря Пирожинського, який зазнав збитків на 11740 рублів⁸.

У 1864 році в Ольшаниці мешкали 1828 православних і 34 римських католики⁹.

На той час на ольшаницьких полях вирощували цукрові буряки¹⁰. Село залишалося у власності Браницьких, яким наприкінці XVIII століття його продав попередній господар Карвицький. У свою чергу Браницькі продали приналежні їм землі Удільному відомству¹¹.

Серед удільних селян згадуються Микита Комар, Мотря Грибова, Григорій Брехун, Ларіон Копчик¹². В архівних документах цього часу згадуються «Лісна дача Ольшаницька» та урочище «Шостачка»¹³.

Збереглися дані і про мешканців села II половини XIX століття селян-власників Мойсея Яценка, Пилипа Корчака, Романа Банацького, Корнія Скрипку. Сільським старостою на той час був Олексій Пилипенко, священиком Олександр Бутницький, дяком служив Лука Хмарський¹⁴.

У 1872 році в Ольшаниці відкрилося однокласне училище, де навчалося 70 хлопчиків і 2 дівчинки. Вчителював Микола Токарський¹⁵. На утримання училища від казни надходило 226 рублів, а від громади – 199 рублів 61 копійка. Закінчили навчання 3 учні. Така ж тенденція зберігалася і в наступні роки: у 1892 році в училищі вчилася 43 хлопчики і 4 дівчинки, а закінчили навчання всього 5 хлопчиків і одна дівчинка, у 1896–1897 роках навчалися 82 хлопчики, навчання закінчили 8 хлопчиків; у 1899 році навчалися 63 хлопчики, навчання закінчили 8¹⁶. У 1890 року посада вчителя була вакантною. Училище мало ½ десятини землі, що використовувалася під вчительський город. Співу дітей навчав учитель, під керівництвом якого вони співали у церкві¹⁷.

Духовне життя ольшаницької громади пов'язувалося з храмом в ім'я св. Преображення. У 1879 році його перебудували, 7 жовтня освятили¹⁸.

У 1900 році казенне село Ольшаниця мало 651 двір, 3485 мешканців. На території села знаходилася телеграфна станція, залізнична станція (теж казенна із 5-ма дворами, 33-ма жителями), на якій постійно чергували поліцейські чини¹⁹, пожежний обоз з ручним насосом і двома бочками. Ольшаницький ліс належав барону Корфу (у 20–30-их роках минулого століття він перейшов у власність Богуславського лісництва). У 1907 році тут також знаходився винокурений завод²⁰. Церква володіла 97 десятинами 689 квадратними сажнями землі, мала 3913 парафіян. Славилася давньою іконою архистратига Михаїла²¹. У селі було і 204 штундисти.

20 листопада 1902 року Ольшаницьке однокласне училище було перетворене в двокласне. При ньому діяла бібліотека. Завідував училищем О.І.Фіницький.

Подіями, які відбувалися у 1905 році, Ольшаниця була знаменита не лише у Київській губернії, а й за її межами. У селі створили селянський комітет, котрий очолив збройне повстання. До його складу увійшли І.Я.Павліченко, Л.Б.Кириченко, В.С.Довгалецький та ін.

А ще ж до цього – у 1904 році – 22 запасних новобранців розгромили декілька магазинів, щоб забезпечити свої сім'ї продуктами. Діяла соціал-демократична група. Активно розповсюджувалися прокламації, що закликали до непокори робітників і селян. Революційні настрої місцевого населення пояснювалися наявністю у селі залізниці, що пролягла через село у 80-х роках XIX століття. Вона не тільки відкрила ольшаницьким селянам дорогу в світ, але й розширила їх кругозір, вплинула на свідомість. Перші екземпляри листівок «Що робити заробітчана» та «Страйкуйте» з'явилися 14 травня²², у грудні на станції «Ольшаниця» були знайдені дві брошури «Речь Гольдмана на суде по Кишиневскому делу»²³. Їх розповсюдження не припинялося і після придушення революційних виступів місцевого населення. Поліція шаленіла. У 1906–1908 роках була заведена справа на селянина Г.Чабана за розповсюдження ним листівок ЦК РСДРП «К рабочим и крестьянам», «Искра» – «От матроса к солдату»²⁴. Після безрезультатного обшуку арештували і відправили до Васильківської тюрми польового осавула XIV Ольшаницького помістя Аггея Старого²⁵. У підриві самодержавства підозрювалася міщанка Хава Аврум-Янкелева Гернштейн. У різних рапортах зазначалося, що «она займається пропагандою среди крестьян» і представляє «опасность для государственного порядка и общественного спокойствия»²⁶.

14 травня 1905 року 14 робітників строкової служби залишили роботу в маєтку орендаря Г.Неймана. На сході селян, що відбувся наступного дня, було вирішено працювати у пана, якщо той платитиме жінкам по рублю, а чоловікам – по півтора рубля замість 25 і 40 копійок в день. Страйк строкових робітників спричинив виступи поденних робітників, які і собі відмовилися працювати за низьку плату. 16 травня про своє рішення 70 селян, очолюваних В.Боровиченком, повідомили Нейману. Для придушення цього виступу до села прибув драгунський ескадрон, який арештував Боровиченка. 21 травня 30 жінок все-таки вийшли на роботу. Боровиченко, котрий на той час уже звільнився, поламавав сапи і вигнав їх з поля.

29 травня Боровиченка знову посадили в тюрму. Після цього в селі обрали уже згаданий комітет.

Бунтарські настрої селян знову почали наростати після розпуску І Державної Думи. Збираючись, селяни читали революційну літературу, активно цікавилися виборами до нової Держдуми, навіть намітили двох кандидатів – соціал-демократа та позапартійного поступовця²⁷.

Не менш насиченим на події видався 1917 рік. Після того, як у Петрограді прогрімів залп «Аврори», над Ольшаницею замайорів червоний прапор. Серед населення посилено працювали І.Павліченко, Л.Кириченко, К.Чередніченко, О.Канарський, Т.Бойко, П.Бабич, Й. Лява, В.Гудзенко. З каторги повернувся колишній матрос з «Потемкина» Юхим Сич, що був засуджений на 4 роки з відбуттям кари в виправно-арестантському відділенні з подальшим перебуванням під наглядом поліції протягом 4 років за участь у повстанні солдат і матросів у Севастополі у 1905-му²⁸. Родом з села Бовкун, він проте мешкав в Ольшаниці. Хоча через хворобу особливої участі у революційних заходах не брав, слово його було вагомим для багатьох. Змін прагнули і солдати, які поверталися з фронту. Село об'єднував Іван Новицький.

9 липня 1919 року на повітовому з'їзді рад у Білій Церкві Ольшаницьку волость представляв Юхим Щербина. У своєму виступі він наголошував на зборі врожаю.

Однак цим перетворенням не судилося збутися. Невдовзі село окупували кайзерівці. Розпочалися грабунки населення, репресії. Разом з німцями до Ольшаниці прибув пан Нейман. Він намагався повернути своє багатство і стягнути з селян завдані збитки. Тоді Е. Бебешко, Й. Лява, С.Чопівський та І. Павліченко організували повстанський загін. Озброївшись рушницями та кулеметами, він виступив з городища проти німців. Тим довелося тікати з села. Згодом до Ольшаниці прибуло підкріплення для придушення повстання. Згадував учасник тих подій С.Х.Скрипка: *«Ранком наступного дня, щоб залякати селян, німці під лісом на Гончарському шляху, що веде на Тарган, уіймали чотирьох молодих хлопців, нібито як повстанців, привезли в Ольшаницю і закинули в погреб селянина Яраста Корчака. А в обідню пору вісім німців під багнетами вивели їх на поле проти станції... Загрімилі постріли... моторошно було дивитися на це звірство над безневинними нашими людьми...»*

Повстанці не раз нагнали страху на кайзерівців, гайдамаків. 2 липня вини несподівано напали і знищили офіцерський загін з 50-ти гайдамаків, що охороняв станцію»²⁹.

З приходом у село денікінців було замучено виданого багатіями Володимира Гудзенка. Довго знущалися над ним, а потім голого змусили викопати в мерзлій землі самому собі могилу.

Від польських інтервентів загинув Йосип Лява. Його труп селяни знайшли біля Баранячого яру. З Ляви здирали шкіру, а потім обплутали колючим дротом і живим закопали в землю³⁰.

Після звільнення від петлюрівців в Ольшаниці був обраний сільський революційний комітет. Головою волосного ревкому став Е. Бебешко.

У 1920 році в Ольшаниці почали діяти комітети – незаможних селян та взаємодопомоги. Першим головою комнезаму був Сергій Школьніченко. Через чотири роки – товариство зі спільного обробітку землі імені Карла Маркса під керівництвом І.Я.Павліченка. Це було перше товариство в селі і В.С.Довгалевський прислав йому у подарунок молотарку з нафтовим двигуном. У 1925 році таких об'єднань вже було шість.

Колективізація, що тривала з 1928 до 1933 року, розпочалася зі створення сільсько-господарських артілей. Її активістами були І.Павліченко, Е. і М. Бебешки, С.Школьніченко, О.Канарський, І.Коваленко, К.Краєвський, Г.Сакович, Г.Чередніченко, Ткалич, А. Литвин, Г.Веденко, І.Щербина, М.Шаровара, Л.Новицький. День, коли у 1930 році в селі з'явився перший трактор, запам'ятався, мабуть, усім жителям села. За його кермо сів Іван Волошин.

Правління колгоспу "Городище". 1930–1931 рр.

Молочна ферма колгоспу "Городище". 1931 р.

Школу радянська влада побудувала у подарунок селу Ольшаниця за революційну діяльність місцевих жителів

У 30-ті роки обабіч станції «Ольшаниця» виникла нафтобаза, заснована приватником. Тривалий час її найбільшим скарбом була бочка з гасом. Загальний резерв пального не перевищував 200 кубічних метрів. Качали його доволі примітивно.

Хлібоприймальний пункт, що виник майже одночасно з нафтобазою, орендував у залізниці склади для зберігання зерна.

25 жовтня 1925 року на привокзальній площі Ольшаниці було відкрито пам'ятник В.І.Леніну. На постаменті зроблено надпис: «Володимиру Іллічу Леніну від робітників і селян Вільшанки. 1925 року жовтня 25 дня». На той час це був перший такий пам'ятник в Україні і другий у Радянському Союзі. Жителі Ольшаниці спорудили його на власні кошти. Під час Великої Вітчизняної війни пам'ятник зруйнували фашисти. Жителі зберегли плиту і постамент, які у 1967 році вони використали для встановлення нового бюсту.

У 1925 році в Ольшаниці урочисто справили червоне весілля. Побралися комсомольці Демид Багацький та Ганна Бебешкова³¹.

У 1926–1927 роках відкрилася друга чотирирічна школа – «Слободянська». Будинок для неї коштував 600 карбованців³². В обох школах навчалися 300 учнів. У 1928 році спорудили двоповерхову середню школу. Її радянська влада збудувала в подарунок селу за активну участь селян у революційних подіях. На території села знаходилися також лікарня, крамниці, будувався клуб.

У 1927 році у селі з'явилися товариства «Городище», «Воля», «Вперед», «Комуна», імені Карла Маркса³³. Однією з перших трактористок була Уляна Антонівна Рисак.

Колгосп «Комінтерн» виник на базі «Городища», що з часом об'єднав всю лівобережну частину Ольшаниці. Правобережні ТСОЗи об'єдналися в колгосп «Ударник». Нові господарські формування народжувалися у гострій класовій боротьбі. Вбили Івана Канарського. Багато селян не прагнули вступати до колгоспу, були наміри повернути колгоспний інвентар.

У 1934 році на районній конференції з нагоди 15-річчя ВЛКСМ було премійовано комсомолку-біднячку Степу Пилипенку, яка виробила 211 трудоднів. Газета «Колгоспник Рокитнянщини» повідомляла, що свинarka з колгоспу «Комінтерн» мала 4-класну освіту і продовжувала навчатися в зоотехнікумі. Перехідним Червоним прапором був нагороджений і колгосп «Комінтерн», який очолював П.А. Бабич. У цьому господарстві діяла перша самостійна тракторна бригада. Її бригадиром став Демид Андрійович Павліченко. Ударно працювала п'ята бригада рілників О.Мухомора. Головою сільської ради у той час працював Слободяник³⁵. Про голодомор, як і репресії, комуністична преса того часу мовчала.

Напередодні війни колгосп «Комінтерн» за результатами господарської діяльності одержав 1,6 мільйона карбованців прибутку³⁶. За сумлінну працю ударниця-ланкова з Ольшаниці Кириченко одержала малу золоту медаль Всесоюзної сільськогосподарської виставки і 500 карбованців премії³⁷.

Зміни відбувалися в культурному житті села. Відкрилися агрокурси, відбувся показ кінокартини «Будьте такими»³⁸. Хор Ольшаницької школи, під керівництвом учителя Барабаша, виступив у Рокитнянському будинку культури. Учениці Божко та Загинайло виконали пісню «Раскинулось море широко», а Микола Мухомор – «Будьте здорові»³⁹.

Жителі Ольшаниці невимовно гордилися, що декілька тижнів у їхньому селі жив і працював, зустрічався з дітьми відомий український письменник Петро Панч.

25 липня 1941 року Ольшаниця була окупована фашистськими загарбниками, частково звільнена 7 січня 1944-го, повністю – 31 січня. Тоді ж радянські війська звільнили станцію «Ольшаниця».

На роботи до Німеччини німці вивезли 174 жителі села, стратили 36, спалили 404 будівлі⁴⁰. У руки фашистів першими потрапили стара революціонерка Мотря Бебешко, один з організаторів сільського комітету у 1905 році Іван Павліченко, обох стратили. Селяни навіть не знайшли їх трупів. У грудні 1943 року у Рокитному вбили Семена Павліченка, Галину Павліченко, Олександра і Катерину Чередніченків, Мусія Волошина, Пилипа Волошина, Галину Чередніченко, Сергія Скрипку.

На захист Вітчизни виступили 465 жителів Ольшаниці, загинули на фронтах Великої Вітчизняної 233.

У 1950 році ольшаницькі колгоспи «Комінтерн» та «Ударник» об'єдналися в одне господарство – колгосп імені Жданова із 3164 гектарами землі.

Вже через шість років валовий прибуток господарства складав 2487 тисяч карбованців, а в 1957-му – три мільйони. Особливого розвитку досягло тваринництво. У 1956 році з загального доходу на його долю припало 536601 карбованець, зріс надій від фуражної корови і становив 1600 кілограмів, на 127382 карбованці збільшилися прибутки від реалізації свинини.

У 1958 році з кожного гектара поля у господарстві збирали по 38 центнерів озимої пшениці, 295 центнерів цукрових буряків. Було досягнуто успіхів у виробництві м'яса, молока. інших видів сільськогосподарської продукції. Розпочалося будівництво господарських приміщень. У тому ж 1958-му в селі побудували цегельний завод. Колгосп був затверджений учасником Всесоюзної виставки та нагороджений її дипломом. Наступного разу господарство стало учасником Виставки у 1965 році.

Згодом колгосп імені Жданова об'єднував 4270 гектарів сільськогосподарських угідь, 3567 гектарів з яких знаходилися в обробітку, 1283 двори. Зросла його технічна оснащеність. Машинний двір нараховував 29 тракторів, 8 зернових комбайнів, 6 бурякових, 3 кукурудзяних і 3 силосних, автопарк – 29 автомобілів⁴¹.

У селі діяли школа, де 620 учнів навчали 42 вчителі, три бібліотеки з 10 тисячами книг, 2 кіноустановки, новий сільський клуб на 350 місць, клуби при Ольшаницькому лісництві, за-

лізничний станції, філія зв'язку, радіовузол, амбулаторія, стаціонарна лікарня з пологовим відділенням, аптека; медичну допомогу надавали 14 медичних працівників, у тому числі 3 лікарі.

Перший випуск середньої школи відбувся у 1952 році. У 1970 році у школі у дві зміни навчалися 700 дітей. Серед достойної вчительської когорти особливо вирізнялися Заслужені вчителі України Арсен Олексійович Голотребчук, який тривалий час і директорував у школі, Людмила Григорівна Корчак. У 2000 році у школі працювали 29 вчителів.

У 90-х роках провідне місце в тваринницькій галузі колгоспу імені Жданова займав нетельний комплекс. Перше приміщення здали в експлуатацію 1975 році, тоді ж розпочалася реалізація нетелей.

Згодом колгосп імені Жданова перейменували у «Комінтерн». У 1993 році на його базі виникло сільськогосподарське акціонерне товариство «Ольшаниця» – перше акціонерне товариство у районі. На жаль, через певний час воно банкрутіло. У середньому 90 відсотків власників земельних паїв віддали їх в оренду ТОВ «АФ «Рокитне-цукор». У розпорядженні товариства нині 2750 гектарів земель. За оцінкою фахівців, вони у хорошому стані не тільки за своїми високими природними показниками, а й через дбайливе ставлення до використання земель з боку товариства. Вирощуючи сільськогосподарські культури, агрофірма турбується про внесення у ґрунт органічної та мінеральної підживи згідно з агрономічними потребами. Своєчасно розраховується з власниками паїв, виділяючи у рахунок дивідендів зерно, цукор, олію, крупи. Сьогодні в «Рокитне-цукор» створені робочі місця для 106 працюючих; середньомісячна заробітна плата одного працівника у 2008 році – 1760 гривень.

Сталися зміни у роботі нафтобази. Вона приймала одразу дев'ять цистерн пального. Найбільший резервуар – дві тисячі кубометрів – вмщав невеликий залізничний ешелон. У 1980-1981 роках колектив нафтобази п'ять разів виборював перше місце в соціалістичному змаганні по Київському територіальному управлінню Держкомнафтопродукту УРСР. На той час на підприємстві працювали 28 робітників.

Розвивався хлібоприймальний пункт. Підприємством пройдено шлях від ручної праці до майже повної механізації. У 1951 році почала діяти власна електростанція, збільшилася пропускна спроможність складських приміщень. У 1964-му тут вже працювали 12 складів, потокова лінія з двома сушарками, зерно більше не зберігалося надворі. Майже через двадцять років його одночасно приймали шість стаціонарних механізованих точок, дві сушарки обробляли по 32 тонни збіжжя за годину. Завдяки технічній оснащеності хлібоприймальний пункт перевищував завдання загального комплексу вантажообігу. Середній вік колективу становив 35–40 років.

Трудові здобутки мали ольшаницькі залізничники. У 90-ті на станції «Ольшаниця» впроваджувався львівський метод, що полягав в оперативному виконанні вантажних робіт на залізничному транспорті. Завдяки цьому скорочувалися простой вагонів, залізничники одержували додаткові вагони для відвантаження своєї продукції. Близько 90 відсотків всіх операцій виконувалися механізмами, що дало змогу замінити важку ручну працю та вивільнити значну кількість людей. Встановлення новітнього обладнання для автоматичного пропуску та обробки поїздів, зв'язку забезпечило приток високоосвічених фахівців.

Ольшаницька лісосілля була порівняно молодим підприємством. У 1982 році їй виповнилося двадцять років, однак тут уже діяв цех з переробки деревини, інші господарські приміщення, було механізовано ручну працю. Розширився асортимент виробів цеху. До заготовок шпичів, косяків, винної клепки, паркету, додалося виготовлення побутових товарів; споруджувалося житло.

На початку 90-х років на території села також знаходилися дільнична лікарня, побудований у 1972 році будинок побуту зі швейною майстернею, перукарнею, комплексним приймальним пунктом. З'явилися двоповерхові житлові будинки для працівників лісосілля, залізниці, приміщення сільської ради, було заасфальтовано більшість вулиць. Територія села складала 5660 гектарів, з яких 4170 гектарів займали сільськогосподарські угіддя. У селі мешкали 3204 жителі, налічувалося 1356 дворів⁴².

Нині село Ольшаниця, яке розташоване за 12 кілометрів від районного центру, налічує 2271 мешканця; дорослого населення – 1454 особи, з них працюючих – 1536, молоді – 374, пенсіонерів – 919, дітей: дошкільного віку – 97, шкільного – 351. На території села знаходяться дільнична лікарня, клуб, школа, дитячий садок, бібліотека з 14947 екземплярами книг, 11 магазинів, перукарня. Триває будівництво церкви. Населений пункт газифікований.

Головою сільської ради обраний О.М.Очеретяний.

(При підготовці розділу використані матеріали краєзнавця П.Бочілова).

Місцеве лісництво

Працює деревообробний цех

На місці колишньої нафтобази – сучасне підприємство

У військовому містечку с. Ольшаниця

Будується новий храм

ПОСИЛАННЯ:

- 1 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Біла Церква: видавець Олександр Пшонківський, 2007. С. – 415.
- 2 – Дроздов Л. Опитувальні листи. БКМ. НДМ – 939/2.
- 3 – Похилевич Л. Там же. С. – 416.
- 4 – Дроздов Л. Там же.
- 5 – Дроздов Л. Там же.
- 6 – Присяжні книги. 1654 р. Білоцерківський та Ніжинський полки. Київ, 2003. С. 112–116.
- 7 – Похилевич Л. Там же.
- 8 – Комуністичний шлях, №83, 12 липня 1988 р.
- 9 – Похилевич Л. Там же.
- 10 – Мозговой В. Сборник сведений по Киевской губернии. Киев, 1887 г. С. – 79.
- 11 – О съемке земель в имении, купленном у графа Константина Браицкого. 1869 г. – 16 октября 1895 г. ЦДІАУ – ф. 493, оп. 3, спр. 32, арк.90.
- 12 – Там же. Арк. 165.
- 13 – Ведомости о количестве земель, оказавшихся на съемке межевых чинов Департамента Уделов. ЦДІАУ – ф. 493, оп. 3, спр. 32, арк.127.
- 14 – Об обеспечении причтов православных приходов в Каневском и Васильковском уездах Киевской губернии. 1 марта 1875 г. – 13 декабря 1887 г. ЦДІАУ – ф.493, оп. 7, спр. 68, арк. 378.
- 15 – Памятная книжка Киевского учебного округа. Ч.І. Киевская губерния. Составитель Луцкевич Л. Киев, 1889 г.
- 16 – Памятные книжки Киевского учебного округа. 1892, 1896, 1897, 1899 гг.
- 17 – Памятная книжка Киевского учебного округа. Ч.І. Киевская губерния. Киев, 1890 г. С.- 72.
- 18 – Дело о ходе церковно-строительного дела в губерниях Юго-Западного края. 23 февраля 1879 г. – 7 мая 1880 г. ЦДІАУ – ф. 442, оп.563, спр. 13, арк.5.
- 19 – Дело об уплате Киевской телефонной станции за посланные телеграммы. 3 февраля 1879 г. – 31 декабря 1879 г. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 532, один, зберіг. 17.
- 20 – Дроздов Л. Там же.
- 21 – Дроздов Л. Там же.
- 22 – ЦДІАУ – ф. 442, оп. 855, спр. 4, арк. 213, 320.
- 23 – О прокламациях разных запрещенных обществ. Январь 1905 г. – 26 декабря 1905 г. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 855, один, зберіг. 4, арк.17.
- 24 – ЦДІАУ – ф.274, оп. 1, спр. 138, арк. 1-58.
- 25 – Дело Киевского жандармского управления об исследовании политической благонадежности. Секретная часть. 28 октября 1907 г. – 12 апреля 1914 г. ЦДІАУ – ф. 278, оп.1, спр. 1859, арк. 15.
- 26 – О политической проверке помещика с.Ольшаницы Васильковского уезда Гериштейн Х., подозреваемой в принадлежности к нелегальной организации. 19 июня 1907 г. – 26 августа 1907 г. ЦДІАУ – ф. 274, оп. 1, спр.1871, арк.17.
- 27 – «Рада», №8, 11 січня 1907 р. С. – 4.
- 28 – Дані ЦДА ВМФ.
- 29 – Шевченко В. Революційне село Ольшаниця. Комуністичний шлях, №85, 16 липня 1988 р.
- 30 – Шевченко В. Революційне село Ольшаниця. Комуністичний шлях, №89, 26 липня 1988 р.
- 31 – Газета «Радянське село», №39, 22 січня 1925 р.
- 32 – Радянська Нива, №33, 22 березня 1928 р.
- 33 – Комуністичний шлях, №25, 28 лютого 1981 р.
- 34 – Колгоспник Рокитнянщини, №38, 18 квітня 1932 р.
- 35 – Колгоспник Рокитнянщини, №79, 27 серпня 1932.
- 36 – Колгоспник Рокитнянщини, №20, 19 лютого 1941 р.
- 37 – Колгоспник Рокитнянщини, №1, 1 січня 1941 р.
- 38 – Колгоспник Рокитнянщини, №14, 25 квітня 1941 р.
- 39 – Колгоспник Рокитнянщини, №25, 1941 р.
- 40 – Архівний відділ Управління МВС у Київській області. Хронологічний довідник. Київ, 1948 р.
- 41 – Колгоспні вісті, №100, 21 жовтня 1967 р.
- 42 – Комуністичний шлях, № 44, 15 квітня 1982 р.

ОСТРІВ

*Тебе немає на відомих картах –
Трудівника й господаря одвіку,
Ти і поваги, і пошани вартий
Маленький Острів на Землі великій.*
Олександр Волосожар

Як писав свого часу Л.Похилевич, село Острів одержало назву від свого місця розташування, оточеного з усіх сторін водою. Річка Насташка впадає тут у Рось двома рукавами і утворює острів, на якому й знаходиться поселення.

Серед села височить давня могила з кам'яним хрестом¹. Достеменно ніхто не знає про її походження. Між тим, могила ця овіяна ореолом слави і таємничості. Існує легенда про народного героя нібито похованого тут.

У давнину з-поміж каміння щоденно з'являвся страшний змій, якому місцеві жителі мусили приводити для поїдання красивих дівчат. І тоді один молодий здоровий чоловік вирішив поквитатися з ним. У нелегкому бою страшну потвору було подолано, але загинув і сміливець. Односельці поховали його на місці битви, насипали високу могилу і поставили кам'яного хреста².

За іншою легендою, це козацька могила. Там, де річка Насташка поволі вбігає в невеличкий ставок, край греблі з високим фундаментом колишнього млина між великих сірих кам'янів, що обступили береги, начебто є печери. Якщо проникнути в них, то можна потрапити у підземний хід, котрий веде аж до цієї могили.

Краєзнавці пов'язують її та ще кілька курганів на полях довкола села з козацько-селянськими заворушеннями проти польських поневолювачів. Мовляв, це – козацькі поховання.

Археологічні дослідження 1993 року наводять дослідників на думку, що куполоподібний курган, висотою 10 метрів, діаметром підшви близько 30 метрів, з чотирикінечним хрестом із сірого пісковику – згадувана в літературі гайдамацька могила¹. Дехто схильний вважати, що курган належить до доби раннього залізного віку.

З розповідей старожилів відомо, що село приблизно у XVI–XVII століттях заснували греки та хрузди, про що свідчать назви кутків. Принаймні в інвентарі Білоцерківського староства 1652 року Острів вже згадувався. Ймовірно, виникло поселення набагато раніше – у часи існування літописного «шляху з варяг у греки». Місцеве населення по Росі вело торгівлю з іншими племенами. Звідси, здавалося б, незвичні для навколишніх місць слова «греки», «хрузди».

На межі згаданих однойменних кутків на початку XVIII століття побудували невелику однокупольну дерев'яну церкву в ім'я архистратига Михаїла, що згоріла. На її місці десь у 1740 році, як зазначалося у візиті Білоцерківського деканату 1746 року, була зведена друга, теж дерев'яна трикупольна церква, що належала до 4-го благочинного округу, 4-го класу та мала 42 десятини землі². Вона існує й тепер. У 1877 році церква належала до 7-го десятка культових споруд Васильківського повіту. У 1768–1772 роках священиком при ній служив Влас Зубковський.

До Острівської церкви належало тоді й село Троцьке (Довгалецьке), що знаходилося на відстані двох верств від Острова.

У 1740 році в Острові нараховувалося 80 хат і 600 жителів. В історичних джерелах 1772 року є згадка про жителя села Йосипа Музику, що дає певні уявлення про життя населеного пункту у II половині XVIII століття. Російське підданство Йосип приймав «при главном Васильевском форпосте села Острова». Зазначалося, що йому «от роду ...двадцать пять лет, грамоты не умеет, веры греческого исповедания, родился ... за границею в польском селе Острове 16 февраля у польского шляхтича Семена Закревского, отец ... умер. Сын Федор». Оскільки Йосип був неграмотним, то за «польского уроженца» «по прошению малороссиянин Григорий Прокопович подписался»³.

У 1800 році в Острові квартирували 39 солдат з командиром полковником Бенардосом⁴.

Село належало графам Браницьким. Мешкав на острівських землях і поміщик Лукашевич, який побудував маєток, посадив сад, де пізніше утворився ще один куток Садківщина. Тепер там луки.

Від імені родів – Кирички, Куці, Бандури, Тхорі, Прісичі, Дачки, Григорі – походять назви й інших кутків села.

У 1842–1849 роках в Острові економом значився Гнат Тимофійович Кульчицький, за походженням з дворян Заславського повіту⁵.

У 1866–1871 роках Острів у складі однойменної волості і як її центр належав до 3-ї дільниці мирового посередника. На той час (1865–1866 рр.) у селі мешкали 1182 чоловіки та 1247 жінок⁶, парафіян нараховувалося 2855 душ⁷. Відомо також, що у селі були дерев'яний млин, побудований орієнтовно на початку XIX століття графами Браницькими на Росі, корчма.

За інвентарем 1845 року, 23 відсотки острівських сімей мали воли, 13 відсотків – коні, безхудобних сімей нараховувалося 64 відсотки. Хоча, за інвентарем 1761 року, волів мали 53 відсотки сімей, 44 відсотки – коней, 2,7 відсотка – волів і коней, не існувало безхудобних. А за уставною грамотою 1865–1866 років, воли мали 20,4 відсотка сімей, коні – 2,4, безхудобних було 77,1 відсотка. В Острові, як і в більшості населених пунктів регіону, через відбір інвентарної землі селянство значно збідніло.

Населення доволі часто потерпало від вогню. Так, 23 жовтня 1859 року пожежа виникла у господарствах братів Євтимія і Мойсея Федоренків. Завдано шкоди на 76 рублів сріблом¹⁰. У 1862 році з невідомої причини згоріли будинки, сараї та різне рухоме майно селян Мини. Івана, Конона та Іова Бандур, Тимофія Шпака, Йосипа Ригора. Збитки обраховувалися 1855 рублями¹¹. У квітні 1904 року згоріли дім і комора селянки Євдокії Федоренко, будинки Степана, Мойсея і Фокія Ванченкових¹².

Є дані, що у 1895 році в Острові діяла церковно-парафіяльна школа. Згодом, у 1902 році було відкрите двокласне училище. Завідував ним Петро Юхимович Пінський, протягом 14-ти років Микола Іванович Крижанівський, який помер від тифу і похований біля церкви. Вчителювали Василь Михайлович Турченко, Зінаїда Петрівна Кузнецова, Йосип Пилипович Лященко, Софія Миколаївна Погранична. Священиком на той час у селі служив Дмитро Андрійович Базилевич. «Киевские Епархиальные Ведомости» за 1 листопада 1872 року повідомляли, що 7 жовтня протоієрею Андрію Базилевичу і священику Дмитру Базилевичу, а також церковному старості Якиму Киричку дано архіпастирське визнання. Ще раніше таке ж визнання від церковної влади мали волосний старшина Острова Микита Сич і селянин, колишній старшина Блажко. Нагороджувалися і особливо ревні віруючі. Так, Мирону Кравченку було видано похвальний лист за його старанність до храму Божого. У 1899 році Дмитро Базилевич нагороджувався «камилавкою».

Жителі Острова брали участь у революційних подіях 1905 року. У селі розповсюджувалися агітаційні листівки української соціал-демократичної спілки із закликами «Ни копейки Самодержавию», «Довольно крови, довольно убийств». 12 червня того ж року було знайдено 9 екземплярів листівок «Мужичий приговор». У зв'язку з революційними настроями населення в Острівську волость ввели війська¹³. Однак протистояння між біднотою і панством породжувало нові протести бідняків. 12 травня 1908 року хтось підпалив клуні, манеж, склад із сільськогосподарськими знаряддями, комору на інше майно графині М. Є. Браницької¹⁴.

Бунтівливі настрої селян «підігрівали» виходці з села – матроси Балтійського флоту, які брали активну участь у революціях 1905, Лютневій і Жовтневій 1917 років¹⁵.

Становлення радянської влади в селі відбувалося у досить суперечливих умовах. Місцевому населенню довелося протистояти петлюрівцям, українським лібералам, білогвардійцям, які змінювали один одного. Ось що розповідав про випадок тих часів житель Острова мірошник уже згадуваного в розповіді млина Василь Овксентійович Кикоть: «У 1918 році петлюрівці, які увірвалися в село, хотіли забрати борошно, що було в млині. Але мій дід Василь сховав його. Розлютовані, вони вночі вивели мірошника на греблю, щоб розстріляти. Пораненому який упав у воду між камінням, чудом вдалося врятуватися»¹⁶.

Під час колективізації у селі діяв сільробітком, було створено три колгоспи. У 1929-му – «Перемогу», у 1934-му – 8 Березня, ДПУ. Не обійшлося без сутичок бідняків із заможними селянами, розкуркулення. У число куркулів потрапили немало середняків.

Тривала ліквідація неписьменості, у 1929 році було організовано бібліотеку. Через два роки у місцевій школі відкрили 5-ий клас, а в 1935 році в Острові вже діяла неповна середня школа, котру очолював Зверов.

Линула слава про здобутки п'ятисотенниць Г.Комарової, М.Мирець, Н.Ковури, Г.Кашуби.

Фашисти підступили до села 18 липня 1941-го. 19 липня край Острова зав'язався кровопролитний бій, в якому було тяжко поранено радянського полковника. Мешканці села Миколі Савич Олефір та Василь Овксентійович Кикоть в однокінній безтарці вивезли його з поля бою. Потім у цьому ж бою В.О.Кикоть допомагав нашим артилеристам встановити 76-міліметрову гармату, яка знищила багато гітлерівців¹⁷.

Пам'ятник полеглим у роки Великої Вітчизняної війни жителям с. Острів

У роки війни до Німеччини фашисти вислали 160 жителів, стратили 9. Село звільнили від ворога 6 січня 1944 року¹⁸.

Участь у Великій Вітчизняній війні брали 511 осіб, 245 (за іншими даними, 277) з них загинули на фронтах. На честь загиблих у селі відкрили пам'ятник.

У 1940 році призвали в Армію Івана Федоровича Кашубу. У складі 502-го гаубичного полку йому довелося битися з фашистами на Півночі, брати Будапешт. Хоробрий солдат нагороджений орденами Слави III ступеня, Червоної Зірки, медаллю «За взяття Будапешта». А скільком його однофамільцям так і не судилося повернутися додому. Є в Острові святе місце, де біля пам'ятника з червоною зіркою знаходиться п'ять могил, а поряд – стела з прізвищами тих, хто віддав життя за визволення Батьківщини. Ось імена загиблих Кашубів: Кашуба А.М., Кашуба І.П., Кашуба Д.Д., Кашуба Г.С., Кашуба М.В., Кашуба С.З., Кашуба І.М., Кашуба І.В., Кашуба М.Г., Кашуба А.І., Кашуба І.В., Кашуба І.С.,

Кашуба М.Г., Кашуба С.Г., Кашуба М.В., Кашуба В.П., Кашуба М.К., Кашуба М.А.

Після укрупнення у 1949 році в Острові почав діяти один колгосп імені Сталіна, який очолив Іван Олександрович Куць. У 1952–1953 роках до цього господарства приєднали колгосп «Перебудова» села Довгалівське, котрий тривалий час очолювала Лідія Мусіївна Захарчук. Тоді ж об'єднане господарство одержало назву «Дружба». У різні роки головами колгоспу працювали Ф.А. Здоровцев, Ф.П.Горбач, І.Д.Куць, А.Б.Щур, Г.Д. Мирець, Г.З. Кисельов.

Молодіята. Острівські дівчата.
60-ті роки XX століття

У 1961 році в селі побудували будинок культури, контору господарства, тваринницькі приміщення, гараж, інші господарські споруди. Понад 300 індивідуальних житлових будинків звели колгоспники.

16 березня 1970 року був створений радгосп «Дружба», за яким закріпили 3016,2 гектара землі, з них 2887,5 гектара орної.

У 1974 році радгоспом керував П.К.Фурсов. Поліпшилася господарська діяльність підприємства, добробут жителів села. До Острова і Довгалівського підвели природний газ (Острів стало першим селом у районі, де з'явилося голубе паливо), побудували житло для спеціалістів.

Згодом у радгоспі виникло тепличне господарство, зрошувальна система на площі 430 гектарів, сучасні тваринницькі приміщення, два будинки механізаторів, будинок тваринника, їдальня, лазня, дороги з твердим покриттям¹⁹.

Двома орденами Леніна у 80-ті роки була відзначена праця керуючого відділком радгоспу «Дружба» М.І.Музики

Трудові здобутки трудівників господарства увінчалися урядовими відзнаками. Орденами Леніна нагородили свинарку Ольгу Федорівну Люльку, Трудового Червоного Прапора – Ганну Никонівну Денисенко, «Дружби Народів» – Петра Івановича Олефіра, «Знак Пошани» – Василя Дмитровича Гончаренка, Петра Івановича Олефіра, Марію Іванівну Островську, Ольгу Петрівну Бойко.

У ході реформування сільськогосподарської галузі 17 лютого 1998 року землі радгоспу «Дружба» було розпайовано і на його базі утворено КСП «Дружба», з квітня 2000 року правонаступником останнього стало СТОВ «Дружба». Також утворилися ПП «Острівське» та фірма «Світанок».

З 2003 року у селі господарську діяльність здійснює фірма «Ратибор». З 1 лютого 2006 року землі СТОВ «Дружба» орендує товариство «Агроінвестпродукт». 44 власники земельних паїв обробляють їх самостійно.

Нині в селі, що розташоване на правому березі річки Рось на відстані 9-ти кілометрів від райцентру та в 7-ми кілометрах від залізничної станції «Сухоліси», мешкають 1907 жителів (дорослого населення – 1542 особи, з них працюючого – 860, молоді – 336, пенсіонерів – 578). Функціонують Острівський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів–дитячий садок», де 302 учнів навчають 30 вчителів, бібліотека з книжковим фондом 8853 книги, амбулаторія загальної практики сімейної медицини, будинок культури, відділення зв'язку та філія Ощадного банку, 6 магазинів, 2 кафетерії.

Земельний фонд нараховує 2732,58 гектара, з них – землі сільськогосподарського призначення 2061,28 гектара.

Острівській сільській раді підпорядковується село Довгалівське.

Головою сільської ради обраний М.І.Киричок.

(При підготовці розділу використані матеріали краєзнавця П.Бочілова, вчительки Н.Шаравари, О.Войцехівської, В.Самойленка, виконкому Острівської сільської ради.)

Дерев'яна церква св. архистратига Михаїла з дзвіницею побудована в 1740 році на пагорбку в центрі села. Церква на кам'яному фундаменті, трьохзрубна, з невисокими боковими вівтарями, притвором та прибудовами по боках. Церква має 3 куполи цибулевидної форми з фігурними хрестами. Карниз розділяє нахилені вертикально ошальовані стіни досить високих зрубів на два яруси. Композиція церкви цікава тим, що бані розташовані лише над східним та західним зрубами. Входи в церкву оздоблені фронтонами трикутної форми з чотирма дерев'яними колонами.

Дзвіниця церкви дерев'яна, двоярусна. Другий ярус має отвори – голосники, купол цибулевидної форми, увінчаний фігурним хрестом²⁰.

ПОСИЛАННЯ:

- 1 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Біла Церква: видавець Олександр Пшонківський, 2007. С. – 412.
- 2 – Іуленко В. Комуністичний шлях, №34, 22, 23 березня 1982 р.
- 3 – Антонович В.Б. Археологическая карта... С. - 54; Шендрик Н.І. Довідник... С. – 103.
- 4 – Похилевич Л. Там же.
- 5 – Киевская губерния. Дело о принятии русского подданства жителем с. Острова Музыкой Осипом. Нач. 29 мая 1779 г., оконч. 6 июня 1779 г. ЦДІАУ – ф. 59, оп. 1, спр. 9141, арк. 1-4, 8.
- 6 – О квартировании в повитовых городах Киевской губернии военных полков 1800 г. ноября 26. ЦДІАУ – ф. 533, оп. 1, один. зберіг. 17, арк. 3.
- 7 – Книга об экономиях, проказчиках и управляющих помещичьих имениях Киевской губернии. 1849 г. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 435, спр. 36, арк. 157 об., 158.
- 8 – О народных училищах и церквах – приходских школах. По секретной части. Нач. 1 января 1865 г. оконч. 4 ноября 1866 г. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 815, один. зберіг. 4936.
- 9 – Об устройстве сельских училищ в бывших имениях графини Браницкой на пожертвов. Ею капитал. Нач. 4 января 1888 г., оконч. 4 апреля 1890 г. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 618, один. зберіг. 8а.
- 10 – Ведомости о прошествиях 1859 г. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 36, один. зберіг. 1694, арк. 1164.
- 11 – О случившихся прошествиях 1892 г. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 622, спр. 2, арк. 56.
- 12 – О прошествиях. Нач. 20 января 1904 г., оконч. 5 февраля 1905 г. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 634, один. зберіг. 2, арк. 139, 172.
- 13 – Васильковский уезд 1905 г. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 855, спр. 115, ч. II, арк. 144.
- 14 – По донесениям разных лиц. 1908-1909 г. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 638, спр. 2, арк. 201 об. Весь Киев на 1910 г. Издательство С.М. Богуславского. С. – 326.
- 15 – Радянська Нива, №7, 17 січня 1930 р.
- 16 – Комуністичний шлях», 10 липня 1980 р.
- 17 – Комуністичний шлях, 28 серпня 1973 р.
- 18 – Комуністичний шлях, 6 січня 1990 р.
- 19 – Комуністичний шлях, №126, 23 жовтня 1971 р.
- 20 – Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. Т.І. Киев, 1983. С. – 142.

ДОВГАЛІВСЬКЕ (ТРОЦЬКЕ)

*Просте і звичайне, як хліб і вода,
Як тихий струмок, як життя оберіг,
Нехай обминуть тебе горе й біда,
Перехрестя думок, перехрестя доріг.*

Олександр Волосожар

Довгалівське – село давнє. На підвищених полях Троцького, так раніше називалося поселення, нараховувалася 31 древня могила¹. Колись через нього проходили поштовий тракт із Білої Церкви на Таращу – стоїть село на роздоріжжі між двома річками, – тож люду переверталось немало. Неподалік ставка хтось викопав криничку, що приваблювала піших подорожніх джерельною водою. Кінні подорожні на перепочинок зупинялися у заїжджому дворі Поштового. Такою, за переказами, була найперша назва села. На той час жили у ньому кріпаки і заможні селяни, ремісники, євреї, що всяким храмом торгували, заїждова челядь. Бувало гонець сповіщає: «Іде губернатор!», інший високий чин, то люди ще за селом хлібом-сіллю зустрічають поважну особу. У 1857 році таким чином вітали вони сина Миколи I Великого князя Миколу Миколайовича, учасника кримської, а згодом російсько-турецької воєн, маршрут подорожі якого пролягав через село з Білої Церкви, а далі – через Рокитне. Рокитнянське волосне управління виділило на проїзд Миколі Миколайовичу 22 коней з Телешівки, Шарок, Синяви, Спендівки.

Був тоді у селі млин, трактир, льодовня у спеціально викопаному поблизу ставка рові, де зберігалися оселедці, вино, інші харчі.

Назва села, за одним переказом, пов'язується з іменем козака Троцька, котрий нібито першим оселився у цьому райському куточку землі української, за іншим, – нібито, був собі якийсь пан Троцький.

Краєзнавці виводять її від слова «троїцьке», що символізує святую Троїцю. Село знаходилося біля трьох доріг. Та поступово літера «ї» випала з Троїцького і воно стало Троцьким.

Населений пункт попеременно належав то російському цареві, то полякам, тривалий час – Браницьким. Якось приїхав граф з племінником, котрий завітав до нього у гості з Польщі, на поле, де кріпаки буряки пололи. З лица той молодик – рябий, зате на гарній бричці. Одна з політниць візьми та й скажи:

– Ой, який пан препоганий, а як гарно вбраний.

Небіж те почув:

– Це котра сказала?

А вона на коліна, бо ж кріпачка:

– Простіть, панночку, це я.

– Хоч я тобі й поганий, та будеш мені за дружину, от тоді й дізнаєшся, чи справді такий, чи тільки з виду.

Після того, переповідають сучасники зі слів старожилів, буцімто Браницький подарував село разом з кріпаками племіннику, а Христина (так звали дівчину) стала йому за дружину. Небіж Браницького відразу закохався в неї, бо була дуже вродливою, з косою аж до литки. Як паненку зробилася, коси їй так гарно викладали, що й очей не відвести. Часто приїздила потім Христина в село.

Де тут правда, а де вигадка, не скаже тепер ніхто. Та щось у переказах є і від реальних фактів. І справді вотчинне село Троцьке 23 червня 1783 року було подароване «покойным гетманом Браницьким своему клиенту Яниковскому, прославившемуся в последние годы Республики искусством в дуэльных делах, особенно дуэлью с герцогом Нассауским»². Щоправда, полковник коронних військ Костянтин Яниковський одержав щедрий подарунок з однією умовою – «впредь до дальнейшего усмотрения». Ця засторога стала згодом підставою для судового позову Браницьких до нащадків Яниковського. Справа розглядалася два роки – і в 1851-му колезький асесор Іван Яниковський одержав повідомлення, що він більше не власник Троцького та майже 400 кріпаків³.

При нових господарях у селі виникали бунти – селяни не раз скаржилися на утиски панства. Виходець Троцького письменник Федір Бурлака в романі «Потоплени пороги» розповів про виступи жителів Троцького проти Браницьких. Один з таких виступів очолив Кузьма Запорожець – батько соратника В.І.Леніна Петра Запорожця з братом Сайком. Він вирішив «піднести» своєму панові «червоного півня», а старосту відправити на «той світ». За це був засуджений на 5 років каторги до Сибіру. Сайко ж помер у тюрмі. На каторзі Кузьма навчився читати, став членом «Народної волі». Ще 10 років Кузьма Запорожець відбував на поселенні в Сибіру.

І.М.Запорожець

К.І.Запорожець

П.К.Запорожець

З сім'єю Кузьми Запорожця пов'язується ще один цікавий факт. Його батько Іван Миронович Запорожець (помер у 1886 році) – учасник антикріпосницького руху селян і покріпачених козаків, так званої «Київської козащини», мав щастя зустрітися у 1859 році з Тарасом Григоровичем Шевченком. Одні дослідники

цього питання вважають, що зустріч відбулася у Білій Церкві, інші, – що на заводах фірми Яхненків-Симиренків. Та одностайні вони в тому, що у Корсуні біля брами поет-революціонер подарував Івану Мироновичу примірник «Кобзаря» з написом: «Івану Запорожцю» з синами на добру пам'ять. Т.Шевченко»⁴. Згодом дід Іван розповідав онукам і на людях: «Кузьма, старший син, і спить з «Кобзарем»».

Кузьма Іванович ще й складав вірші-імпровізації, наслідуючи великого поета. Поему про мужика-бідняка розповідав людям і навіть виступав з нею з воза на базарі в Богуславі.

Пожалуйте, люди добрі, мужика-бідняка
Всі ви, котрі одягнені, ситі...
Пожалуйте, не одсохне вам рука,
Бо мужику до щасливого життя
Всі путі-дороги закриті.
Мужик, як осіння ніч,
Як туман, темний сам,
Темно в його хаті старій,
І на чужу роботу йдучи,
З старих чобіт вилазять онучі...

Після заслання Кузьма Іванович привіз «Кобзар» з Сибіру⁵. На той час його син Петро вже був молодим марксистом. У своїй торбі він віз з Сибіру (сім'я поїхала за К.Запорожцем на заслання) і подарунок, за переказами, польського революціонера – «Капітал». Кузьма Іванович допомагав синові-марксистові розповсюджувати літературу, що доставлялася з петербурзького «Союзу боротьби за визволення робітничого класу». Його вірною помічницею була... річка Рось. Темної ночі чи на світанку Запорожець виносив у мішку звичайнісінькі пляшки, заткнені і засургучовані. Пускав їх на воду з берега. Його «популярні» пробивалися аж до Велико-Половецького хутора, Москаленків, Шелестунів, а то й у Стеблів або до Корсуня⁶.

Про звичаї, побут, життя місцевих селян дізнаємося і з публікацій у тодішніх періодичних виданнях. Так, «Киевские губернские ведомости» повідомляли про пригоду, котра сталася у Троцькому з унтер-офіцером 4-го саперного батальйону. Направляючись у відпустку Григорій Кузнецов зайшов у корчму, а коли вийшов, не застав ні залишених поблизу саней, ні хустинки з квитком, виданим батальйонним комісаром⁷. До речі, у 1892 році корчма, приналежна Менделю Рахману, згоріла.

Це ж видання згодом повідомляло, що місцевий селянин Кирк Кравченко оголосив себе неплатоспроможним. За завдану словесну образу острівському старшині він повинен був сплатити по справі 3 рублі 60 копійок, а таких грошей не мав⁸.

У 1888–1890 роках у Троцькому нараховувалося 890 парафіян.

У «Списках населенных мест Киевской губернии»⁹ вказувалося, що вотчинне село Троцьке мало 230 дворів, 840 жителів (418 чоловіків, 422 жінки), 1416 десятин землі, з якої поміщику належало 738 десятин, церкві – 27, селянам – 651 десятина. На його території діяли православна церква, водяний млин, крупорушка, де виробляли три сорти борошна, 2 кузні. Пожежна частина складалася з 3 бочок, 2 багрів і діяла за рахунок громади. На пожежну справу з селянської общини справлявся 1 карбованець у рік.

Через п'ять років у селі діяла церковно-парафіальна школа, а в 1911-му відкрився однокласне парафіальне училище за уставом 1828 і правилами 1845 років. Головним предметом, звісно, що був «Закон Божий».

У 1907 році селянин Троцького Захар Седлецький розповсюджував брошуру «Сказка о четырех братьях», видруковану на 32 сторінках в друкарні Н.П.Собка. І не лише в своєму селі, а й в Насташці¹⁰. У цей час Троцьке перейшло в руки орендаря Куриха, який жорстоко поводився з селянами. Він знизив плату за різні сільськогосподарські роботи, що обурювало людей. Виступи невдоволених очолили Кузьма Якович Пахоленко та Ілля Титович Лобко. Їх заарештували, багатьох селян оштрафували.

Революція 1917 року внесла у життя села свої зміни. У 1922 році тут заснували товариство зі спільного обробітку землі «Перебудова», боролися з неписьменністю. У Троцькій волості нараховувалося сім лікнепів.

22 березня 1925 року у Троцькому відбулася конференція сільського позапартійного активу під керівництвом місцевого вчителя Коржунова¹¹.

У 1931 році в селі нараховувалося 417 колгоспників, 106 господарств. У їх розпорядженні було 46 коней, 18 корів, 27 свиней, 10 однолемішних і 2 дволемішних плуги, 35 борін, 10 культиваторів¹². В наступному році діяли дитячі ясла. Чотирирічна школа з'явилася у 1935-му, її директором працював Соболевський.

25 серпня 1936 року Президія ЦВК УРСР прийняла постанову «Про перейменування села Троцького і Троцької сільради Рокитнянського району Київської області в село Довгалівське Довгалівської сільради». Кажуть, що без політики тут не обійшлося. Дуже вже назва населеного пункту віддавала «троцькізмом», а точніше була ідентичною прізвищу Льва Троцького. То ж село назвали прізвищем іншого революціонера Валеріана Довгалівського, вихідця з Троцького, котрий на той час належно сприймався комуністичною владою.

Збереглася інформація, що в селі тоді мешкали 62 неписьменних селяни, 144 малограмотних, 5 допризовників. Головою сільради працював Атаманенко, завідуючим школою – Рижуков, головою культсекції – Чорнобров.

18 липня 1941 року Довгалівське окупували німецько-фашистські загарбники. За роки окупації до Німеччини вивезли 57 жителів, 5-х стратили. З фронтів Великої Вітчизняної війни не повернулися 58 воїнів зі 123 призваних. Звільнили село від ворога 6 січня 1944 року.

Пам'ятник полеглим у роки Великої Вітчизняної війни жителям с. Довгалівське та пам'ятник невідомому солдату

Місцеві жителі взялися за відбудову зруйнованого господарства. У 1945 році серед передових жінок звучали імена Антоніни Лозицької, Ніни Музики, Ганни Боціон.

Л.М. Захарчук

Пішли до школи діти. У 1948 році нею завідував І.В.Бак, у 1951–1952 вона стала семирічною. Через три роки у закладі навчалися 112 учнів. На території села також діяли медпункт, клуб, магазин, чайна, дві бібліотеки.

Росла економічна міць колгоспу «Перебудова». У господарстві спорудили тваринницькі приміщення, електростанцію. Нові оселі побудували багато колгоспників. У 1952–1953 роках «Перебудову» (на той час господарство очолювала Л.М.Захарчук) приєднали до острівського колгоспу «Дружба».

Сучасне Довгалецьке, яке знаходиться у підпорядкуванні Острівської сільської ради, газифіковане, у ньому мешкають 375 чоловік, з яких 144 пенсіонери; є бібліотека, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку, 2 магазини і 2 кафетерії.

Земельний фонд становить 1821,72 гектара, з них 1100,98 гектара земель сільськогосподарського призначення.

Жаль, що немає школи, очевидно, через це потроху залишають село люди. Сьогодні до двох десятків осель у ньому пустують. Але Довгалецьке, як і сотні років, залишається у круговерті життя. Що не кажи, перехрестя всіх доріг.

Народний хор села Довгалецьке

(При підготовці розділу використані матеріали краєзнавця П.Бочідова та виконкому Острівської сільської ради.)

КОБЗАР

Видатний український народний співець-кобзар Олександр Андрійович Маркевич, народився 9 квітня 1894 року в селі Троцьке (нині Довгалівське) в родині незаможного селянина. У роки Першої Світової війни був тяжко поранений в голову, внаслідок чого втратив зір. Повернувшись додому, вирішив заробляти на життя грою на кобзі. Однак опанував це мистецтво лише у 1927 році з огляду на те, що в селі не було кому його навчити. Допомогли побратими з Богуславського і Тарашанського районів, Києва.

У великому і різноманітному репертуарі Маркевича були дума «Про трьох братів самарських», чимало історичних пісень – «Про Морозенка», «Про Кармалюка», «Байда», «Бондарівна», «Про сотника Харка», «Про Супруна», «Ой йшли козаченьки з України». Знав він і чимало пісень на слова Тараса Шевченка: «Думи мої, думи мої», «Тополя», «Перебендя», «Тече вода в синє море» та інші.

До багатьох шевченкових віршів О.А.Маркевич склав власні мелодії. Написав він музику і до поезій літературного походження: «Чорний колір» Степана Руданського, «Горлиця і горобець» Леоніда Глібова та ін. Виконував сучасні радянські пісні, зокрема, пісні свого талановитого учня і побратима незрячого кобзаря Павла Носача «Зоря комунізму», «Колгоспівська», антифашистські пісні «Про тхорів», «Про мир» та ін.

Активною була участь О.А.Маркевича в роботі першої республіканської наради кобзарів і лірників України, скликаної Інститутом українського фольклору Академії Наук УРСР у 1939 році. Тут він познайомився з багатьма видатними кобзарями України.

Пісні Маркевича з насолодою слухали Максим Рильський, Павло Тичина, Олександр Корнійчук, Володимир Сосюра, Петро Панч, Пилип Козацький, Михайло Вереківський, російський вчений і фольклорист Ю.М.Соколов, талановита російська оповідачка билин Марфа Крюкова.

О.А.Маркевич входив до складу кобзарського етнографічного ансамблю, який об'їздив багато міст і сіл України, пропагуючи українські народні думи і пісні. Він також засновник кобзарського об'єднання при Музично-Хоровому Товаристві УРСР. Виступав у Києві, Москві, брав участь і у концертах, присвячених видатним народним співцям України Остапу Вересаю, Федору Кушнерику, Павлу Носачу, Єгору Мовчану, Кучугурі-Кучеренку та ін.

Багато мандрував по селах України з Павлом Носачем. У свій час вони обійшли майже всі села Рокитнянського, Тарашанського, Володарського, Сквирського районів.

О.А.Маркевич тривалий час брав участь у капелі бандуристів при Київському міському товаристві сліпих. Майже 55 років Олександр Андрійович своїми думами і піснями приносив радість людям. Життя народного співця обірвалося від нещасного випадку 5 лютого 1978 року.

Записи голосу О.А.Маркевича знаходяться у сховищі Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН України імені Рильського.

Пісня з репертуару О.А.Маркевича

Я грав на весіллі, я грав над труною,
під стріхою грав, і в палаці,
людей не злічити: добою нічною
притулку не мав після праці.

Годжу всім, бувало, – пісні так і льються,
в самого ж – ні роду, ні хати,
дівчата аж плачуть, а хлопці сміються,
хоч тяжко, а треба співати.

Довештався до краю, що й сили не стало,
Що й волос мій чорний біліє,
Багацько скрізь горя, та радощів мало...
Хто в світі пригорне, пригріє?

Туман якийсь в очах, не слухають ноги,
Від кобзи легенької гнуща,
Давно погубив я всі рідні пороги,
Не відаю, де опинюся.

Блукаю одинцем і вмиру сиротою,
Без сліз поховає чужина,
Нехай же положуть і кобзу зі мною,
Бо се – моя втіха єдина.

ПОСИЛАННЯ:

- 1 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях киевской губернии. Біла Церква: видавець Олександр Пшонківський, 2007. С. – 412.
- 2 – Похилевич Л. Там же.
- 3 – Дело по рапорту Васильковского земского суда 1851 г. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 162, спр. 234., арк. 15-18, 57, 78. Об объявлении дворянина Яковлевского. 1853 г. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 185, спр.140.
- 4 – Шевченківський словник. Київ, 1978. Т.І. С. – 232.
- 5 – Кінько А. Тарас Шевченко і родовід соратника Левіна Петра Запорожця. Комуністичний шлях, № 67, 3.06.1978 р.
- 6 – Український історичний журнал, №1, с. 123, 1973 р.
- 7 – Киевские губернские ведомости, №1, січень 1863 р.
- 8 – Киевские губернские ведомости, №89, 31 липня 1869 р.
- 9 – Списки населенных мест Киевской губернии. Киев, издательство Киевского губернского статистического комитета, 1900 г. С. 551.
- 10 – Дело по обвинению крестьянина Седлецкого З.И. в распространении политической брошюры «Сказка о четырех братьях» в Наставлении Васильковского уезда. 23 марта 1907 г. – 31 марта 1907 г. ЦДІАУ – ф. 274, оп.1, спр.1872, арк.4,7,9.
- 11 – Більшовик. Орган Київського губкому Комуністичної партії (б) України і Київського губвиконкому, №71, 29 березня 1925 р.
- 12 – Річні звіти колгоспів за 1931 р. Рокитнянського та Ружинського районів. Звіти про роботу колгоспів.

РОМАШКИ

*Хоч в назві твоїй не троянди цвітуть,
Нехай героїчного в ній небагато,
Зате в ній глибинна, прихована суть,
Бо жовте і біле – це батьківська хата.*

Олександр Волосожар

*Хліборобський календар слов'янський,
Свято-Покровський унікальний храм
І той період, що звано «радянським»,
Від предків залишилися у спадок нам...
Історії величні сторінки
Записані в Ромашках навіки.*

Наталія Шаравара

Село Ромашки на правому березі річки Гороховатка вперше згадується у 1773 році у зв'язку з побудовою Покровської церкви вінцентівським священиком Феодором Куликовським «на кшталт халупы, снопками пошита, глина облепиона»¹. Однак ця місцевість здавна притягувала до себе людей. Це тут були знайдені римські срібні монети, досліджувалися кочівницькі та давньоруські кургани², урочище «Батарей»³, а під час розкопок 1898–1899 років, якими керував В.Хвойка, знайдений слов'янський глек-календар.

Назву «Ромашки» місцеві жителі найчастіше пов'язують з однойменними квітами, які цвіли поблизу села в гаю Ромашки. Дехто припускає, що село називається так за іменем першого поселенця Романа.

Історія Ромашок тісно пов'язана з історією ще одного населеного пункту – Бакумівка. Виникши майже одночасно, села тривалий час були одним поміщицьким землеволодінням.

У 1790 році у Ромашках, яке належало до Рокитнянського ключа, нараховувалося 65 хат та 538 жителів⁴. Землі займали 3742 десятини. Володів Ромашками поміщик Андрій Абакумов. Потім село перейшло у власність до його дочки Олександри. Її чоловік – А.Трофимов виявився підприємливою людиною і побудував у Ромашках цукровий завод та миловарню. Після його смерті Олександра Андріївна господарювала на них з допомогою управителів.

У 1842 році цукровим заводом управляв француз Ганнонг. Крута за вдачею поміщиця невдовзі звільнила його від цих обов'язків, бо своїми скаргами чужоземець завдав їй масу невдоволення. Наступний управитель втік у 1849 році, прихопивши з собою ділову документацію, коня і селянина-кріпака Дем'яна Третьяка. Вісім років тривала судова тяганина Трофимової з цим паном, але вона так нічого і не виграла.

З селянами Олександра Андріївна поводитися ще гірше. Без суду і слідства розправлялася з тими, хто не хотів працювати, нечемно поводився у побуті. Селянина Череватенка поміщиця посадила «для начала в сборную избу» за пияцтво, сварки і бійки, а потім на п'ять місяців – у «смирительный дом». Найосвіченішого селянина Івана Іскру, майбутнього героя оборони Севастополя, за непокірність та співчуття селянам пані віддала у рекрути. Селяни Сидір Соломка, Євдокія і Анастасія Мазієві неодноразово скаржилися на Трофимову та її управителів, та це мало допомагало. Тому люди нерідко вдавалися до пасивного протесту, – передчасно позбавляючи себе життя⁵.

За церковними даними 1839 року, у Ромашках було 1269 парафіян та 163 двори. У 1843 році на місці старої церкви О.Трофимова побудувала кам'яну, що стала окрасою усєї околиці, визнаною пам'яткою культури й архітектурного мистецтва.

Після виходу у світ історичного роману М.Маринич «Северное сияние» на Рокитнянщині виникла версія, що церкву ромашківська поміщиця звела на честь свого брата Сергія Муравйова-Апостола – члена «Південного товариства» декабристів. Нібито у Бакумівку до маєтку Муравйових-Апостолів приїздили декабристи Андрій і Петро Борисови, Кузьмін. Бестужев-Рюмін, де обговорювали програму і плани своїх дій. У камері перед стратою Сергій Муравйов-Апостол, згадуючи дитинство, розповідав Бестужеву: «И у нас в Бакумовке весна пришла... цветут яблони, цветет любимая Олесина белая сирень. А за рекой цветут луга душистыми полевыми цветами... Птицы в Бакумовке поют целыми хорами»⁶. Ці та інші описи краєвидів, що нагадували бакумівські, ім'я Олесь, назва села надавали легенді реалістичних обрисів. На жаль, відомі події відбувалися не на Рокитнянщині.

У 1857 році Ромашки перейшли у власність до дочки Трофимової – Серафими. У той же рік село було закладене під грошову позику. 806 чоловік пішли під заклад по 70 рублів кожен (жінки до ревізійних списків не потрапили). У наступному році Серафима та її чоловік капітан Маслов провели розмежування Ромашок і Бакумівки.

Після реформи 1861 року місцеві жителі повинні були виплачувати поміщиці викуп за землю, але через злидні не могли сповна і вчасно розраховуватися з нею. За несплату викупу у село у 1864 році була введена військова команда для опису та продажу селянського майна. Однак селяни під началом Микити Голованя «быв вооруженными дручьями и кольями» виступили проти прибулих у Ромашки торговельників, бажаючих все скупити. Вони вже мали досвід боротьби з власним виборним начальством. Рік перед цим селяни змінили волосного старшину і сільського писаря, а сотника попередили.

Розголос був таким, що мировий посередник Слепушкін послав селянина Якіма Редьку та прусівського старосту дізнатися, що ж відбувається. А ромашківці, які відібрали своє майно назад, у цей час уже кидали торговельників у викопану яму. Найактивнішими були Василь Ковтун, Ілля Сидоров, Василь Бойко, Антон Коваль з сином, Харлампій Чорний. У справі київської палати карного суду фігурують селяни Хома Овчаренко, Михайло Андрющенко, Василь Голубець, Мартин Полив'яний, Мартин Кушта.

Придушували бунт дві роти солдат. Івана Пустового і Сидора Голубця після того, як вони почали кричати, що вся земля належить селянам, за наказом генерала Крекне арештували. Але ромашківці відняли односельців у солдат, ще й прогнали їх з села. Такі дії спровокували нові арешти повсталих. Бакумівця Микиту Голованя визнали головним «зачинщиком» бунту і засудили до 11-ти років каторги та вічного поселення в Сибіру.

Незабаром у Ромашках розквартирували 50 козаків та роту піхоти. Всі вони були «поставлені на довольствие крестьян ввиду наказания за упорство лежавших на них повинностей»⁷. Але селяни продовжували протестувати. Рубали в економії ліс, пасли худобу, зривали замки, розібрали кам'яну стіну в конюшні. Солдатам навіть довелося збирати частину врожаю в економії. У листопаді 1865-го ромашківці і бакумівці відмовилися дати коней начальству. Жалілися мировому посереднику на волосного старшину Ісаака Ткаченка, сотського Самуїла Кривобока.

У 1866 році у Ромашках і Бакумівці налічувалося 884 ревізькі душі, 331 двір, 8 тяглих селян, 276 – піших та 57 городників. Викупові підлягали 176 десятин 218 сажнів землі та 73 десятини 296 сажнів неудоб. Чинш за користування землі складав 5572 рублі 82 1/4 копійки. На основі височайшого указу від 30 липня 1863 року він знижувався до 4458 рублів 25 копійок.

На той час у селі були корчма і млин. Наприкінці XIX століття у садібі Павла Драпою у Ромашках розташовувалася школа-хата. У 1892 (за іншими даними, у 1893-му) було збудоване спеціальне приміщення для школи з розрахунку на три класи та одного вчителя.

Приблизно тоді ж у селі сталася пожежа, що знищила будинки, надвірні споруди і майно селян Трохима, Максима, Феоктиста, Демида і Євстафія Білобровів, Каленика і Степана Бойків та Карпа Кутового. Загальні збитки становили 4297 рублів – величезні гроші на ті часи.

У 1900 році в Ромашках вже мешкали 2227 жителів, нараховувалася 464 двори. З 2365 десятин землі 923 належали поміщику, 42 – церкві, 1400 – селянам. Селом володіла Фросина Миколаївна Сахновська⁸. Господарство вів Андрій Іванович Рященко. У селі знаходилися церква, каплиця, 12 вітряних млинів, 2 кузні, 2 кінні топчакі, 1 запасний магазин.

Церква мала багате начиння, належала до 5-го класу. Досить великою була парафія – 3423 особи (з них військових – 430, дворян – 8, осіб духовного звання – 22, селян – 1805). До парафії належала Бакумівка, де теж були розквартировані військові (154 військові парафіяни)⁹.

У 1903 році відкрилося народне училище, почесним наглядцем якого став дійсний статський радник Володимир Микитович Махновський. Завідував училищем Петро Диментійович Бемпер, законовчителем був Трохим Миколайович Горонівський, вчителями – Ганна Опанасівна Сторонська і Марія Яківна Кінінг.

Не обминули Ромашки і революційні події 1905 року. У селі розповсюджувалися листівки «Как отобрать землю от помещиков и уделов», відбулося кілька страйків. У зв'язку з цими подіями згадувалися Федір Кривобок, Ларіон Мазій, Петро Остапенко, Самійло Драпой.

У 1911 році Петро Омелянович Гноєвий, Іван Степанович Білобров, Трохим Макарович Яценко закликали селян не виходити на роботи на бурякові поля орендаря дворянина Марцеліна Лукашевича. Коли службовець економії Никін Корсун за 40 копійок у день найняв 500 робітників, Гноєвий, Білобров і Яценко загітували їх не працювати за таку плату і люди розійшлися. Через якийсь день приказчик Павло Висоцький найняв 300 чоловік за 50 копійок у день. І знову Гноєвий, Білобров і Яценко висунули нові умови – 60 копійок у день¹¹.

Після Жовтневого перевороту 1917 року у Ромашках був створений революційний комітет у складі Пилипа Вишенського, Порфира Багрія, Івана Вдовиченка. З розповіді колишнього голови комнезаму відомо, що на той час у Ромашках, які були економією Лукашевича, нараховувалося 500 дворів. Пан володів 1000 гектарами землі, заможні селяни – 800 гектарами. Панас Слободяник і Олекса Слободяник мали 25-гектарні наділи, а Омелько Бондаренко, окрім 12 гектарів землі, ще й млин, олійницю, молотарку. Середнякам і біднякам припадало 700 гектарів, 12 господарств були безземельними. 120 жителів села за мізерну оплату працювали у пана, 200 – поденними. Немало бідняків збирали хліб у заможних селян за сніп, а декому доводилося заробляти на існування у сусідніх селах, містах, а то й губерніях.

Панську землю конфіскували і передали малоземельним і безземельним селянам, інвентар і майно розпродали, а виручені гроші розподілили між найбільшніми.

У доволі драматичних умовах відбувалося встановлення радянської влади. У витягу з протоколу з'їзду волревкомів Білоцерківського повіту 3 березня 1920 року депутат від Бакумівської волості Федорченко у своєму виступі сказав: «Організован волревком с отделами: управления, продовольствия, земельный, просвещения, военный, юридический... Организованы во всех селах комбеды, крестьяне к Советской власти относятся хорошо... Милиция в волости имеется, бандитизма нет. Земельный вопрос поставлен хорошо. Вся земля, за исключением весенних посевов, засеяна. Леса в районе нет... В школах, за исключением сел Шарки и Бакумовка, где здания школ разобраны и нет средств для ремонта, занятия производятся.

Советские военные части, проходившие через села, получали продукты за деньги, и недоразумений с ними не было никаких...»

Разом з тим резолюції прийнята з'їздом багато в чому суперечить твердженням, висловленим доповідачем. Один з уривків з неї звучить: «... не допустить к заготовкам в уезде отдельных частей, кроме опродкома».

У 1924 році у Ромашках було створено піонерську організацію, яку очолив через рік убитий І.Чуприна, а у 1928 – комсомольську. Комсомольці разом зі своїм ватажком Тихоном Кутовим залучали молодь села до активного політичного життя та подолання неписьменності.

7 листопада 1926 року у селі виникло ТСОЗ «Добробут», у 1928 – ТСОЗ «Червоний хлібороб». Очолив його Яків Соломко, його теж невдовзі убили. Через рік у Ромашках був уже перший колгосп. Головою обрали Івана Афоневича Мургу. З розповідей односельців відомо, що ця людина вміла все і не боялася ніяких труднощів. Організуються якісь заходи обласного масштабу, Іван, на тоді ще комсомолец, не шукає підводи чи брички – пішки до Києва простує. Як голова колгоспу, характеризувався великою добротою і чуйністю, умінням організувати людей особистим прикладом. Прийшов якось Мурга у поле, де колгоспники копали буряки, запитав, як справи? Один з бідняків пожалівся: остання взуванка розлізлася. Не довго думаючи, голова зняв свої чоботи і віддав їх колгоспнику, а сам у район босоніж добирався. Лише за вказівкою районного начальства вдалося Мурзі роздобути нове взуття.

У господарстві налічувалося 1550 гектарів землі, яку орали волами та кіньми (їх в колгоспі було 500 голів). Засівали землю в основному пшеницею і кукурудзою. Урожай зернових культур збирали кінними жатками. На той час з кожного гектара поля збирали по 18–30 центнерів хліба, по 200 центнерів цукрових буряків. Ланки Уляни Головань і Ольги Дубової вирощували 380–512-центнерні врожаї. У 1930-му створили першу тракторну бригаду. Трактор, молотарка, снопов'язалка – ось і вся техніка. Бригадиром став Григорій Микитович Ремеа помічником – Яків Теличко.

У 1939 році колгосп брав участь у Всесоюзній сільськогосподарській виставці, двічі нагороджувався грамотами. Як згадував колишній рільник Володимир Васильович Корж, у господарстві вже були два автомобілі, 250 коней, 80 голів великої рогатої худоби, 150 свиней, 80 овець, 1000 голів птиці.

Культурним центром у селі у ті часи була школа, яка у 30-х роках стала семирічною клуб, що розміщувався у куркульській хаті.

У день оголошення війни люди стихійно потяглися до колгоспного двору. Як згадує житель села Ромашки Григорій Семенович Драпой, на ранок 23 червня чоловіки до 55-ти років з торбами за плечима вирушили на фронт. У селі залишилися жінки, діти, старики. У сільській раді днями палили папери, а хлопчикам-підліткам загадали палити хліб у полі. Поля не горіли і доводилося толочити їх кіньми. Над Ромашками день у день стояли чорні хмари, хоча не раз думалося: а як виживати тим, хто залишився в селі?

У село фашисти вступили у липні 1941-го – у багнюці, втомлені. Невдовзі приїхав бургомістр, обрали старосту, півтора десятка чоловіків – поліцаями (їх озброїли карабінами). У лузі стратили секретаря комсомольської організації Миколу Голованя, голову колгоспу Мургу...

Старожили розповідають, як одного дня над селом з'явився радянський літак-розвідник. Кружляв низько над хатами, а потім, видно, не витерпівши, кулеметною чергою «пройшовся» по колоні гітлерівців. За цим боєм спостерігало все село. Осатанілі фашисти відкрили вогонь по сміливцеві. Літак упав посеред поля на пагорбі. Через декілька хвилин після вибуху там зібралось мало не все село. Пілота поховали на місці загибелі. А невдовзі на могилі бійця хтось поставив невеличкого пам'ятничка з червоною зіркою. І це тоді, коли в селі були фашисти.

У населення забирали худобу. Під загрозою розстрілу власники корів мусили бути здати по 300 літрів молока, яйця, свинину. Збором продуктів займалися поліцаї. Руйнації зазнали господарські приміщення, майно господарства. Фашисти спалили дві конюшні, воловню, корівник, свинарник, 2 кузні, майстерню, гараж, і т.д. Знищили пасіку, сплюндрували ставок і сад, спалили 10 хат колгоспників, вивезли 400 голів великої рогатої худоби, 200 коней, 500 свиней, вівці, птицю.

У селі почав діяти громгосп. Ромашківців змушували сіяти тютюн, мак, зернові культури, буряки. Боронь, Боже, щоб фашист побачив не прорваний мак чи бур'ян у пшениці. Село жило у постійному страху.

Пам'ятає Григорій Семенович Драпой і страту біля телешівської церкви старости та поліцая, яких запідозрили у зв'язках з підпільниками. Вони допомогли втекти військовополоненим. Крім того, на груші, що росла у дворі старости, знайшли радіоприймач. Обоє повісили, кілька годин висіли на стовпі їх трупи з табличками «Більшовик»...

Для підпільної роботи в селі залишилися Савка Мазій, Микола Бойко, Семен Бондар, Семен Столяренко, І.Федорченко, М. Присіч. Вони знищували ворожі склади, переховували партизан, допомагали їм продуктами і одягом. Але у селі виявився зрадник, який видав їх німцям. За роки війни вороги розстріляли 12 жителів села¹².

У період окупації з Ромашок відправили приблизно 160 осіб до Німеччини. В основному – дівчат. Спершу – 1924 року народження. Другий набір складався з дівчат 1925–1927 рр. Декому вдалося втекти дорогою.

У вересні-жовтні 1943 року до села почали звозити поранених і вбитих німців. Стало зрозуміло, що вони відступають під натиском радянських військ і несуть втрати. Ромашки звільнили від ворога на Різдво 1944-го бійці стрілецького полку 180-ї гвардійської Київської дивізії II Українського фронту. У хаті Софії Василенко діяв штаб і сільська рада. Чоловікам і молодим хлопцям, яких у перші дні війни не взяли на фронт, загалом через дві години з речами з'явитися на збірний пункт для відправки під Корсунь-Шевченківський. Арештували старосту, поліцаїв і перекладача.

Ворога погнали далі, з села штаб виїхав на Миронівку, а жінки і діти стягали мертвих людей і коней, щоб похоронити.

І.У.Висоцька (праворуч). У роки війни була старшою медсестрою санітарного поїзда на Сталінградському фронті, операційною медсестрою польового госпіталю. Нагороджена орденом Червоної Зірки, медалями «За оборону Сталінграда», «За перемогу над Німеччиною»

Пам'ятник полеглим у роки Великої Вітчизняної війни ромашківцям

На фронтах Великої Вітчизняної війни загинули понад 125 жителів села, за бойові заслуги орденами і медалями нагороджені 86. У числі односельців, які захищали рідну землю, була й п'ятисотенниця Уляна Іллівна Головань-Брежнева. Спочатку служила у понтонно-мостовому батальйоні, потім були військове училище, Курська дуга, бої за визволення Білорусії. Чотири поранення, орден Червоної Зірки, медаль «За Перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.»¹³. Хоробро билися на фронтах жителі Ромашок і Бакумівки В.К.Вигівський, В.Д.Кучеренко, І.Г.Вдовиченко, П.Я.Полив'яний, Т.Кутовий, В.В.Корж, І.М.Кутовий, В.С.Драпой, І.П.Яценко, Г.В.Яценко, С.Мурга, З.Шугалія, П.Дубовий.

Після звільнення колгосп нагадував справжню руїну. Напіврозвалені корівники, виснажена земля, жодного трактора. Обмаль і людей, зате роботи – море. Працювали в основному жінки і підлітки.

У 1957 році ромашківське господарство «Червоний хлібороб» було об'єднане з колгоспом «Комунар» села Бакумівка і перейменовано у «Шлях до комунізму». Чергове перейменування

відбулося у 1974 році. Колгосп одержав назву «Росія». Його земельні угіддя нараховували 2696 гектарів. З техніки мали 26 автомобілів, 40 тракторів, 10 зернових комбайнів, 12 бурякозбиральних, 5 силосозбиральних. У 1988–1989 роках колгосп одержав у середньому по півмільйона чистого прибутку.

Місцеве господарство багато будувало. За роки головування Григорія Семеновича Драпої розпочалося будівництво машинного двору, вартістю 1,5 мільйона карбованців.

До ладу став будинок культури, школа, дитячий садок, відділення зв'язку, почали будуватися дороги з твердим покриттям.

Згодом у Бакумівці і Ромашках збудували фельдшерсько-акушерський пункт, водогін, виробничі приміщення, житло для трудівників господарства, завершили будівництво доріг з твердим покриттям.

Голова колгоспу "Шлях до комунізму" В.В.Корж (ліворуч) та комбайнер В.І.Майка

На колгоспному току. 60–70-ті роки XX століття

У 90-х роках у колгоспі діяли п'ять будівельних бригад, три з яких постійні¹⁴. Невдовзі до населених пунктів підвели газ.

22 лютого 2000 року колгосп «Росія» був реорганізований у СТОВ «Росія». У грудні 2002 року земельна ділянка господарства збільшилася до 3750 гектарів. Трудовий колектив нараховував близько 450-ти працюючих.

Основний напрямок діяльності одного з кращих господарств району, яке очолює Василь Миколайович Бурченко, – вирощування зернових та зернобобових культур, цукрових буряків, виробництво молока та м'яса. Запорукою економічної міці є своєчасна виплата заробітної плати, її зростання, належні розрахунки за оренду землі та майна. Нині воно складається з трьох відділків і об'єднує три села – Ромашки, Бакумівка, Шарки.

Високі прибутки дають змогу керівництву СТОВ «Росія» значну частину коштів спрямовувати на поліпшення соціальної сфери сіл, надавати допомогу закладам соцкультпобуту, сприяти у забезпеченні гідного рівня життя своїх трудівників

В останнє десятиліття минулого століття у селі відреставрували значно пошкоджену у роки Великої Вітчизняної війни церкву. За переказами місцевих жителів, у великому куполі і радянські бійці, і фашисти по черзі розміщували свої спостережні пункти, адже звідти було добре видно напрямки на Миронівку, Білу Церкву, Сухолісі. Від вибухів постраждали окремі колони, частково – приміщення. Незважаючи на це, церква діяла. Відновлене ще німцями богослужіння відбувалося у вцілілій частині споруди. Зазнавши поразки у неодноразових спробах зруйнувати храм, сільські активісти у 30–40-х роках перетворили його у складське приміщення. У війну тут розміщувався склад боєприпасів. Розповідають і такий випадок. Якось фашисти прикрили у церкві священика і 80 жителів села. Люди через підвал уночі нишком втекли, а батюшка залишився. На ранок фашисти його звільнили. Згодом священик збирав у селі продукти для наших бійців. Правив він у селі до 1975 року. Розповідали, що за службу в партизанах особисто Ковпак подарував йому коня.

До збору коштів на реставраційні роботи долучилися, окрім ромашківців і бакумівців, жителі сусідніх сіл, навіть інших районів і областей колишнього Радянського Союзу. Почесну і відповідальну місію з відновлення святині взяла на себе тодішній церковний староста Зінаїда Степанівна Окуневська. Коли опоряджувальні роботи завершилися, на освячення храму приїздив сам владика, інші високі церковні чини. Це була подія на все село.

У даний час у Ромашках, які знаходяться за 12 кілометрів на північний схід від районного центру та залізничної станції «Рокитне», у 390 дворах мешкають 740 осіб. Дорослого населення – 588 осіб, молоді від 18-ти до 30-ти років – 114; у населеному пункті працюють 285 осіб, за його межами – 60; пенсіонерів – 242.

Площа села становить 285,7 гектара, земельний фонд – 1861,58 гектара, у тому числі земель сільськогосподарського призначення – 1575,88 гектара. Понад 30 селян господарюють на своїх наділах самостійно.

Функціонують загальноосвітня школа I–III ступенів, де навчаються 237 учнів та працюють 24 вчителі, фельдшерсько-акушерський пункт, дитячий садок «Ромашка», який відвідує 31 дитина, бібліотека з 12000 екземплярами книг, будинок культури, п'ять магазинів.

У підпорядкуванні Ромашківської сільської ради знаходиться село Бакумівка.

Голова Ромашківської сільської ради – О.П.Юрченко.

...І знову квітнуть у селі ромашки, продовжуючи його історію.

Заслужений працівник
сільського господарства України
В.М.Бурченко

Покровська церква, побудована у Ромашках поміщицею О.А.Трофимовою у 1843 році, – найзначиміша архітектурна пам'ятка Рокитнянського району. Це зразок культової архітектури пізнього класицизму.

Церква цегляна, має три нефи з видовженою західною частиною та 4-колонними портиками дорійського ордеру, що завершуються трикутними фронтонами. По боках західного фасаду розташовані дві башти – дзвіниці. Стіни нижнього ярусу церкви – рустовані, вікна прикрашені сандриками. Пасок по периметру будови розділяє її на два яруси. Стіни завершує розкрепований карниз. Вікна нижнього ярусу (поверху) – чотирикутні, видовжені, з ґратами, верхнього поверху – квадратні, на барабані купола – напівовальні. На куполі та баштах – дзвіницях – хрести з шарами в нижній частині.

Церква мала три престоли – центральний – в ім'я Покрови, бокові – в ім'я святих Миколи та преподобного Антонія Печерського¹⁵.

(При підготовці розділу використані матеріали Н.Розколупи, П.Бочілова, В.Самойленка, виконкому Ромашківської сільської ради).

ПОСИЛАННЯ:

- 1 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии». Біла Церква: видавець О.Пшонківський, 2007. С. – 420.
- 2 – Шендрик Н. Довідник з археології України. Київська область.- Київ: 1977. С. – 103.
- 3 – Дроздов Л. Описувальні листи. БКМ. НДМ – 939/2.
- 4 – Похилевич Л. Там же.
- 5 – Рапорт земського суда 30 мая 1851 г. КОДІА – ф. 442, оп. 1, спр. 8522, арк. 59.
- 6 – Маринич М. Северное сияние. Исторический роман. Москва: «Художественная литература», 1985.
- 7 – Киевские губернские ведомости, №40, 5 октября 1864 г.
- 8 – Весь Киев на 1910 г. Издание С.М.Богуславского. С. – 327.
- 9 – Клірові відомості 1807 р. ЦДІАУ – ф. 127, оп. 1011, спр. 373, арк. 351.
- 11 – О наложении административных взысканий. 22 января 1911 г. – 23 июля 1911 г. №4613. ЦДІАУ – ф.441, оп. 861, один. зберіг. 11 ч. II, арк. 99-102-104, 106, 107, 112.
- 12 – Колгоспник Рокитнянщини, №9, 30 січня 1947 р.
- 13 – Колгоспник Рокитнянщини. Там же.
- 14 – Комуністичний шлях, №33, 20.03.1982 р.
- 15 – Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. Т.1. Киев, 1983 г. С. – 142.

БАКУМІВКА

*Серп хліборобський тримаєш в руці,
Славних династій примножуєш славу,
Правда твоя – не старіють жінці,
Ті, що одвіку годують державу.*

Олександр Волосожар

Історія Бакумівки невіддільна від історії ще двох сіл Рокитнянського району – Ромашок і Шарок. У 1790 році разом з Шарками тут нараховувалося 95 дворів, жителів – 308¹. Уже у 1864 році село було частиною Ромашок і разом з цим населеним пунктом налічувало 1948 жителів². Спершу воно називалося Абакумівка. Очевидно, за ім'ям свого засновника. Село так називали ще довго – навіть у середині XIX століття.

Відомо, що набагато раніше поблизу сучасного населеного пункту знаходилися чотири давньоруські поселення.

У 1795 році Бакумівкою володіла графиня Протасова.

З 1818 року Бакумівка, як і Ромашки, знаходилася у власності поміщиків Трофимових та Маслових. Селяни цих поміщиків в архівних документах називалися одночасно і бакумівцями, і ромашківцями, тож народні невдоволення у 1863–1870 роках однаково стосуються обох сіл. Їх «головним винуватцем» поліція вважала бакумівця Микиту Голованя. Селян арештовували, відправляли в арештантські роти. На рік і три місяці туди потрапили Мартин Полив'яний, Олександр Сич.

Збереглися дані про те, що у 1867 році старостою села був Дорофій Мовчан.

У 1885 році в Бакумівці мешкали 336 жителів. У 1891 році тут нараховувалося 220 дворів, хоча, за «Списками населенных мест Киевской губернии» у 1895 році їх число становило 200. У селі діяли 5 вітряних млинів, школа грамоти.

Скупі дані про післяреволюційний період. У 1920 році газета «Голос продпрацівника» (№1 від 7 листопада) повідомляла, що Бакумівську волость за виконання продрозкладки по хлібу занесено на Червону дошку. У червні 1920 року у Бакумівці був створений комітет незаможних селян. Тоді ж організувалися товариства по спільному обробітку землі – «Рілля», «Зоря», «Сонечко», «Битий шлях», «Світле око», «Серп», «Незаможник», «Яровий»³.

У 1925-му на бакумівських полях з'явився перший трактор «Фордзон».

Про діяльність піонерської організації у 1932 році писала одноденна газета Білоцерківського окр.бюро КДР при ОК ЛКСМУ «Юний Ленінець»: «Ми, піонери села Бакумівка, склали умову на соцзмагання з піонерами Шарок. За час свого змагання ми мали слідуюче: зараз у загоні 104 душі.

Організовано загін жовтенят.

Підписались ми на 3 позики індустріалізації на 15 карбованців. Зібрали 20 пудів залізного брухту, 6 пудів ганчір'я, 10 п. волокна та 4 пуди шкла, також зібрали 57 мішків. Завдяки підписному листу ми зібрали 2 крб. на інтернаціональну копійку, зібрали 10 крб. на літак ім. «І-го зльоту», передплатили 30 примірників газети на «На зміну» та 12 журналів, зібрали 3 крб. 60 коп. на користь Далеко-Східній Червоній Армії.

Пам'ятник полеглим у роки Великої Вітчизняної війни бакумівцям

Виділено 10 бригад на села по проведенню посівкампанії та колективізації. Діти ведуть рішучу боротьбу з дітьми куркулів, що підривають працю в школі».

У тому ж році бакумівська артіль «Комунар» організувала громадське харчування. Кухар Олекса Голубець готував так звану «тюру»⁴.

Розвивалося кролівництво⁵.

Відомо також, що у 1932 році у селі діяла семирічна школа, якій на I квартал додатково виділили 400 карбованців на стипендію дітям бідняків і 150 карбованців на будівництво майстерні⁶. У 1935 році у місцевій школі директорував Дзекан. Було організоване навчання дорослих. Заняття, які проводив Василь Васильович Мірошник (він згодом завідував школою), відвідували 25 жителів села.

Про трудові успіхи бакумівських колгоспників відомо, що у 1937 році жаткар Василь Бойко виконав норму на 200 відсотків⁷. На бурякових полях добре працювали ланкова Тетяна Голубець.

Тетяна Сьомка, Варка Голубець, Лукера Сторчова⁸.

За роки окупації, що тривала з 25 липня 1941 року до 9 січня 1944-го, фашисти вивезли на роботи до Німеччини 54 жителі села. Серед них були Катерина Іванівна Зубрієнко, Уляна Михайлівна Голубець, Анастасія Олексіївна Голубець, Тетяна Михайлівна Голубець, Євдокія Петрівна Голубець.

З 1957 року бакумівський колгосп «Комунар» увійшов до складу ромашківського «Шлях до комунізму». З 1968 по 1974 це знову було окреме господарство⁹. На межі 60–70-их років у Бакумівці побудували клуб, магазин, ремонтну майстерню, пролягли перші шосейки. Гарна слава линула про заступника голови колгоспу Миколу Васильовича Токаря, завідуючого гаражем Івана Васильовича Голубця, ланкових Євдокію Голубець та Євдокію Сторчову.

У другій половині 90-х років минулого століття між Бакумівкою і Ромашками виросло ціле містечко з гаражами, ремонтними майстернями, ангарами для зимового зберігання комбайнів і тракторів, будинком механізатора, їдальнею, кінозалом, що ще більше зблизило села.

У часи укрупнень і роз'єднань колгоспів бакумівці вважали своє село бригадним, а відтак і дещо обійденим. Будівництво нового машинного двору певною мірою поклало край суперечкам трудівників.

У 1986 році з двох тракторних бригад і двох автопарків було створено єдиний колектив, котрий очолив Іван Петрович Порохніцький, машинним двором завідував Іван Миколайович Токар. Механізовані ланки довірили досвідченим буряководам Петру Михайловичу Вдовиченку та Павлу Миколайовичу Муранському. Наприкінці 90-х тут трудилося понад 70 механізаторів з обох сіл.

Сьогодні у Бакумівці нараховується 256 дворів, 437 жителів; дорослого населення – 336, працюючих – 182 (143 в населеному пункті, 37 – поза його межами); пенсіонерів – 152. Площа села становить 189,2 гектара, земельний фонд – 1412,98 гектара, землі сільськогосподарського призначення – 1223,98 гектара. Діють фельдшерсько-акушерський пункт, бібліотека з 6000 тисячами книг, будинок культури, 2 магазини тощо.

(При підготовці розділу використані матеріали красзнавця П.Бочілова, виконкому Ромашківської сільської ради).

ПОСИЛАННЯ:

- 1 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии». Біла Церква: видавець О.Пшонківський, 2007. С. – 420.
- 2 – Похилевич Л. Там же.
- 3 – Плуг і молот. Орган Білоцерківського повітового виконавчого комітету, № 22, 21 березня 1923 р.
- 4 – Колгоспник Рокитнянщини, № 60, 29 червня 1932 р.
- 5 – Колгоспник Рокитнянщини, №64, 11 лютого 1932 р.
- 6 – Колгоспник Рокитнянщини, № 104, 15 листопада 1932 р.
- 7 – Колгоспник Рокитнянщини, №9, 16 травня 1937 р.
- 8 – Колгоспник Рокитнянщини, №140, 4 жовтня 1938 р.
- 9 – Комуністичний шлях. №137, 16 листопада 1969 р.

САВИНЦІ

*Найкраще село там, де батьківська хата,
Де пахне любисток, духмяніє м'ята,
Де чиста вода, що не можна напиться,
Вусатий ячмінь колоситься й пшениця,
Народ працьовитий і вартий пошани,
Доземний уклін вам, мої савинчани.*

Наталія Шаравара

З розповідей старих людей відомо, що Савинці виникли ще за часів Богдана Хмельницького як спостережний пункт реєстрових козаків, сім'ї яких мешкали у Синяві. Козаки знаходилися за 14 кілометрів від села тривалий час. Житлом для них слугували землянки, які вони нібито копали заступами. Через те, мабуть, «Ступаки» називався і перший куток у поселенні. Народна пам'ять зберегла й ім'я поселенця – Сава, яке лягло в основу назви «Савинці».

Першим відомим сьогодні письмовим джерелом про Савинці є «Сказания о населенных местностях Киевской губернии» Л. Похилевича. У 1790 році тут було 23 двори¹. В анкетах Л. Дроздова² та літературних джерелах³ згадується, що поблизу села в XIX столітті був курган Гостра Могила.

Хоча село було невеличким, але у ньому часто зупинялися постоем солдати.

Знали Савинці, що таке жорстокість кріпосного права. Траплялося, селян забивали до смерті. У серпні 1860 року за вказівкою економа Лімського різками відшмагали Пантелеймона Кудлу та Данила Козла. Кудлу на екзекуцію привели прямо з поля. Навіть не зважили на прохання: «Не бийте мене, я хворий». Покарання відбувалося на очах односельців Федора Мудрого, Тихона Глиняного, повіреного графів Браницьких, яким належала частина земель, Г.Бояковського. Після 15-ти ударів Кудлі стало зле, тож Григорій Осадчий відправив його у синявську лікарню. Однак завідуючий Шкуратівський вже нічим не міг зарадити потерпілому. Через кілька днів Пантелеймон Кудла помер⁴.

У 1864 році населення Савинець складало 560 жителів. Невдовзі Департамент уділів купив у графа Костянтина Браницького приналежне йому помістя, що оцінювалося у 15320 рублів, продаж горілки – у 58 рублів 79 копійок⁵. Жителі, вже казенного, села одержали право обирати своїх повірених з селянських питань. На той час ними були Мина Козел та Іван Щур. Звісно, селян найбільше цікавила земля, яку вони хотіли мати у своїй власності та повноцінно господарювати. Цікаво, що у 1868-1874 роках при савинецькому фільварку, яким володів двоюринин Андрій Обремський, діяло товариство з 9-ти вільних жителів села.

Проте виникало немало й проблемних справ.

Запасний єфрейтор лейбгвардії уланського полку Олексій Потапович Гренжевський намовляв селян свого та сусідніх сіл Янківки, Узина й Антонівки звернутися з клопотанням до Великого князя Михайла Миколайовича про можливість оренди удільних земель за дешевшими цінами. Після залишення служби Олексій Гренжевський займався сільським господарством і зустрівся з труднощами в орендуванні землі. Влада визнала вплив 29-річного єфрейтора на селян шкідливим для громадського спокою. Блощинський волосний старшина у рапортах від 30 червня і 6 жовтня доповідав з цього приводу мировому посереднику 2-ої ділянки Васильківського повіту: «Крестьяне для Гренжевского собирают вскладчину деньги. Крестьяне отказываются платить числящиеся на них недоимки за аренду удельных земель, уклоняются от платежей».

Про поїздку до Петербурга, на яку громада зібрала 25 карбованців, дізналися у Рокитному на ярмарку багато селян. Савинчани Олександр Батуревич, Юхим Давиденко, Феодосій Сова, Роман Глиняний, Венедикт Щур, Михайло Мельник, Петро Кудла, Яків Ступак, Никифор Нестикало, Порфир Глиняний, маючи потребу в землі, були готові орендувати її в удільного відомства за 30 рублів на рік.

25 листопада 1892 року Олексій Гренжевський побував у Петербурзі. Ця поїздка обернулася для нього непередбачуваними наслідками – виселкою з села. Після повернення додому, вночі Гренжевського заарештували і у супроводі караулу відправили до Васильківської тюрми, щоб звідти випроводити на нове місце проживання. Та селяни заступилися за свого односельця, звернувшись до генерал-губернатора О.П.Ігнатьєва з клопотанням про повернення Гренжевського у Савинці. Писалося, що він хороша і чесна людина. Про це ж говорилося на сході села. 30 червня 1894 року О.П.Гренжевському дозволили жити у Савинцях⁶.

У 1900 році Савинці залишалися незначним казенним селом, що нараховувало 1413 мешканців – 715 чоловіків та 698 жінок⁷. Дворів було 201. Із 1137 3/8 десятини землі поміщику належало 405 3/8 десятини, селянам – 732. Господарство вів В.Н.Курінний.

На той час на території села знаходилися православна церква, школа грамоти, запасний хлібний магазин, корчма. Дерев'яна церква була побудована на кошти парафіян, які зібрали 7 тисяч рублів. Освітили її 9 грудня 1882 року на честь архистратига Михаїла. Хор півчих із села Ромашки співав молитви, а жителі Савинець раділи, що тепер вони можуть назвати свій населений пункт селом, що є тепер і в них церква. У 1907–1908 роках тут нараховува-

лося 1610 парафіян⁸; церква належала до 6-го округу благочиння. У 1914 році у церковно-парафіяльній школі, яка діяла при церкві, дітей навчав священник Василь Пилипович Кондратовський разом з дружиною Домною.

Школу в селі побудували у 1905 році і мала вона 4 класні кімнати. До цього містилася у хаті сільського писаря. Ходили до школи лише хлопчики і то зимою, бо в теплу пору вони працювали. Грамоти дітей навчав дяк.

При селі існували декілька казенних хуторів. В одному з них, де господарював Микола Матвійович Буткевич, нараховувалося 2 двори, 16 мешканців і 259 2/8 десятини землі. На іншому мешкали 29 жителів і було 3 двори. Тут на 258 1/8 десятини розпоряджався Зотій Хомич Шаровара.

На фермах удільного відомства господарювали Андрій Семенович Вінярський (налічувалися 1 двір, 17 мешканців, 331 6/8 десятини землі), Михайло Валеріанович Голинський (налічувалося 3 двори, 16 мешканців, 497 десятин землі). Ще на одній казенній фермі «Удой» – Олексій Платонович Смирненко – представник роду відомих садівників. Тут, на 1085-ти десятинах орендованих земель, він плекав один зі своїх садів. На той час було висаджено 8 тисяч плодкових дерев та 28 тисяч саджанців бересту, тополі, сосни та ялини – для вітрозахисної зони. Тепер у цих місцях – стартова смуга узинського аеродрому та бетонка військової частини⁹.

Траплялося, селяни без відома удільного відомства самочинно займали землю. У 1906 році таким чином поступив Мирон Куш. На нього завели справу, допитали, окрім звинуваченого, ще й свідків – сільського старосту Павла Ластовку, польового прикажчика Єлисея Кашинського, Прокопа Глиняного, Гаврила Ластовку, і винесли вердикт – «Забор Куца знести»¹⁰.

Перед революцією 1917 року мешканці Савинців та Миколаївки (це село пізніше було приєднане до Савинців) в основному жили на хуторах.

До травня 1920 року село пронизують події громадянської війни. Остаточо радянська влада у Савинцях встановлюється 8 червня 1920 року. Відповідно до інструкції військово-революційного комітету Київщини відбувся сход села, на якому був вибраний сільський комітет.

«Хуторцями по степу розкинулося село Миколаївка. Школа там поганенька. Хатичитальні чи сільбуду немає. Сільрада у приймах у дядька...», – писала у 1928 році газета «Радянська нива», що видавалася у Білій Церкві. Та потроху селяни гуртувалися, купували техніку для спільного господарювання.

У 1923–1927 роках Петро Медвідь, Охрім Медвідь, брати Федір і Карпо Глиняні придбали нафтовий двигун і молотарку. Слугували вони для обмолоту збіжжя з їхнього та сусідського полів. А з весни 1928 року з ініціативи комітету незаможників, утвореного за два роки перед цим, почали діяти ТСОЗи.

У Савинцях до товариства «Червоний хлібороб» увійшли 10 індивідуальних господарств. Очолив їх спершу Федір Іванович Глиняний, а потім – Карпо Іванович Глиняний. Інші двори організувалися у ТСОЗ «Перемога», де головував Іван Савович Козел. Селяни звели коней, звели інвентар для обробки землі у приміщення, конфісковані у заможних селян. Та вже восени через неполадки і непорозуміння все розібрали назад. Спільно виходили обробляти лише землю. У 1931 році на основі цих товариств було створено колгосп «Червоний хлібороб», який очолив Василь Лимаренко.

ТСОЗи у Миколаївці виникли трохи пізніше – у листопаді 1929 року на основі приміщень бурякового товариства. Тут вирішили об'єднатися 25 індивідуальних господарів. Їх організаторами були Павло Іванович Сухецький та Павло Григорович Климанський, рахівниками – М.А.Мельниченко та Я.П.Кухарський. У січні 1930-го ТСОЗи реорганізувалися у колгосп, головою якого обрали Ф.Г.Сладківського. Дев'ятнадцятирічний Федір мав 4-класну освіту, одним з перших вступив до комсомолу, проявив високу активність у діяльності ТСОЗів...

У той час у Миколаївці діяла комсомольська організація, у котрій налічувалося понад 40 юнаків і дівчат. Вагажом молоді був Григорій Сладківський. Саме з ініціативи комсомольців колгосп назвали «Нове життя», а село перейменували з Миколаївки у Ворошилівку. За почином комсомольців зібрали посівний матеріал для засіву колгоспних полів. Рільником призначили Макара Юхимовича Осадчого. Він щодня пішки обходив всі поля, організовував роботу, нікому не давав спуску за огріхи. Бригадами рільничих бригад були й Іван Ступак, Іван Глиняний, Іван Драга.

Основою механізації служили двигуни, що працювали на нафті. Косарка, машина БДО, якою вимолочували зерно без відділення його від полови – ось і вся техніка. А ще пам'ятають у селі манеж Уляна Мельниченка. Копійка до копійки не день і не місяць складав Улян на цю техніку гроші, аби легше було вправлятися на шести гектарах свого хутірського господарства, бо і рук усієї сім'ї, де виховувалися семеро дітей, не вистачало. Приводили манеж у рух коні. Молотив Улян хліб і собі, і близьким сусідам, а потім всім, хто входив до ТСОЗу. У колгоспі працював Улян біля БДО, а манеж служив ще і в повоєнні роки. Ним качали воду з колодязя, щоб поїти худобу на фермі.

У травні 1931-го найактивніших колгоспників – С.Н.Федоровича, Д.Г.Сладківського, Ф.Ф.Теличка, братів С.Г. та А.Г.Ступаків, І.Момотенка, Сака Глаговського – направили на курси трактористів. Якою невимовною була радість Федора Литвина, Івана Ковалю, Макара Редьки, Степана Ступака, коли вони проклали перші борозни на полях своїх господарств. Пам'ятним залишився і той день, коли савинецькі селяни разом з житньогірцями створили спільну тракторну бригаду для обробітку землі.

Становлення колективних господарств відбувалося у гострій класовій боротьбі. У 1929 році загинули голова сільської ради Мотря Глиняна, рахівник Федір Глиняний. Кого винуватити, кого карати? Адже було знищено близько 50-ти міцних господарств. Розвалено клуні, розтягнуто майно, реманент, живність. Врешті – були розбиті мрії, сподівання, відібрана надія, як і погублене життя не одного «куркуля». Так, контора колгоспу «Нове життя» розмістилася у відібраній хаті висланого з села до Сибіру заможного селянина Вінярського, де було знайдено 148 тисяч миколаївських грошей. У той же час зажеврила надія для бідняків...

«Вродило жито – будемо жити», – раділи комунари «Червоного хлібороба», засипаючи засіки добірним зерном. Але район катастрофічно не виконував плану хлібозаготівлі і – потяглися валки підвід, навантажених зерном з Савинців і Ворошилівки у Рокитне. Та цього виявилось замало. Тоді пішли по хатах «уповноважені». У селян, крім зерна, забрали все, що вродило на городах. Люди почали голодувати і вимирати сім'ями. Тим, хто ще міг працювати, у колгоспі варили так звану «тюру». Колгоспникам, котрі працювали найкраще, давали ще й по ... 100 грамів хліба.

Відкрили дитячі ясла¹¹, куди звозили осиротілих дітей і так-сяк підгодовували.

За короткий час у колгоспах по тричі змінювалися голови правління. За звинувачення у саботажі було звільнено П.В.Ніязова та І.М.Колесникова, арештовано А.І.Сову. Савинецькі колгоспи були занесені на «ганебну» дошку. Та це не врятувало село від голоду і смерті. Страшний 1932-ий забрав цілі сім'ї, кутки, вулиці. Обезлюдніли Деркачівщина, Кибалівщина, не стало сімей Михайла Куренівського, Кіндрата Баранівського, Петра Кульчицького, Василя Танчика, Кості Куша, Кості Сильченка. Зі слів очевидців, за період з кінця 1932-го до першого півріччя 1933-го у Савинцях від голоду померли близько 540 чоловік (орієнтовна кількість жителів села становила до 3 тисяч осіб).

Хоронили померлих у великих ямах всіх разом. Місце поховання – савинецьке і ворошилівське кладовища (тепер кладовища №1 та №2). По кілька разів на день на цвинтар везли на підводі трупи померлих. Медикам, які видавали довідки про смерть, суворо заборонялося вказувати справжні причини смерті.

Важко відходили савинчани від голоду. А тут ще одна незгода. У 1933–1935-му головою колгоспу «Червоний хлібороб» став Фрайцман. Грубо ставився він до колгоспників, не справлявся з головою сільради Є.М.Мехедою. Господарство лихоманило і тільки після втручання райкому партії вдалося розпрощатися з цим чоловіком. Однак репресії село все ж не обминули. Репресували десь 30 савинчан: О.П.Вінярського, В.П.Глиняного, Т.Є.Давиденка, Є.М.Давиденка, М.В.Ємця, В.Г.Ємця, К.Іваніцького, М.С.Кобильченка, О.Ю.Козла, А.В.Красулю, Й.Г.Ластовку, С.П.Ластовку, Т.Ластовку, О.П.Ластовку, О.Т.Медвідя, Д.С.Мудрого, К.С.Орла, А.Р.Осадчого, М.Осадчого, А.К.Пилипця, Д.Пилипця, П.С.Сітка, М.Г.Сітко, Д.Я.Ступака, К.Я.Ступака, П.А.Ступака, З.Я.Ступака, О.А.Сову, А.І.Сову, Г.Щербака...

У 1934 році «Червоний хлібороб» мав корівники, свинарники, конюшні, хату-лабораторію, будинок колективіста¹². У наступних роках у двох колгоспах нараховувалося 200 пар коней, 50–60 пар волів, близько 20-ти сівалок, 25 жаток, 20 котків, 6 бурякових сівалок, 150 кінних плугів, січкарні, кілька віялок, млинків.

За кермом тракторів перебували послідовниці Паші Ангеліної. На курси трактористів пішли Ганна Сова, Параска Крижанівська, Настя Давиденко, Ольга Щербак, Марія Федорович, Палажка Мельниченко, Груня Кухарська. У 1936-му у Савинцях з'явився перший зерновий комбайн. Цього ж року ланка по вирощуванню цукрових буряків, яку очолював Борис Іванович Кибалко, наслідуючи приклад знатних п'ятисотенниць, зібрала по 475 центнерів цукрових буряків з гектара. За звитяжний труд ланкового, одного з перших у господарстві і в районі, було нагороджено орденом «Знак пошани». Нагороду Борису Івановичу вручив у Москві в Кремлі особисто М.І.Калінін.

Тракторист Никифор Улянович Мельниченко, котрий разом з іншими механізаторами ретельно готував ґрунт під посів буряків, став учасником Всесоюзної ВДНГ.

Війна постукала в село ще за 45–50 днів до її офіційного проголошення. Взяли на передпідготовку «резервістів». У розпалі весняних робіт, на порозі жнив. Вже тоді почали точитися схвильовані розмови. Одразу після 22 червня з Савинець мобілізували чоловіків, віком до 55-ти років. Ті, хто залишився, готували до відправки за Дніпро худобу й техніку. Через місяць у село вступили окупанти. Кати розстріляли комуністів Катерину Євменівну Глиняну, Ольгу Венедиктівну Плясун, Якова Петровича Строкоуса...

У період окупації у селі діяв громгосп. Порядки ті, що й в колгоспах. Тільки усе надбане підневільною працею забиралося і вивозилося до Німеччини. Як і люди. На все життя запам'ятала Ганна Іванівна Куш, як вивозили німці савинецьку молодь з села. Голосили, доки з очей не зникли рідні домівки і поля. Страшними були поневіряння у наймах на чужій землі – знущання, образи. Але фрау Ланграф, самотня німка, була не така. І Ганна стала їй за доньку. Розраджували одна одну у хвилини суму і печалі. Ганна тужила за рідними, своїм селом, а стара жінка – за сином-солдатом. Коли ж надійшла звістка про те, що Отто загинув, Ганна розділила горе матері... Фрау Тоні Ланграф заплатила Ганні за службу, а додому виряджала, мов рідну дочку, ще й подарувала брошку. Вона зуміла віддати свою любов чужій дочці, врятувавши її від поневірянь, а то й – від неминучої смерті¹³.

З фронтів Великої Вітчизняної у село не повернулися майже 200 односельців.

Ряд воїнів нагороджено орденами і медалями: орденом Червоної Зірки – С.М.Голубовського, І.Т.Ступака, П.І.Ступака; орденом Слави – В.А.Пилипця, І.Т.Ступака, П.Ф.Шалабая; орденом Вітчизняної війни – А.К.Вінярського, І.Є.Глиняного, М.П.Глиняного, С.І.Довгала, І.М.Ємця, В.Д.Орла, Ю.М.Романчука, Й.Л.Рубана, М.Ф.Федоренка, С.П.Пилипця, С.М.Голубовського – двічі; медаллю «За відвагу» – А.Вінярського (двічі), П.М.Ємця, М.П.Глиняного, В.Д.Орла, С.П.Пилипця, Й.Л.Рубана, І.Д.Ступака; медаллю «За бойові заслуги» – С.М.Голубовського, П.Н.Мельниченка, С.П.Пилипця, Ю.М.Романчука, І.Д.Ступака, В.І.Чигиріна, П.Ф.Шалабая.

У центрі села біля Меморіалу Слави знаходиться могила політрука Василя Порфировича Грубого, під командуванням якого була відбита не одна атака під час боїв на початку війни. В.П.Грубий загинув. У травні 1981 року останки тіла політрука були перезахоронені. На могилі встановлено плиту з написом: «Політрук Грубий Василь Порфирович, загинув смертю хоробрих, захищаючи Савинці 26.07.1941року». При перезахороненні останків воїна до села приїздили його дружина та син. Вулиця, де був похований політрук у роки війни, названа іменем героя. Ще дві вулиці в селі носять імена загиблих від рук фашистів Ольги Кобильченко та Катерини Глиняної.

Пам'ятник загиблим у роки Великої Вітчизняної війни савинчанам

Не описати працю савинецьких селян у період відбудови. Працювали вдень і вночі. Збирали зерно для засіву, стягували і ремонтували реманент, запрягали в ярма корів, вручну косили, молотили, віяли, вантажили.

У 1950-му у Савинцях почав діяти один колгосп – імені Ворошилова, який очолив В.П.Довгаль. У його підпорядкуванні знаходилися дві тракторні бригади з кількома тракторами, двома молотарками, п'ятьма сівалками, шістьма культиваторами, іншим знаряддям. Після XXII з'їзду КПРС господарство змінило свою назву на «Прогрес».

У 1954-му села Ворошилівку та Савинці об'єднали в одне село.

За багаторічну історію колгоспу «Прогрес» у ньому змінилися понад двадцять голів. Різні люди були серед них, але й досі савинчани згадують Арсентія Авакумовича Мирця, за роки головування якого (1963–1971) село розквітло і зміцніло. Тоді близько 500 колгоспників побудували нові оселі. Завдяки шефським зв'язкам з будівельними організаціями Києва, у селі спорудили кілька тваринницьких приміщень, кормоцех. Стали до ладу новий будинок культури, школа, магазин, лазня, відкрили пам'ятники В.І.Леніну, воїнам-односельцям, що полягли у роки війни. У селі з'явилися дороги з твердим покриттям, воно було електрифіковане та радіофіковане. У 1967 році рівень рентабельності колгоспу становив 41,1 відсотка. За вирощувані високі врожаї сільськогосподарських культур він удостоювався високих відзнак ВДНГ УРСР, неодноразово виходив переможцем всесоюзного, республіканського, обласного соціалістичного змагання. Велика когорта працівників колгоспних ферм і ланів була нагороджена орденами і медалями. Серед них три кавалери ордена Леніна – А.Г.Скринська, Н.О.Мельниченко, П.П.Рубан. Близько 20-ти чоловік нагороджені орденами Трудового Червоного Прапора, двоє – орденом Жовтневої Соціалістичної революції, шість – «Знак Пошани», троє – Трудової Слави. Понад 150 колгоспників були нагороджені медалями. У 1970-му близько ста чоловік удостоїлися ювілейної медалі «За доблесну працю» в ознаменування 100-річчя з дня народження В.І.Леніна».

У 1971 році колгосп очолив Іван Антонович Смакота. І в ці роки трудівники господарства успішно трудилися над підвищенням продуктивності громадського тваринництва, поліпшенням культури землеробства. У 1973 році тут з'явився перший у районі Герой Соціалістичної праці ланковий механізованої ланки по вирощуванню кукурудзи на зерно Петро Петрович Сухецький. Очолювана ним ланка виростила по 89,6 центнера кукурудзи з гектара.

І.А.Смакота, П.А.Ільченко, В.К.Оленко. У різні роки вони очолювали савинецьке господарство

Дорофіївна Осадча та Ніна Іванівна Танчик подолали п'ятитисячний рубіж. У ланці, очолюваній Петром Павловичем Рубаном, продовжувачем славних справ П.П.Сухецького, збирали більше 90 центнерів зерна кукурудзи; члени механізованої ланки Василя Сергійовича Пилипча – по 450–500 центнерів цукрових буряків. Колгосп мав у середньому 10 своїх стипендіатів у вищих навчальних закладах. Річна оплата праці одного колгоспника становила 3100 карбованців. У той час у господарстві головував Олександр Зіновійович Самар.

с. Савинці. 80-ті роки XX століття

У 1993 році завершилася газифікація населеного пункту, прокладання доріг з твердим покриттям. На жаль, уже тоді намітилася тенденція до зниження чисельності жителів села. Того року народилися 4 савинчан, а померли 36. Вік колгоспників – пенсійний чи передпенсійний.

Одне з найбільших і економічно міцних господарств у районі почало переживати труднощі із забезпеченням паливом, запчастинами. Колгоспників турбувало те, що держава, прагнучи залатати дірки в економіці, почала забувати про свої зобов'язання перед виробниками сільськогосподарської продукції.

Згодом колгосп «Прогрес» було реорганізовано у колективне сільськогосподарське підприємство, далі – у спільне товариство з обмеженою відповідальністю.

У 2002 році було зареєстровано приватну агрофірму «Савинці».

Частина трудівників вийшла зі своїми паями і господарюють самостійно.

Нині на території села, що знаходиться у північній частині Рокитнянського району, і межує з містом Узин та селами Тарасівка Білоцерківського району, Житніми Горами, Ромашками, Петрівським та селищем Рокитним, діють навчально-виховне об'єднання «Савинецька загальноосвітня школа I-II ступенів – дитячий садок», де 120 учнів навчає 21 вчитель, будинок культури, бібліотека з 11,2 тисячами екземплярів книг, фельдшерсько-акушерський пункт, адмінбудинок. Є три магазини та 2 торговельні павільйони. Село має транспортне сполучення з смт Рокитне та Білою Церквою. Землі населеного пункту складають 427,7 гектара.

Головою сільської ради обрано М.І.Ємця.

У сучасних Савинцях мешкають 969 жителів (дорослого населення – 812, працюючого – 252, молоді – 218, безробітних – 55, пенсіонерів – 431, дітей дошкільного віку – 45, шкільного – 107). Це люди в основному пенсійного та передпенсійного віку. Здавалося б, перспективи розвитку населеного пункту втрачаються, але зміни, які відбуваються в незалежній Україні, вселяють надію на те, що село подолає і ці труднощі.

П.П.Рубан. Рішенням Головного комітету ВДНГ СРСР був нагороджений автомобілем "Москвич-412", путівкою на XXII Олімпійські ігри в Москві

(При підготовці розділу використані матеріали краєзнавців Л.Редзюка, П.Бочілова, виконкому Савинецької сільської ради).

ПОСИЛАННЯ:

- 1 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Біла Церква: видавець О.Пшонківський, 2007. С. – 418.
- 2 – Шендрик Н. Довідник з археології України. Київська область. Київ: 1977. С. – 103.
- 3 – Дроздов Л. Описувальні листи. БКМ. НДМ – 939/2.
- 4 – По рапорту Васильковского земского суда о смерти крестьянина Кудлы. 1860 г. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 444, спр. 86, арк. 1-4, 5, 6, 7 обр., 9-11.
- 5 – Общая ведомость об оценках имений Васильковского уезда 1861-1866 гг. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 99, спр. 243, арк. 504.
- 6 – Переписка с Киевским губернатором о высылении запасного ефрейтора Гренжевского Алексея из д.Савинцы Васильковского уезда Киевской губернии за агитацию крестьян подать прошение на имя Великого князя Михаила Николаевича о сдаче в аренду удельного ведомства по сниженным ценам. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 842, спр. 395, арк. 1, 1 обр., 4, 8, 9, 12 обр., 13, 20, 21, 23.
- 7 – Списки населенных мест Киевской губернии. Издание Киевского губернского статистического комитета. Киев, 1900 г.
- 8 – Дроздов Л. Там же.
- 9 – Скочок П. «Симиренківському фонду» – бути! Літературна Україна, №6, 15 лютого 2007 р.
- 10 – По иску дела к крестьянину с. Савинец Мирону Кушу о восстановлении нарушенного владения ведущего управляющим «Житнетгорским» именем. 4 июля 1906 г. – 24 марта 1910 г. ЦДІАУ – ф. 493, оп. 85, спр. 38, арк. 1, 1 обр.
- 11 – Колгоспник Рокитнянщини, №52, 30 травня 1932 р.
- 12 – Колгоспник Рокитнянщини, №134, 1 листопада 1934 р.
- 13 – Вісник Рокитнянщини, №10, 7 лютого 1995 р.

СИНЯВА

*Козацьке містечко, замріяна Рось,
Від давнього Бога воно почалось,
Легенди його не забуті з роками,
Як дивний рушник, вишиваний віками.*

Олександр Волосожар

Назва села як красива, так і давня. Ніхто не знає її походження. Одні вважають, що виникла вона від слова «синява»: над Синявою часто стояли «сині» тумани. Інші – від назви міста Синелець. «Это древний город Синелець; между тем, предание говорит, что до татарских нашествий Синява называлась Стринявою и была значительным городом. В подтверждение своих слов жители указывают на древний замок с земляными валами и рвами, подле Воскресенской церкви, прибавляют, что в этом замке собирались окрестные жители во время татарских нашествий и здесь защищались. Близ города в 2-х верстах на юг; в лесу, потому-же преданию, был до татарского нашествия монастырь, вероятно, тот самый, который, в 1123 году заточен был митрополитом Никитой еретик Димитрий, опровергавший церковные уставы. Место, на коем он находился, указываемое жителями и называемое Монастырищем, заросло уже лесом; но следы монастырской земляной ограды(окопа) и въезд в монастырь приметны еще»¹. Підтверження сказаному знаходимо і в праці Філарета «История русской церкви»: «...под 1123 г. никоновский летописец ставит известие, что тогда явился еретик Димитрь и митрополит Никита велел держать его под стражей в своем городе Синельце».

Слово «стринява» перекладають з готської «тихоплинна вода».

І насамкінець назву села пов'язують з іменем язичницького божка Сина. Недарма ж дослідники минувшини припускають, що на Божій горі в дохристиянську добу жили язичники.

Давня легенда, викладена краєзнавцем О. Павленком, змальовує події тих днів: «Вороже військо обложило Синелець з усіх боків, стояли на горах і долах, за Россю і по луках, і не було їм лічби... Дикі обличчя нападників приступили зовсім близько... Воїни-міщани стояли на валу, а вороги галасували перед валом, оборонці мовчали, приголомшені силою, котру вздріли перед собою... Широченна долина була заповнена військом, яке сунуло, мов комашня...». Скрутна година настала для жителів Синельця, та ворожу пропозицію – здатися – вони зустріли шквалом стріл, на голови нападників лилася розплавлена смола, падали здоровенні дубові колоди. Але не витримала осаду декількох десятків тисяч ворожого війська жменька захисників Синельця. Вороги зруйнували монастир, зрівняли із землею високі вежі та мури фортеці. В дерев'яній церкві спалили весь люд... І народилися слова: «Ні, не знищений ворогами був цей монастир. Не впали під шаблями та стрілами його захисники. Не покоровився він напасникам... А пішов під землю зі своїми церквами, фортецею, зі своїми захисниками... Коли прикласти вухо у тиху годину до монастирської землі, то почуєш як дзвонять сумно дзвони під землею на монастирській дзвіниці, і чути тихий спів захисників вітчизни наших... І з'явиться цей монастир на світ Божий, коли буде прекрасне життя на землі...»².

На думку Ю.Касяненка, стародавній город Синелець – монастирське містечко, де монастир правив за фортецю і заставу Київської Русі під час ворожих нападів, знаходилося на околицях Синяви. Як вважав краєзнавець А.Билим, застава мала два пости – на Билимовому острові (Билимці) і Розгребеному. Хоча дослідники XIX століття Л.Похилевич та В.Антонович гіпотетично пов'язували з Синельцем городище давньоруського часу, розвідками 1972 року його не виявлено. Огляд місцевості у 1993 році дозволив археологам зробити припущення, що залишки городища були знищені пізнішою забудовою. Територія частково зайнята приватними садибами, частково, спланована під парк та громадські будови (будинок культури, магазин, їдальню). Окрім того, ще до забудови тут знаходилось старе кладовище, яке за описами старожилів та знахідками (гудзики з двоголовими орлами, фрагменти одягу, характерні склепи та ін.) можна датувати періодом не раніше кінця XVIII століття, і яке, безумовно, пошкодило попередній культурний шар.

За свідченням О.Павленка, при будівництві дитячого садка було знайдено гончарну піч зі збереженими у ній цілими формами керамічного посуду. Знахідки були відправлені до Білоцерківського краєзнавчого музею його співробітниками. Керамічні шлаки та фрагменти посуду траплялись й на городній ділянці біля садиби О.Павленка, яка межує з територією дитячого садка. Кераміка господарем не збережена, але, судячи з опису, за висновком археологів, вона належить до доби пізнього середньовіччя.

При обстеженні правого берега Росі, в районі Синяви виявлені й археологічні пам'ятки, що свідчать про ще давніші поселення на цій землі – епохи бронзи, раннього залізного віку, черняхівської культури і, зокрема, антських часів³. За народними переказами, Божа гора під Синявою – місце страти вождя антів та його старшин.

Перші згадки про село Синяву на річці Рось належать до половини XVII століття, коли при гетьмані Богдані Хмельницькому воно стало сотенним містечком.

У Присяжних книгах Білоцерківського полку за 1654 рік зазначається, що: «Город Синявка на реке на Роси; около посаду стоячей острог, а по острогу 2 башни проезжих да башня глухая, да на остроге ж ворота да калитка да к острогу ж приделан другой город стоячим же острогом, а по острогу ворота проезжие. Наряду ж 2 пищали медных ядром по 2 гривенки пищал, да пищал железная в станку, 6 пищалей железных же затишних ядром по полугривенке. В том же городе соборная ц(е)рков чюдотворца Николы, ц(е)рков Воскресение Хр(и)стово;

Да в казенном онбаре 20 пуд зеля, свинцу тож»⁴. На той час у містечку мешкали 122 козаки і 405 міщан. Усіх їх було приведено до присяги на вірність Росії.

У якості сотенного містечка Синява згадується у 1664, 1674, 1711–1713 роках.

Дослідниками минувшини доведено, що у Синяві свого часу побували гетьмани Хмельницький, Дорошенко, Орлик.

У 1661 році під Синявою стояли татари, які збирались за Дніпро.

У 1683 році село належало князю Костянтину Вишневецькому; димів (господарств) було 40, козацьких – 30⁵.

Після 1713 року Синява знову відійшла до Білоцерківського староства⁶. За ревізією 1765 року вона належала до Білоцерківського кагалу і мала 16 душ євреїв.

У 1769 році польські комісари провели люстрацію добр королівських Синяви з прилеглостями, тобто земель Білоцерківського староства, що безпосередньо межували з маєтністю Рокитне. На той час село належало до складу Синявського ключа і було його центром⁷. У цьому документі Синява виступає під назвою «Стринява». Люстрація дає уявлення про тогочасне село:

«Це село лежить над річкою Россю і йде од Білої Церкви до Богуслава, ґрунти котрого з одної сторони стикаються з ґрунтами села Острова, з другої сторони – села Прусів, і прилягають до ґрунтів слободи Салівизни, інакше урочища староства білоцерківського, понад ґрунтами цього ж села простягаються чорні ліси цього ж староства білоцерківського, од Острова починаючись понад Пруси до Кирданів і Тараці, навкруги близько шести миль свою протяжність маючи. Двору (поміщицької садиби, маєтку) в цьому селі немає, тільки місце, де намісницький дворик бував, який нещодавно в минулому році до Рокитної забрано, посеред села корчма з дерева будована, з хатою і коморкою соломом'яним, при котрій шпихлерів (амбарів) два з дерева будованих під накриттям солом'яним. Льодовня та склеп в землі деревом обставлена, там же броварня, також солодівня з хатою з дерева будована, з сушарнею так само соломом'яним покрита. Орендаря на цей час в селі через бунти хлопські немає, однак горілку женуть і громада шинкує. Ця оренда на рік імпортує шість тисяч польських злотих. Млинів на річці Рось до цього ж села належачих на самій греблі один за одним знаходиться шість, які з дерева будовані, усі під накриттям солом'яним, в кожнім млині колес водяних по два, і по одному каменю, при кожному ж камені ступи і флюші (ваяльні), з цих же млинів мірошники платять на рік до двору поколещини (податок від млинового колеса) від кожного водяного колеса по шістнадцять польських злотих.

Осідлостей в цьому селі знаходиться	184
Халуп пустих, з яких люди вийшли	10
Церков у центрі села	2
Підданих тяглих парових (селян, котрі мали робочу худобу)	75
Поєдинкових одנותяглих	50
Піших	47
Звільнених від повинностей	12
Волів у підданстві	198
Коней у них же	52
Бджіл пнів	892
Прядива дають напряденого пасмом (пасмо – міра ниток)	2115
Хмелю дають кірців (корець – стара міра сипких тіл)	172

Курей дають по двоє, каплуна одного і яєць десять або за все по десять польських грошей з осідлості.

Громада цього села паницизму не робить, окрім косовиці по два дні, тобто на косіння, згрібання і скиртування сіна виходило або за це все по чотири польських злотих з кожної осідлості сплачує. Кожний же підданий платить річного чиншу з тягла по вісім польських злотих, пішиї – стільки ж. Само тягло на чотири н'яті від платіжу вільне і відповідно до цілого плугу інакше шести волів чи коней, від яких цілком чини платить. Хмелю дає один корець або за нього двадцять польських грошей. Пряжі готової зі свого прядива паровий пасом двадцять, поєдинків пасом десять, а пішиї пасом н'ять до двору дає, або за кожне пасмо по одному польському грошу сплачує, окрім ткачів, які півсотні роблять, пряжі не дають. Подорожчину кожний підданий паровий до двору платить по два польських злотих, поєдинковий по одному злотому, а пішиї по п'ятнадцять грошей. Рибалки з річки Рось, які ятері ставлять, сплачують ставицизму в цілому сорок польських злотих, а зі ставків, котрі б їх мали, по чотири польських злотих. Хто має бджоли, десятину бджолину дає, від десяти пнів один пень, а від решти очкове по десять польських грошей платять.

Доход з Синяви

Оренди корчмарської на рік прибуває	6000 зл.
Поколецини з шести млинів	192 зл.
Чиншу від підданства	2232 зл.
За десятину бджолину пнів 89 по 5 зл.	
і очкових пнів два по 10 гр.	445 зл. 20 гр.
За пряжу пасом 2115 по 1 гр.	70 зл. 15 гр.
За хмелю кірців 172 по 20 гр.	114 зл 20 гр.
За кури, каплуни і яйця від 172 по 10 гр.	57 зл. 10 гр.
За косовицю, окрім звільнених, від підданих 172 по 4 зл.	688 зл.
За подорожчину від парових 75 по 2 зл.,	
поєдинкових 50 по 1 зл., піших 47 по 15 зл.,	223 зл. 10 гр.
За ставицизму від рибалок	40 зл.
Сума доходу з Синяви	10063 зл. 15 гр.

Для порівняння. З інших сіл доход становив: Острова – 6134 зл., Прусів – 2377 зл.

І насамкінець, в резолютивній частині люстрації Синяви з прилеглостями постановлено: «... і за нероздільне від староства білоцерківського віддано наказано».

У 1774 році Білоцерківське староство за постановою сейму перейшло у спадкове володіння гетьмана Ксаверія Браницького. У його складі згадується і містечко «guondam» Синява*.

За візитами церков села Синява, складеними головним офіціалом львівської єпископії М.Примовичем (1746–1750 рр.), відомо що вони входили до складу Богуславського деканату. Стосовно Воскресінської церкви мовилося: «Від давніх часів на честь Воскресіння Христового поставлена, з дерева соснового, всуміш, дубового і кленового, висока, гарна, заслена, гонтом покрита, тесом обшита, з трьома куполами і хрестами, з помостом вибудована. Закладена 1706 року священиком цієї церкви Петром Навроцьким замість постарілої, розібраної (можливо, і тієї, що споруджена 1649 року на початку козацько-польської війни 1648–1654 рр.) ще до найзду Орлика і ним освячена. З людських показань жодних письмових дозволів духовної влади на її збудування не маєтьсся. Цвинтар частоколом огорожений, сильно дірявий, дзвіниця добра з двома стільцями, з дерева брусками тесаного поставлена, дзвонів на ній три.

Воскресенська, так звана Карпинська, церква. Згоріла 1.12.1964 року. Біля неї була дерев'яна двоярусна дзвіниця.

При тій церкві парохом є велебний панотець Симеон Візерський (1750)».

Уніатський священницький рід Візерських особливо зарекомендував себе у Рокитному, де парафію в ті часи держав корсунський і богуславський протопіп Іоанн Візерський, а вікарієм там перебував колишній стринявський парох Прокопій Явницький.

У приміщенні церкви були образи, церковні убори, священні і богослужбові книги, посуд із срібла, мосяжу, цини, інше начиння, требник учнівського друку.

«Друга синявська церква багато років тому в ім'я Святителя Миколая поставлена» (вже існувала на 1654 рік, пізніше спалена татарами). Але у візиті 1750 року назву церкви змінено на Михайлівську. Втім імена Миколи-чудотворця і Михайла особливо шанувалися козацтвом. «З дерева дубового, частково соснового, трьома верхами і хрестами, пристойними зверху, гонтом покрита, засклена ще й досі без опасання, не обшальована чи дошками не оббита, з помостом вибудована. Закладена у 1730 році білоцерківським намісником Михайлом Журахівським, ним же освячена, жодного письмового дозволу не мала. Цвинтар коло неї частоколом огорожено, дзвіниця з дерева брусами тесаного збудована, гонтом покрита, на ній хрест пристойний. Дзвонів п'ять, три – давніх і два – нових».

Священницький рід Журахівських проіснував в Синяві понад сто років до 1835-го. «Жодних виразних документів щодо заснування церкви немає, але парох при деяких вольностях, своєю власною землею користується, десятину дає двірська влада до оренди силою притягає. Братство має 40 пнів бджіл і бочку церковного меду. А той ситити мед не дозволяє і здорово з людей за це здирає».

За порушення церковних законів і негідну поведінку у 1746 році священника покарали штрафом у розмірі 10 рублів, він же «показався справним у 1750 році».

Як свідчать візити 1750 року, тільки 200 на 1669 осіб правоздатного до сповіді населення містечка визнавали греко-католицьку віру. Решта – 1469 – трималися своєї старожитньої греко-руської віри. Тож унія не мала в Синяві тривкої основи. У 1768 році під час Коліївщини уніатські священники тікали світ за очі й ховалися по лісах. Після придушення гайдамацького повстання вони повернулися назад.

У 1775 році у Синяві було три дими священників грецького обряду.

У 80-ті роки в усій білоцерківській маєтності натхненного унією К.Браницького була всього одна православна парафія. У той же час до його дружини Олександри Василівни зверталися за допомогою православні безмісцеві священники. У 1788 році бачимо в селі пароху Гаврила Візерського, а в 1793-му – миколаївського пароху Іоана Журахівського.

Миколаївська церква. Її фундаментом також служать великі камені. Фото з архіву А.Билима.

У результаті II поділу Польщі у 1793 році відбулося возз'єднання українських земель по обидва боки Дніпра у складі Російської імперії. На новоприєднаних територіях тривав зворотний процес – відродження православної церкви. Усі уніати запрошувалися до вільного повернення у лоно православної грецької церкви. За священниками, які присягнули на вірність підданства Росії і на вернулися у православну віру, залишалися їхні парафії. Цим правом скористався у жовтні 1794 року воскресенський парох Стефан Журахівський.

Після смерті Ксаверія Браницького управителем Синявського ключа з 1820 року був Тимофій Петрович Кабацький з дворян Таращанського повіту, а економом з 1843 року – Іван Степанович Радомський того ж походження⁹. Селяни перебували у повному розпорядженні Браницьких та цих панів. У 1856 році Олександр Браницький частину селян записав до Казанського полку.

«Киевские губернские ведомости» у 1859 році давали таку характеристику селу: дворів – 236, число душ – 739 чоловіків та 834 жінки; ріллі – 1538 десятин 2296 сажнів, сінокосів – 533 десятини 2291 сажнів, лісових угідь – 3000 десятини 1057 сажнів, неудоб – 162 десятини 1200 сажнів, всього 5490 десятин 2044 сажнів. Селянам належало 710 десятин 335 сажнів, Миколаївській церкві – 35 десятин 608 сажнів¹⁰. Церква належала до 5 класу, наприкінці XIX століття її парафія нараховувала 4 тисячі чоловік (з них осіб духовного звання – 19, дворян – 9, військових – 356, селян – 1419 чоловік)¹¹.

Після відміни кріпосного права місцеві селяни були зобов'язані викуповувати землю. Загальна сума викупу нараховувала понад 51 тисячу рублів. Та запитання «де взяти такі гроші?» непокоїло не одного з 1878-ми жителів села¹². В знак протесту вони не раз підпалювали графські прибудови. 7 квітня 1866 року пожежа виникла безпосередньо у будинку Браницьких. 18 травня 1893 року вогонь знищив залізний дах, вікна, двері, підлогу, всі машини, сировину на їх цукровому заводі. Згоріли й чотири дерев'яні будинки, вісім сараїв і дві льодовні при заводі. Збитки обраховувалися у 550000 рублів, але це майно було застраховане на 308000 рублів¹³. Тож Браницькі, отримавши страхову суму, невдовзі відбудували цукроварню.

Господарське та культурне життя синявців у 1885–1893 роках позначене відкриттям однокласної школи, побудовою греблі, трьох мостів. До 1861 року дехто з заможніших селян наймав вчителів для навчання своїх дітей. З розповідей старожилів відомо, що примітивна школа у селі діяла одразу після кріпацтва у звичайній селянській хаті.

Що стосується православних, то «деколи миряни збирали гроші і купували для храму великі дорогі ікони. Так, у 1879 році мешканці с. Синява Васильківського повіту – парафіяни Воскресенської церкви – зібрали 450 карбованців (досить значна на той час сума) і придбали для церкви ікони Миколая Чудотворця та Олександра Невського»¹⁴. Їх встановили в храмі на честь звільнення у 1861 році Олександром II селян з кріпацтва. Ікони були великого розміру – кожну везли на окремій підводі – і мали гарні цінні кіоти¹⁵.

Згідно зі «Списками населенных мест Киевской губернии» у 1900 році в Синяві налічувалося 637 дворів, 3238 жителів, 2008 десятин землі, з яких 101 належала церкві, 1907 – селянам. На території села були дві православні церкви, церковно-парафіяльна школа, водяний млин з 10-ма робітниками і буряко-цукровий завод Браницьких, дві кузні. На заводі працювали 160 робітників, у т. ч. 10 жінок. Синявців з них було всього 60, зате 100 чоловік з Чернігівської губернії. Директував на заводі Станіслав Коперницький.

За даними 1907–1908 років, на території села також діяли управа, особиста контора Браницьких.

Головним заняттям місцевих жителів було хліборобство. Займалися вони і перевезенням дров, кам'яного вугілля, вапна для цукрового заводу, а також доставкою цукру на залізничну станцію. Багато хто володів ремеслами – слюсарним, токарним, ковальським та працював на заводі¹⁶.

У 1901 році на кошти В.Браницького відкривалося однокласне парафіяльне училище за Уставом від 8 грудня 1828 року. Завідував ним Леонтій Никифорович Радченко, законовчителем працював священник Петро Буткевич.

Синявські школа (вгорі) і лікарня, збудовані Браницькими на початку ХХ століття біля колишнього цукрозаводу. Нині – це територія смт Рокитне. Фото з архіву А.Билима

При цукровому заводі діяла церква Святого Воскресіння. У 1903 році порушувалося питання про її парафіян, які звернулися до Київської духовної консисторії з проханням «залишити їх парафіянами цієї церкви». Серед тих, хто підписався, були Лука Юрченко, Радіон Семененко, Іван Мельников, Василь Арцимович, Макар Мельниченко, Олександр Пащенко та інші¹⁷. Село належало до 5-го благочинного округу.

Наявність промислового підприємства на території Синяви зі значною кількістю найманих робітників сприяло поширенню революційних виступів. Активно розповсюджувалися листівки, прокламації з різними назвами, зокрема, «Народ і війна» – з приводу війни Росії з Японією. За приналежність до соціал-демократів з села вислали Володимира Малика та Гаврила Ляву¹⁸. З агентурних даних справника Васильківського повіту, відомо, що Малик і Лява були головними організаторами утвореного в Синяві місцевого відділу соціал-демократії «Спілька». Виступи робітників заводу очолювали Макар Наконечний, Петро Билим, Олекса Коваль.

Багато хто з синявців був зв'язаний з єврейськими соціал-демократами – Мордкою Забарським, Мойсеєм Костовецьким. Під впливом єврейських революціонерів Дмитро Гриб, Макар Наконечний, сільський писар Синяви Василь Євницький, десяцький Тихін Клименко розповсюджували брошури і газети проти царської влади. Коли арештували Василя Євницького, його сім'я залишилася без засобів до існування. Селяни написали звернення з проханням звільнити Василя з-під арешту.

Чергова пожежа на Синявському цукровому заводі графа Браницького виникла 26 січня 1909 року. Вогонь пошкодив дах, стелю, балку. Було завдано шкоди і лікарні. Вісімнадцять хворих вивели з будинку. Причиною пожежі стала розпечена піч, вогонь проник через тріщину і перекинувся на стіни¹⁹.

У 1911 році в Синяві відкривалося двокласне приходське земське училище за статуту 1828 року і правилами 1845-го²⁰, за іншими даними, в травні 1912-го побудували чотирикласну школу, у кожному класі навчалися до 30-ти учнів. У школі працювали завідувачий і чотири вчителі.

Після звістки про революцію 1917 року І.Д.Павліченко організував у селі виступи робітників і селян на її підтримку.

У роки громадянської війни на цукровому заводі хазайнували довірені люди Браницького – К.Кохавовський та Р.Клецький – представники Центральної Ради та кайзерівської Ні-

меччини. Проти них і виступили синявці під керівництвом О.Коваля та І.Дзюбенка. У збройному повстанні взяли участь жителі Синяви та навколишніх сіл.

Діяв комітет бідняків, до якого увійшли Володимир Малик, Макар Наконечний, Сергій Дерій та моряк-балтієць Григорій Бондаренко²¹, в 1918 році – сільревком. Його головою був Я.С.Супрун, секретарем – Я.Т.Верескун, членом комітету – Ю.Г.Заїка.

У 1920 році у Синяві перед наступом на Білу Церкву зупинявся зі своїми вершниками Григорій Котовський. Під началом цього командира служили синявці Михтодь Клименко, Сергій Лісняк, Григорій Шавель, Григорій Городній. Червоні бійці навчали новеньких верховій їзді, вправам із шаблею, «крутили» німі фільми. Коли залишали село, подарували кіноапаратуру селянам.

Одразу після громадянської війни у Синяві виникли партійна та комсомольська організації. Сільську партійну організацію очолив працівник млина, колишній червоний козак Колосов, після нього – Писанок. Секретарем комсомольської організації з 1922 по 1924 рік був Антон Дідик. Михайло Коляда, Степан Романчук, Микола Коляда та інші, розділившись по 10–15 дворів, ходили в хати односельців, вчили їх читати, писати. Якось треба було заготувати дрова для залізничного вузла Рокитного. Синявські хлопці, не зважаючи на сильні морози і сніговії, працювали дні і ночі у бушівському лісі. Та не всі дії комсомольців назвешь однозначними. Критично оцінюючи вчинки членів спілки, вони якось виключили з лав комсомолу свого товариша тільки за те, що не зумів переконати рідну матір у здачі лишків зерна державі.

При Синявській чотирирічній школі десь у той час відкрилися курси «школи сільської молоді», які відвідували 196 осіб. Був організований драматичний гурток, хоровий та з вивчення газет «На зміну», «Молодий більшовик», гурток крою і шиття. Завідував школою Г.Барабаш. Шкільний колектив викопав в лісі 4000 саджанців і посадив їх в селі. З допомогою батьківських зборів школа зібрала 120 карбованців²².

Місцева школа розміщувалася у приміщенні, побудованому ще графом Браницьким. У другому, теж побудованому Браницьким, мешкали вчителі. Згодом два молодші класи навчалися окремо у «Шаминій школі» – хаті виселеного заможного селянина Шами.

Товариства сільськогосподарської кооперації та бурякове організувалися в Синяві у 1921–1925 роках. Головою бурякового товариства став Данило Касяненко, головою ревізійної комісії – Григорій Барабаш. До активістів належали Андрій Сова, Омелян Шоп, Василь Чернецький, Назар Касяненко, Я.Касяненко, Петро Сизик, Олександр Романенко, Михайло Касяненко. Володіючи сільськогосподарськими машинами та інвентарем – двигунами, молотарками, віялками, плугами, культиваторами, боронами, члени товариства надавали їх селянам для обробітку землі. Крім того, постачали насіння цукрових буряків. У розпорядженні товариства також знаходилися січкаря та млин.

Пізніше у Синяві виникли товариства зі спільного обробітку землі «Захист» і «Вільний хлібороб». ТСОЗ «Захист» очолив Михайло Сатиренко, котрий згуртував навколо себе активістів Миколу Клименка, Євдокима Клименка, Данила Клименка, Сергія Клименка, Степана

Приміщення синявської школи (корпус №1).
Фото з архіву А.Билима. 60-ті роки XX століття

Клименка. «Вільний хлібороб» працював під началом Сергія Коляди. У своїй діяльності він спирався на Антона Дідика, Андрія Іщенка, Ілька Заїку, Пилипа Сахна, Василя Крячковського, Андрія Сахна.

Десь у цих роках сільські комсомольці вирішили створити клуб і хату-читальню. Але не було приміщення. «Живі картинки» (так у Синяві називали «німі» кінофільми) ще з кінця громадянської війни зрідка демонструвалися у «гамазеї» – вільному відсіці зернового складу водяного млина. Там комсомольці ухитрялися вбивати дерев'яні підмостки (щось на зразок сцени), де влаштовували постановки невеличких п'єс. За клопотанням молоді під клуб виділили дерев'яну попівську хату, що пустувала у невеликому парку недалеко від церкви. В кількох кімнатах розмістилися хата-читальня, гуртки художньої самодіяльності. Молоді ентузіасти десь роздобули і радіоприймач. Бажаючи послухати радіо щовечора збиралися у хаті-читальні. Потім вигадали куточок для кінобудки, спорудили закритий «кінотеатр».

У 1929-му – під час колективізації – у Синяві організувалися чотири колгоспи. Колгосп «Згода» очолив Федір Романчук. Цікаво, що членом правління господарства стала перша жінка-активістка Текля Билим.

Колгоспу «Промінь» всі свої машини передало бурякове товариство. У будівлях останнього розмістилася комора та магазин споживчої кооперації. Своїм головою люди вибрали Олександра Лещенка.

У колгосп «Захист» об'єдналися ТСОЗи «Захист» і «Вільний хлібороб». Господарство очолив Федір Коваленко.

Першим головою колгоспу «Серп» став Федір Карашук²³.

З газетних повідомлень відомо, що під час хлібозаготівлі 1930 року її організовано привели синявські колгоспи «Захист», «Згода», «Промінь»: привезли відразу на 17-ти підводах понад 600 пудів жита і ячменю²⁴. Якою ціною діставалися ці показники, не повідомлялося. Очевидці тих подій, згадуючи роки колективізації, розповідають і про виметені засіки у селянських коморах, і про знущання не тільки над заможними, а й бідняками. У 1932 році Синява опинилася на «ганебній» дощці. Головою сільської ради тоді працював Саєнко. У 1933-му «піонери і школярі Синявської 7-річної школи збирали колоски. Зібрали 4 центнери»²⁵. Та голод не пощадив синявців. Сьогодні є дані про 163 жителів села, померлих у ті часи, та вони далекі від об'єктивності. У захороненнях на Карпинського і Куликівському кладовищах знаходиться значно більша кількість померлих.

У наші дні з ініціативи виконкому Синявської сільської ради на цих місцях встановили хрести.

У 1934 році, коли стало хоч трохи їсти, вже називалися переможці соціалістичного змагання – інструментальник цукрозаводу Г.І.Білецький, котельник Є.Й.Янковський. Жителі села згадують, що ті, хто працював на цукровому, легше переносили голодовку. Їм видавали такі-сякі продуктові набори. Наступного року відзначався колгосп імені Чубаря. Називалися кращі їздові М.Билим, І.Билим, І.Самойленко. На той час у господарстві працювала ката-лабораторія.

Новим змістом наповнювалося дозвілля жителів села. 7 січня 1937 року драматичний гурток під керівництвом Пустового поставив п'єсу Микитенка «Маруся Чурай». Справжнім дивом було для Синяви кіно. На демонстрацію фільмів «Мы из Кронштадта»²⁶, «Если завтра война» зійшлося мало не все село.

За прикладом Паші Ангеліної. Одна з трактористок с. Синява Я.Горовенко

А війна і справді була не за горами. З її початком під Синявою точилися виснажливі, кровопролитні бої.

Зі спогадів Д.М.Ісаєва, колишнього політпрацівника кулеметної роти 97-ої стрілецької дивізії, котра у 1941 році захищала село від ворога:

«21 липня більш як два полки мотопіхоти ворога з танками безуспішно намагалися прорвати оборону 97-ої стрілецької дивізії. До пізнього вечора відбивали бійці атаки гітлерівців, тримали зайняті рубежі.

Батальйон мотопіхоти ворога з підтримкою авіації та танків атакували в цей день і позиції 69-го та 135-го стрілецьких полків в районі Синяви. Стрілкам вдалося відсікти мотопіхоту від танків, але танки утримати не змогли. Прорвавшись через нашу оборону, десять танків вийшли до колгоспного саду, в район 1-го дивізіону капітана Г.А.Бабенка. Перша і третя батареї старших лейтенантів С.К.Дубова, І.П.Гаубекова відкрили по них вогонь. Ведучи його прямою наводкою, батареї знищили сім танків.

Атаку ще однієї групи танків, відбила четверта батарея старшого лейтенанта А.В.Костенка. Загорівся другий, третій танк, та це не зупинило ворога. Здавалося, що загибель батареї неминуча. Положення врятував гарматний майстер, червоноармієць А.Полушкін. Ставши до панорами, він прицілним вистрілом влучив у два танки, та був поранений і втратив свідомість. Останніми зусиллями боєць кинув в'язку гранат під днище третього танка...

Багато вогневих точок ворога знищила батарея О.В.В'язнікова із 41 артполку. Командир батареї обладнав свій спостережний пункт на дзвіниці церкви в Рокитному. Спостерігаючи з висоти за діями ворога, він віддавав влучні команди.

Дев'ять ворожих пікерувальників намагались розбити дзвіницю. Та їм заважав сержант Семерханов, який з зенітної установки вів по них вогонь, і фашистам ніяк не вдалося влучно скинути бомби».

Після багатоденних виснажливих боїв 97-а стрілецька дивізія не мала змоги втримати позиції. Німці кинули сюди свіжі сили. Відступали наші бійці з боями на Черкаси, Канів, Оржицю...

Зі спогадів жителів Синяви:

«...Ідуть грунками, худі, обірвані, голодні, виходимо їм назустріч, віддаємо, що в кого є. Беруть солдати хліб, картоплю — «Дякуємо, дякуємо...» І потяглися за військами в бік Бушевого!».

Ворог вступив у село...

...На початку 1944 року над синявським млином був пошкоджений радянський літак, який, приземляючись, скинув декілька бомб на городи. Летів він з Рокитного, хотів розвернутися, але силою вибуху машину розкидало на декілька частин. Хвіст лежав у рівчаку, кабіна — біля косогору. До складу екіпажу входили три чоловіки: двоє були мертві, один поранений, але і він невдовзі помер. Ім'я і прізвище осетинця А.С.Джигоева вдалося встановити відразу, ще двох льотчиків — грузина В.П.Хмаладзе, мордвина Б.Є.Глазиріна — лише через роки, коли на дні річки водолази знайшли уламки літака. Це спонукало до пошуку. Бойовий товариш екіпажу літака ПЕ-2 А.В.Овсянников розповів синявським слідопитам, що всі троє вилітали на найважчі

Пам'ятник полеглим у роки Великої Вітчизняної війни синявцям

завдання, розвідували і нищили тили ворога. В літак брали по 10–12 бомб, повні комплекти патронів до кулеметів.

На запрошення слідопитів місцевої школи до Синяви через 40 років по війні приїздили сестра Джоєва Валерія Семенівна з однополчанином О.В.Кузіним, сестра Хмаладзе – Ганна

Пантелеймонівна з дочкою. Зустрілися з пошуковцями, відвідали могили дорогих людей. Нині на місці загибелі льотчиків і селі встановлено пам'ятник.

У 1947–1949 роках початкову школу в Синяві розширили до семирічної. Класи вже розміщувалися і у вчительському приміщенні, а у 1961-му збудували ще одне – дерев'яне, третє. З 1955 року школа стала середньою. На початку 90-х за роки свого існування вона випустила понад 1060 учнів.

У 90-х роках у селі побудували нову школу, розраховану на 700 учнів. Обладнані сучасні на-

Майдан Т.Г.Шевченка. 1957 рік. На передньому плані праворуч будинок сільської ради та поштового відділення, ліворуч — парк Т.Г.Шевченка

вчальні кабінети, спортивний зал, оранжерея, підземний тир. Справжня красуня. Тоді у закладі працювали 29 педагогів. Добре відомі в районі та за його межами вчителі – математики Г.Д.Соловейко, фізики М.П.Соловейко, української мови і літератури – В.М.Базась.

Трудовими успіхами славився місцевий колгосп імені Кірова, який було створено на основі трьох господарств – імені Кірова, імені XVII парт'їзду та імені Будьонного. За досягнення найкращих результатів у соціалістичному змаганні на честь 50-річчя утворення СРСР господарство нагородили ювілейною Почесною грамотою ЦК КПУ, Президії Верховної Ради України, Ради Міністрів УРСР та Української республіканської ради профспілок²⁷. Орденами і медалями були нагороджені 27 трудівників, серед яких орденом Леніна – П.Г.Липовий, М.О.Супрун.

Господарству на той період належало 3123,2 гектара землі, в т. ч. орної – 2443,9 гектара. Воно розпоряджалося 44 тракторами, з яких 5 потужних Т-150 і Т-100, 9 «Нивами» і «Колосами», 4 бурякозбиральними комплексами РКС-6 і КС-6, великою кількістю автомобілів, зернових і бурякових сівалок. На овочевій плантації прийшли агрегат для посадки помідорів і капусти, спеціальні трактори і причіпні знаряддя для міжрядного обробітку.

Механізатори постійно проходили курси підвищення кваліфікації для роботи на нових марках машин. Навчання по експлуатації і регулюванню бурякозбиральних комплексів молодий спеціаліст М.В.Липовий проходив на ВДНГ. Господарство горди-

Колгосп ім. Кірова. На вибиранні помідорів

лося передовими комбайнерами В.Хіцьким, М.Сахом, І.Атаманським, трактористами М.Лісняком, Г.Горовим, І.Слюсарем, І.Касянком, П.Касянком, М.Межіцьким, В.Кононенком, В.Мовчаном.

У 1970 році в селі мешкали 4664 чоловіки. З промислових підприємств тут знаходилися механізований млин обласного значення, гранітний кар'єр, цегельний завод. З об'єктів соціально-культурного побуту – середня і восьмирічна школи, клуб, будинок культури, дві бібліотеки, амбулаторія, аптека, дитячий санаторій «Берізка», побутокмбінат.

У 1982 році у Синяві нараховувалося 1586 дворів, у нових цегляних будинках мешкали 910 сімей. До послуг жителів села були середня школа, дитячий садок, будинок культури, будинок побуту, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку, сільська бібліотека з 12500-ми примірниками книг, сім магазинів, кафе. Перебралася у нове приміщення сільська рада. Діяло регулярне автобусне сполучення з районним центром і залізничним вокзалом.

Підвищувався добробут жителів села. У Синяві нараховувалося 276 легкових автомобілів різних марок, 683 мотоцикли, 1104 телевізори, понад тисячу пральних машин.

У 1988 році у Синяву прийшов газ. Роботи з газифікації тривали три роки і завершилися у 1991-му.

Відчувши наближення умов проживання на селі до міських, молодь до 30-ти років охоче залишалася працювати у Синяві. Застосування робочим рукам знаходилося в колгоспі, Синявському бурякорадгоспі, організаціях і установах села і Рокитного.

У 2000 році на базі КСП імені Кірова було створено СТОВ «Лан». Господарство розпоряджалося 1876,9 гектарами землі, розділеними на 620 паїв. Урожайність основних зернових культур – озимої та ярої пшениці становила в середньому по 46 центнерів з гектара. У 2004 році у товаристві працювали понад 80 осіб. Нині у селі діє агрофірма «Зароснянська».

Загальна площа населеного пункту – 6697 гектарів, орної землі – 2302,6 гектара, під пасовищами – 350 гектарів.

Немало синявців займаються підсобними ремеслами. Зокрема, вирощуванням проса та в'язанням віників, котрі реалізують на базарах багатьох міст України, їдуть з ними й до Росії. Заробляють і на соняшниковому насінні. У селі також є підприємці, які реалізують його партіями у привабливій і зручній упаковці жителям багатьох регіонів України. ПП «Сивченко» займається виробництвом кондитерських і хлібобулочних виробів, ПП «Боровик» – виготовленням тротуарної плитки, опоряджувальними роботами.

Сучасна Синява – центр сільської ради, розташована за 3 кілометри на південний схід від районного центру і за 7 кілометрів від залізничної станції «Рокитне». У селі мешкають 3540 жителів, налічується 1647 дворів. Працездатне населення становить 2600 осіб, пенсіонерів – 960. Працююче населення – 1100 осіб – зайняте безпосередньо на роботі у населеному пункті (931), в обласному центрі (100), за межами Київської області (39), в Росії (30).

На території села функціонують будинок культури, бібліотека, школа, дитячий садок, відділення зв'язку.

Село має привабливий, упорядкований центр, вулиці. Сільська рада, яку очолює О.П.Крупка, нині займається освітленням населеного пункту. Дані роботи здійснюються на вулицях Шевченка, Першотравнева, у центрі населеного пункту.

Пам'ятник В.Піті, який загинув в Афганській війні

СИНЯВА має багато топонімів. За визначенням, А. Билима, їх – до ста. Головні з них – Гребінник, Кам'янка, Цапова гора, Хортиця (Дряпана), в півніжжі Потічок, Комареве, Бадуля або Садки, Городні яри, Ведмежі яри, Холодні яри, Монастирище, Лявина гора, Вовча гора, Божа гора, у півніжжі Божої гори – Три богатирі камінні, Журавлик.

ІСТОРІЯ ОДНОГО ПАМ'ЯТНИКА

ЩЕ ДОНЕДАВНА пам'ятник Кобзареві у центрі Синяви був непоказним. На невисокому п'єдесталі – пофарбоване бронзовою фарбою погруддя Тараса Григоровича Шевченка. Але це один із найдорожчих постаментів для жителів села. Встановлено його було у 1924 році громадськістю Синяви на свої ж кошти. До революції на цьому місці були вигін, криничка. Народна пам'ять береже переказ про те, що колись через село проїздив Тарас Шевченко разом з уже відомим нам Іваном Запорозцем. До речі, з уст в уста передавався переказ і про те, що на початку XIX століття у Синяві побував український народний герой, чільник боротьби селян проти кріпосництва Устим Кармалюк.

У 30-х роках поблизу історичної пам'ятки була й шевченкова криниця, де щороку відзначався день народження великого поета. Сходилися майже всі жителі села, декламували вірш Тараса Григоровича, співали ті, що покладені на музику. Відбувалися різні конкурси і розваги. На жаль, немає вже криниці...

Під час окупації фашисти зруйнували погруддя. зберігся лише постамент. Виготовити нове замовили місцевим майстрам Ю.Міщерському із Синяви та Ю.Тутику з Телешівки. Встановили його 10 березня 1948 року.

У 2004 році, з нагоди 190-річчя від дня народження великого поета, пам'ятник реконструювали. На Трійцю до центральної площі населеного пункту зійшлося мало не все село, з'їхалися земляки, завітали гості. Для реконструкції пам'ятника багато було зроблено громадою села, меценатами, серед яких виходець з села М.О.Горовенко. Багато зусиль доклали В.В.Балинець, В.І.Литвин, М.М.Коцюба, А.І.Приз, М.А.Бакаленко, М.А.Тимбай, В.І.Левченко, В.В.Киричок, В.В.Білошицький, Л.І.Мруць. Посильну допомогу надали підприємці та жителі села В.П.Омелян, В.М.Григоренко, А.В.Рухаленко, В.О.Сахно, М.І.Чирикало, М.С.Лівінський, О.І.Сивченко, Г.Д.Соловейко, В.М.Дідик, О.Л.Боровик, Н.М.Алферова. Освятив пам'ятку протоієрей Іван Смиченко.

ВІЗИТНІ КАРТКИ СИНЯВИ

ОДНА з найстаріших пам'яток архітектури Рокитнянського району – **Миколаївська церква**, побудована у 1730 році на місці старої церкви, що була спалена татарами. За кліровими відомостями за 1897 рік, ця церква заснована ще в 1665 році на кошти парафії²⁸.

Миколаївська церква – дерев'яна, на кам'яному фундаменті христовокупольна споруда з чотиририбусною дзвіницею шатрової форми з маленьким цибулевидним куполом. Вхід оформлено у вигляді трикутного фронтона з чотирма колонами. Дзвіниця з'єднана з п'ятикутною дерев'яною церквою. Куполи цибулевидні, увінчані фігурними хрестами. Стіни прорізані вікнами чотирикутної форми²⁹.

Олександр Волосожар

Синявський млин – триповерховий, його цокольна частина збудована з граніту, що й до сьогодні млин зберігся без тріщин. Спеціально для створення запасу води насипана кам'яна, вкрита ґрунтом гребля.

Прямо до млинового колеса від Росі прокладене русло, по якому і тепер тече вода, хоча самого колеса вже давно немає. При млині побудовані допоміжні приміщення, склади і навіси; колись, за переказами, був дощаний причал. Під час громадянської війни його зруйнували, а млин продовжував діяти. Греблю ж неодноразово руйнувала весняна вода. Її поновлювали, насипали, проте постійно переїхати нею можна було хіба що підводою. Були весни, коли млин опинявся серед талої води, як острів, проте роботи не припиняв.

Під час тяжких оборонних боїв Великої Вітчизняної один із снарядів потрапив прямо у млин, почалася пожежа. Відбудували його вже під час окупації. У той період ним завідував М.М.Коваленко. Після визволення села цього чоловіка зняли за роботу «на німців». Чомусь ніхто не згадав, скільком людям врятувало життя борошно, змелене тут.

У війну млин молів не на повну потужність, діючими були 2 жорнових постови.

У 1948 у млині встановили вальцеві станки, два нових розсиви. До 1964 року млином завідував А.Ігнат'єв. На тоді район вже електрифікували. Настав час змінити водяну тягу на електродвигун. З великим трудом працівники млина розібрали водяний двигун швейцарської фірми «Блер», який працював з 1904-го. Сорок чотири роки без ремонту. Демонтоване водяне колесо не вдалося повантажити ні на один автомобіль. Електрозварювальники, які розрізали

колесо, бідкалися, що метал дуже міцний. Двигун ще міг працювати, та електроенергія коштувала дешевше.

Оновленим сільським млином до 1977 року завідував Б.Ямпольський. Млин на той час передали Рокитнянському харчокombінату. Поступово він втрачав свою значимість. Якісне борошно почало надходити з Білої Церкви та Києва. У тому ж році районна влада прийняла рішення про приєднання млина до міжколгоспного

комбикормового заводу. Закупили обладнання, звели допоміжні споруди, придбали трактори, автотранспорт, інвентар. Новий завод виробляв 160 тонн комбикормів на добу і повністю забезпечував потреби сільського тваринництва колгоспів Рокитнянського і частково Миронівського, Тарашанського і Богуславського районів. Лише автомобілів і спецмашин нараховувалося більше тридцяти.

Після 1977 року МКЗ очолювали В.К.Ковтун (за його керівництва на заводі відкрили цех гранульованих кормів для великої рогатої худоби), М.Й.Коваленко, В.Г.Кузнецов, В.В.Денисенко. З 1958 року майстром, а пізніше начальником цеху працював І.Г.Рожко. Довгі роки трудилися і О.Горovenko (завідуючим складом готової продукції), робітники Г.Саєнко, О.Отиченко, Г.Паламарчук, Г.Скорецька, О.Савенко, Г.Рожко.

І сьогодні синявський млин залишається візитною карткою села Синява, символом двох начал українського народу – віри і хліба.

Тихо ступає історія серед твоїх руїн,
Запах ріки і поля – вічний синявський млин.
Ти, – ніби лицар древній, після буремних діб
Взявся за справу кривну людям давати хліб.

І, гори змоловши житні на довгім своїм віку,
Став на коліна гранітні і зазирнув у ріку.
Мовчки дивлюся вгору я і думка мене не лиша:
У вікнах твоїх – не історія, то просто твоя душа.

Андрій Петрович Билим народився 13 грудня 1908 року в селі Синява у сім'ї селянина. Закінчив Київський державний університет імені Т.Г.Шевченка, учитель історії та суспільствознавства. Працював учителем у Рокитному і Синяві, начфіном. Учасник трьох воєн – зі звільнення Закарпатської області України та Білорусії, радянсько-фінської, Великої Вітчизняної. Нагороджений орденом Великої Вітчизняної війни війни II ступеня, численними медалями, серед яких – «За бойові заслуги», «За оборону Сталінграда», «За взяття Берліна».

З ім'ям цієї людини жителі Синяви пов'язують дослідження з історії свого населеного пункту.

ЛЕГЕНДИ СЕЛА СИНЯВА

СЛІД КОНЯ БОГАТИРСЬКОГО

В УРОЧИЩІ «Розгребене» біля Синяви, на одному з каменів є заглибина, яка за формою нагадує слід величезного кінського копита. Багато століть підряд з вуст у уста місцеві жителі передають легенду, що той слід залишив кінь руського богатиря Іллі Муромця, який разом зі своїми товаришами Добринею Микитовичем та Альошею Поповичем переправлявся в цьому місці через Рось. Кінь у Іллі був такий великий і такий могутній, що навіки залишив відбиток свого міцнішого за камінь копита.

Ілля Муромець «со товарищи» не випадково потрапили під Синяву, переконує легенда, бо знаходились на службі у клівських князів, охороняючи кордони Київської Русі.

ЗОЛОТИЙ КОЛОДЯЗЬ

Золотий колодязь... Про нього начувся від своєї матері Теклі Артемівни. Вона ж, певне, чула цю легенду від своїх батьків, а ті – від своїх.

...Якось монголо-татарська орда у черговий раз насунула на Київську Русь. Позаду у загарбників залишився Юр'їв, а хани вели своїх воїнів далі на захід. Там на луках м'які шовкові трави – корм для коней. Там по лісах і по степах гуляє незаймана дичина – їжа для кочівників. Там ще не пограбовані золотоверхі храми.

–Вперед, скоріш, – лунало раз у раз.

Але стомилися низькорослі степові скакуни під вагою награбованого добра. Важкими були шкіряні клунки, повні золота і срібла. Все повільніше йшли коні. Зібравшись в Синяві на раду, загарбники вирішили заховати скарби в глибокий колодязь, а які не вмістяться, – закопати в землю. Швидко справилася татарва з цим і посунула далі. Але грізно стали на їхньому шляху гори Карпати. Хоробрі волиняни і галичани примусили повернути навалу назад. Та повертатися цим же шляхом орді не довелося. Сплюндрована, випалена вогнем і витоптана кіньми земля несла їм голодну смерть. Орда повернула на південь.

Згорьованим русичам було не до скарбів. Вони більше думали про хліб. Лише коли загоїли завдані чужинцями рани, нагадали, що Золотий колодязь можна знайти за такою прикметою – у ньому прозора, як кришталь, холодна-прехолодна вода. Решта ж дорогочінностей закопана у найвищій у селі горі. Та де та криниця і яка та гора?..

ЛЕГЕНДА ПРО ДІВЧИНУ СИНЯВКУ І ЧОРНУ МАЛИНУ

НА Божій горі росте чорна малина. Звідки взялася тут ця незвичайна ягода? Легенда розповідає, що чорну малину насадила дівчина Синява.

...Вождь одного зі слов'янських племен росичів Добромисл мав двох дочок – Синяву і Купаву. Купава ще з юних літ вийшла заміж, а Синява засиділася у дівках. Усім, хто сватався до неї, відмовляла. Задумлива і розважлива дівчина любила розмовляти з вітром у полі і зорями в небі, малювати червоною малиною на гранітних порогах Росі. За цим заняттям угледів її син місцевого віщуна Яснолик. Покохав красуню. Та ж була байдужа до нього. Тоді Яснолик пішов до батька і попросив його зробити чудо: змусити Синяву полюбити себе. Незважаючи на вмовляння батька відмовитися від дівчини, твердо стояв на своєму.

– Або Синява – моя, або життя мені не потрібне.

Погодився батько. Два тижні гуляли русичі весілля. Найдорожчі дарунки лягали до ніг Синяви, найкращі коштовності дарувалися їй.

Після весілля пішов Яснолик у похід. Занедужала, засумувала Синява. Щодня виходила на дорогу, але не Яснолика виглядало її серце – воно не знало любові.

Одного разу Синява зустріла сина вождя сусіднього племені. Стрепенулося серце – на решті прийшло кохання. Ще більше занедужала Синява. Котрогось вечора пішла чистим полем, прощаючись з білим світом. Увійшла у річку і навкі зникла у хвилях Росі. Тієї ночі померкли зорі над селом, а червона малина на Божій горі почорніла...

Легенди зібрав А.Билим

(При підготовці розділу використані матеріали Ю.Касяненка, О.Павленка, А.Билима, П.Бочілова, Ю.Зайки, виконкому Синявської сільської ради).

ПОСИЛАННЯ:

- 1 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Киев, 1864. С. – 522.
- 2 – Павленко О. Вісник Рокитнянщини, №5-6, 21 січня 2000 р.
- 3 – Шендрик Н.І. Довідник з археології України. Київська область. Київ, 1977. С. – 101-102.
- 4 – Присяжні книги. 1654 р. Білоцерківський та Ніжинський полки. Київ, 2003 р. С. 59 – 65.
- 5 – Архив Юго-Западной России. Ч.III. Т.III. С. – 710-711.
- 6 – Архив Юго-Западной России. Ч.VII. Т.I. С. – 500-504.
- 7 – ЦДІАУ – ф. 250, оп. 3, один. зберіг. 10; ф. – 49, оп.1, один. зберіг. 1936.
- 8 – Киевская старина. 1893 г. апрель. С. – 163.
- 9 – Книга об економах, приказчиках и управляющих помещичьими именьями Киевской губернии. ЦДІАУ – ф. 442, оп.435, спр. 36, арк.157 об.-158.
- 10 – Киевские губернские ведомости. №25 (отд. 2. – ч. неоф.), 20 июня, 1859 г. С. – 194.
- 11 – Похилевич Л. Там же.
- 12 – ЦДІАУ – ф. 442, оп. 36, спр. 840, ч. III.
- 13 – О случившихся происшествиях 1893 г. ЦДІАУ – ф.442, оп.622, спр.2, арк.52, 68 обр.
- 14 – ЦДІАУ – ф. 127, оп. 768, спр. 421, арк. 3-11.
- 15 – Перерва В. Православие Надросся у XIX столітті. Біла Церква, видавць О.Пшонківський, 2004. С. – 11.
- 16 – Дроздов Л. Опитувальні листи. БКМ. НДМ – 939/2.
- 17 – Киевская духовная консистория. 22 февраля 1903 г. ЦДІАУ – ф. 127, оп. 1023, спр. 655, арк. 1.
- 18 – Переписка с Департаментом полиции, Киевского губернатора с другими лицами о выселке под тласный надзор в Вологодскую губернию крестьян с. Синява Васильковского уезда Киевской губернии Малика В.И. и Лыва Г.Е. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 857, спр. 398.
- 19 – По донесениям разных мест и лиц о случившихся происшествиях по Киевской губернии. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 639, один. зберіг. 2, ч. 1, арк. 110.
- 20 – Об открытии учебных заведений в Юго-Западном крае. 1911 г. ЦДІАУ – ф.442, оп. 664, спр.10, арк. 8.
- 21 – Радянська Нива, №113, 11 жовтня 1928 р.
- 22 – Комуністичний шлях. №72, 14 червня 1980 р.
- 23 – Билим А. Вони були першими. Комуністичний шлях, № 73, 22 червня 1982 р.
- 24 – Радянське село, №244, 12 березня 1927 р.
- 25 – Радянська нива, №90, 8 серпня 1930 р.
- 26 – Більшовицька зміна, №11, 2 вересня 1933 р.
- 27 – Комуністичний шлях, №1, 1 січня 1971 р.
- 28 – Похилевич Л. Там же.
- 29 – ЦДІАУ – ф. 127, оп. 1011, спр. 373, арк. 361.

ТЕЛЕШІВКА

*Уже немає гаю, забулась Шелестівка,
Не вийдуть з МТСу старі «Універсали»...
Затамувавши подих, в дитинстві ми чекали
На голос гучномовця: «Говорить Телешівка!».*
Олександр Волосожар

На обох берегах річки Гороховатки – притоки Росі розкинулося велике і гарне село Телешівка. За легендою, колись у цій необжитій місцевості оселилися два брати – Телеш і Роман. Від імені одного з них – Телеша – хутірське поселення невдовзі й одержало назву Телешівка. За іншим переказом, населення Телешівки мешкало у широкій річковій балці, вкритій дубовим гаєм (величезні корчі збереглися ще подекуди й досі). Сильні вітри створювали у долині сильний шум (шелест). Л.Похилевич у своїх «Сказаннях...» зауважував: «По реке Гороховатка на правом ее берегу роща Ромашка, а выше по течению роща Шумихина». Українською мовою слово «Шумихина» перекладається як «Шелестівка». Цілком можливо, що назва гаю лягла в основу назви села, котра в процесі звукової видозміни стала звучати як Телешівка.

Своїм корінням історія села сягає у глибину віків. На його території досліджені курган доби бронзи (за анкетами Дроздова, відомо, що біля села у 1907–1908 роках було 6 курганів), поселення і могильник черняхівської культури та поселення періоду Київської Русі. Зазнало село і татарських набігів. Якось загін татар, який збирав ясир, вчинив різню серед місцевих жителів. Згодом ця трагедія залишила слід в назві одного з кутків села – Різани. Інші кутки одержали свої назви за прізвищами поселенців – Ручківщина, Ковалівщина, Сединівщина.

Куток Слобода походить від слова «свобода». Він був заселений після 1861 року, так званого визволення селян з кріпацтва.

З початку XVI – до першої половини XIX століття у Телешівці мешкало немало чумаків, адже неподалік села пролягав Синицький шлях – частина великого торговельного Чумацького шляху. Чумаки вирушали у Крим по сіль, інші товари. Кажуть, що це вони викопали неподалік від Телешівки в урочищі «Гадючник» колодязь. Тече там і досі підземне джерело з цілющою водою Пікальове, яке впадає у Гороховатку. І в гирлі джерела викопана криниця, котра теж називається Пікальова. Синицький шлях і урочище Гадючник згадуються за часів селянських повстань кінця XVI – початку XVII століть. Тут, за переказами, зупинявся на перепочинок гетьман Богдан Хмельницький зі своїм військом.

У наш час Телешівка з'єднана з Синицьким шляхом дорогою, що починається з Фединівщини і тягнеться полем. Цим шляхом телешівці їздили на ярмарки у Стави, Германівку, Карпиші, Богуслав.

Перші письмові згадки про Телешівку належать до 1740 року. На той час у ній нараховувалося 60 хат з близько 550-ма мешканцями обох статей¹. Л.Похилевич вказував, що на тоді Телешівка розміщувалася на Гороховатці в 5-ти верстах нижче Вінцентівки у яру, а поля – в степу.

Із візитів 1740 (Білоцерківського деканату), 1746, 1790 років (Богуславського деканату) відомо, що Преображенська дерев'яна церква в селі спершу була побудована у 1724 році, а згодом – у 1758-му на місці розваленій. Остання належала до 5 класу та мала 41 десятину землі.

За люстрацією Білоцерківського староства 1765 року, слобода Телешівка перебувала на повинності староства².

Власником села і прилеглих до нього земель був великий польський магнат, регент коронної канцелярії полковник Й.Дунін-Карвицький. Селяни часто не корилися панові, але він нещадно з ними розправлявся.

У 1768 році під час Коліївщини на території Телешівки діяв гайдамацький загін, очолюваний М.Швачкою, у його складі перебували і телешівці³.

У 1773 році при місцевій церкві Преображення Господнього священиком служив Сава Пешковський. У селі нараховувалося 111 дворів⁴.

З кінця XVIII століття село, яке входило до складу Рокитнянського ключа, належало поміщику Антонію Головінському⁵. Місцеві кріпаки змушені були по 4–5 днів працювати на пана і лише 1–2 дні – на себе⁶. У 1790 році у селі налічувалося 90 дворів і 744 жителі⁷. Проте через значні борги у 1817 році частину своїх земель А.Головінський відшкодував кредиторам, а Телешівку разом з селянами продав Ф.Володкевичу і А. Блоцькому. Через п'ять років вони перепродали телешівські землі предводителю дворянства поміщику Якимі Івановичу Гудимі-Левковичу за 6853 карбованці сріблом. У 1873 році у розпорядженні поміщика знаходилося 2842 десятини землі, 306 селянських дворів, у яких мешкали 1807 осіб – 894 чоловіки і 913 жінок.

«Киевские губернские ведомости» у №16 від 5 лютого 1866 року (частина неофіційна) зазначали, що в помісті Гудими-Левковича знаходилися 5 порід жеребців і 20 кобилематок, у 1864 році вони дали 11 голів приплоду – на власні потреби і для продажу.

У 1855 році селяни Телешівки брали участь у повстанні «Київська козаччина». Після його придушення царськими військами багатьох з них заарештували і кинули до васьківської в'язниці.

Реформа 1861 року не принесла селянам «сподіваної волі». Вони, як і до цього, відбували панщину своїм реманентом та за велику ціну викупляли у поміщика землю. Причому кращі землі залишилися у поміщицькому володінні. У 1863 році було викуплено 1651 десятину помі-

щицької землі та сплачено за неї 72200 карбованців. Крім того, селянам заборонялося користуватися ставками (ловити в них рибу і різати очерет) та полювати на звірів. Це посилювало невдоволення селян і вони разом з сусідами – ромашківцями і бакумівцями – відмовилися від сплати викупних платежів за відрізану землю. У той же час у селі відбувався розвиток капіталістичних відносин, а з ним – розшарування селянства. З середовища останнього виділилися заможники, зростали й ряди сільської бідноти.

Невдовзі село у черговий раз змінило свого власника. Нашадки Гудими-Левковича продали його князеві Михайлу Горчакову.

Основне заняття телешівців на тоді – землеробство. З 4169-ти десятин землі поміщикові належало більше половини – 2480 десятин, церкві – 42, селянам – 1547 десятин. У середньому на селянський двір припадало по 3 десятини землі.

У пореформений період у Телешівці виникли промислові підприємства. У 1875 році поміщиця Марія Михайлівна Горчакова побудувала водяний млин, що згодом став паровим. У ньому працювали 16 місцевих чоловіків. Діяли цегельний завод з 6-ма робітниками, 12 вітряних млинів, 4 кузні, топчак.

12 листопада 1881 року в селі освятили новозбудовану церкву Преображення Господа. Будівництво лише одного кам'яного фундаменту обійшлося в 5 тисяч карбованців. Зводилася церква на кошти земства і парафіян. При церкві діяла церковно-парафіяльна школа. У 1865–1866 роках два сільські вчителі навчали 29 учнів⁸. Завідував школою священослужитель Олексій Фоменко.

Церкві належало 42 десятини землі, парафіян нараховувалося 1117 душ, у 1912 році їх було на 40 душ більше.

На той час Телешівка перебувала у складі Вінцентівської волості.

У 1884 році у селі заснували народне училище. З казни навчальному закладу відпускали 191 та від громади – 137 карбованців 40 копійок. Навчалося у ньому 47 хлопчиків і 2 дівчинки⁹, у 1892 – 53 хлопчики і 1 дівчинка¹⁰. Вчителював Григорій Тимофійович Кальницький¹¹. У 1895 році телешівське училище забезпечувалося від казни 191 та 137,4 карбованця від громади. Навчалися 40 хлопчиків та 3 дівчинки. Випуск в училищі не відбувся через дизентерію. У 1910 році в однокласному сільському училищі вчителював Феодосій Петрович Сарана, випускник Васильківських педагогічних курсів.

У 1895 році в Телешівці нараховувалося 498 дворів, в яких мешкали 1317 чоловіків та 1365 жінок.

За «Списками населенных мест Киевской губернии» у 1900 році у Телешівці мешкали 2817 жителів (1375 чоловіків та 1442 жінки) у 533 дворах. Власницею села залишалася княгиня Марія Горчакова. Діяли православна церква, каплиця, однокласна народна міністерська школа, пальцевий паровий млин.

Як згадував житель Телешівки Д.Гоц, за панування Горчакової селянам-бідакам доводилося працювати поденно, сезонно, а то й найматися на рік. Поряд з дорослими трудилася молодь, діти. Поміщиця платила їм по 15-20 копійок у день.

Головними предметами у школі були російська мова, арифметика і закон Божий. Дітей навчалося від 40-а до 50-ти, переважно хлопчики, дівчаток – 1 чи 2 на клас. Навчання тривало від Покрови до Пасхи.

У селі мешкали 9-10 заможних селян, решта – бідні та середнього достатку. Порядкували в Телешівці староста і урядник. У 1911 році сільським старостою був Скрипай, писарем – Петро Коляда. З сільської каси було вкрадено 730 карбованців¹².

Погана якість земель, залишки кріпосництва, відсутність випасів, малоземелля, відсутність свобод сприяли виникненню революційного руху. На Рокитнянщині відкрито збунтува-

лися селяни в Ольшаниці, слідом за ними виступили телешівці. Очолили повстання батраки з економії княгині Горчакової Сергій Михайлович Сатир, Порфир Федотович Кавун, Григор Тимонович Мазій та ін. Вони переконували селян не виходити на роботу, доки не підвищать платню. Для придушення селянського страйку економи (при в'їзді до села розміщувалася центральна садиба, а між селами Запруддя і Телешівка – економії «Левада», «Княгиня» та «Сергіївна») викликали каральний загін з Василькова. Карателі зігнали телешівців на вигін, заарештували ватажків і під страхом застосування зброї зажадали від селян негайно повернутися до роботи. Однак тривало це недовго. На початку грудня 1907 року селяни Телешівки, озброївшись косами й вилами, розганяли охорону й систематично вели вирубку дерев у лісових угіддях княгині Горчакової. Організаторами виступили С.Н.Гоц, С.А.Кавун, В.І.Костенко, Н.І.Шурдук, Т.Д.Ручка. 23–24 січня 1908 року вони були заарештовані і ув'язнені.

28 серпня 1914 року постановою Васильківського повітового справника було взято під охорону селян Телешівки і Ліщинки К.А.Косяка, Ф.І.Киричка, Н.Ніколаєнка, І.Л.Івашка, В.В.Косяка. І.Н.Уманця за підозрою у революційній діяльності¹³.

Революцію 1917 року селяни зустріли з цікавістю. У перші дні листопада в селі була створена рада селянських депутатів та виконані умови декрету про землю. Поміщицькі і церковні наділи, ліс, луки, став, сільськогосподарський реманент та худобу конфіскували й передали в користування селянам.

У перші дні встановлення робітничо-селянської влади у Телешівці створили управу, яку очолив селянин-бідняк Трохим Овсійович Салацький¹⁴. Сільську раду – на початку 1918 року, її першим головою обрали Марка Сидоровича Куцоконя. Своїм актом рада вирішила продати чи роздати селянам панське майно. Продаж «з молотка» худоби та інвентаря розпочався на центральній садибі (де тепер лікарня). Що не продали, розібрали і так.

У 1917 році в Телешівці діяв перший сільський комітет з продовольства, народний селянський суд, що «своїх людей в своїм селі прилюдно має чи мирити, чи карати».

Весною 1918 року після приходу до влади гетьмана Скоропадського в Телешівці, як і скрізь в Україні, відновлювалися старі порядки, вона зазнала німецької окупації. Разом з німцями до села повернувся управитель поміщиці Горчакової пан Анюховський. При допомозі озброєних окупантів він силою примусив селян повернути поміщиці худобу, землю і знаряддя праці.

Протягом 1919 на початку 1920 року жителі села зазнали переслідувань з боку військ отамана Зеленого і денікінців. Навесні 1920 в село вступили польські війська. У цей час у Телешівці тривав жорстокий окупаційний режим, пограбування населення. Місцеві жителі вели відкриту і підпільну боротьбу, ховали хліб і худобу, і навіть палили скирти з хлібом.

Влітку загін озброєних військ Першої кінної армії Будьонного вступив у бій з поляками. Під натиском червоноармійців вони втекли з Телешівки. Спільно залишили село і пан Анюховський з урядником.

Після громадянської війни телешівці нарешті почали налагоджувати своє життя. Було обрано новий склад ради селянських депутатів і створено комітет незаможних селян на чолі з бідняком А. Фединою, згодом його головою був Данило Васильович Сьомка. У розпорядженні селян знаходилося 80 гектарів землі та сільськогосподарський реманент.

Сільська рада остаточно закінчила розподіл землі між селянами. Від Телешівки до Запруддя по обидва боки Гороховатки було наділено нові садиби переважно молодим селянським сім'ям. Луки, ставок площею 40 гектарів, водяний і пальцевий млини перейшли в громадську власність. Пальцевий тимчасово передали непману Лагутіну. Новий господар виробляв першосортне біле борошно і підводами відправляв до Києва. На той час у млині працювали до 30-ти робітників.

Значну допомогу в організації сільського виробництва на основі передової агротехніки надавала селянам Телешівська агропрофшкола, відкрита у 1921 році у колишньому поміщицькому маєтку (її першим директором був агроном Леонід Петрович Занько). Викладачі готували спеціалістів з агрономічною кваліфікацією. За час існування школи (у 1929 році її перевели до Маслівки Миронівського району) близько 200 її випускників прийшли працювати в сільське господарство. Агрошкола мала своє господарство – 167 десятин землі, трактор «Запорожець», молотарку, кукурудзоподібнювач, снопов'язку, племінну рогату худобу.

Майже одночасно почала працювати трудова школа. Ліквідовувалася неписьменність. На той час у селі було створено три пункти ліквідації неписьменності – від трудової школи і агрошколи спеціально виділялися люди, які ходили по хатах і агітували навчатися¹⁵. Здобули грамоту 227 неписьменних. Газета «Молодий більшовик» – орган окружного комітету ЛКСМУ – у №10 від 6 лютого 1926 року повідомляла, що до лікнепу «ходить і баба 62 років».

У 1921 році в селі на пальцевому млині виникла перша сільська партійна організація. У 1922 році – перша комсомольська організація.

Серед жителів села проводилася велика культурно-масова робота, центром якої став сільський клуб, відкритий у приміщенні колишньої земської двокласної школи.

У 1924 році у Телешівці з'явилося кредитне товариство, що обслуговувало і жителів навколишніх сіл – Бакумівки, Ромашок, Шарок. Селяни через нього одержували машини і різне сільськогосподарське знаряддя. Зокрема, надійшли вони для показового господарства, організованого з допомогою агропрофшколи Андрієм Ткаченком. Сільська рада відвела йому 10 гектарів землі в одному місці. Через два роки утворилося сільське споживче та меліоративне товариства. Тоді ж було відкрито семирічну школу, у якій працювали 4 педагоги.

У 1927–1928 роках заснували 10 невеликих ТСОЗів. Перше з них на кутку Слобода «Незаможник» очолив Ларіон Семенович Куцокінь. Незабаром «Незаможник» одержав вантажну машину – полуторку, шофером якої став Лазар Михайлович Шурдук. ТСОЗи на інших кутках називалися «Червоний хлібороб», «Перемога».

Перший колгосп «Півний шлях» було організовано ще в 1927 році. За рішенням райвиконкому 167 гектарів землі агропрофшколи було передано жителям села Ромашки. Господарство очолив Павло Охримович Бондаренко. Пізніше це господарство влилося у колгосп «Запорожець».

Тоді ж у село прийшов перший трактор «Фордзон». З цієї нагоди на майдані був скликаний мітинг, де виступили О.Л.Скалінський, голова кредитного товариства Н.О.Марціх, голова сільської ради Д.Гоц. Виникло питання, куди направити перший трактор. На зборах за участю представників усіх ТСОЗів вирішили: об'єднати усі господарства в один колгосп «Більшовик». Головою правління обрали Тимоша Лавріновича Коваля. Першим трактористом став селянин-бідняк і самоучка Корній Іванович Ткаченко.

Наприкінці 1929-го на початку 1930-го в колгосп об'єдналося майже все село. За відсутністю достатніх умов для керування таким великим господарством, як «Більшовик», у 1931–1932 роках землі села Телешівка поділилися територіально на три господарства; пропорційно до кількості членів колгоспу «Незаможник» одержав 1200 гектарів землі, «Перемога» – таку ж кількість, «Запорожець» – 830 гектарів. Головою колгоспу «Запорожець» став Антон Микитович Ремез. У «Незаможнику» деякий час головував Іван Антонович Мурга. Цей чоловік поєднував у собі організаторські здібності та неабиякий досвід агронома, інженера, економіста. З ініціативи Івана Антоновича у колгоспі побудували вітряне колесо для накачування води в жолоби для худоби, готувалися до зрошування полів під сівбу цукрових буряків.

Перші роки встановлення радянської влади виявилися досить складними. Заготівля хліба і збір податків викликали опір у заможного селянства. У свою чергу держава збільшила оподаткування «куркульських господарств». За їх несплату у багатіїв забирали машини, інвентар.

Газета «Радянська Нива» у №123 від 7 листопада 1928 року писала про жіночі збори в Телешівці, після яких відбулася демонстрація кінострічки. До села завітали шефи з заводу «Більшовик».

Дуже скупі дані збереглися про роки голодомору. У №36 газети «Колгоспник Рокитнянщини» від 11 квітня 1932 року зазначалося, що за відставання село Телешівка одержало рогозяний прапор.

У 1933 році лікар Трохим Сергійович Костюк відбудував і обладнав у селі лікарню на 10 ліжок.

Збирання урожаю. 1934 р.

Навесні 1934 року було створено Телешівську МТС, машинний парк якої складався з 53 тракторів та 15 молотарок. Першими механізаторами були місцеві жителі К.І.Ткаченко, І.Х.Дяченко, Л.М.Шурдук, Г.М.Ремез, Я.М.Теличко.

Наступного року семирічна політехнічна школа була реорганізована у середню, яка стала другою середньою школою у районі¹⁶. Школа для учнів мала майстерню, їдальню, конюшню. Окрім клубу, у селі діяли дві бібліотеки, радіовузол. У 1937 році – хата-родильня.

У 1940-му (за іншими даними, у 1935 та 1938 роках) телешівський колгосп імені Сталіна був удостоєний участі у сільськогосподарській виставці у Москві. Група колгоспників за вирощення високих врожаїв зернових і технічних культур була нагороджена медалями Виставки, колгосп – Дипломом, премією у розмірі 5 тисяч карбованців і мотоциклом¹⁷.

Війна увірвалася у мирне життя телешівців віроломно, підступно. Вранці 23 червня було проголошено загальну мобілізацію. До лав Червоної Армії були призвані 828 телешівців. Частина жителів села працювала на спорудженні оборонних рубежів у районі Києва. Було організовано евакуацію сільськогосподарських машин та іншого колгоспного майна. Однак завершити її не вдалося. Лінія фронту дійшла до села 28 липня 1941 року, а 29 липня фашисти вже панували у ньому. В середній школі вони розмістили свій штаб, а також склад, де зберігалися продукти та добро, награване у місцевих жителів.

Наступного року фашистська окупаційна влада організувала масове вивезення молоді села на примусові роботи до Німеччини. Мобілізації підлягали молоді люди, віком від 16 ро-

ків і старші. Юнаки і дівчата тікали з села, переховувалися в полях, деінде, аби не потрапити на чужину. Тікали вони й з мобілізаційних таборів. Зокрема, Дмитро Сатир, Павло Коляда, Марія Ткаченко, Валентина Шугалія, Олександра Слободняк, Іван Кобзар.

З розповідей жителів села у Німеччині в 16-річному віці загинули Григорій Ковтун, Петро Шугалія, Василь Голубець, Василь Свириденко, Василь Погасій, Петро Гоц та інші. Ольгу Одрину вивезли до Німеччини 15 липня 1942-го при допомозі старости Гордієнка. Спершу їй довелося працювати на фабриці в Чехословаччині, коли ж заподіяла собі рану, потрапила до концтабору. Була звільнена російськими військами 10 травня 1945 року.

Довелося гнути спину на нових хазяїв Катерині Базяк. Жила у свинарнику. За спробу втекти була бита і потрапила до концтабору.

За роки війни до Німеччини було вивезено 117 жителів Телешівки.

У селі розпочалися нові порядки. У 1942 році фашисти по-звірячому закатували голову сільської ради Гната Ярихтейовича Співака, голову колгоспу Антона Микитовича Ремеза, інструктора райкому Компартії України Тимоша Ларіоновича Коваля, трактористів Гната Пилиповича Чубка, Якова Марковича Теличка, бригадира колгоспу Ларіона Федоровича Парія. Спалили 20 хат.

Експонати воєнного часу у шкільному музеї

7 січня 1944 року бійці 42-го стрілецького полку 180-ї гвардійської дивізії звільнили Телешівку від німецько-фашистських окупантів. Під час визволення села смертю хоробрих полягли 100 радянських воїнів. Втікаючи, фашисти палили все на своєму шляху, виганяли людей зі сховищ, вбивали їх.

Багато телешівців мужньо билися на фронтах Великої Вітчизняної, 253 (за іншими даними, 247) з них були нагороджені бойовими орденами і медалями; 190 чоловік не повернулися з поля бою. Вшановуючи пам'ять загиблих односельців, правління колгоспу «Україна» за кошти господарства на братській могилі встановило пам'ятник.

Навесні 1944 року жителі села приступили до сільськогосподарських робіт. На ланах артилей «Перемога», імені Й.В.Сталіна, «Незаможник» використовувалися машинно-тракторний парк Телешівської МТС: 17 тракторів, 4 молотарки, 13 одиниць причіпного інвентаря. Кількість техніки постійно зростала. На початку 1949 року в МТС нарахувалося вже 118 тракторів.

Влітку 1946 року відбудували сільський клуб, медамбулаторію, школи.

За трудові досягнення у вирощуванні цукрових буряків і зернових культур групу передовиків сільськогосподарського виробництва 26 лютого 1958 року було нагороджено орденами і медалями. Орденом Трудового Червоного Прапора – голову колгоспу імені XX Парт'їзду (колишній «Перемога») В.В.Коржа, орденом «Знак Пошани» – бригадира тракторної бригади В.Д.Крижній і ланкову Н.М.Величко, медалями «За трудову доблесть» – бригадира рілничої бригади М.М. Корсуна.

Пам'ятник полеглим у роки Великої Вітчизняної війни телешівцям

Механізатори колгоспу "Україна"
І.А.Кисляк та І.П.Слободяник. 1968 р.

забудова нових приміщень виробничих комплексів. Тільки з 1959 по 1964 рік було побудовано 7 капітальних корівників і телятників, 2 свинарники, 2 вівчарні, механізовано трудомісткі процеси в тваринництві.

Адміністративне приміщення с. Телешівка

говуванню населення. У селі працювали пошта, автоматична телефонна станція, ощадна каса, філія райпобуткомбінату, чайна, воно було електрифіковане та радіофіковане. Почали діяти дільнична лікарня, аптека, дитячі ясла і садок, діти шкільного віку були охоплені навчанням.

У 1970 році в господарстві побудували тракторний стан, ремонтну майстерню, майданчики для техніки, гараж, пташник, двоповерхову сільську лікарню на 80 місць. Через чотири

У 1958 року МТС була реорганізована і вся техніка передана колгоспам. У грудні 1959 року з метою господарсько-організаційного зміцнення всі три колгоспи Телешівки об'єдналися в один – «Україна». Головою колгоспу обрали Василя Кутового. Цей крок сприяв значному підвищенню урожайності зернових культур, продуктивності тваринництва і збільшення на цій основі виробництва сільськогосподарської продукції. Зміцнилася економіка колгоспу, поліпшився добробут селян. У 1962 році в колгоспі нараховувалося 25 тракторів різних марок, 17 комбайнів, у тому числі 7 зернових і 5 кукурудзозбиральних, 6 бурякозбиральних, 19 автомашин, 4 дизелі загальною потужністю 197 кінських сил, 6 вітродвигунів, 5 рядкових жаток, 2 бурякозавантажувачі, 3 кормоподрібнювачі, 5 доїльних установок та агрегатів, 500 автопоїлок для великої рогатої худоби та інших машин і механізмів. Одночасно тривала

За досягнуті успіхи у сільськогосподарському виробництві та виконання п'ятирічного плану в 1971 році 8 колгоспників було нагороджено орденами і медалями, зокрема, орденами Леніна – тракториста М.М.Марченка, Жовтневої Соціалістичної революції – бригадира Г.Г.Шугалію, Трудового Червоного прапора – комбайнера В.Ю.Коваленка та ланкову М.А.Кушту.

На базі колгоспу «Україна» Рокитнянський райком КПУ створив школу передового досвіду з підвищення кваліфікації керівників господарств та фахівців сільськогосподарського виробництва. З січня 1969 року колгоспу «Україна» було присвоєно почесне звання господарства високої культури землеробства.

Рік у рік красивішала, впорядковувалася Телешівка. Тривало житлове будівництво. У 1959–1968 роках було споруджено та перебудовано 335 житлових будинків (майже 50 відсотків житлового фонду). У 1964 році прокладено шосейну дорогу, що сполучила село з районним та обласним центрами.

Велика увага приділялася побутовому обслу-

роки на бригаді №1 – млин-петель, у 1980-му – молочний комплекс на 1200 корів. Протягом цього десятиліття колгосп «Україна» був одним з кращих господарств в районі та області.

В наступне десятиліття став до ладу адміністративний будинок, де розмістилися сільська рада, правління колгоспу, сільська бібліотека та відділення Ощадного банку.

Тривало будівництво житла. Протягом 1984–1985 років у селі побудували чотириквартирний та два шестиквартирних будинки для працівників соціальної сфери, розпочали будівництво будинків для молодих сімей господарства. У 1985–1986 роках стало до ладу нове приміщення дитячого садка, розраховане на 90 дітей, в наступному – нове приміщення школи, площею 2480 квадратних метрів, розраховане на 264 учнів, у 1988–1989 роках – сільська лазня.

Телешівка стала дванадцятим населеним пунктом району, до якого проведено природний газ.

У даний час на території колишнього колгоспу «Україна» створена сільськогосподарська приватна агрофірма «Україна», яка орендує земельні паї колишніх колгоспників. Її спеціалізація – вирощування зернових та технічних культур. Діють й інші об'єкти господарювання, зокрема, ЗАТ АПО «Україна», ЗАТ «Малинове» (колишній телешівський племінгаторадгосп-репродуктор), ЗАТ «Блакитна нива», селянсько-фермерські господарства «Промінь», «Антей», «Світанок», «Ранок», «Весна», селянське господарство «Калина». Серед об'єктів соціальної сфери – дільнична лікарня, Телешівське навчально-виховне об'єднання «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дитячий садок», бібліотека, дільнична лікарня, поштове відділення, відділення Ощадного банку, кафе «Левада», аптека. Працюють приватні підприємці Ю.І.Підуст, О.С.Теличко, В.В.Семенюта, Л.С.Семенюта, Н.І.Теличко, А.П.Гоц, А.Й.Дубчак, М.І.Скорик.

У сучасній Телешівці мешкають 1267 жителів. Працездатне населення нараховує 667 осіб, зайняте – 619, безробітних – 16. Село розташоване за 12 кілометрів від райцентру й за 10 кілометрів від залізничної станції «Рокитне» на північному сході Рокитнянського району в південній частині Київської області. З півночі його сусідом є село Запруддя, на півдні – Ромашки і Шарки, на заході Маківка, на сході межує з землями Кагарлицького району.

Загальна площа населеного пункту – 1084,7 гектара.

Головою сільської ради обрано В.В.Гіглавого.

(При підготовці розділу використані матеріали М.Мелехова, М.Сатира вчительки М.Т.Лученко, краєзнавців П.Бочілова, Н.Розколуши, виконкому Телешівської сільської ради).

ПОСИЛАННЯ:

- 1 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Біла Церква: видавель Олександр Піонківський, 2007. С. – 420.
- 2 – Люстрація 1765 р. Архив Юго-Западной России. Т. III. ч. VII. Киев, 1905. С. – 85-115.
- 3 – Український архів. Т. 2. С. – 3.
- 4 – Киевские Епархиальные Ведомости. 1893 г. С. – 588.
- 5 – ЦДАУ – ф. 486, оп. 1, спр. 6519, арк. 1.
- 6 – Гоц Д. Попри гніт і сваволлю. Комуністичний шлях. №36, 24.03.1983.
- 7 – Похилевич Л. Там же.
- 8 – О народных училищах и церковно-приходских школах. 1 января 1865 г. – 4 ноября 1866 г. ЦДАУ – ф. 442, оп.815, один. зберіг. 493 б.
- 9 – Памятная книжка Киевского учебного округа. Ч.І. Киевская губерния. Киев, 1889. С. – 103.
- 10 – Памятная книжка Киевского учебного округа. Ч.І. Киев: 1892. С. – 75.
- 11 – Памятная книжка Киевского учебного округа на 1895-1896 уч. г. Ч.І. Киев, 1896. С. – 109.
- 12 – Газета «Рада», №79, 20 квітня 1911 р.
- 13 – Нова Рада, №25, 28 квітня 1917 р.
- 14 – Гоц Д. На майдані коло церкви... Комуністичний шлях, №7, 17.01.1987 р.
- 15 – Радянська нива, №11, 20 грудня 1920 р.
- 16 – Комуністичний шлях, № 155, 28.12.1972 р.
- 17 – Колгоспник Рокитнянщини, №1, 1 січня 1941 р.

ШАРКИ

*Спинилось над річкою наше село
В цвітінні калин, що біліють розлого.
Воно у сучасність, як казка, прийшло
Із давніх руїн городища старого.*

Олександр Волосожар

На лівому високому березі річки Гороховатка, між Ромашками і Ольшаницею, розкинулося село Шарки. За переказами, ще в XI столітті заснував тут містечко Райгород Ярослав Мудрий. Для того часу це було чимале місто, що складалося з фортеці і передмістя, та орди хана Батия в XIII столітті знищили поселення. Довго після того білили руїни колишнього багатолюдного міста. Декілька століть минуло, поки знову почали оселятися у цій місцевості люди.

Обнесене зруйнованим валом і обкопане ровом городище Райгород нібито згодом назвали «Шаргородом» (мабуть, тому, що своєю конфігурацією нагадувало шаровидне коло). Чи то віки переплутали назву, чи ще інше місто піднялося неподалік руїн, сьогодні про це невідомо. Від назви городища, за народними переказами, походить і назва сучасних Шарок, розташованих в кілометрі на північний захід від нього.

Хто і коли осів тут уперше після монгольської навали, невідомо. Найімовірніше, було це не раз і не два. У часи ворожих нападів село руйнувалося дощенту, а мешканці тікали у безпечніші місця чи гинули.

Під час визвольної війни 1648–1654 років Шарки, як і інші села, були теж майже зруйновані – спочатку польськими гайдуками, які тікали з-під Корсуня після розгрому, а потім – загонами орди Іслам-Гірея III після його зради Богдану Хмельницькому під Берестечком.

У зв'язку з розмежуванням земель між населеними пунктами, що входили до володінь Браницьких, Шарки у 1791 році були продані послу Київського воеводства і підкоморію Звенигородському та Уманському Йосипу Боровицькому за 125550 польських злотих «... со всеми принадлежащими и прилегающими полями засеянными, степями, реками, речками, подданными и их повинностями, всякими доходами, дворами, корчмою и всякими строениями, мельницей...»

За даними цього ж року, у Шарках нараховувалися 62 двори та 557 мешканців, приписаних до села¹. Земельні володіння складали 3078 десятин польової та 85 десятин лугової землі та лісів. На панському полі селяни працювали 3-5 днів у тиждень та відбували повинності по лагодженню доріг, мостів та ін.

У 1796 році у зв'язку з новим територіальним поділом село Шарки входило до складу Ромашківської волості Васильківського повіту.

У 1832 році село разом з селянами та їх майном, маєтком і землею купив у спадкоємців поміщика Боровицького генерал російської армії М.І.Карпов за 30 тисяч карбованців. Своє господарювання новий поміщик почав з відбору у селян тих мізерних клаптів землі, якими вони до цього користувались і надавав невеликі наділи лише за певну плату і відробіток панщини. На заперечення селян, що вони володіли цією землею з давніх часів, Карпов відповів: «ви мої і земля моя»². Скаржитися на поміщика, чи подавати на нього в суд позов за неправильні дії селянам-кріпакам заборонялось.

У 1844 році поміщик Карпов організував при економії завод іспанських (мериносних) овець, яких привіз із-за кордону. За два роки їх поголів'я було доведено до тисячі. Через 7 років Карпов побудував в селі гуральню, яка давала щорічно 1200 карбованців сріблом чистого прибутку. І на цих підприємствах тривали утиски робітників, що викликало численні протести останніх та пошуки правди у вищих урядових установах. Так, у 1848 році писар поміщицької економії Данило Скорик, приказчик Єрофей Голик та доглядач іспанських овець Андрій Близнюк у відповідь на жорстоку поведінку орендаря заводу Войшицького спричинили загибель 541 породистої вівці. Крім цього, Данило Скорик, довідавшись про наміри Карпова і Войшицького стосовно збільшення панщини та інших повинностей, сповістив про це селян, які зібралися на таємну сходку у дворі Семена Ковтуна. На сходці селяни обрали від громади Данила Скорика ходоком до київського генерал-губернатора зі скаргою на утиски поміщика й орендаря. На дорогу Скорику було зібрано 17 карбованців сріблом.

Прибувши до Києва, Скорик потрапив на прийом до генерал-губернатора і розповів йому про рішення сходки селян. Чинивник тут же звелів арештувати Скорика і відправити до Васильківської повітової тюрми до з'ясування обставин справи. У тюрмі Скорик просидів майже рік. За цей час селяни двічі збирали гроші, які передавали його сім'ї, як потерпілому за справу громади.

Скорика, Голика, Близнюка та інших селян звинувачували не тільки у загибелі овець, а й у бродяжництві та «возмущении». Поміщик Карпов та повітовий предводитель дворянства Руліковський у своїх донесеннях просили санкції на віддачу винних у рекрути, та судове слідство у справі затяглося аж на 7 років. Лише у грудні 1855 року суд присудив: Данилу Скорику, Єрофею Голику та Андрію Близнюку за продаж овець та бродяжництво дати по 10 різок, крім цього, Данилу Скорику за «возмущение» селян – додатково 27 різок. Селяни, учасники зборів, у кількості 10 осіб також були покарані різками – від 5 до 20 ударів. Решта 11 чоловік були взяті на облік, як підозрілі, і відпущені з належним «внушением»³.

За «інвентарними правилами» в 1847–1848 роках селяни Шарок одержали земельні наділи у розмірі 1,4 десятини на одну ревізьку душу. Для порівняння – ці наділи у Київській губернії становили 2,44 десятини на одну ревізьку душу. Причому землею наділяли за принципом замож-

ності, тобто на тяглове господарство – по 16 десятин, напівтяглове – 10 і на піше – до 5 десятин. Поміщику Карпову належало 3128 десятин орної землі (у тому числі і садиба) і 115 десятин лугової. За селянами села було 40 десятин садибної землі та орної близько 1200 десятин.

У 1845 році на місці попередньої, збудованої «на новый фундушъ» 1766-го, власник села побудував парафіяльну дерев'яну церкву в ім'я Костянтина та Єлени. Споруда належала до 5-го класу, «земли имела указанную пропорцию». Першим священиком при ній був Симеон Подставський⁴.

Згідно з реформою 1861 року та «положенням», складеним особисто поміщиком, селяни Шарок із 170 дворів у кількості 461 чоловіка та 525 жінок (у рахунок останні не йшли) одержали за викуп лише в 1863 році 76 десятин садибної землі, 1282 десятини польової та сіножатей, 56 десятин вигонів та 15,5 десятини неудоб. За поміщиком залишалося 31 десятина садибної землі, 1670 – польової, 86 десятин лугової та лісу. За ним також рахувався ставок і вільховий ліс. Духовенство володіло 50 десятинами польової землі та 2 десятинами лугу. Таким чином на одну ревізку душі припадало по 1,42 десятини землі. За неї селяни мусили сплачувати досить великий викуп. Земля у Шарках була віднесена до II місцевості і викупна ціна на неї встановлювалася разом з податком по 155 карбованців за десятину, щорічний внесок протягом 49-ти років, які встановлювалися, як розстрочка, дорівнював 3,26 карбованця. Селянам заборонялося випасати худобу на панській толоці, косити траву на луках, ловити рибу та рубати ліс.

Наділи, розміром від 4 до 5 десятин, одержали 30 дворів, три двори її не одержали взагалі. Сільська біднота наймалася на підробітки в навколишні цукроварні, гуральні, на залізницю, їхала в херсонські степи. Дванадцять дворів мали у своєму розпорядженні до 30-ти десятин землі. Деякі з них почали користуватися найманою працею, збільшували кількість худоби, придбавали сільськогосподарські знаряддя.

Переважна частина селянських дворів одержали наділи від 6 до 10 десятин.

Земельна тіснява і зубожіння селян спричиняли їх невдоволення та протести проти поміщика. У 1892 році у Шарках згоріла конюшня В.Карпова, згодом його ж хата під соломою, дерев'яний флігель. У підпалі підозрювався Кузьма Платохін. У наступному місяці у вогні палали сарай для худоби, дерев'яна клуня з 9278 пудами хліба, що теж належали В.Карпову. На цей раз підозра падала на Євдокима Фокіна⁵.

У нове століття Шарки вступили з 1676 жителями (835 чоловіків і 841 жінка), що мешкали у 330 дворах. Із 3035 десятин землі 1600 належали, як і село, поміщику Володимир Карпову, церкві – 40, 450-ти селянським сім'ям – 1395 десятин. У селі були православна церква, каплиця, церковно-парафіяльна школа, цегельний завод Карпова, на якому працювали 6 робітників, 9 вітряних млинів і 3 кузні⁶, приватні лавки. Основну масу жителів села становили наймити поміщика, котрі трудилися за жалюгідну плату. Так, Петро Давидович Борко за свою працю на конюшні Карпова одержував 1 карбованець у місяць.

Про події 9 січня 1905 року у Шарках довідалися з газети «Сельский Вестник», який передплачували економ Чоповський та сільський писар Близнюк. Уже весною селяни виганяли худобу на поміщицькі пасовиська, косили траву на панських луках. Літом розпочався страйк строкових і поденних робітників на бурякових плантаціях економії. Встановлювали порядок у селі спеціально викликані для цього солдати⁷.

Після революційних подій 1905 року у селі лютувала реакція. Стражем царизму на той час у Шарках був священик К. Хмарський, який брав участь у сходках селян та стежив за ними. Тим часом біднота та частина маломісних середняків продавали свої мізерні наділи та шукали щастя в далеких краях. У період з 1905 по 1913 рік із Шарок вибули кілька десятків сімей до Воронежської губернії, Північного Кавказу (Бужинні, Циви, Смиченки, Солонці та ін.). Деякі поїхали на сезонні заробітки в херсонські степи (А.Мойса, К.Бойко, Т.Лісовол та ін.). Багато по-

їхало на заробітки до Америки – О. та М. Авраменки, Ф. та І. Ковтуни, О. та І. Бугаї, З. Близнюк, Г. Лісовол, Д. Смиченко, Ф. Борко, Й. Хороший, П. Кулик. Та більшість селян працювали в економіях Карпова, Коменданта, Городецького і місцевих заможних селян. У поміщицьких економіях доводилося працювати за ту плату, яку встановлювали поміщики. Урядник та поліцейський регулярно відвідували село, вишукуючи «крамолу».

В результаті переселення і розорення частини шарківців у 1910 році кількість дворів в селі зменшилася на 26. Взагалі не мали землі 13 дворів, тягла – 90 дворів.

Напередодні революції 1917 року значна кількість селян збідніла ще більше. Не мали ні робочої худоби, ні примітивних сільськогосподарських знарядь Соковорський, Рущинський, Денисенко, Дембрівський, Парасковія Бевз, брати Хороші, Солонці, Близнюк, всього близько 40-ка родин. У зв'язку з військовими поборами підупали й інші верстви населення.

У 1860 році у Шарках було лише три грамотних чоловіки, які вміли читати і писати – Михайло Близнюк, Данило Скорик, Ярихтей Голик. Ще в 1859 році у селі за вказівкою київського єпархіального начальства місцевим духовенством та поміщиком заснувалася церковно-

Шарківські дівчата. 1916 р.

парафіяльна школа. Спочатку вона розміщувалася у поміщицькому приміщенні колишньої корчми і лише в 1884 році для неї побудували спеціальне приміщення з класною кімнатою на 50-60 учнів та кімнатою і кухнею для вчителя. Учні навчали читати церковно-слов'янські книжки, поверхово – російської граматики та чотирьох дій арифметики. Вчителями були священник, дяк та їх діти старшого віку. Ніяких коштів на утримання школи не виділялося. Лише в 1884 році після затвердження царем Олександром III «Правил о церковно-приходских школах» почали виділятися мізерні кошти і дозволялося утримувати одного вчителя.

Щорічно місцеву школу відвідували 50–60 дітей. У першу групу (перший рік навчання) починало ходити 25-30 дітей, у другій групі залишалося 15–20 учнів і в третю групу (третій рік навчання) ходило 8–12 учнів, з яких закінчували школу 5–8 дітей щорічно. Бажаючі навчатися далі ходили в Ромашківську двокласну народну школу, яку закінчували через три

роки, але таких були одиниці. Майже ніхто з села не навчався в середній чи вищій школі.

Не кращим було медичне обслуговування селян. До медичних установ населення зверталося у виняткових випадках. До Рокитного, де з кінця XIX століття діяла земська лікарня, було далеко – 12 верств, а в медичному пункті при станції «Ольшаниця» не завжди можна було застати на місці фельдшера, до того ж, він обслуговував «свою» залізничну станцію. Починаючи з 1900 року, до села щорічно приїздив фельдшер земської лікарні для щеплення віспи.

У 1960 році 93-річна Євдокія Кіндратівна Близнюк згадувала, що на той час у селі виділялися високі будинки пана та попа. Тісна церква, смердюча корчма та приватна лавка – ось усі принади сільського життя. Хворих лікували баби-знахарки, не було лікаря.

Після Лютневої революції в селі почав діяти сільський комітет, без якого староста не міг прийняти будь-якого рішення. Щонеділі в школі відбувалися збори, куди почали ходити й жінки. Створений земельний комітет підготувався до розподілу поміщицької землі та майна між селянами. Була організована озброєна охорона поміщицьких маєтків, що знаходилися у

селі, облік будівель, реманенту, худоби, зерна та іншого майна. Роботу комітету очолював Архип Сторчовий, який повернувся із сибірського заслання. Активними членами комітету були Василь Мусієнко, Грицько Бойко, Юрій Бойко, Іван Близнюк, Павло Близнюк, Тихон Лісовол, Макар Лісовол.

У грудні 1917 року в селі був спровокований розгром поміщицького будинку, де комітет вирішив облаштувати школу. Наступного дня заможна частина населення «розправилася» з фермою та «Овечим хутором» Коменданта. Будинки розвезли ті селяни, котрі мали тягло та робочу силу. Худобу, значну частину реманенту та зерно вдалося розподілити організовано.

Проте у 1918 році поміщик Карпов, який з'явився в селі на чолі німецького загону, через інтервентів зажадав повернення протягом трьох діб всього свого майна. У разі виявлення будь-якої речі з економії жителям села погрожували розстрілом. Погроза подіяла і через три доби частина майна і худоби були знесені та зведені до економії. Але ніхто не вийшов на роботу. Німці, забравши зібране майно, разом з поміщиком залишили село.

Першим головою Шарківського сільревкому, а згодом сільвиконкому було обрано Тихона Івановича Лісовола. Однак нова влада проіснувала недовго. 6 травня в Шарки вступили поляки. Разом з петлюрівцями вони розігнали сільську раду, грабували селян. Ті мусили поставити 20 голів великої рогатої худоби, стільки ж свиней, кілька сот пудів зерна. Проте вже в червні поляки відступили.

29 липня 1920 року у Шарках відбулися перші організаційні збори бідноти, на яких обрали головою комнезаму Архипа Сторчового, секретарем – Степана Борка. Як зазначалося у районній пресі, «комнезам боровся з куркульським саботажем та місцевими бандитами, які намагалися тероризувати селян»⁸. Але, одержавши землю, селяни не мали чим її обробляти, не вистачало також насіння, що негативно позначилося на врожаєх та призвело до скорочення посівних площ. Значну допомогу селянам надала споживча кооперація, організована в Шарках у 1921 році. Через крамниці завозилися промислові товари. Пожвавилася культурно-масова робота. У відібраній у місцевого священика хаті розпочали навчання діти. Значна частина шарківців навчалася у Телешівській агрошколі. Вчителі разом з директором місцевої школи Михайлом Михайловичем Бирчуком боролися з неписьменністю.

У 1922 році у селі було організоване товариство спільного обробітку землі «Відрада», що згодом стало основою першого колгоспу «Радянська нива». Усупільнили свою землю та реманент спершу тільки 7 дворів з 38-ма їдоками, а згодом до товариства входили 18 бідняцько-середняцьких господарств – Степана Мусієнка, Степана і Федора Борків, Петра Борка (нащадків Оксани Борко, батька якої пан виграв у карти у пана з Миколаївки), Федосія та Івана Драпоїв, Тихона Сушка, Грицька Лісовола, Михайла, Надії та Ганни Кушт, Архипа Сторчового та інших. Очолював «Відраду» Баркас – член Білоцерківського сільськогосподарського союзу і член Сільського банку⁹. Земельна ділянка ТСОЗу розташовувалася на місці колгоспного саду і нараховувала 50 гектарів. Не вистачало тягла – тсозівці мали всього 8 коней. Виручали рала, дерев'яні борони. Та завдяки колективному господарюванню вдалося у стисліші строки провести польові роботи, одержати кращий урожай сільськогосподарських культур.

Певну роль відіграв у агітації за колективні господарства, створений у 1921 році буряко-радгосп «Перше Травня». Замість землі, відведеної радгоспу, селяни одержали відібрані лишки у так званих курулів.

Влітку 1922 року згідно з рішенням волосного партійного осередку у Бакумівській волості було утворено першу комсомольську групу, затверджену у 1923 році Білоцерківським окружкомом КСМ. Її членами стали шарківці Іван Мусієнко (секретар), Яків Сторчовий, Павло Ковтун, Максим Припутень, Степан Мойса та Юхим Смиченко. З позицій сьогодення

дня не вважається героїзмом те, чим займалися у ті роки комсомольці, але, як кажуть, з піснів не викинеш. Комсомольці допомагали комнезаму та сільраді стягувати з заможної частини села хлібозаготівлю та інші податки, відбирали земельні лишки у куркулів, боролися з бандитизмом та самогонварінням, як тоді вважалося, релігійним дурманом.

В організованій хаті-читальні вечорами влаштовувалися бесіди та читання на різноманітні теми, розповсюджувалися газети і журнали, почала діяти бібліотека. У колишньому поміщицькому сараї комсомольці влаштовували сцену із глядацькою залюю. За участю членів гуртка «Просвіта», активу КНС і сільської ради ставилися п'єси українських класиків. Зі своїми виставами драматичний гурток виїжджав і до інших сіл, зокрема, Телешівки, Вінцентівки (Запруддя), Прусів (Бушевого), селища Рокитного.

7 лютого 1926 року під час перевиборів до Шарківської сільської ради (на той час село входило до Телешівського району) із загальної кількості населення села 2129 осіб виборців було 1164. Участь у виборах взяли 522 чоловіки та 163 жінки. До складу нової сільради обрали 22 чоловіки та 7 жінок, причому з попереднього складу обрали лише 6 осіб.

Збільшення членів колгоспу (у 1928 році у господарстві працювали вже 48 сімей, які спільно володіли 260-ма гектарами землі) вимагало нового поділу землі та уникнення черезполосиці і трипільної системи, тому у 1926 році у Шарках був проведений новий землеустрій, за яким земля колгоспу виділялася одним масивом з семипільною сівозміною, землі одноосібників були розділені на 4 поля замість існуючих 3-х. Всі землекористувачі отримали земельні наділи згідно з існуючими нормами – по 0,8 гектара на їдока. Разом з тим «куркулів» обкладали збільшеними податками, доводили тверді завдання по хлібозаготівлі, обмежували розміри їх господарств. Як і в усій країні, у Шарках розпочався процес ліквідації куркулів як класу. На 1 лютого 1930 року із 501 одноосібного господарства в селі вступили до колгоспу 490 господарств. Діяли два колгоспи: «Радянська нива», організований у 1927 році, що об'єднував жителів старого села, та колгосп «8 Березня», до складу якого увійшли господарства виселка «Московщина», «Радиву» очолив Архип Сторчовий. На загальних зборах бідноти села приймалися рішення про «ліквідацію куркульських господарств та господарств твердоздавців, що саботували виконання здачі хлібних лишків». Вилучені у куркулів майно, знаряддя, худоба передавалися колгоспам. Заможні селяни чинили опір. У листопаді 1931 року був убитий голова Шарківської сільради Сергій Коцюба, тяжко поранили Трохима Бузинного.

Згадує Христя Мухомор: «Важко було жити в часи революції. Радянська влада все розрушила. І мораль також. В селі був биндиктуватий чоловік, звався він Микола. На Нечепорівщині, на яру, жили старі дід і баба. Отой Микола поліз до них у хату, щоб забрати їжу, і вбив діда. Хтось чи побачив, чи то голова сам підозрював, що це скоїв Микола, але пішов до Миколи розбиратися. Вів його до сільради вздовж рову, що відділяв кладовище від села, по дорозі. Микола схитрував, попросився по нужді, скочив у рів, а Коцюба повірив і чекав на дорозі. А потім Микола вистрілив у голову сільради і вбив його...»

Говорячи про «успіхи колгоспного ладу» тих років, в матеріалах з історії села зазначалося, що в середньому на трудовень колгоспники одержували: у 1931 році – по 800 грамів хліба, у 1932 – по 1080, у 1933 – по 1875, у 1934 – по 2036 грамів, в колгоспі «8 Березня» – по 3 кілограми. Звідки бралися ці цифри, невідомо, натомість жодного слова про голод, що звірствував у селі і забрав життя десятків і сотень його жителів. Щоправда, зустрілося повідомлення, що у 1932 році у селі відкрилися дитячі ясла. Очевидно, в них звозили і зносили дітей, що залишилися сиротами. Завідувала яслами Кушта.

Ось свідчення очевидців про той час. Ганна Логвинівна Теличко: «У 1932 році в жнива звезли на тітчину подвір'я снопи, найняли молотарку, змолотили зерно. Але відразу ж приїхали активісти. Дядько не хотів віддавати збіжжя: «У мене ж шестеро дітей». Його зв'язали і по-

клали в гарбу. Повезли в Рокитне. Кілька днів тримали в ув'язненні. У 33-му з сім'ї залишилися лише Ганна, бо її взяли у садок, а там давали баланду...».

Марія Іванівна Ужва: «Мій батько працював на конюшні. Іноді він приїжджав на конях додому і залишав у возі овес, завдяки йому виживали. На березі копали рогозу і з її коріння пекли чуреки з кінським кормом. Мати міняла на хліб кофти, хустки. Хвалити Бога, активісти не знайшли закопані у ямі буряки. Весною їх відрили і варили. З нас чотирьох дітей, померли Віра та Миша. Батько кричав з горя, як скотина... Мати після голодовки слабувала на ноги...»

Учні місцевої школи перед голодними 1932-1933 рр. Ще ніщо не віщувало біди...

Тетяна Драбок: «До радянської влади люди, хто працюючий, добре жили. У нашого батька було 4 дівчат і син. Кожна дочка мала придане – одяг, золоті речі, рушники, скатерки, рядна... А в колгосп мусили віддати все своє задарма. Холодно й голодно стало в хаті. Щоб не вмерти з голоду, батько спродував дівчачі речі. Вимінював красиві спідниці, хустки, дукачі на що-небудь із їжі. У 32-му дуже гарна морква вродила і багато її було. Взимку люди ще дужче голодували, бо Совети забрали в них все до крихти, і стали масово помирати. А морква була закопана в ямі, і її активісти не знайшли.

Треба ж, ще й поряд один такий цілий вік прожив, та проклятий людьми, дуже тяжко мучився все своє життя, покритися невиліковними ранами і страждав. Як страждали від голодної смерті сотні пограбованих, обібраних односельців.

Отож завдяки моркві і виживали... Але брат Іван, синочок Сема таки померли від голоду... На нашій вулиці 99 душ померло...»

Та життя брало гору і, подолавши горе та затамувавши печаль, люди продовжували наполегливо трудитися. Сразком сумлінної праці на колгоспних ланах «Радниви» були у той час 65-річна Варвара Ковтун¹⁰, що систематично перевиконувала норми, 78-річний Федір Маркізов. У 1936 році за почином М.Демченко та М. Гнатенко першими п'ятисотенниками у колгоспі «Раднива» стали Катерина Скорик, Лідія Смиченко, Оксана Мусієнко, Ганна Авраменко, Катерина Колесник. У колгоспі «8 Березня» – Мотря Мойса, Ніна Борко. По 600–700 центнерів цукрових буряків з гектара збирали Мотря Мойса, Тетяна Мусієнко, Олена Шандра.

У 1939 році у Шарківській середній школі навчалися 283 учні. При колгоспі «Радянська нива» відкрили клуб, функціонували 3 бібліотеки, хата-родильня, споживче товариство. Колгоспники передплачували 200 примірників газет, придбали 18 велосипедів, 8 патефонів, 6 радіоприймачів. Великим успіхом користувалися самодіяльні артисти. При місцевому клубі, яким завідувала Бойко, відбулася постановка вистави «Сватання на Гончарівці»¹¹.

Наступного року у селі зібрали 144 пуди зернових культур. Вирощували пшеницю, жито, просо, гречку, овес. Цукрових буряків висівали мало, адже цю культуру тільки-но запроваджували. На баштані колгоспу «Раднива» виростили кавуни, вагою по 7-8 кілограмів кожен. Підготувалися до висадження саду на 44 гектарах. Для цього у розсаднику виростили близько 68,5 тисячі саджанців. На трудовень колгоспники одержували по 2-3 кілограми зерна та по 1-1,5 карбованця.

Якщо у 1932 року на шарківських полях уперше з'явився трактор Телешівської МТС, а перший зерновий комбайн шарківці побачили у 1934-му, то перед війною колгоспні ниви вже обслуговували 2 несамохідні комбайни «Комунар», що йшли за трактором. Використовувалася інша сільськогосподарська техніка і реманент. На допомогу приходила кінна база сусіднього радгоспу, яку очолював Корзій.

У господарстві також утримувалися 60 корів, 20 пар робочих волів. Очолював його Федір Волошин з Ольшаниці, який згодом загинув у роки Великої Вітчизняної війни під Полтавою. Рільник Я.Кулик повернувся з війни додому інвалідом I групи. Серед голів колгоспу довоєнного періоду згадуються також Сладківський¹¹, Федір Носенко (1935 рік), Віктор Шандра.

По 2200-2250 кілограмів молока від кожної корови надоювали доярки М.Шкуренко, М.Соловей, О.Куциба, котра вивела корову Ханку у рекордистки, одержуючи від неї по 3700 кілограмів молока¹².

28 липня 1941 року Шарки окупували німецько-фашистські загарбники.

Згадує Марія Зелена: «Коли відступали радянські війська, то за собою спалили дерев'яного моста.

Прийшли німці, то позабирали все: корову, порося, яке батько заколов... Багато молодих людей вивезли в Германію. Дехто втік, а брат Митя заховався на горищі. Але як стало холодно, зліз і сховався на під поміж дітей. Німці зайшли в хату і полягали на під біля самої печі. Дві доби там лежав хлопець. От ті німці понабирали курей, наїлися і полягали спати. А мати якось вже Миті й допомогла злізти. Він переодягнувся у жіночий одяг і пішов навпростець до тітки. Німці дуже реготали. Може, впізнали, що то хлопець у жіночому одязі, але не зупинили...»

За підозрою про участь у партизанському русі вороги розстріляли 25 мешканців села, на каторгу до Німеччини відправили 37 осіб (за іншими даними, 121 особу). Серед останніх була і Дарина Гнатівна Федоренко, колишня трактористка. 23 квітня 1942-го вона вже гнула спину у Мюнхені. Розповідала, що натерпілася лиха доволі, годували дуже погано.

Згадує Марія Онищенко: «Молоді дівчата і хлопці працювали на питомнику, що біля Новосілки, і сестра моя Надя там працювала, тоді, коли по них приїхали забирати в Германію. Сестра втекла аж у вільхові зарості, а подруга Ганна вскочила в першу ж хату в сні, вилізла на горище і витягла за собою драбину. Їх і не забрали... А братика Івана забрали. Там він працював у господаря-німця. Дуже його не любив господар та його

Фронтowe весілля. Жителька с. Шарки Марія Зелена з чоловіком Володимиром

невістка. А коли повернувся на Україну, то за те, що він у німців був, його направили на шахти. Там його привалило і перебило позвонок...

З колгоспних ферм гітлерівці забрали 305 голів великої рогатої худоби та більше сотні свиней, знищили два комбайни та 56 сільськогосподарських механізмів і знарядь, зруйнували господарські приміщення, вивезли понад 20 тисяч пудів хліба. Згадує Марія Онищенко: «А люди наші тихі, але нескоримі. Молоденькі дівчата, моя сестра Надя, сімнадцять років, і невістка Стася – років двадцяти, коли зігнали німці корів, забравши у селян, закрили їх в довгих, ще панських коморах, пробралися вночі до комор, відкрили їх і порозгонили скотину. Певне ж, корів знову позбирали, але вже не всіх, бо дехто зумів годувальницю десь і приховати...»

У селі розміщувався табір радянських військовополонених, де знаходилися близько 100 чоловік. Ходили чутки, що дехто з них має намір йти до партизан в ольшаницькі ліси. Невдовзі про це дізналися німці. Вони вивезли полонених і розстріляли їх.

Довгоочікуване визволення від ворога настало 10 січня 1944 року.

Розповідає Марія Онищенко: «При відступі німці хотіли відчепити двері з клуні, щоб покласти на сані, щоб більше сісти було солдатам. А сусід наш Ковтун Василь не давав. Німці зв'язали його міцно, поклали такі двері на сані, а на ті сані Василя. Возили по Шарках і по сусідній Бакумівці, били, знущалися, щоб усі бачили, щоб неповадно було. Потім вивезли на пагорб, де колись церква була, і скинули у глибоке провалля, потім розстріляли.

Кипіла битва днів два. Фронт якраз через Шарки проходив. Радянські солдати обстрілювали Шарки з Ромашок. Люди ховалися в погребях, а Ковтун Василь лежав там мертвий непохований, доки радянські війська вигнали німців...»

Вже у жнива шарківці видали понад план 720 пудів хліба, частину якого виділили для потреб Червоної Армії. І це незважаючи на те, що на колгоспних ланах і фермах працювали жінки, старики, підлітки. Пригадуючи ті нелегкі часи, старожили села розповідали, що колгоспи нагадували пустку. Коней доводилося стягувати звідусіль, вибракунаних з армії тощо. Тракторів не було взагалі, бо Телешівська МТС ще не розпочала роботу. Жінкам доводилося з бурякорядгоспу клумаками носити насіння буряків та сіяти його «під сапу». За словами Я.Кулика, робилося це так: «Насіння розсипали з рук по землі і потім присапували».

Починаючи з 1947 року, колгосп «8 Березня» досягав успіхів у господарюванні. Урожайність жита становила 22 центнери з гектара та по 240–280 центнерів цукрових буряків. А от у «Радянській ниві» справи гіршали. Підупала трудова дисципліна, затягувалися строки сівби та збирання врожаю. Урожайність зернових в господарстві у тому ж році становила 10–11 центнерів на круг. Таким чином визріла ідея об'єднання двох колгоспів. Проте поживалення в роботі виявилось тимчасовим. Справжні успіхи прийшли аж у 1954-му. В усіх на слуху були тоді імена передовиків колгоспного виробництва бригадирів рільничих бригад Мотрони Алеєвої та Ганни Шегеди, ланкових Катерини Борко, Катерини Оси, бригадира городньої бригади Гаврила Мойси. У 1955 році бригада Мотрони Алеєвої виростила по 22 центнери проса, по 18 центне-

Пам'ятник полеглим у роки Великої Вітчизняної війни шарківцям

рів гречки та по 16 центнерів інших зернових культур з гектара, по 216 центнерів цукрових буряків. Передова доярка Секлета Близнюк надоявала по 1360 кілограмів молока від кожної фуражної корови, а через два роки Надія Бевз перекрыла цей рубіж на 140 кілограмів. Свинарка Ганна Теличко зняла з відгодівлі 22 центнери свинини. Сумлінно працювали колгоспники Павло Колісник, Микола Передера, Надія Зелена, Надія Ковтун, Яків Смиченко, Петро Шандра, Павло Бевз, Іван Шаровара, Михайло Негода та інші. Хоча продуктивність колгоспного виробництва була ще низькою у порівнянні з іншими господарствами,

та відчувалося прагнення шарківських трудівників поліпшити власний добробут. На початку 1956 року в колгоспі нараховувалося 383 працездатні члени артїлі, з них – 138 чоловіків та 245 жінок. За господарством було закріплено 2307,7 гектара землі, з яких 1785 гектарів орної, решта – сінокіс та пасовища. Фруктовий сад займав 23,6 гектара, крім того, на 6-ти гектарах було насаджено молодий сад. Урожай фруктів становив 17 центнерів з гектара і приніс до колгоспної каси понад 145 тисяч карбованців прибутку.

На тваринницьких фермах нараховувалося 247 голів великої рогатої худоби, 612 свиней, 286 овець, 130 робочих коней та більше тисячі голів птиці.

На всі виробничі процеси у колгоспі у 1955 році було затрачено 178805 трудоднів. Господарство виконало свої зобов'язання перед державою. За працю колгоспники одержали по 2 кілограми хліба та по 3 карбованці на трудовень.

У 1960-му господарство одержувало не менше 20 центнерів зернових культур з гектара, у тому числі кукурудзи – по 26 центнерів, цукрових буряків – по 280 центнерів; на поля щорічно вносилося по 12500 тонн органіки.

Шарківська родина. 50-ті роки XX століття

Будівництво пришкільних споруд.
60-ті роки XX століття

Проводи в армію.
60-ті роки XX століття

Фронтівики с. Шарки. 60-ті роки XX століття

Допомагали три медпрацівники місцевого ФАПу, працювала аптека. До послуг населення функціонував будинок культури, бібліотека для дорослих і дітей, шкільна бібліотека з 4618 екземплярами книг та 700 читачами. При будинку культури працювали танцювальний, драматичний та художнього читання гуртки. Село просто співало в праці і в відпочинку. Молодь захоплювалася футболом, волейболом, баскетболом, катанням на ковзанах, лижах. З'явилося радіо, освітлення. Село славалося художньою самодіяльністю.

З 1960 року 170-ти колгоспникам похилого віку та непрацездатним було призначено пенсію.

Багато було хорошого у тому, минулому житті. Нарешті люди почали гарно одягатися, смачно їсти, магазини стали поповнюватися рибою, крупами, цукерками, діти вперше спробували морозиво і навіть лимони.

Учасники художньої самодіяльності Шарківської школи. 60-ті роки XX століття

У 1972 році загальна площа земельних угідь шарківського колгоспу, що вже мав назву імені 40-річчя Жовтня, становила 1720 гектарів. Зернові культури займали 900 гектарів, кукурудза на силос і багаторічні трави – 140, цукрові буряки – 320 гектарів. Урожайність пшениці становила 30 центнерів з гектара. Господарство мало 8 самохідних комбайнів СК-4, 2 силосні КС-2,6, 6 бурякозбиральних, 6 зернових сівалок, бурякові, культиватори, інше знаряддя. Кращими механізаторами в селі вважалися Дмитро Драбок, Віктор Зелений,

Шарківський храм

Іван Хороший, Петро Теличко, Іван Скорик, Володимир Карташов, Микола Лісовол, Василь Красуля, Василь Приліпко, Василь Борко, водіями – Олекса Головань, Володимир Близнюк.

На фермах господарства утримувалося майже 400 корів. Передові доярки того часу – Віра Передера, Надія Халипа, Катерина Кучеренко, Раїса Авраменко, Євдокія Мусієнко.

Проте в наступні роки доля місцевого господарства складалася не досить вдало. Відбувався болісний перехід від планової до ринкової економіки. Як і вся економіка України, в умови тяжкої економічної кризи потрапило і місцеве господарство. З початком третього тисячоліття КСП імені Ілліча приєдналося до СТОВ «Росія». У місцевих жителів з'явилася робота, гарантована заробітна плата, а з ними й надія, що й село оживе.

На Святого Миколая – у грудні 1999-го – у Шарках було відкрито і освячено новий православний храм святих рівноапостольних Костянтина і Єлени. Нова церква з'явилася завдяки зусиллям парафіян та керівництва КСП імені Ілліча, ВАТ «Синявське», Київської обласної, Рокитнянської районної та Шарківської сільської рад, єпископа Білоцерківського і Богуславського Серафима, організацій та установ.

У даний час у селі, що знаходиться за 10 кілометрів від районного центру Рокитне та має транспортне сполучення з ним та Білою Церквою, нараховується 472 двори, в яких мешкають 718 жителів. Території Шарківської сільської ради також підпорядковане село Калинівка. Населені пункти газифіковані, усі дороги – з твердим покриттям, у задовільному стані.

На території села функціонує споруджена у 1972 році школа (нині у ній навчаються 167 учнів і працюють 14 вчителів), будинок культури, церква та фельдшерсько-акушерський пункт, чотири магазини.

Голова Шарківської сільської ради – М.І.Шаровара.

... Золоті Шарки восени, ясно-зелені весною, біло-голубі від снігу, біленьких хат і голубих димів над ними взимку, буйно-смагадкові – влітку, під синіми небесами заливаються солов'ями, пропахнені акацією та бузками. Красуються Шарки – славний предок героїчного Райгорода.

(При підготовці розділу використані матеріали краєзнавців П.Ковтуна, П.Бочілова, О.Іванової-Мусієнко).

ЛЕГЕНДИ СЕЛА ШАРКИ

*Дивна птиця у небі ширяла,
Доленосним вітрам не корилась,
Два крила, розпростерши у леті,
Голосами людськими журилась.*

*Голосами людськими співала,
У трудах нескінченних пишалась,
В пшеницях золотих відродилась,
Приземлилась, Шарками назвалась.*

О.Іванова-Мусієнко

ГОРЛИЧКА

У ДАЛЕКІ-ДАЛЕКІ часи жила біля фортеці Райгород велика і дружна сім'я. Під час набігів половців ховалася, як і всі, за укріпленнями міста, відбивалася затято і знову працювала на землі. Якось у недобру годину вороги підстерegli в полі родину. Батька зарубали шаблею, а мати від тяжких ран через кілька днів померла у власній хатині.

Горличка – найстарша в осиротілій сім'ї. І за тата, і за маму. Відрадою залишився їй мамин свисток, подарований татом ясним світанком у щасливі дні. Висвистує дівчина вечорові мелодії, змагається з солов'ями, підрастає помалу.

Та правду кажуть, біда одна не йде, іншу за собою веде. Посунули на Білих Росів орди хана Батия. Дійшли вони і до славного Райгорода на Гороховатці-ріці, що над ярами і болотами височів білими куполами церков. І застогнала земля, заплакала кривавими слізьми своїх захисників...

Якоїсь ночі намісник князя київського скликав довкола себе наймолодших воїнів міста і наказав їм вивести через запасні ворота найменших жителів Райгорода та заховати від ворожого ока. Водночас мусили юнаки потопити в річці човен з золотим запасом, аби не дістався хижим завойовникам.

Ретельно змастивши петлі, відчинили перед світанком ворота з боку глибоченного урвища і спустили у човні на золоті дітей – надію й віраду очей своїх. Горличка теж з ними – супроводжуватиме та раду даватиме, аби з голоду не померли.

Старанно тягли юнаки човен зі скарбом, та вранішнє сонце освітило людей, які тільки-но добиралися до чагарників обширних прирічкових боліт. І розлігся гортанний клич в долині, і швидкі вороги вже мчать до пологого спуску в яруту.

Заквапила Горличка діток. Ось і хлопці втягли дорогоцінний човен у рятівні хащі. Далі – болото, там нечисті душі побояться переслідувати. Та як швидко біжать душогуби!.. А діти ж... Діти і йти не подужають... Тоді затулила Горличка собою малих, підняла догори руки, закричала у небо високо:

– Земле рідна, порятуй і помилуй!.. Мамо, допоможи!... – засвистіла пронизливо в материн свисток, що висів на грудях.

І сталося диво. Зупинилися чужоземці, затулили руками поганими вуха, випустили мечі. У відповідь на розпачливо-голосний свист стоголоссям відгукувався яр. Гула і бриніла гнівно земля і відступали помалу вороги, доки не зменшилися і не перетворилися на лисів, що прожогом кинулися тікати з лункого, розлюченого крутояру.

...Стійко билися, та загинули всі до одного захисники Райгорода. Впала ще одна пороська фортеця під навалюю ханських орд. А вцілілі діти заснували пізніше на тому ж місці іншу і назвали Шаргородом; боронили рідну землю, як і їхні батьки; поважали Горличку і називали чарівницею. Лиси ж оселилися у невеличкому ярочку, який і донині називається Лисичим яром...

Так це було, а чи трохи інакше – ніхто того не відає і вже ніколи не дізнається. Істиною є лише те, що спадкоємці мужніх пращурів своїх живуть і нині в цій місцевості, у селі Шарки, що заховалося в низині уздовж напоєної ставковою водою обмілілої Гороховатки, ходять тими ж стежками, руками перебирають ту ж землю, з тим же захопленням слухають солов'їв. Дивляться на ті ж зорі...

О. Мусієнко-Іванова

ПОСИЛАННЯ:

- 1 – Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Біла Церква: видавець Олександр Пшонківський, 2007. С. – 420.
- 2 – Икоников В. Крестьянское движение в Киевской губернии в 1826-1827 гг. В связи с событиями того времени.
- 3 – КОДІА – ф. 234, оп. 2, спр. 64, арк. 1-9.
- 4 – Похилевич Л. Там же.
- 5 – О случившихся происшествиях. 1982 г. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 622, спр. 2, арк. 88-89.
- 6 – Списки населенных мест Киевской губернии. Издательство Киевского губернского статистического комитета. Киев, 1900 г.
- 7 – Васильковский уезд. 1905 г. ЦДІАУ – ф. 442, оп. 855, спр. 115, ч. II, арк. 144
- 8 – Комуністичний шлях, №103, 30.08.1932 р.
- 9 – Радянське село, № 16, 4.10.1924 р.
- 10 – Комуністичний шлях, №25, 28.02.1981 р.
- 11 – Колгоспник Рокитнянщини, №20, 19.02.1941 р.
- 12 – Колгоспник Рокитнянщини, №1, 1.01.1941 р.
- 13 – Колгоспник Рокитнянщини, № 52, 30.05.1932 р.

КАЛИНІВКА

*Калинівка... Чи хутір, чи бригада...
Безкрає море чорної ріллі.
Заходьте, вас завжди зустрінуть радо,
Допоки ходять люди по землі.*

Олександр Волосожар

Хуторцем у степу колись називали село Калинівку. У 20-х роках ХХ століття колишні поміщицькі землі без жодного деревця і пагорба відійшли до Шарківського радгоспу. На початку колективізації тут звели два бараки і кілька приміщень для худоби. Згодом спорудили кілька гуртожитків з однокімнатними і двокімнатними квартирами. На той час це була розкіш. Господарство потребувало робочих рук, тому люди з навколишніх сіл мали можливість влаштуватися на сезонні роботи.

У 1936-му Шарківський радгосп поділили на два самостійних відділки – «Шарки» і «Перше Травня».

Скільки ентузіазму та пориву було в житті передвоєнного покоління. З газети «За більшовицький радгосп», друкованого органу політвідділу шарківського бурякорадгоспу, котру редагували С.Якименко та Образцова, дізнаємося про події у селі у 1937, 1939, 1940 роках.

«Під керівництвом бригадира Петра Ковтуна відремонтовано 5 тракторів, в бригаді Василя Прокопця – 3 трактори, в бригаді Юхима Дем'яненка 3 трактори ХТЗ» (№2, 8 січня 1937 р.).

«На бесіду про Червону Армію прийшли 12 стахановців, серед них М.Мусієнко, Я.Костина, М.Білобров» (№11, 20 лютого 1938 р.).

«Полікарп Сергієнко, працівник Першотравневого філіалу, йшов служити в Червону Армію, одержав подяку від командування на свято 1 Травня (№ 23, 1 травня 1938 р.).

«В радгоспі добре трудилися Феня Бакалова, Марія Шаблій, Ганна Ткаченко та інші» (№28, 28 травня 1938 р.).

«У 1939 році двічі їздив у Москву тракторист ХТЗ орденоносець Андрій Баровін. У «Книзі пошани» Всесоюзної сільськогосподарської виставки є його підпис, як учасника виставки. У 1940 році був обраний депутатом районної ради, нагороджений орденом «Знак Пошани». Учасниками виставки були також трактористи Іван Нужний, Павло і Юхим Дем'янки, телятниця Ганна Бандурко, завідуючий клубом Д.Пустовий, тракторист ЧТЗ К.Башинський» (1 січня 1940 р.).

«Відзначені за ударну працю дівчата-трактористки Д.Федоренко, О.Угнівенко, В.Юзепенко, Л.Защтанченко (11 січня 1940 року).

«К.Присяжний – організатор дитячого драматичного гуртка - поставив п'єсу «Брати». У клубі було весело, грав патефон» (6 лютого 1940 р.).

«На честь 22-ої річниці Червоної Армії і Військово-Морського Флоту в радгоспі було проведено лижний крос на 20 кілометрів. Учасниками пробігу стали бригадир Камінський, слюсар Левандовський, шофер Смажено, комсомолка Сидорова (24 лютого 1940 р.).

Тяжко піднімався відділок після війни аж до того часу, доки Синявський бурякорадгосп (відділок був його виробничим підрозділом) не очолив А.Р.Малик. На місці колишніх бараків і землянок виросло невелике сучасне село, що з кожним днем набирало благоустроєнішого вигляду.

На відділку спорудили житлові будинки, дитячий садок з медпунктом, майстерню для ремонту техніки та майданчик для її зберігання. Запрацювала початкова школа, при ній облаштували дві кімнати для вчителя. Для забезпечення водою збудували башту, від якої йшли водовідводи по території. Безпосередньо на відділку знаходилася нафтобаза. Щоденно у магазин завозився свіжий хліб.

У тваринницькому містечку, де утримувалося 620 корів, 1100 нетелей, запроваджувалися передові технології виробництва молока, були механізовані трудомісткі процеси. У 90-ті роки зразковою працею славилися О.В.Скопенко, Н.Ф.Шворак, О.П.Павлюк, Г.П.Карпенко, А.Д.Рацюк, В.Ф.Осадчук, М.А.Дроненко, К.І.Шкляренко.

У 1978 році шарківці вибороли перше місце в районі по врожайності зернових, у два рази перевионали планове завдання по збору насіння цукрових буряків.

Пізніше у «Шарках» побудували клуб на 150 місць, магазин продовольчих і промислових товарів, їдальню, приміщення контори, фельдшерсько-акушерський пункт, поштове відділення. Не кожне село могло похвалитися подібними закладами соціально-культурного призначення. Великі зусилля адміністрація радгоспу спрямовувала на житлове будівництво. Завдяки цьому працюючі були забезпечені житлом з усіма зручностями. Калинівка зв'язана асфальтовими дорогами з райцентром та іншими відділками радгоспу. П'ять разів на день сюди курсував автобус.

Хороші умови праці, побуту, відпочинку приваблювали в Клинівку людей навіть з інших областей. Розглянувши рішення сходки жителів відділка «Шарки», Рокитнянська районна рада рішенням дев'ятої сесії ХХІ скликання від 2 червня 1992 року підтримала їх клопотання про надання йому статусу села з назвою Калинівка.

Сучасне село налічує 145 дворів з 488 мешканцями. Населений пункт підпорядковується Шарківській сільській раді.

(При підготовці розділу використані матеріали краєзнавців П.Бочілова та О.Іванової-Мусієнко).

СКЛАД РЕДКОЛЕГІЇ

Бусол Надія Олексіївна народилася 7 жовтня 1946 року у селі Насташка Рокитнянського району на Київщині. Після закінчення Насташської середньої школи працювала в колгоспі імені 1 Травня; завідувачою сільським клубом, швеєю, старшою піонервожатою. У 1969–1975 роках перебувала на комсомольській роботі – завідувала шкільним відділом Рокитнянського райкому ЛКСМУ, працювала другим, першим секретарем. Заочно закінчила Київський державний педагогічний інститут імені Максима Горького. Наступна трудова діяльність до 2005 року була тісно пов'язана з педагогічною роботою. З 2006 року займає посаду заступника голови Рокитнянської районної ради.

Шелест Алла Павлівна народилася 9 грудня 1961 року у місті Тетіїві на Київщині. Закінчила Тетіївську середню школу №2, факультет журналістики Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка. За направленням приїхала працювати у редакцію Рокитнянської районної газети. Працює відповідальним секретарем редакції газети «Вісник Рокитнянщини».

Бочілов Павло Васильович народився 5 квітня 1938 року в місті Шар'я Костромської області. У 1963 році закінчив Ветлузьку школу робітничої молоді. Навчався на заочному відділенні історичного факультету Костромського педагогічного інституту імені М.Некрасова. У 1972 році при Київському Вищому Военно-Морському політичному училищі здав екстерном екзамени за повний курс середнього морського училища за спеціальністю «офіцер-політпрацівник ВМФ». У 1991-му закінчив Київський народний університет лекторської майстерності і ораторського мистецтва.

З 1957 до 1981 року перебував на військовій службі. Спершу – на Тихоокеанському флоті у Совгавані на посадах матроського і старшинського складу, з 1967-го – на Червонопрапорному Північному флоті на посаді політпрацівника. Капітан III рангу. Нині – пенсіонер. Краєзнавчою роботою займається з 1977 року. Неодноразово публікувався в газетах Мурманської, Ярославської, Кіровської, Комстромської областей, у Богуславській, Рокитнянській, Фастівській, Білоцерківській районних газетах.

Брежестовська Олена Валентинівна народилася 8 січня 1952 року в смт Рокитне. У 1969 році закінчила Рокитнянську середню школу №1. У 1970–1976 роках працювала у Рокитнянському районному комітеті комсомолу завідувачою сектором обліку і фінансів. У 1976 році закінчила Київський державний педагогічний інститут імені Максима Горького. З 1977 року працює вчителькою історії Рокитнянської загальноосвітньої школи I–III ступенів №1, а з 2000 року одночасно викладає цей предмет у Рокитнянському районному ліцеї. Вчитель-методист, Відмінник освіти України.

Волосожар Олександр Іванович народився 21 жовтня 1955 року в селі Запруддя в сім'ї вчителів. У 1973 році закінчив Запруддянську середню школу. Того ж року вступив до Київського державного педагогічного інституту імені Максима Горького, в якому навчався до 1977 року. Працював вчителем географії й біології в ряді шкіл Рокитнянського району, директором Будинку піонерів, директором Довгалевської неповної середньої школи. Останнім часом працює в Синявській загальноосвітній школі I-III ступенів вчителем географії і економіки. Захоплюється краєзнавством та літературою.

Капустян Ніна Миколаївна народилася 29 квітня 1956 року в селі Шандра Миронівського району в сім'ї колгоспників. Закінчила Шандрівську середню школу, Ірпінський сільськогосподарський технікум. Працює у Рокитнянській районній державній адміністрації начальником архівного відділу.

Киричок Алла Петрівна народилася 15 серпня 1955 року в селі Кислиці Суворовського району Одеської області в сім'ї військовослужбовця. Все своє свідоме життя проживає в селищі Рокитне. Тут у 1972 році закінчила середню школу із золотою медаллю. У 1976-му – Київський державний інститут культури імені О.Корнійчука за спеціальністю бібліотекаря масових та наукових бібліотек. Працює директором Рокитнянської централізованої бібліотечної системи.

Кононець Лариса Петрівна народилася 2 жовтня 1962 року у смт Маневичі Волинської області у сім'ї педагогів. Закінчила Маневицьку середню школу, Київський державний педагогічний інститут імені Максима Горького, за фахом – фізик, астроном. Працювала вчителем Рокитнянських загальноосвітніх шкіл №3 і 4, методистом районного методичного кабінету, головним спеціалістом відділу освіти, заступником начальника відділу освіти, керівником апарату Рокитнянської районної державної адміністрації. З березня 2008 року – заступник голови Рокитнянської районної державної адміністрації з питань соціально-гуманітарної політики.

Липовенко Наталія Іванівна народилася 14 вересня 1976 року в смт Рокитне. Закінчила Київський Національний університет імені Т.Г.Шевченка за фахом спеціаліст права. Трудову діяльність розпочала у 1994 році у Київській обласній прокуратурі. Працювала у Рокитнянській селищній раді, Рокитнянському районному управлінні юстиції, радником з питань юридичного забезпечення голови Рокитнянської районної ради. У даний час працює в Секретаріаті Кабінету Міністрів України.

Мусієнко (Іванова) Ольга Володимирівна народилася у 1948 році у селі Шарки Рокитнянського району у сім'ї службовців. Закінчила Шарківську восьмирічну та Телешівську середню школи, Ржищівське педагогічне училище. Працювала вихователем у дитячих дошкільних закладах «Малютко», «Світанок», вчителем Рокитнянської середньої школи №1. Нині – голова Рокитнянської районної жіночої громадської організації «Надія».

Самойленко Віктор Прокопович народився 20 вересня 1936 року в селі Синява Рокитнянського району у бідній багатодітній сім'ї колгоспників. У 1950 році закінчив Синявську семирічну школу, у 1954-му десятий клас Рокитнянської середньої школи робітничої та селянської молоді. Працював у колгоспі імені Кірова. У 1959-му вступив до Білоцерківського сільськогосподарського інституту, де здобув фах ветеринарного лікаря. Працював ветлікарем, директором інкубаторної станції, пізніше – на посадах державної адміністративної служби.

Прихильник фітотерапії, краєзнавства, туризму. Не цурається громадської роботи, тривалий час брав участь у художній самодіяльності.

Уманець Алла Анатоліївна народилася 16 червня 1970 року у селі Шарки Рокитнянського району. Закінчила Шарківську восьмирічну та Ромашківську середню школи, Обухівське медичне училище, за фахом медсестра. Працювала у Рокитнянській районній лікарні. Нині займається фотографією.

Шаравара Наталія Яківна народилася 25 січня 1963 року в селі Маківка Рокитнянського району. Закінчила Маківську восьмирічну школу, Ржищівське педагогічне училище, Національний університет імені Т.Г.Шевченка. За фахом – історик, викладач історії. Працює вчителем історії та правознавства Рокитнянської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2.

Зміст

Про цю книгу (А.Шелест)	3
-------------------------------	---

Рецензія-відгук на видання «Історичний нарис «Рокитнянщина»» (Т.Чухліб)	5
---	---

Частина I. МАЛА БАТЬКІВЩИНА В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (А.Шелест)

У спадок від віків	8
«І почав Бож правити антами...»	20
Земля полянська, давньоруська	25
Торчеськ (Торчський)	31
Під пануванням Литви і Польщі. Перша згадка про Рокитне	37
Повстання Криштофа Косинського	42
За Богдана Хмельницького	47
Криза української державності. Період Руїни	54
У часи гайдамацьких рухів	61
«Бойовище за Рокитне»	63
Браницькі	66
Після реформи 1861-го	79
До подій в Ольшаниці прислухалася вся Київська губернія	83
В епоху революційних потрясінь	92
Новаторство 20-х	103
Колективізація. Голод	111
На трудовому піднесенні	120
Війна	124
Рокитнянщина повоєнна	148
У 60–80-ті. Реальне підвищення рівня життя населення	156
З прагненням до змін	169
На сучасному етапі	177
Символіка Рокитнянського району	203
Посилання	204

Частина II. ІСТОРИЧНІ ДОВІДКИ ПРО НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ

РОКИТНЯНСЬКОГО РАЙОНУ (А.Шелест, підбір фактів, літературне опрацювання)

Рокитне	212
Бирюки	219
Пугачівка	231
Бушеве (Пруси)	236
Житні Гори	243
Запруддя (Вінцентівка)	252
Луб'янка	263
Любка	267
Першотравневе	271
Маківка	273

Петрівське.....	278
Насташка	281
Колісникове.....	293
Ольшаниця.....	295
Острів	304
Довгалівське (Троцьке)	310
Ромашки.....	317
Бакумівка.....	325
Савинці.....	328
Синява.....	336
Телешівка	353
Шарки	362
Калинівка.....	376
Склад редколегії.....	378

Краєзнавче видання
«Історичний нарис «Рокитнянщина»

Підготовка видання, ідея **ШЕЛЕСТ Алла Павлівна**

Фото **УМАНЕЦЬ Алла Анатоліївна**

Комп'ютерний набір, макет, коректура Шелест А.П.

Поліграфічне виготовлення ТОВ «Новий друк».

Підписано до друку 13.09.2008. Формат 70х100/16.
Папір матовий 115 г/м². Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 30,9. Наклад 2500 прим.
Замовлення №08-1871К.

Видавництво ТОВ «Новий друк»
вул. Магнітогорська, 1 м. Київ, 02660, Україна

Віддруковано ТОВ «Новий друк»
вул. Магнітогорська, 1 м. Київ, 02660, Україна
тел.: 536-15-26, 537-24-00
факс: 451-48-24
email: office@ndruk.kiev.ua
www.ndruk.kiev.ua

ISBN 978-966-8527-61-6

